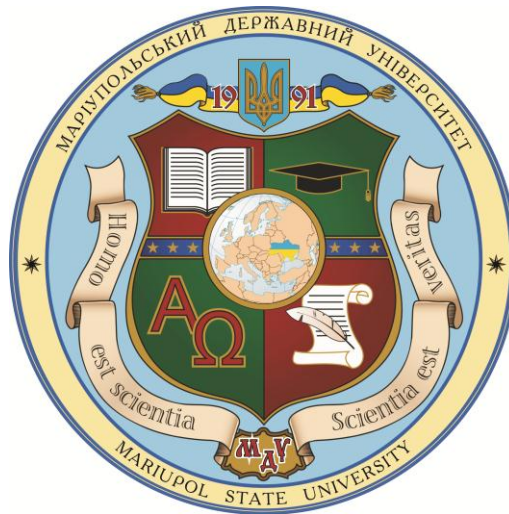

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**Збірник матеріалів
XX підсумкової науково-практичної конференції
викладачів**

02 лютого 2018 року

*За загальною редакцією
члена-кореспондента НАПН України, доктора політичних наук, професора,
К.В. Балабанова*

МАРІУПОЛЬ – 2018

УДК 061.3 (063)

ББК 94.3я 431

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XX підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2018. – 368 арк.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол №8 від 28.02.2018)

Редакційна колегія:

<i>Голова –</i>	Балабанов К.В., доктор політичних наук, професор
<i>Члени редколегії:</i>	Булатова О.В., д.е.н., проф.; Безчотнікова С.В., д.філол.н., проф.; Лисак В.Ф. д.і.н., проф.; Омельченко В.Я., д.е.н., проф.; Павленко О.Г., д.філол.н., доц.; Романцов В.М. д.і.н., проф.; Слющинський Б.В., д.соц.н., проф.; Толпежников Р.О., д.е.н., доц.; Чентуков Ю.І., д.е.н., проф.; Шепітько С.В., к.філол.н., проф.

Збірник містить матеріали XX підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 02 лютого 2018 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, літературознавства і культурології, філології, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

***Редакція не несе відповідальності за авторський стиль праць,
опублікованих у збірнику***

ЗМІСТ

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Балабанов К.В. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: НАПРЯМКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ.....	10
---	----

СЕКЦІЯ

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Балабанова Н.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ПРОДУКЦІЄЮ МАШИНОБУДУВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ..	13
Беззубченко О.А. РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	16
Булатова О.В. ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	17
Захарова О.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ РЕГІОНІВ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ СТРУКТУРИ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА.....	20
Макогон Ю.В. РАЗВИТИЕ ЭНЕРГЕТИКИ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: МИРОВОЙ ОПЫТ И РЕАЛИИ УКРАИНЫ.....	22
Марена Т.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АЗІЙСЬКОЇ ВАЛЮТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	24
Ніколенко Т.І. ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ НА РІВЕНЬ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	27
Чентуков Ю.И. МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	29

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Барегамян С.Х. ПРАВОВА ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ КІБЕРПРОСТОРУ В УКРАЇНІ.....	33
Волік В.В. ОСВІТА СУДДІ ЯК ПРОФЕСІЙНОГО ЮРИСТА В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНІ ДОСВІД ТА СТАНДАРТИ.....	35
Годованик Є.В. ПРАВОВА НОРМА ЯК ФОРМА ВТІЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ.....	37
Загородня Н.В. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРЫ УКРАИНЫ КАК ИСТОЧНИКИ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА.....	39
Ковейно Ю.В. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСІВ.....	42
Колосов Р.В. ПОНЯТТЯ, РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	44
Кузьменко С.Г. ДОСЛІДЖЕННЯ НЕОБХІДНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СУДОЧИНСТВА ТА СУДОУСТРОЮ В УКРАЇНІ....	46
Надежденко А.О. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	48
Польщиков В.В. ОСОБЛИВОСТІ МІСЦЯ, ЧАСУ, ОБСТАНОВКИ Й СЛІДІВ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ.....	50
Резницька В.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ Й ДІЯЛЬНОСТІ ГРУП ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР В 1948-1954 РОКАХ.....	52
Свірський Б.М. ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗАГРОЗАМ В УКРАЇНІ.....	55
Тихомирова Г.Є. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ВИЩІЙ ШКОЛІ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД.....	56
Хараберюш І.Ф. ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ.....	59
Черних Є.М. ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	60

Шебаніц Д.М. ПРАВО НА ЕВТАНАЗІЮ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	64
Шелухин Н.Л. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ БИЗНЕСА КАК ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ.....	66

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Гапонюк О.І. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ.....	69
Лаврентьєва Л.В. МЕНЕДЖМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ... 71	71
Мацука В.М. ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	73
Омельченко В.Я., Омельченко А.П. НАПРАВЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДЕКОММЕРЦІАЛІЗАЦІЇ В ГОСТИНИЧНОМУ БІЗНЕСЕ.....	75
Осипенко К.В. РЕГІОНАЛЬНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ КЛАСТЕР: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ.....	76
Перепада Ф.Л. ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ СТРУКТУР В СУЧАСНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ.....	79
Семкова Л.В. ПРІОРИТЕТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	81

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Пастернак О.М. АСПЕКТИ ПОВОДЖЕННЯ З ПРОМИСЛОВИМИ ВІДХОДАМИ.....	84
Темирова-Хмикіна В.І. УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	85
Терещенко С.І. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БІОЛОГІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	87
Черніченко Г.О., Мітюшкіна Х.С. НЕОБХІДНІСТЬ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ У ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ.....	90
Чечета Н.О. ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ.....	92
Дяченко О.Ф. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ НА ПІДСТАВІ ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ.....	94
Коляда Ю.Є., Меркулова К.В. ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОСИСТЕМ ВОЛЬТЕРА З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДІВ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ.....	95

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Арабаджи С.С. ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЇ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛ З ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГРЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я	97
Веремєєва М.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ	99
Волониць В.С. ВИПАДКИ ПАЧКАРСТВА У ДІЯЛЬНОСТІ НІЖИНСЬКИХ ГРЕКІВ – КУПЦІВ ХVІІІ СТОЛІТТЯ	100
Демченко А.В. ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ 1890-Х РОКІВ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКІВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	102
Забавін В.О. РЕШТКИ НЕБІЖЧИКІВ В ПОХОВАННЯХ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я	105
Коробка В.М., Коробка Ю.В. ЗАСНУВАННЯ В МІСТІ МАРІУПОЛІ «ГРОМАДИ ОКРЕМОЇ ВІД ГРЕЦЬКОЇ» 1859 Р.	107
Мельник А.М. МІСЦЕ ГУРТОЖИТКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЖИТЛОМ РОБІТНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ УРСР (ДРУГА ПОЛОВИНА 1960-Х – ПОЧАТОК 1980-Х РР.)	109

Мельников Е.О. ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ОКРУГІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. У РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	110
Новікова С.В. ЛІСОРозВЕДЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ (ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	113
Папазова А.В. АКТОВІ ТА ДІЛОВОДНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХVІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІ СТ.	116
Романцов В.М. УКРАЇНСЬКИЙ РУХ І РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПРОЦЕС У МАРІУПОЛІ НА ВЕСНІ 1917 Р.	118
Тарасов С.В. К ВОПРОСУ О ЧИСЛЕННОСТИ АРМИИ КАРЛА XII ПОД ПОЛТАВОЙ	121
Шипік Н.Ф. МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ ДО ПІДПРИЄМСТВ ВАЖКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1943-1945 РР	124

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Бушуєв Г.О. ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЗАЦІЇ НЕДЕРЖАВНИХ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ.....	128
Гаврилова Н.В. УРУГВАЙ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ	130
Гільченко О.Л. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В РАМКАХ ЄС	133
Грінько О.І. ПОНЯТТЯ «РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ»: ТРАКТУВАННЯ ТА ПІДХОДИ У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	137
Константинова Ю.В. КИТАЙСЬКО-КУБІНСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	139
Парлюк В.І. МОЛОДІЖНІ ОСЕРЕДКИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ АВСТРІЇ.....	142
Татай Е.О. ВІДМІННІСТЬ ПОГЛЯДІВ Р. ПАТНЕМА ТА Ф. ФУКУЯМИ НА ГРОМАДСЬКУ АКТИВНІСТЬ У КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ.....	145
Трофименко А.В. ОСНОВНІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	147
Трофименко М.В. ДОСВІД ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ НОРВЕГІЇ.....	150
Черепченко О.О. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО ВИМІРУ	156
Ясірова Ю.Ф. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КУРС ПАРТІЇ ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЗБІР / ДІСІ (РЕСПУБЛІКА КІПР)	160

СЕКЦІЯ

ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Кригіна О.В. ГЕНЕАЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІСТОРІЇ РОДИНИ.....	163
Кудлай В.О. РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	165
Нікольченко Ю.М. ВИРОБИ ЮВЕЛІРНОГО МИСТЕЦТВА З ЛІТОПИСНОГО ДОРОГОБУЖА	167
Орехова С.Є. НЕСКУЧНЕНСЬКА САДИБА – КУЛЬТУРНИЙ ОСЕРЕДОК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ ХІХ СТ.	170
Петрова І.О., Тімотіна Д.О. ПОРЯДОК РОБОТИ З ЕЛЕКТРОННИМИ ПЕТИЦІЯМИ НА ОФІЦІЙНОМУ ВЕБ-РЕСУРСІ ПАРЛАМЕНТУ АВСТРАЛІЇ «HOUSE OF REPRESENTATIVES PETITIONS»	172
Рябуха Ю.В. СИСТЕМА ДІЛОВОДСТВА В ЄГИПТІ ПТОЛОМЕЇВ.....	174
Сабадаш Ю.С. ГУМАНІСТИЧНА СКЛАДОВА ФІЛОСОФІЇ Н. МАКІАВЕЛЛІ.....	175

Сивак О.А. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕС НАВЧАННЯ	176
Янковський С.В. МОНОПОЛІСТИЧНА КУЛЬТУРА СПОЖИВАННЯ ТА РОЗПОДІЛУ СОЦІАЛЬНИХ БЛАГ АБО СПАДКОЄМСТВО РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ	177

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

Іванов П.М. ФІЛОСОФІЯ ВІДНОСИН	179
Попович О.В. МЕТОДОЛОГІЯ Г.І. ЧЕЛПАНОВА: СУЧАСНА РЕАЛІЗАЦІЯ.....	180
Романцова Н.І. НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ М.ГРУШЕВСЬКОГО У ПРАЦЯХ УЧНІВ ЙОГО ЛЬВІВСЬКОЇ ШКОЛИ	183
Сальнікова Н.В. ПОДВІЙНІ СТАНДАРТИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	185
Слющинський Б.В. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І СОЦІАЛЬНО-ПЕРЕТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	186
Цибулько О.С. ТЕАТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ЯВИЩЕ ІСТОРИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ.....	189

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Восвутко Н.Ю. «АНОТУВАННЯ, РЕФЕРУВАННЯ ТА РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТІВ» ЯК ВИБІРКОВА ДИСЦИПЛІНА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ.....	191
Гаргаєва О.В. ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ.....	193
Жабко К.О. ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ	195
Жарікова Ю.В. ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ЗАГОЛОВКАХ ГРЕЦЬКИХ ГАЗЕТ.....	197
Кіор Р.В. МІСЦЕ УРУМСЬКОЇ МОВИ У СУЧАСНІЙ ТЮРКОЛОГІЇ.....	200
Кіор Ю.А. СЕМАНТИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ	201
Кобиленко Н.К. СИМВОЛИ В МОВІ.....	203
Новицька О.А. ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ ПРИСЛІВ'ІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕОРГАНІЧНОГО СВІТУ НА МАТЕРІАЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	204
Пічахчи О.В. ГЕНДЕР У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ТВОРУ Н.КАЗАНДЗАКІСА)	206
Рожкова І.Г. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПИТАЛЬНОЇ СУГЕСТІЇ В ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ.....	207
Рябченко Е.В. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ.....	209
Узун М.М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ.....	210

СЕКЦІЯ

МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Дацер К.С. ТВОРЧІСТЬ ДЖОНА ФАУЛЗА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІВ.....	213
Панова Я.Є. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ТА БРИТАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ.....	215
Романюк С.Г. ТИПИЧНЫЕ ОШИБКИ ПЕРЕВОДЧИКА: ИСКАЖЕНИЯ СЛОЖНЫХ ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ.....	216
Смирнова М.С. ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ СТРАТЕГІЇ В ОПОВІДАННІ «ДОМА» А.П. ЧЕХОВА	218
Тарапатов М.М. ДОСТИЖЕНИЕ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ ПРИ ПЕРЕДАЧЕ СЕМАНТИКИ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ	219

Філатова К.О. ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРИНЦИПИ КОГНІТИВНОЇ ОНОМАСІОЛОГІЇ ТА ТЕОРІЇ НОМІНАЦІЇ.....	221
Хоровець В.Є. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙМЕННИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ПРИЧИНИ.....	223

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ, ЛІТЕРАТУР ТА ПЕРЕКЛАДУ

Волік Н.А., Педченко О.В. ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИЧЕСКОГО СТИЛЯ ТОРЖЕСТВЕННЫХ ОД А.П. СУМАРОВА.....	226
Гайдук Н.А. СИНОНІМІЧНІ РЯДИ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ ГУМАНІЗМ, ПЛЮРАЛІЗМ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ.....	228
Гусева О.І ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ТЕКСТЫ КАК ИСТОЧНИКИ ВТОРИЧНЫХ ТЕКСТОВ И ПРИЕМЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ПОСЛЕДНИХ.....	230
Маслова Г.М. РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У ПРОЦЕСІ КОМП'ЮТЕРНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	233
Нікольченко Т.М. ФАКТОР ПЕРЕКЛАДУ ПРИ ВИВЧЕННІ ТВОРІВ ДАВНЬОРУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	235
Струкова Н.В. ЛОЖНЫЕ ДРУЗЬЯ ПЕРЕВОДЧИКА В ПОЛЬСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ – ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА.....	238

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

Андрєва Н.В. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЕФІРНОГО ПРОДУКТУ РАДІОСТАНЦІЇ.....	240
Брадов В.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВПЛИВІВ НА ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	242
Вялкова І.О. АЛЬМАНАХ У СТРУКТУРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ М. МАРІУПОЛЯ.....	244
Кутнякова Г.І. ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ЖУРНАЛІСТИКИ В АСПЕКТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ.....	246
Мельникова О.С. ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОГО БАЛАНСУ В МАС-МЕДІА.....	247
Нетреба М.М. ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ЖУРНАЛІСТІВ У «ГАРЯЧИХ ТОЧКАХ» У МІЖНАРОДНОМУ КОНТЕКСТІ.....	249
Нищик Г.В. ПРОЕКТ STYLER ІНФОРМАЦІЙНОГО АГЕНТСТВА «РБК-УКРАЇНА» ЯК ПРОЯВ РОЗВАЖАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ АГЕНТСТВ.....	250
Рицик Ю.А. РОЛЬ ПРОДЮСЕРА ПРОГРАМИ НА СУЧАСНОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ.....	252
Собокар І.І. ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА САТИРИЧНОГО ЖУРНАЛУ «ПЕРЕЦЬ» ЧАСІВ «ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ».....	254
Соколова Н.В. СПЕЦИФІКА ПОДАННЯ НОВИН НА РЕГІОНАЛЬНОМУ ТЕЛЕКАНАЛІ (НА ПРИКЛАДІ МАРІУПОЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ НОВИН МТБ).....	255

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Дворянкін В.О., Коломієць С.М. ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ЛЕКСИКОЮ ЇЖІ В ГОВІРЦІ СЕЛА НОВОУКРАЇНКА БІЛЬМАЦЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	258
Євмененко О.В. ПОЕТИЧНА СПАДЩИНА ОЛЕКСАНДРА СОКОЛОВСЬКОГО.....	260
Мельничук І.В. ЖАНР ЛЯМЕНТУ В КОНТЕКСТІ ТАНАТОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ УКРАЇНСЬКОЇ БАРОКОВОЇ ПОЕЗІЇ.....	262
Мороз О.А., Тютюма Т.С. ПОРІВНЯЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА.....	264
Нікольченко М.В. ПЕРЕКЛАДИ БІБЛІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ХІХ СТ. (П. МОРАЧЕВСЬКИЙ, П. КУЛІШ, І. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ).....	266

Хорошков М.М. ЧАС І ПРОСТІР У НОВЕЛАХ М. ЯЦКОВА, Ю. БУДЯКА, О. ПЛЮЩА, КАТРИ ГРИНЕВИЧЕВОЇ ЯК ВИЯВ ЕСТЕТИКИ МОДЕРНІЗМУ	268
---	------------

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Андрєєва М.Ф. СПІЛЬНА ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧА РОБОТА ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА РОДИН ВИХОВАНЦІВ.....	270
Березіна О.О. РОЗВИВАЛЬНИЙ ПРОСТІР В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НОВОГО ТИПУ: СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ.....	272
Брежнєва О.Г. ОПИС ПРОГРАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ З РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ ДО КРИТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ДОШКІЛЬНОГО ФАХУ.....	275
Демидова Ю.О. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	277
Косенко Ю.М., Камишанська В.І. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ДІТЬМИ.....	279
Косенко Ю.М., Князько А.С. ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНА КУЛЬТУРА ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ.....	283
Мойсеєнко Р.М. МУЗИЧНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	287
Мякенька О.П. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	289
Яйленко В.Ф. СЛОВЕСНА ТВОРЧІСТЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	291

СЕКЦІЯ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Варава Л.А., Тищенко Л.В. ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ ЖІНКОЮ ВЛАСНОГО ЖИТТЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ АВТОРСЬКОГО МЕТОДУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	294
Вертель О.В. МОТИВАЦІЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	296
Генералова О.М. ІНКЛЮЗИВНА РОБОТА З ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ТА СТАРЕЧОГО ВІКУ В МІСТІ МАРІУПОЛІ.....	298
Кулікова А.О. СОЦІАЛЬНІ ГРУПИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	301
Лисецька О.Я. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У СФЕРІ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	303
Павленко Є.А. ФІЗИЧНА РЕКРЕАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	305
Попович О.В. ПСИХОАНАЛІЗ МЕЛАНІ КЛЯЙН: ЗАЗДРІСТЬ У ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НЕМОВЛЯТИ.....	306
Проценко О.Б. ДОСЯГНЕННЯ АКМЕ ЯК ПРІОРИТЕТ НЕПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	309
Стуліка О.Б. ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА.....	310
Фролова О.А. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ.....	312

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Грачова А.В. ІТАЛІЙСЬКА ЧАСТИНОМОВНА СИСТЕМА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДЖ. САЛВІ.....	315
Кумуржи Е.С. STUDIARE ITALIANO... PERCHÉ?	317

Мараховська Н.В. УПРОВАДЖЕННЯ МОВНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ З МЕТОЮ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН ДО ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ.....	319
Найдюнова Л.А. ДОСВІД ІТАЛІЙСЬКИХ ЛІНГВІСТІВ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ.....	322
Поклад Т.М. ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ МОВИ: КІНОФІЛЬМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ.....	323
Трифонов Г.В. ТИПОЛОГІЧНІ РИСИ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	325
Ципоренко Л.Д. ERRORI TIPICI E PIÙ FREQUENTI COMMESSI DA PARLANTI DI LINGUE SLAVE.....	327

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ У СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ	
Бережна Л.Г. СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	330
Воєводіна Н.М. ОБУЧЕНИЕ ИНОЯЗЫЧНОМУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ДИСКУРСУ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТОВ.....	331
Ганжело С.М. БУКВАЛІЗАЦІЯ ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	334
Гутнікова А.В. БЕЗАФИКСНЫЕ ДЕРИВАТЫ СВН ЯЗЫКА.....	336
Даниленко О.С. ОСОБЕННОСТИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА ГЕРМАНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ.....	338
Дорменєв В.С. МОВА, КУЛЬТУРА ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРА ЯК ПРЕДМЕТ ІНТЕГРАТИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	339
Кажан Ю.М. ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСІВ GOOGLE В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	342
Каріда О.І. ВИНИКНЕННЯ НОВИХ СИНТАГМАТИЧНИХ ЗНАЧЕНЬ У СМИСЛОВІЙ СТРУКТУРІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ «ЇЖА».....	344
Лоскутова Н.М. ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМНІСТЬ ТЕРМІНІВ.....	346
Марченко М.О. СПРИЙНЯТТЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОГО МОВЛЕННЯ В ІСТОРИЧНІЙ ПОЕТИЦІ.....	348
Морєва Г.Г. КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА МОВЛЕННСВИЙ ЕТИКЕТ.....	349

СЕКЦІЯ

МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	
Басенко Г.Н. ФОРМИРОВАНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ У СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ	352
Berdina O. SEMANTISCHE EVOLUTION VON VERBEN MIT GRADUALER BEDEUTUNG IM ENGLISCHEN.....	354
Гапєєва І.В. ЛЕКСИЧНА МОДУЛЯЦІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	356
Грузевич Н.І. ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОГЛЯДНИХ ПОЗИЦІЙ АВТОРА СУЧАСНОЇ БРИТАНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЕВІДА ЛОДЖА.....	358
Назаренко Н.И. ЭЛЕМЕНТЫ ПИКАРЕСКИ В РОМАНЕ М.С. БРЭДБЕРИ «ПРОФЕССОР КРИМИНАЛЕ».....	360
Рибалка І.С. ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У НОВЕЛАХ В. С. МОЕМА.....	362
Федорова Ю.Г. АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	364

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

УДК 378.014.25(477)

Балабанов К.В., доктор політичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, Почесний Генеральний консул Республіки Кіпр в Маріуполі

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: НАПРЯМКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ

Особлива роль у розвитку конкурентоспроможності країн на світових ринках належить вищій освіті, яка спроможна створити належний науковий потенціал суспільства. Тому, лише інтегруючи національну освіту в європейський та світовий освітній і науковий простір, забезпечуючи інтернаціоналізацію вищої освіти, можна забезпечити високу міжнародну конкурентоспроможність країни. Саме тому інтернаціоналізація освіти є важливим об'єктом цілеспрямованої політики з боку держави і спрямована на вирішення конкретних політичних, економічних, соціокультурних проблем.

Система факторів, що визначають характер розвитку процесу інтернаціоналізації вищої освіти, дозволяє конкретизувати цілі державної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти. Експерти Британської ради [1] виокремлюють декілька основних тенденцій світової вищої освіти, які впливають на майбутнє інтернаціоналізації:

- зміна глобальної демографічної ситуації;
- розширення освіти для всіх;
- розроблення стратегії інтернаціоналізації вищої освіти;
- зміни державного фінансування та можливостей залучення інвестицій з боку урядових фондів;
- розповсюдження нових форм міжнародного стажування, у тому числі віртуального;
- розвиток освітніх технологій, які впливають на зміни в системі вищої освіти;
- розвиток процесів автоматизації впливає на зміну попиту на фахівців;
- якість студентської інфраструктури (кампус, центри кар'єри та стажувань тощо);
- активне впровадження програм з вивчення англійської мови.

Вища освіта, політика, інституції трансформуються під впливом процесів глобалізації. У глобальній економіці знань вищі навчальні заклади забезпечують поширення транскордонних відносин, безперервну мобільність глобальних потоків інформації, знань, технологій, капіталу, людей [2]. За оцінками експертів, прогнозована кількість іноземних студентів, які здобувають вищу освіту, у 2040 р. може скласти від 9,1 до 15,7 млн. осіб [3].

Національні стратегії інтернаціоналізації, які пропонують уряди різних країн, фокусуються на різних напрямках інтернаціоналізації та конкретних її формах, виходячи із конкретних умов та відповідних академічних, економічних, політичних та соціальних цілей. З точки зору основної спрямованості національних стратегій інтернаціоналізації, експерти Американської ради з освіти [4] виокремлюють п'ять основних складових: наукову мобільність та співпрацю; міжнародну освіту; внутрішню та всеохоплюючу інтернаціоналізацію. Досліджуючи важливість структурних компонентів у національних стратегіях інтернаціоналізації, експерти Британської ради [5] визначають три основні складові: відкритість та мобільність, гарантія якості та визнання ступеня, доступність та стійкість.

Система вищої освіти завжди є більш відкритою порівняно з іншими секторами економіки і не випадково займає центральне місце в національних політиках провідних країн світу. Особлива роль у реалізації нової європейської стратегії належить університетам, модернізація системи вищої освіти в яких стає важливою умовою післякризового розвитку Європи. У країнах ЄС нараховується близько 4 тисяч університетів та інститутів, в яких навчається понад 19 млн. студентів [6]. Європейською Комісією запропоновано відповідну

стратегію модернізації вищої освіти ЄС [7], реалізація якої має забезпечити рівень випускників з вищою освітою не менш, ніж 40% від загальної кількості молоді. Задля підтримки реформ модернізації вищої освіти у бюджеті ЄС на 2012-2020 роки запропоновано значне збільшення витрат на освіту, підготовку кадрів та молоді (на 73%), а також для наукових досліджень (на 46%) [8], що фактично підтверджує визнання ключової ролі освіти і науки в підтримці соціально-економічного зростання ЄС.

У дослідженні, проведеному Міжнародною асоціацією університетів, «Internationalisation of higher education» [9] доведено, що ключовим елементом у просуванні інтернаціоналізації вищої освіти в університетах стає наявність відповідної інституційної політики чи стратегії. Існують суттєві регіональні відмінності щодо наявності такої політики. Більшість респондентів (61%), що представляли європейські університети, визначили наявність відповідної політики інтернаціоналізації.

Міжнародна асоціація університетів, яка була утворена у 1950 р. з метою поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами, періодично проводить моніторинг змін, що відбуваються у системі вищої освіти, а також реформ, що проводять уряди провідних країн у даній сфері. У звіті даної організації «GLOBAL: Internationalisation: past, present, future» засвідчено, що світова фінансово-економічна криза дещо загальмувала розвиток процесів інтернаціоналізації у сфері вищої освіти [10]. Дані для звіту було отримано із 745 вищих навчальних закладів 155 країн світу, а також великої кількості національних асоціацій університетів. Результати звіту свідчать, що 87% ВНЗ назвали інтернаціоналізацію своєю стратегічною метою, а 78% вбачають в ній основний чинник підвищення своєї конкурентоспроможності за останні 3 роки. Близько 50% закладів відзначили значне зростання асигнування заходів, спрямованих на інтернаціоналізацію вищої освіти. У 85% ВНЗ вже створено спеціальні офіси інтернаціоналізації (у 2005 р. – 71%). Згідно із даними дослідження, основними результатами інтернаціоналізації для ВНЗ є підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки студентів, підвищення якості навчальних програм, покращення іміджу ВНЗ на світовому ринку освітніх послуг, зростання можливостей щодо проведення наукових досліджень та розробки нових продуктів, а також можливості збільшення контингенту студентів за рахунок розширення їх географії.

В Україні поступово реалізується комплексна система державних заходів щодо модернізації та вдосконалення національної системи вищої освіти. Багатьма українськими ВНЗ накопичений великий досвід міжнародного співробітництва, що, безумовно, сприяє інтернаціоналізації вищої освіти, розширює можливості випускників українських ВНЗ на міжнародному ринку праці, а найголовніше – забезпечує формування у них вміння жити у полікультурному середовищі і працювати в умовах жорсткої конкуренції та глобальних викликів. Практичним підтвердженням розвитку інтернаціоналізації вищої освіти України є:

- зростаючі показники стажувань студентів, підвищення рівня їх мобільності;
- збільшення обміну викладачів і дослідників;
- розробка спільних програм навчання, у тому числі, тих, що передбачають отримання окрім українського диплому відповідного документу ВНЗ-партнера;
- спільна реалізація науково-дослідних проектів;
- спільне проведення науково-комунікативних заходів;
- диверсифікація джерел фінансових надходжень до бюджету університету.

Перед сучасною освітою постають універсальні цілі: вийти на новий рівень якості європейської освіти і де-факто забезпечити її конкурентоспроможність на світовому ринку, реформуючи її на засадах демократизації, відкритості, безперервності, рівного доступу до набуття освіти, мобільності, зберігаючи при цьому автентичність національної освіти. Доводиться констатувати: внесок національної вищої освіти в підвищення конкурентоспроможності країни ще не високий. Україна залишається лідером за рівнем охоплення вищою освітою, проте якість втрачає конкурентні переваги. Сьогодні в Україні є об'єктивна необхідність розробки Національної програми інтернаціоналізації вищої освіти, досвід багатьох країн світу демонструє успішність застосування різних підходів в даному

напрямку залежно від цілей і завдань, які зараз стоять перед державою. Інтернаціоналізація вищої освіти посилює національний освітній потенціал, а відтак і конкурентоспроможність країни. Саме тому інтернаціоналізація освіти має стати важливим об'єктом цілеспрямованої політики з боку держави і бути спрямована на вирішення конкретних політичних, економічних, соціокультурних завдань.

Література

1. Weimer Leasa 10 trends changing global higher education // <https://www.eaie.org/blog/10-trends-changing-global-higher-education/>.
2. Marginson S. Globalisation and higher education/ Simon MarginsonS and Marijk van der Wende. - 12 September 2006, prepared for OECD. - 74 p. <https://www.oecd.org/edu/research/37552729.pdf>.
3. Кальдерон А. Якою стане вища освіта до 2040 року / А. Кальдерон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/vnz/high_school/47910.
4. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs / [R.M. Helms, L.E. Rumbley, L. Brajkovic, G. Mihut] // American Council on Education, The Boston College Center for International Higher Education. – 2015. – 81 p.
5. The shape of global higher education: national policies framework for international engagement. Emerging themes// British Council, McNamara Economic Research. – 2016. – 24 p.
6. Modernisation and employability at heart of new higher education reform strategy European Commission. – Press release 20.09.2011 // Режим доступу: <http://europa.eu/rapid/pressReleases>.
7. Supporting growth and jobs – an agenda for the modernisation of Europe's higher education systems. Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions// Режим доступу: http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc/com0911_en.pdf.
8. Modernisation and employability at heart of new higher education reform strategy European Commission. – Press release 20.09.2011 // Режим доступу: <http://europa.eu/rapid/pressReleases>.
9. Egron-Polak E. Internationalization of Higher Education: Growing expectations, fundamental values: IAU 4th Global Survey / E. Egron-Polak, R. Hudson R // International Association of Universities. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iau-aiu.net/sites/all/files/IAU-4th-GLOBAL-SURVEY-EXECUTIVE-SUMMARY.pdf>.
10. GLOBAL: Internationalisation: past, present, future: [Електронний ресурс] // Режим доступу до статті: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20101106210301398>

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 339.564.4

Балабанова Н.В., кандидат наук з державного управління, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ПРОДУКЦІЄЮ МАШИНОБУДУВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом є безумовно значущою подією для економіки країни як з точки зору впливу на її подальшу інтеграцію до системи світового господарства, так із огляду на те, що реалізація взятих на себе домовленостей передбачає вирішення комплексу проблем та питань, пов'язаних з недосконалою структурою національної економіки та провадженні відповідних реформ адміністративного, інституційного та правового характеру [1].

З 1 січня 2016 року відбулось скасування (введення нульових ставок) увізного мита на переважну більшість (97%) тарифних ліній (більше 95% обсягу двосторонньої торгівлі між Україною та ЄС) [2], що може надати вітчизняним експортерам додаткові переваги на ринках з достатньо високим захистом. При цьому середній рівень тарифного захисту ринку України по відношенню до товарів європейського походження згідно підписаної Угоди складає 2,42%, а середня ставка в ЄС для українських товарів – 0,5%.

Для решти експорту продукції українського походження, що переважно охоплює сільськогосподарські товари (м'ясо свинини, курятини, яловичини, цукор тощо), ввізні мита мають поступове скасування, а торгівля за ними буде здійснюватись в межах встановлених тарифних квот. Зазначені товари є чутливими для ринку ЄС та зазвичай при укладанні Угод про вільну торгівлю вилучаються з режиму лібералізації.

Запровадження квотування у двосторонній торгівлі між Україною та ЄС означає, що українські виробники отримують можливість завозити певні обсяги даних товарів без справляння увізних мит. При цьому мова йде не про обмеження обсягів імпорту, а про те, що імпорт зазначених товарів понад визначений обсяг підпадатиме під загальний режим митного оподаткування [1].

Щодо ринку машинобудівної продукції, то основні переваги у коротко та середньостроковому періоді переважно пов'язані із наступними змінами:

- скасування ввізних мит в ЄС у період до 7 років;
- зниження середньозваженої ставки ввізного мита на електричне устаткування з 3,5% до 0%, на автотранспортні засоби – з 1,9% до 0%;
- можливість укладення Угод про оцінку відповідності і прийнятності промислових товарів (АСАА).

Таблиця 1

Тарифний та нетарифний захист ринків машинобудівної продукції

Продукція	ЄС		Україна	
	Базова ставка увізного мита, %	Перехідний період, %	Базова ставка увізного мита, %	Перехідний період, %
Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої, їх частини	Від 1,7% до 5,7% (переважно, 2,7% та 4,2%)	0 років за всіма позиціями	Від 0% до 10% (переважно 2% та 5%)	Переважно 0 років За окремими позиціями – 3 роки
Електричні машини, обладнання та їх частини	Від 1,2% до 14%	Переважно 0 років За окремими позиціями – від 5 до 7 років	Від 0% до 25% (переважно 10%)	Від 0 до 5 років (переважно 3 роки)

Залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини, шляхове обладнання та пристрої для залізниць або трамвайних колій та їх частини, механічне	Від 1,7% до 3,7%	0 років	0% для контейнерів протирадіаційним свинцевим захистом для транспортування радіоактивних речовин – 2%, для вагонів трамвайних – 10%	0 років
Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу	Від 1,7% до 22%	Від 0 років до 7 років	Від 1% до 20% (переважно 10%)	Від 0 до 10 років (переважно 3 роки)

Складено на підставі даних [2,5,7]

У даному випадку «базова ставка» – означає ставку увізного мита з якої починається її зниження або скасування протягом перехідного періоду. «Перехідний період» – це кількість років впродовж яких ставку ввізного мита буде знижено або скасовано. Зазначений перехідний період у «0 років» означає, що з 1 січня 2016 року ставку увізного мита встановлено на рівні 0%.

Натомість існує і ряд загроз, що пов'язані із зростанням конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження середньозваженого ввізного мита з 2,3% в середньому до 0,0% на електричне устаткування, з 8,0% до 0,0% на автотранспортні засоби тощо; поступове зникнення ринку продукції, яка не відповідає стандартам ЄС у секторах, де технічне регулювання гармонізоване з нормами ЄС.

Щодо сучасних тенденцій зовнішньої торгівлі України, зокрема продукцією машинобудування, то нині відбувається процес доволі радикальної її трансформації. Експорт продукції українського машинобудування скорочується не лише відносно, а й абсолютно. Причому більш високими темпами скорочується експорт наземних транспортних засобів. Не зважаючи на те, що питома вага експорту українського машинобудування в країни ЄС зросла з 20,3% у 2007 р. до 42,5% у 2016 р., в абсолютному вираженні даний показник протягом аналізованого (2007-2016 рр.) періоду залишався приблизно на одному рівні (1,67 млрд. дол. у 2007 р.; 2,0 млрд. – у 2016 р.) (табл.2).

Таблиця 2

**Розподіл експорту продукції машинобудування за країнами ЄС,
2007-2016 рр. (%)**

Країна/рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Чехія	2,68	2,88	3,41	3,95	4,27	3,63	6,14	7,01	7,57	7,19
Німеччина	17,05	19,07	20,97	21,02	22,43	21,79	20,55	21,57	22,68	22,38
Угорщина	31,46	26,89	24,45	29,31	31,65	27,02	24,79	26,97	24,87	22,79
Литва	3,17	2,71	1,13	1,54	1,43	2,07	2,92	1,61	2,12	2,06
Нідерланди	5,65	3,02	3,67	4,45	2,47	1,47	2,82	2,09	2,71	2,78
Польща	6,74	11,16	10,74	12,20	14,28	10,31	16,52	17,82	17,06	18,17
Румунія	1,09	2,60	1,45	0,60	1,48	2,55	3,02	2,44	1,80	3,51
Словаччина	5,30	5,56	4,73	3,67	4,85	3,08	4,24	4,36	4,70	4,43
Загалом за зазначеними країнами	63,22	65,56	64,31	70,15	77,48	65,83	72,24	77,73	76,88	74,95
Інші країни ЄС	26,87	26,11	29,44	23,26	17,14	28,08	19,00	16,14	16,49	16,70
Питома вага країн ЄС у загальному обсязі експорту України	20,25	19,65	24,68	20,56	17,82	19,47	20,51	30,86	42,41	42,47

Розраховано на підставі даних [3]

На цей час у розвитку поставок українських товарів до країн ЄС можна визначити дві основні проблеми: по-перше, недостатня активність українських як урядових структур, так і безпосередньо виробників щодо використання існуючих можливостей від лібералізації торговельного режиму з боку ЄС, по-друге, наявність значних диспропорцій між структурними параметрами попиту європейських країн та українського експорту товарів [8].

Реалізація домовленостей обумовлених чинною Угодою щодо створення розширеної зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом у короткостроковому періоді пов'язана переважно із зниженням рівня тарифного захисту ринків України та ЄС, що передбачає більш вільний доступ суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до ринків окремих товарів, що найменшим чином захищені нетарифними бар'єрами, які є головними перешкодами для зовнішньої торгівлі нашої країни. Збільшення конкурентного тиску з боку іноземних компаній створює ризики для економіки України, пов'язані із зниженням виробництва окремої продукції, зокрема з високою доданою вартістю. Процес адаптації до нових стандартів та умов виробництва продукції і реалізації торговельного співробітництва буде супроводжуватись зростанням витрат на переоснащення та модернізацію, проте саме такі зміни у довгостроковій перспективі можуть сприяти підвищенню конкурентоспроможності продукції національного виробництва, зокрема машинобудування, та зростанню обсягів її експорту на європейські ринки.

Література

1. Балабанова Н.В. Економічні наслідки створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk-ekonomics.mdu.in.ua/uk/visnik-12.pdf>
2. Інформаційна довідка стосовно Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, включаючи основні параметри, переваги і ризики створення зони вільної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://cci.dp.ua/tl_files/data/files/Background information concerning the Agreement on association between Ukraine and the European Union.pdf](http://cci.dp.ua/tl_files/data/files/Background_information_concerning_the_Agreement_on_association_between_Ukraine_and_the_European_Union.pdf).
3. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/docs/sr/282.pdf>.
5. Оцінка можливих наслідків підписання Україною Угоди про ЗВТ з ЄС (у розрізі окремих секторів економіки та видів діяльності) (аналітичні матеріали) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ndc-ipr.org/media/documents/1_vrcfko5.pdf.
6. Торгівля з ЄС в рамках поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa-torgivlia.org.ua/wp-content/uploads/2014/06/Selling2theEU_ukr.pdf.
7. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.
8. Шинкоренко Т.П., Білоцерківець О.Г. Структурні диспропорції українського експорту товарів до країн ЄС та напрями їх подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/10862-strukturn-disproporcyi-ukrayinskogo-eksportu-tovarv-do-krayin-yes-ta-napryamki-yih-podolannya.html>

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Для забезпечення сталого зростання економіки будь-якої країни світу необхідно створити сприятливі умови для розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу, великих корпорацій з обов'язковим дорученням до сучасних інновацій, збільшення надходжень прямих іноземних інвестицій, що неможливо без системного зміцнення конкурентних переваг держави на міжнародних ринках.

В умовах глобалізації та регіоналізації світового господарства жодна країна не стоїть осторонь цих процесів, при цьому основним показником, який відображує готовність країни до нарощування ступеню взаємозв'язку у регіоні, є конкурентоспроможність економіки. Чим більша конкурентоспроможність, тим більшу користь для економіки регіону принесе інтеграція. Тому залишається необхідним постійний моніторинг та аналіз деструктивних ефектів для економіки країн, що інтегруються, їх контроль та створення механізмів зменшення негативного впливу на розвиток цих процесів.

Конкурентоспроможність економіки, методи її визначення та зв'язок із динамікою зростання на різних етапах економічного циклу вже не перше десятиліття перебувають у центрі уваги економістів та урядовців, оскільки якість тих чи інших оцінок і ступінь їх відповідності сучасним економічним реаліям суттєво позначаються на ґрунтовності стратегічних рішень держави на всіх рівнях економіки [1].

Для оцінки конкурентоспроможності національної економіки застосовують кількісні (hard data) та якісні (survey data) (експертні та соціологічні) методи. Кількісні — базуються на використанні математичних і статистичних методів аналізу для показників. Це здебільшого стосується обсягів ринку в грошовому чи натуральному вираженні, цін, витрат і факторів, які на них впливають. Даний метод використовують у своїх дослідженнях, передусім, консалтингові фірми, які оцінюють конкурентоспроможність різних країн світу та роблять конкретні техніко-економічні обґрунтування різних методів і підходів до їх підвищення. Кількісний аналіз доповнює якісний, оскільки не всі фактори та механізми зростання конкурентних переваг нагромадження потенціалу конкурентоспроможності, можна виміряти. Цей метод достатньо точний, хоча й дає можливість оцінити явище через певний проміжок часу [1].

Щорічно з 1971р. складаються рейтинги конкурентоспроможності країн, які доповідаються на Всесвітньому економічному форумі. Методологія визначення конкурентоспроможності змінювалась протягом років. З 2000 р. Дж. Саш запропонував використання індексу конкурентоспроможності для росту (Growth Competitiveness Index, GCI), що базувався на теорії економічного росту. Роботу в цьому напрямку продовжив в цьому ж році професор М.Портер, який запропонував індекс конкурентоспроможності бізнесу (Business Competitiveness Index, BCI), що базується на детальному дослідженні мікроекономічних аспектів в тій чи іншій країні.

Існують методики оцінки комплексного показнику конкурентоспроможності регіону, при цьому кожен автор виділяє різні групи, найбільш часто у методиках оцінки конкурентоспроможності використовуються: показники рівня життя, інвестиційна привабливість регіону, система показників економічного потенціалу регіону, система показників регіональної ефективності, система показників конкурентних переваг. [2].

Для адекватної та об'єктивної оцінки міжнародної конкурентоспроможності регіону необхідно застосовувати цілу сукупність показників. Ці показники можуть характеризувати конкурентні переваги регіонів, що аналізуються, за різними аспектами їх формування та розвитку. Абсолютні значення цих показників можуть бути використані для поелементного аналізу окремих параметрів, якими характеризується функціонування регіону. Порівняння

конкурентних переваг регіонів з різним рівнем розвитку тільки на основі співставлення окремих параметрів розвитку їх соціально-економічного розвитку та рівня інтеграції в систему міжнародного поділу праці може дати неоднозначні результати та привести до невірних висновків. У зв'язку з цим виникає необхідність для вирішення проблеми оцінки рівня міжнародної конкурентоспроможності регіонів здійснити побудову певного інтегрального показника, який представляв би результат зведення сукупності значень різноаспектних параметрів регіонального розвитку, що формують рівень конкурентоспроможності регіонів, до єдиної величини (числа), що може визначатися як оцінка конкурентних переваг у регіональному розрізі.

Розвиток найбільш глибокої моделі інтеграції передбачає формування єдиного ринку, відкритого для іноземного бізнесу на паритетних і взаємовигідних началах для компаній країн-учасниць на зовнішніх ринках. Глибока інтеграція в стає в свою чергу важливою умовою розвитку міжнародної конкурентоспроможності виробників регіону, що інтегрується на зовнішніх ринках. [3].

Найперше що зазнає впливу після інтеграції це торгівля, тому, що знімаються митні обмеження на рух товарів. Незважаючи на це перешкодою до підвищення торгівельних потоків може стати низька конкурентоспроможність товарів нової країни. [4].

Тому, для оцінки взаємозв'язків інтеграційних процесів та конкурентоспроможності економіки окремої країни, що є членом певного інтеграційного об'єднання або інтеграційного об'єднання в цілому, потрібно застосовувати методіку інтегральної оцінки, що передбачає розрахунок індивідуальних узагальнюючих інтегральних індексів у кожному окремому випадку.

Література

1. Крючкова І. В. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / І. В. Крючкова. - К: Основа, 2007. - 488 с.
2. Панкова М.О. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності регіону / М.О. Панкова // Вісник економічної науки України. – № 1 – 2013. – 118-121 с.; <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123197/23-Pankova.pdf?sequence=1>
3. Булатова О. В. Розвиток європейської інтеграційної моделі в контексті формування інноваційної конкурентоспроможності країн / О. В. Булатова // Економічний простір. - 2014. - № 84. - С. 5-14. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_84_3
4. Беззубченко О.А. Особливості впливу процесів регіональної інтеграції на конкурентоспроможність країн Європи / О.А. Беззубченко, О.В.Челях // Вісник МДУ. Серія Економіка. – 2017. №14.- С.139-149

УДК 339.924:061.1ЄС

Булатова О.В., перший проректор, доктор економічних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сучасна регіональна політика, яку реалізує ЕУ спрямована на забезпечення економічної, соціальної та територіальної єдності європейських регіонів. Досягнення зазначеної єдності та згуртованості посилять їх конкурентоспроможність, забезпечить стимулювання зростання зеленої економіки, створення нових робочих місць та розвиток зайнятості, а від так – покращить якість життя пересічних мешканців, посилять територіальну єдність європейських країн в цілому.

У своєму розвитку регіональна політика ЕУ пройшла ряд програмних етапів, що передбачали не тільки зміну пріоритетів її реалізації, але й суттєве збільшення обсягів її фінансування із кожним наступним програмним періодом. Так, пріоритетними напрямками регіональної політики ЕУ на період 1994-1999 роки, на реалізацію яких спрямовано 177

млрд. ЕКЮ (33% від загального бюджету ЕУ) стали: структурна перебудова і розвиток депресивних регіонів (67,7% від загального фінансування); фінансування в умовах стагнації промисловості; сприяння зайнятості та боротьба з безробіттям; адаптація до системи змін господарських суб'єктів регіону; фінансування розвитку сільськогосподарських територій і структурної перебудови агробізнесу; допомога північним територіям з низьким рівнем населеності.

Розвиток і поглиблення європейської інтеграції привів до більшої конкретизації напрямів регіональної політики під час наступного періоду у *2000-2006 роки.*, на реалізацію яких направлено 234 млрд.євро (33% від загального бюджету ЕУ): сприяння розвитку реструктуризації відсталих регіонів (на реалізацію цього напрямку було використано 74,4% фінансування); підтримка соціально-економічних перетворень і сільського господарства в регіонах із структурними проблемами(відповідно, 11,5%); модернізація політики у сфері освіти, професійно-технічної підготовки і зайнятості (14,1% фінансування).

У програмному період *2007-2013 років* відбувається найбільша структурна перебудова регіональної політики, яка пов'язана із появою нових країн-членів ЕУ, що приєдналися до об'єднання у 2004 і 2007 роках. Перш за все, це виявляється в зміні структурних пріоритетів: регіональна співпраця у формах трансграничної, транснаціональної та міжрегіональної співпраці; регіональна конкурентоспроможність й зайнятість, забезпечення яких пов'язано з реалізацією і впровадженням інновацій та розвитком соціальної сфери; конвергенція, що забезпечується за рахунок реалізації проектів в тих регіонах, де рівень ВВП на душу населення є меншим за 75% від середнього по ЕУ в цілому. Загальний бюджет на реалізацію заходів становив 347 млрд.євро (35,7% від загального бюджету ЕУ), з яких 82% (281 млрд.євро) спрямоване на фінансове забезпечення конвергенції.

Фінансування проектів, спрямованих на регіональне зростання, дозволили створити додаткові робочі місця, активізувати діяльність малого та середнього бізнесу, стимулювати інноваційну активність, забезпечити спільний розвиток інфраструктуру європейських регіонів. Так, за 2007-2012 роки реалізація проектів у рамках регіональної політики дозволила створити 594 тис. робочих місць, у т.ч. 262 тис.місць у малому та середньому бізнесі, інвестиційну підтримку отримали 198 тисяч малих підприємств, створено 77,8 тис. нових стартапів, профінансовано 61 тисяча дослідницьких проектів, модернізовано системи водопостачання, якими користуються 3,2 млн. громадян та стійкий транспорт, побудовано 1208 км автомобільних та 1495 км залізничних шляхів, що підвищило ефективність роботи транс'європейської транспортної мережі [8, с.3-4].

Важливою особливістю реалізації регіональної політики у поточному *2014-2020 роках* програмному періоді є те, що політика згуртованості тісно інтегрована із стратегією «Європа 2020», а від так, регіональна політика спрямована на стимулювання економічного зростання та покращення якості життя шляхом реалізації стратегічних інвестицій, які зосереджено на чотирьох пріоритетах: дослідження та інновації, інформаційно-комунікаційні технології, конкурентоспроможність малого та середнього бізнесу, низьковуглецева економіка. У загальноєвропейському бюджеті на програмний період 2014-2020 рр. питома вага видатків, пов'язаних із реалізацією регіональної політики, становить 32,5% або 351,9 млрд. євро. Оскільки фінансування проектів з реалізації регіональної політики передбачає співфінансування з боку національних урядів європейських країн, то прогнозні оцінки фінансування регіонального розвитку становлять більш, ніж 500 млрд.євро.

Регіональний розвиток стає найважливішим резервом внутрішньої єдності європейської інтеграції. Саме тому, міжрегіональна співпраця в рамках розвитку європейської моделі інтеграції має тенденцію до посилення. Транскордонна співпраця, що реалізується в рамках регіональної політики ЕУ, здійснюється на основі програми INTERREG, загальні витрати на реалізацію якої за період 2000-2013 рр. склали 14,3 млрд. євро (у 1990-1999 рр. 4,9 млрд. екю). Сучасний програмний етап реалізації INTERREG відповідає завданням політики згуртованості, закладеним у стратегії «Європа 2020», і конкретизовано у 11 інвестиційних пріоритетах, що охоплюють понад 100 програм співпраці між регіонами та територіальними,

соціальними та економічними партнерами із загальним бюджетом 10,1 мдрд.євро [6], що спрямовані на дослідження та інновації, інформаційні та комунікаційні технології, конкурентоспроможність малого та середнього бізнесу, низько вуглецева економіка, боротьба із кліматичними змінами, навколишнє середовище та енергоефективність, сталий транспорт, зайнятість та мобільність, соціальна залученість, покращення освіти, покращення публічного адміністрування.

Окрім того питаннями фінансового забезпечення реалізації регіональної політики ЄС займаються різні фонди, зокрема Європейський фонд регіонального розвитку (European Regional Development Fund, ERDF), що забезпечує інвестування тих секторів, що сприяють забезпеченню конкурентоспроможності та створенню робочих місць у всіх регіонах ЄС. Дії фонду спрямовані на вирішення економічних, екологічних та соціальних проблем, з особливим акцентом на сталий міський розвиток. Очікується, що понад 50% фінансування фонду у програмному періоді 2014-2020 рр. буде спрямовано саме на розвиток міських районів.

Діяльність Європейського соціального фонду (European Social Fund, ESF) спрямована на вирішення соціальних питань, у тому числі сприяння розвитку сфери зайнятості, реалізація проектів, спрямованих на створення більш широкого доступу для навчання задля підвищення працездатності, адаптації до змін у професійному середовищі, а також на боротьбу із дискримінацією. Щороку у цих проектах приймають участь близько 15 млн.осіб.

Проекти ERDF та ESF забезпечують інвестування економічної та соціальної реструктуризації, спрямованої на зменшення дисбалансу між європейськими регіонами в ЄС, тим самим зменшуючи прогалини у розвитку між європейськими регіонами, наприклад, з точки зору інфраструктури та зайнятості. За експертними оцінками [8, с.5], інвестиції в регіональну політику дозволять країнам, що приєдналися до EU з 2004 року (Болгарія, Чеська Республіка, Естонія, Хорватія, Кіпр, Латвія, Литва, Угорщина, Мальта, Польща, Румунія, Словенія та Словаччина), забезпечити до 2025 року щорічне зростання ВВП на рівні 2,4%.

Фонд згуртування (Cohesion Fund), забезпечує інвестування у розвиток транспортних мереж (європейська транспортна мережа), реалізацію екологічних та енергоефективних проектів. Особлива увага приділяється проектам із розвитку зеленої економіки, що сприяє економічному зростанню.

Спільно з Фондом згуртування, Європейський аграрний фонд розвитку сільської місцевості (European Agricultural Fund for Rural Development, EAFRD) та Європейський морський та рибний фонд (European Maritime and Fisheries Fund, EMFF) формують Європейські структурні та інвестиційні фонди (European structural and investment funds, ESIFs). Діяльність кожного із зазначених фондів забезпечує відповідний напрям стратегічного розвитку EU: Фонд згуртування забезпечує реалізацію екологічних проектів та сталий розвиток транспортних мереж, Європейський аграрний фонд розвитку сільської місцевості свою діяльність спрямовує на розвиток зеленої економіки, забезпечення сталого розвитку сільських районів. Європейський морський та рибний фонд сприяє підвищенню конкурентоспроможності рибальства та розвитку аквакультури тощо. Серед інструментів регіонального розвитку, які сьогодні використовуються в EU, поширені наступні: інвестиційні гранти, податкові пільги, субсидування процентних ставок, субвенції і т.п. Їх використання дозволяє, з одного боку, ліквідувати відсталість окремих регіонів, а з іншої – посилити їх конкурентоспроможність. Для вирішення проблем, викликаних техногенними і природними катастрофами, і надання термінової допомоги постраждалим регіонам використовуються ресурси Фонду солідарності (EU Solidarity Fund, EUSF), щорічний бюджет якого становить 500 млн.євро.

Важливим результатом розвитку регіональної політики в EU є зміна самого підходу до неї, визнання пріоритетності її завдань для успіхів інтеграційних процесів в цілому. Зміна підходів спостерігається в значному збільшенні фінансових коштів, диверсифікації форм і методів регіональної політики, спробах EU вже на етапі розробки рішень прийняти до відома

їх вплив на регіональний розвиток. В реалізації європейських програм з боку структурних фондів стани-члени ЄУ стикаються з певними труднощами, перш за все це стосується складності і бюрократизації процесу отримання фінансових коштів. Однак, регіональна політика ЄУ ґрунтується на чітко визначеній нормативно-правовій базі, що забезпечує послідовність і прозорість її реалізації; характеризується просторовою спрямованістю та комплексністю; основною метою регіональної політики є вирішення довгострокових структурних завдань розвитку об'єднання через створення таких умов, за яких ринкові стосунки могли б розвиватися найбільш ефективно.

Література

1. Булатова О. В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: моногр. / О. В. Булатова. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 386 с.
2. Декларация по регионализму в Европе / Ассамблея регионов Европы. – Страсбург: Секретариат Генеральной Ассамблеи Европы, 1996. – 10с.
3. Китинг М. Новый регионализм как возможность [Електронний ресурс] / М. Китинг // Россия в глобальной политике. – 2008. – №4. – Режим доступу до статті: www.globalaffairs.ru/numbers/33/9979.html.
4. Чужиков В. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272с.
5. Eurostat regional yearbook 2017. - Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – 276p.
6. Interreg : European Territorial Co-operation . [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial/
7. Jones E. The Political Economy of European Integration: Theory and Analysis/ E. Jones, A. Verdun. – New York: Routledge, 2005. – 223 p.
8. Making Europe's regions and cities more competitive fostering growth and creating jobs// The European Union explained: Regional policy, 2014. – 16p
9. My Region, My Europe, Our Future. Seventh report on economic, social and territorial cohesion. - Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – 249p.
10. Novotny J. Convergence and divergence in living standards among regions of the enlarged European Union (1992-2006) [Electronic resource] / J. Novotny // MPRA Paper. – 2011. – No.34145, posted 16. – URL: <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/34145/>

УДК 339.924:332.12

Захарова О.В., кандидат економічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ РЕГІОНІВ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ СТРУКТУРИ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Розвиток процесів глобальної регіоналізації обумовлює зміни не тільки структури сучасного глобального світу, але й, як наслідок, викликає трансформацію форм міжнародної економічної співпраці, що призводить до невідповідності існуючих моделей інтеграційної співпраці умовам розвитку світового господарства. Це в свою чергу обумовлює необхідність пошуку нових моделей інтеграційної взаємодії, ключовими суб'єктами якої виступатимуть не окремі країни чи їх об'єднання, а регіональні утворення, що в нових умовах набувають ознак глобальних регіонів.

В умовах інтенсифікації процесів глобальної регіоналізації підходи щодо визначення поняття «регіон» зазнають суттєвої трансформації, що виражається в зміні раніше загальновизнаного територіального виміру сутності поняття просторовим критерієм виміру. Згідно територіального або географічного підходу поняття регіону визначається через наявність територіальних зв'язків та ряду загальних специфічних характеристик, за умов яких інтеграція країн чи регіонів відбувається на основі наявності спільних кордонів,

спільних інтересів в області торгівлі, забезпечення сталого економічного розвитку та безпеки. З іншого підходу, що базується на концепціях «нового регіоналізму», географічна близькість не виступає визначальним критерієм формування регіонів, а інтеграційна співпраця розвивається між просторово віддаленими учасниками на основі розвитку та поглиблення функціональних форм співробітництва.

Інтенсифікація розвитку міжнародного співробітництва призводить до формування міжнародних регіонів, які диференціюються на транснаціональні та транскордонні. Транскордонні регіони включають держави, пов'язані в політичному чи економічному відношенні, або такі, що мають подібність за соціально-культурними та/або етнорелігійними ознаками (соціально-культурні регіони). Транснаціональні регіони часто складаються на основі спільних політичних інтересів, насамперед для гарантування воєнної безпеки (такі як НАТО, Варшавський договір); для узгодження і декларування подібності політичних позицій у міжнародних відносинах (наприклад, Ліга арабських країн, Організація африканської єдності). Європейський Союз переконливо демонструє ефективність створення транснаціональних регіонів на основі формування єдиного економічного простору, що й посилює політичну єдність ЄС і сприяє появі елементів соціально-політичної спільності [4].

Суб'єктами, що утворюють транснаціональні регіони, виступають держави, а мотивом створення - спільність їх політичних та економічних інтересів, тоді як транскордонні регіони виникають у ході співробітництва адміністративно-територіальних і муніципальних утворень. Елементами транскордонного регіону стають ті самі елементи, які характерні для регіону взагалі: господарюючі суб'єкти, соціально-територіальні, етнотериторіальні спільноти, населені пункти, органи управління територіями. Ознаками транскордонного регіону є: непереривність територій, тобто можливість прямого транспортного сполучення; наявність органів управління, представлених у різних формах і з різними функціями; доволі тісні економічні зв'язки суб'єктів, що знаходяться в регіоні; тісні соціальні зв'язки (в галузі культури, спорту, освіти, науки); наявність спільної або скоординованої інфраструктури (наприклад, транспортної, енергетичної); у деяких випадках — спільне історичне минуле та етнічна подібність.

В цілому слід зазначити, що міжнародні економічні регіони утворюються на транснаціональному рівні у процесі економічної інтеграції держав на підставі міжнародних договорів. У таких регіонах величезного значення набувають зв'язки між господарюючими суб'єктами, особливо зв'язки всередині ТНК. У таких випадках формуються транскордонні територіальні системи, наприклад «трикутники росту» [2].

Більшість дослідників визначає той факт, що активізація процесів глобальної регіоналізації призводить до виникнення нових елементів структури світового господарства – глобальних регіонів, що можна визначити як структурований простір, в якому окрім традиційним форм соціально-економічної взаємодії проявляються в дії нові фактори сучасного розвитку, зокрема розвиток мережевої економіки, комунікаційного та віртуального просторів. В якості характеристик глобального регіону можна виділити наявність спільного простору, наднаціональний характер взаємодії; наявність транснаціональних мереж тощо [5].

Безумовно об'єктивною основою трансформації структури сучасного економічного простору є розвиток інтеграційних процесів у глобальному масштабі. В сучасних дослідженнях інтеграцію визначають як процес формування нової політичної системи з раніше існуючих розрізнених систем; як процес формування суспільства безпеки між державами регіону; як процес створення та підтримки інтенсивних форм взаємодії між раніше автономними суб'єктами [6]. Отже, характер інтеграційних взаємозв'язків суттєво змінюється, особливо під впливом процесів глобалізації та інформатизації, в умовах яких розвиток співробітництва відбувається не тільки на рівні держав, а й регіонів, компаній, об'єднань громадян в економічній, політичній, культурній, соціальній та інших сферах.

Різноманіття існуючих інтеграційних політичних та економічних схем та моделей свідчить про різні цілі та ступень готовності національних економік брати участь в

глобальних інтеграційних процесах. Так, одна група держав розглядає інтеграційну політику як спосіб зміцнення свого економічного і політичного впливу у світовому господарстві, інша пов'язує ефективність політики інтеграції з можливістю збільшення ступеня залученості до системи світогосподарських зв'язків, третя група країн, що головним чином є найменш розвиненими країнами майже не реалізують політику інтеграції, бо не мають відповідних умов її розвитку та засобів реалізації цілей, передбачених існуючими механізмами. Однак, при цьому країни всіх регіонів залучені до цих процесів, а інтеграційна складова розвитку визначає конфігурацію та подальші трансформації структури глобального економічного простору.

Література

1. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: монографія/ О.В. Булатова. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 386 с.
2. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : монография / [Д. Лукьяненко и др.] ; под науч. ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова ; КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, МГУ им. М. В. Ломоносова. – К. : [б. и.], 2013. – 466 с.
3. Зварич Р.Є. Критичні імперативи розвитку глобалізації/ Р.Є. Зварич// Причорноморські економічні студії, 2016. – Випуск 9 (1). – С. 22-26. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_9\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_9(1)_6)
4. Зимогляд В. Я. Регіон у системі міжнародних відносин / В.Я. Зимогляд // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. - № 4 (23). – С. 160-173.
5. Лагутина М.Л. Глобальный регион как элемент мировой политической системы XXI века/ М.Л. Лагутина // Сравнительная политика. – 2015. - № 2 (19). – С. 16-21. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/globalnyy-region-kak-element-mirovoy-politicheskoy-sistemy-hxi-veka>
6. Регіональні перетворення у світовому та українському вимірах: моногр. / [монографія]; [В.Є.Куриляк, А.Ф. Мельник, Н.Г. Синютка та ін.] за наук. Ред. Проф. А. Крисоватого і Є. Савельєва. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 388 с.
7. Резнікова Н.В. Глобальна економічна взаємозалежність: сучасна парадигма та детермінанти модифікації : [монографія] / Н.В. Резнікова. – К. : ВІСТКА, 2013. – 456 с.
8. Baldwin R. Multilateralising 21st century regionalism/ Richard Baldwin. - Global forum on trade reconciling regionalism and multilateralism in a post-bali world. OECD conference centre, Paris 11-12 (a.m.) February, 2014
9. Hirata H. Regionalization vs. Globalization/ Hideaki Hirata, M. Ayhan Kose, Christopher Otrok. - IMF Working Paper, 2013. – 64 p. – URL: <http://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Regionalization-vs-40262>
10. Regionalisation in Central-Eastern European countries: Bulgaria, Poland, Russia, Slovakia, Ukraine: monograph/Krysovaty A, Savelyev Y., Bulatova O. - Berlin, 2016, 360 p.

УДК 338.45(477):620.9

Макогон Ю.В., доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины

РАЗВИТИЕ ЭНЕРГЕТИКИ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: МИРОВОЙ ОПЫТ И РЕАЛИИ УКРАИНЫ

Энергетика Украины базируется на использовании традиционных видов (тепловых и гидро-) электростанций с отклонением от среднемировой статистики в сторону большего использования АЭС. Практически все объекты энергетики Украины достались ей в наследство от СССР, отработали немалый срок службы [6]. На протяжении нескольких

последующих лет технологии чистого угля будут продолжать играть важную роль в секторе угольной генерации, при этом объем инвестиций в эту область будет увеличиваться. К технологиям, обладающим долгосрочным потенциалом, относятся снижение уровня CO₂ и интегрированная газификация в комбинированном цикле [2].

Правительство Великобритании одобрило план создания в стране к 2020 г. ТЭС нового поколения, позволяющих поглощать углекислый газ, и пообещало финансировать их строительство. Великобритания стремится стать первой страной мира, где появятся работающие на угле электростанции, которые будут оснащены системами поглощения углекислого газа и дальнейшего размещения его в подземных хранилищах. В условиях необходимости выполнения своих обязательств по борьбе с последствиями глобального потепления эта идея выглядит очень привлекательной [1].

На территории существующей ТЭС, работающей на буром угле, в г. Нейрат (Германия), завершено строительство двух новых блоков с оптимизированным технологическим процессом. Эти блоки получили название - ВoA 2&3. ТЭС, введённая в эксплуатацию ещё в 1972 г., вместе с новыми блоками составляет самый крупный комплекс производства электроэнергии из бурого угля в мире.

Общая мощность всех 7 блоков станции составляет 4,400 МВт. Блоки, построенные по последнему слову техники, имеют очень небольшие выбросы в атмосферу вредных веществ (инженерам удалось снизить выбросы по сравнению с аналогичными современными установками на 31%). Уникальность новых блоков еще и в том, что все системы, включая освещение, работают в полностью автоматическом режиме, не требуя вмешательства человека. Электростанция также получила новый совместный угольный склад, улучшила транспортную инфраструктуру, благодаря строительству новых железнодорожных разгрузочных платформ, а также отделение по производству гипса из отходов производства. Строительство этих блоков обошлось известному немецкому концерну RWE в 2,2 млрд. евро. [4].

Поэтому для Украины, имеющей в своем распоряжении существенные запасы собственного энергоносителя, также будет целесообразно вернуться к технологиям производства электроэнергии на ТЭС с помощью угля.

Однако, наши ТЭС имеют одни из самых низких технико-экономических и экологических показателей в Европе, что не только приносит большие убытки экономике Украины, в т.ч. снижая конкурентоспособность отечественной продукции, но и создает большие проблемы для европейской интеграции Украины, сохранения и наращивания экспорта электроэнергии.

Чтобы устранить негативные явления в тепловой энергетике и обеспечить ее развитие, надо ориентироваться не только на продление сроков службы оборудования ТЭС путем ремонта и замены отдельных узлов паровых турбин и котлоагрегатов и малозатратные быстроокупаемые мероприятия, а и на обновление оборудования с применением перспективных технологий [5].

Повышения эффективности работы ТЭС можно достичь за счет улучшения качества угля и оптимизации схем его поставок на ТЭС. Ухудшение качества угля приводит к увеличению расхода электроэнергии на собственные нужды на 1,0–3,5 %, использованию газо-мазутного топлива для подсветки до 30–35 % по теплу, снижению КПД котлоагрегата на 2–3%, ускорению износа оборудования, ухудшению экологии. Нужно отметить, что на ТЭС Западной Европы при поставках угля с разных шахт не допускается большая разбежность по основным характеристикам, а для усреднения характеристик устанавливается специальное оборудование по смешиванию угля на складе.

Наибольшее внимание следует обратить также на внедрение парогазовых установок. Для Украины наибольший интерес представляют парогазовые установки с котлами, сжигающими уголь в кипящем слое под давлением (технология КСД). Эта технология, внедренная на энергоблоках 80–350 МВт в Швеции, Японии и других странах, показала

высокую надежность, обеспечила хорошие экономические и экологические показатели. Расчетный КПД энергоблоков с котлами КСД составляет 42% [7].

Таким образом, основными направлениями развития энергетики в условиях устойчивого развития является внедрение инновационных технологий в работу предприятий, обеспечивающих производство традиционных видов энергии, а также стимулирование ресурсо- и энергосбережения за счет создания предприятий по производству альтернативных видов энергии, внедрение экологически чистых и природообновляемых техники и технологии, расширение применения технологий, в которых используются обновляемые ресурсы.

Литература

1. Британия планирует строить тепловые электростанции нового поколения [Электронный ресурс]//Известия. – Режим доступа: <http://izvestia.ru/news/449603>
2. Концепция развития биоэнергетики на Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lina.com.ua/index.php?page=aktualno&nid=33>
3. Мировой энергетический рынок [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=537973>
4. Самая крупная ТЭС в мире [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://news1tech.ru/arhitektura/samaya-krupnaya-tes-v-mire.html>
5. Шеберстов О.М. Стан теплових електростанцій України, перспективи їх оновлення і модернізації [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=93895&cat_id=35082
6. Энергетика Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Энергетика_Украины
7. Янковский Н.А. Альтернативы природному газу в Украине в условиях энерго- и ресурсодефицита: промышленные технологии: монография / Н.А. Янковский, Ю.В. Макогон, А.М. Рябчин, Н.И. Губатенко; под ред. Ю.В. Макогона. – Донецк: ДонНУ, 2011. – 247 с.

УДК 339.738(5)(043)

Марена Т.В., кандидат економічних наук, доцент

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АЗІЙСЬКОЇ ВАЛЮТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Інтенсивний розвиток процесів регіональної інтеграції, що спостерігається останніми роками у світі, з одного боку, і намагання країн захиститися від негативних проявів фінансової глобалізації, з іншого, викликають підвищення інтересу до формування інтеграційних об'єднань у валютно-фінансовій сфері. Можливості створення валютних союзів розглядаються практично у всіх регіонах світу. В Африці сьогодні діють два валютних союзи – Західноафриканський економічний і валютний союз і Центральнафриканське валютно-економічне співтовариство, а Африканський Союз планує введення єдиної валюти та створення спільного центрального банку до 2021 року. У регіоні Близького Сходу Рада співробітництва арабських держав Перської затоки також заявляє про плани впровадження єдиної валюти. Країни-члени Боліваріанського альянсу з 2010 р. перейшли до умовної грошової одиниці взаєморозрахунків сукре. Характерною особливістю розвитку валютної інтеграції у азійському регіоні є виражена багатоваріантність альтернативних сценаріїв формування валютного союзу та наявність кількох можливих претендентів на роль регіональної валюти.

При підписанні угоди про створення зони вільної торгівлі ASEAN передбачалося, що ця угода може з часом перерости у створення єдиної азійської валюти. Пізніше держави-члени Асоціації країн Південно-Східної Азії, а також КНР, Республіка Корея та Японія стали розглядати можливість введення колективної валюти [1]. Створення азійського валютного союзу може підвищити фінансову стабільність у регіоні і дозволить скоротити численні витрати; прив'язка валют азійських країн до долара виявилася не тільки занадто дорогою,

але також викликала значні диспропорції і коливання валютних курсів [2]. Єдина валюта країн Азії дозволила б усунути ці проблеми.

У майбутньому валютна інтеграція у азійському регіоні може розвиватися за трьома базовими сценаріями:

- 1) створення валютного союзу на базі використання Азійської грошової одиниці (Asian Currency Unit – ACU);
- 2) створення валютного союзу на основі зони японської єни;
- 3) створення валютного союзу з китайським юанем у якості колективної валюти.

Ймовірність реалізації кожного із зазначених сценаріїв є достатньо дискусійною, і кожен варіант розвитку азійської валютної інтеграції має своїх прихильників та критиків. Сьогодні у регіоні використовується Азійська грошова одиниця, яку було впроваджено за рішенням Азійського банку розвитку у 2006 р. [3]. Обґрунтовуючи можливість використання АСУ як регіональної валюти, науковці зазначають, що у азійському регіоні надто складно підтримувати внутрішньорегіональну стабільність обмінних курсів на основі традиційної прив'язки валюти до долара США, тому необхідно переходити на нову форму координації валютної політики країн Південно-Східної Азії. Зокрема, враховуючи відносно зменшення ролі долара США та відсутність єдиної домінуючої валюти в регіоні, виходом може стати впровадження кошику регіональних валют – АСУ як спільної грошової одиниці регіону [4]. Наразі Азійська грошова одиниця використовується переважно у якості клірингової розрахункової одиниці у регіоні.

Відповідно до другого сценарію, валютний союз у азійському регіоні може бути створений на основі зони японської єни. Можливості об'єднання грошових одиниць країн Південно-Східної Азії навколо єни обговорювалися ще з 70-х рр. XX ст.

За альтернативним сценарієм, регіональна валютна зона у Азії може бути створена навколо китайського юаню. Свого часу Пекін пропонував ввести для материкової частини Китаю, а також Тайваню, Гонконгу й Макао спільну валюту –китайський долар [1]. На думку експертів, через 20-25 років юань зможе стати не лише провідною регіональною валютою, а й однією з резервних валют, враховуючи зростаюче домінування Китаю у азійському регіоні у виробничій, інвестиційній та технологічній сферах [1]. На підтвердження високої ймовірності формування у Південно-Східній Азії оптимальної валютної зони навколо китайського юаню, науковці наводять наступні докази: великі розміри китайської економіки і високий ступінь її залучення у глобальні економічні і, зокрема, фінансові процеси; високий рівень інтернаціоналізації китайського юаня, його вільна конвертованість та попит на нього як на валюту платежу при фінансовому обслуговуванні зовнішньоекономічних операцій в регіоні Південно-Східної Азії; зростання ролі КНР у глобальних потоках капіталу [5].

Китай має всі передумови для перетворення своєї грошової одиниці на світову резервну валюту та регіональну колективну валюту, зважаючи на позиції країни у світовому виробництві, експорті капіталу, рівень розвитку фінансово-банківської інфраструктури та стан міжнародної ліквідності. Так, за оцінками Світового банку, у 2016 р. на фоні реального світового ВВП 2,4% показник реального ВВП Китаю склав 6,7% (для порівняння: США – 1,6%, країни Єврозони – 1,8%, Японія – 1%, в середньому за групою країн, що розвиваються – 3,5%) [6].

У останні роки зросла роль Китаю у світовому експорті капіталу. Якщо у 2001 р. на Китай припадало всього 4,0% чистого експорту капіталу у світі, а Японія була найбільшим чистим експортером капіталу (20,2%), то у 2006 р. Китай з часткою 13,5% вже обігнав Японію (12,2%). В останні роки Китай за цим показником залишив Японію далеко позаду, закріплюючись разом з Німеччиною на позиціях двох найбільших світових експортерів капіталу (Німеччина – 18,9%, Китай – 13,8% у 2014 р.).

Китай здійснив помітний прорив на світовому фінансовому ринку. За оцінками МВФ, у 2013 р. на Китай припадало 9,6% глобальних фінансових активів та 32% світових валютних резервів [7]. В рейтингу S&P Global Market Intelligence серед 100 найбільших банків світу у 2017 р. представлено 18 китайських і 8 японських банків. При цьому перші чотири місця в

рейтингу займають китайські банки (Industrial & Commercial Bank of China Ltd., China Construction Bank Corp., Agricultural Bank of China Ltd. and Bank of China Ltd.), а на п'ятому місці знаходиться японська фінансова група Mitsubishi UFJ Financial Group Inc. [8].

Відтак, за багатьма економічними та фінансовими показниками Китай наразі випереджає Японію, перетворюючи юань на реального конкурента японської ени як можливої колективної валюти азійського регіону. Водночас, японська ена досі залишається не тільки важливим регіональним платіжним засобом, але й світовою резервною валютою, що підтверджують дані таблиці 1.

Таблиця 1

Показники використання японської ени та китайського юаню у світовому господарстві,
2011-2016 рр.

Показник	Японська ена		Китайський юань	
	2011	2016	2011	2016
Частка валюти у кошику SDR, %	9,4	8,33	-	10,92
Частка валюти у світових валютних резервах, %	3,61	3,95	-	1,08
Частка валюти у середньодобових обсягах операцій на валютному ринку, %	19	22	1	4

Примітка. Складено автором на основі [7, 9]

Отже, хоча юань і поступається ені за показниками частки у світових валютних резервах і середньодобових обсягах операцій на валютному ринку, не можна недооцінювати швидкість, з якою китайська валюта інтегрується у всі сектори світового фінансового ринку. З 2016 р. Міжнародний валютний фонд увів китайський юань у валютний кошик, що використовується для розрахунку вартості SDR, таким чином позитивно оцінивши зростання ролі Китаю у світовій економіці та глобальній фінансовій системі і фактично визнавши юань новою резервною валютою. Таким чином, більш реальним є розвиток валютної інтеграції у азійському регіоні за другим або третім сценарієм, тоді як можливість перетворення Азійської грошової одиниці на повноцінну спільну, а тим більше єдину регіональну валюту на зразок євро є достатньо низькою.

Література

1. Прохорова М.Е. Регіональні валютні ініціативи / М.Е. Прохорова, А.О. Пукас // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Випуск 93 (Частина II). – С.190-197.
2. Thiam Hee NG. Should the Southeast Asian countries form a currency union? / NG. Hee Thiam // The developing economies. – 2002. – Vol. XL. - № 2. – P. 113-116.
3. Ковтонюк К.В. Інтеграційний вимір світового фінансового простору / К.В. Ковтонюк // Культура народів Причорномор'я / Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского. Межвузовский центр «КРЫМ». – 2013. - №248. – С. 22-25.
4. Kawai Masahiro. The Role of an Asian Currency Unit for Asian Monetary Integration / Masahiro Kawai // Finance & Bien Commun. – 2009/2 (No 34-35). – P. 125-135.
5. Шлапак А.В. Ключові напрями валютної інтеграції в регіоні Південно-Східної Азії / А.В. Шлапак // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2015. - №8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4246>.
6. Global Economic Prospects: A Fragile Recovery: A World Bank Group Flagship Report. – International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank, June 2017. [Electronic source]. – Access mode: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/26800/9781464810244.pdf#page=16>
7. Global Financial Stability Report. – Washington: IMF, 2003-2015. [Electronic source]. – Access mode: <http://www.imf.org/en/publications/gfsr>.

8. The world's 100 largest banks // S&P Global Market Intelligence. – April 2017. [Electronic source]. – Access mode: <http://www.sn1.com/web/client?auth=inherit#news/article?id=40223698&cdid=A-40223698-11568>
9. The Bank for International Settlements Statistics. [Electronic source]. – Access mode: <https://www.bis.org/publ/rpfx16.htm?m=6%7C381%7C677>

УДК 330.341.1(477)

Ніколенко Т.І., кандидат економічних наук., доцент

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ НА РІВЕНЬ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку світового господарства відбувається під активним впливом науково-технічного прогресу, що призводить до формування економік нового типу і до постійного загострення конкуренції основою чого виступає створення національних інноваційних систем та інтенсифікація міжрегіонального співробітництва, що забезпечує країнам якісне економічне зростання, сприяє підвищенню їх міжнародної конкурентоспроможності і дозволяє займати гідне місце у світовому співтоваристві.

У зв'язку з бурхливим розвитком євроінтеграційних процесів України та прагненням увійти до кола економічно і технологічно розвинених країн, однією з найголовніших економічних проблем сьогодення є проблема досягнення світового рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки через формування власної інноваційно-інвестиційної моделі на основі розвитку національної інноваційної системи та активного міжрегіонального співробітництва.

Слід відмітити, що в Україні тільки розпочався процес формування національної інноваційної системи і поки що функціонують лише окремі її елементи, зв'язки між якими слабкі. Тому для зростання національної конкурентоспроможності України необхідна постійна спрямованість її економіки на пошук, здійснення і впровадження нововведень, тобто, на інноваційний шлях розвитку, адже існує пряма залежність між конкурентними перевагами національної економіки та її спроможністю впроваджувати інновації.

Необхідно зазначити, що тип моделі НІС не є визначальним для темпів інноваційного розвитку країни і рівня її конкурентоспроможності, про що свідчить Індекс глобальної конкурентоспроможності, який розраховується за методикою Всесвітнього економічного форуму на основі комбінації загальнодоступних даних і результатів глобального опитування керівників компаній. [3]

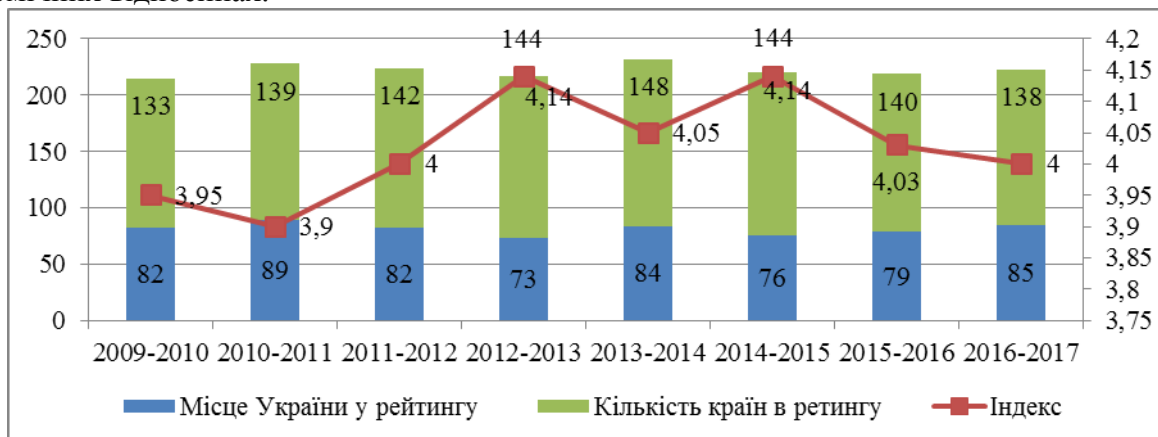
За оцінками експертів, Україна у даному рейтингу демонструє середні результати для групи країн, які переходять від першої стадії, де основа розвитку конкурентоспроможності є виробничі ресурси, до другої стадії, де конкурентоспроможність базується на факторах підвищення ефективності, і у яких обсяг ВВП на душу населення становить від 2000 дол. США до 3000 дол. (в Україні за підсумками 2016 року ВВП склав 2194 дол. США на душу населення). [2]

Загальний бал розвитку національної економіки за семибальною шкалою у 2016–2017 рр. становив 4.1 бала, що відповідає 85-й позиції у рейтингу глобальної конкурентоспроможності серед 138 країн світу. Слід зазначити, що порівняно з попереднім роком Україна втратила шість позицій (2015-2016 рр. – 79 місце). Нашими безпосередніми сусідами за рейтингом конкурентоспроможності є Намібія (84 позиція) та Греція (86 позиція), випередивши яку, ми спромоглися зайняти передостаннє місце серед країн ЄС. Рейтинг України у глобальному рейтингу конкурентоспроможності країн представлений на рис. 1.

Як свідчать результати підрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності України за 2016-2017 рр., країна відкотилась назад за всіма трьома групами складових

рейтингу, але найбільшого падіння зазнала в групі індексів «підсилювачі продуктивності», де втратила 9 позицій і опинилася на 74-му місці.

Слід зазначати, що для України, як для країни «перехідного етапу» важливим є активізація розвитку міжрегіонального співробітництва, тобто конкурентоспроможність держави визначається її здатністю набувати високого конкурентного статусу у міжнародних економічних відносинах.

Рис. 1. Динаміка рейтингу України в індексі глобальної конкурентоспроможності (GCI) Всесвітнього економічного форуму [4]

Враховуючи той факт, що Україна дедалі більше втягується в процеси інтеграції та глобалізації, та основними економічними партнерами України сьогодні залишаються країни ЄС та Азії. Порівняльний аналіз складових глобального індексу конкурентоспроможності України та зазначеного регіону, дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше, Україна помітно відстає за складовими, які формують базу конкурентоспроможності. Загальна оцінка України за субіндексом «базові вимоги» становить 4, що менше середньої оцінки у групі (4,7). Україна показує найгірші результати за трьома з чотирьох базових складових конкурентоспроможності, з них найбільше відставання спостерігаються за компонентами «Інституції» і «Макроекономічне середовище». За складовою «Охорона здоров'я та початкова освіта» країна оцінена вище середнього ніж в цілому у Євразії. [1]

По-друге, Україна в цілому демонструє відносно високі показники за субіндексом «Підсилювачі ефективності»: загальна оцінка 4 проти середньої 3,9 в досліджуваній групі. Тим не менш, прогрес за окремими компонентами в групі «Підсилювачі ефективності» неоднорідний. Україна має помітні конкурентні переваги з таких складових, як «Розмір ринку» (4,4 бали проти 3,5) і «Вища освіта та професійна підготовка» (5,1 бали проти 4,4). Треба також зазначити схожість в ефективності ринку праці. У той же час, спостерігається відставання за такими важливими компонентами як «Ефективність ринку товарів» (4 бали проти 4,3), «Розвиненість фінансового сектору» (3 бали проти 3,5) та «Технологічна готовність» (3,6 бали проти 4). [1]

По-третє, Україна випереджає середній рівень Євразії за таким компонентом конкурентоспроможності, як «Інновації» (3,4 бали проти 3,2) та має однакові бали за субіндексом «Рівень розвитку бізнесу».

Також необхідно відмітити, що Україна володіє доволі сильними позиціями з огляду усіх аспектів інноваційної діяльності, а саме це наявність освітньої та наукової інфраструктури, населення з вищою освітою, кваліфікованих кадрів і ринку праці, порівняно середня патентна активність та інтенсивність НДДКР і технологічні можливості промислових підприємств.

Таким чином, в умовах активного впливу міжрегіонального співробітництва та євроінтеграційної спрямованості економічного розвитку, Україна за рівнем

конкурентоспроможності перебуває на середніх позиціях у розвитку інновацій та володіє достатньо високим інноваційним потенціалом.

Література

1. Ніколенко Т.І. Інвестиційно-інноваційна діяльність Україні як умова забезпечення конкурентоспроможності економіки / Т.І. Ніколенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. – 2013. – Вип. 5. – С. 35-43.
2. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/>; Ofitsiinyi sait Vsesvitnoho ekonomichnoho forumu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://reports.weforum.org/>
3. Харченко О.С. Організаційно-економічний механізм розвитку національної інноваційної системи: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.03 / Харченко Олександра Сергіївна. – Маріуполь, 2015. – 221с
4. The Global Competitiveness Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2016-2017/>

УДК 351.863:327

Чентуков Ю.И., доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики и международных экономических отношений

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Характерной особенностью современного развития является глобализация всех процессов, которые происходят в политической, экономической, научно-технической, гуманитарной сферах мирового хозяйства. В связи с глобальными изменениями, обострением экологических проблем, социальными потрясениями перед человечеством стал вопрос об изменении своего отношения к окружающей природной среде. Основным критерием эффективного развития мирового сообщества должна стать сбалансированность социально-экономического, технологического, финансового, политического развития и темпов использования природных ресурсов. Базовой основой международной природоохранной деятельности должно быть реальное сотрудничество в виде глобального партнерства, которое позволит создать международную эколого-экономическую систему, направленную на обеспечение экономического роста и устойчивого развития во всех странах [1].

Разрешить комплекс экологических проблем в современных условиях может только единая (глобальная) система международной эколого-экономической безопасности. Благодаря совместным действиям можно обеспечить, с одной стороны, максимально полное удовлетворение потребностей человечества, а с другой сформировать экологически безопасную для него среду обитания. Одностороннее разрешение экологических проблем любым государством не способно качественно повлиять на эффективность природоохранных мероприятий. Трансграничный характер загрязнений, прежде всего, воздушного и водного бассейнов, требует коллективных усилий всего мирового сообщества.

Впервые проблемам экологизации международных экономических отношений была посвящена конференция ООН (Стокгольм, 1972г.), в рамках которой получил одобрение «План действий в сфере окружающей среды». С целью обеспечения единой координации международной экологической политики был создан специализированный орган – Программа ООН по окружающей среде. Данному органу ООН была отведена роль международного центра, отвечающего за решение глобальных экологических проблем, практических природоохранных заданий и определение приоритетов в финансировании конкретных экологических программ.

Стокгольмской конференцией были провозглашены базовые принципы природоохранной деятельности мирового сообщества, которые не потеряли своей актуальности и в современных условиях: равноправие деятельности, кооперация и координация, невмешательство в дела других государств, предотвращение нанесения убытков природе. Основными направлениями развития международного сотрудничества, которые формируют систему международной экологической безопасности с этого времени, стали следующие: охрана здоровья и повышение благосостояния населения, охрана почв и вод, борьба с опустыниванием, образование, профессиональная подготовка и информационное обеспечение охраны природы, защита Мирового океана, охрана растительности, диких животных и генетических ресурсов, проблемы энергетических ресурсов и энергосбережения.

Различные государства имеют различные собственные интересы, поэтому международное сотрудничество возможно при наличии общей цели, но при учете национальных интересов.

К концу XX столетия формируется новая тенденция мирового развития, основным критерием которого становится сбалансированность социально-экономического, технологического, финансового, политического развития и темпов использования природных ресурсов, учитывая при этом потребности как современного, так и будущего поколений [2]. В соответствие с данной концепцией формируются и направления дальнейшего развития, которые были приняты на конференции ООН в Рио-де-Жанейро в 1992 году. Основным программным документом, принятым на конференции в Рио-де-Жанейро, становится «Повестка дня – XXI», в соответствии с которым базовые принципы международной природоохранной деятельности, провозглашенные Стокгольмской конференцией, дополняются следующими: мониторинг, научный анализ и оценка окружающей среды; учет трансграничного характера экологических загрязнений; интернационализация природоохранных ресурсов; сотрудничество в виде глобального партнерства, создание международной эколого-экономической системы, направленной на обеспечение экономического роста и постоянного развития во всех странах; принятие эффективного экологического законодательства; участие широких слоев населения в природоохранной деятельности; достижение экологической стабильности как условия стабильного развития мирового хозяйства в целом [1].

Для практической реализации мероприятий, направленных на разрешение экологических проблем, по оценкам конференции в Рио-де-Жанейро требуется ежегодно не менее 600 млрд.долл.США.

В сентябре 2000 года руководители 189 стран сформулировали свое видение мира, приняв Декларацию тысячелетия ООН, в которой определены основы развития партнерства между развитыми и развивающимися странами. В Декларации определены восемь ключевых целей в области развития, которые в свою очередь, включали 18 намеченных для достижения задач и 48 показателей, служащих ориентирами развития. Успешное развитие человечества невозможно без совместного разрешения экологических проблем, именно поэтому одной из восьми приоритетных целей, указанных в Декларации тысячелетия, является обеспечение экологической устойчивости (Цель 7), которое возможно при успешном разрешении следующих задач:

задача 1: включить принципы устойчивого развития в национальные стратегии и программы, обратить вспять процесс утраты природных ресурсов

задача 2: сократить масштабы потерь биологического разнообразия на основе достижения к 2010 году значительного снижения его темпов

задача 3: сократить к 2015 году вдвое долю населения, не имеющего постоянного доступа к чистой питьевой воде и основным санитарно-техническим средствам

задача 4: к 2020 году обеспечить существенное улучшение жизни как минимум для 100 миллионов обитателей трущоб.

Мониторинг, проведенный ООН, позволяет сделать определенные выводы об эффективности принимаемых решений, которые позволяют достичь сбалансированного развития мирового сообщества. Так, анализируя характер выполнения ключевых целей развития тысячелетия, эксперты ООН отмечают сохранение продолжающейся проблемы роста выбросов парниковых газов. Еще в 1990 году Генеральная Ассамблея ООН утвердила резолюцию, в соответствии с которой был создан Межправительственный переговорный комитет. Работа Комитета позволила уже в мае 1992 года принять Рамочную конвенцию ООН об изменении климата, основной целью которой провозглашена стабилизация концентрации парниковых газов в атмосфере на уровне, который не оказывает вредного воздействия на климат. В 1997 году в Киото во время переговоров стран участниц Конвенции был принят Протокол, в котором оговорены обязательства стран по снижению выбросов парниковых газов и установлены конкретные объемы этих выбросов. Срок действия Киотского протокола истекает в 2012 году, что требует дальнейшей координации сил мирового сообщества, направленных на урегулирование выбросов парниковых газов.

На конференции в Копенгагене в декабре 2009 года продолжены переговоры по сокращению и ограничению выбросов парниковых газов до 2020 года от 55 стран мира, которые отвечают за 78% мировых выбросов, в том числе Россия готова сократить выбросы на 15-25% от уровня 1990 года, Япония – на 25%, Евросоюз – на 20%, США заявили о готовности сокращения выбросов на 17% от уровня 2005 года. При этом все развитые страны мира заявляют необходимости появления всеобъемлющего соглашения при обязательном участии развивающихся стран. По результатам конференции в Копенгагене, к сожалению, не удалось принять новый документ, альтернативный Киотскому протоколу, однако согласование ведущими странами мира (в том числе ведущих и среди развивающихся – Китая и Индии) рамочного документа о намерениях свидетельствует о дальнейшем продолжении совместной работы странами мира по принятию единого документа по регулированию климата, в котором будут оговорены все мероприятия, контролирующие антропогенные эмиссии парниковых газов.

В рамках последней Международной экологической конференции ООН по устойчивому развитию 2012 года традиционно было поставлено на обсуждение ряд ключевых проблем, касающихся экологической безопасности. Заметное место среди них заняли новые подходы к инвестициям и государственной политике, в рамках которых речь шла не только о модернизации способов производства товаров и услуг, но и о становлении «социальной ответственности», то есть принципиально новом образе жизни. Энергетическая политика, в данном контексте, приобретает значение не только с точки зрения обеспечения промышленности, но и для общества, в качестве обеспечения равного доступа к источникам энергии и сохранения здоровья людей.

Результативность последней встречи по глобальным экологическим вопросам была оценена специалистами не однозначно. С одной стороны, к явным положительным сдвигам следует отнести задекларированные в итоговом документе Конференции ООН «Будущее, которого мы хотим» новые положения. В частности, положения по «зеленой» экономике, которая может быть использована в качестве инструмента для достижения устойчивого развития; новые разработанные индикаторы оценки устойчивого развития; стратегии устойчивого развития финансовой сферы; принятые основы для устойчивого потребления и производства.

С другой, странам не удалось принять решение по защите биоразнообразия в международных водах, а также не удалось существенно продвинуться в вопросе отмены государственных субсидий на ископаемое топливо (что дало бы возможность развить экономику и сократить выбросы CO₂). Такие субсидии способствуют снижению цен на энергоносители на мировом рынке и росту потребления углеводородного топлива, увеличивая экологическую нагрузку и усложняя условия конкуренции для нетрадиционной энергетики.

Итак, сегодня нет ни одной страны мира, которую не затронули б проблемы обеспечения экологической безопасности. Для их разрешения необходимо развитие сотрудничества в виде глобального партнерства, направленного на создание международной эколого-экономической системы, которая будет содействовать экономическому росту и постоянному развитию во всех странах.

Литература

1. Конференция ООН по окружающей среде и развитию. – 1992 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://цгпрб.рф/data/documents/unrio92.pdf>
2. Sustainable Development Strategy (April, 1997) [Электронный ресурс]. – Режим доступа // www.ec.gc.ca
3. Будыко М.И. Антропогенные изменения климата / М.И. Будыко. – Л.: Гидрометеоздат, 1987. - 406с.
4. Доклад об осуществлении целей в области развития, сформулированных в Декларации тысячелетия за 2009 год// www.mdgs.un.org.
5. Дубовіч І.А. Сучасні еколого-економічні та правові проблеми реалізації концепції сталого розвитку / І.А. Дубович // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.19. – С.213-218

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 351.86:316.776(477)

Барегамян С.Х., старший викладач

ПРАВОВА ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ КІБЕРПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день провідні держави світу та суспільство в цілому все більшою мірою покладаються і, відповідно, залежать від безперешкодного функціонування кіберпростору, під яким пропонується розглядати середовище, що виникає в результаті функціонування на основі єдиних принципів і за загальними правилами інформаційних (автоматизованих), телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем. Більшість держав світу активно модернізує власні сектори безпеки відповідно до викликів сучасності, особливо, зважаючи на потенціал використання мережі Інтернет у воєнних цілях. Цей процес відбувається паралельно з активним реформуванням управлінських структур, впорядкуванням нормативного поля, що має забезпечити цілісність державної політики в даній сфері, активною роз'яснювальною роботою серед населення щодо небезпек кіберзагроз, збільшення чисельності підрозділів, зайнятих у системі кіберзахисту, розробленням кіберзброї та проведенням пробних військово-розвідувальних акцій у кіберпросторі, посиленням контролю за національним інформаційним простором (способами доступу, контентом тощо).

Україна інтегрована у світовий кіберпростір і, відповідно, зазнає різних загроз і негативних впливів, пов'язаних з його розвитком (зокрема від наслідків суперництва США і ЄС з РФ та КНР), що гостро актуалізує проблеми кібербезпеки на загальнодержавному рівні. Це призводить до необхідності концептуального розуміння нової кібербезпекової реальності, впорядкування внутрішнього нормативно-правового поля, визначення повноважень відомств та організацій, задіяних у забезпеченні кібербезпеки держави і вирішення комплексу проблем, пов'язаних із розбудовою національної системи кібербезпеки.

Вітчизняні реалії кібербезпекової сфери свідчать про низку важливих проблем, що заважають створити ефективну систему протидії загрозам у кіберпросторі. До таких проблем належать, передусім, відсутність загальнонаціональних міжвідомчих координаційних структур, що могли б узгоджувати та координувати діяльність різних силових відомств під час розслідування злочинів у кіберпросторі (співпраця реально існує не на чітко визначеному, а швидше, міжособистісному рівні, а отже, є уразливою), складнощі з кадровим наповненням відповідних структурних підрозділів, а також залежність України від програмних і технічних продуктів іноземного виробництва..

Правову основу забезпечення кібербезпеки України становлять: Конвенція про кіберзлочинність [2], інші міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Конституція України, закони України щодо основ національної безпеки, засад внутрішньої і зовнішньої політики, електронних комунікацій, захисту державних інформаційних ресурсів та інформації (зокрема, Закони України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», «Про інформацію», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про основи національної безпеки України», «Про боротьбу з тероризмом»), укази Президента України (зокрема, Указ «Про рішення РНБО від 27 січня 2016 року «Про стратегію кібербезпеки України»), акти Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України».

Незважаючи на наявність цілої низки чинних нормативно-правових документів щодо проблем забезпечення безпеки кіберпростору держави, вони не охоплюють усього спектра сучасних загроз кібербезпеці держави.

Останнім часом деякі кроки в розробленні нормативно-правової бази були зроблені. Так, Верховною Радою України 5 жовтня 2017 року прийнятий у другому читанні рамковий законопроект № 2126а від 19.06.2015 р. «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Проте, цей Законопроект на сьогоднішній день ще не підписано, і відповідно, не набрав законної сили.

Законопроектом пропонується визначити правові та організаційні засади державної політики, спрямованої на захист життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі, основні принципи та напрями забезпечення кібербезпеки України.

Під кібербезпекою в зазначеному Законопроекті розуміється «стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі» [3]. В Законопроекті визначено кібертермінологію, зазначено систему та повноваження військових і правоохоронних органів по забезпеченню кібербезпеки держави, до якої відносяться: Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Служба безпеки України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Розвідувальні органи України [3].

Звісно, побудова дієвої системи забезпечення кібернетичної безпеки вимагає від державних органів України чіткого визначення державної політики у цій сфері та випереджального реагування на динамічні зміни, що відбуваються у світі в сфері забезпечення кібернетичної безпеки. Для забезпечення цього, перш за все, нормативні документи мають відповідати вимогам часу, а права та обов'язки правоохоронних органів та уповноважених відомств повинні бути чітко визначені у нормативних документах. Отже, після набрання вищезазначеного Законопроекту законної сили, слід і далі удосконалювати нормативну базу шляхом систематизації з урахуванням правозастосовчої практики.

Аналізуючи юридичні джерела, не можна не погодитись з позиціями деяких вчених, які зазначають, що тенденція посилення контролю з боку правоохоронних органів за контентом національного інформаційного простору, за мережевим трафіком, засобами доступу до всесвітньої мережі і т.д., свідчить про довгострокову тенденцію формування в мережі Інтернет класичних прав і обов'язків громадянина та держави, що існують в державі, та формування своєрідних «цифрових суверенітетів».

Вважаємо, що Україна потребує проведення комплексних навчань з протидії тяжким злочинам у кіберсфері з метою як практичної підготовки персоналу профільних відомств, так і налагодження зв'язків між інституціями, що відповідають за кібербезпеку держави. Крім навчань на національному рівні, бажаною є активніша позиція України у загальноєвропейських навчаннях з питань кібербезпеки та кіберозброєнь.

Таким чином, узагальнюючи, можна зробити висновки, що, єдина загальнодержавна система протидії кіберзлочинності з відповідним нормативним забезпеченням досі перебуває в процесі розроблення. Україна має продовжити активні кроки на шляху розбудови власної системи кібербезпеки.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>
2. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р.: Закон України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» від 07.09.2005 р. № 2824-IV
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Законопроект від 19.06.2015 р. № 2126а. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
4. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: Закон України від 07.09.2005 р. № 2824-IV. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

УДК 347.962:378(477)

Волік В.В., доктор юридичних наук, доцент

ОСВІТА СУДДІ ЯК ПРОФЕСІЙНОГО ЮРИСТА В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНІ ДОСВІД ТА СТАНДАРТИ

На черговій конференції у Страсбурзі Президентом Європейського суду з прав людини Гвідо Раймонді було оголошено статистику діяльності суду станом на 01.01.2017 року, відповідно до якої загальна кількість поданих скарг (позовів) складає – 79750, із яких проти України – 18131 (22,8% від загальної кількості скарг). При цьому у 2006-2013рр. питома вага «українських позивачів» складала від 6,8% до 13%, в 2014 році – 19,5%, в 2015 році – 21,4%, а в 2016 році досягла, як зазначалося вище, – 22,8%.

Із 993 рішень, винесених Європейським судом з прав людини протягом 2016 року, щодо України було винесено 73. До того ж у 70 з них Європейський суд з прав людини констатував порушення Україною взятих на себе зобов'язань, передбачених статтями 2, 3, 5, 6, 8, 13, 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Отже, питання дотримання законності та верховенства права при винесенні українськими судами рішень є досить гострим, а постановлення несправедливих рішень потребує подальшого з'ясування та вивчення первопричин проблеми.

Перш за все, наведені вище статистичні дані дають нагоду, в черговий раз, задуматися про якість освітньої підготовки, рівень професіоналізму, ступень неупередженості юриста, який виступає в ролі особи, яка здійснює судочинство, зокрема й осіб, на яких покладено вирішення конституційних питань та винесення, нарешті, відповідних рішень в національних судах. Не слід забувати, що судові рішення з огляду на верховенство права за своїм змістом повинні утверджувати справедливість і права людини, укріплювати довіру суспільства до судової влади. Довіра з формуванням суспільної думки націлена на правомірні очікування з боку громадськості певної моделі поведінки від суддів, що втілюється у ефективному відправленні судочинства та виступає мірою реалізації завдань справедливого суду.

Основними тенденціями, що спостерігаються в ідеологічній основі правової системи України є тенденції гуманізації, демократизації правового знання, утвердження ідей пріоритету людських цінностей. З метою зміцнення довіри суспільства до судової влади судді мають усвідомлювати значущість своєї місії в утвердженні верховенства права і забезпеченні захисту прав людини та основоположних свобод. Постійна увага з боку суспільства за діями представників судової влади, бажання громадян мати у державі справедливе правосуддя для отримання належного захисту своїх прав покладає на суддю обов'язок бути не лише представником влади, який неухильно дотримується Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а й людиною з високими європейськими стандартами поведінки та суддівської професії.

Європейська спільнота завжди прагнула бачити юриста (зокрема суддю) професіоналом. Бангалорські принципи поведінки суддів передбачають, що судді у своїй поведінці підзвітні відповідним органам, що створені для підтримки суддівських стандартів, які діють об'єктивно та незалежно і мають на меті збільшення, а не зменшення значущості існуючих правових норм та правил поведінки, якими зв'язані судді. Компетентність та старанність є необхідними умовами для виконання суддею своїх обов'язків. Суддя має бути в курсі відповідних змін до міжнародного законодавства, включаючи міжнародні конвенції та інші документи, що встановлюють норми, які діють у сфері прав людини.

Сучасна парадигма соціокультурного розвитку європейської культури орієнтує юриста

на глобальне мислення, на цілісне середовище, яке вимагає від нього універсальності, знання законів предметного (як єдиного і специфічного буття) і культурного світу, принципів організації культурного буття [2; 66-67]. В «Основних принципах незалежності судових органів» (п. 10), схвалених резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 р. і від 13.12.1985 р. № 40X148, ця думка закріплена як принцип належності: «Особи, які обрані на посаду судді, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підготовку і кваліфікацію в галузі права»[3; 28-31].

Взагалі у професіоналізмі юриста можна виділити три пласти [4; 56-58]. Перший пласт – це світоглядна основа професійної діяльності, де вирішуються питання про цілі, сенси і цінності власної професійної діяльності.

Другий пласт – конкретні прийоми і засоби виконання конкретної професійної дії: «професіоналізм – володіння методами своєї роботи» [5; 11].

Третій пласт – зміст і форми професійної свідомості, тобто питання про технології та загальні способи організації своєї професійної діяльності. Це так звана професійна правосвідомість. Правосвідомість – це особливий рівень правосвідомості суспільства, носієм якої є юристи, які професійно займаються професійною діяльністю [6; 10].

При цьому стандарти суддівської професії є зразком діяльності суддів, якому повинна відповідати їх поведінка. Сьогодні стандарти – це концентрований вираз суспільних уявлень про місце і роль суддівства в суспільному житті. Очікування, які адресовано суддівській діяльності, відображено в таких міжнародних актах, як Європейська хартія про статус суддів (Страсбург, 1998) [6], що містить загальні положення про правовий статус суддів. При цьому, Загальна декларація прав людини в статті 8 вказує на те, що «кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом».

Стандарти суддівської діяльності та поведінки поділяються за такими критеріями: відповідно до джерел їх закріплення та залежно від сфери регулювання. Щодо закріплення стандартів суддівської діяльності, то можна виділити: а) міжнародні документи (Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод; Основні принципи незалежності судових органів; Рекомендація № R (94) 12 Комітету міністрів між державами-членами щодо незалежності, дієвості та ролі суддів; Європейська хартія про статус суддів та ін.; б) в українському законодавстві – в Конституції України; в процесуальному законодавстві; Кодексі професійної етики судді; законах України «Про судоустрій України», «Про статус суддів» та ін.

За таких умов посада судді передбачає високий рівень юридичної освіти. Законодавець, висуваючи до посади судді вимогу вищої юридичної освіти, повинен виходити, перш за все, із складності і багатоманіття завдань, які стоять перед суддею, а також з високого ступеня відповідальності за прийняті ним рішення і високим соціальним статусом цієї професії в суспільстві.

З огляду на зазначене вище, не можна не погодитися, що Україні як державі-члену Ради Європи пропонується забезпечити належне вивчення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1], Загальної декларації прав людини [7] та, на наш погляд, саме важливе саме прецедентної практики Європейського суду з прав людини за програмами для одержання університетських дипломів з права, а також для підвищення кваліфікації суддів. Надзвичайно важливо, щоб таке вивчення було включено до програм юридичних факультетів не лише як окремий предмет, а й "горизонтально" в кожній правовій дисципліні (кримінальне право, цивільне право тощо) для того, щоб студенти незалежно від спеціалізації після закінчення університету знали, як застосовувати європейські документи та стали судовою практикою у своїй галузі. Слід заохочувати створення системи післядипломної освіти зі спеціалізацією за Конвенцією (скажімо, ступеня магістра або європейського магістра з прав людини та демократизації), яка охоплює двадцять сім університетів у п'ятнадцяти країнах Європи, а також створення скорочених університетських програм,

наприклад, таких як курси Міжнародного інституту прав людини Рене Кассена (Страсбург) та Європейського університету (Флоренція).

Слід констатувати, що сьогодні в Україні не має достатньої освітньої та професійної підготовки на посаду судді, що в цілому не сприяє створенню висококваліфікованого суддівського корпусу та постановленню законних, з європейської точки зору, рішень суду.

Вважаємо, що доцільним буде вибудовувати державну вітчизняну систему підготовки кадрів забезпечивши надання університетської освіти і професійної підготовки в цій галузі у рамках постійних структур (державних і приватних) висококваліфікованими викладачами та вчителями (у тому числі з європейських країн) із обов'язковим вивченням у навчальному процесі міжнародних стандартів суддівської професії та досконалим ознайомленням та дослідженням нормативних актів європейського права.

Судді повинні проходити комплексну, поглиблену й різносторонню навчальну підготовку із фокусуванням на європейські норми права, яка б дала їм змогу виконувати свої обов'язки належним чином. З огляду на міжнародні стандарти якості початкового навчання суддів та підвищення їхньої кваліфікації повинні бути підкріплені достатньою кількістю ресурсів для забезпечення відповідності навчальних програм вимогам щодо компетентності, відкритості та неупередженості, які є невід'ємними елементами посади судді європейського рівня. При цьому, навчальні освітні програми повинні постійно корегуватися з урахуванням змін в європейському законодавстві, а програми підвищення кваліфікації суддів повинні піддаватися відповідному систематичному оцінюванню та внесенням змін і доповнень з боку органів, відповідальних за навчальну підготовку суддів.

Література

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод: Прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. // Права людини: Зб. док. / Укл. В.С. Семенов, О.Н. Ярмиш та ін. – Х.: Ун-т внутр справ., 1997. – 87 с.

2. Конев В. Мир культуры и мир бытия (о парадигмах философского сознания) // Высшее образование. – 2001. - № 6. – С. 66-76.

2. Основні принципи незалежності судових органів // Права людини і професійні стандарти для юристів. – Амстердам-Київ: Українсько-Американське бюро захисту прав людини, 1996. – С. 28-31.

3. Словодчиков В.И. Традиции и инновации в преподавании психологии и педагогики в высших учебных заведениях // Место и роль психологии и педагогики в подготовке и совершенствовании профессионализма офицерских кадров. – М., 1997. – С. 56-58.

4. Попова А.Д. На всякую новую работу мы смотрели ... как на новый источник удовольствия (о формировании профессионального правосознания в среде судебных деятелей 60-70-х гг. XIX в.) // Судья. – 2003. - № 3. – С. 10-19.

5. Соколов Н.Я. Профессиональное сознание юристов. – М.: Наука, 1988. – 224 с.

6. Европейская хартия о законе «О статусе судей» от 10 июля 1998 года №994_236. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_236

7. Загальна декларація прав людини: Прийнято резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. – 2-е вид. – К.: Юрінформ, 1992. – 124 с.

УДК 347.77(045)

Годованик Є.В., кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА НОРМА ЯК ФОРМА ВТІЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТИВ

Комплексне теоретико-правове дослідження категорії «правова норма» у контексті об'єктивно існуючих філософських, соціально-економічних, політичних, культурно-

духовних, юридичних особливостей функціонування сучасних європейських правових систем та втілення у суспільному житті європейських правових стандартів передбачає проведення фундаментального концептуально-методологічного аналізу сутності та змісту норми права як центрального елемента правової системи суспільства з метою формулювання її загальної характеристики у діалектичній єдності з іншими основними інститутами правової дійсності.

Як вбачається, для побудови сучасної моделі розуміння сутності правової норми як елемента правової системи необхідно з'ясувати та скласти доктринальне уявлення про декілька аспектів змісту та форми норми права, виходячи з загальних підходів до права як нормативної, системної, формально визначеної системи певних соціальних правил поведінки, створених для абсолютного кола адресатів.

По-перше, це цінність правової норми, тобто важливо зрозуміти, у чому саме полягає аксіологічне значення для суспільства та держави факту існування кожної окремої норми права як соціального регулятора конкретних правових відносин, що охоплюються відповідним нормативним приписом.

По-друге, це структура правової норми, що складає її формальну характеристику у механізмі правового регулювання.

По-третє, важливо встановити форми та методи реалізації правових норм у правових відносинах, тобто всебічно дослідити практично-праксіологічну (змістовну) домінанту функціонування правових норм у сучасному суспільстві.

У відповідності до зазначеного алгоритму розкриття загальних теоретико-методологічних особливостей категорії «правова норма», слід розглянути існуючі наукові концепції визначення відповідної дефініції, враховуючи системно-структурне місце позначеної нею категорії серед основних елементів правової системи у всьому її різноманітті та диференційованому вигляді, притаманному сучасному нормативно-правовому регулюванню.

У загальному значенні поняття «норма» (від лат. *norma* – «правило») має декілька етимологічних значень. Так, Словник іншомовних слів фіксує наступні три лексичні значення слова «норма»: 1) узаконена постанова, визнаний обов'язковим порядок, лад чого-небудь, наприклад, юридична норма, норма літературної мови; 2) встановлена міра, середня кількість чого-небудь, наприклад, норма вироблення; 3) у поліграфічному сенсі – надрукована дрібним шрифтом назва книги (часто – скорочена) або прізвище її автора, що поміщені знизу на першій сторінці кожного друкованого аркушу [1, с. 346].

При цьому слід зазначити, що сформоване у науці психологічне, медичне, біологічне, логічне, етичне та естетичне трактування норми як зразку досконалості, на наш погляд, становить значну цікавість і для правильного розуміння внутрішньої сутності соціальної, зокрема – правової, норми, оскільки правова норма так само відображає ідеальний, бажаний, правильний стан суспільних відносин, який є метою правового регулювання. Виходячи з подібних міркувань, до загального визначення правової норми можна застосувати комплексний підхід, що включає відразу декілька значень досліджуваної категорії.

На перший погляд, у правовому сенсі доцільно використовувати виключно перше значення, запропоноване класичним Словником іншомовних слів, на яке і вказується його упорядниками-філологами саме щодо поняття «юридична норма» (поняття «юридична норма» та «правова норма» є фактично синонімічними у загальноприйнятому науково-практичному інструментарії теоретико-правової науки).

Погоджуючись з цим загальновизнаним підходом до правової інтерпретації дефініції «норма», зазначимо, що водночас норма права є мірою справедливості, істини, дотримання прав людини у суспільстві, що у сукупності є необхідними ознаками сучасної правової держави, а тому повне розкриття поняття «правова норма» з цієї точки зору повинна частково охоплювати і друге наведене значення, яке розглядає норму як «встановлену міру», що є ключовою позицією для подальшої розробки методики оцінки ефективності реалізації правових норм у суспільстві, і саме ця міра, встановлена в однаковій кількості для кожного

члена відповідного соціуму, є своєрідним «лакмусовим папірцем» стану правової урегульованості суспільних відносин та загалом віднесення певної держави до категорії правових, адже держава має не тільки формально встановити правило поведінки, а ще й забезпечити його правовий характер, відповідність найважливішим цінностям цього суспільства, які неодмінно ґрунтуються на повному сприйнятті та практичній імплементації фундаментальних суспільно-правових уявлень про природні права людини, їх абсолютне верховенство, невід'ємність та невідчужуваність у процесі формування національної правової системи.

Іншими словами, за прямою аналогією з медичним визначенням категорії «норма», у суспільних відносинах правову норму цілком справедливо розглядати як постулат досконалості суспільства, держави та правового регулювання суспільних відносин, але лише за умови відповідності конкретної норми принципам права, ідеям права, концепту-аксіоми пріоритету природних основних прав особи.

Отже, у сучасних європейських правових системах правова норма є різновидом соціальних норм, адже унормовувати є сенс та потреба виключно ті відносини, у яких присутні взаємовідносини між кількома або великою кількістю індивідів, які у сукупності складають єдиний соціум як соціокультурну сферу їх нормального повсякденного буття у відповідності до їх спільних уявлень про організацію суспільного ладу.

У цьому контексті слід проводити та чітко усвідомлювати різницю між поняттями «носій влади», «носій правотворчої функції» та «джерело влади», «джерело права», «джерело національної правової системи». Джерелом правової системи та усіх її елементів, включаючи правові норми, у подібному розумінні є виключно народ, який легітимізує державу (у контексті поглиблення процесів європейської міждержавної інтеграції можна констатувати наявність і такого відносно автономного поняття, як «правова система інтеграційного об'єднання») та її апарат у статусі носіїв публічної влади, включаючи повноваження щодо створення та подальшого забезпечення належної реалізації норм права в інтересах усього суспільства як своєрідного «роботодавця» будь-яких публічно-владних інституціональних структур.

Література

1. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М.: Рус. яз., 1989. – 624 с.

УДК 346.91(477):341.241

Загородня Н.В., старший преподаватель

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРЫ УКРАИНЫ КАК ИСТОЧНИКИ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА

Международная интеграция и международное сотрудничество осуществляют определенное влияние на развитие и совершенствование правового регулирования хозяйственного судопроизводства. Все нормативно-правовые акты, в том числе и Хозяйственный процессуальный кодекс Украины (далее - ХПК Украины), должны соответствовать нормам международного права. Прежде всего, сюда можно отнести международно-правовые акты, закрепляющие основополагающие принципиальные положения, получившие свое последующее отражение в различных международных конвенционных соглашениях, которые лежат в основе создания международных союзов государств по вопросам судебной защиты прав и законных интересов человека и гражданина [7, с.69]. Всеобщая Декларация прав человека от 10 декабря 1948 г. и Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 г. провозгласили, что: а) все люди равны перед законом и имеют право без какого-либо различия на равную защиту закона (ст.7 Декларации); б) каждый человек имеет право на эффективное восстановление в правах компетентными национальными судами в случае нарушения его

основных прав, предоставленных ему конституцией или законом (ст.8 Декларации); в) каждый человек имеет право на основе полного равенства на то, чтобы его дело было рассмотрено гласно и с соблюдением всех требований справедливости независимым и беспристрастным судом (ст.10 Декларации); г) каждый имеет право на определение гражданских прав и обязанностей на справедливое публичное разбирательство дела в разумный срок независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона (ст.6 Конвенции).

Кроме того, следует отметить, что согласно ч. 1 ст. 4 ХПК Украины, хозяйственный суд разрешает хозяйственные споры на основании Конституции Украины, этого Кодекса, других законодательных актов, международных договоров, согласие на обязательность которых предоставлено Верховной Радой Украины [1]. Данная статья называет основные источники хозяйственного процессуального права, среди которых особое место принадлежит международным договорам, согласие на обязательность которых предоставлено Верховной Радой Украины.

В связи с этим, актуальным становится вопрос о международных договорах как источниках хозяйственного процессуального права с учетом их места в системе нормативно-правовых актов Украины.

Ныне Украина является участницей международных договоров и соглашений по вопросам хозяйственного процесса. Так, одним из первых многосторонних международных договоров, подобного рода, заключенных Украиной, является Соглашение Правительств государств-участников Содружества Независимых Государств «О порядке разрешения споров, связанных с осуществлением хозяйственной деятельности» от 20 марта 1992 г., ратифицированное Украиной 19 декабря 1992 г. Данное Соглашение (ст.1) регулирует вопросы разрешения дел, вытекающих из договорных и других гражданско-правовых отношений между хозяйствующими субъектами, из их отношений с государственными и иными органами, а также исполнения решений по ним. К ним можно также отнести Конвенцию о правовой помощи и правовых отношениях в гражданских, семейных и уголовных делах, заключенной между государствами-участниками СНГ 7 октября 2002 г. (г. Кишинев), двусторонние договоры о правовой помощи с КНР (1992 г.), Литвой (1993 г.), Молдовой (1993 г.), Грузией (1995 г.), Латвией (1995 г.), Эстонией (1995 г.), Чехией (2001 г.), Арменией (2001 г.), Грецией (2002 г.), Болгарией (2003 г.), Кубой (2003 г.) и другими странами.

Самое важное конституционное положение, регулирующее взаимодействие международного права с внутренним правом (ч. 1 ст. 9 Основного Закона), сначала было отражено в законах Украины от 10 декабря 1991 № 1953-XII «О действии международных договоров на территории Украины» и от 22 декабря 1993 № 3767-XII «О международных договорах Украины», а позже – еще и в ч. 1 ст. 19 действующего Закона Украины от 29 июня 2004 № 1906-IV «О международных договорах Украины». Итак, надлежащим образом ратифицированный международный договор является источником хозяйственного процессуального права в Украине, а закрепленные в нем международно-правовые нормы, действие которых признается в сфере внутренней юрисдикции, подлежат применению правоприменительными органами, прежде всего судами общей юрисдикции Украины. Однако необходимо заметить, что в Конституции Украины не отражено ряд принципиально важных вопросов, связанных со статусом международных договоров в национальной правовой системе. В частности, речь идет об отсутствии конституционных положений относительно определения юридической силы действующих международных договоров в иерархии норм внутреннего права. Положениями ч. 1 ст. 9 Конституции Украины только установлено, что «действующие международные договоры, согласие на обязательность которых предоставлено Верховной Радой Украины, являются частью национального законодательства Украины». Поскольку неурегулированность этого вопроса в Конституции Украины определенным образом компенсируется специальным законодательством, в котором определено: «Если международным договором Украины, вступившим в законную

силу, установлены иные правила, чем те, которые предусмотрены в соответствующем акте законодательства Украины, то применяются правила международного договора» (например, ст. 3 Закона Украины от 3 июля 1996 № 270/96-ВР «О рекламе», ст. 5 Закона Украины от 11 июля 2001 № 3792-ХІІ «Об авторском праве и смежных правах», ч. 2 ст. 19 Закона Украины от 29 июня 2004 № 1906-ІV «О международных договорах Украины», ст. 3 Закона Украины от 1 декабря 2005 № 1023-ХІІ «О защите прав потребителей»). Таким образом, в нашем государстве фактически не существует законов, в которых отмечалось бы превосходство своих норм над принципами международных договоров. В то же время отсутствие такого указания в текстах других специальных законов Украины еще не означает, что на сферу их действия не распространяются международные договоры, согласие на обязательность которых предоставлено Верховной Радой Украины. В такой ситуации необходимо учитывать изложенные выше общие положения ч. 1 ст. 9 Конституции Украины, а также ч. 1 ст. 19 Закона Украины от 29 июня 2004 № 1906-ІV «О международных договорах Украины».

Таким образом, анализируя вышеизложенное, можно отметить, что национальным правом предусмотрен общий подход, который определяет юридическую силу действующих международных договоров, согласие на обязательность которых предоставлено Верховной Радой Украины. В соответствии с ним Конституция Украины занимает первое место, а второе – после её норм, одновременно с превосходством над отраслевым законодательством нашего государства – упомянутые выше международные договоры.

Также имеет право на существование специальный подход, по которому обозначено в национальном правовом порядке государства юридическую силу тех международных договоров, в которых идёт речь о правах человека. Российские исследователи считают, что «общеизвестные международно-правовые нормы, касающиеся прав человека, имеют, по крайней мере, не меньшую юридическую силу, нежели положения Конституции Российской Федерации» [3, с. 39], поскольку они «стоят даже перед Конституцией» [4, с. 253]. Смелее размышляют украинские специалисты, которые в своё время отмечали, что «признание примата международного права во внутреннем правовом порядке означает предоставление договору высшей юридической силы по отношению к законодательству» [2, с. 185]. Безусловно, что к таким международным договорам относится Конвенция, положения которой «в контексте прав человека занимают высшую ступень в иерархии законов Украины, а Основной Закон - второе место» [5, с. 10]. Характерно, что такую точку зрения поддерживают другие специалисты, которые свое мнение дополнительно подтверждают ч. 1 ст. 3 Конституции Украины [6, с. 34], согласно которой человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью.

Таким образом, наличие специального подхода, по которому определяется юридическая сила международных договоров (в частности, Конвенции в контексте прав человека), даёт основания считать, что их положения, которые динамично развиваются практикой Европейского Суда, занимают высшую ступень во внутреннем правовом порядке Украины, а значит их можно отнести к источникам национального права, в том числе и хозяйственного процессуального.

Литература

1. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України – 1992. – № 6 – ст. 56.
2. Євінтов В. Імплементція рішень Європейського суду з прав людини: міжнародний та український досвід // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / за ред. В. Н. Денисова. — К. : Юстініан, 2006. — С. 184–197.
3. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : учеб. — 2-е изд, перераб. и доп. — М. : Изд-во БЕК, 2001. — 432 с.
4. Лукашук И. И. Нормы международного права в правовой системе России. — М. : Спарк, 1997. — 235 с.

5. Паліюк В. П. Місце Конвенції про захист прав людини і основних свобод у правовій системі України // Паліюк В. П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. — К. : Фенікс, 2004. — 264 с.

6. Савенко М. Д. Співвідношення судової практики Конституційного Суду України із судовою практикою Європейського суду з прав людини // Вісник Конституційного Суду України. — 2006. — № 2. — С. 30–42

7. Штефан О.О. Міжнародні угоди у цивільному судочинстві України //Бюллетень Міністерства юстиції України. – 2003. - №11. – С. 6876.

УДК 349.6:630(477)

Ковейно Ю.В., старший викладач

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСІВ

Ліси мають важливе значення як для задоволення власних потреб людини так і для здійснення господарської діяльності. Стан лісів значною мірою визначається організацією їх використання. Ефективність та раціональність використання лісів залежить насамперед від правової основи.

Правову основу використання лісів складають Конституція України [1], закони, підзаконні нормативно-правові акти, в тому числі відомчі акти, а також угоди або договори. Центральне місце в правовій основі займає Лісовий кодекс України (далі – ЛК України) [2], яким урегульовано основні питання використання лісів, однак до недоліків правової основи можна віднести невизначеність окремих ключових термінів, недостатність регулювання окремих відносин, неузгодженість тощо.

Правова основа в сфері використання лісів ґрунтується на Конституції України, зокрема, це ст. 13, якою передбачено невід’ємне право на використання природних ресурсів, у тому числі лісів, окреслено суб’єктний склад та загальні засади використання.

Наступним нормативно-правовим актом є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який є базовим актом, що встановлює основні положення щодо регулювання використання природних ресурсів, які в рівній мірі стосуються використання лісів [3].

Основним нормативно-правовим актом є ЛК України в редакції Закону України від 8.02.2006 року. ЛК України визначає правову основу використання, охорони та захисту лісів. Разом з тим окремі положення ЛК України потребують уточнення чи конкретизації, зокрема щодо: визначення використання лісів, успадкування лісів, порядок здійснення лісових сервітутів, істотні умови, форма та порядок укладання договору довгострокового тимчасового користування лісами та ін. Так, ЛК України передбачено здійснення лісових сервітутів, як прав на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою з урахуванням забезпечення вільного перебування громадян в лісах державної та комунальної форми власності (ст. 23), проте відсутній порядок встановлення таких сервітутів, зокрема, щодо підстав, оплатності, строків, форми (письмова, усна), що виступає перешкодою їх здійснення. Також не врегульовано питання щодо здійснення довгострокового тимчасового користування лісами за наявності двох та більше потенційних лісокористувачів. Потребує конкретизації ч. 4 ст. 18 ЛК України щодо визначення суб’єктів довгострокового тимчасового користування лісами державної та комунальної форми власності, з якими укладається угода, а також стосовно умов та форми договору. При врегулюванні питань здійснення довгострокового тимчасового користування при наявності двох та більше потенційних лісокористувачів, можливим варіантом вирішення зазначеного питання є проведення конкурсного відбору серед потенційних лісокористувачів, з врегулюванням процедури конкурсного відбору підзаконним нормативно-правовим актом.

Ще одним нормативно-правовим актом, який входить до зазначеної правової основи використання лісів є Земельний кодекс України, в якому урегульовано правовий режим

земель, вкритих лісовою рослинністю, віднесених до земель лісогосподарського призначення (глава 11) [4]. Статтею 56 Земельного кодексу України передбачено можливість отримання безоплатно або за плату у власність замкненої земельної ділянки лісогосподарського призначення до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств, проте не передбачено можливості збільшення площі таких ділянок, що потребує узгодження з ЛК України. Зокрема, необхідно узгодити положення ЗК України з ЛК України щодо успадкування лісів згідно із законом як підстави отримання у власність земель лісогосподарського призначення при реалізації можливості збільшення площі замкнених лісових ділянок у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств більш ніж 5 гектарів, що передбачено ЛК України (ст. 12 ЛК), оскільки така можливість не передбачена нормами ЗК України.

У правовій основі використання лісів певне місце займають постанови Кабінету Міністрів України. Серед них постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 року №724, якою затверджено Правила поліпшення якісного складу лісів [5]. Заслуговує на увагу також постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 року №761, якою затверджено Порядок спеціального використання лісових ресурсів [6]. Не менш важливою є постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2007 року №848, якою затверджено Порядок ведення державного лісового кадастру та обліку лісів [7]. Ще одним нормативно-правовим актом, який стосується цієї сфери, є наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14.08.2012 р. № 502, яким затверджено Правила використання корисних властивостей лісів [8]. Правила встановлюють норми і вимоги щодо використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт. Разом з тим потребує уточнення п. 2.7, де йдеться про умови, які є підставою для визначення строків надання у довгострокове тимчасове користування лісами та розмірів лісових ділянок, що виділяються у тимчасове користування. Умовою є наявність реальної можливості тимчасового користувача для ефективного використання лісів (наявність необхідних фінансових та матеріальних ресурсів, кваліфікованих кадрів, господарських можливостей тощо), проте відсутня конкретизація щодо порядку та механізму визначення саме реальної можливості потенційних лісокористувачів.

Певне місце в правовій основі використання лісів займають нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій чи відповідні акти інших уповноважених органів, що визначають порядок прийняття рішень місцевими органами.

Таким чином, напрямами удосконалення правового забезпечення використання лісів пропонуються наступні:

на рівні Закону – узгодження положень ЗК України з ЛК України щодо успадкування лісів, конкретизація порядку здійснення лісових сервітутів, істотних умов та порядку укладання договору довгострокового тимчасового користування лісами; визначення суб'єктів довгострокового тимчасового користування лісами державної та комунальної форми власності, з якими укладається угода; врегулюванні питань здійснення довгострокового тимчасового користування при наявності двох та більше потенційних лісокористувачів;

на рівні підзаконних нормативно-правових актів необхідно вирішити наступні питання: уточнення порядку та механізму визначення реальної можливості потенційних лісокористувачів щодо здійснення довгострокового тимчасового лісокористування; затвердження порядку прийняття рішення відповідно органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування про виділення лісової ділянки державної та комунальної власності у довгострокове тимчасове користування.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Лісовий кодекс: Закон України від 21.01.1994 року № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – Ст. 99.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. - 1991 р.- № 41.- Ст. 546.
4. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 року № 2768-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.
5. Правила поліпшення якісного складу лісів: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 року № 724 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 37. – Ст. 1478.
6. Порядок спеціального використання лісових ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 року № 761 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 39. – Ст. 1550.
7. Порядок ведення державного лісового кадастру та обліку лісів: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2007 року № 848 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 46. – Ст. 1885.
8. Правила використання корисних властивостей лісів: Наказ міністерства аграрної політики та продовольства України від 14.08.2012 року № 502 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 69. – Ст. 2834.

УДК 347.951(477)(043)

Колосов Р.В., кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ, РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Концепція правової держави передбачає «прозорий» процес та ефективне правосуддя, що дозволяє максимальним чином забезпечити захист прав людини і громадянина. Суд є органом державної влади, основним завданням якого є здійснення правосуддя. Для цього суд наділяється владними функціями, які реалізуються шляхом прийняття рішень, ухвал та постанов.

Виконання завдань цивільного судочинства нерозривно пов'язано з ухваленням та проголошенням судового рішення. Відповідно до ч.5. ст. 124 Конституції України судові рішення ухвалюється іменем України і є обов'язковим до виконання усіма органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими особами та іншими фізичними та юридичними особами на всій території України. Суть будь-якого судового рішення зумовлюється метою і завданням цього процесуального акту. В цьому плані судові рішення це акт правосуддя, що ґрунтується на встановлених у ході судового розгляду обставинах та застосуванні норм матеріального та процесуального права.

Відповідно до п.2 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 14 від 18.12.2009р. «Про судові рішення у цивільній справі» рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права. Роль судових рішень полягає в тому, що вони закріплюють владні волевиявлення суду щодо питань, які виникли при розгляді та вирішенні цивільної справи у суді. У рішенні суду від імені держави дається оцінка спірної вимоги позивача та усувається спір між сторонами, чим і вирішується питання про захист прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб (тобто вирішується справа по суті). За допомогою судового рішення усувається правова невизначеність, в результаті чого права, свободи і законні інтереси отримують своєчасний захист.

Судове рішення може захищати права як позивача, так і відповідача. Якщо, вимоги позивача носитимуть законний та обґрунтований характер, то суд має їх задовольнити, та

ухвалити рішення про задоволення позовних вимог. Якщо порушення прав позивача не підтвердиться, то суд відмовляючи у задоволенні позовних вимог захищає права та інтереси відповідача, які позивач неправомірно намагався порушити. Тому, можна стверджувати, що в усіх випадках судове рішення виступає як акт правосуддя, яким захищаються права та інтереси осіб, що беруть участь у справі.

Чинне цивільно-процесуальне законодавство не містить поняття судового рішення, встановлюючи лише форми, в яких викладаються рішення. В доктрині цивільно-процесуального права судові рішення розглядається в двох значеннях: у широкому це будь-який процесуальний документ, який ухвалюється судом, у вузькому значенні це - це процесуальний документ суду, яким завершується судовий розгляд і вирішується справа по суті. У широкому розумінні, судовим рішенням є ухвали, рішення та постанови, які приймаються судом в ході та по завершенні розгляду справи. У вузькому розумінні, судові рішення - це постанова суду, що містить висновки суду про те чи підлягає задоволенню вимога позивача про захист порушених чи оспорюваних прав, свобод, законних інтересів. У рішенні міститься підсумковий висновок суду про застосування конкретної норми права до конкретних правовідносин. Ухваленням такого рішення суд відновлює права позивача, порушені відповідачем, або визнає, що такого порушення не було та відхиляє вимоги позивача, захищаючи тим самим права відповідача. У цьому розумінні, рішення суду – це документ, встановленої форми, яким розв'язується матеріально-правовий спір між сторонами, тобто вирішується справа по суті.

Розглядаючи судові рішення, слід виділити наступні його ознаки:

- це акт органу, що здійснює правосуддя
- це документ, який завершає судовий розгляд і виноситься в результаті судового розгляду.
- цим документом, відновлюються порушені чи оспорювані права та інтереси.
- це акт, в якому відображається уся судова діяльність
- у цьому акті застосовуються норми матеріального та процесуального права.
- судові рішення носить владний й обов'язковий характер.
- з моменту набрання судовим рішенням законної сили воно підлягає виконанню, у тому числі і у примусовому порядку.
- судові рішення ухвалюється суворо визначеній процесуальній формі.
- рішення ухвалюються з дотриманням особливої процедури (порядок проголошення, зміст, порядок прийняття, мається на увазі таємниця нарадчої кімнати)
- особливий порядок вступу рішення в законну силу та його оскарження.

В юридичній літературі виділяються також функції судового рішення, під якими розуміють комплекс взаємопов'язаних організаційно-правових наслідків, які обумовлюють досягнення закріпленої в рішенні суду матеріальної цілі. Розрізняють наступні функції судового рішення: 1) *охоронна функція* рішення реалізується, як правило, у тих випадках, коли необхідно примусово виконати встановлений судом обов'язок або усунути перешкоди до здійснення підтверджених судом прав, інтересів суб'єктів, тобто реально втілити правові приписи, що містяться у судовому рішенні, у фактичну поведінку учасників правових відносин, що регулюються; 2) *функція індивідуального регулювання* поведінки полягає в тому, що вона здійснюється на основі норм об'єктивного права, додатково впорядковує суспільні відносини в межах і формах, передбачених нормами права, і за своїм характером не може їм суперечити; 3) *виховна функція* судового рішення в остаточному підсумку замикається на проблемі його сумлінного здійснення. Саме посилення виховного впливу судового рішення є необхідною передумовою підвищення такого показника як добровільне здійснення всіх видів рішень. Отже, судові рішення — узагальнюючий термін, під яким розуміється будь-який судовий акт, який приймається в ході розгляду і вирішення цивільної справи.

Значення судового рішення як процесуального документа важко переоцінити. По-перше: в ньому вирішується спір по суті, чим усувається спір між сторонами та дається оцінка спірної вимоги позивача; По-друге: спір вирішується спеціальним державним органом - судом; по третє рішення приймається іменем України і розповсюджується на всю територію України; По-четверте; рішенням здійснюється захист прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб.

Таким чином, судові рішення прийнято розглядати у широкому та вузькому значенні. У вузькому значенні, рішення суду - це процесуальний документ, яким вирішується справа по суті. Судове рішення завжди містить відповідь суду на питання: чи володіє зацікавлена особа, що звернулася в суд з позовом правом на отримання судового захисту. Таке розуміння судового рішення характеризує не всі рішення, але лише їх окремих вид, якими вирішується цивільно-правовий спір між сторонами. У широкому значенні, судові рішення це будь-який процесуальний документ, який ухвалюється судом, а не лише постанова суду, яким завершується судовий розгляд і вирішується справа по суті, як звичайно розглядається у вузькому значенні. Отже, можна стверджувати що судові рішення це письмовий документ, яким вирішуються як матеріально-правові так і процесуально-правові питання пов'язані з розглядом справи.

УДК 347.97/99(477)

Кузьменко С.Г., доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент

ДОСЛІДЖЕННЯ НЕОБХІДНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СУДОЧИНСТВА ТА СУДОУСТРОЮ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Країни Європейського Союзу повсякденно докладають зусиль для підтримання високого рівня безпеки, перш за все за допомогою заходів із запобігання та боротьби проти тероризму, злочинності, расизму, ксенофобії та заходів з координації та співпраці органів поліції, правосуддя, інших компетентних органів, а також шляхом взаємного визнання судових рішень у кримінальних і цивільних справах, позасудових рішень в цивільних справах, а, в разі потреби, наближення норм кримінального права [1, с. 73-79].

Між тим, розвиток співробітництва країн-членів Європейського Союзу в галузі безпеки, внутрішніх справ та правосуддя в окремих аспектах усе частіше стають предметом дослідження науковців. Зокрема, юридичні аспекти міжнародного співробітництва України в галузі боротьби зі злочинністю досліджувались О.І. Виноградовою; М.В. Білоконь розглядав проблеми формування національної правової бази управлінської діяльності МВС України в міжнародній правоохоронній сфері; сутність та правова природа міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу були предметом наукового дослідження М.І. Смирнова; проблеми міжнародної співпраці у сфері правосуддя досліджувались В.М. Тертишником.

Метою статті є дослідження необхідності впровадження Європейських та міжнародних стандартів судочинства та судоустрою в Україні.

Викладення основного матеріалу. Після того як Україна, будучи повноправним членом багатьох міжнародних організацій приєдналась 9 листопада 1995 року до Ради Європи, вона зобов'язалась дотримуватись визначальних засад Статуту Ради Європи – це плюралістичної демократії, верховенства права та захисту прав людини і основоположних свобод усіх осіб, які перебувають під її юрисдикцією. На сьогодні, в Україні, всі розуміють, що виконання таких зобов'язань можливе лише за умови функціонування повноцінної і незалежної судової влади, а також справедливого і неупередженого правосуддя. Саме на це й було спрямоване проведення в Україні судової реформи, що розпочалася з часу проголошення своєї незалежності. Тісне співробітництво з органами та інститутами Ради Європи та Європейського Союзу з питань судового реформування дало плідні результати. Про це свідчить прийняття 7 липня 2010 р. Закону України «Про судоустрій і статус суддів»,

у якому було враховано низку рекомендацій з питань функціонування судової влади та судової системи. Але деякі новели вказаного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викликали численні дискусії як серед науковців, так і юристів-практиків. А тому, необхідно зауважити, що в Україні, попри нестабільну економічну та політичну ситуацію, проведення АТО та інші негаразди, зараз започатковано новий етап проведення судової реформи. Сьогодні вже варто говорити не просто про поодинокі реформи, а про наближення всієї судової системи України до загальноєвропейських стандартів. При цьому, на наш погляд, дуже важливим є те, щоб цей процес був виваженим, послідовним, науково обґрунтованим і результативним.

Так, аналіз низки міжнародних документів свідчить, що європейські основоположні принципи, на яких будується й функціонує судова влада ЄС, можна звести до наступних: доступність правосуддя; справедлива судова процедура; незалежність, безсторонність та професіоналізм суддів; юридична визначеність, однаковість судової практики і відкритість судових рішень; ефективність судового захисту, добір суддів та їх просування по службі; професійна підготовка і дисциплінарна відповідальність; організація суддівського самоврядування тощо. Вважаємо, що тільки послідовне впровадження вказаних принципів і є тим самим шляхом, що приведе Україну до реального утвердження верховенства права в суспільстві та забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд у незалежному і неупередженому суді.

Разом з тим, варто враховувати, що будь-який стандарт тлумачиться як ознака певного явища, що встановлена компетентним органом, звичаєм або за загальною згодою як модель чи приклад. У рамках міжнародного співробітництва завжди виникає проблема утворення загальних стандартів організації та здійснення судочинства, які покликані здійснювати захист прав та законних інтересів особи в різних країнах Європейського союзу однаково.

Практика свідчить, що в ході реформування в Україні досить часто політики, науковці, практики оперують категорією європейські стандарти. Але ми вважаємо, що послідовне дотримання цих європейських стандартів зовсім не означає побудову нашої судової системи за певною копією. З цього приводу досить раціональною є думка М. І. Козюбри, який наголошує, що європейські стандарти щодо судової влади – це не стільки єдиний еталон, за яким потрібно будувати судову систему, скільки певні цінності, на які варто орієнтуватися при її реформуванні [2, с. 49].

Схожу позицію займає В. Ф. Сіренко, відзначаючи, що вирішення проблем судової влади у кожній державі потребує особливого підходу з урахуванням національної культури, традицій, характеру народу. Устрій судової системи не можна копіювати з інших країн. Запозичувати окремі елементи варто, але не системно, тому що пересаджені в умови іншої національної культури механізми судової системи або взагалі не працюють, або працюють з грубими перекрученнями [3, с. 4]. На жаль, практика свідчить, що термінологічні запозичення із конституцій та законів сталих демократій часто на вітчизняному ґрунті втрачали свій реальний зміст, що, певною мірою, зумовлювало дестабілізацію в роботі державного механізму в цілому і судових органів зокрема.

Проведений аналіз ґносеологічних підвалин процесу реформування свідчить про те, що вивчати та запозичувати слід глибинні унікально-універсальні категоріальні структури мислення, завдяки яким можливо знайти те чи інше рішення. Тобто, для конкретної дійсності, наприклад української, потрібні власні форми організації суспільного життя нашої країни, а отже, і, відповідної реформаторської діяльності наших, українських, вчених та практиків.

У цьому контексті постає ще одне не менш важливе і актуальне питання щодо готовності України сприйняти ці стандарти. Однозначно оцінювати дану ситуацію не варто. Адже вітчизняна судова система, як і державна влада в цілому, формувалися на відмінних від західноєвропейських засадах. За роки незалежності в судовій системі України та в органах державної влади відбулися суттєві зміни: на конституційному рівні закріплені поділ влади, незалежність суду і суддів, заборона створення надзвичайних судів та інше. Певні зрушення

відбулися як у суспільній правосвідомості та правовому мисленні суспільства в цілому, так і правовому мисленні представників суддівського корпусу.

Необхідно також зазначити, що якщо вже й запозичувати європейські стандарти судоустрою та судочинства, то необхідно також звертати увагу і на стандарти, які визначають інші сфери функціонування держави та суспільства. Як слушно зауважує В. Ф. Опришко, судова реформа в Україні має ґрунтуватися на загальних принципах реформування державної діяльності в цілому та бути його невід'ємною складовою [3, с. 16].

Висновок. Таким чином, реформування в Україні повинно носити системний характер. Тобто мова йде про так звані системні реформи як комплекс поступових змін, які забезпечують перехід суспільної системи від одного якісного стану до іншого, який є більш прогресивним. А також послідовним залученням до проведення реформ все більшої маси населення, яка активно утверджує себе як суб'єкт суспільного розвитку, та необхідності більшого спектру самих змін. Зважаючи, що на сьогодні в Україні вже розпочався новий етап реформування судової системи, на нашу думку, вказані підходи сприятимуть послідовному впровадженню європейських та міжнародних стандартів, які стосуються судоустрою та судочинства. Крім того, вони забезпечать досягнення української (Європейської) мрії – здійснення справедливого і неупередженого правосуддя в українських судах та, перш за все, – повернення довіри українців до своєї судової системи.

Література

1. Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) / пер. Державного департаменту з питань адаптації законодавства ; за заг. ред. О. Зеркаль. – К. : Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.
2. Козюбра М.І. Судова влада в Україні / М.І.Козюбра // Право України. – №12. – С.47-63.
3. Сіренко В.Ф. Деякі проблеми реформування судової влади в Україні / В.Ф. Сіренко // Право України. – 2010. – № 5. – С. 4-13.
4. Опришко В.Ф. Основні засади судової реформи / В.Ф. Опришко // Право України. – 2010. – № 5. – С. 14-19.

УДК 342.1(477)

Надежденко А.О., кандидат наук з державного управління, доцент

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У найбільш поширеному значенні громадянське суспільство – це організація вільних і рівноправних індивідів, сімей, класів, інших соціальних груп і прошарків, кожному з яких держава забезпечує юридично рівні можливості бути власниками, користуватися свободами у процесі виробництва і розподілу матеріальних благ, мати надійний соціальний захист.

Теорія громадянського суспільства ґрунтується на ідеї автономності та індивідуальної свободи громадян, невтручання держави в життя громадянського суспільства. Його кінцевою метою є задоволення матеріальних і духовних потреб людини, створення умов для їх всебічного вільного розвитку.

Громадянське суспільство – це суспільство з розвинутими економічними, культурними, правовими, політичними відносинами між самими індивідами, які не опосередковані державою. В ньому вільно розвивається громадське життя в асоціаціях, діють приватні установи, організації та ЗМІ, виникають найрізноманітніші громадські рухи й ініціативи.

Відносини і взаємовплив громадянського суспільства й держави – цих двох підсистем єдиної суспільної системи – є визначальними у забезпеченні демократичного розвитку країни. Громадянське суспільство потребує і створює передумови для децентралізації державної влади шляхом передачі значної частини її функцій органам самоврядування. Воно розвивається в умовах правової держави, і саме є базою для неї. Рівновага між громадянським суспільством і

державою є важливим фактором стабільного демократичного розвитку, а порушення її веде до всевладдя державних структур, відчуженості й політичного безсилля народу.

Структура громадянського суспільства складна й багаторівнева. Вона визначається, головним чином, різними недержавними суспільними асоціаціями. Але структура громадянського суспільства охоплює духовні й культурні цінності, й також відносини в яких це суспільство реалізується тобто практично відтворюється. Тому структура може бути представлена у трьох рівнях: 1) соціальних структур; 2) культурному рівні; 3) рівні людської взаємодії.

У Конституції України знайшли відбиття багато ознак громадянського суспільства, які умовно можна вважати й принципами такого суспільства. Конституція України закріпила широке коло базових для формування й розвитку громадянського суспільства прав і свобод: громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні.

Завдяки правам і свободам забезпечується порядок громадського співжиття.

В основу громадянських прав покладено повагу до людської гідності та невтручання в сферу особистих свобод. Громадянські права є невіддільними і невідчужуваними від людської особи. Вони відіграють дуже важливу роль у відношеннях людини з державою, встановлюють межі і правила зовнішнього втручання в особисте життя громадянина, забезпечують недопустимість незаконного зазіхання з боку державних органів, громадських організацій, службових осіб на життя, здоров'я, свободу, честь людини.

Політичні права і свободи громадян України опосередковують політичну свободу особи, її прямий та безпосередній зв'язок з народовладдям.

Економічні права забезпечують можливості людини брати участь в організації виробництва матеріальних та інших благ, їх присвоєння та розподілу. До найважливіших у формуванні громадянського суспільства економічних прав відносяться право на власність та право на підприємницьку діяльність.

Вкрай важливими для суспільної людини є соціальні права, що закріплені в Конституції України.

Таким чином, в Україні спостерігається достатньо високий стан конституційного закріплення основних прав і свобод людини, які обумовлюють формування громадянського суспільства. Більшість цих прав відповідають високим міжнародно-правовим стандартам.

Але, в той же час, у багатьох випадках не важко побачити величезну різницю між закріпленими правами й свободами та реальними можливостями їх здійснення. Тому треба визнати, що непоодинокі норми Конституції України про права і свободи не стали сьогодні реальністю, мають декларативний характер. Перш за все, це відноситься до таких соціальних прав, як право на житло, право на достатній рівень життя, право на охорону здоров'я. Ми вважаємо, що основними причинами такого незадовільного стану є не правові фактори, а передусім, економічні. Поступове подолання економічної кризи в Україні, на нашу думку, дасть можливість виправити положення із забезпеченням соціальних прав і свобод.

Захист прав і свобод людини є важливим критерієм стану громадянського суспільства. На жаль, в Україні ми засвідчуємо незадовільний стан охорони прав і свобод, відставання у розвитку правозахисних неурядових організацій та недостатній рівень співпраці між ними та органами державної влади. На нашу думку, це обумовлено стійким небажанням з боку держави визнавати необхідність та надзвичайну користь у правозахисній діяльності неурядових організацій. Однак поступова демократизація політичної системи України та формування розвиненого громадянського суспільства, поза сумнівом, змінюватимуть подібне ставлення до правозахисних неурядових організацій з боку держави.

За роки незалежності в Україні склалась мережа громадських інститутів, завдяки яким суспільне життя набуло певних рис громадянського суспільства, рис, які істотно відрізняють його від життя за комуністичного режиму. Формально існує правове поле, необхідне для захисту прав особи та для її добровільної участі у вирішенні громадських справ. Внаслідок утвердження інституту приватної власності були утворені приватні школи, вищі навчальні заклади, культурно-освітні установи, які також є проявом громадянського суспільства.

Розвивається благодійництво як форма громадської діяльності. З'явилося багато приватних ЗМІ. Поки що в країні існують значні проблеми з їх незалежністю та свободою слова, однак є і рух в журналістському середовищі і поза ним, спрямований на виправлення ситуації.

Разом з тим, громадянське суспільство в Україні поки що не заявило про себе як центр сили, з яким би мусили рахуватися владні структури, не стало противагою владі. Вкрай потрібні радикальні зрушення в системі цінностей, у характері стосунків між державою і громадянином (суспільством), у судово-правовій системі. Покладання на «зв'язки» при захисті особистих інтересів та на «керівництво» при розв'язанні суспільних проблем, так само, як мовчазне сприйняття зловживань під час виборів та референдумів, свідчать про те, що політична культура громадянськості в Україні залишається недостатньо розвиненою.

Заважають вкорінені у масовій свідомості стереотипи тоталітарного минулого, у тому числі й персоналістські орієнтації більшої частини людей; їх сподівання на те, що порятунок прийде від «сильного лідера» і, як наслідок, - вичікувальна позиція замість громадянської активності. Загалом, можна сказати, що структурні (інституційні) зміни поки що не перейшли на культурний рівень і не сформували особистість, здатну захищати свої власні і суспільні інтереси та бути опорою демократії.

Потрібні зусилля як широкого загалу, так і національної еліти, спрямовані на зміцнення інститутів і формування культури громадянського суспільства.

Тому, основними напрямками формування громадянського суспільства в Україні є:

1. Формування та розвиток механізмів соціального самоврядування на всіх рівнях суспільної організації.
2. Становлення адекватної соціальній структурі суспільства системи реальних інтересів, що поєднують окремих громадян та соціальні групи в єдину спільноту.
3. Створення економічних, правових, соціальних та духовних передумов для творчого вдосконалення особистості.
4. Формування і розвиток нових економічних відносин, які включають плюралізм форм власності та ринкові механізми.
5. Становлення відкритої соціальної структури суспільства.
6. Оновлення системи відносин між різними соціальними групами та спільнотами.
7. Сприяння формуванню різних форм трудових асоціацій, соціальних та культурних об'єднань, організацій громадян, суспільно-політичних рухів як основних інститутів громадянського суспільства.
8. Здійснення цілеспрямованого соціально-психологічного виховання громадян з метою адекватного сприйняття ними основних цінностей та ідеалів громадського співжиття.

УДК 343.611

Польщиков В.В., кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ МІСЦЯ, ЧАСУ, ОБСТАНОВКИ Й СЛІДІВ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ

Місце вчинення вбивств як елемент їхньої криміналістичної характеристики містить великий об'єм інформації, яку можна використовувати для успішного розкриття цих злочинів. Отримані при огляді місця події дані, що зберегли цілу систему взаємопов'язаних ознак, відбивають подію, що відбулася. Місце події є джерелом великої кількості слідів, що вказують на механізм злочинної дії, відносини злочинця й потерпілого, відомості про знаряддя вбивства, особові характеристики злочинця, а в окремих випадках і про способи маскування. Правильне прочитання даних з місця пригоди та їхня правильна інтерпретація слідчим дозволяють установити й зрозуміти характер злочину, механізм його вчинення і визначити шляхи його розслідування.

Розглядаючи цей елемент криміналістичної характеристики нерозкритих убивств, слід мати на увазі, що місце події, з огляду якого починається розслідування, часто не співпадає з

місцем учинення вбивства. Місце події – це місцевість або приміщення, де були виявлені сліди (ознаки) злочину (місце виявлення трупа або його частин, місце вчинення насильницьких дій над жертвою, місцезнаходження окремих речей, у т. ч. знарядь убивства тощо).

Місце події злочину може бути пов'язано з місцем його підготовки, а також із місцем приховування слідів убивства, трупа й знарядь злочину. Тому в справах про вбивства може бути кілька місць події, які необхідно оглядати. Але все ж таки ключове значення має місце вчинення вбивства. Вихідним є положення про те, що місце вчинення вбивства закономірно пов'язане з іншими елементами механізму вчинення цього злочину (особою потерпілого й злочинця, способом, слідами та ін.).

Істотне значення для розкриття вбивства має також час його вчинення. Його встановлення може визначити саму можливість учинення злочину певною особою в певні години дня чи ночі. Зокрема, типовими питаннями, що вирішуються слідчим, є такі: період часу, за який особа могла вчинити злочин; наявність певних професійних здібностей злочинця; неправдивість заяв про алібі; використання злочинцем транспорту і місце його проживання. З'ясування часу вчинення вбивства має й кримінально-правове значення. Зокрема, установлення часового періоду є істотним для кваліфікації скоєного злочину й визначення міри покарання злочинця. Тривалість часового періоду набуває особливого значення при розслідуванні серійних убивств, учинених протягом багатьох років. Це має не тільки кримінально-правове значення, але й криміналістичне, причому останньому належить велика роль, оскільки розслідування кожного з убивств доповнює картину події не тільки повторенням способу вчинення, але й слідами, що дозволяють визначити напрям розслідування і використати їх для ідентифікації знарядь злочину й злочинця. Слід зазначити, що окрім часу вчинення злочину необхідно встановлювати час різного роду супутніх обставин – як у момент злочину, так і до та після його вчинення, зокрема, з метою перевірки свідчень обвинуваченого і свідків при проведенні такої слідчої дії як слідчий експеримент. Окрім того, час учинення вбивства може бути пов'язаний і з мотивацією злочину. Так, О.Л. Протопопов, досліджуючи сексуальні вбивства, зауважує, що ці злочини на відміну від інших убивств за часом вчинення є більш довготривалими. При вчиненні корисливого вбивства злочинець ретельно розраховує час і намагається звести його до мінімуму. Сексуальний же вбивця, навпаки, розтягує час учинення злочину, оскільки намагається заподіяти жертві якомога більше страждань. Тому час, тривалість учинення вбивства та його місце обов'язково аналізуються слідчим, оскільки це обґрунтовує версію щодо сексуального характеру злочину.

Обстановка вчинення вбивств входить до системи елементів їхньої криміналістичної характеристики і є свого роду полем діяльності (дій) злочинця, яке він попередньо обирає сам, керуючись своїм задумом, або опиняється на ньому випадково. Обстановка може бути наперед підготовленою злочинцем і сприяти вчиненню злочину, а також його приховуванню. Але обстановка в одних випадках може грати позитивну роль для злочинця і об'єктивно допомагати здійсненню його злочинних задумів, а в інших – може об'єктивно перешкоджати здійсненню злочинного наміру. На наш погляд, принципово важливим є поділ обстановки вчинення вбивств на підставі природи відображення злочину в навколишньому середовищі на дві складові:

1) матеріальна обстановка: приміщення з предметами, що знаходяться в ньому; ділянка місцевості з об'єктами, що знаходяться на ній (будівлі, рослини, транспортні засоби тощо);

2) ідеальна обстановка (присутність людей, що сприймають подію злочину і можуть потім її відтворити по пам'яті). В.О. Коновалова і М.С. Гур'єв цілком справедливо зазначають, що поняття обстановки пов'язане з поняттям учинення злочину в умовах очевидності і в умовах неочевидності, де перше вказує на наявність осіб, у присутності яких учинявся злочин, а друге – на їхню відсутність. Нерозкритими вбивствами, як правило, стають такі вбивства, які були вчинені в умовах неочевидності, тобто за відсутності осіб, що б могли сприймати цю подію. Саме це є специфічною рисою обстановки як елементу

криміналістичної характеристики даної категорії злочинів. Відсутність в обстановці нерозкритих убивств ідеальної складової (відсутність очевидців) накладає суттєвий відбиток на процес розслідування, зокрема, на проведення окремих слідчих дій. Так, у справах цієї категорії підвищується значимість огляду місця події (його своєчасності й ретельності). Вивчення слідчої практики свідчить, що вбивства залишаються нерозкритими найчастіше через помилки й недоліки, що допущені саме при огляді місця події.

УДК 351.74(477.8)«1948/1954»

Резницька В.О., кандидат юридичних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ Й ДІЯЛЬНОСТІ ГРУП ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР В 1948- 1954 РОКАХ

Післявоєнний період в історії держави та права давно заслуговує на ретельне дослідження, оскільки він, як і вся повоєнна історія нашої країни, позначений особливою складністю. Закінчення Другої світової війни викликало піднесення ентузіазму та прагнення відбудувати. Водночас правовий нігілізм та розхитування моральних засад від окупаційного соціуму спричинили наростання негативних тенденцій в суспільному житті. Для стримування цих процесів в державі існувало багато воєнізованих структур, у тому числі й добровільні громадські формування самооборони (ГФС), воєнізованого і невоєнізованого характеру, що мали протидіяти зовнішнім і внутрішнім супротивникам. Найбільш масовими серед них стали винищувальні батальйони (ВБ) та групи охорони громадського порядку (ГОГП), що функціонували під егідою правоохоронних органів та загальним керівництвом партійних і державних структур.

Необхідність організації груп охорони громадського порядку обумовлювалося низкою соціально-економічних і політичних обставин післявоєнного періоду. У західних областях України найскладніший період відновлення та утвердження роботи радянського режиму припадав на 1944–1947 рр., що було спричинене, по-перше, труднощами процесу відбудови зруйнованого війною господарського комплексу і значними людськими та матеріальними втратами, по-друге, – намірами радянсько-партійної верхівки, пов'язаними з ліквідацією збройного підпілля ОУН та УПА, греко-католицької церкви, колективізацією та іншими факторами. Повоєнний період радянзації краю гальмувався й тим, що влада не мала довіри до місцевого населення, значна частина яких була учасницею самостійницького руху. Це об'єктивно зменшувало коло представників місцевого населення, яких долучали до здійснення управлінських функцій.

1 червня 1948 р. вийшла постанова «Про посилення масово-політичної роботи, подальший розвиток колгоспного руху і ліквідацію залишків банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР», що започаткувала діяльність груп охорони громадського порядку (ГОГП), замість винищувальних батальйонів. Таким чином, створення ГОГП було продиктоване новими вимогами післявоєнного становища у політичній та суспільно-економічній сферах життя західних областей. Необхідно було також враховувати нагальність завдань, що впливали у зв'язку з масовою колективізацією та «остаточною» ліквідацією «залишків» збройного підпілля, яке перешкоджало процесу радянзації краю. Новостворене формування самооборони, що набуло вигляду груп охорони громадського порядку, мало виконувати функції добровільного воєнізованого утворення для захисту колгоспного ладу від диверсійно-терористичних акцій збройного підпілля ОУН.

Організаційно-правові основи створення та діяльності ГОГП у населених пунктах західних областей УРСР закладено в постановах ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, законах, ухвалених Президією ВР СРСР і УРСР, наказах і директивах НКВС (МВС) СРСР та УРСР, розпорядженнях та наказах начальників обласних управлінь, виданих ще на завершальному етапі війни. Зокрема, в постанові ЦК ВКП(б) від 27 вересня 1944 р. «Про недоліки в

політичній роботі серед населення західних областей УРСР» та в спільному наказі НКВС–НКДБ СРСР від 9 жовтня 1944 р. «Про заходи з посилення боротьби з оунівським підпіллям і ліквідації озброєних банд ОУН у західних областях Української РСР» висувалися вимоги до місцевих органів влади посилити протидію ідеології українського націоналізму та розгорнути пропагандистську роботу в масах, особливо на селі, створюючи поряд із винищувальними батальйонами й групи самооборони [1, с. 127]. До них мали залучатися «члени сімей військовослужбовців Червоної армії, місцевий партійно-радянський актив, особи, які постраждали від оунівських банд» [2].

На початку листопада 1944 р. такі групи охорони порядку було сформовано практично в кожному населеному пункті. 3 листопада 1944 р. виконком Станіславської обласної Ради депутатів трудящих ухвалив постанову «Про забезпечення громадського порядку в населених пунктах Станіславської області», що поклало початок формуванню в населених пунктах області груп охорони порядку. До цієї справи залучалося все працездатне населення (чоловіки від 16 до 55 років і жінки від 16 до 50 років). Члени групи несли цілодобове чергування. Від чергування в нічний час звільнялися лише жінки, які були вагітними або мали дітей до двох років, а також лікарі, вчителі та громадяни, які були задіяні (теж в обов'язковому порядку) в заготівлі лісу. Групи діяли на основі розробленого УНКВС і затвердженого виконкомом обласної Ради положення «Про порядок несення обов'язкової нічної охорони сільських населених пунктів та про порядок видачі сільськими Радами та органами міліції дозволу на право залишитись на ніч і тимчасового мешкання сторонніх осіб в сільській місцевості». Нічне чергування розцінювалося на рівні виконання державної роботи, ухилення від якого каралося позбавленням волі терміном на 6 місяців, згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 р. «Про воєнний стан». В основу організації груп охорони порядку покладено територіальний принцип – групування за місцем проживання. Так, за вуличним принципом створювалися групи по 10 чол. кожна на чолі з десятником, який встановлював графік чергування членів групи й відповідав за дисципліну під час чергування. На сто чоловік призначався сотник, який визначав порядок чергування груп. Десятники й сотники тісно співпрацювали з головою сільської Ради та дільничним уповноваженим міліції [3, с. 19]. Нічне чергування передбачало, по-перше, підтримання належного громадського порядку в населеному пункті; по-друге, запобігання крадіжкам державного, кооперативного та індивідуального майна громадян; по-третє, недопущення появи чи проживання незнайомих осіб без дозволу голови сільської Ради або органів міліції. При виявленні таких осіб, які не мали відповідного дозволу, необхідно було негайно повідомляти десятника, сотника, голову сільради або дільничного уповноваженого міліції. Якщо ж цього не було зроблено, а згодом з'ясувалося, що незнайомиць – злодій, кримінальний злочинець чи учасник самотійницького руху, відповідальність за «недонесення» чи не затримання незнайомця несли за законами воєнного часу чергові, десятник і сотник. За період із 1944 р. до 1952 р. за «недонесення» в західних областях було арештовано 5181 чол. Одночасно їх звинуватили і в «бандопосібництві». Така кругова відповідальність сіяла підозру та недовіру й між самими учасниками цих груп [4, с. 129].

Закони «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна» та «Про посилення охорони особистої власності громадян», ухвалені 4 червня 1947 р. Президією ВР СРСР, регламентували діяльність ГОГП. Ними передбачалося створення в населених пунктах груп охорони порядку і вносили відповідні зміни до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів [5, с. 391–392].

Отже, якщо групи охорони порядку 1947 р. й відрізнялися за від аналогічних формувань, створених у листопаді 1944 р., то лише частково – за організаційною структурою, а щодо завдань і функціональних обов'язків вони були практично тотожними. Групи охорони громадського порядку, що сформовані на основі постанови ЦК КП(б)У від 1 червня 1948 р., мали аналогічну групам охорони порядку 1947 р. організаційну структуру і відрізнялися тим, що мали воєнізований характер. До того ж вони формувалися із числа членів колгоспу, а також колишніх бійців винищувальних батальйонів, які пройшли

спецперевірку на «політичну благонадійність». Відділ налічував від 10 до 20 бійців, кожен з яких мав на озброєнні гвинтівку з 25 набоями. Вони здійснювали чергове цілодобове чергування, охороняючи колгоспне майно, сільраду та інші важливі об'єкти в населеному пункті. З метою посилення відповідальності кожного бійця за доручену справу при вступі до ГОГП, на відміну від бійців винищувальних батальйонів, підписували письмове зобов'язання [6, с. 96].

Бійці ГОГП і винищувальних батальйонів чергово несли службу з охорони важливих об'єктів у населеному пункті та патрулювали вулиці в нічний час. Очолював групу охорони порядку дільничний уповноважений міліції [7, с. 19].

Натомість у селах, де ГОГП очолювали дільничні уповноважені міліції чи більш відповідальні до своїх обов'язків інші працівники міліції, їх бійці чинили повстанцям рішучий опір. Свідченням тому є хоча б той факт, що за період із 1 серпня до 1 грудня 1948 р. у західних областях було відбито 93 напади на колгоспи, радгоспи, МТС і 28 нападів на населені пункти, під час яких було знищено 41 й затримано 170 повстанців [8, с. 69], а також було затримано 1398 порушників паспортного режиму та 929 порушників громадського порядку [8, с. 21].

Поряд із позитивними моментами було названо й деякі негативні, оскільки окремі групи все ще залишалися «засмічені нестійкими і сумнівними елементами», а частина груп «не була забезпечена караульними приміщеннями». Але загалом як зазначалося в доповідній записці «Про підсумки роботи груп охорони громадського порядку в західних областях Української РСР за 1950 рік» від 9 квітня 1951 р. ГОГП виконали поставлені перед ними завдання і в другій половині 1954 р. у зв'язку з ліквідацією націоналістичного підпілля та завершенням процесу суцільної колективізації були розформовані.

Таким чином, повоєнні роки в західних областях УРСР характеризуються складними суспільно-політичними та економічними процесами, пов'язаними з відбудовою зруйнованого війною господарства, боротьбою проти ОУН та УПА, відновленням органів радянської влади на місцях, колективізацією, «культурною революцією», ліквідацією греко-католицької церкви, першими виборами до Верховних Рад УРСР та СРСР і місцевих Рад, а також забезпеченням громадського порядку. У всіх цих заходах активну участь брали формування самооборони у вигляді винищувальних батальйонів, а з 1948 р. – групи охорони громадського порядку.

Література

1. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898 – 1971. — [8-е вид., доповн. і виправл.] — К. : Політвидав України, 1970— Т. 6 : 1941 – 1954. — 1981. — 534 с.
2. Архів Управління МВС в Івано-Франківській області. Приказ НКВД-НКГБ ССРСР № 001240/00380 «О мероприятиях по усилению борьбы с оуновским подпольем и ликвидации вооруженных банд ОУН в западных областях Украинской ССР» от 9 октября 1944 года // Накази, директиви, розпорядження НКВС СРСР за 1944 рік. Колекція документів, Т. 1. Спр. 136, 129 арк.
3. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. Р-512 Исполнительный комитет Болеховского районного Совета депутатов трудящихся Станиславской области, оп. 1. Спр. 3. Постановления исполнительного комитета Станиславского областного Совета депутатов трудящихся, 20 сентября – 18 декабря 1944 г., 40 арк.
4. Гончарук Г. І. Розправа : Українське повстанство в радянських документах 1954 – 1964 років : у 2 ч. : [монографія] / Г. І. Гончарук, О. Ю. Нагайцев. — Одеса : Астропринт, 2006. — 392 с.
5. Михайленко П. П. Історія міліції України у документах і матеріалах : [у 3 т.] / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. — К. : Генеза, 1997. — Т. 3 : 1946 – 1990. — 2000. — 615 с.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1 Центральний Комітет Комуністичної партії України, оп. 24. Спр. 31. Борьба с вооруженными бандами

українсько-німецьких націоналістів, виявлення і ліквідація оуновського підполля. Явка с повинної, 2 януаря – 4 декабрія 1950 г., 250 арк.

7. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1 Центральний Комітет Комуністичної партії України, оп. 23. Спр. 5042. Борьба с вооруженными бандами украинских националистов, выявление и ликвидация оуновского подполья, 3 мая – 30 июня 1948 г., 146 арк.

8. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1 Центральний Комітет Комуністичної партії України, оп. 23. Спр. 5045. Борьба с вооруженными бандами украинских националистов, выявление и ликвидация оуновского подполья, 1 сентября – 31 декабря 1948 г., 233 арк.

УДК 343.85:004.49

Свірський Б.М., кандидат юридичних наук, доцент, професор

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗАГРОЗАМ В УКРАЇНІ

В останні роки збільшується використання у найрізноманітніших сферах життєдіяльності суспільства комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, у тому числі інтернет-технологій, що разом з великою кількістю переваг принесло також і чималу кількість загроз. Реалізація цих загроз може завдати значної шкоди як на мікро -, так і на макрорівні в рамках суверенних держав, а також і в світовому масштабі. Це призвело до розуміння необхідності вирішення проблеми нейтралізації або мінімізації цієї нової сукупності загроз. [1]

Кібератака, що мала місце у світовому просторі у червні 2017 року, за допомогою програмного продукту Petya блокувала на деякий час роботу державних органів, фінансових установ, енергетичних та транспортних мереж, що в черговий раз довело до людства рівень можливих світових загроз нормальному функціонуванню життєво важливих сегментів суспільства.

З огляду на сучасні тенденції суспільного розвитку національна безпека України не могла залишитися поза впливом внутрішнього інформаційного фактора. Адже в умовах інформаційного суспільства всі без винятку об'єкти національної безпеки (людина, суспільство, держава) стають чутливими до інформації, яка їх оточує. Таким чином, цілеспрямовано змінюючи інформацію, зафіксовану на певних носіях, керуючи каналами комунікації, впливаючи на технічні засоби обробки інформації, можна змінювати рішення, а відтак, і дії об'єктів національної безпеки. [2]

Науково-технічний прогрес не можливий без широкомасштабного впровадження в управлінську діяльність, у різні сфери науки, техніки та виробництва електронно-обчислювальної техніки. Це потребує розвитку та і вдосконалення правових засобів регулювання суспільних відносин у сфері комп'ютеризації діяльності людини.

Розуміння цим загрозам спонукало державу в останні часи прийняти нормативно-правові акти, які дають більш ефективніше вести системну боротьбу з «кіберчумою» ХХІ ст.

Регулювання протидії кіберзагрозам здійснюється насамперед такими нормативним актами, як: Закони України «Про захист інформації в автоматизованих системах» [3] «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [4] «Про інформацію» [5] «Про державну таємницю» [6] «Про захист персональних даних» [7]

Також на законодавчому рівні у XVI розділі КК України встановлена відповідальність за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж. До них відносяться шість самостійних складів злочинів, родовим об'єктом яких є суспільні відносини у сфері безпеки комп'ютерної інформації і нормального функціонування електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж. [8]

В останні часи державою прийнята низка інших нормативних актів які посилюють та активізують протидію кіберзагрозам з якими зіткнулися багато країн світу в тому числі і Україна. Так, в реалізації рішень РНБО у 2016 році прийнята «Стратегія кібербезпеки України», яка визначила створення нових правових умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави. В цьому нормативно-правову акті окреслено, що забезпечення кібербезпеки України як стану захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі, досягається комплексним застосуванням сукупності правових, організаційних, інформаційних заходів... [9]

Тому край важливим і своєчасним є прийняття 5 жовтня 2017 року парламентом - закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Предметом закону є- правові та організаційні засади державної політики, спрямованої на захист життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі, основні принципи та напрями забезпечення кібербезпеки України. [10]

Вперше на законодавчому рівні визначаються основні терміни, що стосуються предмету регулювання у цьому законопроекті такі як – кібератака; кібербезпека; кіберзагроза; кіберзахист тощо.

Таким чином в Україні в останні часи створюються необхідні правові умови щодо протистояння можливим загрозам безпекового використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів).

Література

1. Баранов ОА. Про тлумачення та визначення поняття «кібербезпека» / ОА. Баранов [Електронний ресурс]. - Режим доступу : ipri.org.ua
2. Панченко В.М. Поняття інформаційної безпеки в сучасному юридичному дискурсі //В.М. Панченко //Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. - 2009. - № 2 (2). - С. 22 - 27.
3. «Про захист інформації в автоматизованих системах» Закон України від 05.06. 1994 р.
- 4.«Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» Закон України від 05.06. 1994 р.
- 5.«Про інформацію» Закон України від 02.10.1992 р.
- 6.«Про державну таємницю» Закон України від 21.01.1994р.
- 7.«Про захист персональних даних» Закон України від 01.06. 2010 р.
8. Кримінальний кодекс України від 05.04. 2001р.
- 9.Указ Президента України «Стратегія кібербезпеки України» від 15.03. 2016 р. № 96/2016
- 10 «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» Закон України від 05.10.2017р

УДК 372.8(043)

Тихомирова Г. Є., кандидат юридичних наук, доцент

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ВИЩІЙ ШКОЛІ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

У період глобалізації та посилення економічної інтеграції між державами значно зростає роль міжнародного права в регулюванні практично всіх міжнародних відносин, у зв'язку з цим необхідно посилення і поліпшення якості його викладання у вищих навчальних закладах. Сучасний юрист повинен бути професіоналом у своїй галузі, вільно орієнтуватися в правовому регулюванні не лише внутрішньодержавних, але й міжнародних правовідносин. Він повинен набути навички оперативно реагувати на швидко мінливі умови міжнародного

життя й на ті великі зміни, які відбуваються в міждержавних відносинах, у сферах співробітництва держав, у тому числі і в рамках міжнародних організацій та інтеграційних об'єднань.

Міжнародне право повинно зайняти належне місце в системі викладання правових дисциплін у вищих навчальних закладах. У процесі навчання слід робити акцент на тому, що ефективність міжнародного права багато в чому залежить від ступеня його трансформації у внутрішньодержавне законодавство.

Потрібно виховати у студентів повагу до міжнародного права і виробити у них бажання неухильно дотримувати його принципи і норми.

Міжнародне право є універсальним і тому воно здатне забезпечити керований характер міжнародного співробітництва держав.

Викладачі повинні прагнути до широкого визнання студентами великої значимості міжнародного права.

Майбутнім юристам належить оволодіти методами правозастосовчої практики не тільки у внутрішньодержавній, але і в міжнародній сфері. Студенти мають розуміти і уявляти механізм взаємодії двох правових систем: міжнародного права та національного права. Для викладача важливо в ході лекційних занять повно і об'єктивно відобразити реальну картину нинішнього стану такої взаємодії двох названих систем у правових системах держав.

В процесі проведення аудиторних занять умовою глибокого засвоєння студентами матеріалу є системність викладу питань. Всі проблеми міжнародного права повинні розглядатися з урахуванням стану діючих міжнародно-правових актів, що регулюють найбільш важливі питання міжнародного співробітництва держав, а також оцінки ролі ООН та інших міжнародних організацій у вирішенні найбільш важливих міжнародних проблем, їх внеску в підтримку стабільності світового правопорядку. В лекціях слід висвітлити міжнародно-правову позицію своєї держави з найбільш важливих міжнародних проблем, показати, як зазначена позиція узгоджується з позицією провідних світових держав, виділити, з яких питань вона має відмінну позицію і як держава відстоює її в рамках міжнародних органів і міжнародних організацій.

Студентам слід показати на прикладах, як теоретичні положення міжнародного права втілюються на практиці і виділити особливості застосування тією чи іншою державою найбільш важливих міжнародно-правових норм.

Студентам з використанням презентаційних матеріалів слід представити найбільш значущі досягнення теорії міжнародного права. Доцільно проілюструвати це на прикладі реалізації норм міжнародного процесуального права. Дійсно, юридично закріплена процесуальна форма набуває все більшу роль для успішного функціонування міжнародного права, саме вона є однією з найбільш ефективних юридичних гарантій забезпечення прав суб'єктів міжнародного права.

Чіткий виклад намічених питань допоможе сформуванню у студентів власну думку з розглянутих проблем. Подання студентам різних точок зору авторитетних вітчизняних і зарубіжних вчених з дискусійних питань дозволить їм сконцентруватися на визначенні власної позиції з даного питання. Студент повинен отримати цілісне уявлення про досягнення науки міжнародного права і про перспективи її розвитку в сучасний період і в майбутньому.

Доцільно в ході занять дати студентам оцінку розглянутих міжнародними судами спорів, прокоментувати аргументи на користь винесених рішень і запропонувати їм подати власний варіант врегулювання даного спору; роз'яснити студентам, у яких саме міжнародних судах можна більш успішно вирішити спори з таких питань. Аналіз судової практики допоможе студентам набути навичок участі в судових процесах.

Міжнародне право має як загальнотеоретичне, наукове, практичне, так і прикладне значення, тому викладання цього складного курсу має бути побудовано на активних та інтерактивних формах навчання: читанні проблемно-дискусійних лекцій з використанням

презентаційних матеріалів, проведенні ситуаційних семінарів з елементами «мозкового штурму», проведенні вікторин, організації ділових і рольових ігор. Це дозволить студентам застосовувати норми міжнародного права на практиці. Заняття повинні організовуватися таким чином, щоб студенти засвоїли порядок дії норм міжнародного права у просторі і в часі, а також особливості реалізації міжнародних договорів і рішень міжнародних організацій.

При проведенні семінарських занять викладачеві потрібно прагнути до максимально широкого впровадження інноваційних методів навчання і намагатися виробити у студентів навички кваліфікованого аналізу навчальної літератури, вміння формулювати власні висновки та пропозиції.

На семінарських заняттях під керівництвом викладача студентам корисно буде провести моніторинг новітніх міжнародних договорів, рішень міжнародних організацій та чинного національного законодавства, яке регулює різні форми співробітництва з іноземними державами. За підсумками проведення семінару викладачеві доцільно оцінити роботу кожного студента, указавши на допущені помилки, зазначити різні наукові підходи, сформулювати обґрунтовану позицію, якщо проблема не була вирішена.

Для набуття студентом практичних навичок рекомендується замість одного з семінарів провести модельний процес, наприклад, засідання Міжнародного Суду ООН. Попередньо серед студентів потрібно розподілити ролі і дати завдання по конкретному юридичному казусу. Викладач виконує роль ведучого і направляючого, а в кінці заняття підводить підсумки і оцінює рівень підготовки студентів, які брали участь у грі. При проведенні рольових ігор між учнями розподіляються ролі, наприклад, членів Ради Безпеки ООН, які виступають від імені конкретних держав при обговоренні цим органом якогось дуже важливого питання. Або ж кільком студентам може бути запропоновано зіграти роль офіційних учасників міжнародної конференції, скликаної для прийняття нової міжнародної конвенції. Може бути також запропоновано студентам розробити статут нової міжнародної організації інтеграційного типу.

Особливо корисною для набуття практичних навичок формою навчання студентів є проведення ділових та рольових ігор з міжнародного процесуального права.

Саме організація таких ігор підштовхує студентів до більш серйозної підготовки щодо виконання завдань і до розвитку творчого початку у виконанні функцій представників майбутньої професії. В ході ділової гри студенти виконують роль представників суб'єктів міжнародного права, реалізуючи ними правосуб'єктність в тій чи іншій сфері міжнародних відносин. Особливо корисно використовувати рольові і ділові ігри при вивченні наступних тем: право зовнішніх зносин, міжнародне процесуальне право, міжнародне право прав людини і міжнародне гуманітарне право. Великий позитивний результат дає використання методів моделювання міжнародно-правових ситуацій, що імітують рішення проблем у головних органах і спеціалізованих установах ООН (зокрема, у Раді Безпеки ООН), в органах інтеграційних об'єднань і т. д. Найбільший результат дає комплексне використання інноваційних і традиційних методів викладання з урахуванням спеціалізації студентів, при цьому слід враховувати індивідуальні особливості кожного студента, його професійні уподобання.

При застосуванні будь-яких моделей навчального процесу викладачам слід використовувати усі форми та методи дослідження матеріалу за допомогою різноманітних інформаційно-технічних засобів.

Література

1. Волова Л. И. О методике преподавания международного права в современный период / Л. И. Волова // Український часопис міжнародного права (Спецвипуск : Проблеми викладання міжнародного права). – 2013. – С. 34–36. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://jusintergentes.com.ua/archives/acc/Spetsvypusk_%20p1.pdf

2. Динис Г. Г. Концептуальні підходи до викладання міжнародного права у вищих навчальних закладах України / Динис Г. Г. // Український часопис міжнародного права (Спецвипуск : Проблеми викладання міжнародного права). – 2013. – С. 29–33. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://jusintergentes.com.ua/archives/acc/Spetsvypusk_%20p1.pdf

3. Задорожний А. В. Проблемы преподавания международного права / А. В. Задорожний // Український часопис міжнародного права (Спецвипуск : Проблеми викладання міжнародного права). – 2013. – С. 8–16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://jusintergentes.com.ua/archives/acc/Spetsvypusk_%20p1.pdf

4. Серегин В. А., Сыроед Т. Л. Целостность, системность и сбалансированность в преподавании международного права / В. А. Серегин, Т. Л. Сыроед // Український часопис міжнародного права (Спецвипуск : Проблеми викладання міжнародного права). – 2013. – С. 70–75. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://jusintergentes.com.ua/archives/acc/Spetsvypusk_%20p1.pdf

УДК 343.1

Хараберюш І. Ф., доктор юридичних наук, професор

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ

У Закон України «Про Національну поліцію» надає повноваження поліції здійснювати оперативно-розшукову діяльність (п. 26 ст. 23 Закону). Цей пункт опосередковано надає право певним суб'єктам поліції використовувати оперативну техніку взагалі і засоби для негласного отримання інформації зокрема. Також в цьому Законі (п. 2 ст. 25) поліція в рамках інформаційно-аналітичної діяльності може використовувати інформаційні системи, які також відносяться до засобів спеціальної (оперативної) техніки. Крім того ми бачимо, що ст. 40 дає право поліції для забезпечення публічної безпеки і порядку використовувати автоматичну фото- і відеотехніку, що також може бути використано її оперативними підрозділами для отримання необхідної інформації. Однак прямого припису щодо використання поліцією науково-технічних засобів щодо реалізації своїх повноважень в Законі немає, що, ми вважаємо, потребує його введення.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України суттєво покращує можливості використання технічних засобів та результатів їх застосування у кримінальному провадженні. Дійсно, матеріали засобів фіксування кримінального провадження можуть бути джерелами доказів у якості *документів* (п. 2 ст. 84 КПК України) або *додатками* до протоколу процесуальної дії (п. 3 ч. 2. ст. 105), які значно доповнюють його зміст або повністю замінюють його текст за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на протилежному (п. 2. ст. 104).

Далі ми знаходимо підтвердження значущості оперативної техніки у визначенні кримінальним процесуальним законом поняття *документу*, під яким розуміється спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків (наприклад, протокол), *звуку, зображення* (матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та *інші носії інформації*) тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставини, що встановлюються під час кримінального провадження [1, ч. 1 п. 2 ч. 2 ст. 99]. Але існує ряд проблем, які ускладнюють процес використання окремих засобів оперативної техніки та результатів її застосування у кримінальному провадженні та оперативно-розшуковій діяльності.

Проводячи аналогію між оперативно-технічними заходами (ОТЗ) та негласними слідчими (розшуковими) діями (НСРД), ми повинні підкреслити, що усі вони проводяться за допомогою оперативної техніки, яка у відповідності до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» є прерогативою оперативних підрозділів. Нагадаємо, що під

оперативною технікою ми розуміли спеціальну техніку, яка використовується в оперативно-розшуковій діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності, тобто сукупність технічних, програмно-технічних та програмних засобів, автоматизованих систем, спеціальних пристроїв, речовин та науково обґрунтованих тактичних прийомів та способів, що використовуються правоохоронними органами із суворим дотриманням законності з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [2, с. 85-86].

В умовах дії чинного Кримінального процесуального кодексу функція оперативної техніки дещо змінилася. Тому ми пропонуємо нове визначення цього виду спеціальної техніки. Оперативна техніка – це сукупність оперативно-технічних засобів та науково обґрунтованих тактичних прийомів та способів їх використання із суворим дотриманням законності з метою виконання правоохоронними органами завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження.

Суттєве значення має проблема інструментарію, у вигляді програмного забезпечення, використовуваного при проведенні ОТЗ та НСРД «Зняття інформації з електронних інформаційних систем». Так, сучасні реалії процесу поширення програмного забезпечення в рамках співдружності незалежних держав свідчать про те, що практично повсюдно використовується неліцензійне або несертифіковане програмне забезпечення, у тому числі й у діяльності правоохоронних органів. Така обставина може мати досить негативне значення при оцінці судом результатів цих заходів і дій, експертизи або огляду комп'ютерної техніки з використанням неліцензованого програмного забезпечення.

Рішення вищевказаної проблеми програмно-технічного забезпечення можливо двома способами. Перший реалізується придбанням спеціального програмного забезпечення, розробленого закордонними компаніями (наприклад, EnCase, Knoppix-STD, Penguin Sleuth Kit і ін.), які спеціалізуються на виготовленні такого програмного продукту. Другий шлях, найбільш доцільний, вирішення проблеми програмно-технічного забезпечення правоохоронних органів – створення національними підприємствами необхідного програмного забезпечення, ліцензованого, сертифікованого і спеціально призначеного для вирішення експертних досліджень, оперативно-розшукових і негласних слідчих (розшукових) дій. Для цього потрібно визначитись з розробниками або створити відповідні підрозділи в структурі СБ України.

Підводячи підсумок можемо констатувати, що протидія злочинам оперативними підрозділами поліції вимагає застосування оперативної техніки в ОТЗ та НСРД, які повинні проводитись визначеними законодавством суб'єктами з використанням ліцензійних та сертифікованих засобів негласного отримання інформації.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям КПК України» станом на 02 липня 2012 року: (Відповідає офіц. текстові). – К.: Алерта, 2012. – 304 с.
2. Хараберюш І.Ф. Протидія злочинності засобами спеціальної техніки: концептуальний підхід: монографія / І.Ф. Хараберюш. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2011. – 362 с.

УДК 342.95.03

Черних Є.М., кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Розглядаючи проблемні питання управлінської природи адміністративної відповідальності, відомий український адміністративіст Д.М. Лук'янець в декількох помітних роботах доходить висновку, що вона «може виконувати не лише свою основну

функцію – примусового методу державного управління, а деякі інші функції, наприклад, забезпечення цивільно-правових зобов'язань». Цей висновок, на думку автора, є частиною аргументації на користь перегляду суто управлінської природи адміністративної відповідальності, дає можливість виділити крім її традиційних аспектів – охоронного, карального, управлінського – ще один – «сервісний». Д.М. Лук'янець вважає, що сервісний аспект адміністративної відповідальності полягає в тому, що ця відповідальність може виступати також засобом забезпечення виконання зобов'язань, які походять із договорів та інших відносин, що не відносяться до державного управління» [1, с. 368]. Цей висновок робиться з аналізу декількох прикладів, коли адміністративна відповідальність виникає із відносин, які мають складну комплексну структуру. Центральне місце в аргументації відводиться адміністративній відповідальності у вигляді штрафу, що виникає із несплати проїзду або перевезення багажу у транспорті загального користування, тобто, як вважає автор, із цивільно-правових договірних правовідносин.

1. На нашу думку, причиною помилковості висновку про забезпечувальну функцію адміністративної відповідальності відносно цивільних зобов'язань є те, що Д.М. Лук'янець в своїх прикладах, по-перше, применшує адміністративну (публічну) складову розглянутих відносин та зміщує акцент на їх приватноправовий зміст; по-друге, чітко не розмежовує цивільні та адміністративні правовідносини; а відтак, по-третє, кваліфікує фактичні підстави відповідних адміністративних правопорушень як підстави цивільно-правові, бачить в цих правопорушеннях тільки цивільно-правовий зміст. І оскільки цивільні примусові заходи в розглянутих відносинах, які Д.М. Лук'янець вважає цивільними, є не ефективними за певних причин, то, на його думку, саме тому застосовується адміністративна відповідальність, яка, таким чином, підміняє тут цивільний примус і тому виконує не властиві їй функції – забезпечення цивільних зобов'язань. Ось в короткому викладі логічний шлях вченого до вказаного висновку.

Розберемо викладені аргументи послідовно на прикладі штрафу за несплату проїзду або перевезення багажу в транспорті загального користування. Д.М. Лук'янець недооцінює комплексність таких відносин. Тут переплітаються цивільні зобов'язальні правовідносини, що виникають на підставі договору перевезення пасажирів та багажу, та адміністративні правовідносини, які виникають на підставі акту державного управління – урядової постанови «Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту» від 18.02.1997 р. № 176, яким також встановлений обов'язок пасажирів сплатити вартість проїзду, але, що вкрай суттєво, вже як адміністративний. Тож, обов'язок сплати проїзду слід розглядати і як складову приватного договірної зобов'язання, і як публічний обов'язок, який витікає з акту державного управління. До речі, публічна характеристика тут настільки суттєва, що перевозка транспортом загального користування визначається Цивільним кодексом України як «публічний договір» (стаття 633).

Тож, Д.М. Лук'янець не помічає, що одне й теж фактичне діяння – несплата вартості перевезення – утворює різні юридичні факти, що, відповідно, породжують різну юридичну відповідальність. Проте він вбачає в підставах адміністративної відповідальності тільки цивільно-правову складову – невиконання договірної зобов'язання.

Якщо зважувати на комплексний характер правовідносин у наведених прикладах, то, вважаємо, доведеться визнати, що тут має місце не одне, а два самостійних правопорушення: цивільне – із невиконання договору перевезення пасажирів і багажу, та адміністративне – із невиконання обов'язку сплати проїзду, що встановлений актом державного управління. Тому, адміністративний штраф в цьому випадку виконує властиві адміністративній відповідальності функції. Тут адміністративне стягнення не підміняє цивільну відповідальність, і не перетворюється на засіб забезпечення зобов'язання, бо, насправді, стягування адміністративного штрафу не звільняє від відшкодування збитків перевізника, та не припиняє зобов'язання. Інша річ, що малий розмір збитків, завданих несплатою проїзду, та складна й недешева позовна процедура їх стягування, відбиває бажання кредитора

(перевізника) звертатися до суду, що породжує помилкове враження про нібито припинення зобов'язання.

Не можна погодитись з думкою Д.М. Лук'янець, що метою владного впливу у вигляді адміністративної відповідальності тут є примушення до виконання зобов'язання [2, с. 66], тому що кредитор нічого не отримує від застосування адміністративної відповідальності, якщо зобов'язання пасажиром не виконано. Ми вважаємо, що зі сплатою адміністративного штрафу в цьому випадку припиняється адміністративне деліктне правовідношення між пасажиром та представником уповноваженого управлінського органу, але цивільне зобов'язання при цьому продовжується у зв'язку з його невиконанням боржником (пасажиром), і може бути припинене на загальних підставах його виконання, або закінчення терміну позовної давності.

Треба погодитися з Д.М. Лук'янцем в тому, що адміністративна відповідальність у цих випадках стала більш зручною; але її залучення не правильно пояснювати лише прагматичними перевагами адміністративного юрисдикційного процесу. В такому разі складається неправильне враження нібито штучності застосування адміністративної відповідальності в таких відносинах, що диктується не їх сутнісними властивостями, а процедурним прагматизмом.

Отже, чітке розмежування адміністративних відносин з іншими правовідносинами запобігає гіпотезам залучення адміністративних стягнень до засобів забезпечення цивільних зобов'язань та наділення адміністративної відповідальності не властивою забезпечувальною функцією в цивільно-правовому сенсі. Відтак, такі гіпотези, на нашу думку, не є переконливими аргументами сервісного аспекту інституту адміністративної відповідальності або в цілому адміністративного права.

2. Тепер звернемось до порівняння адміністративних стягнень з засобами забезпечення зобов'язань і почнемо з уточнення понять. В цивільному праві способи забезпечення зобов'язань розглядаються як примусові заходи охорони цивільних прав. Забезпечення зобов'язання можна розглядати в широкому сенсі – у вигляді спонукання до виконання зобов'язання, що витікає із права вимоги кредитора або обов'язку відшкодувати завдані збитки, які вважаються загальними способами забезпечення зобов'язань. Поряд з ними виділяють способи забезпечення зобов'язань у вузькому значенні – тобто спеціальних додаткових заходів, які дозволяють домогтися виконання зобов'язання незалежно від наявності збитків, а деякі – незалежно від наявності у боржника майна, на яке можна звернути стягнення [3, с. 154-155]. Юристам добре відомі такі примусові заходи: неустойка, завдаток, порука тощо. Цікаво, що неустойка та завдаток можуть бути також й заходами юридичної відповідальності, але, підкреслемо, виключно цивільно-правової (майнової), яка стягується на користь кредитора, тож вони не співпадають із заходами адміністративної відповідальності.

Звісно, можна погодитися з тим, що ризик сплати штрафу в значно більшому розмірі, а ніж вартість проїзду, психологічно мотивує пасажирів виконати зобов'язання щодо сплати наданої послуги, тому в загальному сенсі виконує забезпечувальну функцію щодо цивільного зобов'язання. Також відомо, що в психологічному аспекті будь-який вид юридичної відповідальності в загальному сенсі є засобом забезпечення правових обов'язків як мотивуючий фактор їх виконання. Проте із смислу наведених Д.М. Лук'янцем аргументів про не типові для адміністративної відповідальності функції в окремих випадках витікає, що йдеться саме про способи забезпечення цивільних зобов'язань у вузькому, спеціальному значенні.

Якщо порівняти адміністративні стягнення (на прикладі штрафу) та спеціальні цивільно-правові способи забезпечення зобов'язань, можна побачити між цими примусовими заходами суттєві розбіжності.

Вони розрізняються за правовою природою та мають різні правові джерела: способи забезпечення зобов'язань мають приватно-правову, за загальним правилом, договірну

природу, на відміну від публічно-правової, імперативної управлінської природи адміністративного штрафу.

Причиною існування забезпечувальних засобів є зобов'язання, їх правове буття окреслюються рамками зобов'язання – вони виникають, здійснюються та припиняються в межах такого правовідношення; і навпаки, існування адміністративного стягнення (штрафу) не визначається цивільним зобов'язанням.

Відмінність у правовій природі визначається тим, що вони забезпечують різні інтереси: забезпечувальні цивільні способи – приватні майнові інтереси кредитора, а адміністративний штраф – публічний інтерес держави у виконанні встановлених в управлінській сфері правил, тобто забезпечує інтерес не майнового характеру або, принаймні, майнова складова якого не є визначальною.

Відповідно ці примусові заходи передбачають зовсім різних бенефіціарів: отримувачем вигоди від реалізації забезпечувального засобу завжди є кредитор, натомість отримувачем вигоди від сплати адміністративного штрафу завжди є держава (державний бюджет). Це важливо, оскільки підкреслює те, що адміністративне стягнення не є підміною цивільних забезпечувальних засобів або цивільної відповідальності, тому що останні задовольняють зовсім інші інтереси – приватні майнові інтереси кредитора; застосування адміністративного стягнення (штрафу) не звільняє від виконання зобов'язання (сплати проїзду) та не припиняє зобов'язання.

Вони розрізняються за порядком встановлення: забезпечувальні цивільні способи встановлюють сторони договірної зобов'язання (за виключенням не типових випадків, коли встановлюються законом), а адміністративне стягнення (штраф) встановлюється виключно законодавством.

В цих примусових заходах різний порядок здійснення (реалізації): здійснення забезпечувальних засобів за загальним правилом залежить безпосередньо від волі кредитора (за виключенням випадків, коли такий засіб передбачений імперативно законодавством), а реалізація адміністративних стягнень завжди залежить від волі уповноважених органів, які не є сторонами зобов'язання.

Ці примусові заходи відрізняються також за безпосередньою метою: за загальним правилом, метою забезпечувального засобу є виконання боржником зобов'язання в інтересах кредитора, натомість безпосередньою метою адміністративного стягнення (штрафу) є покарання незаконослухняного пасажирів, що не є відшкодуванням збитків перевізнику.

З викладеного бачимо, що адміністративні стягнення та способи забезпечення цивільних зобов'язань суттєво різні за правовою природою, походженням, сутністю, безпосередньою метою, механізмом (порядком) здійснення, за наслідками, тому їх ототожнення або змішування не доречно.

Література

1. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.
2. Лук'янець Д.М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання: Монографія / Д.М. Лук'янець. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 367 с.
3. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М.: Юрид. лит., 1975. – 880 с.

ПРАВО НА ЕВТАНАЗІЮ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

В Україні постійно спостерігається тенденція збільшення випадків самогубства серед тяжко хворих осіб, які не бажають бути тягарем для своїх близьких, а також з метою припинення фізичних та моральних страждань приймають рішення піти з життя.

В деяких європейських країнах дана проблема вже вирішена – лікарі мають право приймати рішення про припинення або скорочення життя пацієнта, безперечно за наявності певних умов.

На шляху до цього окремі країни ЄС розпочали на законодавчому рівні «четверте покоління прав людини».

Звернемо увагу на причини появи нових поколінь прав людини.

Многогранність людини породжує невичерпність її прав. Людина постійно змінює світ навколо, вдосконалює створене раніше, пристосовує для свого існування. Для цього їй потрібен новий комплекс прав. У зв'язку із цим в юридичній науці вже виявили так зване «четверте покоління прав людини».

Поява «четвертого покоління прав людини» пов'язана із процесами демократизації, гуманізації, інформатизації, розвитком комп'ютерних технологій; із проведенням певних досліджень у науці, медицині, біології, кібернетики, космічної сфери.

Все це відбувається за допомогою інтеграційних процесів – процесу взаємозближення, поєднання й утворення взаємозв'язків. Основу інтеграції заклали вищий етап розвитку науково-технічної революції, становлення та зміцнення прав людини як державного й суспільного пріоритету.

Загальновизнано, що під впливом інтеграції відбувається зближення національних правових систем та їх інститутів і основним підґрунтям такого процесу виступають загальнолюдські правові цінності – ідеї прав людини, верховенства права, демократії та інші, що набувають більшого визнання у світі [3].

На сучасному етапі розвитку інтеграція має «європейські стандарти». А тому, до «четвертого покоління прав людини» відносяться: право на евтаназію, на зміну статті, на трансплантацію органів, на використання віртуальної інформації, право на клонування. Україна як незалежна, демократична та європейська країна повинна звертати увагу на всі міжнародно-правові норми, які стосуються цих галузей та закріпити права у своєму законодавстві, з вимогою, що їх підтримує більшість від Уряду та населення.

Розглядаючи всі вищеперелічені права, потрібно звернути увагу на їх морально-етичну та релігійну складову. Релігія та мораль — це давні й надзвичайно усталені форми людської духовності. Вони існують протягом усієї історії світової цивілізації. І хоча всі країни керуються тільки нормами права, а саме національним законодавством (законами, підзаконними нормативно-правовими актами), але морально-етична та релігійна стадія є первинною для розвитку усіх існуючих прав людини.

Сучасний розвиток науки і техніки вступає в серйозне протиріччя з догмами релігії. Суспільство не завжди приймало основні положення релігійних концепцій. Але є окремі традиції, які є стійкими, склалися століттями і міцно ввійшли в побут людей. З точки зору загальної системи цінностей, право повинно відповідати вимогам моралі.

Надалі розглянемо права людини «четвертого покоління», що є найбільш критикуваними в Новому світі. Це право на евтаназію.

Що є найбільш головнішим у людини, ніж її життя? Людське життя є неповторним та одночасно звичайним, радісним та сумним, сповненим глибоких переживань. У зв'язку з цим чи потрібно визнавати на законодавчому рівні право людини на евтаназію. Чи можемо ми, як це не парадоксально б звучало, надати їй «путівку у життя»?

Нагадаємо, що евтаназія – це практика припинення або скорочення лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання з метою їх припинення [1]. Отже, тільки лікар і тільки за рішенням окремої хворої людини може провести процедуру евтаназії.

Беручи до уваги інтеграційні процеси, можна сказати, що евтаназія не набула поки що загального розповсюдження. Люксембург, Голандія, Бельгія та штат Орегон (США) стали країнами, які узаконили процедуру евтаназії.

Наприклад, в Голандії був прийнятий Закон «Критерії застосування евтаназії та надання допомоги у разі добровільного позбавлення життя». Цими критеріями є:

- лікар повинен бути переконаний (а значить, в разі юридичного переслідування, зуміти довести), що його пацієнт прийняв рішення про свою евтаназію добровільно й обдумано;
- лікар повинен бути переконаний, що це той випадок, коли хвороба пацієнта невиліковна, а фізичні страждання від неї стали нестерпними, і вже вичерпані всі засоби позбавити пацієнта від таких страждань;
- пацієнт повинен бути проінформований про свій стан на даний момент і про прогнозі, що стосуються тривалості його життя;
- з цим висновком повинен погодитися ще один лікар, який працює незалежно від лікуючого лікаря і теж знає даного пацієнта;
- евтаназія може бути проведена тільки лікарем і тільки медичними засобами [2].

Отже, поглянемо, що ключовою фігурою в цій процедурі виступає лікар, навіть не пацієнт який згідно з цим законом більш менш повинен сам прийняти рішення про те, щоб померти добровільно.

Вважаємо, що Україна вже зробила перший крок задля запровадження «евтаназії». Так, протягом тривалого часу окрім догм релігії (деякі з них визнають самогубство тяжким гріхом), кожна особа, яка прагнула стати лікарем повинна була дати Клятву Гіппократа.

Вона містить в собі 9 етичних принципів, серед яких є принцип поваги до життя та негативного відношення до евтаназії. Тому, процедура евтаназії в корені суперечить традиційній клятві. В цьому випадку прихильники процедури евтаназії можуть висунути пропозицію відмовитися від клятви взагалі або внести до неї зміни. Але як же будуть працювати лікарі, адже клятва є прикладом мотивації майбутніх медиків. Без якогось стимулу почнуться зловживання лікарями своїми службовими обов'язками.

Указом Президента України від 15 червня 1992 року № 349 було затверджено текст Клятви лікаря, яку повинні давати усі випускники вищих навчальних медичних закладів України.

Клятва лікаря, на відміну від Клятви Гіппократа, не містить негативного ставлення до евтаназії.

Сьогодні в Україні процедура евтаназії не закріплена у нормативно-правових актах. Наше суспільство живе положенням, що кожна людина має невід'ємне право на життя, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Припинення життя людини є дискримінацією зі сторони держави, її органів, інших людей та обмеженням її прав. Тому, в Україні навряд чи визнають право на евтаназію. В окремих випадках все буде залежати від моральних та етичних переконань окремого індивіда. До того ж етична санкція евтаназії збільшує загрозу зловживання з боку лікарів і родичів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок: ніщо не стоїть на місці, ніщо не зупиняється, а навпаки розвивається та вдосконалюється. Це ж стосується й інституту прав людини. Очевидно, що корпус прав, які потребують захисту, неминуче буде розширюватися. Тому, будуть виникати й п'яте, шосте, сьоме покоління прав людини, а з ними й протиріччя, які будуть вирішуватися як на суспільному рівні, так і на законодавчому.

Література

1. Грищенко О. Проблема клонування: суспільний та правовий аспект / О.Грищенко // Юридичний журнал. – 2005. - №10. - [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1976>
2. Мартинюк-Гресь С. Евтаназія: «за» чи «проти»? / С. Мартинюк-Гресь // Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик. - № 47. - 2008 року - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.personal-plus.net/299/4230.html>
3. Шматко Н. «Вступ до теорії правових систем» / Н.Шматко // - Юридична газета від 09.11.2009р. № 21. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/ru/article/675/>

УДК 346.12.037

Шелухин Н.Л., доктор юридичних наук, професор

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ БИЗНЕСА КАК ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Украинские предприятия и организации подвержены воздействию многочисленных внутренних и внешних угроз, иногда криминального характера, что приводит к негативным последствиям для всей хозяйственной системы. Поэтому обеспечение экономической безопасности предприятий является одним из приоритетных направлений в системе экономической безопасности Украины

Изначально понятие «экономическая безопасность» впервые было введено в употребление как составляющая другого термина «национальная безопасность». Начиная с 1934 года, в США функционировали правительственные органы, деятельность которых была направлена на обеспечение национальной безопасности государства: Комитет по экономической безопасности; Национальный экономический комитет и т.д. В Европейском союзе термин экономическая безопасность в основном применяется для характеристики позиции ЕС в мировой экономической системе. Вместе с тем полноценная научная категория экономической безопасности, как части национальной безопасности, в США и ЕС так и не сформировалась [1].

В результате исследований, под руководством профессора В.К. Сенчагова, теоретических проблем категории экономической безопасности следует, что обеспечение экономической безопасности требует создания специальных механизмов: экономических, правовых и организационных. Это должно стать одной из функций социального управления, как на макро, так и на микроуровне [2, с.19].

Рассматривать эти специальные механизмы в отдельности невозможно и методологически неверно, так как общественные отношения в сфере производства, обмена и распределения продукции, которые собственно и являются экономикой – определяются и регулируются нормами права, а в случае развития, изменения либо трансформации этих отношений - они сопровождаются либо закрепляются правовыми нормами.

Рассматривая правовые и организационные механизмы обеспечения экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности, необходимо еще раз подчеркнуть, что, прежде всего, они функционируют в соответствии с нормами хозяйственного, административного и гражданского права. Причем нормы хозяйственного права заметно превалируют над другими правовыми нормами. Хозяйственное право устанавливает общий хозяйственный порядок применительно к экономике в целом и к отдельным ее секторам, включая реальный сектор [3, с.9].

В Украине исследованиями в области экономической безопасности проводились, прежде всего, учеными-экономистами и благодаря их усилиям решением ВАКа Украины в перечень научных специальностей для защит диссертаций на соискание степеней кандидата

и доктора экономических наук была введена отдельная специальность 21.04.02 «Экономическая безопасность субъектов хозяйственной деятельности».

Необходимо отметить, что еще в 1975 году вышло в свет коллективное монографическое исследование под редакцией докторов юридических наук В. К. Мамутова и Ю. С. Цимермана «Организация хозяйственно-правовой работы на предприятии», в котором в рамках плановой экономики и применительно к условиям социализма была раскрыта и обоснована стройная система обеспечения субъектом хозяйственной деятельности своей экономической безопасности [4]. Эта система включала в себя организацию хозяйственно-правовой работы субъекта хозяйствования, направленной на:

- сохранность собственности;
- борьбу с хищениями, растратами и недостатками имущества;
- обеспечение исполнения договоров;
- сохранность железнодорожных и автомобильных перевозок;
- контроль за правильным применением цен, за количеством и качеством поступающей продукции, за своевременностью расчетов.

В монографии так же рассматривались особенностям хозяйственно-правовой работы в областях капитального строительства, энергоснабжения, сбора и сдачи металлолома.

Именно в научных трудах В.К.Мамутова, В.В.Лаптева, В.С.Мартемьянова, М.И.Клеандрова, Ю.С.Циммермана и др. была обусловлена необходимость правовой регламентации внутрихозяйственных отношений субъектов хозяйственной деятельности как залог их успешной работы [5-7]. Правовая регламентация внутрихозяйственных отношений субъектов хозяйственной деятельности обеспечивает хозяйственный (экономический) правопорядок и является важнейшей составляющей механизма самообеспечения экономической безопасности.

В дальнейшем изучение правового механизма обеспечения экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности Украины стало предметом исследования представителей правовой науки Бандурки А.М., Камлика М.И., Користина А.Е., Ортынского В.Л., Подоляки А.Н. и др., которые являются авторами и руководителями авторских коллективов базовых учебников по курсу «Экономическая безопасность» [8-12].

Анализируя содержание этих учебников необходимо отметить, что авторы рассматривают процесс обеспечения экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности с двух сторон. С одной стороны - как комплекс мероприятий, направленных на соблюдение действующих правовых норм, регулирующих хозяйственные отношения. С другой стороны - как комплекс мероприятий (в рамках действующего законодательства), направленных на противодействие незаконному вмешательству в хозяйственную деятельность.

В систему институциональных отношений по обеспечению экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности все исследователи-юристы включают государственное регулирование экономической деятельности.

Принимая во внимание научные исследования в области экономики и права, с учетом множественности различных подходов к определению термина «экономическая безопасность» сформулируем понятие «обеспечение экономической безопасности субъекта хозяйствования» как комплекса мероприятий проводимых органами государственной власти, местного самоуправления и субъектами хозяйственной деятельности направленных на соблюдение действующих правовых норм, регулирующих хозяйственные отношения; на противодействие незаконному вмешательству в хозяйственную деятельность, а так же на минимизацию влияния внешней среды как основного источника опасностей для субъектов хозяйственной деятельности.

Противодействие экономическим правонарушениям и преступлениям на любом предприятии предполагает создание многоцелевой системы управления, учет норм международных стандартов, применение более совершенных технологий в принятии

управленческих решений, обоснование новых направлений кадровой политики, многопрофильную подготовку кадров.

Учение об экономической безопасности субъектов хозяйствования можно рассматривать как новое междисциплинарное направление, которое базируется на теории хозяйственного права и развивается на стыке права и экономики и подчинено разрешению насущных проблем хозяйственной деятельности.

Литература

1. Лепешкина М. Н. Эволюция понятия «экономическая безопасность» в США, Западной Европе и России / М. Н. Лепешкина // Экономическая наука и практика: материалы междунар. науч. конф. — Чита: Издательство «Молодой ученый», 2012. - С. 7-9.
2. Сенчагов В. К. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. К. Сенчагов // Вопросы экономики, 1995. - №1. - С. 98-101.
3. Лаптев В.В. Предпринимательское (хозяйственное) право и реальный сектор экономики / В.В.Лаптев, Рос. акад. наук, Ин-т государства и права. — М.; Инфотропик Медиа; 2010. - 88с.
4. Организация хозяйственно-правовой работы на предприятии / Бабикова Л.И., Гноева Г.Д., Липницкий Д.Х., Мамутов В.К. и др.; Отв. ред.: Мамутов В.К., Цимерман Ю.С. - М.: Юрид. лит., 1975. - 280 с.
5. Клеандров М.И. Экономическое правосудие в России: прошлое, настоящее, будущее. М.: Волтерс Клувер, 2006. - 367 с.
6. Мартемьянов В.С Правовые вопросы создания новых структур при переходе к рынку / В.С.Мартемьянов // Предприятие: внутренняя и внешняя хозяйственная деятельность (правовые аспекты). - сборник статей М. : Изд-во ИГиП АН СССР, 1991. — С.24-31.
7. Мартемьянов В.С Стратегические пути правового регулирования хозяйственной деятельности / В.С.Мартемьянов // Документы и научно-информационные материалы международного юридического симпозиума «Сотрудничество по вопросам правового регулирования хозяйственной деятельности», М. : Издательство Социоцентр, 1994. - С.105-107.
8. Основи економічної безпеки: підручник. / [Бандурка О. М, Духов В. С, Петрова К. Я., Червяков І М.]; за ред. О. М Бандурки - Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. — 436 с.
9. Кампик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. Посібник / М.І. Кампик . — К.: Атіка, 2005. — 432 с.
10. Економічна безпека :навч. посібник / [О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко, Л. М. Доля та ін.]; за ред. О. М. Джужі ; М-во освіти і науки України. — К.: Всеукр. асоціація вид. «Правова єдність», 2010. — 368 с.
11. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник [для студ. ВНЗ] / [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живкотайн]; за ред. В.Л. Ортинського. — К.: Вид-во «Правова єдність», 2009. — 544 с.
12. Підприємницьке безпекознавство в Україні: навч. посібник / [Е.І.Низенко, П.Д.Біленчук, Г.С.Семаков, В.Б.Міщенко] ; за ред. А.Н.Подольки . — К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010. — 352 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

УДК 005.934:336.71

Гапонюк О.І., кандидат економічних наук, доцент

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ
УСТАНОВ**

Сучасні економічні реалії переконливо свідчать, що перспективи, темпи та загальний вектор напряму соціально-економічного прогресу національних господарств значною мірою залежить від стану сформованості економічної безпеки держави, у системі якої важливу роль відіграє фінансова складова [1].

За визначенням З. С. Варналія, фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх домогосподарств, підприємств, організацій та установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами. Достатніми для задоволення їх потреб і виконання зобов'язань [2]. Вітчизняні науковці В. Шлемко та І. Бінько під фінансовою безпекою розуміють такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [3].

Фінансова безпека повинна забезпечувати захист національних інтересів та ефективне функціонування соціально-економічного розвитку держави в цілому. Визначення фінансових інтересів держави має першочергове значення для створення системи фінансової безпеки на рівні окремого банківського сектору, оскільки від цього залежить вироблення ефективних засобів їх реалізації та захисту.

В економічній літературі виокремлюють такі види безпеки банку: економічна безпека; фінансова безпека; правова безпека; кадрова безпека (безпека персоналу); інформаційна безпека; безпека банківських операцій. При цьому, більшу увагу приділяють саме економічній безпеці банку, а фінансову безпеку розглядають фрагментарно як складову економічної безпеки. Підходи до трактування поняття «фінансова безпека банку» подано в табл. 1.

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «фінансова безпека банку» [4]

Автор, джерело	Визначення
Барановський О., Ткаченко А., Маменко К.	Фінансова безпека комерційного банку – це: сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненням банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує
Болгар Т. Єпіфанов А.	Фінансова безпека банку – це стан банківської установи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку
Голобородько Ю.	Фінансова безпека банківських установ – такий її стан, який характеризується оптимальним рівнем залучення і розміщення ресурсів

		при мінімізації загроз та негативних явищ і характеризує здатність банків до саморозвитку, підвищення ефективності та конкурентоздатності
Дмитров С. Фадєєв Д.		Фінансова безпека банку – це захист фінансових інтересів банку, його фінансової стійкості і середовища, в якому він функціонує
Євченко Криклій Зачосова Н.	Н., О.,	Фінансова безпека банку – це такий його фінансовий стан, який характеризується збалансованістю системи фінансових показників, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, що дозволяє своєчасно та в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання, а також забезпечує ефективний розвиток банку в поточному та наступних періодах
Литовченко Самойлов Б.	О.,	Фінансова безпека банку – стан банківської установи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати фінансові ресурси в достатньому обсязі для забезпечення поточної діяльності та стійкого розвитку
Побережний С.		Фінансова безпека банку – це важлива складова фінансової, а тому і національної безпеки, це такий стан банківської установи, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку
Хитрін О.		Фінансова безпека банку – динамічний стан, при якому він: юридично і технічно здатний виконувати і реально виконує властиві йому функції; забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, господарюючих суб'єктів, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз; володіє потенціалом як для кількісного, так і для якісного зростання і має в своєму розпорядженні механізми для реалізації даного потенціалу

Забезпечення фінансової безпеки банків передбачає виконання таких завдань[5]:

- ідентифікацію ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек;
- визначення індикаторів фінансової безпеки банку;
- впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки;
- розробку заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки банку як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах;
- контроль за виконанням запланованих заходів;
- аналіз виконання заходів, їх оцінка, корегування;
- ідентифікацію загроз банку і корегування індикаторів залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань банку.

Реалізація окреслених завдань є підґрунтям мінімізації загроз для банківської установи та формування стійкої збалансованої системи до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, зі здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку банківського сектору держави в цілому.

Література

1. Барановський О. І. Фінансова безпека: [монографія] / О. І. Барановський. - К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
2. Варналій З. С. Економічна безпека: навч. посібн. / З. С. Варналій, П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул та ін. ; [за ред. д-ра екон. наук, проф. З. С. Варналія]. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
3. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К., 1997. – 143 с.

4. Вовк В. Я. Теоретичні засади забезпечення фінансової безпеки банку /В. Я. Вовк[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2012-4_0-pages-200_204.pdf

5. Фінансова безпека банківської діяльності [Текст] : навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни “Безпека банків” / [уклад. С. М. Побережний, О. Л. Пластун, Т. М. Болгар] ; Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 112 с.

УДК 005.934:658(043)

Лаврентьєва Л.В., асистент

МЕНЕДЖМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Економіка в ринкових умовах потребує підвищення ролі менеджменту. Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво і спеціалісти (менеджери) здатні уникати можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Головне завдання менеджерів, що контролюють економічну безпеку підприємства полягає в забезпеченні підприємству його тривалого і максимально ефективного функціонування сьогодні і високого потенціалу розвитку в майбутньому, а саме: забезпечення високої фінансової ефективності, стійкості та незалежності підприємства; забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності; висока ефективність, оптимальність і ефективність організаційної структури служби безпеки підприємства; високий рівень кваліфікації персоналу, що спроможні до швидкого реагування на внутрішні та зовнішні раптові загрози; мінімізація руйнівного впливу на діяльність підприємства з боку конкурентів; якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства; забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів.

Виходячи із загальних принципів менеджменту [1, с.44–45], можна виділити наступні, що притаманні менеджменту економічної безпеки на підприємстві: розподіл праці на основі спеціалізації; делегування повноважень і відповідальності; санкції до порушників дисципліни; підпорядкованість; єдність дій; справедлива винагорода працівників за їхню працю; гармонія інтересів персоналу і організації.

Важливими принципами управління є централізація і децентралізація як основа формування організаційних структур.

Централізована форма управління характеризується наявністю концентрації керівництва в одному центрі, жорсткої регламентації і координації дій окремих підрозділів виробництва.

Децентралізована форма управління передбачає утворення всередині служби економічної безпеки підрозділів, які мають повну або часткову господарську самостійність і наділені широкими повноваженнями.

Усі суб'єкти менеджменту економічної безпеки повинні бути професіоналами, мати ґрунтовні знання та практичні навички:

- оцінювати рівень економічної безпеки підприємства;
- розробляти та реалізовувати алгоритм дій щодо гарантування економічної безпеки суб'єкта;
- забезпечувати безпеку особистості та колективу;
- організовувати комплексний захист інформації підприємства;
- вивчати світовий досвід щодо забезпечення економічної безпеки;
- забезпечувати економічну безпеку підприємства в умовах відкритої економіки.

Менеджмент служби економічної безпеки може здійснюватися в чотирьох напрямках.

Перший напрямок - юридична безпека підприємницької діяльності, під якою слід розуміти юридично коректне оформлення прав, порядку та умов здійснення конкретної діяльності (статуту, реєстраційних документів, прав власності на майно, патентів, ліцензій, орендних і контрагентських договорів, угод, ведення бухгалтерської документації та ін.). Необхідність розробок і реалізації відповідного комплексу завдань досить очевидна в умовах недосконалої нормативно-правової бази підприємництва та його безпеки.

Друге - фізична безпека суб'єктів підприємницької діяльності. Як об'єкти слід при цьому розглядати сам вид підприємницької діяльності і ресурси підприємця: фінансові, матеріальні, інформаційні. Окремого розгляду потребує безпека трудових та інтелектуальних ресурсів: персоналу, акціонерів і працівників підприємства.

Третє - інформаційна (інформаційно-комерційна) безпека, захист інформаційних ресурсів господарюючого суб'єкта, а також об'єктів його інтелектуальної власності. Комерційно значима інформація може бути пов'язана з усіма тими об'єктами, які згадувалися при розгляді фізичної безпеки.

Одне з найважливіших за значимістю - четвертий напрям - це питання безпеки людей, персоналу: охорона праці та техніка безпеки, виробнича санітарія і екологія, аспекти психології ділових відносин, питання особистої безпеки співробітників і членів їх сімей.

Для підвищення конкурентоспроможності підприємства та забезпечення економічної безпеки керівникам необхідно:

- сформулювати модель економічної безпеки;
- на основі моделі економічної безпеки визначити систему найбільш важливих регіональних економічних цілей, завдань і пріоритетів;
- здійснити розробку довго-, середньо- і короткострокових економічних програм для реалізації операційних інтересів і досягнення мети стійкого розвитку;
- виділити та оцінити за допомогою системи показників конкурентоспроможності зовнішні і внутрішні загрози, що створюють небезпеку стійкому розвитку;
- розробити та реалізувати комплекс заходів, що ґрунтуються на економічних, інституційних, організаційно-правових, адміністративних та інших заходах щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства, а також для нейтралізації та подолання зовнішніх загроз;
- для проведення міжрегіональних порівнянь розробити методологію обліку та включення в практику статистичного обліку узагальнюючого показника рівня конкурентоспроможності підприємства тощо.

Отже, володіння основами сучасного менеджменту – важкий, багатоплановий процес. Фахівці в галузі менеджменту повинні вміти виконувати функції планування, організації, координації, мотивації, контролю праці робітників організації для досягнення певних цілей підприємства. Все це робить менеджмент служби безпеки головною умовою організації чітких дій щодо забезпечення економічної безпеки на підприємстві в умовах сучасного нестабільного становища.

Література

1. Юргутіс І. А. Основи менеджменту : навч. посібник / І. А. Юргутіс. – К. : Освіта, 1998. – 256 с
2. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія/ Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384с.
3. Власенко Д.О. Менеджмент : конспект лекцій/ Д.О.Власенко. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – 71 с.

ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

В умовах посилення міжнародної конкуренції основним фактором підвищення конкурентоспроможності української економіки у довгостроковій перспективі можуть бути інновації. Щоб зрозуміти, що являють собою інновації, наскільки вони важливі, і як вони досягаються, потрібно спочатку визначитися з поняттям інновацій як таких.

Інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що інновації в туризмі - це безперервний і обов'язковий процес, суть якого полягає в розробці нових напрямків, створення нових турів та екскурсій, пропозиції на ринку нового туристичного продукту. В умовах конкурентної боротьби на ринку туристичні компанії по всьому світу усіма силами прагнуть запропонувати клієнтам нові продукти і послуги раніше конкурентів. При цьому поле діяльності в інноваційній сфері туристичної галузі дуже обмежений, тому новаторам від туризму припадає максимально використовувати існуючі природні умови, численні пам'ятки, культурний потенціал, комбінуючи послуги в єдині туристичні пакети та пропонуючи на ринку новий продукт.

До інновацій в туризмі слід відносити перш за все ті нововведення, які супроводжуються [2]:

- відновленням і розвитком духовних та фізичних сил туристів;
- якісно новими змінами туристичного продукту;
- підвищенням ефективності функціонування інфраструктури туризму;
- підвищенням ефективності управління стійким функціонуванням і розвитком туристичної галузі в країні;
- підвищенням ефективності процесів формування, позиціонування та споживання туристичних послуг;
- прогресивними змінами факторів виробництва;
- підвищенням іміджу і конкурентоздатності підприємств туристичної галузі.

В туристичній галузі інноваційна діяльність розвивається за трьома напрямками [3].

1. Впровадження нововведень (організаційні інновації), пов'язаних з розвитком підприємництва і туристичного бізнесу в системі і структурі управління, включаючи реорганізацію, укрупнення, поглинання конкуруючих суб'єктів на основі новітньої техніки і передових технологій; кадрової політики (оновлення і заміна кадрового складу, система підвищення кваліфікації, перепідготовка і стимулювання працівників); раціональної економічної і фінансової діяльності (впровадження сучасних форм обліку і звітності, що забезпечують стійкість положення і розвитку підприємства).

2. Маркетингові інновації, що дозволяють охоплювати потреби цільових споживачів або привертати не охоплених на даний період часу клієнтів.

3. Періодичні нововведення (продуктові інновації), спрямовані на зміну споживчих властивостей туристичного продукту, його позиціонування і що дають конкурентні переваги.

Інновації в туризмі визначено як напрями, в яких присутня певна новизна, а так же ряд принципів, які ведуть до позитивного стану справ в галузі. У галузі туризму, як ніде, взаємодіють різні структури, такі як місцеві органи, керівництво країни, туристичні компанії, оператори, власники готелів. При комплексних скоординованих діях буде спостерігатися позитивний ефект у розвитку галузі.

На впровадження інновацій в туризм впливає економічна ситуація в країні, соціальний

стан населення, національне законодавство, а також міжурядові та міжнародні угоди. Тому причинами впровадження інновацій в даній сфері є:

- насичення багатьох класичних і традиційних напрямків;
- небезпека великої втрати частки ринку у в'їзному туризмі;
- загострення конкуренції і зростання пропозицій;
- технологічна революція і розширення області застосування інформаційних технологій;
- перехід від економіки пропозиції до економіки попиту.

У міжнародній практиці туризму широко розповсюджуються новації, спрямовані на підвищення якості отриманого сервісу, створенні нової потреби у комфортному відпочинку, здатному дивувати передбачливістю та комплексністю.

Популяризуються інновації на транспорті (літак з прозорим корпусом), в готельному бізнесі (готель і комплекси на намівних островах), застосування енерго- та ресурсозберігаючих технологій, що здатні подовжити життєвий цикл туристичного продукту або знизити вартість послуг.

Новими напрямками використання ІТ для туризму є: запровадження мобільного Інтернету, електронних каталогів пропозицій, поширення on-line-бронювання не лише в роботі з рітейловими агентствами, а й безпосередньо з клієнтами, автоматизація і доступність довідкової інформації, розробка нових туристичних маршрутів, програмне забезпечення і програмні рішення – це тільки деякі приклади, що ілюструють інноваційну діяльність і напрям її подальшого розвитку [4].

На сьогодні стан туристичної галузі України можна охарактеризувати як практично неконкурентоспроможний на міжнародному ринку, що пов'язано з такими проблемами:

- застаріла матеріально-технічна база, яка потребує капітального ремонту, модернізації та функціональної реконструкції;
- брак сучасних засобів розміщення туристів;
- недостатній розвиток важливих складових туристичної інфраструктури транспорту та зв'язку;
- недостатньо розвинена мережа закладів харчування та індустрії розваг;
- незадовільний стан пам'яток історії та культури;
- відсутність комплексної програми розвитку музейної справи;
- відсутність врегульованих містобудівельних принципів організації туристичної діяльності;
- недостатньо розроблені архітектурні принципи облаштування рекреаційних зон;
- незадовільне облаштування приміських зон й інфраструктури села для туриста;
- обмежене використання українських національних особливостей і традицій в будівництві туристичних зон та загальної інфраструктури;
- брак кваліфікованих спеціалістів з організації та розвитку внутрішнього і в'їзного туризму;
- орієнтування туристичних фірм на закордонні подорожі;
- досконало не вивчений туристично-екскурсійний потенціал України;
- відсутність активно функціонуючого туристично-інформаційного центру;
- екологічні проблеми і т.п. [2].

Виходячи з цього, активізація розвитку туризму в Україні та подолання негативних тенденцій можливе шляхом впровадження нововведень з метою підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі країни.

Україна, завдяки вигідній позиції, різноманітності природних ландшафтів і кліматичних умов, культурному різноманіттю в межах однієї країни, завдяки величезному інтересу з боку туристів ближнього і далекого зарубіжжя, має все необхідне для комплексного і гармонійного інноваційного розвитку туристичної галузі. Інновації в сфері туризму можуть лягти в основу конкурентоспроможності не тільки туристичної галузі, а й економіки країни в цілому.

Література

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 18.11.2003 р. № 40-15 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – ст. 266.
2. Карюк В. І. Інновації як фактор розвитку сучасного туризму в Україні [Електронний ресурс] / В. І. Карюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. - 2016. - Вип. 2. - С. 108-

118. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tppe_2016_2_13

3. Новиков В.С. Инновации в туризме / В.С. Новиков - М.: ИЦ «Академия», 2007. - 208с.

4. Готельний, туристичний і ресторанний бізнес: інновації та тренди [Електронний ресурс]: тези. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2016 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 362 с. - Режим доступу: <https://knteu.kiev.ua/file/NzM1OQ==/adb099cfb596b8fe5a685807aa58dd2e.pdf>

УДК 338.486 (075.8)

Омельченко В.Я., доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедры менеджмента;

Омельченко А.П., кандидат экономических наук, доцент

НАПРАВЛЕНИЯ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕКОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ В ГОСТИНИЧНОМ БИЗНЕСЕ

Главной целью применения стратегии декоммерциализации является предоставление потребителю гостиничных услуг уникального по своей ценностной составляющей предложения (unique value proposition). Эта стратегия определяет уникальные аспекты конкретного гостиничного продукта и направления, а также развивает дифференцированный подход к основным группам потребителей услуг гостиницы. Такая стратегия позволяет операторам гостиничного сектора подготавливать отличные от конкурентов специальные предложения и пакеты услуг, организовывать поездки на различные мероприятия (event-related getaways), сезонные скидки, а также проводить маркетинговые акции, что в совокупности создает уникальную целостную составляющую данной гостиницы для клиента.

Хорошо продуманная стратегия декоммерциализации включает в себя различные аспекты. Во-первых, переориентация с услуг (товаров) на покупателей, которая сегодня предстает ответной реакцией бизнеса на индивидуализацию спроса [1]. Переориентация с товаров (услуг) на покупателей также рождает межфункциональный подход к обслуживанию покупателей и этим создает прецедент для переориентации с функций на процессы во внутренней среде организации бизнеса. Во-вторых, введение существенных отличий между предложением гостиничного продукта и предложениями для корпоративных клиентов. Наконец, дифференцированный подход к разным группам потребителей гостиничных услуг (например, путешествующие семьей и т.д.) создает возможность для привлечения новых групп клиентов. Потребители туристических и гостиничных услуг стремятся отыскать уникальный продукт, специальные возможности и некую ценность лично для себя. Создание отличных от предлагаемых конкурентами специальных предложений и пакетов услуг, организация поездок на различные мероприятия, сезонные скидки и прочие маркетинговые акции, представляющие уникальную ценность для клиентов, являются собой один из важнейших аспектов реализуемой операторами гостиничного сектора стратегии декоммерциализации. По данным аналитических докладов западной компании HeBS («Интернет-бизнес-стратегии в гостиничном бизнесе»), страница «Специальные предложения и пакеты услуг» входит в тройку самых посещаемых клиентами, которые в совокупности с Best Available Rate в Интернете мотивируют людей бронировать напрямую с сайта сети, что, разумеется, повышает средний тариф отелей. [2] Был также проведен опрос среди гостей, планировавших разместить онлайн заказ гостиничного номера в незнакомом отеле. В ходе него было выявлено, что больше всего способно повлиять на решение разместить заказ непосредственно на фирменном сайте гостиницы, а не на других туристических интернет-сайтах. На первом месте оказалась Best Internet Rate Guarantee. Второе место занимают специальные тарифы и предложения. Подготовленные гостиницей специальные предложения не только привлекательны для потенциальных клиентов своей ценностной составляющей, но и превращаются в высокорентабельный продукт, который гостиница может продвигать посредством поискового маркетинга, спонсорства в Интернете, наружной рекламы и рекламы в печати. Хорошим примером специальных предложений, действующих во всех гостиницах сети (brand-wide), может послужить программа семейного обслуживания «Останься на завтрак», а также предлагаемая Choice Hotels программа «Летние

каникулы» для рынка досуга. И наконец, на третьем месте возможность получения баллов, бонусов, примером которой являются реализованные системы накопления бонусов (баллов) за каждое посещение отелей Radisson Royal Hotel, а также Novotel и возможность в дальнейшем расплачиваться накопленными баллами в сетях и пользоваться преимуществами в гостиницах данных сетей по всему миру.

Тенденция к декоммерциализации гостиничного продукта стала уже реальным фактом, и это объясняется резким переходом к использованию интернет-каналов и абсолютной прозрачностью цен в Сети. Теперь уже недостаточно предоставлять клиентам гостиницы качественное обслуживание и комфортабельные номера. Только постоянно развиваясь можно рассчитывать на успех.

Литература

1. Основы логистики: Учебник для вузов / Под ред. д-ра экон. наук, проф. В.В. Щербакова. – СПб.: Питер, 2009. – С. 340.

2. Омельченко В.Я. Розвиток електронної логістики в системі світової інформаційної економіки [монографія] / Омельченко В.Я., Омельченко А.В., Омельченко Г.П. – Маріуполь: Видавництво «МДУ», 2017. - 246 с.

УДК 338.486:332.12

Осипенко К. В., кандидат економічних наук, асистент

РЕГІОНАЛЬНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ КЛАСТЕР: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

В сучасних умовах глобалізації неможливо впровадити регіон в міжнародні економічні процеси без можливостей усього регіону, що взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги. Як наслідок, необхідно створювати туристичні регіональні кластери, які будуть орієнтовані на зовнішню конкурентоспроможність, але з урахуванням економічних інтересів всіх взаємопов'язаних учасників кластера. Застосування концепції кластерної теорії у регулюванні сферою туризму на регіональному рівні створює переваги для всіх учасників регіонального туристичного кластерного утворення, регіонального бізнесу та органів регіонального управління.

При здійсненні регулювання регіональним розвитком туристичної сфери завдяки розробці кластерних туристичних моделей створюються умови для трансформаційних процесів економіки регіону; підвищення рівня взаємозв'язку місцевих органів самоврядування з бізнес – структурами; зростає соціальна, економічна, політична, інноваційна важливість регіону, як наслідок підвищується рівень конкурентоспроможності туристичних підприємств, послуг та регіону, в цілому; поліпшується інвестиційний клімат регіону та зростає його інвестиційна привабливість; покращується стан зовнішнього довкілля. Крім того, на території формування регіонального туристичного кластера створюються умови для появи нових підприємств, які характеризуються потребою в певній кваліфікації трудових ресурсів, режимах інвестування, обслуговуючих та узгоджених структур.

Структура регіонального туристичного кластеру має формуватися за рахунок наступних елементів (рис.1.), які видозмінені нами за послідовністю та деяким змістом на відміну від пропозиції вітчизняних вчених [1]. Базовими елементами регіонального туристичного кластеру мають бути: туристичні атрактори; туристичні організації; транспортна інфраструктура; матеріально-технічна інфраструктура; спортивна інфраструктура; інноваційна складова; регулюючі органи влади; інформаційно-комунікативна сфера; виробнича сфери виготовлення сувенірної продукції.

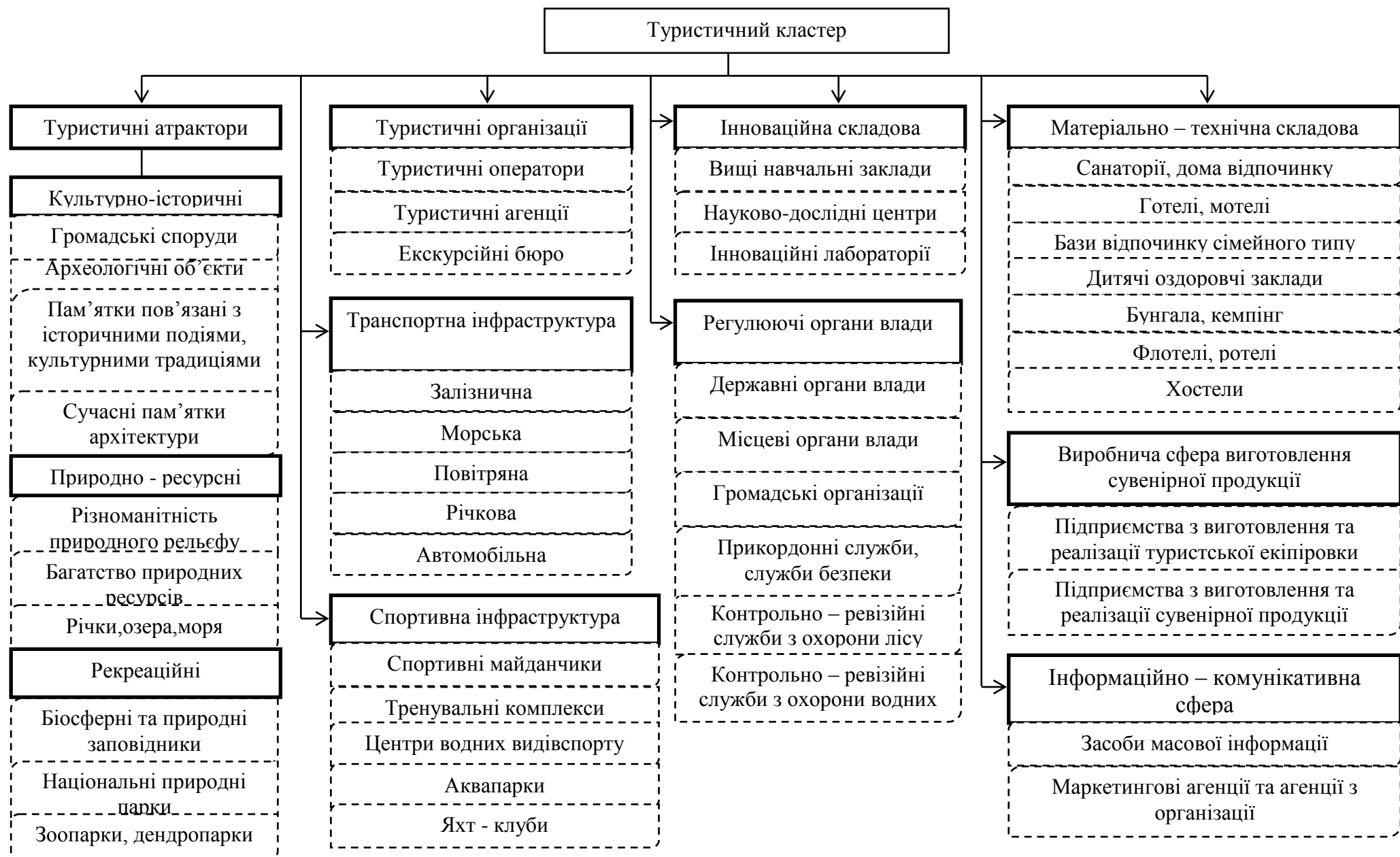

Рис. 1. Структура регіонального туристичного кластеру

Структура регіонального туристичного кластера сформована за рахунок комбінації взаємопов'язаних підприємств, організацій, DESTINACIЙ та суб'єктів підприємництва суміжних галузей. Варто зауважити, що туристичний кластер на відміну від інших кластерних утворень є синтетичною формою організації. Всі елементи сфер діяльності, які є учасниками туристичного кластеру, приєднуються згідно укладанню та підписанню нормативно – правових актів. Однак, головною умовою ефективного функціонування туристичного кластеру повинні бути партнерські та довірчі відносини між учасниками кластерного утворення і обов'язковість дотримання договірних зобов'язань.

Серед основних факторів, які сприяють розвитку кластерних утворень у туристичному регіоні мають бути наступні переваги, серед яких підвищення конкурентоспроможності, підвищення інвестиційної привабливості, поліпшення інвестиційного клімату, стимулювання підприємницької ініціативи, покращення зовнішнього довкілля, розширення інформаційно-комунікаційних зв'язків. В свою чергу, перераховані фактори кластерного розвитку сприяють формуванню конкурентних переваг не тільки для підприємств - учасників кластерних утворень, а й для регіону в цілому, на території якого розміщений кластер.

Підвищення рівня конкурентоспроможності туристичного комплексу обумовлює поступовий вихід регіону на світовий ринок. Для стабільного та ефективного економічного розвитку виникає потреба у включенні всього туристичного регіону до світових туристичних процесів. Тому, туристична галузь потребує активізації у розвитку на основі конкурентоспроможного зовнішньоорієнтованого туристичного кластера.

Стимулювання підприємницької ініціативи сприятиме появі нових міць для працевлаштування у туристичному регіоні, уповільнення соціальної напруги, створення сприятливих умов для стабільного економічного розвитку регіону у вигляді активізації іноземних інвестицій.

Поліпшення інвестиційного клімату активізує підприємницьку ініціативу та розвиток бізнес – інфраструктури у туристичного регіону, стимулює формування та ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу, впроваджує інноваційні проекти, які, в свою чергу сприятимуть розвитку сфери туристично-рекреаційної галузі кластерного утворення [2].

Підвищення інвестиційної привабливості туристичного регіону за умов синергії туристично – рекреаційного комплексу, сприятиме збільшенню кількості інвесторів та, як наслідок, реалізації інвестиційних цілей та проектів. Саме тому, необхідно створювати туристичні кластери, які сприятимуть посиленню рівня довіри з боку інвесторів та призведуть до оптимізації та прозорості використання інвестиційних надходжень.

Наступним чинником розвитку туристичного регіону на основі кластеру є покращення зовнішнього довкілля. Відновлення природного стану довкілля регіону, його екосистеми призведе до неминучого розвитку. Безумовно, треба зазначити, що збереження зовнішнього довкілля слугуватиме шляхом підвищення інвестиційної привабливості туристичного регіону, що є одним із головних напрямків економічно ефективно функціонування кластерного утворення[3].

Процес формування регіонального туристичного кластеру характеризується кооперуванням туристичних кластерів на території регіону, які згодом можуть розростатися, або, навпаки, розпадатися. В тому випадку, якщо регіональний туристичний кластер у подальшому здобув позитивний розвиток, між учасниками кластерного утворення формується спільна діяльність, чи то партнерство з іншими галузевими кластерами на основі впровадження ефективних комунікацій. Розширення інформаційно-комунікаційних зв'язків стає можливим завдяки встановленню контактів та довірчих відносин між учасниками утворення, які задіяні у трудовому процесі і проживають на одній території та пов'язані однією метою кластеру. Розповсюдження інформації, також стимулюватиме інноваційний розвиток туристичного регіону, сприятиме здійсненню інноваційного та наукового потенціалу регіону.

Література

1. Герасимчук З. В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону : монографія / З. В. Герасимчук, І. М. Вахович. – Луцьк : ЛДТУ, 2002. – 248 с.
2. Дудецкий Д. Ю. Оценка эффективности управления конкурентоспособностью туристической дестинации [Электронный ресурс] / Д. Ю. Дудецкий // Вопросы современной экономики : электронный науч. журнал. – 2014. – № 3. – Режим доступа: <http://economic-journal.net/2014/07/086-2/>
3. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія / З. В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 528 с.

УДК 331.108 (043)

Перепада Ф.Л., кандидат економічних наук, доцент

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ СТРУКТУР В СУЧАСНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Менеджмент організації на сучасному етапі свого розвитку переживає часи трансформації та переосмислення, що призводить до складних перебудов у її внутрішньому середовищі, які обумовлені, як правило питаннями концентрації ресурсного забезпечення, визначеною системою цілей та умовами зовнішнього оточення. Управління, як безперервний процес систематизованого впливу на діяльність організації, вимагає створення відповідних до її завдань упорядкованих структурних моделей, що розподіляють управлінський вплив, відповідно до встановлених завдань, переслідуємих цілей та систем організаційних пріоритетів. Управлінська структура в сучасному менеджменті представляє собою упорядковану сукупність організаційних елементів, які взаємодіють між собою за допомогою внутрішньої системи розподілу повноважень та відповідальності учасників задля досягнення поставленої мети.

Для ефективного поєднання різних за функціональним призначенням, внутрішньою структурою та цілями існування елементів необхідно враховувати наступні принципи:

- управлінські структури мають зберігати власну гнучкість, здатність до адаптації під впливом зовнішнього та внутрішнього оточення, акумулюючи власні компетенції та ресурси, зберігаючи контроль над управлінською ситуацією;
- необхідним є також забезпечення керованості управлінською структурою, яка б відповідала комплексності та системності завдань, що перед нею встановлено;
- управлінські структури мають формуватися на принципах раціоналізації та об'єктивності управління, забезпечуючи не лише концентрацію управлінських зусиль на окремих напрямках діяльності, певних елементах структури та їх складових частин, але й забезпечуючи таким чином найбільшу ефективність управління, оскільки потребуватимуть меншого об'єму затрачених ресурсів;
- немаловажним є також і принцип поєднання переваг централізації та децентралізації управлінського впливу, які забезпечують можливість використання сильних сторін кожного із даних підходів у відповідності до особливостей проблеми, що підлягає вирішенню. Баланс між цими двома підходами визначається цілою сукупністю факторів, зокрема таких як строки та умови вирішення поставлених завдань, об'єктивна необхідність в ресурсах, рівень внутрішніх комунікацій, рівень компетенції суб'єктів управлінського процесу та їх здатність до самоуправління, тощо;
- також визначальну роль має принцип економічності, вибору шляху найменших витрат на забезпечення управлінського впливу, що також має бути визначений в пропорційності до ступеня очікуваних результатів.

Сучасні організації функціонують як правило в умовах жорсткої конкуренції на ринку, що спонукає до боротьби не лише за володіння ресурсами, присутність на ринках збуту продукції, боротьбу за увагу споживача, але й за можливість повноцінно еволюціонувати у відповідності до існуючих реалій. Організаційні процеси, що пов'язані із оновленням, перетворенням організаційних сфер діяльності до більш ефективних моделей відбувається на основі системного управління, базується на використанні перспективного прогнозування та стратегічного планування організаційної діяльності. Серед найбільш вагомих факторів зовнішнього середовища, що обумовлюють необхідність реформування та перебудови управлінських структур можна виділити насамперед наступні:

- інтенсивність розвитку технологій виробничої діяльності, які визначають структуру операційної системи організації, методи реалізації виробничих завдань;
- системи стандартів та норм, що впливають не лише на сам управлінський процес та характер його протікання, але й на норми комунікаційних відносин, в тому числі адміністративного, інформаційного та технічного характеру між елементами організації;
- маркетингові та виробничі стратегії інших учасників ринку, які опосередковано впливають на систему організаційних пріоритетів та цілей, створюючи необхідність відповідного реагування на зовнішній вплив;

Лінійні та функціональні відносини, що забезпечують взаємодію елементів в рамках управлінських структур також зазнають системних змін, що відображується в різноманітні сучасних підходів до інтерпретації класичних методів управлінського впливу. До таких слід віднести насамперед методи лінійно-штабної, делегованої, адаптивної, ринкової, ліберальної та інших форм розподілу управлінського впливу в рамках управлінських структур сучасних організацій. Для кожного напрямку характерні власні особливості та переваги, проте загальні принципи побудови управлінських структур все частіше спираються на необхідність пошуку інноваційних підходів до особливостей яких можна віднести орієнтацію на ситуаційні методи вирішення проблем, в тому числі пов'язаних із вибором характеру управлінської взаємодії, сприяння самостійності та самоуправлінню, вибір тих методів, що якнайбільше сприяють розвитку людського потенціалу, концентрують увагу на ключових перевагах та сильних сторонах виконавців, спонукають до більш інтенсивного обміну управлінською інформацією, пошуку альтернатив та інтенсивного застосування програмно-математичних підходів та інш. Управлінські структури в сучасному світі є не лише складовим елементом систем менеджменту, але й фактором успішної реалізації управлінського впливу, що здатен компенсувати певні організаційні недоліки, сприяти реалізації корпоративних завдань, забезпечити більш ефективне використання організаційних ресурсів та можливостей в зовнішньому середовищі. Таким чином, питання визначення сучасних підходів до формування управлінських структур є актуальним для розробки ефективних управлінських моделей, що відповідають сучасним поглядам на принципи та особливості організації управлінського процесу в сучасних організаціях.

Література

1. Власова А.П. Еволюція концепції управління людськими ресурсами / А. Власова, Ж. Левицька // Києво-Могилянська Бізнес-Студія, 2011. - 296 с.
2. Дмитренко Г.А. Стратегічний менеджмент. /Дмитренко Г.А. - К. "Урожай", 2009.- 421 с.
3. Журавлев П.В. Мировой опыт управления персоналом. Обзор зарубежных источников. - Монография/ Журавлев П.В.- М.: Деловая книга, 2012. - 232с.

ПРІОРИТЕТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Реформування територіальної організації влади та місцевого самоврядування на засадах децентралізації є одним із ключових напрямів системних суспільних трансформацій в Україні. Концептуальні засади цієї реформи були схвалені у 2014 р. [1], а практична реалізація розпочалась у 2015 р., вона виявилась серед найрезультативніших і найпомітніших із проголошених стратегічних державних реформ. Реформа децентралізації спрямована на створення сучасної системи місцевого самоврядування в Україні на основі європейських цінностей розвитку місцевої демократії, наділення територіальних громад повноваженнями та ресурсами, що забезпечать місцевий економічний розвиток, надання населенню високоякісних та доступних публічних послуг.

Досягнуті позитивні результати в реалізації реформи децентралізації значною мірою обумовлені особливою увагою до неї з боку найвищих посадових осіб та органів влади в державі. Зокрема, реформа децентралізації постійно перебувала в полі зору Президента України. Указом Президента України «Про першочергові заходи розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік» підвищення інституційної спроможності місцевого самоврядування визначено одним із пріоритетів розвитку держави на 2017 рік [2]. Кабінет Міністрів України у вересні 2016 р. своїм розпорядженням затвердив нову редакцію плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [3]. Основними заходами передбачено розроблення концептуальних засад секторальних реформ у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо, удосконалення законодавчо-нормативного забезпечення реформи, посилення відповідальності органів місцевого самоврядування за прийняті ними рішення, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, надання консультативно-методологічної допомоги територіальним громадам. У середньостроковому плані реформа децентралізації визначена серед ключових пріоритетів у формуванні системи ефективного врядування в державі: прийнято середньострокову маршрутну карту реформи, що дає можливість громадам планувати і бюджети, і свій розвиток не на рік, на перспективу. Середньостроковим планом передбачено 100 % об'єднання місцевих рад базового рівня у спроможні територіальні громади до 2020 року [4].

Реалізація процесу об'єднання територіальних громад розпочалась в середині 2015 р., коли було утворено 159 ОТГ, що об'єднали 793 територіальні громади. 25.10.2015 р. в цих громадах було обрано нові органи місцевого самоврядування, з 01.01.2016 р. вони перейшли на прямі бюджетні розрахунки з Державним казначейством і за результатами 2016 р. показали помітну позитивну динаміку свого розвитку. Ці громади отримали розширені повноваження і додаткові ресурси, що дозволило їм реалізовувати проекти розвитку інфраструктури: ремонтувати і навіть будувати школи, дитсадки, водогони, дороги, системи вуличного освітлення, закуповувати комунальну техніку, створювати комунальні підприємства, дбати про благоустрій території тощо. У 2016 р. кількість ОТГ зросла у 2,3 рази (станом на початок 2017 р. в Україні налічувалось 366 ОТГ, які об'єднали 1740 місцевих рад). У 2017 р. після прийняття низки законів, що врегулювали проблемні питання об'єднання, процес формування ОТГ отримав новий імпульс до активізації. 30.04.2017 р. відбулись перші місцеві вибори ще у 47 ОТГ. Таким чином, станом на кінець травня 2017 р. в Україні утворено 413 ОТГ, що об'єднали 5258 населених пунктів [5]. За результатами моніторингу Мінрегіону, станом на 16.06.2017 р., на фінальних стадіях формування знаходиться 185 об'єднаних громад: 106 ОТГ чекають на рішення ЦВК щодо призначення перших виборів місцевих голів та депутатів, облдержадміністрації готують звернення до ЦВК ще по 12 ОТГ, 49 ОТГ приймають остаточні рішення про об'єднання, 18 ОТГ чекають на висновок ОДА [6]. Найбільше об'єднаних громад, які вже чекають на рішення ЦВК, у

Дніпропетровській, Чернігівській, Полтавській, Черкаській, Волинській, Херсонській областях. Разом з тим, зберігається значна нерівномірність між регіонами у проведенні процесу об'єднання територіальних громад, що обумовлено різним ставленням місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в регіонах до запровадження реформи децентралізації.

Соціально-економічний стан розвитку регіонів у першій половині 2017 р. порівняно із першою половиною 2016 р. характеризується покращенням окремих показників, навіть таких традиційно вразливих до кризових явищ сфер, як пряме іноземне інвестування та зовнішня торгівля товарами. Це відбулось завдяки макроекономічній стабілізації і тому, що кожен регіон починає вирішувати питання власного економічного розвитку внаслідок фінансового зміцнення територіальних громад та формування об'єднаних територіальних громад. У 2016 р. в результаті реформи децентралізації влади було змінено систему фінансування та знайдено інструменти фінансування регіонального і місцевого розвитку, які дозволяють місцевій владі ефективно вирішувати проблеми на місцях і не допускати їх виникнення. У результаті цього кількість дотаційних місцевих бюджетів знизилась на 25 % [7]. Значно зросли обсяги доходів місцевих бюджетів. Так, за перше півріччя 2017 р. надходження власних доходів загального фонду місцевих бюджетів України зросли на 34 % порівняно з аналогічним періодом минулого року і склали 87 млрд. грн., що на 22 млрд. більше, ніж торік. У першому півріччі 2017 р. доходи місцевих бюджетів 366 об'єднаних територіальних громад збільшилися майже удвічі, склавши 3,9 млрд. грн. (+1,9 млрд.). Із розрахунку на одного мешканця громади середній показник надходжень також зріс практично удвічі з 640 до 1256 грн. (темп зростання – 196,2 %) [8].

Звісно, фінансове зміцнення громад впливає і на розвиток регіонів у цілому. До такого позитивного чинника додалася сприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках на сировину для промисловості та на сільськогосподарську продукцію, що вплинуло на зростання обсягу експорту в регіонах, де виробництво такої продукції належить до провідних сфер діяльності. Причому в окремих регіонах таке зростання відбулося більш, ніж вдвічі. Варто відмітити нарощення експорту мінеральних продуктів в окремих областях у січні-червні 2017 р. порівняно із січнем-червнем 2016 р. Зокрема (за даними відповідних територіальних органів Держстату України), Дніпропетровська область збільшила експорт мінеральних продуктів на 74,6 % (з них руди, шлаку і золи – на 87,2 %, палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 18,6 %). Донецька область – на 66,4 % (з них руди, шлаку і золи – на 177,3 %, а палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 94,2 %). Запорізька область – на 78,6 % (з них руди, шлаку і золи – на 71,1 %, а палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 121,5 %). Луганська область – на 31,6 % (з них палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – на 31,2 %). Харківська область – на 53,4 % (з них солі, сірки, землі та каміння – 55,5 %) [9]. Складною залишається ситуація у сферах сільськогосподарського виробництва, промислового виробництва, будівельних робіт.

Перед регіональними господарськими комплексами в Україні з'являються нові перспективи розвитку, зумовлені впливом наступних чинників: продовження децентралізації влади та передачі доходних джерел бюджету на рівень громад та зміна конфігурації міжрегіональної взаємодії всередині країни та поява нових виробничо-збутових зв'язків регіонів на зовнішніх ринках. Кожен із цих чинників формує умови для існування та життєдіяльності регіонів у новій якості, що потребує відповідного регулювання регіонального розвитку з боку держави. Більшої ефективності регулюванню і загалом державній регіональній політиці могло б надати застосування комплексного підходу до розвитку територій. На думку фахівців, у регіональній політиці необхідно перейти від політики вирішення точкових проблем до політики комплексного розвитку територій, комплексного планування територій для досягнення цілей забезпечення стабільного й ефективного розвитку регіонів.

Воєнні дії на сході України та анексія Криму ще раз посилили необхідність зміцнення міжрегіональної взаємодії за рахунок спільних міжрегіональних проектів (транспортних,

екологічних, соціальних, гуманітарних, виробничих та ін.) у здійсненні заходів щодо відбудови зруйнованих територій. Поступово через такі механізми регіональна політика набуватиме нового сенсу – як політика активної участі регіонів у формуванні стратегії власного розвитку. Фахівці з питань децентралізації та регіональної серед завдань регіональної політики на майбутній період слушно наполягають на необхідності запровадження програм, які сприяють формуванню єдиного українського простору вже у 2017 р., визначивши пріоритетами міжрегіональне співробітництво та міжрегіональні проекти, що зміцнюють Україну.

Актуальності зараз набувають питання: окреслення соціально-економічних взаємовідносин з окремим районами Донецької та Луганської областей – транспортна логістика, перевезення товарів, вирішення соціальних проблем громадян України на цій території; та формування схем реінтеграції господарства цих територій до національної економіки. Зміни управління регіонами мають відбуватися паралельно зі змінами інституційного забезпечення державної регіональної політики, оновлення інструментів державної регіональної політики з метою надання гідної відповіді на виклики, що поставили воєнні дії перед регіонами України. Від дій органів влади у формуванні регіональної політики залежить, наскільки вона здатна дати відповідь на питання забезпечення національної безпеки та збереження цілісного господарського простору.

Література

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р / Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

2. Про першочергові заходи з розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік: Указ Президента України від 07.12.2016 р. № 545/2016 / Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Джерело інформації: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/545/2016>.

3. Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 688-р / Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Джерело інформації: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249350402>.

4. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій ряду на 2017 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. N 275-р / Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Джерело інформації: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249935442>

5. Сайт Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://www.drv.gov.ua/portal!/cm_core.cm_index?option=ext_gromada&prejim=1&pmn_id=14

6. На призначення перших виборів чекають вже 106 об'єднаних громад / Офіційний сайт Мінрегіону України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/press/news/na-priznachennya-pershih-viboriv-chekayut-vzhe-106-ob-yednanih-gromad-v-yacheslav-negoda/>.

7. Гройсман В. Кількість дотаційних бюджетів знизилась на 25 %. TVi, 24 лютого 2017 року [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://tvi.ua/novini/kilkist-dotacijnih-byudzhetiv-znizilas-na-25-grojsman.html>

8. Зубко Г. Місцеві бюджети за півроку збільшились... [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250115079&cat_id=24427

9. Офіційний сайт Державної служби статистики / Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК: 504.054

Пастернак О.М., кандидат хімічних наук, доцент

АСПЕКТИ ПОВОДЖЕННЯ З ПРОМИСЛОВИМИ ВІДХОДАМИ

Проблеми із накопиченням відходів виробництва і споживання переросли у сміттеву кризу, підтверджуючи прогнози Нільса Бора: «Человечество не погибнет в атомном кошмаре – оно задохнется в собственных отходах». Площа полігонів та сміттєзвалищ в Україні становить 7 % від усієї території країни. Особливістю твердих відходів є їх прив'язаність до місць утворення. Відходи стають джерелом надходження у довкілля шкідливих речовин, патогенних мікроорганізмів, змінюють ландшафти, порушують рівновагу екосистем, створюють загрозу здоров'ю людини. Проблема раціонального поводження з відходами є актуальною у всьому світі. Значення управління відходами для сталого розвитку визнається задачами та відповідними показниками Цілей сталого розвитку (8.4, 11.6, 12.2, 12.3, 12.4, 12.5) [2].

Велике значення в контексті комплексного поводження з відходами мають статистичні показники, які використовують для аналізу дотримання Цілей Сталого Розвитку, Базельської конвенції, моделі економіки замкнутого циклу, ефективного використання ресурсів, сталого виробництва та споживання, змін клімату. Особлива увага приділяється повторному використанню та рециклізації відходів, утилізації, використанню для отримання енергії, небезпечним відходам, побутовим відходам, електронному сміттю та застарілим транспортним засобам, медичним відходам. Основні директивні документи по екологічній статистиці FDES та SEEA містять загальні вказівки. Існують розбіжності міжнародної класифікації відходів (List of waste) та Класифікатору відходів (ДК 005-96). Внаслідок використання країнами різних методів та визначень, дані про відходи, рівень переробки відходів можуть значно відрізнятися. Такі розбіжності ускладнюють порівняльний аналіз.

Згідно даних Головного управління статистики у Донецькій області в 2016 [2] (данні за 2015 [3]) р. внаслідок виробничої діяльності підприємств, в області утворилося 20,206 (16,877) млн. т відходів, для порівняння орієнтовна цифра утворення побутових відходів 1,1 млн. т. Відходів I класу небезпеки (надзвичайно небезпечні) утворилось 0,051 (0,204) тис. т, II класу (високо-небезпечні) – 16,279 (18,644) тис. т, III класу (помірно небезпечні) – 129,859 (100,484) тис. т та IV класу 20,060 (16,758) млн. т. На кінець 2016 р. накопичено 864,8 (1065,3) млн. т промислових відходів I-IV класів небезпеки, які займають близько 2 % території. Найбільше накопичено відходів на територіях гірничо-збагачувальних та металургійних комбінатів. В 2016 (2015) р. у місті Маріуполь утворилось 7,890 (7,055) млн. т, накопичено промислових відходів 102,573 (143,677) млн. т. Фактичні показники можуть відрізнятися від наведених показників, тому що статистична звітність не враховує відходів, які розташовані на об'єктах, що виведені з експлуатації, відходів тих підприємств, що накопичували відходи виробництва протягом своєї діяльності, але на теперішній час не функціонують.

Національна стратегія управління відходами (2017 р.) на період до 2030 року визначає комплексну державну політику у сфері поводження з відходами в Україні. Стратегія передбачає запровадження принципів економіки замкнутого циклу та розширеної відповідальності виробника. Основні принципи системи поводження з промисловими відходами - принцип сталого розвитку, «ієрархія» поводження з відходами, самодостатність, принцип просторова близькість, принцип «забруднювач платить». Необхідно створення та узгодження нормативно-правової бази, інституційної структури, технологічної стратегії на регіональному, національному рівні. На даний час утворення значних об'ємів промислових відходів зумовлюють причини: неузгоджена нормативна та інституційна бази, нестача

фінансових ресурсів, недостатній контроль та оцінка. Для сталого управління відходами необхідно мінімізувати та запровадити розділення промислових відходів; створити централізовані підприємства для очищення та утилізації відходів, обробка та утилізація яких на рівні джерела є економічно недоцільною; скорочення ризиків на довкілля та здоров'я людини, пов'язаних з накопиченими відходами.

Література

1. Про глобальні цілі [Електронний ресурс]: Цілі сталого розвитку в Україні. Режим доступу: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili>.
2. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2016 році [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ecology.donoda.gov.ua>.
3. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2015 році [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old.menr.gov.ua/dopovidi>.
4. Екологічний паспорт Донецької області за 2016 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ecology.donoda.gov.ua>.

УДК 502.13.658.5

Темирова-Хмикіна В.І., старший викладач

УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Охорона навколишнього середовища на підприємствах характеризується комплексом вжитих заходів, які спрямовані на попередження негативного впливу діяльності підприємств на навколишнє середовище, що забезпечує сприятливі та безпечні умови праці.

Підприємства повинні забезпечити дотримання встановлених нормативів якості довкілля на основі дотримання затверджених технологій, впровадження екологічно безпечних технологій і виробництв, надійної й ефективної роботи очисних споруд, установок і засобів контролю, знешкодження й утилізації відходів. Викид і скид шкідливих речовин, захоронення відходів допускаються на основі дозволу, що видається спеціально уповноваженими на те державними органами. В дозволі встановлюються нормативи гранично допустимих викидів і скидів шкідливих речовин й інші умови, що забезпечують охорону довкілля і здоров'я людини. Порушення встановлених нормативів тягне за собою обмеження, призупинення діяльності підприємства за приписом спеціально уповноважених на те державних органів в області охорони довкілля та санітарно- епідеміологічного нагляду. Підприємства, що спричинили шкоду довкіллю, здоров'ю і майну громадян забрудненням навколишнього середовища, зобов'язані її відшкодувати в повному об'ємі відповідно до чинного законодавства.

Конкретніші екологічні вимоги до експлуатації підприємств, що стосуються охорони атмосферного повітря і захисту від несприятливого впливу відходів виробництва і споживання, визначенні відповідними нормативно-правовими актами України. Згідно вимог ЗУ "Про охорону атмосферного повітря" при експлуатації об'єктів господарської й іншої діяльності не дозволяється перевищувати нормативи якості повітря згідно до екологічних, санітарно-гігієнічних, а також будівельних нормам і правил. Забороняється розміщення й експлуатація об'єктів господарської й Іншої діяльності, які не мають передбачених правилами охорони атмосферного повітря установок очищення газів і засобів контролю за викидами шкідливих речовин в атмосферу. Підприємства, що мають стаціонарні джерела викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря, зобов'язані: забезпечувати проведення інвентаризації викидів шкідливих речовин; упроваджувати маловідходній безвідходні технології з метою зниження рівня забруднення; планувати і здійснювати заходи з уловлювання, утилізації, знешкодження викидів шкідливих речовин в повітря, скорочення чи повне виключення таких викидів; здійснювати заходи з попередження й усунення аварійних

викидів шкідливих речовин, а також з ліквідації наслідків його забруднення; здійснювати облік викидів шкідливих речовин та їх джерел, проводити виробничий контроль за дотриманням встановлених нормативів викидів; дотримуватись правил експлуатації споруд, устаткування, призначеного для очищення і контролю викидів; забезпечувати своєчасне вивезення забруднюючих атмосферне повітря відходів з відповідної території об'єкта господарської діяльності на спеціалізовані місця складування чи захоронення таких відходів, а також на інші об'єкти господарської діяльності, що використовують такі відходи як сировину; негайно передавати інформацію про аварійні викиди, що викликають забруднення атмосферного повітря, яке може загрожувати життю і здоров'ю людей та довкіллю, до державних органів нагляду і контролю.

На виконання вимог ЗУ "Про відходи" при експлуатації підприємств, будівель, споруд й інших об'єктів, пов'язаних з поводженням з відходами, необхідно: дотримуватись екологічних, санітарних й інших вимог; розробляти проекти нормативів утворення відходів і лімітів на розміщення відходів з метою зменшення кількості їх утворення; упроваджувати маловідходні технології; проводити інвентаризацію відходів і об'єктів їх розміщення; проводити моніторинг стану довкілля на територіях об'єктів розміщення відходів; надавати в установленому порядку необхідну інформацію в області поводження з відходами; дотримуватись вимог попередження аварій, пов'язаних з поводженням з відходами, і вживати невідкладних заходів з їх ліквідації тощо. Головною вимогою до виробництва слугує застосування таких способів використання природних ресурсів, які взаємно економічно й екологічно виправдані: запобігають порушенню і забрудненню довкілля при мінімальних витратах на процес. Через те системи екологічної безпеки на підприємствах повинні охоплювати не тільки простір робочої зони, проте і всю територію земельного відведення (при необхідності - прилеглу акваторію), місця транспортування і складування продукції й відходів.

До основних механізмів управління охороною навколишнього середовища на підприємствах України відноситься лімітування, ліцензування, сертифікація і паспортизація, які проводяться згідно екологічних вимог нормативної документації.

Лімітування – діяльність зі встановлення меж шкідливого впливу (хімічного, фізичного, біологічного тощо) на довкілля і людину чи обмежень на використання природних ресурсів. Воно є дуже важливим механізмом екологічного нормування, особливо в санітарно-гігієнічному напрямку. Мета лімітування полягає у затвердженні для підприємств, установ й організацій лімітів використання чи видобування природних ресурсів, лімітів викидів і скидів забруднювальних речовин у природне середовище та лімітів на утворення і розміщення відходів. Розробка лімітів ґрунтується на відповідних екологічних нормах. Зокрема, ліміти викидів і скидів забруднювальних речовин стаціонарними джерелами, ліміти на розміщення відходів визначаються для підприємств, установ й організацій з урахуванням їх гранично допустимих обсягів і встановлюються у вигляді дозволів на викиди і скиди. На основі встановлених лімітів використання природних ресурсів в обсягах, що дозволяють не порушувати природні процеси в екосистемах і сприяють їх раціональному використанню, видаються дозволи на спеціальне використання природних ресурсів.

Ліцензування – заходи, пов'язані з видачою ліцензії, переоформленням документів, що підтверджують наявність ліцензій, призупиненням й анулюванням ліцензій і наглядом за дотриманням ліцензіатами відповідних вимог і умов. Ліцензія – дозвіл (право) на здійснення ліцензованого виду діяльності при обов'язковому дотриманні ліцензійних вимог і умов, виданий ліцензіуючим органом ліцензіату. Ліцензійні вимоги й умови – сукупність встановлених нормативними правовими актами вимог і умов, виконання яких ліцензіатом обов'язкове при здійсненні ліцензованого виду діяльності. Здійснення діяльності, пов'язаної з промисловим виробництвом, використанням ресурсів та обігом відходів виробництва і споживання, відповідно до ліцензії повинно відповідати строго визначеним нормам і правилам. Ліцензування в області охорони довкілля нині зводиться до природокористування

і представлене спеціальними ліцензіями на право користування (видобування, вилучення, користування без вилучення) природними ресурсами й об'єктами, а також дозволами на право викидів, скидів забруднюючих речовин і розміщення відходів.

Сертифікація здійснюється з метою контролю безпеки продукції для навколишнього середовища, життя і здоров'я населення. Іноді вона розглядається як одна з форм ліцензування. З точки зору екологічного нормування сертифікація виконує такі функції: визначає вимоги і норми до продукції, яка сертифікується, з урахуванням кращих світових аналогів; впроваджує екологічно безпечні технологічні процеси і устаткування; створює умови для організації виробництва, які відповідають встановленим екологічним вимогам.

Екологічна паспортизація об'єктів – збирання суб'єктом господарювання узагальнених за спеціально встановленою формою даних про екологічні показники діяльності об'єкта, використання ним природних ресурсів, ступінь потенційної небезпеки для довкілля з метою підготовки управлінських рішень. Екологічний паспорт – система даних, виражених через групу стандартизованих показників, що відображають рівень використання природних й інших ресурсів і ступінь впливу на основні компоненти довкілля. Одна з основних цілей паспортизації – встановлення гранично допустимого впливу промислових об'єктів, технологій, іншої господарської діяльності на довкілля з урахуванням його фоновому стану. Як механізм паспортизації природних ресурсів розглядають складання кадастрів, реєстрів, а також балансів і схем їх використання й охорони. Це дозволяє розглядати паспортизацію як механізм екологічного нормування.

Підсумовуючи короткий огляд управління охороною навколишнього середовища на підприємствах України, можна зробити висновок, що зростаюча інтенсивність експлуатації природних ресурсів і криза в економіці, які супроводжуються підвищенням частки застарілих технологій та устаткування, зниженням рівня модернізації та оновлення основних фондів, збільшують ризик виникнення техногенних катастроф. Наскільки б важливими не були безвідходні технології, нові методи переробки відходів, підвищення норм охорони здоров'я - вони можуть лише полегшити кризу, відкласти термін її наростання. У цих умовах треба програмувати і регулювати суспільне виробництво на збереження природних ресурсів.

Література

1. Закон України "Про охорону атмосферного повітря" – К., 1992.
2. Закон України "Про відходи" – К., 1998.
3. Гігієна праці та виробнича санітарія / І. М. Трахтенберг та ін. — К., 1997.
4. Загальна документація, що регулює організаційні функції з охорони праці при створенні підприємства та в процесі його діяльності // Охорона праці. — 2006. — № 1. — С. 4–18.
5. Кузніченко О. М. Основи охорони праці. — Харків: Ескада, 2005. — 175 с.

УДК 504.12:631.153.3

Терещенко С.І., кандидат біологічних наук, доцент

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БІОЛОГІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Бурхливий розвиток промисловості викликав небувалий екологічний дисбаланс техноприродних екосистем. Численні сільськогосподарські угіддя до межі забруднені викидами атмосферних поллютантів, похідними мінеральних добрив – всілякими хімічними речовинами, у тому числі пестицидами, важкими металами, радіонуклідами. Отримувана сільськогосподарська продукція біологічно нечиста і викликає у населення різні хронічні захворювання.

Тому сьогодні необхідно чітко усвідомити поняття стратегії стійкого, збалансованого розвитку і безальтернативно її дотримуватись. Ця стратегія передбачає розвиток суспільства,

де постійно зростаючі соціальні потреби задовольняються завдяки економічній діяльності в межах глобальних екосистем планети. Зрозуміло, що практично вся наша життєдіяльність спрямована на задоволення багатоганних сучасних проблем і підвищення якості життя, а наша діяльність має чітко виражений антропоспоживчий характер. Відомо, що рамки природного довкілля мають певні розміри і обмежені. Ми не повинні його збіднювати і споживати більше продуктів, ніж природа їх створювала тисячоліттями. Якщо ми споживаємо більше, ніж відтворюємо, то споживаємо не тільки «свої», а й ресурси майбутніх поколінь, роблячи неможливим їх щасливе проживання. Тому, недопущення дисбалансу між використанням, особливо вичерпних природних ресурсів та забрудненням, виснаженням довкілля, з одного боку, і регенераційними можливостями відтворення та асиміляційною місткістю природного середовища – з іншого, стає найбільш важливим, зловідомим моментом планування розвитку на будь-якому рівні суспільних відносин.

Треба наголосити, у чому полягають основні принципи стійкого розвитку? Керуючись цими принципами, можна уникнути виникненню проблемних ситуацій. До них належать принцип оцінювання впливу на довкілля і здоров'я, запобігання (профілактики), обережності (перестороги), відповідальності, вимушених обмежень. Ці принципи природокористувачам добре зрозумілі і відомі, а що стосується останнього, то в котрий раз треба наголосити, що він полягає у накладенні обмежень на діяльність природокористування у тих випадках, коли така діяльність загрожує природньому існуванню популяцій живих організмів у техноприродних екосистемах та підриває ресурсні основи подальшого еволюційного розвитку живих організмів у тісному зв'язку з неживою природою.

Якщо вести мову про інструменти та впровадження принципів стійкого розвитку, де спостерігається тільки зростання добробуту та якості життя, зайнятості населення у виробництві (наприклад, наданням послуг, переробленням вторинних відходів, участь у інформаційних процесах), використання заміників невідновних природних ресурсів, частки інформаційного складника у структурі валового виробленого продукту, використання відновних форм енергії та зменшення використання природних ресурсів для отримання власних потреб, використання невідновних енергоносіїв у інших галузях промислового виробництва, частки інформаційного складника у структурі валового виробленого продукту, обсягів відходів виробництва і споживання та в той же час зростання перероблених та повторно використаних відходів. При цьому застосовуються механізми оцінки впливу на оточуюче середовище і прогнозування масштабів та глибини наслідків певного впливу.

Якщо розглядати механізми переходу суспільства на засади стійкого розвитку, то вони виходять з наступного: освіта та інформування, планування будь-якої діяльності, з якої випливає прогнозування, проектування, тобто процес розроблення і впровадження проектів, застосування найкращих практик як інструменту удосконалення процесу життєдіяльності, а також досягнення результатів, які поставлені за мету, запропоновані наукою енергоефективніших, менш ресурсомістких довкільно дружніх технологій, орієнтованих на людських проблемах. Застосування таких технологій сприяє підвищенню добробуту населення і мінімізує вплив на середовище існування. Удосконалення цих шляхів, методів і підходів сприятимуть стійкому розвитку громад і у подальшому ще будуть удосконалюватись. Тому механізм проектування на регіональному рівні буде працювати все більш ефективніше, а практика буде пропонувати щось нове і ефективніше. І цей механізм буде заслуговувати все більшої уваги.

Отже, повертаючись до проблеми розвитку біологічного землеробства, за даними Майстренко М.І., Шикіла М.К., в Україні залишилось чотири невеликих регіони, віддалених від великих промислових підприємств, де ґрунти ще відносно чисті і де ще можна вирощувати екологічно чисту продукцію на рівні світових стандартів [1].

Але зрозуміло, що сьогодні потрібен не тільки чистий ґрунт, а й екологічно чисті технології землеробства. Відповідні дослідження були виконані у науково-дослідних інститутах: НЦЦ «Інститут ґрунтознавства і агрохімії ім. О.Н. Соколовського НААН» (Кисіль В.І., 2000); у Львівському НАУ (Шувар І.А., 2005); у НЦЦ «Інститут землеробства

НААН». Були розроблені технології Національним університетом біоресурсів і природокористування України. Вони пройшли багаторазові випробування на сільськогосподарських угіддях САТ «Обрій» Шишацького району Полтавської області та в інших агропромислових підприємствах України.

Згідно з визначеними екологічно чистими регіонами чисті ґрунти можна знайти і в інших місцях, але вони представлені невеликими площами і для їх оцінки якості необхідно проводити додаткові дослідження. Є суцільні регіони, де відсутні чисті ділянки земельних угідь. Це, наприклад, Дніпропетровська область. Щоб там можна було вирощувати відносно чисту екологічну продукцію, то необхідно провести ряд запобіжних заходів, у першу чергу запровадити біологічний моніторинг. Це, зрозуміло, не зовсім вигідно в порівнянні з вирощуванням продукції на незабруднених площах.

Постає питання: як розумно і раціонально проводити заходи по біологічному землеробству? Над цим питанням працюють учені світу уже понад три десятиріччя. Ця система ведення сільського господарства передбачає дотримання біологічних законів, які виробила Природа. З кругообігу заходів повністю виключається застосування хімічних препаратів, які знищують у тому числі і корисну біоту, яка мешкає в ґрунті. Це такі загальновідомі закони землеробства, як мінімуму, оптимуму, повернення.

Практикам зрозуміло, що від інтенсивних методів землеробства, які розраховані на хімічних методах захисту, швидкого переходу до біологічних не може бути. Потрібний перехідний період, в якому поступово будуть виключатись ланцюги хімічної дії на рослини, створюватись технології, які будуть покращувати поле, що дозволить вирощувати екологічно чисту сільськогосподарську продукцію з високою врожайністю культур.

Головним питанням біологізації землеробства залишається пошук оптимального засобу відновлення, поліпшення і підвищення родючості ґрунту. Без цього відмова від хімічних методів культивування рослин може призвести до різних змін продуктивності полів.

Вчені-практики свідчать про зменшення врожайності культур на 30-40 %, якщо не проводити хімізацію посівів. Це дійсно так, коли землеробство є традиційним і без хімічних засобів захисту. З застосуванням органічного землеробства можна не тільки підтримувати врожайність, а поступово її збільшувати. Цьому є приклади. Так, за 20 років у САТ «Обрій» біологізацію проводили на рівні 25 т/га у середньому по сівозміні органічних добрив у перерахунку на напівперепрілий гній. При цьому урожайність зернових становила 50 ц/га і більше, а цукрових буряків – 400-450 ц/га [2].

Відомо, що від біологічно нечистих продуктів у першу чергу страждають діти. Тому для дитячого, лікувального і профілактичного харчування необхідно враховувати наступні шляхи розвитку біологічного землеробства як складової екологічно збалансованого природокористування:

- рослинні продукти необхідно вирощувати на екологічно чистих землях, які не забруднені хімічними речовинами різного походження, важкими металами, радіонуклідами;
- треба ширше застосовувати ґрунтозахисні безпестицидні технології з підвищенням врожайності ґрунту, які забезпечують отримання більшої кількості продуктів і разом з тим знижують забруднення продукції за рахунок розчинення забрудників у більш високому врожаї;
- на забруднених сільгоспугіддях слід застосовувати протектори проти забрудників, що надходять у рослини і високі агротехнічні фони, які будуть сприяти виведенню хімічних речовин з рослин.

Зрозуміло, що цих шляхів необхідно дотримуватись при культивуванні агроценозів із розрахунком на розширене відтворення родючості ґрунту, при повному виконанні законів землеробства, щоб вийти на закон оптимуму, завдяки якому можна досягти найвищого врожаю.

Таким чином, біологічне землеробство як складова екологічно збалансованого природокористування має бути високорентабельним, якщо застосовувати науково обґрунтовані методи ґрунтозахисних технологій. Додержання цих умов не є кінцевим

результатом використання такої вирощеної продукції для дітей, хворих і літніх людей. На думку учених-практиків повинна проводитися державна політика підтримки екологічно чистого виробництва за таких умов:

- розробки і затвердження державної програми виробництва та використання екологічно чистої продукції для дитячого, лікувального і профілактичного харчування;
- розробки Державного стандарту сертифікації цієї продукції та відповідні нормативи його застосування;
- розробки способів залучення до виробництва екологічно безпечної продукції, наприклад, збільшення на 30-50 % її закупівельної оптової ціни, створенні пільгових умов для закупівлі машин, обладнання та механізмів з метою ефективнішого і досконалішого виробництва і переробки;
- виділення дотацій виробникам агропромислового комплексу на сертифікацію екологічно безпечної продукції;
- сприяння розвитку і розширенню торгової мережі екологічно безпечної продукції на оптових ринках і у відділах продуктових магазинів;
- присвоєння єдиної марки або знака якості екологічно чистим продуктам;
- прийняття урядових рішень про організацію заповідних екологічно чистих територій для спеціального вирощування екологічно чистих продуктів.

Згідно з проведенням ринкової політики держави у разі підтримки масового вирощування екологічно чистої продукції більшість з цих умов та положень можуть прийняти до виконання акціонерні товариства агропромислового комплексу і великі торгові фірми за підтримки Кабінету Міністрів України.

Література

1. Шувар І.А., Шувар Б.І. Біологічне землеробство та його перспективи //Агросектор. – 2007. - № 9. – С. 18–20.
2. Шувар І.А., Снітинський В.В., Бальковський В.В. Екологічні основи збалансованого природокористування: навч. посібник. – Львів – Чернівці: Книги – ХХІ, 2011. – 760 с.

УДК 332.142.6(477.62-2)

Черніченко Г.О., доктор економічних наук, професор

Мітюшкіна Х.С., кандидат економічних наук, доцент

НЕОБХІДНІСТЬ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ У ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ

Погіршенням стану навколишнього природного середовища, інтенсивне забрудненням всіх компонентів екосистеми, погіршення якості життя та здоров'я населення, все це характеризує сучасну екологічну ситуацію. Найбільшим забруднювачем навколишнього природного середовища залишається промисловість, саме тому реалізація стратегії сталого розвитку неможлива без екологізації промисловості та зменшення її деструктивного впливу.

В Україні щорічно скидається велика кількість забруднюючих речовин. Найбільший внесок у забруднення природних екосистем здійснюють підприємства Донецької області й зокрема м. Маріуполя (8% від загальноукраїнського обсягу викидів в атмосферу) [1]. Щільність викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел у розрахунку на квадратний кілометр області у 2016 р. склала 37,0 т, а на одну особу – 230,7 кг [2].

За даними Департаменту екології та природних ресурсів Донецького регіону переважна більшість викидів в атмосферу припадає саме на промислові підприємства (стаціонарні джерела) (рис. 1).

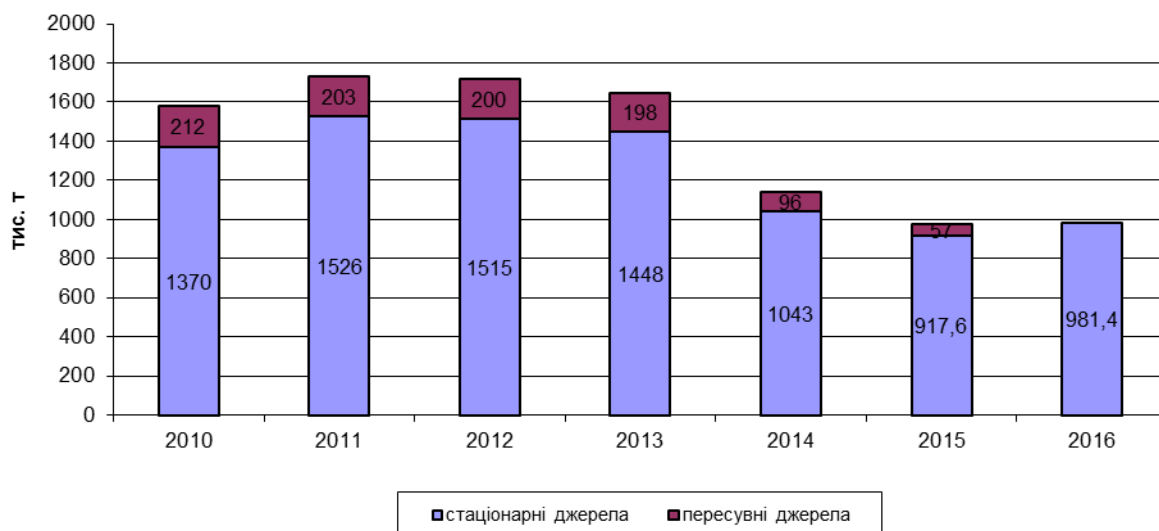

Рис. 1. Динаміка викидів забруднюючих речовин стаціонарними та пересувними джерелами в Донецькій області за 2010-2016 рр.

Основними забруднювачами атмосферного повітря в області залишаються підприємства вугільної промисловості, металургії та підприємства – виробники електроенергії. Отже найбільше забруднення атмосферного повітря спостерігається саме в тих містах та районах, де розташовані підприємства цих видів діяльності. Зокрема, у м. Маріуполь всього викинуто 257,3 тис. т. (з них 178,14 ПАТ "ММК ім. Ілліча"); м. Харцизьк – 53,7 тис. т; м. Єнакієве – 42,7 тис. т; м. Курахове – 126,4 тис. т; м. Слов'янськ – 0,4 тис. т [2].

Екологізація всіх видів й сфер людської діяльності на галузевому й територіальному рівнях – найважливіша вимога сучасності, один із головних чинників гармонійного розвитку людства. Потужні металургійні підприємства регіону найбільше потребують активізації екологічного менеджменту та впровадження нових технологічних систем та рішень, спрямованих на збереження навколишнього середовища. Так, екологізацію підприємств гірничо-металургійного комплексу необхідно проводити у кількох напрямках:

- по-перше, екологізація процесів надрокористування (підвищення ступеня видобування корисних копалин, комплексна переробка, скорочення втрат ресурсів при транспортуванні і, особливо, при первинній переробці);
- по-друге, екологізація об'єктів споживання, які втратили свою споживчу вартість з точки зору їх подальшої утилізації (утилізація всіх компонентів сировини, що видобувається, використання відходів промислового характеру);
- по-третє, безпосереднє використання суспільством навколишнього середовища (рекультивация земель, створення екологічної інфраструктури, скорочення викидів, скидів тощо).

Враховуючи досвід розвинутих країн світу (Японії, Німеччини, Фінляндії тощо) щодо нейтралізації негативного впливу технологій на навколишнє середовище, доцільним є використання таких основних напрямків механізму екологізації:

- відстрочка від сплати податків і пільгове оподаткування надрокористувачів, що переробляють техногенні мінеральні утворення при одночасному посиленні екологічних платежів;
- пільгове кредитування під лізинг природоохоронного обладнання;
- екологічно орієнтована політика субсидій;
- патентне забезпечення надрокористувачів з метою впровадження нової техніки і технологій;
- коригування діяльності з передачі прав надрокористування.

Отже, необхідність екологізації вітчизняного металургійного виробництва є більш ніж очевидною. Забруднення навколишнього середовища призводить до неможливості проживання в окремих регіонах, збільшенню частки хворих та показників смертності. В Україні та в Донецькій області щорічно скидається велика кількість забруднюючих речовин, більшість з яких є результатом діяльності застарілих промислових технологій, неефективного виробництва та нераціонального природокористування в цілому.

Література

1. Навколишнє середовище. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. 2. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2016 році [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua>

УДК 574.1(1-751)

Чечета Н.О., асистент

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ

У 1992 році на Конференції ООН з довкілля в Ріо-де-Жанейро було підписано Конвенцію про біологічне різноманіття. Згідно конвенції «Біологічне різноманіття» означає різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає у себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманітність екосистем [1]. У даній конвенції було охоплено положення попередньо прийнятих міжнародних конвенцій таких як Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів. Конвенція про біологічне різноманіття спрямована на охорону генофонду та умов існування, також в ній наголошується на необхідності збереження видів, інших форм організації живих організмів, екосистем і ландшафтів. Значна роль у цьому відведена природно-заповідним територіям.

Біологічне різноманіття є національним багатством України, яке забезпечує екосистемі та біосферні функції живих організмів, їх угруповань та формує середовище життєдіяльності людини [2]. Зменшення біорізноманіття займає особливе місце серед головних екологічних проблем сучасності. Проблема збереження біорізноманіття має першочергове значення для виживання людства адже на сучасному етапі суспільного розвитку найбільших втрат зазнали саме функціональні системи біотичного різноманіття нашої планети.

Варто виділити наступні цінності біорізноманіття для людства:

1. Економічна цінність. Використання біологічних ресурсів у сільському господарстві, садівництві, фармацевтичній галузі, целюлозно-паперовому виробництві, виробництві косметичних засобів, будівництві та ін.

2. Соціальна цінність. Біоресурси мають культурне, релігійне, естетичне, рекреаційне значення, значення в туристичній, освітній, науковій діяльності.

3. Екологічна цінність. Біорізноманіття сприяє процесам ґрунтоутворення, екосистеми асимілюють відходи, поглинають забруднюючі речовини, очищають атмосферне повітря, стабілізують гідрологічний режим.

4. Біотична цінність. Значення приділяється генетичному, видовому, ценотичному, ландшафтному різноманіттю біоти. Біорізноманіття є банком генофонду національного і світового значення.

Цінними об'єктами біорізноманіття у природно-заповідній справі є види, занесені до Червоної книги Міжнародного союзу охорони природи, Європейського Червоного списку

тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі, біорізноманіття відповідних міжнародних «червоних книг», конвенцій та угод, види рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, меморіальні вікові дерева, які є видатними пам'ятками природи, види, занесені до списків флори і фауни природних регіонів.

На жаль, сьогодні біологічне різноманіття втрачається під час забудов, розорювання землі, меліорації, спорудження водосховищ, створення мереж транспортної інфраструктури та здійснення інших видів господарської діяльності [1].

Все різноманіття діяльності людини можна умовно поділити на дві основні групи впливів: пряме знищення живих організмів і опосередковане зменшення біорізноманіття.

Пряме знищення живих організмів відбувається через надмірну експлуатацію природних популяцій тварин і рослин, що призводить до вимирання або знищення видів. Передчасне вимирання видів внаслідок людської діяльності руйнує природні процеси відтворення життя, воно вбиває не тільки окремих представників, але й майбутні покоління видів, обмежуючи процеси еволюції та видоутворення.

Внаслідок опосередкованого впливу зменшення біорізноманіття відбувається через: вирубку лісів, втрату природних територій та їх забруднення внаслідок процесу урбанізації, деградації ґрунтів, забруднення атмосферного повітря, забруднення Світового океану, хімічне забруднення річок, кислотні дощі, виснаження озонового шару, парниковий ефект, проблему накопичення та утилізації відходів, проблему рекреації, біологічне забруднення.

Згідно Концепції збереження біорізноманіття основними напрямками діяльності у сфері збереження біологічного різноманіття є:

- збереження прибережно-морських та морських, річкових і заплавних, озерних та болотних, лучних і степових, лісових та гірських екосистем;
- оздоровлення агроландшафтів та інших територій інтенсивного ведення господарської діяльності;
- збереження видів та популяцій;
- створення національної екологічної мережі [2].

Незважаючи на значну увагу до біорізноманіття, його дотепер не вдалося навіть стабілізувати, і воно продовжує погіршуватися внаслідок все більшого впливу людської діяльності.

Збереження та розробка методів забезпечення охорони біорізноманіття є одним з головних завдань розвитку природно-заповідної справи. Природно-заповідні території мають охопити в цілому охороною біорізноманіття Землі та окремих її регіонів.

В Україні природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки є важливими центрами охорони біорізноманіття. Насамперед, це стосується рідкісних видів рослин та тварин. Тому дані вищі категорії повинні у повній мірі забезпечити охороною біорізноманіття.

Збереження біорізноманіття має бути не тільки справою міжнародної і державної політики, але й всіх верств населення, для чого потрібна найширша обізнаність про проблеми довкілля.

Література

1. Про охорону біологічного різноманіття [Електронний ресурс] : Конвенція від 1992 року : ратифіковано Верховною Радою 29.11.1994 №995_030. Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_030/page
2. Концепція збереження біологічного різноманіття України [Електронний ресурс] : затверджено Постановою Кабінету Міністрів України 21.10.2011 № 439-97-п. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/439-97-%D0%BF>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ НА ПІДСТАВІ ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ

Процес реформування системи освіти вимагає врахування реалій сучасного життя і перспектив розвитку країни. В освіті та науці відбуваються зміни, які викликали необхідність реформування вищої освіти на основі інтеграції змісту освіти. Сьогодні само інтеграція спроможна розв'язати суперечності між обмеженими людськими ресурсами і безмежністю знань. Водночас важливого значення набуває розв'язання проблеми міжнаукових взаємодій і відношень між ними. Інтеграційні міжнаукові взаємодії завжди ведуть до нових результатів, навіть й до появи нових наук. Інтеграція у навчанні – це не лише процес набуття нових знань, кількісного їх розширення, а й нова якість знань. Завдання вищих навчальних закладів сьогодні полягають в тому, щоб студенти вміли інтегрувати знання, отримані в процесі професійної підготовки для роботи за вибраним фахом й усвідомили шляхи подальшого розвитку власних професійних компетентностей.

За останні десятиріччя проведено низку ґрунтовних досліджень, які стосуються інтеграції різноманітних аспектів та педагогічних явищ. Їх досліджували такі науковці як В. Безрукова, А. Беляєва, М. Бєрулава, С. Гончаренко, К. Гуз, Р. Гуревич, Л. Дольнікова, І. Зязюн, В. Ільченко, Б. Камінський, І. Козловська, Д. Коломієць, В. Кузьменко, І. Лернер, Ф. Моїсєєва, В. Моргун, І. Новик, Н. Петрук, Л. Романишина, П. Сікорський, В. Сидоренко, М. Скиба, Л. Сліпчишин, Я. Собко, А. Степанюк, А. Урсул, В. Усачов, Т. Якимович, В. Якиляшек, О. Янкович, та ін.

Однак, проблема становлення і розвитку інтегративних процесів залишається малодослідженою, спостерігається неузгодженість між можливостями інтегративного підходу і його реальним упровадженням у практику роботи вищої школи.

Компетентнісний підхід обумовлює інноваційні зміни у формуванні змісту професійної підготовки, уточнення переліку навчальних дисциплін і скорочення їх кількості у освітньо-професійних програмах і навчальних планах, визначення ключових і професійних компетентностей майбутніх фахівців. Інтегративний підхід демонструє, що процес формування особистісних якостей відбувається на основі об'єднання в ціле певних частин професійної підготовки. Інтегративність проявляється в інтегрованому змісті, формах, методах і технологіях підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності. Компетентнісно-інтегративний підхід спрямований на якісне вдосконалення існуючих педагогічних систем і обумовлює інноваційний тип діяльності сучасних навчальних закладів. Це сприяє створенню інноваційно-творчої атмосфери взаємодії між учасниками процесу професійної підготовки, формування готовності майбутнього фахівця до реалізації інноваційної діяльності в умовах освітнього простору. При реалізації єдиної стратегії професійної підготовки студентів має бути закладена ідея інтеграції особистісних, соціальних і діяльнісних аспектів, що сприяє координації змісту навчальних дисциплін (зовнішня інтеграція) і формуванню інтегральних характеристик особистості майбутнього фахівця (внутрішня інтеграція) [1].

Отже, реалізація інтегрованого підходу в професійній освіті є актуальною проблемою, оскільки з його успішним методичним упровадженням відкриваються нові перспективи у формуванні конкурентоздатної, розвиненої, творчої, креативної особистості. Використання інтегрованого підходу призводить до активізації розумової і пошукової діяльності студентів, сприяє системно-цілісному сприйняттю, розвитку зацікавленості в отриманні професійних знань.

Література

1. Фурса І. В. Компетентнісно-інтегрований підхід у професійній підготовці майбутніх учителів біології / І. В. Фурса // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2016. – Вип. 133. – С. 237-240. (Серія : Педагогічні науки)

УДК 311.17:336.71(477)(043)

Коляда Ю.Є., доктор фізико-математичних наук, професор

Меркулова К.В., кандидат технічних наук, доцент

ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОСИСТЕМ ВОЛЬТЕРА З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДІВ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ

Характерною особливістю розвитку рослинних популяцій є поява з однорідної маси окремих рослин, які несподівано з'являються у просторово-неоднорідних по концентрації фітомас і їх якійсній відмінності. Ця проблема може мати місце в контексті створення штучних лісів на південному сході України, що є частиною державної програми, щодо збалансованого відновлення екосистем. В даний час існує досить багато різноманітних дискретних і безперервних, детерміністичних і стохастичних моделей [1]. Необхідно відзначити, що в зв'язку з цим особливу увагу заслуговує "Математична теорія боротьби за існування" Вольтера [2]. Розвиток теоретичної екології в наступні десятиліття повністю підтвердило глибину і правильність його ідей.

Тому подальше теоретичне прогнозування розвитку екосистем має базуватися на використанні математичних методів системного аналізу, якій допоможе використовувати сукупність екологічних факторів як єдину систему [3].

Слід зазначити, що системи, вивчені Вольтером, складаються з декількох біологічних видів і запасу їжі, яку використовують деякі з розглянутих видів. Його гіпотези дозволяють описувати складні живі системи за допомогою систем звичайних диференціальних рівнянь, в правих частинах яких є суми лінійних та білінійних членів. Зазначені рівняння отримані не тільки з локального "принципу зустрічей", що веде своє походження з статистичної фізики, але і виходячи з балансу мас кожного з компонентів біогеоценозу і енергетичних потоків між цими компонентами.

Є всі підстави вважати, що при таких умовах рівняння Вольтера можуть бути використані також для опису динаміки рослинних популяцій, і лісових екосистем, зокрема. Для цього доцільно показати отримання цих рівнянь з чисто екологічних передумов.

Розглянемо співтовариство рослинних популяцій, структура якого складається з трьох основних груп: 1 - продуценти з біомасою (або концентраціями) $x_i (i = 1, 2, \dots, m)$, це лісові насадження; 2 - консументи з концентраціями $y_j (j = 1, 2, \dots, n)$. До цієї групи віднесемо трав'яних тварин і розкладачів, які розщеплюють мертву органіку на прості речовини та використовуються продуцентами, а також хижі рослини; 3 - субстрати з концентраціями $c_k (k = 1, 2, \dots, p)$. Це абіотичні речовини (в основному продукти життєдіяльності консументів), що використовуються продуцентами.

Складемо рівняння, що відображають баланс мас кожного з цих компонентів (1):

$$dx_i / dt = (F_x^i - D_x^i)x_i - \sum_{j=1}^n V_{ij} - y_i + R_x, \quad i = 1, \dots, m,$$

$$dy_j / dt = (F_y^j - D_y^j)y_j - \sum_{r=1}^n v_{jr}y_r + R_y, \quad j = 1, \dots, n,$$

$$dc_k / dt = \sum_{j=1}^n U_{kj}y_j - \sum_{i=1}^m W_{ki}x_i + R_c, \quad k = 1, \dots, p.$$

Тут $F_x^i, D_x^i, F_x^j, D_x^j$ - функції народжуваності і смертності продуцентів і консументів. Функція народжуваності для продуцентів визначається штучним насадженням. V_{ij} - функція виїдання, що описує швидкість споживання біомаси i -го вида-продуцента одиницею біомаси j -го виду-консумента; v_{jr} - функція виїдання j -го виду r -м (поміж консументів); U_{kj} - інтенсивність виробництва k -го субстрата j -м консументом; W_{ki} - інтенсивність споживання k -го субстрата i -м продуцентом; $R_x = R_y = R_c$ - сума вхідних і вихідних потоків відповідних компонент. У загальному випадку всі ці функції залежать від параметрів зовнішнього середовища. Шляхом перетворення змінних система (1) може бути представлена у вигляді рівнянь Вольтера (2), що описують взаємодію видів типу «хижак-жертва»

$$dN_i / dt = N_i \left(\varepsilon_i - \sum_{j=1}^n \gamma_{ij} N_j \right), \quad i = 1, 2$$

де ε_i - швидкість природного приросту або смертності i -го виду у відсутність усіх інших видів, а знак і абсолютна величина $\gamma_{ij} (i \neq j)$ відображають відповідно характер та інтенсивність впливу j -го виду на i -й вид, показник внутрішньовидової взаємодії для i -го виду. Матриця $\Gamma = (\gamma_{ij})$, яка відображає структуру зв'язків спільноти, називають матрицею співтовариства.

Таким чином, система рівнянь (1) з відповідним завданням функцій лісових співтовариств має рішення, що дозволяє прогнозувати динаміку їх розвитку.

Література

1. Ризниченко Г. Ю., Рубин А. Б. Математические модели биологических продукционных процессов. М., 1993.
2. V. Volterra. Lecons sur la theorie mathematique de la lutte pour la vie.- Paris.-Gauthier-Villars.-1931.
3. Überla K. Faktoreuanalyze. Eine systematische Einführung für Psychologen, Mediziner, Wirtschafts-und Sozialwissenschaftler. Springer-Verlag Berlin Heidelberg New-York.- 1977. Русский перевод: Иберла К. Факторский анализ / Перевод с немецкого В. М. Ивановой; предисловие А. М. Дуброва. – М.: Статистика.- 1980.-398 с.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ**

УДК 930.2(47+57):94(477.62=14)

Арабаджи С.С., кандидат історичних наук, доцент кафедри історичних дисциплін

**ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЇ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ
ДЖЕРЕЛ З ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГРЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО
ПРИАЗОВ'Я**

Розвиток радянської історіографії 20-30-ті рр. ХХ ст. був тісно пов'язаний з політичним курсом радянської влади щодо етнічних мешканців країни. Постановою президії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету від 29 квітня 1924 р. було створено Центральну комісію у справах національних меншин при ВУЦВК. Із діяльністю цієї установи був пов'язаний досить тривалий етап історичного розвитку всіх грецьких меншин України, що тривав з 1924 р. по 1933 р. Саме в цей час, до організації та здійснення досліджень національних меншин залучилися науково-дослідні установи Всеукраїнської академії наук. 20-30-ті рр. стали часом культурного ренесансу греків, а переважна більшість праць виданих у цей період були присвячені питанням етногенезу, специфіці матеріальної та духовної культури, а також лінгвістичним особливостям греків.

Першою та єдиною узагальнюючою працею з історії греків України за радянської доби можна вважати роботу голови грецької секції Центрального комітету національних меншин С. Ялі «Греки в УСРР» [1]. Але вона містить неточності, фактичні помилки, а відсутність посилань затрудняє перевірку наданих матеріалів. Відомо, що при підготовці цієї праці С. Ялі використовував газетні публікації, матеріали Маріупольського краєзнавчого музею, а саме звіти Маріупольської повітової земської управи, особисті спостереження, а також, як він назвав, літературні джерела, до яких він мабуть відніс і збірник «Мариуполь и его окрестности».

Для дослідження повсякденного життя грецького населення джерелознавчий інтерес становить восьмий розділ його праці «З побуту греків УСРР», але, не дивлячись на заявлену назву, в розділі йде мова тільки про греків Північного Приазов'я. В ньому наведені цінні дані обслідування грецького населення с. Мало-Янісоль, що проводив Маріупольський окрздороввідділ. Голова грецької секції описав їжу й житлові умови грецького населення. Звернув увагу на антисанітарний стан приміщень, в яких жили греки, а також навів ряд причин, які, на його думку, впливали на масову захворюваність греків на туберкульоз. Однією з найважливіших причин біологічного ослаблення грецького населення, на його думку, була національна замкненість: греки майже не брали шлюбів з представниками інших етносів. Він вважав, що шлюби у вузькому, мало не родинному колі, були однією з серйозних причин виродження, що теж сприяло їх схильності до туберкульозу. Крім цього, С. Ялі навів тезу, що надмірна дитяча праця (дітей примушували працювати трохи не з п'яти років) призвела до того, що звичайний зріст грека став нижчий від середнього.

Певний історіографічний інтерес для вивчення повсякденності греків має праця співробітника Маріупольського краєзнавчого музею П. Піневича «Историко-этнографический очерк населения Мариупольского округа» [2]. При її написанні П. Піневич використовував матеріали з архіву Маріупольського грецького суду, значна частина яких була втрачена під час Другої Світової війни. Робота співробітника музею зберігається в Інституті рукопису НБУВ і тільки нещодавно була надрукована. У своїй праці він відзначив, що в побуті грецького населення збереглося багато язичницьких обрядів та повір'їв, для прикладу автор навів той факт, що греки й досі гадали на м'ясі тварин, яких приносили в жертву під час суспільних свят.

Значну увагу П. Піневич приділив повсякденному життю грецьких жінок, навів їх щоденні заняття та побут. Після розгляду цього питання автор дійшов висновку, що на

становище жінки в родині впливали східні погляди на її роль і місце в сім'ї, які греки перейняли у кримських татар. Крім цього автор висвітлив характер і менталітет греків, описав зовнішній вигляд їх селищ та внутрішній інтер'єр будинків.

Важлива інформація стосовно повсякденного життя греків міститься у статі В. Шевченка «Древние верования и обряды в греческих колониях», що була надрукована в журналі «Наука и техника» у 1927 р. [3]. Ця стаття була написана автором на основі матеріалу, зібраного шляхом польових досліджень в грецьких селах Північного Приазов'я, що проводив Ленінградський університет. Публікація наповнена цінними відомостями, розкриває вірування й повір'я, що побутували в середовищі грецьких переселенців. Окрему увагу автор приділив обрядам поховання та детально зупинився на амулетах, які, як вважали греки, мали лікувальну дію, навів малюнки й описи деяких з них.

Протягом другого періоду окремим етапом можна виділити 40-50-ті рр. XX ст. У цей час не було видано жодної окремої праці з історії греків України, оскільки після прийняття Конституції 1936 р. вважалось, що національне питання в СРСР було вирішено, тому й дослідження історії національних меншин відійшло на другий план. До цієї теми науковці звернулися тільки в 60-х рр., що було обумовлено хрущовською «відлигою», коли багато дослідницьких тем знову дозволено було вивчати.

В історіографії радянського періоду виділяється історико-лінгвістична праця Т. Чернишової, в якій надано історичний нарис греків Приазов'я і проаналізовано й описано говір населення с. Ялта і Гурзуф [4]. При написанні історичної частини, дослідниця широко використовувала праці Ф. Хартахая, В. Григоровича, С. Ялі та збірник «Мариуполь и его окрестности».

Важливе місце серед наукових робіт радянського періоду для дослідження повсякденності належить працям О. Дружиніної «Северное Причерноморье в 1775-1800 гг.» [5], «Южная Украина в 1800-1825 гг.» [6] та «Южная Украина в период кризиса феодализма 1825-1860 гг.» [7], які написані на основі дослідження широкого кола архівних і статистичних джерел та матеріалів особового походження. В цих працях розглянуті питання заселення Південної України, соціально-економічного розвитку краю, господарського життя колоністів, приділена увага участі греків у формуванні сільського господарства, торгівлі й промисловості.

Дослідженням матеріалів ревізій, церковного й адміністративно-поліцейського обліку, їх інформативними можливостями в питаннях кількісного й етнічного складу населення Росії у XVIII ст. займався В. Кабузан [8]. На його думку, матеріали ревізій є найбільш надійними джерелами для з'ясування кількості населення, його руху й етнічного складу. У своїй праці він приділив певну увагу грекам Північного Приазов'я, навів їх основні господарські заняття та внесок у засвоєння південного краю.

Підводячи підсумок, необхідно відзначити, що впродовж 20-80-х рр. XX ст., вивчення історії греків відбувалось за умов, коли радянська історична наука спиралась на комуністичну ідеологію – марксизм-ленізм. Інформація щодо грецького населення мала здебільшого загальний характер і висвітлювалась у темі колонізаційної політики Російської імперії та господарського освоєння й розвитку Північного Приазов'я.

Література

1. Ялі С. Греки в УСРР / С. Ялі. – Харків, 1931. – 208 с.
2. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України, ф. Х, спр. 11725, 20 арк.
3. Шевченко В. Древние верования и обряды в греческих колониях / В. Шевченко // Наука и техника. – Ленинград, 1927. – № 52. – С. 11.
4. Чернышова Т. Новогреческий говор сел Приморского (Урзуфа) и Ялты, Первомайского района, Сталинской области (Исторический очерк и морфология глагола) / Т. Чернышова. – К.: Издательство Киевского государственного университета им. Т.Г. Шевченко, 1958. – 82 с.

5. Дружинина Е.И. Северное Причерноморье в 1775-1800 гг. / Е.И. Дружинина. – М., 1959. – 280 с.
6. Дружинина Е.И. Южная Украина в 1800–1825 гг. / Е.И. Дружинина. – М., 1970. – 384 с.
7. Дружинина Е.И. Южная Украина в период кризиса феодализма 1825–1860 гг. / Е.И. Дружинина. – М., 1981. – 198 с.
8. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719–1858 гг.) / В.М. Кабузан. – М., 1976. – 307 с.; Кабузан В.М. Народы России в XVIII веке. Численность и этнический состав / В.М. Кабузан. – М.: Наука, 1990. – 256 с.

УДК 930.2:394(477)

Веремесва М.В., аспірант кафедри історичних дисциплін

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ

Історія повсякденності для українських науковців є відносно новою площиною досліджень, адже розвиток практик життєдіяльності людей став можливим тільки після здобуття Україною незалежності, визволення науки від ідеологічних догм, розширення доступу до зарубіжної історіографії та методології. Цей напрям у методології історії, справедливо пов'язують з відомими діячами школи «Анналів» М. Блока, Ф. Броделя, Л. Февра. Саме вони, свого часу, активно поширювали людинознавчу концепцію історії. У першій третині XX ст., вона набула остаточного оформлення у багатьох країнах Європи та США. У пострадянських країнах цей напрямок поширився у 1990-і рр. Зараз історія повсякденного життя є одною з найперспективніших і актуальних сфер дослідження у сучасній українській історичній науці. Він дозволяє комплексно дослідити українське суспільство на різних етапах його розвитку [3, с. 144]. Аналіз повсякденного буття розширює поле наукових визначень суспільних відносин, даючи йому нові перспективи розвитку. Особливістю історії повсякдення є те, що у центрі дослідження опиняється людина, її особливості і побут, перебіг життя, та вплив зовнішніх умов на її почуття та мислення.

Дослідження повсякденності мешканців України у різні історичні періоди перебуває ще на початковому етапі [1, С. 87]. Однак доробок вітчизняних дослідників поповнюється новими працями стосовно даної тематики. Публікації в яких розглядаються важливі питання предмету, об'єкту, методології історії повсякденності постійно поповнюються новими дослідженнями. Серед таких треба відзначити праці Г. В. Головка [1], О. Коляструка [2], С. Куделко [3], Т. Нагайко [4] Н. Пушкарьової [5], О. Удода [6], та інших.

На сьогоднішній день тенденції в історичній науці вказують на необхідність вироблення нових методологічних підходів до вивчення історичних процесів в Україні. Основою для історії повсякдення стала соціальна історія, яка поступово відокремилася від політичної та економічної історії. Перш за все науковці звернули свою увагу на соціальні проблеми населення, такі як голод, бідність, хвороби. Але увага зосереджувалась не стільки на людях, котрі переживали ці проблеми, скільки на соціумі в цілому. Для історії повсякденності характерною ознакою є її міждисциплінарний зв'язок з такими науками, як соціологія, етнологія, культурологія, психологія. Це значно розширює поле проблем історичного дослідження, надає їй узагальнюючий характер. На думку кандидата історичних наук Нагайко Т.Ю., наслідком цього є формування нових методологічних підходів до вивчення історичного минулого [4, с. 44]. На дослідженнях такого типу найбільше позначився вплив соціологів, що дали якісні методи. Вони передбачають врахування того, що люди, котрих досліджуємо, орієнтували свої вчинки на власні уявлення про світ, його устрій та інших людей, що до нього входили [2, с. 10]. Це означає необхідність переорієнтовуватися з власних уявлень на мислення людей, повсякдення яких розглядається.

На думку дослідниці повсякдення Коляструк О.А. історик повсякденного життя, не випускаючи з поля зору правових аспектів має перевіряти чинність різних настанов, визначаючи, яких з них дотримувались, а які залишались тільки на папері [2, с. 14].

У центрі уваги історії повсякдення головний учасник історичного процесу – людина, яка з одного боку є об'єктом ідеологічного впливу, а з іншого – мислячим рушієм дійсності. [5, с. 12] Вивчаючи людину у її повсякденності досліднику, потрібно відійти від об'єктивізму та звернути увагу на суб'єктивні особливості почуттів, переживань та мислення людей. У арсеналі джерел історика крім історичних документів з'являються неісторичні, до яких відносяться літературні лінгвістичні, культурологічні тощо [2, с. 11]. Необхідно залучати також методи психоаналізу (психоісторії), щоб зрозуміти мотиви поведінки людей. Саме так він зможе ґрунтовно та всебічно дослідити перебіг подій. Праця дослідника повсякденності – це інтерпретація чужих думок і слів, що становить собою не просто наратив, а транскрипт – тобто «переклад» з чужої емоційної мови [5, с. 13]. Крім цього, досліднику необхідно ураховувати вплив політичних, соціальних та економічних умов на мислення та почуття людини у досліджувану добу.

Для повноцінного дослідження повсякденного життя дослідник має вжитися у досліджувану добу через почуття та мислення досліджуваних людей, але в той же час залишати тверезий розум для аналізу правдивості, вірогідності тих чи інших подій, порівнювати та синтезувати офіційні джерела зі свідченнями людей [6, с. 8].

Отже, історія повсякдення є важливим напрямком розвитку історичної науки. І хоча українські історики лише оволодівають методологією досліджень означеного напрямку в українській історичній науці вже зроблено багато кроків на шляху розвитку та удосконалення історії повсякдення. Цей процес включає у себе застосування принципу антропоцентризму, та використання методів таких наук як філософія, психологія, етнологія та ін.

Література

1. Головка В. «Риба та м'ясо» історії повсякденності: теоретичні засади напрямку / В. Головка // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. / Ін-т історії України НАН України. - К., 2007. - Вип. 17. - С. 87-101.
2. Коляструк О.А. Методологія історії повсякдення / О.А. Коляструк // Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Сер.: Історія. – №44. – 2011. – С. 8-21.
3. Куделко С. М. История повседневности в контексте исторического краеведения / С.М. Куделко // Эпоха. Культуры. Люди (История повседневности и культурная история Германии и Советского Союза. 1920–1950-е годы). – Х., 2004. – С. 144–149.
4. Нагайко Т. Ю. Історія повсякденності: погляд на проблему / Т. Ю. Нагайко // Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукр. наук. конф. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 43-48.
5. Пушкарева Н. Л. Предмет и методы изучения повседневности / Н. Л. Пушкарева // Этногр. обозрение. - 2004. - №1. – С. 3-18.
6. Удод О.А. Історія повсякденності як методологічна проблема / О.А. Удод // Черкаси. – №3. – 2002. – С. 6-15.

УДК 930.1:94(477.51=114) «18» (045)

Волоніць В.С., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ВИПАДКИ ПАЧКАРСТВА У ДІЯЛЬНОСТІ НІЖИНСЬКИХ ГРЕКІВ – КУПЦІВ XVIII СТОЛІТТЯ

Торгові та митні устави російської держави засвідчують існування таємного довозу товарів через кордони держави. У XVIII столітті проблема пачкарювання (пачкарства,

контрабанди) набула особливої актуальності оскільки таємне постачання товарів в обхід митних зборів стало постійним й важко контролювалося. Термін «контрабанда» в російських законодавчих актах не використовувався, проте представники центральних та місцевих органів влади при складанні документів уживали такі вирази як «тайный ввоз заповедных товаров», «провоз запрещенных товаров» и «товары, утаенные от пошлин». Отже під поняттям пачкарювання або пачкарство у XVIII столітті розуміли нелегальне ввезення заборонених товарів та незаконне переміщення товарів через кордон без сплати мита. Збільшенню контрабандного потіку товарів іноземного виробництва сприяло обмеження на ввезення предметів розкоші та товарів легкої промисловості, асортимент, якість та ціна яких вигідно відрізнялась від вітчизняних. Відсутність прикордонних військ та невелика кількість митниць на українських землях сприяла регулярному постачанню контрабандних товарів.

Це явище не могло пройти повз основних постачальників іноземних товарів на український та московський ринки – ніжинських грецьких купців, які ще з середини XVII століття утримували провідні позиції в організації та функціонуванні внутрішньої та зовнішньої торгівлі на українських землях. Активно залучені до зовнішньоторговельних операцій греки змушені були шукати можливість пристосовуватися до постійних тарифних новацій щоб не понести великих фінансових втрат та захистити свої торгові інтереси. Тому не рідко греки таємно перевозили заборонені товари, вдавалися до хитрощів під час пакування товарів, отримували у молдавських господарів «рекомендаційні» листи для захисту свого товару, тощо.

Серед товарів які таємно перевозили через кордон особливе місце належало грошам. Мідні гроші російського карбування було суворо заборонено привозити з-за кордону, і коли на форпостах виявляли такі гроші, то їх негайно конфісковували разом із товарами. Але не тільки на форпостах стежили за тим, щоб золото та срібло не вивозили за кордон, а звідтіля на територію України – дрібні срібні та мідні монети. Згідно з сенатським указом від 1744 р., за цим мали стежити і на українських ярмарках. Приїжджі купці повинні були давати «сказки», що вони не мають при собі грошей, які виміняти за кордоном [1].

Покращити організацію митної справи на українських землях намагалась Колегія Закордонних Справ, яка видає указ 22 листопада 1746 року яким запроваджувалася обов'язкова паспортна система для купців які виїждять за кордон. Паспорти ці мали право видавати коменданти міст, Генеральна Військова Канцелярія та полкові канцелярії. Купці мали можливість без перешкод їхати за кордон після сплати індуктного збору (митний податок, що збирався з купців за привезені товари в Гетьманщину). До того ж в указі зазначалося, що «никаких им малоросийцам и торгующим в Малой России отнюдь ни под каким видом не чинить и тем их малоросийцев не озлоблять». Утім у цьому указі нічого не говорилося про купців чужинців – греків, які привозили на Україну закордонні товари й закупували тут на ярмарках товари для вивозу за кордон. Греки мали отримати дозвіл від Київської Губернської Канцелярії та сплатити індуктний збір [2].

У серпні 1747 року трапився дуже показовий, для ілюстрації грецького духу підприємницького авантюризму та винахідливості, випадок на Васильківському форпості. Були затримані придбані на українських ярмарках товари які належали македонському греку М. Цепану та ніжинському греку І. Федорову. За цей товар було сплачено індукту до київської індуктової карвасарії (пункт збору мита) і доручено вести ці товари за кордон ніжинському греку А. Миколаєву. Грек М. Цепан виїхав наперед до Василькова, щоб тут заздальгідь погодити справу з форпостними щодо перепуску за кордон товару. Втім не дочекався прибуття товарів та разом з групою грецьких купців поїхав до Македонії. Незабаром до Васильківської митниці прибули й його товари. Під час перевірки на митниці виявилось, що греки намагалися вивести 342 пар (пара-одиниця рахунку) та 2 клаптя соболячого хутра, 3 пари куниць, 2 пуда 30 фунтів коріння ревеню, 252 золотих червонців, 41 турецький червонець та 680 злотих. Митні одкупники вимагали конфіскувати товар, оскільки були відсутні виписи з російських митниць та був наявний корінь ревеню, який заборонено вивозити за кордон. Коли купець М. Цепан довідався про затримання товару він

повертається до України, приїздить до Києва та привозить з собою приватний лист від молдавського господаря князя Григорія Гики. У листі господар рекомендує «Цепана яко давнемо придворного свого купчину и дабы о покупке для собственной его господарской потребности по данному ему реестру мякотного товару». Окрім цього І. Цепан звертається з проханням до цариці, де зазначає, що до цього часу на хутрянні товари придбані на українських ярмарках не потрібні були спеціальні виписи з російських прикордонних митниць. Грек просив царицю повернути йому товар. Доки Сенат розглядав цю справу, хутро перевезли до приміщення Київської губернської канцелярії, оскільки не знайшлось жодного іншого пристосованого для зберігання хутряного товару приміщення. Вочевидь, клопотання молдавського господаря вплинуло на рішення Сенату. 12 листопада 1748 року, всупереч виданим до цього указам про конфіскацію всіх товарів і всього що було при купцеві, Сенат звелів повернути хутро купцю та накласти штраф у розмірі 1000 карбованців за намагання вивести ремень [3].

Тож греки активно займалися пачкарюванням, про що було відомо й ніжинському грецькому братству, адже ці товари зберігалися в приміщеннях грецької ніжинської церкви. Так у 1774 р. підданий Київського Видубицького монастиря с. Літок Осип Шикуненко вказував, що греки привезли до цього села потайки закордонні (заборонені для ввезення) товари який він відвозив до Ніжина й склав у церковному склепі ніжинської грецької церкви. Коли стали перевіряти товар на місці то виявилось, що це були 3 пака й 1 торба заповні та кумачів (заборонені для вивозу товари) які були в купі з іншими товарами. Також відомий випадок як грек Лагутка завозив з Османської імперії мило під видом ладану вночі, потайки за допомогою цолнера Васильківської митниці, грека Камбурлея.

Такі випадки поширення пачкарювання непокоїли центральний уряд і змусили його вдатися до певних заходів. Так, у 1763 р. була заснована «Комісія про комерцію», яка повинна була виробити заходи щодо упорядкування зовнішньої торгівлі [4]. Комісія дійшла висновку, що поширенню пачкарювання в першу чергу сприяють високі митні ставки на товари, що стягалися відповідно до тарифів. Тому за тарифом 1782 р. були зменшені мита, а також скасована система «заказаних» товарів [5]. Тариф забороняв завозити закордонні товари через суходільні митниці західного пограниччя, окрім звичайних виробів, сировини, угорського вина та кіс. Утім, остаточно подолати це явище так і не вдалося.

Література

1. Полное собрание законов Российской империи (далі - ПСЗ) І.- Т. 12, – № 8853. – С. 5-6.
2. ПСЗ І. – Т. 12, № 9333. – С. 629-630.
3. Тищенко М. Форпости, митниці та карантини на західному пограниччю, в зв'язку з зовнішньою торгівлею України у XVIII столітті / М. Тищенко. – К., 1931. – С. 46-47.
4. ПСЗ І. – Т. 15, № 11399. – С. 882-883.
5. ПСЗ І. – Т. 45. – 282 с.

УДК 930.2:94(477) "189"

Демченко А.В., аспірант кафедри історичних дисциплін

ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ 1890-Х РОКІВ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКІВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Повсякденне життя працівників металургійної промисловості України в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. відображено великим масивом офіційних документів. Період 1890-х рр. викликає особливий інтерес через те, що в зазначений час відбувається потужний сплеск розвитку металургійної промисловості, відкривається велика кількість нових підприємств. Через це підіймається питання нормативного урегулювання взаємодії

робітників і роботодавців, приймається ряд положень, які регулюють виробничі аспекти повсякденного життя металургів.

В законодавчих актах 1890-х рр. висвітлені питання:

- праці неповнолітніх;
- праці жінок та підлітків у нічний час;
- найму робітників;
- розмір податкових відрахувань з заробітної плати робітника;
- тривалість робочого дня;

Працю неповнолітніх на металургійних підприємствах України в останній третині XIX – на початку XX ст., регулювала низка нормативних документів, серед них: Статут Горний 1857 р. та Височайша затверджена думка Державної Ради від 1 червня 1882 р. «Про малолітніх, які працюють на заводах, фабриках і мануфактурах» [1,2]. У січні та березні 1890 р. Розпорядженням міністра фінансів було подовжену дію нормативного акту від 1882 р. до появи з цього питання особливого розпорядження [3,4]. На заводах заборонялась праця дітей віком до 12 років. Тривалість робочого дня малолітніх від 12 до 15 років не повинна була перевищувати 8 годин, але не більше 4 годин поспіль. Заборонялось використовувати їх працю у неділю та у «високоторжественные дни», та в нічний час з 9 годин вечора до 5 години ранку. Окрім цього, малолітні особи, які не мали свідоцтва про закінчення хоча б однокласного народного училища, мали можливість відвідувати навчальний заклад не менше як 3 години на добу або 18 годин на тиждень [2].

24 квітня 1890 р. Державна Рада встановила, що праця малолітніх осіб, віком від 12 до 15 років, можна використовувати 6 годин поспіль, але, в цьому разі тривалість робочого дня не мала перевищувати 6 годин. За дозволом Головного Фабричного Інспектора дозволялось використовувати працю малолітніх у неділю та у «високоторжественные дни», якщо на заводі в цей час працюють дорослі особи. Було змінено умови праці малолітніх на підприємствах, де денна робота тривала 18 годин та відбувалась у дві зміни. Робочий день міг тривати до 9 годин, але не більше 4,5 годин поспіль [5].

У 1885 р. Державна Рада заборонила праця жінок та неповнолітніх, які не досягли віку 17 років, у нічний час [6]. У квітні 1890-го р. було дозволено використовувати працю жінок та підлітків у нічний час (від 10 години вечора до 4 ранку). Але за умов, по-перше, наявності особливо поважного випадку, по-друге, особи, які працювали у нічну зміну, повинні відпочивати до 12 години наступного дня, по-третє, праця жінок та підлітків у нічний час дозволяється, коли роботи виповнюються одночасно і спільно з головами їх родин [5].

Питання найму робітників на приватних горних заводах врегульовувала затверджена царем думка Державної Ради «Про нагляд за благоустроєм та порядком на приватних горних заводах і промислах і про наймання робітників на ці заводи і промисли» [7]. Заводським управлінням заборонялось укладати з робітниками договори про найм, виконання яких повинно розпочатись через рік. У договір найму заборонялось вносити умови, які обмежували будь-яку сторону у праві використання судового захисту. Робітники обов'язково повинні отримати розрахункову книжку.

Положення Кабінету Міністрів від 8 серпня 1892 р. наділило Начальника Гірничого Управління Півдня Росії надзвичайними правами для боротьби з епідемією холери, яка швидко поширювалась серед робітничого населення України [8].

Травень 1895 року відзначився прийняттям Державною Радою акту «Про проведення відрахувань із заробітної плати робітників на фабриках, заводах і мануфактурах при стягненні податків й інших зборів» [9]. За цим нормативним актом, з робітника мали право стягнути не більш однієї третини з суми, що йому належить, якщо він неодружений. Та не більше однієї чверті, якщо він одружений, або овдовів, але має дітей.

У липні 1897 р. було внесено певні зміни до Статуту промисловості, які стосувались тривалості робочого дня. Згідно з цим, для робітників, зайнятих на роботі виключно у денний час, тривалість робочого дня не повинна перевищувати 11,5 годин а по суботам та

напередодні свят – 10 годин. Робітники, які хоча б частково зайняти на нічних змінах, повинні працювати не більше 10 годин за добу. Наведено перелік святкових днів: 1 і 6 січня, 25 березня, 6 і 15 серпня, 8 вересня, 25 і 26 грудня, п'ятниця та субота страсного тижня, понеділок та вівторок пасхального тижня, день Вознесіння Господнього, другий день свята Зіслання Святого Духа. Робітникам-нехристиянам дозволяється внесення інших святкових днів замість недільних, згідно Закону їх віри [10].

Таким чином, законодавчі акти 1890-х років регулювали найважливіші питання робітничої сфери повсякденного життя робітників металургійних підприємств України. Законодавець обмежив право роботодавців використовувати працю жінок та неповнолітніх у нічний час, захистив права малолітніх на освіту та зменшив тривалість їх робочого дня, у порівнянні з дорослою особою. Питання найму робітників чітко врегульовані відповідним договором, а розмір податків не може перевищувати встановлені норми. Тривалість робочого дня для дорослих коливалась від 10 до 11,5 годин, в залежності від того, чи працюють вони у нічну зміну.

Література

1. Устав Горный // Свод Законов Российской империи. – Санкт-Петербург, 1857. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.runivers.ru/upload/iblock/3c5/7.pdf>
2. Височайша затверджена думка Державної Ради від 1 червня 1882 р. «Про малолітніх, які працюють на заводах, фабриках і мануфактурах» // ПСЗ. – Санкт-Петербург, 1886. – Собр. 3-е. – Т.II. – №931. – С.265, 266.
3. Височайше повеління Міністра Фінансів «Про продовження терміну дії законів про працю малолітніх на заводах, фабриках і мануфактурах та про нічну працю жінок та підлітків» // ПСЗ. – Санкт-Петербург, 1893. – Собр. 3-е. – Т.X. – №6558. – С.55
4. Височайше повеління Міністра Фінансів «Про продовження терміну дії законів про працю малолітніх на заводах, фабриках і мануфактурах та про нічну працю жінок та підлітків» // ПСЗ. – Санкт-Петербург, 1893. – Собр. 3-е. – Т.X. – №6691. – С. 280
5. Височайша затверджена думка Державної Ради «Про зміну постанов про роботу малолітніх, підлітків та осіб жіночої статі на фабриках, заводах, мануфактурах і про поширення правил про роботу і навчання малолітніх на ремісничі заклади» // ПСЗ. – Санкт-Петербург, 1893. – Собр. 3-е. – Т.X. – №6742. – С. 309,310
6. Височайша затверджена думка Державної Ради «Про заборону нічної праці неповнолітніх і жінок на фабриках, заводах і мануфактурах» // ПСЗ. – Санкт-Петербург, 1887. – Собр. 3-е. – Т.V. – №3013. – С. 261
7. Височайша затверджена думка Державної Ради «Про нагляд за благоустроєм та порядком на приватних горних заводах і промислах і про наймання робітників на ці заводи і промисли» // ПСЗ. – Санкт-Петербург, 1897. – Собр. 3-е. – Т.XIII. – №9767. – С. 437- 440
8. Височайше затверджене положення Кабінету Міністрів «Про надання начальнику Гірничого Управління Південної Росії деяких повноважень на час існування холерної епідемії» // ПСЗ. – Санкт-Петербург, 1895. – Собр. 3-е. – Т.XII. – №8889. – С. 558-559
9. Височайша затверджена думка Державної Ради «Про проведення відрахувань із заробітної плати робітників на фабриках, заводах і мануфактурах при стягненні податків й інших зборів» // ПСЗ. – Санкт-Петербург, 1899. – Собр. 3-е. – Т.XV. – №11702. - С. 315
10. Височайша затверджена думка Державної Ради «Про тривалість і розподіл робочого часу у закладах фабрично-заводської промисловості» // ПСЗ. – Санкт-Петербург, 1900. – Собр. 3-е. – Т.XVII. – № 14231. – С.355-356

РЕШТКИ НЕБІЖЧИКІВ В ПОХОВАННЯХ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Характеристика поховань включає два основних аспекти аналізу останків похованого: спосіб поведінки з небіжчиком і характер положення трупа/залишків кремації (або відсутність трупа взагалі). Якісні ознаки дозволяють характеризувати положення тіла небіжчика в момент поховання (трупопокладення) або розташування залишків кремації (трупопалення), цілісність або зчленування останків; кількісні – кількість небіжчиків або відсутність останків похованого в могильної споруді. Таким чином, в приазовських могильниках представлені чотири способи поховання померлих: інгумація, трупопокладення з розчленуванням, кремація, кенотаф.

Спосіб поховання інгумація було зафіксовано в 1295 комплексах (86,3% всіх залучених поховань). Найхарактернішою позою є положення на боці з різним ступенем зігнаності в тазостегнових і колінних суглобах. У 1077 захороненнях (71,8%) вдалося простежити положення кістяка: в 996 випадках (92,5%) небіжчика було покладено на лівий бік; у 81 (7,5%) – на правий.

Ступінь зігнаності кістяків варіював від слабкого (тупий кут в тазостегнових суглобах) до сильного (гострий кут). Згідно гістограми, найбільш типовим показником зігнаності похованих в тазостегнових суглобах є кут 60-65°, однак основний масив поховань укладається в проміжок від 35° до 90°. Слабка ступінь зігнаності (до 130°) трапляється зрідка і є характерною в основному для поховань першого (раннього) горизонту.

Зведена інформація по всьому досліджуваному регіону показала, що домінуючими напрямками орієнтації були східний (43,73%) і північно-східний (26,03%), що разом із проміжним північно-східним-східним напрямком (9,55%) складають 79,31%. Виходячи з того, що північні орієнтації традиційно пов'язуються з похованнями покровського типу (покровської зрубної культури), нами були укладені гістограми орієнтацій окремо по двох областях Північного Приазов'я: 1) Приазовські Низовина і Височина; 2) Донецький Кряж. Отримані результати відобразили кількісні, а в цілому і якісні, відмінності між поховальними пам'ятками Донецького Кряжу і безпосередньо Приазов'я. Попри те, що доля північних відхилень в обох регіонах виявилася приблизно однаковою, східний сектор (Сх + ПнСхСХ + ПдСхСх) дещо переважав в орієнтації приазовських поховань. Так, у Приазов'ї (Низовина і Височина) даний показник склав 63,6%, на Донецькому Кряжі – 54,5%.

У 637 похованнях було зафіксовано позиції рук небіжчика, серед яких виділено 6 основних варіантів:

1) обидві зігнуті в ліктях, кисті розміщені перед черепом або грудьми (W) – 478 поховань (75,6%);

2) права рука випростана до колін або вздовж тулуба, ліва зігнута в лікті кистю обличчя або перед грудьми ($\text{L} \mid$) – 11 поховань (1,7%);

3) ліва рука витягнута до колін або уздовж тулуба, права зігнута в лікті кистю перед обличчям або грудьми ($\mid \text{L}$) – 49 поховань (7,9%);

4) одна зігнута рука піднесена кистю до черепа, інша – до ліктьового суглобу першої (LV) – 77 поховань (12,2%);

5) обидві руки розташовані під прямим кутом до хребетного стовпа ($\text{L} \text{L}$) – 9 поховань (1,4%);

6) обидві руки складені на грудях або в області живота ($\text{L} \perp$) – 8 поховань (1,2%).

Поховання за обрядом інгумации в переважній більшості випадків містили по одному скелету і лише 20 поховань (1,5%) були парними. У 16 випадках (80% парних) останні були пов'язані з дітьми (5 – власне дитячі, 9 – дорослий і дитина). І лише в трьох випадках (15% парних) в могилах знаходилися тільки кістяки дорослих. У положенні кістяків для парних

поховань спостерігається певна варіативність. Зазвичай трапляється однакове положення кістяків: скорчено на лівому боці, один за другим. При цьому, пози кістяків з одного поховання можуть дещо різнитися ступенем зібганості й позицією рук. У трьох випадках небіжчиків було укладено обличчям один до одного, при цьому обидва лежали на протилежних боках – лівому й правому. В одному випадку (Бабакова Могила к. 1 п. 1) у парному дитячому похованні небіжчиків укладено «валетом» [1]. В сумісних похованнях дорослих і дітей останніх завжди укладено перед дорослим, за винятком одного випадку, коли дитина лежала за спиною дорослого (Гайдамацький Кут к. 1 п. 5) [2, с. 179-195].

У 19 випадках (1,2% всього масиву) з різною мірою впевненості можна говорити про поховання розчленованих останків (демебрацію) небіжчиків. Примітно, що всі вони були досліджені на теренах Приазов'я (Низовини й Височини). Два поховання з розчленованими останками, походять з одного кургану, дослідженого поблизу с. Заможне Донецької обл. В одному з них (Заможне к. 1 п. 1), вчиненому в цисті, на дні перебували складені купкою розчленовані останки дорослої людини – уламки кісток кінцівок, грудного відділу і черепа – прикриті кам'яними плитками. У другому похованні (Заможне к. 1 п. 2), також справленому в цисті, на дні перебували складені купкою поганої збереженості кістки розчленованих останків дорослої людини – уламки кісток кінцівок, грудного відділу і черепа – прикриті кам'яними плитками [3, с. 86-91, рис. 3; 4].

У декількох випадках було зафіксовано відсутність окремих кісток небіжчика: кістки рук, хребці й нижні ребра, череп. У похованні, дослідженому поблизу с. Антонівка Запорізької обл. (Азов к. 2 п. 4) також був відсутній череп, проте на його місці зафіксовано пляму крейди у формі півмісяця, посипану зверху вугіллям [4, с. 77, рис. 2]. В іншому похованні (Розівка к. 1 п. 12) навпаки – було зафіксовано поховання лише черепа [5, с. 131, рис. 3, 5]. Цікавий випадок був простежений в могильнику, розкопаному на Міуському півострові (Бегліца к. 3 п. 2). Тут у скелета дорослої людини були відсутні гомілкові кістки правої ноги. Права стегнова кістка, перекрита не потривоженими кістками лівої ноги, перебувала в неприродному положенні: її колінний епіфіз був вставлений в тазостегновий суглоб [6, с. 64]. Унікальний обряд був зафіксований в похованні, дослідженому на території аеропорту м. Донецька (Аеропорт, к. 1 п. 4). Особливістю поховального обряду даного захоронення є те, що в давнину з тілом підлітка були проведені операції, що призвели труп в сублімований стан [7, с. 187-188, рис. 8].

За обрядом кремації здійснено 24 поховання (1,6% всього масиву). Картографія показала, що поховання за обрядом кремації на теренах Надазов'я поширені відносно рівномірно. Відомий лише один випадок кремації на місці (Петровське к. 2 п. 1). У всіх інших випадках поховання здійснювалися за обрядом кремації, коли тіло небіжчика спалювалося на стороні, а потім до могили поміщалися кремовані рештки. Певний інтерес представляє біритуальне поховання (Малий Кут к. 2, п. 9), в якому на дні ями знаходився кістяк дорослої людини в скорченому положенні на лівому боці, головою до ПнСх. В області рук, грудей і тазу лежала купка кальцинованих кісток людини. Серед кремованих кісток знаходилися фрагменти черепа і трубчастих кісток. Сліди багаття в ямі були відсутні. Зверху на спалених рештках знаходилася посудина [8, с. 147, рис. 4, 3].

В більшості випадків поховання за обрядом кремації вирізняє ряд рис, властивих соціально значущим похованням. У 16 випадках (66,7%) вони мали самостійні насипи або досипки, відрізнялися складністю і великими розмірами поховальних споруд, супроводжувалися багатим інвентарем (бронзовий ніж, дерев'яні посудини, вироби з кістки тощо) і в третині випадків – м'ясною напутьною їжею. Зокрема, 15 з 24 поховань були здійснені у відносно рідкісних могильних спорудах: зрубках (1), цистах і кам'яних скринях різної конструкції (14).

Виділення ритуальних або символічних поховань – кенотафів –традиційно пов'язане з певними об'єктивними і суб'єктивними труднощами, зумовленими ступенем збереженості пам'яток, якості розкопок та звітної документації. Враховуючи дану обставину, до кенотафів нами було віднесено 26 поховань (1,7% всього масиву). Розмірами й конструктивними

особливостями поховальних споруд, наявністю і розміщенням поховального інвентарю кенотафи відповідали зрубним обрядовим нормам, відрізняючись лише відсутністю останків небіжчика. Більшість кенотавів також вирізняються рисами соціально значущих похованням. У 16 випадках (61,5%) вони мали самостійні насипи або досипки, характеризувалися складністю й масштабами поховальних споруд, супроводжувалися м'ясною напутьною їжею і багатим інвентарем (бронзові ніж та підвіски, кістяний гребінь тощо).

Статистичні підрахунки дозволили встановити, що в Північному Приазов'ї найбільш масовою формою поховання є індивідуальне трупопокладення (інгумація), скорчено на лівому боці, з руками зігнутими в ліктях і розташованими у обличчя або перед грудьми померлого. Даний вид поховання, поширений по всьому ареалу зрубної культури, слід визнати стандартом або «зрубною» обрядовою нормою. Всі відмінні від «стандарту» способи поховання можуть розглядатися як відхилення від норми.

Література

1. Плешивенко А.Г. Могильник кургана «Бабакова Могила» из Северного Приазовья / А.Г. Плешивенко // ДСПК. – Т. IV – Запорожье, 1993. – С. 128-156.
2. Забавін В.О. Курган зрубної культури в Північно-Східному Приазов'ї / В.О. Забавін, С.Г. Небрат // АА. – Вып. 26. – Донецк, 2013. – С. 179-195.
3. Посредников В.А. Курган срубного времени у с. Заможное на Донетчине (к относительной хронологии типов погребальных сооружений) / В.А. Посредников // ДАС. – Донецк, 1992. – № 2. – С. 84-93.
4. Самар В.А. Верхняя хронологическая граница кмк и покровская культура Северного Приазовья / В.А. Самар // Проблемы изучения катакомбной культурно-исторической общности (ККИО) и культурно-исторической общности многоваликовой керамики (КИОМК). – Запорожье, 1998. – С.75-83.
5. Самар В.А. Курган Срубного времени из Приазовья / В.А. Самар // ДСПК. – Т. II. – Запорожье, 1991. – С. 125-126.
6. Ильюков Л.С. Курганы Миусского полуострова / Л.С. Ильюков, Л.М. Казакова. – Ростов: Изд-во Ростовского ун-та, 1988. – 168 с.
7. Усачук А.Н. Раскопки кургана срубной культуры на территории аэропорта города Донецка / А.Н. Усачук, В.А. Подобед, Ю.Б. Полидович, В.В. Цимиданов // ДАЗ. – 2009/2010. – Донецк: Вид-во ДонНУ, 2010. – № 13/14. – С. 185-202.
8. Привалова О.Я. Курганы бассейна Мокрой Волновахи (Северо-Восточное Приазовье) / О.Я. Привалова // АА. – Вып. 14. – Донецк, 2004. – С. 153-177.

УДК 94(477)"1859"

Коробка В.М., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

Коробка Ю.В., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ЗАСНУВАННЯ В МІСТІ МАРІУПОЛІ «ГРОМАДИ ОКРЕМОЇ ВІД ГРЕЦЬКОЇ» 1859 р.

9 січня 1859 р. з ініціативи міністра фінансів Олександра Княжевича та з височайшого дозволу у вищих державних установах Російської імперії було ініційовано законодавчий процес із заснування в місті Маріуполі громади окремої від грецької і про порядок приписки до неї.

Законодавчу ініціативу було сформульовано в записці в Державну Раду на ім'я державного секретаря, очільника канцелярії Державної Ради, Володимира Буткова [1]. Записка містила короткий виклад сутності справи. А вона полягала в наступному. Маріупольська міська грецька громада скаржилася міністру фінансів на те, що Катеринославська казенна палата включає до складу маріупольських купців та міщан

іногородніх осіб і клопоталося про заборону цього на майбутнє. На обґрунтування вимоги мариупольчани нагадали про особливі пільги, які начебто містила катерининська «Жалованная грамота христианам греческого закона, вышедшим из Крыма в Азовскую губернию на поселение» від 21 травня 1779 р. [2].

Вміщені в записку О. Княжевича пояснення підстав таких вчинків, сформульовано самою Катеринославською губернською казенною палатою. Їх сенс зводився до наступного: зазначений акт не містить ніяких виняткових положень стосовно купців, майстрових, «промисловців» – переселенців з Криму, яким призначено помешкання в Катеринославі та Маріуполі (в оригіналі – Маріанополі). Остаточо з'ясовуючи ситуацію, катеринославська губернська адміністративно-фінансова установа наголошувала на тому, що зарахування до мариупольських купців та міщан різних осіб як-от розкріпачених (вільновідпущених), іноземців, що вступили в підданство Російської імперії тощо, здійснювалося на підставі загальних узаконень [3].

Записка містила висновки міністра внутрішніх справ Сергія Ланського, який повідомив, що він, визнає доречними з цього приводу пропозиції Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора: зараховувати до мешканців міста як «руських», так й іноземців без надання привілеїв, «дарованих грекам». У той самий час С. Ланської запропонував утворити в Маріуполі з «руських» та іноземців за відбуттям ними повинностей особливу окрему від «греків» громаду, підпорядковану місцевому управлінню. У записці відобразилась й згода з цим міркуванням міністра державного майна [4].

З-поміж іншого в записці містилось міркування головнокеруючого II відділенням Власної Його Імператорської Величності Канцелярії графа Дмитра Блудова, який відзначав, що Грамотою 1779 р. «греки», які побажали вступити в міські стани, отримали загальні права для міських жителів, на які не впливали пільги, даровані переселенцям. У наслідок перетворень у відповідності із Городовим положенням 1785 р. для Маріуполя не зроблено ніяких особливих прав та переваг [5]. З цього випливав, за тлумаченням Д. Блудова, дозвіл прираховувати і до Маріуполя різного звання людей на чинних, обумовлених законодавством, підставах, без згоди громади, яка є там [6].

Цілковито погоджуючись з такими аргументами, міністр фінансів підтвердив їх статтями 434, 462, 464 – 470, 472 – 476, 480 – 487 законів про стани 9-го тому Зводу законів Російської імперії (вид. 1857 р.) [7]. О. Княжевич, разом з тим, навів і законодавчо обґрунтовані підстави відмови у прийнятті нових мешканців до міської громади – позбавлення певної особи доброго імені судом, або наявність, навіть у незасудженого, очевидної вади, усім відомої [8].

Підсумовуючи викладене, міністр фінансів запропонував в місті Маріуполі «понад існуючу там» «грецьку громаду», що користується на підставі «Височайшої грамоти» 1779 р. особливими привілеями, утворити «окрему громаду», до якої прираховувати як «руських», так й іноземців. При цьому знову утворена громада має турбуватися про відбуття її членами повинностей та підпорядковуватися місцевій міській думі за загальними правилами [9].

З цим висновком міністра фінансів погодився департамент законів (4 лютого 1859 р) та загальне зібрання (2 березня 1859 р.) Державної ради. Останнє визначення оформлювалось як «мненіє», що після затвердження імператором (30 березня 1859 р.) [10] набуло сили закону.

Література

1. РДІА. – Ф. 1149, оп. 5т – 1859, спр. 3, арк. 1.
2. Там само. – Арк. 1 зв.
3. Там само.
4. Там само. – Арк. 3 зв.
5. Там само. – Арк. 3 зв. – 4 зв.
6. Там само. – Арк. 4 зв.
7. Там само. – Арк. 10 – 10 зв.

8. Там само. – Арк. 12.
9. Там само. – Арк. 13.
10. Там само. – Арк. 20, 23, 25, 26.

УДК 364.682.4(477) "196/198"

Мельник А.М., аспірант кафедри історичних дисциплін

МІСЦЕ ГУРТОЖИТКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЖИТЛОМ РОБІТНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ УРСР (ДРУГА ПОЛОВИНА 1960-Х – ПОЧАТОК 1980-Х РР.)

Житло є невід'ємною складовою життя людини. Житлові умови в значній мірі обумовлюють її фізичне здоров'я і психологічний стан, накладають відбиток на формування та розвиток особистості, впливають на можливість створення сім'ї і на стосунки між її членами.

Характерний для радянської економіки пріоритет у розвитку промисловості групи «А», провідною галуззю якої була чорна металургія, призводив до того, що в містах, де розташовувалися металургійні підприємства, простежується постійний приріст мешканців. Зведення осель за типовими проектами, що розпочалося з середини 1950 х рр., зменшило гостроту житлової проблеми повоєнних років, поліпшивши побутові умов багатьох громадян. Тим не менш, темпи житлового будівництва відставали від запитів населення, тому робітники металургійних підприємств, які потребували поліпшення житлових умов, ставали на облік за місцем роботи, щоб у порядку черговості отримати квартиру від підприємства. Кількість сімей та однаків, які стояли в черзі на поліпшення житлових умов, на кінець 1980 р. у міських поселеннях Донецької обл. становила 167,4 тис., Дніпропетровської обл. – 132,6 тис., Луганської обл. – 88,3 тис., Запорізької обл. – 77 тис. [1, с. 146].

Мета роботи полягає у визначенні місця гуртожитків у забезпеченні житлом металургів протягом другої половини 1960-х – початку 1980-х рр.

Враховуючи чисельність черг на житло, очікування на його отримання могло тривати декілька років, а іноді і десятиріччя. Тому, щоб забезпечити металургів тимчасовим помешканням їм надавали місця в гуртожитках підприємств. Гуртожитки були двох видів: для проживання самотніх робітників і для проживання сімей. Перші знаходилися у спільному користуванні кількох осіб, які не перебували у сімейних стосунках [3, с. 19]. Типові проекти гуртожитків для самотніх робітників передбачали багатоблокові кімнати, а також кухні, кімнати для відпочинку і занять, що перебували у загальному користуванні [2, с. 263]. У гуртожитках для проживання сімей одна чи кілька кімнат знаходилися у відособленому користуванні сім'ї [3, с. 19]. Проте з 1975 р. гуртожитки для самотніх почали будувати за новими проектами, які передбачали скорочення кількості жилих кімнат у блоках і можливість їх переобладнання на квартири для посімейного заселення [2, с. 264].

Середньорічна чисельність металургів, які мешкали у гуртожитках, в період з другої половини 1960-х до початку 1980-х рр. складала більше 41 тис. осіб. Серед робітників підприємств чорної металургії, забезпечених житловими приміщеннями, у 1969 р. в Запорізькій обл. в гуртожитках мешкали 7,1% (6583 особи) [5, а. 9], а у 1980 р. їх кількість зросла до 10% (8714 осіб) [6, а. 62]. У Донецькій обл. даний показник зріс відповідно з 4% (10509 осіб) [5, а. 6] до 5,4% (11814 осіб) [6, а. 38]. Протягом другої половини 1960-х – початку 1980-х рр. по Дніпропетровській обл. кількість робітників, які проживали в гуртожитках, складала близько 6%: 21600 осіб у 1969 р. [5, а. 5] і 19172 особи у 1980 р. [6, а. 29]. Однак у Ворошиловградській обл. даний показник скоротилася з 4% (2718 осіб) [5, а. 3] до 3% (1555 осіб) [6, а. 20].

Середня жила площа на одного мешканця гуртожитку підприємств чорної металургії у 1969 р. була найбільшою у Донецькій обл. і становила 7,2 м² [5, а. 6], а найменшою у Запорізькій – 5,6 м² [5, а. 9]. У 1980 р. середня жила площа на одного мешканця була найбільшою у Ворошиловградській обл. – 12 м² [6, а. 17, 20], а найменшою, як і раніше, у Запорізькій обл. – 5,7 м² [6, а. 59, 62].

Робітники, які звільнилися за власним бажанням, могли бути виселені з гуртожитку лише у тому випадку, якщо вони, незважаючи на вимогу адміністрації, відмовлялись повернутися на колишнє місце роботи. Також виселення робітників, які були звільнені за порушення трудової дисципліни чи вчинення злочину, в судовому порядку без надання іншої жилої площі могло бути здійснено лише у випадку, якщо члени сім'ї робітника не працювали на даному підприємстві [4, с. 121].

Таким чином, в умовах нестачі житла, гуртожитки посідали важливе місце у забезпеченні робітників підприємств чорної металургії тимчасовим помешканням. Тим не менш, черги на житло призводили до того, що проживання в гуртожитку тривало роки, а іноді і десятиріччя. Середньорічна чисельність металургів, які мешкали у гуртожитках, в період з другої половини 1960-х до початку 1980-х рр. складала більше 41 тис. осіб. Середня жила площа, що припадала на одного робітника в гуртожитку, відрізнялася в залежності від області, у якій розташовувалося металургійне підприємство. Особливо яскраво цей розрив простежується на початку 1980-х рр.

Література

1. Народне господарство Української РСР в 1989 р. Статистичний щорічник / Держкомстат УРСР. – К. : Техніка, 1990. – 463 с.
2. О мерах по дальнейшему улучшению жилищных условий и культурно-бытового обслуживания рабочих и служащих, проживающих в общежитиях : Постановление Совета Министров СССР и ВЦСПС. 6 сентября 1974 г. // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. – М. : Изд-во полит. литер., 1976. – Т. 10 : октябрь 1973 г. – октябрь 1975 г. – С. 263-265.
3. Примірне положення про гуртожитки // Зібрання постанов уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. – №6 (1, 22 квітня, 17, 22, 28 травня, 3-12 червня 1986 р.). – К. : Вид-во політ. літер. України, 1986. – С. 18-26.
4. Про впорядкування використання відомчих і службових жилих приміщень : Постанова Ради Міністрів Української РСР. 23 жовтня 1962 р. №1230 // Збірник постанов і розпоряджень уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. – №10 (8 вересня – 23 жовтня 1962 р.). – К. : Держполітвидав УРСР, 1962. – С. 120-122.
5. ЦДАВО України, ф. 582, оп. 12, спр. 2006, 28 арк.
6. ЦДАВО України, ф. 582, оп. 12, спр. 2916, 225 арк.

УДК 930(47):355(477)"185/192"

Мельников Е.О., аспірант кафедри історичних дисциплін

ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ОКРУГІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. У РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У російській історіографії з історії реформування армії Російської імперії необхідно відзначити матеріали, присвячені таким аспектам: побут військовослужбовців, діяльність окремих військових діячів, війни Росії з Туреччиною і Японією. Залишається актуальною і проблема комплексного освітлення перетворень армії імператорської Росії.

У дослідженнях російських істориків здебільшого розглядаються питання реформування військових округів, які знаходились на території сучасної Росії, не охоплюючи інші території Російської імперії. Загальний акцент багатьох праць робиться на

тому, що військово-окружна система вплинула тільки на розвиток збройних сил Російської Федерації. Взагалі не береться до уваги той фактор, що багато частин та з'єднань, наприклад Одеського військового округу, були сформовані з місцевого населення, які згодом після початку революційних подій 1917 р. влилися до лав армій УНР, Гетьманату, Білого руху, більшовиків. Офіцерський корпус мав багатонаціональний склад, що згодом призвело до формування національних збройних сил, у тому числі й українських.

З сучасних досліджень слід назвати фундаментальну роботу С. Волкова, в якій з позицій останніх досягнень російської історичної науки аналізується розвиток офіцерського корпусу в Росії з перших років його існування до початку XX ст. [1]. В ній розглядається ряд аспектів соціально-економічного, професійного та культурно-освітнього рівня офіцерів другої половини XIX – початку XX ст. У праці представлено багато таблиць та статистичного матеріалу стосовно причин зменшення офіцерського складу перед Першою світовою війною, середньорічного зменшення юнкерів у військових училищах, програм юнкерських училищ, штатів військових гімназій у 80-ті роки XIX ст., розмірів офіцерського жалування, комплектування армії військовими чиновниками на початку XX ст. тощо.

Безсумнівну цінність в плані цього дослідження мають роботи присвячені аспектам навчання російських офіцерів. Треба відмітити напрацювання у цьому напрямі Ю. Галушко, А. Каменева, Н. Машкіна, А. Михайлова, С. Морозова, А. Журавльова [2; 3;4;5;6;7]. У своїх працях автори розкривають діяльність кадетських, юнкерських та військових училищ. Ця тема не розглядалася майже зовсім за часів радянських часів і має дуже велике значення для з'ясування професійного рівня офіцерської підготовки на українських землях у часи царату.

А. Воробйова дослідила історію та розвиток юнкерських та військових училищ Російської імперії протягом 1864 – 1917 рр. [8]. Автором проаналізовано побут, навчальні програми, виховання, різновиди уніформи юнкерів військово-навчальних закладів Російської імперії у тому числі і у межах округів на українських землях.

Боездатність збройних сил держави в конкретний історичний період, політична стабільність в значній мірі залежать від рівня професійної підготовки і морального обличчя офіцерського корпусу. Виходячи з цього, протягом всього існування імператорської регулярної армії уряд вживав заходів щодо вдосконалення системи військової освіти. Торкаючись цієї теми, деякі дослідження поверхово зачіпають здійснення навчального процесу в юнкерських училищах на території України. Починаючи з 1990-х рр. проблематика досліджень змісту навчально-виховного процесу розширювалася, до наукового обігу вводилися нові архівні матеріали та історико-педагогічна література. Ряд сучасних російських учених, позитивно оцінюють реформу військових училищ (1862 р.), підкреслюючи при цьому особливу роль керівництва армії та Військового міністерства.

Дослідження О. Теребова присвячено аналізу праць А. Денікіна, у яких генерал критикував повільне впровадження реформ та устрій військової системи Російської імперії [9]. У своїй праці автор робить висновок, що А. Денікін багато критикував заходи військового керівництва, але не давав конструктивних ідей. Статті відображували настрої політично ліберального середнього офіцерства та не були прогресивними, а сам генерал демонстрував ксенофобію та помірковано висловлювався про експансією Росією сусідніх держав, відкидаючи при цьому втрату територій, які належали Російській імперії.

С. Карпущенко розглянув побут російської армії, в тому числі і під час військового реформування другої половини XIX – поч. XX ст. [10]. Автор використовував архівні джерела та статті «Військового збірника» для опису одягу, харчування, внутрішнього стану казарм. Науковці О. Леонов та І. Ульянов присвятили свою працю проблемі вивчення розвитку регулярної піхоти царату. Автори висвітили аспекти організації, навчання, тактики, обмундирування, озброєння та повсякденного життя військових частин. [11].

Д. Первухін у своєму дослідженні проаналізував діяльність полкових судів у збройних силах царату з 1867 – 1921 рр. Наукова новизна праці полягає в комплексному підході до вивчення організації та діяльності правових установ впродовж зазначеного часу. Розвиток судочинства у військових округах пов'язаний з реформуванням російської армії, а військово-

судова система узаконювала правовий порядок у частинах, у тому числі і на українських землях, що перебували на той момент у складі Російської імперії. Автор у своїй роботі використовував нормативні акти та архівні матеріали стосовно зазначеної проблеми. Науковець зробив висновок, що на всі етапи розвитку судової системи в армії та діяльність полкових судів впливали зовнішні фактори, які відбувались у Російській імперії [12].

Цікавими є роботи С. Прищепи та А. Бегунової, що публікувалися у російському журналі «Сержант». Автори розглядають стан, обмундирування та озброєння піхотних та кавалерійських частин напередодні російсько-турецької війни 1877 – 1878 рр. А. Бегунова надає фактичний матеріал стосовно значущості українських губерній у розведенні коней за певними стандартами для офіцерського корпусу імператорської армії [13]. С. Прищепка виділяє іконографічний матеріал картин російського митця В. Верещагіна при розгляді питання обмундирування різних частин. Автор наголошує, що художник змальовував найдрібніші деталі одягу вояків та використовував при написанні картин автентичні предмети [14].

М. Корольов проаналізував реформування російської армії другої половини XIX – поч. XX ст. [15]. У дисертації розглянуто причини та хід перетворень, основні помилки та прорахунки, а також позитивні наслідки окремих кроків Військового міністерства у зазначеній сфері. У контексті розвитку військово-окружної системи Російської імперії досліджено впровадження Київського, Одеського, Харківського округів та їх розвиток в загальному процесі реформування збройних сил царату. М. Корольов проаналізував «Статут про воїнську повинність» 1874 р. та його вплив на прискорення мобілізації у військових округах Російської імперії, зміну тактики у діях піхоти, кавалерії та артилерії, прояви основних позитивних та негативних рис реформування армії під час воєн Російської імперії з Туреччиною 1877 – 1878 рр. та Японією 1904 – 1905 рр., відмітив педагогічні та тактичні ідеї М. Драгомирова. Дисертація має схеми та таблиці стосовно структури центрального військового управління у другій половині XIX ст., список військових міністрів Російської імперії.

У сучасній російській історіографії простежуються тенденції близькі до історіографії XIX ст., що проявляються в ідеалізації наслідків реформ та прагнення вивчати окремо реформи сухопутних та воєнно-морських сил. Більшість праць істориків була приурочена до ювілейних дат, цим пояснюється схвальний характер змісту видань та окремих публікацій.

У працях сучасних істориків частково були висвітлені реформи центральних та місцевих органів військового управління; реформи пов'язані із розбудовою різнопланових воєнно-навчальних закладів; питання участі конкретних персоналій у розробці й проведенні воєнних реформ. Історики розпочали роботу над висвітленням воєнних реформ в окремих регіонах Російської імперії не торкаючись ґрунтовно розгляду цього питання по військовим округам на території України. Триває розробка питань переозброєння різних воєнних частин.

Практично не викликали інтересу істориків реформи кавалерії, артилерії та інженерних військ, мабуть, через те, що вони вже ретельно були висвітлені в радянський період. Поза увагою дослідників залишилися реформи козацьких, гренадерських та гвардійських частин, воєнного духовенства та частин зв'язку.

На окрему увагу в подальшому заслуговує чисельна історіографія полків та різних воєнних частин, крізь призму якої можна вивчити ставлення самих військових вищих та нижніх чинів до проведення реформ. Також окремим предметом дослідження може бути питання воєнних контр-реформ, якому побіжно приділили увагу деякі радянські дослідники.

Розширення можливостей для історичних досліджень з 1990-тих рр. по сьогодні призвело до ламання усталених стереотипів. З'являється низка популістських праць по джерелам білої еміграції, що мають на меті отримання популярності та матеріального достатку, як явище негативне. У публіцистичному книжковому світі Росії вперше за довгі роки консервації з'явилися видання мемуарів діячів, що займали значну роль в імператорській Росії, лідерів білого руху, а так само представників військової середовища, які так чи інакше боролися з радянською владою.

Література

1. Волков С. В. Русский офицерский корпус / С.Волков. – М.: Воениздат, 1993. – 368 с.
2. Галушко Ю., Колесников А. Школа Российского офицерства / Ю. Галушко. – М.: Знание, 1993. – 321 с.
3. Каменев А.И. История подготовки офицерских кадров в России / А.И. Каменев. – М.: Наука, 1990. – 247 с.
4. Машкин Н.А. Высшая военная школа Российской империи XIX – начала XX века: Автореф. дис...канд. ист. наук 07.00.02 – Отечественная история. – М., 1973. – 57 с.
5. Михайлов А.А. Руководство военным образованием в России во второй половине XIX – начале XX веков //А.А.Михайлов. – Псков: 1999. – 243 с.
6. Морозов С.Д. Военное образование в России на рубеже XIX–XX вв./ С.Д. Морозов // Военно-исторический журнал. – 1998, № 5. – С.82 – 91
7. Журавлёв А. Ю. Подготовка обер-офицерского состава русской армии в юнкерских военных училищах второй половины XIX - начала XX в. : дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / А.Ю. Журавлёв. – СПб., 2008. – 322 с.
8. Воробьева А.Ю. Российские юнкера, 1864 – 1917. История военных училищ / А.Ю. Воробьева. – М.: Астрель, 2002. – 61 с.
9. Терёбов О.В. А.И. Деникин против канцелярщины, показухи и произвола / О. В. Терёбов // Военно-исторический журнал. – 1994, № 2. – С. 90 – 94
10. Карпущенко С.В. Быт русской армии XVIII – начала XX века / С.В. Карпущенко. – М.: Воениздат, 1999. – 366 с.
11. Леонов О.С., Ульянов И.П. Регулярная пехота 1855-1918 / О.С. Леонов – М.: АСТ–ЛТД, 1998. – 623 с.
12. Первухин Д. В. Организация и деятельность полковых судов в Вооруженных Силах России с 1867 по 1921 год: Дис. ... канд. юрид. наук 12.00.01.– теория права и государства; история права и государства; история правовых и политических учений. – М., 2000. – 210 с.
13. Бегунова А.И. Русская кавалерия в русско - турецкой войне 1877 – 78 гг. / А.И. Бегунова // Сержант. –1999, № 12. – С. 3–13
14. Прищепа С.В. Русская пехота в русско - турецкой войне 1877 – 78 гг. / С.В. Прищепа // Сержант. – 1999, № 10. – С. 3 –12
15. Королёв М. А. Преобразование армии и флота Российской империи в контексте военных реформ (вторая половина XIX – начало XX вв.): Дис... канд. історичних наук 07.00.02: Отечественная история / М. А. Королёв.–М., 2009. – 214 с.

УДК 630*2(477.62)"18/19"

Новікова С.В., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ЛІСОРОЗВЕДЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ (XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

У 2018 р. виповнюється 175 років Великоанадольському лісу, який вважається першим у Російській імперії штучно створеним у степових умовах лісовим масивом. Заснований відомим лісоводом В. фон Граффом, він став важливим чинником у розвитку сільського господарства краю, захищаючи прилеглі землі від посух, пилових бур, неврожаїв, поліпшуючи клімат та умови життя і праці людей. Враховуючи це, досвід лісорозведення у Приазов'ї є важливим для сучасного життя нашого краю.

Ліси традиційно були однією з важливих статей прибутку в економіці Російської імперії. Вони давали дрова, різноманітні будівельні та хімічні матеріали, що використовувалися не тільки у межах країни, а й експортувалися за кордон. Ліси знаходилися у власності держави (казенні), імператорської родини (удільні), імператора (кабінетські), різних державних установ (відомчі) та приватних осіб. Усі вони, крім приватних, управлялися лісничими – офіцерами Окремого корпусу лісничих або

чиновниками відповідних міністерств. Ще з початку XIX ст. їх готували як фахівців зі спеціальною вищою освітою, а з 1830-х рр. для цього стали створювати спеціальні навчальні заклади. Враховуючи важливе стратегічне значення лісової галузі, сформований у 1839 р. Корпус лісничих мав подвійне підпорядкування: входив до складу цивільного Лісового департаменту та водночас був військовою частиною. Саме тому службовці корпусу носили військову форму і зброю, мали військові звання та відзнаки.

Очолював організацію інспектор Корпусу, якому підпорядковувалися губернські лісничі. Їм підпорядковувалися окружні лісничі, а цим останнім – підлісничі або кондуктори. Вони отримували освіту у спеціальних середніх навчальних закладах і займалися охороною та розведенням лісів. У підпорядкуванні кондукторів знаходилася лісова сторожа на місцях – лісники та об'їждчики [1].

У 1840-х рр. у державі виникла ідея розширення земель, придатних для землеробства, за рахунок використання посушливих українських степів. Але реалізувати її було дуже складно через несприятливі кліматичні умови. Захищати принадні для землеробства території від згубних степових суховіїв повинна була потужна система лісових насаджень. Втілювати в життя цей задум було доручено Віктору Єгоровичу фон Граффу, випускникові Санкт-Петербурзького лісового і межового інституту, який за завданням Лісового Департаменту Міністерства державних маєтностей повинен був випробувати можливість створення штучних лісових насаджень у безводних степах Приазов'я [2].

23 листопада 1843 р. В. фон Граффом було вибрано місце під показову лісову посадку – Великоанадольська пустка у верхів'ях річки Кашлагач. 1843 р. став роком створення Великоанадольського лісу. Одночасно Віктор Єгорович створює першу у Російській імперії Великоанадольську нижчу школу лісових кондукторів, призначену для виховання фахівців степового «древовозращення». Спочатку у ній навчалися лише п'ять хлопчиків, обраних В. фон Граффом з дітей місцевих селян. За 23 роки існування в школі було підготовлено 170 лісників. Про рівень їх освіти можна скласти уяву з того, що перші 10 лісників навчалися 13 років (перший випуск відбувся у 1857 р.), фахівці другого випуску – 11 років, а у 1857 р. було встановлено 4-річний термін навчання, у тому числі 1 рік – тільки для практичних робіт у лісництві. Узявши за зразок методу навчання у вищих лісових школах, В. фон Графф побудував систему викладання на військовий лад: починаючи від військового обмундирування і закінчуючи привласненням випускникам школи військових чинів. Така форма навчання проіснувала в школі до 1917 р. Школа була названа на його честь у 1910 р. [3, с.53]

За час свого існування школа пережила немало перетворень: з переведенням В. фон Граффа до Петербурга пов'язано перше закриття школи в 1866 р. (останній набір відбувся у 1863 р.). В середині 1860-х рр., після закриття школи, лісництво було перетворене в зразкове, його бюджет і штат скорочений втричі. У 1870-х рр. новий завідувач лісництвом Людвіг Барк зумів знову зацікавити Лісовий Департамент в степовому лісорозведенні, внаслідок чого фінансування лісництва і площі лісокультурних робіт були збільшені, а лісорозведенням почали займатися інші казенні степові лісництва. З 1888 р. у Великоанадольському лісництві знов була відкрита нижча школа лісників з 2-річним терміном навчання, яка проіснувала до 1917 р. Її вихованці працювали у Катеринославській, Київській, Полтавській, Самарській, Саратовській, Таврійській, Херсонській, Харківській, Астраханській губерніях, а також Бесарабській області. Більшість з них складали екзамени на звання кондуктора і працювали лісниками [4].

В. фон Графф розробив цілий комплекс агротехнічних заходів по розведенню лісів у степу, замовляв насіння майже у всіх губерніях європейської частини країни, започаткував вирощування 55 порід дерев та кущів, відкрив багато нових рослин, створив два постійних розплідники, тимчасові школи лісових дерев, постійні школи фруктових дерев, город аптечних рослин, квітник, парк, фруктовий сад та багато ін. Населенню краю протягом 1847 – 1866 рр. було відпущено, переважно безкоштовно, більше 1,7 млн. саджанців. В. фон Графф також зібрав велику бібліотеку та створив музей при лісництві. Зібраний ним великий

гербарій рослин Великоанадольського степу демонструвався на Всеросійській промисловій виставці 1872 р. у Москві. У 1850 – 1852 рр. у лісництві було побудовано метеорологічну обсерваторію, забезпечену повним комплектом метеорологічного обладнання, яка допомагала В. фон Граффу у його нелегкій роботі [2].

За дорученням Лісового департаменту В. фон Графф у 1848 р. обстежив стан лісорозведення на півдні Російської імперії та склав план його розвитку на наступний час. Цей план був схвалений у 1850 р. Також він розробив інструкції до проведення робіт при степовому лісорозведенні та по управлінню учбовими степовими лісництвами. За його сприянням були посилені роботи у Бердянському, Бендерському та Аккерманському зразкових лісництвах, а також на багатьох плантаціях південних губерній країни. Допомогали В. фон Граффу у цій важливій справі міністр державних маєтностей П. Кисельов, директор Лісового департаменту М. Ламздорф, директор Департаменту сільського господарства О. Левшин, відомі лісоводи Ф. Арнольд, І. Войнюков, Е. Петерсон та багато ін. [2].

Новий завідувач лісництва Людвіг Барк (1867 – 1879 рр.) домігся від Лісового департаменту збільшення фінансування, завдяки чому зросли площі лісокультурних робіт і лісорозведенням стали займатися інші державні лісництва Катеринославської губернії. У 1873 р. за відомостями Лісового департаменту Великоанадольське лісництво з відділеннями займало площу у 273 дес. і вважалося основою для переходу від дослідних робіт до істотного розведення лісів у південних степах країни.

У 1892 – 1898 рр. Великоанадольське лісництво стало одним з дослідних майданчиків Особливої експедиції Лісового Департаменту по випробуванню і обліку різних способів і прийомів лісового і водного господарства в степах Росії під керівництвом відомого географа та ґрунтознавця професора В. Докучаєва. За його ініціативою було виділено три науково-дослідні пункти: Великоанадольський, Деркульський і Кам'яностеповий. На основі Великоанадольського пункту було створено Маріупольське дослідне лісництво. У складі Особливої експедиції в лісництві працювали: лісовод, ґрунтознавець і геоботанік Г. Висоцький; геолог, гідролог і ґрунтознавець П. Отоцький та ін. У 1894 – 1919 рр. у школі працював викладачем, а потім завідувачем школи та лісництва Микола Дахнов – видатний вітчизняний лісовод та садівник [3, с. 60].

У 1908 році у Великоанодолі відбувся черговий з'їзд діячів степового лісорозведення. Г. Висоцький, що обстежив майже усі степові лісництва, зробив ґрунтовну доповідь, на підставі якої з'їзд прийняв рішення створювати ліс у степу тільки за деревно-чагарниковим типом, а в кращих місцях – за деревно-тіньовим типом. Саме у цей час була проведена інвентаризація лісу, значно збільшилися його площі, відновлювалися насадження, що усихають.

Таким чином, досвід лісорозведення на території Маріупольського повіту у XIX – на початку XX ст. мав істотний вплив на справу поширення лісів у південних губерніях Російської імперії, сприяв формуванню великої кількості досвідчених фахівців степового лісорозведення та розвитку окремого напрямку професійної освіти, призвів до значного покращення умов проживання і господарської діяльності місцевого населення.

Література

1. Коковцов, Д. Н. Устав лесной (Свод законов т. 8, ч. 1), дополненный и измененный по продолжениям 1863, 1864, 1868, 1860, 1871 и 1872 гг. и позднейшим узаконениям / сост. Д. Коковцов. – СПб.: Изд-во А. Ф. Девриен, 1876. -VIII, 545 с.
2. Фон Графф Виктор Егорович [Электронный ресурс] // Жизнеописание выдающихся деятелей лесного хозяйства России. Век девятнадцатый. – Режим доступа: http://www.lesnyk.ru/vek19_7.html. - Назва з екрану
3. Федотова А.А. Велико-Анадольское лесничество и создание лесного опытного дела в России (1840 – начало 1890х гг.) /А.А. Федотова, М.В. Лоскутова // Известия РГО. - 2013. - Т. 145. - № 6. - С. 52-65

4. Подвиг. К 190-летию со дня рождения В.Е. фон Граффа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lesopromyshlennik.ru/business/graff.html>. – Назва з екрану.
5. Лисовенко Н. Подпоручик корпуса лесничих [Електронний ресурс] / Н. Лисовенко. – Режим доступу: <http://www.forestforum.ru/viewtopic.php?f=9&t=4565>. – Назва з екрану.
6. Великоанадольский лес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donbass.name/letopis/1453-velikoanadolskij-les.html>. – Назва з екрану.

УДК 001.814.001.33"157/164":271.5 (4-11)(043)

Папазова А.В., кандидат історичних дисциплін, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

АКТОВІ ТА ДІЛОВОДНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

У зв'язку з активним процесом інтеграції України у загальноєвропейську спільноту, значний інтерес викликає діяльність ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. Товариство Ісуса була провідником європейських цінностей в українські землі. Однак, джерела, які висвітлюють проблему, докладно не вивчені, не має належного уявлення про орден, його цілі, методи й результати діяльності, а тим більше про те, що найбільш важливо – про вплив єзуїтів на історичний процес. Тому так важливо розглянути можливості щодо різних видів джерел, передусім, актових та діловодних.

Мета публікації – проаналізувати інформативні можливості актових та діловодних документів щодо історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст.

Джерельну базу проблеми вивчало не так багато дослідників, а предметом спеціального вивчення зазначена проблема майже зовсім не була. Є окремі поодинокі статті чи частини праць, що торкаються певної частини регіону чи сфери роботи Товариства [1-3].

Найбільш важливими серед усіх джерел є актові та діловодні документи, які належали урядам держав східнослов'янського регіону: Речі Посполитої й Московського царства. Джерела даної категорії складають наступні підгрупи: королівські й царські акти, документи державних установ і відомств, документи державних діячів, діловодна документація, судово-слідчі джерела та діловодні джерела фінансово-економічного призначення.

Королівські акти уряду Речі Посполитої дозволяють довідатися, як і які дома створив орден, яке матеріальне забезпечення їм надавалося з королівської скарбниці. Наприклад, спеціальними грамотами король Стефан Баторій подарував єзуїтам кілька сіл [4, 5].

Королівські грамоти показують ставлення владних структур і ступінь їхньої участі у підтримці унії католицької й православної церков. Наприклад, секретна грамота короля Сигізмунда III від 18 травня 1592 року хвалить єпископів, згодних з унією [6].

Королівські документи дозволяють робити висновки про становище ордену в країні, його вплив на королів. Це ілюструється королівським декретом від 1584 р. [7]. Документи доводять, що саме Сигізмунд III був найбільш прихильний до ордену. Він неодноразово писав листи до магістрату міста Львова про забезпечення допомоги ордену в місті [8].

Документи уряду Московського царства щодо ордену пов'язані тільки з деякими епізодами його діяльності в державі в досліджуваний період. Це, насамперед, грамоти, інструкції, накази, листи розпорядження Івана IV Грозного, які відносяться до зустрічі, забезпечення пересування папського посла А. Поссевіно [9], реалізації Ям-Запольського перемир'я й посередництва в цій справі римської курії та єзуїтів [10]. Зазначені документи добре вивчені в російській історіографії [11], вони важливі для створення всебічного уявлення про діяльність ордену в регіоні.

Документи державних установ і відомств, документи державних діячів так само дають значну кількість фактів про орден. У документах провінційних сеймів багато постанов щодо скарг і прохань православних [12]. Вони розкривають методи впливу ордену на уніатів, привілейовану шляхту, державних діячів [13]. Про участь єзуїтів у дипломатичній місії повідомляють документи дипломатів, наприклад, повідомлення російського посла І. Шеврігіна [14].

Окрему групу джерел складають діловодні документи, судово-слідчі джерела й джерела фінансово-економічного призначення. Це скарги на єзуїтів, передусім з боку православних, заповіти, застави, фундації й дарування ордену з боку духівництва, феодалів, королів.

Найбільш численні скарги на єзуїтів і вихованців їхніх колегіумів із боку православного населення. Найчастіше зустрічаються скарги з боку православного духівництва, зокрема, відомі скарги луцького духівництва [15]. Зазначені документи дозволяють вивчити положення єзуїтських навчальних закладів і методи членів Товариства [16]. Конфлікт різних релігійних конфесій у регіоні був неминучий, але скарг на орден єзуїтів не так багато, як скарг на служителів католицької церкви взагалі [17]. Дана підгрупа документів дозволяє простежити відносини єзуїтів із місцевим населенням, зміни в їхньому характері у досліджуваний період.

Фінансовий стан ордену відображають документи майнового та фінансового характеру, але відокремити їх досить складно. Особливо це стосується купівель єзуїтів, що здебільшого відбувалися за допомогою інших осіб. Досить повну й достовірну інформацію надають документи купівель, одержання земельних ділянок, іншого майна через застави. Наприклад, купівля маєтку Почап у білоруських землях. Відомі інвентарі єзуїтських домів, зокрема, Полоцький колегіум мав інвентарі за 1623 р. У цих документах є відомості про будівництво костьолів, шкіл, аптек, лихварську діяльність. Головне значення єзуїтських інвентарів у тім, що вони дозволяють охарактеризувати економічні позиції ордену, простежити процес формування великого земельного володіння єзуїтських домів [18].

Фінансово-економічне положення ордену розкривають заповіти, дарування, привілеї й фундації (забезпечення заснування певного дому ордену). Прикладами можуть служити грамоти-привілеї єпископа М. Шишковського на заснування Луцького колегіуму [19], фундації єпископа Б. Радощевського на колегіум у Фастові [20], фундації Анни-Алоїзи на колегіум і костьол в Острозі [21]. Більшість документів майнового й фінансового характеру представлені різними видами дарувань.

Отже, актові та діловодні документи Московського царства й Речі Посполитої різноманітні за своїм значенням, характером, змістом. Вони розкривають багато аспектів діяльності ордену, цілі й методи роботи єзуїтів, характер взаємин і співробітництва політичних і релігійних структур суспільства. Матеріали королівської влади про Товариство дозволяють виявити близькі цілі, дії й методи, спроби використовувати один одного і співпрацювати. Однак Московське царство не мало в досліджуваний період загальних цілей з єзуїтами. Їхнє тривале співробітництво не відбулося. У зв'язку з цим документів російського уряду, що стосуються ордену, небагато, і вони носять, в основному, заборонний характер. Документи уряду Речі Посполитої, навпаки, свідчать про допомогу ордену. Документи даної групи є одними з найбільш об'єктивними, виражають інтереси королів і знаті.

Література

1. Блинова Т.Б. Иезуиты в Белоруссии (Их роль в организации образования и просвещения) / Тамара Борисовна Блинова. – Гродно: ГрГУ, 2002. – С.15-23.
2. Опря А.В. Орден єзуїтів та його діяльність на українських землях у XVI – XVII ст. в сучасній українській історіографії / А.В. Опря // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. – 2009. – Т. 19. – С. 134-140.

3. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. / Тетяна Шевченко. – Львів: Свічадо, 2005. – С.14-15.
4. Грамота короля Стефана Батория дисненскому подстаросте Островскому об отдаче полоцким иезуитам сёл Игуменово, Копоровичи и Мотырино. 1583 г. ноября 8 // Белоруссия в эпоху феодализма (сборник документов): в 4 т. – Минск: Беларусь, 1959-1979. – Т. 1. – 1959. – С. 160-161.
5. Грамота короля Стефана Батория от 11 апреля 1584 г. // Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией: в 5 т. – СПб., 1846-1853. – Т.3. – 1848. – С.284-258.
6. Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 г.) // Платон Николаевич Жукович. — СПб., 1901. — С. 99-100.
7. Історія релігії в Україні: в 10 томах. – Т.2. – К.: Укр. Центр Духовної культури, 1997. – С. 176-177.
8. ЦДІАУ у Львові. Ф. 132. Оп. 1. Спр. 35. Арк 1-3, Спр. 36. Арк 1-3, Спр. 37. Арк. 1-3; Спр. 38. Арк. 1.
9. Памятники дипломатических отношений древней России с державами иностранными. – Т. X. Памятники дипломатических сношений с папским двором и с итальянскими государствами (с 1580 по 1699 год.). – Санкт-Петербург, 1871. – С.26-45.
10. Там само. – С. 94-140, 165-167, 182-185.
11. Годовикова Л.Н. Вступительное слово // Поссевино А. Сочинения о России XVI в. / Пер., вступ ст. и коммент. Л.Н.Годовиковой. – М.: МГУ, 1983. – С. 6-13.
12. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, учреждений при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч.II. – Т.І.– Постановления дворянских провинциальных сеймов, в Югозападной России. – М., 1861. – С. 135, 181, 282, 378, 391.
13. Жукович П.Н. Вказ. праця. – С. 506-507.
14. Памятники дипломатических отношений древней России.... – С.15-21.
15. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, учреждений при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. I. – Т. VI: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322-1648 г.) – С. 590-596, 680-683.
16. Жалоба полоцкого иезуита Яна Филиповского на всех полоцких схизматиков // Уния в документах: сб. статей / Сост. В.А. Теплова, З.И. Зуева. – Минск: «Лучи Софии», 1997. – С. 437.
17. Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – поч. XVII ст.: Зб. док-в і мат-в). – К.: Наукова думка, 1988. – С. 70-255.
18. Блинова Т.Б. Иезуиты в Белоруссии / Тамара Борисовна Блинова. – Минск: Беларусь, 1990. – С. 10-11, 43, 66.
19. Привілей єпископа М. Шишковського на заснування в Луцьку єзуїтського колегіуму. 1606 р., лютого 9, Янів (над Бугом) // Боротьба... – С. 188.
20. Фундаційний акт католицького єпископа Б. Радосшевського на заснування єзуїтського колегіуму у Фастові. 1622 р., грудня 9, Фастів // Боротьба... – С. 233-234;
21. Єзуїтська преподобиця: історичне оповідання. – Вінніпег: Українська видавнича спілка Б.Р.В. – С. 25, 60.

УДК 329(477.62-2) "1917"

Романцов В.М., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історичних дисциплін

УКРАЇНСЬКИЙ РУХ І РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПРОЦЕС У МАРІУПОЛІ НА ВЕСНІ 1917 Р.

Українська революція 1917 – 1921 рр., 100-річчя початку якої відзначає Україна у 2017 р., була поворотною подією нашої історії, бо відкрила шлях до відродження

Української держави. Важливе місце в революційному процесі того часу посідав український рух, який розгорнувся в різних регіонах країни. Маріуполь – це невід’ємна частка України, про що свідчить український національний рух в революційних подіях того часу. Він мав свої особливості, і це потребує спеціального дослідження. Це дає можливість з’ясувати місце Приазовського краю в історії України, в її суспільному розвитку.

У працях українських істориків, маріупольських краєзнавців зазначена тема висвітлювалася лише фрагментарно. Протягом 20 – 80-х років XX ст. питання щодо подій Української революції загалом та її здійснення на теренах Маріупольського повіту зокрема, підтиском компартійної цензури не висвітлювалися, джерела, які містили фактичний матеріал з теми в Маріупольському краєзнавчому музеї майже не збереглися, за виключенням не досить повних підшивок місцевих газет та кількох фотосвітлин.

У пострадянський час деякі аспекти зазначеної теми отримали висвітлення в працях наукових співробітників Маріупольського краєзнавчого музею, П. Мазура, В. Романцова. Питання щодо розвитку українського руху революційної доби 1917 р. у Маріуполі потребує ґрунтовного дослідження.

Синхронно з початком лютневої революції, яка змела російське самодержавство, до боротьби за утвердження національної ідентичності та відродження державності піднялися українські політичні сили. Початком цього руху стало створення Української Центральної Ради 3 – 4 березня 1917 р. (за старим стилем).

Під впливом цих подій у Маріуполі активізувався український рух, найбільш відомими діячами якого були викладач єпархіального училища С. Липківський та член повітового земського зібрання, член міського громадського виконавчого комітету І. Коваленко [3, с. 17]. Було створене Українське Товариство, активними діячами якого були І. Маркович на заводі «Нікополь» та Безуглий у Міністерській школі [10].

Осередки Українського Товариства в Маріуполі діяли на заводах Нікополь і Провіданс, у Міністерській школі, гімназії Лобачевського, у земському інвалідному домі, та в Олександрівській чоловічій гімназії. Там щодня проводився запис до Товариства [3, с. 9].

Газета «Маріупольская жизнь» у березні 1917 р. інформувала про активізацію в країні національного руху. 15 березня з’явилося повідомлення про те, що в Харкові «зібрання українців висловилося за скликання установчих зборів, встановлення демократичної республіки, автономію України, введення в народних школах та судах української мови та видання радою робітничих депутатів газети українською мовою» [4].

Одразу після цього в Маріуполі було опубліковано запрошення до українців, а також осіб, «які співчують українському рухові» прибути 19 березня в приміщення гімназії Лобачевського, щоб «з’ясувати своє ставлення до подій, які відбуваються» [5]. На 25 березня було призначено загальні збори українського товариства, яке діяло на заводах Нікополь і Провіданс. Передбачалося розглянути питання про прийом нових членів товариства та поточні питання [6]. 21 березня в приміщенні жіночої гімназії Н. Дарій відбувся вечір, присвячений творчості І. Котляревського та Т. Шевченка [2, с. 116]. 8 квітня в приміщенні Міністерської школи на заводі «Нікополь» було скликано загальні збори Українського товариства для виборів його ради та прийому нових членів. Зазначалося, що воно «працюватиме для просвіти, добробуту та політичного виховання народу» [7].

Напередодні святкування І Травня тимчасовий комітет українського товариства закликав українців Маріуполя взяти участь у цьому святі. Місце збору було призначене біля блакитно-жовтого прапора [8]. У колоні першотравневих демонстрантів пройшли представники під прапором «Вільна Україна» [9].

У квітні 1917 р. «Маріупольское слово» повідомило, що Українська Центральна Рада ініціювала благодійну акцію для допомоги українцям-галичанам, які під час війни опинилися не з власного бажання далеко від рідної землі. УЦР доручила правничій комісії зібрати необхідний матеріал, який передбачали передати Тимчасовому уряду. Рада Українського товариства на заводах «Нікополь» і «Провіданс» взяла цю ініціативу до дії. Активістам Товариства І. Марковичу на заводі «Нікополь» та Безуглому у Міністерській школі було

доручено збирати необхідні відомості про українців-галичан, щоб потім передати Центральній Раді [10].

22 квітня 1917 р. газета «Мариупольское слово» опублікувала повідомлення про початок українзації військових частин. Зазначалося, що незважаючи на офіційну урядову заборону щодо формування українських полків, в Києві зібралося близько 8000 тисяч вояків-українців, які заявили про те, що вони явочним порядком створили полк імені Богдана Хмельницького [11].

18 травня в газеті «Мариупольское слово» було надруковане звернення «До українського громадянства», в якому повідомлялося про те, що в Києві 6 – 8 квітня відбувся загальноукраїнський конгрес, скликаний Українською Центральною Радою. На конгресі об'єдналися українські партії «на підставі вимагань автономії України». За постановою цього конгресу була створена Катеринославська Українська Губернська Рада, «яка повинна об'єднувати всі українські організації та гуртки нашої губернії, ... керувати їхньою діяльністю згідно з тими вказівками, які їй дає Центральна Рада». На 21 – 22 травня було призначено український губернський з'їзд [3, с. 15, 16]. На цьому з'їзді Маріупольське українське товариство представляв викладач єпархіального училища Сергій Онufrійович Липківський [3, с. 17].

27 травня в приміщенні гімназії В. Остославської було заплановане загальне зібрання українського товариства «Просвіта» в Маріуполі, на якому передбачалося заслухати доповіді голови товариства С. Липківського, а також солдата-фронтовика про організацію українського війська; доповіді щодо діяльності театральної комісії та про біженців-українців [3, с. 17]. З 5 червня для членів «Просвіти» було відкрито двотижневі курси української мови та короткої історії України [13].

Громадські кола Маріуполя в зазначений час сприймали діяльність Української Центральної ради як складову російського суспільного руху. 30 травня «Мариупольское слово» в рубриці «Русская жизнь» опублікувало Декларацію Української Центральної Ради до Тимчасового Уряду та Виконкому Ради робітничих та солдатських депутатів з редакційними коментарями [12].

Вказані події виразно засвідчили, що серед українців, які мешкали в Маріуполі, на весні 1917 р. поширювалися ідеї національно-культурного та державного відродження. Українське товариство в цей час уже не обмежувалося культурно-просвітницькою діяльністю, але також включилося до громадсько-політичного руху на полі Української революції. Цьому сприяли процеси демократизації суспільного життя, які відбувалися в цей час у місті.

Література

1. Божко Р. П. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века / Р. П. Божко, Т. Ю. Були, Н. Н. Гашененко и др. – Мариуполь: Изд-во Рената, 2006. - С. 135 - 136.
2. Весь Мариуполь. Фотоальбом. Иллюстрированная историческая хроника. – Мариуполь: СПД Маликов, 2008. – 320 с. с иллюстрациями.
3. Мазур П. И. 1917 год. Мариуполь: От февраля до октября. Историческая хроника П. И. Мазур. – Мариуполь: Издательство «Азовье», 2007. – 40 с.
4. Мариупольская жизнь. – 1917. – 15 марта.
5. Мариупольская жизнь. – 1917. – 16 марта.
6. Мариупольская жизнь. – 1917. – 18 марта.
7. Мариупольское слово. – 1917. – 7 апреля.
8. Мариупольское слово. – 1917. – 18 апреля.
9. Мариупольское слово. – 1917. – 20 апреля.
10. Мариупольское слово. – 1917. – 21 апреля.
11. Мариупольское слово. – 1917. – 22 апреля.
12. Мариупольское слово. – 1917. – 30 мая.
13. Мариупольское слово. – 1917. – 31 мая.

14. Романцов В. М. Грецькі села Північного Приазов'я в перший період Української національно-демократичної революції / В. М. Романцов // Історичні та політологічні дослідження. – 2010. – № 3 - 4 (45 - 46). - С. 146 – 151.

УДК 355.48(477)"1709"

Тарасов С.В., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

К ВОПРОСУ О ЧИСЛЕННОСТИ АРМИИ КАРЛА XII ПОД ПОЛТАВОЙ

Полтавское сражение 27 июня (8 июля) 1709 г. событие изменившее расстановку сил в Восточной и Северной Европе, изучалось и изучается. Однако, несмотря на триста лет, прошедшие с момента события некоторые вопросы до сих пор остаются дискуссионными. Один из важнейших вопросов Полтавской битвы это вопрос о численности противоборствующих сил. Разноречивые цифры, имеющие хождение в историографии объясняются своеобразием источников. Так сложилось, что актовый материал, связанный с теми событиями, находится почти исключительно в российских архивах. Это связано с тем, что походный архив армии Карла XII был уничтожен шведами в момент капитуляции при Переволочне. Зато шведы располагают большим количеством повествовательных источников личного происхождения, таких как дневники и мемуары [10, с. 9-10]. Но из-за отсутствия у шведской стороны актового материала, проверить показания шведских мемуаристов было проблематично.

Нижнюю границу количества шведских солдат, принимавших участие в сражении назвал А. Стилле. Этот поклонник Карла XII стремясь приуменьшить результат Полтавской катастрофы называет следующие цифры. Всего в шведской армии более 20 000 чел., из которых боеспособных – 18000. В бой было отправлено 13000 чел., в том числе 6000 пехоты и 7000 конницы [9, с. 106]. В бою шведы потеряли около 5000 чел.: 2000 чел. убитыми и 2977 – пленными [9, с. 115].

Российские историки нередко впадали в противоположную крайность. Так Н. Павленко, автор наиболее полной биографии Петра I в советской историографии, писал, что численность шведской армии, не поддаётся точному учёту. Если же исходить из подсчёта потерь шведов убитыми и пленными под Полтавой и Переволочной, а так же бежавших с Карлом XII, то в шведской армии находилось в общей сложности 48 000 человек. Правда, войск, принимавших участие в бою, было значительно меньше. Следует вычесть из общего числа 1300 шведов, продолжавших осаждать Полтаву, отряды стоявшие гарнизонами в нижнем течении Ворсклы, 3402 нестроевых, 3000 мазепинцев и около 8000 запорожцев. Таким образом, в сражении могло участвовать 28-30 тысяч шведов [4, с. 308].

В этом месте Н. Павленко не ссылается на источники, но он явно использует работу полковника Е. Порфирьева «Полтавское сражение 27 июня 1709 г.» [8, с. 55-56]. Эта книга, выпущенная к юбилею битвы, носит популярный характер и практически не имеет научного аппарата. Не ссылается Е. Порфирьев на источники когда говорит о численности шведской армии и в своей более ранней (и более основательной) монографии «Пётр I – основоположник военного искусства русской регулярной армии и флота», где называется несколько меньшее количество шведских солдат [7, с. 193]. Тем не менее, его источники информации установить возможно. Когда он говорит о 8 тысячах запорожцев, то, по-видимому, опирается на труд Д. Яворницкого о запорожских казаках [11, с. 321]. Научное наследие Д. Яворницкого не особо пропагандировалось в сталинские и хрущёвские времена, когда писались книги Е. Порфирьева, но тот вполне мог позаимствовать вычисленную Д. Яворницким цифру (7600 чел., возможно уже в округлённом до 8000 виде), не непосредственно из «Истории запорожских казаков», а из работы какого-нибудь историка, ранее использовавшего труд Д. Яворницкого. Что касается численности непосредственно шведских войск, то в своих расчётах Е.Порфирьев полностью повторяет расчёты И. Голикова, выполненные ещё в XVIII в. [2, с. 356].

По Порфирьеву на поле сражения было похоронено 9334 шведа, 2977 взято в плен на поле боя, а с учётом убитых во время преследования был похоронен 13281 солдат и офицер. Под Переволочной сдалось в плен 16295 человек строевого состава и 3402 нестроевых (служителя). Ещё около 1000 человек сумели переправиться на правый берег Днепра. Если к сумме этих цифр прибавить около 3 тысяч мазепинцев и 8 тысяч запорожцев, то мы получим, в конечном счёте, 48 тысяч человек [8, с. 56]. В бой пошло 30 000 чел. 12000 пехоты и 18000 конницы. [8, с. 64].

Как указывалось выше, А. Стилле установил нижнюю границу оценки численности шведской армии. В дальнейшем шведская историография несколько подкорректировала цифры в сторону увеличения. Так по данным профессора П. Энглунда в армии короля было 24 300 регулярного войска (27 тыс. вместе с нестроевыми), при этом 2250 чел. не могли принять участия в сражении по причине ранения или болезни [10, с. 55]. В бой Карл XII повёл 17 тысяч человек: 8200 пехотинцев и 7800 кавалеристов, плюс 1000 всадников иррегулярного валашского полка [10, с. 83-84]. Защитники Полтавы сделали в день сражения вылазку, которую пришлось отбивать осадному корпусу (1100 пехотинцев и 200 кавалеристов). На поле осталось лежать 6900 убитых шведов, в плен попало 2800 человек [10, с. 222; с. 280]. Количество казаков неизвестно [10, с. 75]. В другом месте П. Энглунд говорит, что в обозе оставалось 3000 запорожцев, или что с Мазепой было большое число «запорожцев и других казаков» [10, с. 78; с. 240].

В битве не принимал участие гарнизон лагеря – 2000 солдат кавалерии; ещё 1800 кавалеристов стояли вниз по течению Ворсклы [10, с.75; с. 83-84]. Всего в сражении так или иначе принимало со шведской стороны участие 19 700 чел [10, с. 222]. Как П. Энглунд приходит к такой цифре не совсем ясно, потому что даже если считать участниками боя 300 драгун, которые были высланы из лагеря для встречи короля, получается 18 600 чел.

Интересно сравнить данные о количестве капитулировавших под Переволочной шведов по П. Энглунду и Е. Порфирьеву [8, с. 85-86; 10, с. 266-267].

Количество шведских пленных, сдавшихся при Переволочне			
	По П. Энглунду	По Е. Порфирьеву	
Офицеров	983 (в том числе три генерала)	Нет данных	
Кавалеристов	9152	10680 }	В том числе офицеров
Пехотинцев	3286	5080 }	
Артиллеристов	137	535 }	
Нестроевых	1407	}3402	
Служителей	3402		
Итого	18347	19697	
Из них солдат и офицеров	12575	16295	

Какие же данные более достоверны? Как указывалось выше, подсчёты Е. Порфирьева, базируются в основном на цифрах, приводимых И. Голиковым. Но И. Голиков в своём труде широко использовал не только документальные данные, но и сведения заимствованные им из сочинения П. Крёкшина. Автор XVIII в. П. Крёкшин (младший современник Петра I и старший – И. Голикова) по стандартам нашего времени является скорее историческим беллетристом, чем историком, так как пользовался в своей работе не только подлинными документами эпохи, но и плодами собственной фантазии. П. Крёкшин, стал создателем нескольких мифов, которые до сих пор бытуют в исторической литературе. Во всяком случае, цифра 13 281 убитый швед, восходит именно к П. Крёкшину [3, с. 330].

Но недостоверность цифр, приводимых И. Голиковым, ещё не повод считать цифры, П. Энглунда правдивыми. Тем более что цифры П. Энглунда восходят к мемуарной

литературе. Оказывается, способ проверки всё-таки есть. Существуют два доказательства того, что численность шведской армии не доходила до цифр, приводимых Е. Профимовым.

Это, во-первых, трофейная ведомость, согласно которой 3 марта 1709 г. 12 полков шведской пехоты имели 8109 человек в строю и 2923 больных и обмороженных [1, с. 66].

Во-вторых, реальное количество шведских подразделений. Поясним. Организационно шведская пехота под Полтавой должна была состоять из 12 полков в составе 26 батальонов (по два батальона в пехотном полку за исключением лейб-гвардейского, имевшего четырёхбатальонный состав). Такой должна была быть её организация, и некоторые российские и советские исследователи принимают указанное количество шведских батальонов за реальность [6, с. 20; 7, с. 193; 8, 55-56]. Фактически шведская пехота имела 20 батальонов. Это произошло потому, что из-за тяжёлых потерь, понесённых шведской армией, вследствие причин, имевших как боевой, так и небоевой характер 6 полков двухбатальонного состава пришлось свести в однобатальонный [1, с. 66]. Таким образом, нам приходится с большим доверием относиться к цифре, которую приводит шведская историография.

А. Васильев и П. Кротов с безусловным доверием относятся к цифрам П. Энглунда. Иначе, в данном случае поступает В. Артамонов. Если цифру убитых шведов из «Истории Свейской войны» (9224 чел.), П. Кротов называет пропагандистским преувеличением [3, с. 330-331], то В. Артамонов считает что определение шведскими участниками битвы своих «на глазок», с явной тенденцией преуменьшения, уступает в точности русскому подсчёту шведских потерь «по головам» после Полтавы и у Переволочны [5, с. 232]. В. Артамонов пошёл по тому же пути, что и И. Голиков с Е. Порфирьевым, но использовал несколько иные исходные данные. Под Переволочной сдалось 14956 человек (с нестроевыми 16264), бежало с королём через Днепр около 1300 человек, под Полтавой насчитали 9234 убитых и 2977 пленных. Итого: около 28 тысяч. К этому надо прибавить валахский полк (1000 человек). Кроме того, при армии было 8000 казаков. В бой, не считая валахов, Рёншильд повёл 14 тысяч пехоты и 8 тысяч кавалерии [5, с. 211]. В. Артамонов считает, что его цифры подтверждаются свидетельствами современников Полтавы: английского посланника при дворе шведского короля Д. Джеффриса и английского посла при дворе Петра I Ч. Витворта [5, с. 214].

Литература

1. Васильев А.А. О составе русской и шведской армии в Полтавском сражении / А.А. Васильев // Военно-исторический журнал, 1989. - №. 7. - 62-67.
2. Голиков И.И. Дополнения к деяниям Петра Великого / И.И. Голиков. – Т. 15. – М.: В Университетской типографии, 1795. – 401 с.
3. Кротов П.А. Битва при Полтаве / П.А. Кротов. – СПб.: Историческая иллюстрация, 2009. – 416 с.
4. Павленко Н.И. Петр Великий / Н.И. Павленко. – М.: Мысль, 1994. – 591 с.
5. Павленко Н.И. 27 июня 1709 г. / Н.И. Павленко, В.А. Артамонов. – М.: Молодая гвардия, 1989. – 270 с.
6. Павловский И.Ф. Полтавская битва 27 июня 1709 года / И.Ф. Павловский. – Х.: «Издательство Сага», 2011. – 64 с.
7. Порфирьев Е.И. Пётр I – основоположник военного искусства русской регулярной армии и флота / Е.И. Порфирьев. – М.: Воениздат, 1952. – 288 с.
8. Порфирьев Е.И. Полтавское сражение 27 июня 1709 г. / Е.И. Порфирьев. – М.: Воениздат, 1959. – 109 с.
9. Силе А. Карл XII как стратег и тактик в 1707-1709 гг. / А. Силе. – СПб.: Типография М.А. Александрова, 1912. – 170 с.
10. Энглунд П. Полтава / П. Энглунд. – М.: Новое литературное обозрение, 1995. – 288 с.

11. Яворницький Д.И. История запорожских казаков / Д.И. Яворницький. – Т. 3. – К.: Наукова думка, 1991. – 560 с.

Тарасов Сергій Вікторович «До питання про чисельність армії Карла XII під Полтавою»

УДК 94(477.62)"1943/1945"

Шипік Н.Ф., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедр історичних дисциплін

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ ДО ПІДПРИЄМСТВ ВАЖКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1943-1945 РР.

Необхідність забезпечення фронтових потреб, а згодом – швидкої відбудови стратегічно важливих підприємств в умовах гострого дефіциту робочих рук стали ідеологічним підґрунтям для широкого використання партійно-державним керівництвом мобілізаційних методів залучення робочої сили.

На законодавчому рівні трудова мобілізація була оформлена Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 лютого 1942 р. Вона поширювалася на працездатне міське населення — чоловіків від 16 до 55 років та жінок від 16 до 45 років, які не працювали в державних установах та підприємствах, а також сільське населення. Виняток становили матері, які мали дітей до 4-річного віку, за відсутності інших членів сім'ї, здатних забезпечити догляд за ними; вагітні, починаючи з 5-го місяця вагітності [1, арк.16]; особи, звільнені медичною комісією; одинаки, мобілізація яких пов'язана з ліквідацією колгоспного подвір'я та осіб, що мають на своєму утриманні старих батьків, які потребують стороннього догляду [2, арк.73].

Вагома частка завдань з трудової мобілізації робочої сили до промислових підприємств Донецької області (тодішньої Сталінської області) у 1943 р. покладалася на місцевих мешканців. Так, постановою Державного Комітету Оборони «Про мобілізацію працездатного населення для підприємств Наркомчермету № 4275 та Наркомвугілля № 4433» було заплановано мобілізувати в Сталінській області 83 тис. Станом на 1 травня 1944 р. на вугільні підприємства комбінату «Сталінвугілля» у порядку мобілізації прибуло 62,3 тис. осіб, з яких 49,9 тис. осіб (80,1%) були мешканцями Донеччини [3]. Вже у 1944 р. склалося напружене становище з місцевими трудовими ресурсами [4, арк. 80]. У телеграмі від 8 грудня 1943 р. ЦК КП(б)У просив Наркомат оборони СРСР звільнити міське та сільське населення Сталінської області від подальших мобілізацій, оскільки за планом забезпечення робочою силою сільського господарства, промисловості, транспорту, будівництва з урахуванням кількості працездатного населення, середньорічних сільськогосподарських потреб, мобілізаційних завдань для відбудови промисловості, в школи ФЗН та військкоматами, сформувався дефіцит робочої сили. Навесні 1944 р. плани мобілізації робочої сили до підприємств Донецької області виконували 12 українських областей [5 арк.5, 59, 62-65].

У 1944 р. лише до вугільних підприємств комбінату «Сталінвугілля» прибуло 57,6 тис. мобілізованих.

Таблиця 1

Робітники, мобілізовані до вугільних підприємств комбінату «Сталінвугілля» [3]

№ п/п	Область	План	Виконано за 1944 р.			
			Всього (осіб)	у %	В т.ч. НКО і мобілізація рад. органами	% області від загальн.
1.	Сталінська	3000	9852	328,4	9652	16,7
2.	Запорізька	-	1861		1861	3,2
3.	Вінницька	22400	21566	96,3	21566	37,4
4.	Сумська	400	2253	563,3	2253	3,9

5.	Харківська	-	135		135	0,2
6.	Кіровоградська	9650	5816	60,3	5816	10,1
7.	Миколаївська	1000	464	46,4	464	0,8
8.	Одеська	9450	3381	35,8	3381	5,9
9.	Кам'янець-Подільська	3500	2131	60,9	2131	3,7
10.	Київська	8750	2814	32,2	2814	4,9
11.	Чернівецька	7900	4977	63,0	4977	8,6
12.	Тернопільська	2000	1328	66,4	1328	2,3
13.	Чернігівська	2250	223	9,9	223	0,4
14.	Всього з Української РСР	70300	56801	80,8	56601	98,2
15.	Курська	1000	986	98,6	986	1,7
16.	Інші	-	716		79	0,1
17.	Всього	71300	58503	82,1	57666	100

Мобілізовані до вугільних підприємств комбінату «Сталінвугілля» у 1944 р. були переважно вихідцями з Української РСР (98,2%). Найбільша кількість - з Вінницької (37,4%), Донецької (16,7%), Кіровоградської (10,1%). Загальний план направлення робітників на зазначені підприємства було виконано лише 82,1%, майже повністю за рахунок селян, мобілізованих радянськими органами і по лінії Наркомату оборони.

Був створений механізм мобілізації робочої сили, імпульси для продукував Державний комітет оборони СРСР (далі ДКО), що видавав численні постанови про мобілізацію, передусім, до галузей стратегічного значення. Бюро обліку та розподілу робочої сили при РНК УРСР готувало наряди на мобілізацію робочої сили до підприємств певного наркомату і надсило їх в області набору. Обласні бюро обліку та розподілу робочої сили при облвиконкомах, мобілізаційні відділи при райміськвиконкомах щомісяця складали звіт про наявність в містах непрацюючих осіб працездатного віку та сільських жителів працездатного віку, а в подекадний термін – звіти про виконання мобілізаційних завдань. В селах списки мобілізованих складали сільради і правління колгоспів. Списки перевірялись завідувачами відділів мобілізації і затверджувалися райвиконкомами. За умов неявки призваного за повісткою, до мобілізації підключалися органи НКВС. Відповідальність за вчасне виконання мобілізаційних завдань несли також партійні керівники. Звіти про виконання мобілізаційних завдань заслуховувалися на засіданнях бюро обкомів партії і облвиконкомів [6, арк.73,74]. Галузеві наркомати направляли своїх представників у місця призову для відправлення і супроводу мобілізованих до місць призначення. Мобілізація повинна була супроводжуватися політико-виховною роботою про значення відбудови народного господарства та їх особистої участі.

Загальну кількість мобілізованих поповнювали військкомати по лінії Наркомату оборони за рахунок призваних в армію, але не здатних до служби в лавах армії та комсомольські органи, що мобілізували як комсомольців, так і несоюзну молодь.

Роль кожного відомства у справі мобілізації можливо визначити лише на прикладі окремих мобілізаційних акцій. У відповідності до рішення ДКО від 26 жовтня 1943 р. «Про мобілізацію робочої сили для вугільної промисловості Донбасу», було визначено план для обласних радянських організацій мобілізувати 100 тис. осіб та для Наркомату оборони – 48,8 тис. осіб. Станом на 1 квітня 1944 р. було мобілізовано по лінії облвиконкомів 103 тис. осіб, по лінії НКО – 38 тис. осіб і по лінії ЛКСМУ – 2,2 тис. осіб [7, арк.27, 28]. До комбінату «Сталінвугілля» станом на 1 травня 1944 р. прибуло за мобілізацією 62,3 тис. осіб. З них по лінії НКО – 14,7 тис. осіб, призвано радянськими органами – 47,5 тис. осіб. Крім них, за комсомольськими путівками – 856 осіб. З цього видно, що найбільший внесок у справу мобілізації робочої сили робили виконкоми рад. Комсомольські організації не відігравали ключової ролі, проте виконували мобілізаційні функції поруч з радянськими органами та Наркоматом оборони. Станом на 1 травня 1944 р. комсомольськими організаціями Української РСР було мобілізовано до підприємств вугільної промисловості Донецької та

Луганської областей 43,6 тис. осіб, з них 31,9 тис. осіб несоюзної молоді та 11,6 тис. осіб комсомольців [8, С.27.].

Потік мобілізованих трудових мігрантів поповнювали за рахунок колгоспників через залучення їх до відбудови вугільної промисловості на договірних началах. З цією метою укладалися індивідуальні договори. Вугільні трести мали певні зобов'язання перед «договірниками», викладені в другому розділі типового договору з колгоспниками. Зокрема, зазначалося, що «трест зобов'язаний надати прибулим для роботи колгоспникам» обладнаний гуртожиток, постільну білизну, встановлений спецодяг, можливість користуватись культурно-побутовими закладами, оплату праці, продовольче та промислове постачання. За умови виконання до закінчення терміну цього договору підземним робітникам 150 денних норм (при договорі на півроку) і 300 денних (при однорічному) трест зобов'язувався надати право дострокового повернення до колгоспу [9, арк.127]. Але існування такого договору не гарантувало виконання зобов'язань, крім того, більшість із них була нереальною для трестів. Дехто з місцевих керівників розглядав наявність договору як можливість не посилати людей на відбудову. Так, районні керівники Полтавської області, повертаючись з районів, заявляли, що «людей немає, ніхто не бажає їхати в Донбас, люди розбігаються, міліція не допомагає, рішення ЦК КП(б)У і РНК нереальне» [10, арк.98, 102]. Їх очікували «проработки» на бюро обкому, «останні попередження», догани тощо. Таким чином, цей метод за умов існування контрольних цифр більше нагадував трудову повинність. Заохотити колгоспи в направленні робочої сили повинно було зобов'язання шахт передавати їм 15 т вугілля щомісячно.

Майже одночасно було започатковано трудовий почин шефства українських областей над шахтами Донбасу. Його організацію виконкомом облрад і обкомам партії вказівкою згори було запропоновано провести в районах і колгоспах і на підприємствах таким чином, «щоб ініціатива йшла знизу, від колгоспів і підприємств» [11, арк.16]. Певні вугільні трести були закріплені за районами та областями України. Постановою ДКО від 18 липня 1944 р. спрямування колгоспників на роботу до Донбасу в порядку шефства протягом 1944 – 1945 рр. визначалося обов'язком колгоспів [12, арк.21].

В умовах хронічного відставання від плану в число мобілізованих зараховували кількість робітників, направлених в порядку допомоги підшефним вугільним трестам і шахтам, тобто звітна статистика, набраних різними, але спорідненими методами, перепліталася. Про значення кожного методу в загальній справі поповнення робочої сили можна скласти уявлення з певних документів. Так, у серпні 1945 р. з Чернігівського обкому доповідали відділу вугільної промисловості ЦК КП(б)У, що з області на шахти було спрямовано: за мобілізацією – 10,1 тис. осіб, добровільно – 372 осіб, за договорами – 865 осіб [13, арк.6]. За кількісними параметрами найбільш масштабним методом була саме мобілізація.

Отже, для покриття дефіциту робочої сили, необхідної для відбудовчих робіт на підприємствах важкої промисловості Донецької області, партійно-радянське керівництво застосувало метод трудової мобілізації міського і сільського населення працездатного віку. Під час здійснення трудової мобілізації були реалізовані величезні можливості у розпорядженні людським потенціалом, притаманні тоталітарним державам. Зневажливе ставлення до умов життя і праці мобілізованих робітників суттєво вплинули на рівень виконання поставлених державних завдань, у бік його зниження.

Література

1. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.1852.
2. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.1185.
3. Кравченко Е.Л. Обеспечение рабочей силой угольных предприятий Донецкой области (1943-1945) // Новые страницы истории Донбасса. Кн. 5. – Донецк, 1995. – С. 121 – 128.

4. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.1243.
5. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.542.
6. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.1185.
7. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.3405.
8. Буцько М.О. Донбас відбудовувала вся країна // Архіви України. – 1974.
9. ЦДАВОУ, ф.2, оп.7, спр.1145.
10. ЦДАГОУ, ф.1, оп.76, спр.1020.
11. ЦДАВОУ, ф.2, оп.7, спр.1144.
12. ЦДАВОУ, ф.Р.4626, оп.2, спр.9.
13. ЦДАГОУ, ф.1, оп.76, спр.995.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА
СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 327 (540)(043)

Бушуєв Г.О., аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЗАЦІЇ НЕДЕРЖАВНИХ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ

Глобалізація в сучасному світі є одним з тих чинників, що значно актуалізує роль аналітичної діяльності при формуванні політичних стратегій і тактик управління складними системами (регіонами, державами, підприємствами та корпораціями). Аналіз поточної ситуації та тенденцій розвитку політичних процесів, побудова прогнозів та пошук шляхів виходу з критичних ситуацій є достатньо комплексною задачею. Разом з тим динамічність розвитку політичних процесів вимагає оперативного пошуку оптимальних рішень.

Сучасні державні системи вимагають від своїх керівників постійної уваги до різних аспектів політичного, економічного та соціального життя. Такі умови вимагають не тільки традиційних методів обробки інформації, але й аналітичних моделей, що вимагають/дозволяють терміново оцінити певну ситуацію, передбачити тенденції її розвитку та виробити можливі шляхи її вирішення. На сьогодні високий потенціал для вирішення даних задач мають аналітичні центри.

Саме недержавні аналітичні центри («Мозкові центри» - *англ.* Think tanks) мають широкий набір характеристик, властивих винятково їм, щодо експертного забезпечення прийняття політичних рішень. У першу чергу - це функція зв'язку, з одного боку, між окремими експертами і науковцями і, іншого – ними та державними інституціями. По друге, це можливість використання аналітичними центрами унікальних методик у своїх дослідженнях, результати яких стають доступними широкому загалу осіб, які не є експертами з певних питань, але відповідають за прийняття рішень в конкретній сфері державної політики. По третє, зважаючи на те, що метою дослідження аналітичних центрів є вирішення конкретних суспільних питань, і вони не спрямовані на здобуття учасниками дослідження політичної влади, їх діяльність не є політично заангажованою.

На сьогодні в світі існує приблизно 6500 аналітичних установ, що відрізняються одне від одного за багатьма критеріями: набором функцій, сферою діяльності, стратегічними цілями, структурними особливостями тощо, що вимагає певної їх класифікації.

На сьогоднішній день ми можемо виокремити за певними критеріями наступні типи та види аналітичних центрів, взявши за приклад найвідоміші «Think Tanks».

Першою історичною формою недержавних аналітичних центрів були та є так звані «університети без студентів» - організовані кола експертів, чиєю метою є розробка широких, теоретично обґрунтованих програм, та комплексних стратегій. Такі організації складаються здебільшого з представників академічної еліти. Вперше подібні організації з'явилися в Сполучених Штатах Америки в першій половині XX ст. Найбільш визначними серед них стали Фонд Карнегі за мир у всьому світі (1910 р.), Інститут урядових досліджень (1916 р.), на основі якого створено Інститут Брукінгса (1927 р.), Інститут війни, революції та миру Г. Гувера (1919 р.) і Рада з міжнародних відносин (1921 р.).

Після закінчення Другої світової війни, та становлення США як глобального лідера, а отже збільшення глобальних амбіцій держави спричинило зростання попиту на експертну думку, що спрямована на розробку ефективних зовнішньополітичних та міжнародних стратегій, а також на вирішення поточних питань зовнішньої політики держави. Зростаючий попит на аналітичний продукт у свою чергу сприяв появі «контрактних» аналітичних центрів - недержавних організацій, що виконують дослідницьку діяльність на замовлення державних інституцій. Однією з перших та найбільш продуктивною та ефективною організацією стала «Корпорація РЕНД» (*англ.* RAND Corporation), що була створена в 1948 р. РЕНД займається

різноманітними проблемами державної політики США: міжнародна безпека, кібербезпека, освіта, озброєння. Розширення фінансування дозволило контрактним аналітичним центрам створити нові методи політичного аналізу. Так, в рамках «Корпорації РЕНД» вперше було застосовано метод «Мозкового штурму», загальноновизнаний зараз оперативний аналіз групою спеціалістів певної проблеми та вироблення неординарних способів їх вирішення, та метод «Дельфі», спрямований досягти максимального консенсусу при створенні проекту політичного рішення на основі послідовних дій-опитувань, інтерв'ю та мозкових штурмів.

Розвиток концепції інформаційного суспільства у 1960-1970 рр. послужив поштовхом для нової хвилі «мозкових центрів». У цей час велика кількість науковців відійшла від контрактної моделі своєї діяльності, щоб мати можливість отримати важелі впливу на політичну стратегію. У такий спосіб виникли «пропагандистські» аналітичні центри. Ці організації поєднували в своїй діяльності аналітичну роботу з використанням маркетингових технологій та лобізмом, концентруючи зусилля не тільки на наукових дослідженнях політичних проблем, але й на поширенні своїх ідей і вплив на осіб, відповідальних за прийняття політичних рішень. Орієнтація на просування аналітичного продукту в широкі маси змусили «мозкові центри» цей продукт трансформувати. Він став більш лаконічним, медійно-орієнтованим, більш доступним для розуміння громадськістю. В свою чергу, через ідеологічну спрямованість таких аналітичних центрів, вони діляться також за ідеологічною ознакою на консервативні, ліберальні та нейтральні.

Консервативні аналітичні центри пропагують та поширюють в своїй діяльності ідеї вільного ринку, обмеження впливу держави, ідеї індивідуальної свободи людини і громадянина, нерідко використовуються тези про роль релігії в суспільстві а також про традиційні сімейні цінності.

Ліберальні аналітичні центри-це організації, пропагують використання урядових програм для ліквідації економічної нерівності, бідності, збереження навколишнього середовища.

Центристські аналітичні центри -це структури, що володіють великими ресурсами та потенціалом в сфері незалежної аналітичної діяльності та не вдаються до того, щоби займатися пропагандою конкретних політичних ідеологій.

Таким чином аналітичні центри на сьогодні перетворюються на важливого актора сучасних державних політичних систем. Відмінність в структурах, функціях, інструментаріях дослідження зробили їх класифікацію досить важким процесом. Однак найбільш універсальною класифікацією є розділення аналітичних структур на «університети без студентів», «контрактні» і «пропагандистські». Таке розподілення дозволяє охопити найбільшу кількість незалежних аналітичних структур. Безсумнівно, існує можливість і більш деталізованої класифікації. Однак тоді універсалізм класифікації не буде актуальним, через те що саме тлумачення аналітичних центрів залежить від регіону їхньої діяльності.

Література

1. Сравнительный анализ российских и зарубежных аналитических центров: case-study: учебное пособие / Сост. и ред. Беляева Н., Зайцев Д. – М.: ГУ-ВШЭ, 2007. – 284 с.
1. Фабрики мысли и Центры публичной политики. Международный и первый российский опыт / Под ред. Сунгурова А. – С-Пб: Норма, 2002. – 176 с.
2. Фісанов В. Програме суперництво (США та Австро-Угорщина у Центральній Європі в роки Першої світової війни) / В. Фісанов. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 264 с.
3. Abelson D. Do Think Tanks Matter? Assessing the Impact of Public Policy Institutes / D. Abelson. – Kingston and Montreal: McGill–Queen's University Press, 2002 – 246 p.
4. Abelson D. Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Historical View / D. Abelson // An Electronic Journal of the U. S. Department of State. – 2002. – Vol. 7. – № 3. – P. 9–12.
5. Business Divides: Big Companies Have Too Much Power and Influence in DC, Small Business Has Too Little. – The Harris Poll. – 2010. – April,1. – Mode of access:

http://www.harrisinteractive.com/vault/Harris_Interactive_Poll_Politics_Business_DC_2010_04.pdf.

6. Callahan D. Liberal Policy's Weak Foundations / D. Callahan // The Nation. – 1995. – November. – P. 568.

7. Foreign Policy Studies Program at the Brookings Institution. – Mode of access: www.brookings.edu/fp/information.htm.

8. Haass R. Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy-Makers Perspective / R. Haass // An Electronic Journal of the U. S. Department of State. 2002. Vol. 7. № 3. P. 5–8.

УДК 327 (899:8=134) (043)

Гаврилова Н.В., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

УРУГВАЙ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ

Латиноамериканський континент включає сьогодні 34 держави з населенням понад 500 млн. людей. Починаючи з XXI ст. континент успішно розвивається, демонструючи високі темпи зростання, в середньому більше 7 % на рік, був досягнутий значний прогрес у вирішенні соціальних проблем, боротьбі з бідністю, соціальному забезпеченню в галузі освіти та охорони здоров'я. Багато в чому це було обумовлено змінами політичного ландшафту країн Латинської Америки, яка вступила в період «лівого дрейфу» [3; с.12]. До влади прийшли політики лівого толку Лула Сілва, Кіршнер, Уго Чавес, які встали на шлях формування як нової моделі соціально-економічного розвитку країн, так і нових доктрин в галузі зовнішньої політики, направлених на зміцнення національного суверенітету країн, визволення від залежності від США, до активної зовнішньої політики на міжнародній арені, що привело до зростання впливу ЛКА на світовій арені. Ряд країн успішно трансформувалися на шляху їх становлення глобальними гравцями. Бразилія фактично стала глобальною державою, яка представляє інтереси континенту на світовій арені.

Всередині міжнародної системи ЛКА також проходили знакові процеси. Політичні лідери, які прийшли до влади розуміли, що посилений розвиток континенту неможливий без включення їх економік в процеси глобалізації. На початку XXI ст. Бразилія, Аргентина та Венесуела намагаються придати новий імпульс для переходу інтеграційних процесів на континенті до нової якості. Створюються в цей період ряд нових інтеграційних структур УНАСУР, АЛБА, Тихоокеанський пакт, СЕЛАК. Завдяки зусиллям Бразилії та Аргентини різко активізувалась діяльність крупнішого не тільки в Латинській Америці, але й в світі інтеграційної структури МЕРКОСУР. Стрімко активізувались двосторонні зв'язки держав, для більшості пріоритетними стали відношення з країнами континенту. Наряду з процесами структуризації міжнародної системи континенту, активізації її елемента, заснованого на двосторонніх зв'язках, цей період характеризується підвищенням активності третіх гравців, які направляють свої зусилля для розширення свого впливу в цій частині земної півкулі. Це Китай, ЄС, Росія. Все це призводить до послаблення ролі США, ступінь впливу, який завжди був домінуючим.

В 2015 р. країни Латинської Америки та Карибської Америки (ЛКА) увійшли в полосу рецесії, за даними Всесвітнього банку середні темпи економічного росту склали – 0,7%, найбільш низький показник за останні 30 років, рівень безробіття зріс на 7,7% [6; с.39]. Рівень інфляції підскочив на 7,7 % [6; с.39]. В країнах, які займали провідні позиції в системі міжнародних відносин - в Венесуелі, Аргентині та призначеному лідері – Бразилії, ситуація в економіці характеризується ще більш гіршими показниками, що свідчить про глибоку економічну кризу. Економічна криза співпала зі змінами політичного ландшафту континенту. В ряді провідних країн – Бразилії, Аргентини до влади прийшли нові політичні сили, які кардинально змінили зовнішньополітичну орієнтацію країн. Все це дозволило стверджувати фахівцям, що Латинська Америка почала «правий дрейф» [6; с.38], котрий

супроводжується ростом соціальної напруги, політичною нестабільністю всередині країн (особливо в Бразилії та Венесуелі) та наростанням конфліктного потенціалу в міждержавних відносинах країн континенту.

У цих умовах цікаво прослідити роль невеликих держав, їх позиції в складній ситуації, яка сьогодні складається в міжнародній системі континенту у зв'язку з наростанням протиріч як всередині самої системи, так й у взаємовідносинах країн континенту з третіми сторонами, особливо з Китаєм та США. У цьому контексті особливий інтерес викликає Уругвай – невелика держава в Південній Америці з населенням 4 млн. людей. Особливістю геополітичного положення являється вихід до Атлантичного океану та «зажатість» між двома провідними країнами Південної Америки – Бразилією та Аргентиною, які завжди намагались підпорядкувати її своєму впливу. Ставши незалежною державою в 1828 р., відокремившись від Бразилії, Уругвай став однією з перших країн, які стали на шлях демократії, після майже столітнього періоду міжусобних війн на початку ХХ ст. [5; с.26]. З цього часу пріоритетом для Уругваю стали відносини з Європою, особливо з Великобританією, яка підтримувала її у боротьбі за незалежність. Самі уругвайці вважають себе європейською країною, масовий притік мігрантів із Європи, який розпочався на початку ХХ ст. багато в чому, як вважають експерти, обумовив зміни обліку країни [5; с.26].

На сьогодні Уругвай стабільна, розвинута держава з ВВП на душу населення понад 10 тисяч доларів, одним із самих високих на континенті рівнем розвитку громадянського суспільства, демократії та політичної стабільності. «Правий дрейф» оминув країни. У 2015 р. на президентських виборах перемогу отримав Т. Веласкес, представник «Широкого фронту», який вже займав цей пост. За нього проголосувало 79% виборців. Сімдесятип'ятирічний лідер володіє великим політичним досвідом, має імідж найбільш авторитетного лідера Латинської Америки. На виборах він йшов з програмою соціальної та економічної модернізації країни, підвищенням життєвого рівня населення та презентацією нової зовнішньої політики країни, яка була відображена в доктрині «Відповідальний транзит та інтегрований Уругвай» [2; с.82]. В основі його зовнішньоекономічних поглядів покладена концепція формування багатополярного світу – як єдиної справедливої системи міжнародних відносин. Базисом для цієї політики мають слугувати етнічні та моральні цінності та принципи солідарності, неприєднання, відстоювання прав людства, охорона навколишнього середовища, неприйняття будь-яких форм тероризму та дотримання загальновизнаних норм права [4; с.43,44]. Т. Веласке реалізує надзвичайно зважену, вивірену принципову політику, відкриту для діалогу з країнами усього світу. Але головним пріоритетом були та залишаються відносини з країнами Латинської Америки. На наш погляд, одним із самих важливих напрямків, які сьогодні послідовно та принципово просуває Т. Веласкес це необхідність подальшого розвитку інтеграційних процесів в Латинській Америці., насамперед таке об'єднання як МЕРКОСУР. Уругвай стояв біля витоків його створення та завжди послідовно відстоював необхідність поглиблення інтеграційних процесів всередині цієї структури, активно виступав за його розширення, перевтілення його в структуру, яка би об'єднала всі країни континенту та створила, на його думка сприятливий ґрунт для успішно інтегрування країн в світову глобальну економіку. В контексті цього він був послідовним прибічником підписання договору про вільну торгівлю МЕРКОСУР з ЄС, діючи у цьому напрямку разом з Д. Руссефф, долаючи супротив противників.

Сьогодні коли в країнах, які фактично були «локомотивами» латиноамериканських інтеграцій процесів Бразилії та Аргентини нове політичне керівництво скептично відносяться до МЕРКОСУР, практично скоротивши обсяг своєї діяльності в його рамках, встав на шлях «прямого заморожування» цієї структури Т. Веласкес зі свого боку прикладає зусилля для запобігання цього процесу, оскільки його програма модернізації економіки потребує розширення ринків збуту уругвайських товарів. В межах МЕРКОСУР такі перспективи були цілком реальними. В умовах коли МЕРКОСУР переживає глибоку кризу керівництво Уругваю активно шукає нові можливості для створення сприятливих умов для розвитку своєї економіки. Так в жовтні 2015 р. Т. Веласкес підписав згоду про

Транстихоокеанське партнерство (ТТП), створеною країнами Андської групи за ініціативою Чилі, направленою на інтеграцію з країнами Азіатського регіону. Цей шаг Уругваю дав поштовх для лідера Аргентини, внести корективи до своєї позиції по відношенню до МЕРКОСУР. У грудні 2015 р. керівництво даної організації прийняло рішення про активізацію діяльності керівних структур, з метою придати даному угрупованню динамізму та вжити кроки для консолідації зв'язків МЕРКОСУР з ЄС, а також з країнами, що успішно розвиваються. Уругвай має статус спостерігача у лівій структурі АЛБА, створеною Уго Чавесом та Ф. Кастро, та співпрацює з нею в рамках, які не протирічать інтересам Уругваю в МЕРКОСУР. У той же час уряд Уругваю не бачить у ній серйозного організаційного та економічного ресурсу [1; с.70]. Важливим проектом в рамках цієї організації для Монтевідео є проект єдиної валюти – сукре, реалізація якого стала би важливим кроком на шляху інтеграції регіонів. У якості спостерігача Уругвай присутній в ряді інших інтеграційних економічних угруповань. Таким чином, кожна структура економічної інтеграції використовується країною для вирішення конкретних проблем розвитку суспільства. Судячи за останніми заявами президента Уругвай робить головну ставку на МЕРКОСУР, вважаючи поглиблення та розширення інтеграції в його рамках як стратегічний напрямок розвитку інтеграційних процесів на континенті та головним пріоритетом своєї зовнішньої політики.

В умовах ідеологічно протистояння, яке сьогодні переходить в ідеологічні площину у зв'язку з «правим дрейфом» у тому числі провідних країн, які претендували на регіональне лідерство, Уругвай завдяки своїй видержаній відкритій принциповій політиці сьогодні вносить значний внесок у вирішення внутрішніх конфліктів, тим самим стабілізуючи систему міжнародних відносин на континенті. Так, Уругвай став посередником у вирішенні прикордонного конфлікту між Венесуелою та Колумбією у серпні 2015 р., пізніше до його вирішення приєднався президент Еквадору та конфлікт був врегульований. Про високий авторитет країни та його президента свідчить факт звернення президента Колумбії Х. Мануелля Сантосу взяти Уругваю на себе роль посередника в переговорах з угрупованням FARC з метою завершити громадянську війну, яка триває вже понад 40 років. Переговори були успішно завершені, мир був встановлений, що має важливе значення не тільки для Колумбії але й для всієї Латинської Колумбії. Керівництво Уругваю заявило, що для них це велика честь, брати участь в цьому виключно важливому процесі, яке має значення не тільки для Колумбії, але й для усієї Латинської Америки [2; с. 77].

Уругвай вносить значний внесок у вирішення венесуельського конфлікту, пов'язаного з жорстким протистоянням керівництва країни з опозицією, що в свою чергу привело до протистояння з Венесуелою ряду латиноамериканських країн. Використовуючи механізм двосторонніх зав'язків, здійснюючи Венесуелі значну матеріальну допомогу через поставки продовольства, ліків та інших видів товарів, а також можливості міжнародних організацій, а саме ОАГ, яку сьогодні очолює представник Уругваю. Уругвай підштовхує керівництво Венесуели та опозицію до конструктивного діалогу, до визволення політичних ув'язнених. Критикуючи Мадуро за порушення прав людини, критично оцінюючи його внутрішню та зовнішню політику, Уругвай прийняв документ в якому мова йде про те, що країна не залишиться байдужою до проблеми, яка виникла в ряді братських держав та прийме участь в спробах розрядити існуючу обстановку. При Т. Веласкесе Уругвай поновив дипломатичні відносини з Кубою, які були розірвані в 2002 р., був списаний борг Кубі у розмірі 31,5 мільйонів доларів США. Уряд Уругваю високо оцінило кроки здійснені США та Кубою для нормалізації двосторонніх відносин.

Активний діалог Уругвай веде з усіма країнами регіону та в рамках своїх можливостей робить усе для стабілізації міжнародних відносин. Прикладом може слугувати дії Уругваю в конфлікті Болівії та Чилі. Болівія вимагала повернути їй вихід до Тихого океану, втрачений в результаті Чилійсько-болівійських війн Уругвай представив Болівії право на використовувати одного із своїх портів з великими преференціями, скоротив до мінімуму мита на болівійський вантаж. При цьому країна активно співпрацює з Чилі, торгівельний обіг

з якою розвивається найбільш динамічно, серед латиноамериканських держав. Багатовекторність політики Уругваю сьогодні наглядно проявляється в його зв'язках, які активно розвиваються з США, Китаєм, Росією, ЄС відносини з якими Уругвай вибудовує на принципі прагматизму та економічної доцільності. Рівновіддаленість від всіх полюсів розвитку, відкритість, прихильність до міжнародного права, демократичним цінностям, принциповість та послідовне відстоювання інтересів латиноамериканського континенту, зовнішньої політики Уругваю, успішність його перевтілень всередині країни сприяють тому, що ця невелика країна яка не має значного потенціалу військового, економічного, є сьогодні фактором, який впливає на стабільність та укріплення єдності латиноамериканської системи міжнародних відносин.

Література

1. Андреев А.С. Уругвай в межамериканских и региональных отношениях в контексте многополярного мира // Латинская Америка. 2016. №12. С.64 – 72.
2. Дабагян Э. С. Табаре Васкес: реформатор, дважды президент Уругвая // Новая и новейшая история. 2016. № 2. С. 121-142.
3. Международная жизнь Латинской Америки (материалы круглого стола) // Латинская Америка. 2008. № 12. С. 4 – 12.
4. Проценко А.Е. Уругвай в контексте левого дрейфа // Латинская Америка. 2015. № 2. С. 43 – 51.
5. Строганов А.И. Латинская Америка в XX веке. — М.: Дрофа, 2002. 416 с.
6. Трансформация включения стран ЛКА в глобальную экономику // Латинская Америка. 2016. № 10. С. 38 – 58.
7. Уругвай в контексте левого дрейфа. — М., 2015. 43 с.
8. Карг Хуан Мануэль Десять гипотез о ситуации в Латинской Америке // Латинская Америка. 2016. № 11. С. 5 – 8.
9. URL: infolatam.com/2015/05/21/rousseff-y-vazquez-se-comprometen-com-la-intergracion-de-brasil-y-uruquay (дата звернення: 25.11.2017)
10. URL: www.infolatam.com/2015/08/03/elplande/inr (дата звернення: 18.11.2017)

УДК 327.57(043)

Гільченко О.Л., кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В РАМКАХ ЄС

В сучасному світі під впливом глобалізації відбувається загострення традиційних та поява нетрадиційних загроз, тому постала потреба зміцнення інституційно-функціональної ролі ЄС як гаранта безпеки не тільки всього європейського регіону, а й всього світу.

На сьогоднішній день стабільний розвиток Європейського Союзу стикається з цілим рядом політичних та економічних факторів, які в результаті призводять до формування реальних загроз безпеки. До цих факторів головним чином відносяться: подолання наслідків міжнародної фінансової кризи, терористичні загрози, криза біженців, загроза територіальній цілісності ЄС та ряд зовнішніх чинників, серед яких й агресивна зовнішня політика Російської Федерації.

Міжнародна фінансова криза розпочалась у 2009-2010 роках як боргова криза в Греції та пізніше поширилась на інші країни ЄС та єврозони. Сьогодні в єврозоні спостерігається стабілізація, але результати кризи мають далекосяжні наслідки. Однією з найважливіших загроз як наслідок світової економічної кризи є високий рівень безробіття в багатьох країнах ЄС й низький темп приросту ВВП. В цілому, економічний розвиток Європейського Союзу є досить непоганим. Вже кілька років поспіль спостерігається невелике, але стійке зростання основних економічних показників, які за темпами часто випереджають США. Однак

фінансові проблеми країн півдня ЄС нікуди не поділися, особливо гострими вони залишаються в Греції. За оцінками МВФ, Греції потрібно ще до 60 млрд дол. в наступні роки для забезпечення стабільності економіки.

Крім того, після обрання президентом США Д. Трампа зникли надії на проект Трансатлантичного торговельного та інвестиційного партнерства, а це був ключовий проект економічного співробітництва між ЄС і США.

Гострою залишається й загроза від поширення нелегальної міграції та кризи з біженцями, а останнім часом вона все більше ускладнюється, виходячи далеко за рамки соціальної політики. Вона вже стала невід'ємною частиною проблем в області безпеки, і все міцніше асоціюється із загрозою тероризму. Останні опитування показують, що в тих країнах ЄС, де тероризм сприймається як ключова загроза, проблема міграції не відстає від неї по важливості і сприймається в зв'язці з ростом терористичної небезпеки. Ця тенденція ускладнюється небажання ряду східноєвропейських членів ЄС приймати біженців, що загрожує не тільки єдності ЄС, а й ставить під сумнів керованість Євросоюзу.

У вересні 2015 року Рада ЄС прийняла рішення про розселення 120 тисяч мігрантів до інших країн ЄС. Втім, рішення не знайшло консенсусу і дотепер залишається невиконаним. Більше того, в червні 2017 року Єврокомісія розпочала "процедуру порушення" проти Польщі, Угорщини та Чеської Республіки через відмову цих країн приймати мігрантів з Італії та Греції. Політика розселення виявилась неефективною через різні бачення шляхів вирішення кризи у різних державах-членах; крім того, ситуація продемонструвала брак солідарності серед країн ЄС та призвела до неодноразових звинувачень партнерів у непослідовній міграційній політиці.

Крім того, загроза цілісності ЄС виникає як результат росту популістських політичних партій, деякі з яких розповсюджують ідеї євро скептицизму, що в більшій мірі є наслідком міграційної політики ЄС та боргових криз в країнах Південної Європи.

Вихід Великобританії з ЄС взагалі став невичерпним джерелом проблем для Європейського союзу. На переговорах по Brexit Євросоюз займає жорстку позицію, щоб відвадити інших членів ЄС від повторення британського шляху. Однак, єдність ЄС ґрунтується на його привабливості, а "каральні" заходи щодо відступника будуть виглядати як готовність надалі зберігати цю єдність силою. З іншого боку, якщо вихід Великобританії

відбудеться за м'якшим сценарієм, і велика частина торгово-економічних зв'язків збережеться в недоторканності, це може підштовхнути інших незадоволених політикою Брюсселя до повторення Brexit [1].

До того ж розпочаті розмови про новий референдум про незалежність Шотландії, а також про референдум в Північній Ірландії неприємні не тільки для Лондона, але і для Брюсселя, бо відразу два потенційних референдуму в Великобританії, очевидно, стануть каталізатором для всієї Європи.

Окрім Великобританії загроза цілісності ЄС виникла й з Півдня, а саме із Іспанії. 1 жовтня 2017 р. у Каталонії пройшов референдум, за відділення від Іспанії висловилися 90% тих, що прийшли на дільниці. Президент Європейського Парламенту Антонію Таяні заявив, що голосування парламенту Каталонії за незалежність суперечить Конституції Іспанії та Статуту автономії, які є частиною законодавства ЄС. Отже, проголошення незалежності Каталонії також є незаконним. "Ніхто в Європейському Союзі не визнає цю декларацію", - заявив Таяні. Голова Європарламенту закликав Мадрид і Барселону до "відновлення законності в якості основи для діалогу", а також гарантувати права і свободи всіх мешканців Каталонії [2].

Крім цього, Європейському союзу доведеться зіткнутися і з цілим рядом зовнішньополітичних викликів. В останні роки принаймні три міжнародних проблеми можуть стати реальними загрозами безпеки для ЄС. Загострення відносин між США і КНР, до якого поки веде справу адміністрація Трампа, для ЄС означає конфронтацію між двома найбільшими торговельними партнерами (на США припадає трохи менше 18% зовнішньої торгівлі ЄС, на КНР - близько 15%). Якщо конфлікт між США і КНР почнеться серйозний,

то чимала частина європейських країн за краще залишитися нейтральною щоб зберегти торгівлі відносини з обома партнерами.

Ще один зовнішньополітичний поворот Вашингтона, який може спровокувати розкол в ЄС, - посилення позиції щодо Ірану. Євросоюз взяв безпосередню участь в досягненні угоди з ядерної проблеми в 2015 році. Франція, Німеччина і ще ряд країн ЄС вже ведуть з Іраном активні переговори про початок економічного співробітництва, і, оскільки нинішнє загострення не викликане порушеннями з іранської сторони, навряд чи вони легко погодяться відмовитися від потенційних вигод, які така співпраця обіцяє. У той же час Швеція, Нідерланди продовжують жорстко критикувати Тегеран за порушення прав людини, і, досить імовірно, підтримають жорсткість політики Вашингтона на іранському напрямі.

Нарешті, ще однією перевіркою Євросоюзу в міжнародній політиці є відносини з Росією. Розмови про необхідність пом'якшення санкцій щодо Москви ведуться в Європі давно, але режим санкцій продовжує триматися завдяки позиції США, Великобританії та Німеччини [3].

Крім того, до зовнішніх загроз відносяться активізація зон міжнародних конфліктів безпосередньо на кордонах ЄС та збільшення чисельності слабких країн, які можуть стати потенційними центрами виникнення збройних конфліктів, тероризму чи нелегальної міграції тощо.

Глобального характеру набувають й поширення загрози тероризму, нелегальної торгівлі зброєю та наркоторгівля, а також кібертероризм. Наростаюча загроза з боку "Ісламської держави" мали наслідком погіршення безпекової ситуації всередині Євросоюзу. Низка країн ЄС стали цілями терористичних атак. Члени ЄС почали проводити політику посилення власної безпеки, та відсутність чіткої спільної стратегії призводить до виникнення додаткових конфліктів між країнами.

Стаття 42.7 Договору про ЄС передбачає надання допомоги державами-членами країні ЄС, що зазнала збройної агресії на своїй території, всіма можливими для них засобами. Після теракту 13 листопада 2015 року в Парижі Франція вперше в історії активувала цю статтю. Та допомога Франції в рамках статті 42.7 була доволі обмеженою. Тож брак дієвих гарантій безпеки в ЄС виводить на новий рівень необхідність реалізації додаткових механізмів, які б дозволили зробити оборонний компонент Євросоюзу більш мобільним та функціональним.

Всі ці фактори вкупі формують зовнішні та внутрішні виклики безпеці Європейського Союзу та змушують шукати нові форми боротьби з цими загрозами.

На законодавчому рівні ЄС протягом свого розвитку кілька разів змінював обґрунтування основних загроз відповідно до змін на міжнародній арені. Так на засіданні Європейської Ради в Брюсселі 12 грудня 2003 р. був прийнятий документ, який визначив на багато років подальший розвиток ЄС. Він отримав назву "Європейська стратегія безпеки". Її основою стали угоди, досягнуті на неофіційних європейських зустрічах на вищому рівні [4].

У стратегії виділяються ключові загрози для Євросоюзу, серед яких:

- тероризм, глобальний за своїм масштабом, пов'язаний із необмеженим насильством і релігійним екстремізмом, що робить Європу своєю базою та ціллю;

- розповсюдження зброї масового знищення – «потенційно найбільша загроза нашій безпеці», що створює ще більшу небезпеку в поєднанні із загрозою тероризму, оскільки у цьому випадку навіть невелика група людей може завдати руйнувань у масштабі, порівняному із руйнуваннями з боку держав та армій;

- регіональні конфлікти, що поширюються на європейських кордонах та поза ними, загрожують регіональній стабільності, фундаментальним правам і свободам та можуть призвести до інших загроз – тероризму, екстремізму, розповсюдження зброї масового знищення, руйнування державного ладу та організованої злочинності;

- руйнування державного ладу, що супроводжується корупцією, зловживанням влади та слабкістю інституцій, знову ж таки спричинюючи посилення тероризму й організованої злочинності;

- організована злочинність, що також безпосередньо пов'язана з тероризмом, проявляється в торгівлі наркотиками, зброєю, людьми та робить Європу своєю головною мішенню [5].

Поєднання цих загроз становить «радикальну» загрозу європейській безпеці. Всупереч тому, що Європейська стратегія безпеки, яка проголошує спільні загрози та спільні наміри ЄС і підкреслює актуальність викликів соціального, економічного, екологічного характеру, позиціонується як утілення «комплексного» підходу на нормативному рівні, вона акцентує «радикальні» загрози, які мають прямий стосунок до контексту війни і, відповідно, можуть усуватися за допомогою військових засобів. Хоч у частині про стратегічні цілі Європейського Союзу зазначається, що жодна із цих загроз не є тільки військовою, а серед інструментів боротьби з ними повинні бути політичні та економічні (для нерозповсюдження зброї масового знищення та залагодження регіональних конфліктів), поліцейські й судові заходи (за терористичної загрози), гуманітарні інструменти (для усунення кризи руйнування державного ладу), військовий інструмент є неодмінною складовою боротьби з кожною із них. Окрім того, «глобальні виклики» та «ключові загрози», що окреслені в першій частині документа, жодним чином не пов'язані між собою – глобальні виклики залишаються лише викликами, зумовленими глобалізаційними процесами, однак вони не презентуються як загрози, які потребують вироблення стратегічних цілей [6].

У другій половині 2015 р. в структурах Євросоюзу, країнах- членах, а також у провідних науково-дослідних та експертних центрах розпочалася безпосередня робота над створенням Глобальної стратегії зовнішньої політики і безпеки ЄС. У червні 2016 р. був представлений документ під назвою «Спільне бачення, спільні дії: сильніша Європа» в якому позначаються вже зовсім інші загрози для безпеки ЄС. Очікується, що нова стратегія забезпечить загальне бачення зовнішньої політики всіх 28 країн-членів, хоча на даний момент їх зовнішньополітичні інтереси досить сильно різняться.

У лютому 2017 р. пройшла 53-та Мюнхенська конференція з безпеки (MSC- 2017), що є одним з найбільших та найвпливовіших світових форумів присвячених питанням безпеки. Конференція відбувалась на фоні ескалації збройного конфлікту на сході України, триваючої війни в Сирії та Лівії, подальшого розвитку ракетно-ядерної програми КНДР та низки терористичних актів, що сколихнули світ у 2016 році. Конференція стала майданчиком для обговорення майбутнього трансатлантичного співробітництва та НАТО, співробітництва ЄС

в галузі безпеки і оборони, війни в Україні та взаємовідносин з Росією, війни в Сирії та питань безпеки в Азії і Тихоокеанському регіоні, тероризму та інформаційних війн, а також глобальних питань охорони здоров'я та зміни клімату [7].

У щорічній доповіді, яку організатор міжнародного форуму Фонд «Мюнхенська конференція з безпеки» оприлюднив 13 лютого 2017 р., центральними темами стали криза міжнародного порядку та ліберальної демократії, а також європейська політика у сфері безпеки й оборони. У документі під назвою «Пост-правда, пост-Захід, пост-порядок?» проведено аналіз основних подій та актуальних викликів міжнародній безпеці. У доповіді, зокрема, вказується на загрози з боку ісламістів, маніпуляції інформацією та використання її як зброї, ситуацію з безпекою у Тихоокеанському регіоні та на Близькому Сході.

У передмові до щорічного звіту Munich Security Report підготовленого Фондом «Мюнхенська конференція з безпеки» голова Міжнародної конференції з безпеки В. Ішінгер підкреслив, що з часу завершення Другої світової війни тепер ситуація у сфері міжнародної безпеки нестабільна як ніколи [8].

Отже, наслідки світової економічної кризи, неконтрольований потік біженців до Європи, зростання терористичної загрози, зростання євроскептичних настроїв, що стало причиною запуску процедури виходу Британії з Євросоюзу та агресія Росії проти України поставили питання про перегляд безпекової політики ЄС. Погіршення безпекової ситуації, економічна та міграційна кризи змушують країни ЄС до консолідованих зусиль та кардинального перегляду існуючої політики всередині самого Союзу.

Література

1. Литвиненко Я. Багатошвидкісна Європа: які зміни чекають на ЄС та як це вплине на Україну [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/15/7069412/>.
2. Голосування парламенту Каталонії суперечить Конституції Іспанії, яка є частиною законодавства ЄС [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://dt.ua/WORLD/golova-uevroparlamentu-zayaviv-pro-neviznannya-uevrosoyuzom-nezalezhnosti-kataloniyi-258382_.html.
3. Константинов В. Год под знаком Трампа, или четыре главные проблемы Евросоюза [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://apostrophe.ua/article/world/europe/2017-02-14/god-pod-znakom-trampa-ili-chetyire-glavnyie-problemyi-evrosoyuza/10234>.
4. Європейська стратегія безпеки - програмний документ політичної інтеграції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://studme.com.ua/151008279410/pravo/evropeyskaya_strategiya_bezopasnosti_programnyy_dokument_politicheskoy_integratsii.htm.
5. European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World, 12 December 2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>.
6. Хельберг У.І. Нормативний та інструментальний прояви європейської стратегії безпеки в контексті терористичної загрози / У.І. Хельберг // Економічний часопис-XXI. — 2011. — № 11-12. — С. 26-29.
7. Глобальна стратегія зовнішньої та безпекової політики ЄС: вплив на ситуацію в Східній Європі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eesri.org/wp-content/uploads/2016/07/2016-07-EU-Global-Strategy-Implications-for-Eastern-Europe-2016-C-UKR.pdf>.
8. Закіров М. Українське питання у контексті Мюнхенської конференції з безпеки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2706:53-myunkhenska-konferentsiya-z-pitan-bezpeki&catid=8&Itemid=350.

УДК 930:327 (043)

Грінько О.І., аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ПОНЯТТЯ «РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ»: ТРАКТУВАННЯ ТА ПІДХОДИ У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Поняття «регіоналізація» порівняно нове поняття, яке увійшло в теорію та практику як політичної науки, міжнародних відносин, так і в ряд інших дисциплін, ставши базовою категорією вже в 90-х роках минулого століття. Поява даної дефініції було обумовлено розвитком глобалізації. Перші оцінки цього явища розглядали регіоналізацію як захисту реакцію, як механізм який здатний протистояти глобальним процесам. Пізніше ряд дослідників стали бачити в регіоналізації також процес глобалізації, який проходить на локальному рівні. Подальший розвиток цього явища та його вивчення показало, що такий підхід не є спроможним, він не розкриває суті цього явища. Для більшості дослідників ключовим моментом стало осмислення та трактовка регіоналізації як процесу, причому багатовимірного та багаторівневого. У той же час, визначаючи регіоналізацію як процес, його характеристики, наслідки, тенденції розвитку в сучасному світі трактуються по-різному, часом принципово відрізняючись, в залежності від індивідуальної позиції автора та приналежності його до тієї чи іншої наукової школи. В контексті вище сказаного, ряд дослідників переконані у тому, що визначення дефініції «регіоналізація» являється надзвичайно складною задачею в силу занадто великого діапазону думок та підходів відносно його трактування [1; с. 37], а також в силу його різновекторності та суперечливого

характеру. Дж. Разенд, визначає регіоналізацію як вкрай суперечливий процес фрагментації та інтеграції [12; с.121].

Достатньо велика дистанція лежить між фахівцями політологами-міжнародниками та іншими представниками політологічної науки у визначенні цього поняття. Так, український дослідник О. Молодцов дає наступне визначення регіоналізації. Регіоналізація, по-перше, є наслідком міжнародного поділу праці, який зараз поглиблюється, збільшення впливу зовнішніх факторів, що впливають на хід виробництва й всіх інших сторін життя суспільства за межі національних кордонів. По-друге, регіоналізація являє собою інструмент оптимізації економіки, підвищення ефективності виробництва й вирівнювання регіональних структур, а також політичної трансформації. По-третє, служить засобом підтримки балансу між потенціалами окремих країн; по-четверте, регіоналізація – суб'єкт глобалізації й одночасно інструмент протидії негативним наслідкам глобалізації [6; с. 321].

З таким підходом не погоджується ряд дослідників, адже він не відповідає, та не віддзеркалює суті процесу регіоналізації всередині держави та в Європі, де має яскраво виражені особливості, які дозволили українському досліднику С. Макавському ввести та обґрунтувати таке поняття як «європейська регіоналізація» [5]. Цей процес став відповіддю в Європі на вимоги автономії від населення окремих територій [3; с. 24]. В контексті цієї тези дослідники трактують дефініцію регіоналізму як процес регіонального структурування простору [4; с. 47], підвищення ролі регіонів в соціально-економічному житті суспільства [9; с.37].

Близька до такого підходу точка зору й американського політолога Л. Спайдера, який визначає регіоналізацію як процес розділу країни на окремі частини. Така радикальна оцінка не знайшла підтримки у більшості фахівців, тим паче саме процес регіоналізації в Європі цю тезу спростовував. Аналізуючи досвід дослідники були більш схильні бачити в ній засіб реалізації загальних соціально-економічних програм на національному та місцевому рівнях [4; с. 46], як процес формування багаторівневого з ефектом, результатом чого є виникнення регіону, який є частиною цілого та одночасно з цим являється більшим, чим звичайна частина цілого [1; с.45].

На наш погляд, проривом у вивченні цього явища став розгляд регіоналізації в контексті розробленої Е. Гідденсом та А. Ледгором концепції формування соціальних просторів. Нові можливості, які відкрилися через такий підхід, принципово міняють роль регіону, даючи можливість трансформуватися не тільки в ключовий елемент національної держави, а в рамках Європейського Союзу, та стати актором міжнародних відносин. В сучасних умовах розвитку ЄС такий прогноз повністю підтверджується. В складі ЄС 228 єврорегіонів, понад 1600 регіонів, які на сьогодні являються рівноправними партнерами Брюсселю, а значна їх частина й акторами міжнародних відносин. Це дало можливість трактувати процеси регіоналізації в Європі як «нова регіоналізація». Значну роль у визначенні суті процесу регіоналізації, зіграло визначення, яке було дано Радою Європи. «... доводить слабкість традиційних визначень, оскільки вона відбувається і в державах, які не збираються створювати новий рівень управління, і в тих державах, де вже існують виборні представницькі органи на всіх рівнях... Регіоналізація відповідає, в загальному сенсі новій інтерпретації територіальної організації держави, та, у вузькому сенсі, - новому підходові до проміжного рівня влади, його обов'язків і завдань» [7].

Інтерес представляють позиції західних дослідників. Так, західний дослідник Kanonen I. вважає регіоналізацію типовим сучасним феноменом, комплексного європейського процесу, пов'язаного з розширенням та поглибленням інтеграції [12; с.80]. Для нього характерна й оцінка регіоналізації, як стратегії національної держави, якому вона дає шанс на свою зовнішню та внутрішню політику [12; с.62]. В. Hette вважає, що суттю сьогодишньої регіоналізації являється міжнародне транскордонне співробітництво на субрегіональному рівні [14; с.62]. Інтерес визивають підходи А. Nokkala, який розглядає регіоналізацію як елемент регіональної політики метою якої має бути забезпечення розвитку «горизонтального співробітництва в рамках одного регіону» [13; с.20].

Таким чином, сучасний підхід до осмислення поняття регіоналізація містить у собі розуміння його як багатопланового процесу, який включає в себе соціокультурний, економічний, політичний, національний зміст регіоналізації. На наш погляд, таке широке трактування цього процесу з включенням до нього компоненту, пов'язаного з діяльністю власті з приводу реорганізації території держави та формуванню багаторівневої системи управління на основі децентралізації, що демонструє сьогодні Європейський Союз. Дослідження поняття регіоналізації, існуючих концептуальних підходів до трактування сутності цього явища, його причин, тенденцій розвитку має принципове значення для розробки регіональної політики, оскільки безпосередньо впливає на формування регіональної політики, вибір її інструментів та механізмів її реалізації. Україна сьогодні вступила в період масштабної модернізації в контексті європейського інтеграційного процесу. Одним із завдань модернізації це проведення якісно нової, яка відповідає європейським параметрам, регіональної політики. Вимогою успіху її реалізації буде відповідність та адаптованість її з процесами регіоналізації в рамках України та всім європейським простором.

Література

1. Oleg Bresky Intermarum. Prolegomena to Spatial Politics of the Region // Перекрестки. — 2011. № 3-4. С. 31-48.
2. Долішній М., Симоненко В. Макрорегіоналізація України як основа здійснення регіональної політики // Регіональна політика: Методологія, методи, практика. Львів, 2001. С. 24 – 36.
3. Гетьманчук М. Регіоналізація Європи: практика і теорія Політичний процес в Україні. Львів. 2005. С. 23-28.
4. Голуб'як Н. Р. Парадигма "нового регіоналізму" та європейської регіоналізації / Актуальні проблеми філософії та соціології. 2015. Вип.4. С.45-49.
5. Маковський С. О. «Європейська регіоналізація» як елемент розбудови системи багаторівневого управління в ЄС. Автореферат. К. 2015. С. 16.
6. Молодцов О. В. Поняття та сутність нової регіоналізації // Вісн. НАДУ. 2005. № 4. С. 318–324.
7. Маршанил З. Кавказ и глобализация. Т.5. Вип. 1-2. 2011. С. 29 – 31.
8. Сайт Совета Европы URL: <https://www.coe.int/ru/web/portal/home>.
9. Цыренов О. Регионализация и регионализм: понятие и классификация // Вестник ЗабГУ. 2012. № 9 (88). С. 35 – 38.
10. Яровой Г. Регионализм и трансграничное сотрудничество в Европе. Спб. 2007. 145с.
11. Картунов О.В. Вступ до етнополітології. К. 1994. 227 с.
12. Kakone Y. regionalization and power the baltic sea region/ 105 p.
13. Nokkala A. The European North Challenges and Opportunities/ Helsinki. 1997. 310 p.
14. Heltne B. The new regionalism: implementations for development and peace // The new regionalism: implications for global development and international security. UND. Wider. 1994. 314 p.

УДК 327(510:729.1)(043)

Константинова Ю.В., кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

КИТАЙСЬКО-КУБІНСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Розглядаючи політику КНР щодо країн Карибського регіону необхідно виділити його відносини з Республікою Куба. Насамперед, Китай зацікавлений в укріпленні зв'язків саме з цією державою через її унікальне геополітичне положення. Крім того, Куба була першою

країною, яка у 1960 році визнала КНР, і до початку 70-х років XX століття незначні торгівельні і культурні зв'язки Китаю у регіоні були орієнтовані саме на неї [1]. Знаходячись у рамках економічної блокади з боку США у 90-ті роки XX століття, після розпаду СРСР та соціалістичного табору, допомога яких була важливою умовою її існування, Куба фактично опинилась у глибокій економічній кризі, одна з цілою низкою проблем, що були пов'язані з її виживанням. Прийшовши на Кубу у самий складний період у її історії, Пекін в багато чому сприяв виходу країни із глибокої економічної кризи. Крім того, складний для Куби період став поштовхом для диверсифікації зовнішньої політики в пошуках нових союзників: у регіоні таким стратегічним партнером стала Венесуела приходом до влади У.Чавеса, а поза його межами – Китай. Однак, з огляду на те, що внутрішньополітична ситуація у Венесуелі останнім часом загострилася, уряд Р. Кастро надає все більшого значення розвитку співробітництва з Китаєм.

Необхідно підкреслити, що для Китаю співробітництво ніколи не мало ідеологічного забарвлення, це була економічна підтримка, засудження економічної блокади Куби з боку США. Китай ніколи не дозволяв собі ту жорстку антиамериканську риторику, яка звучала з боку лідерів Куби та Венесуели [7, с.35].

Початок, сучасного етапу відносин поклав візит Ху Дзинь Тау на Кубу в листопаді 2004 р., коли було підписано 16 договорів про торгівлю і науково-технічне співробітництво, включаючи інвестиції в 500 млн. доларів в залізо-нікелевий комбінат в провінції Камагуй, який забезпечує половину нікелевого імпорту Китаю. Була створена кубинсько-китайська Спільна комісія з економічного та торговельного співробітництва, що значно посилило позиції Куби на міжнародних форумах, таких як ООН. Крім того, Гавані була надана серія пільгових кредитів майже на 400 млн. доларів [1].

Результатом співробітництва стало те, що Китай і Куба почали економічно доповнюють один одну. Китай імпортує цукор, нікель і медикаменти, а експортує рис, сою, промтовари, електротовари і текстиль. Крім того, Китай надає неоплатну військову допомогу Кубі, країни підписали договір про обмін розвідувальною інформацією. У 2004 р Китай також, вніс Кубу в список країн, сприятливих для туризму.

Показником плідної співпраці, можуть слугувати взаємні візити представників двох країн на високому рівні, які останніми роками активізуються. Як Фідель Кастро, так і чинний керівник Рауль Кастро не раз відвідували Китай. В свою чергу, Куба є однією з найбільш відвідуваних китайськими державними і партійними керівниками латиноамериканських країн.

Відзначаючи важливість внутрішньополітичних процесів в Республіці Куба, представники керівництва КНР неодноразово заявляли про підтримку ініційованих Р. Кастро і схвалених VI з'їздом Комуністичної партії Куби в квітні 2011 р. економічних і політичних перетворень, в основу яких багато в чому закладена модель китайського «ринкового соціалізму» [5]. В одному з інтерв'ю посол КНР на Кубі Чжан Те зазначив, що Китай і Куба вчаться один у одного на шляху будівництва соціалізму з особливою специфікою, поступально поглиблюють обмін досвідом в галузі управління державою, підтримують один одного в питаннях, що стосуються корінних інтересів двох країн [3]. У свою чергу керівництво Республіки Куба співпрацю з Китайською Народною Республікою розглядає не тільки як можливість залучення великих інвестицій, але і як свого роду гарантії стабільного розвитку кубинської держави і протидії ворожій політиці Вашингтона.

Важливою віхою китайсько-кубинських відносин на сучасному етапі є візити в Гавану голови КНР Ху Цзіньтао в листопаді 2008 р і його заступника Сі Цзіньпіна в червні 2011 р За підсумками переговорів було підписано близько десятка угод, основними з яких були домовленості про участь Китаю в модернізації нафтопереробного заводу в м. Сьєнфугос та відкриття нової кредитної лінії [5]. У липні 2014 р Сі Цзіньпін знову відвідав Кубу вже в статусі голови КНР. В ході візиту відбулися зустріч з Ф. Кастро і переговори з головою Державної ради Р. Кастро. Підсумком стало підписання 29 угод, що стосуються взаємодії в

різних сферах - від фінансів до біотехнологій, від сільського господарства до туризму і від надання безвідсоткових кредитів до будівництва інфраструктури [6].

Кілька років поспіль Китай займає друге місце серед зовнішньоторговельних партнерів Куби і є одним з вагомих економічних партнерів, тоді як Куба, в свою чергу, є найголовнішим торговельним партнером Китаю в регіоні Карибського басейну.

В останні роки в китайсько-кубинській двосторонньої торгівлі зберігається сприятлива тенденція. За даними китайської митниці, в 2015 році обсяг двосторонньої торгівлі становив 2, 216 млрд. доларів, що на 59 % більше, ніж в попередньому році, хоча у 2016 році він, дещо знизився - до 1,8 млрд [2; 4].

Природно, друга економіка планети не просто торгує з Гаваною, а робить це на пільгових для кубинської сторони умовах, щоб міцніше «прив'язати» партнера. Китай вже став найбільшим кредитором Куби, але розміри і умови кредитів, як це прийнято в Китаї, є державною таємницею. Відомо тільки, що міністерство фінансів КНР регулярно реструктуризує кубинський борг. Гавана теж не публікує дані з іноземних інвестицій. Проте, ЗМІ, включаючи урядові, багато пишуть про проекти за участю китайських компаній в інфраструктурі, телекомунікаційному секторі, туризмі та електроніці [4].

В останні роки Китай домігся прогресу в сферах інвестицій та підрядного будівництва на Кубі, і поступово розширював проекти співпраці в таких областях, як реконструкція портів (проект багатоцільового порту Сантьяго-де-Куба став першим, в будівництві якого бере участь китайська компанія), розвиток туризму, будівництво промислової інфраструктури тощо. Обидві сторони також активізують співпрацю в області виробничих потужностей. По мірі безперервного розширення сфер співробітництва, китайське будівельне обладнання, автобуси Ютонг, вантажівки Sinotruk, трактори УТО, автомобілі Geely, побутова техніка та продукти масового споживання стали масово використовуватися кубинцями. На початку 2017 року на Кубі відкрився перший завод по збірці комп'ютерів Haier, який буде щорічно випускати 120 тис. лептопів і планшетів [2-4].

На офіційному урядовому сайті Cubadebate в січні 2017 року з'явилося повідомлення про те, що КНР і Куба домовилися про поглиблення співпраці у розвитку поновлюваних джерел енергії та інших секторах економіки. Угоди були підписані на триденній зустрічі в Гавані, в якій з китайської сторони були присутні керівництво 18 великих компаній. Для нових проектів Пекін вже пообіцяв Кубі кредит у 120 млн. доларів [4].

Крім того, переживає підйом і співробітництво в сфері освіти. В останні роки тисячі китайських студентів отримують стипендії від уряду Куби і вивчають там іспанську мову, медицину, туризм, освіту тощо, крім того зростає кількість осіб, що беруть участь в програмі за свій рахунок. У той же час все більше кубинців цікавляться вивченням китайської мови [3], цьому сприяє і відкриття в Гаванському університеті Інституту Конфуція, яке відбулось у 2009 році.

За останні два десятиліття Китай став одним з головних гравців у Латинській Америці та басейні Карибського моря. За авторитету дипломатії і розмірами інвестицій він зараз поступається тільки США. На думку спостерігачів, по мірі проведення реформ на Кубі китайсько-кубинське співробітництво буде укріплюватись і охоплювати все більшу кількість галузей економіки. Тим паче, цьому сприяє політика США, у яких знову загострилися відносини з Кубою, про що свідчать останні рішення Д. Трампа, щодо подовження на рік дії торговельного ембарго, та посилення правил поїздок на Кубу для громадян США і заборону на ведення бізнесу з організаціями, контрольованими кубинськими військовими.

Література

1. Борзова А.Ю. Особенности отношений КНР и стран Латинской Америки на современном этапе URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-otnosheniy-knr-i-stran-latinskoj-ameriki-na-sovremennom-etape> (Дата звернення 24.11.2017).

2. Китай. Куба > Внешэкономсвязи, политика > [russian.china.org.cn](http://polpred.com/?ns=1&ns_id=1904345), 23 сентября 2016 > № 1904345 URL: http://polpred.com/?ns=1&ns_id=1904345 (Дата звернення 24.11.2017).

3. Китайско-кубинские отношения стоят в авангарде отношений Китая с латиноамериканскими странами -- посол КНР на Кубе URL: http://russian.news.cn/2016-09/24/c_135710942.htm (Дата звернення 24.11.2017).

4. Пекин заполняет вакуум на Кубе URL: <http://expert.ru/2017/02/15/pekin-zapolnyaet-vakuum-na-kube/> (Дата звернення 24.11.2017).

5. Резников И. В. Политические отношения между КНР и некоторыми государствами Латинской Америки URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/148202/1/2015_reznikov_Actual_probl_IR_V3.pdf (Дата звернення 24.11.2017).

6. Си Цзиньпин и Рауль Кастро подписали десятки соглашений о сотрудничестве URL: <http://cctv.cntv.cn/2014/07/24/VIDE1406201161872508.shtml> (Дата звернення 24.11.2017).

7. Теперман В.А. Большой прорыв // Латинская Америка. 2007. №10. С.28-37.

УДК 329(436) (043)

Парлюк В.І., старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

МОЛОДІЖНІ ОСЕРЕДКИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ АВСТРІЇ

Нині у політичній еліті будь-якої демократичної держави виникає проблема залучення молоді в політичні процеси в якості активного актора, а не просто «електорального ресурсу». Проведені дослідження серед молоді в ряді країн демонструють невтішні результати - спад інтересу до політики і довіри до політиків, ступінь включеності в соціально-політичні процеси, що спричиняє зниження членства молоді в політичних партіях і участі в голосуванні.

Так, результати аналітичного дослідження («Інститут демократії та соціального прогресу» (ІДСП), Фонд європейських прогресивних досліджень (FEPS) і Фонд Макса ван дер Стула (FMS)) і опитування понад 1200 респондентів (молоді люди з Грузії, Молдови та України у віці від 15 до 34 років) про участь молоді в політичних процесах країн Східного партнерства, показали, що молодь кожної з трьох країн не проявляє постійності в своїх політичних уподобаннях і вимогах, а електоральна поведінка дуже важко піддається прогнозуванню, так як значна частина молоді приймає рішення про участь у виборах в останній момент. Відповіддю політиків на такі настрої є те, що вони концентрують свої зусилля на роботі з більш постійними електоральними групами, а молодіжні організації залучають для реалізації власних інтересів. Знайомство з програмами молодіжних рухів і об'єднань, висунутими ними вимог в ході політичних акцій з усією очевидністю виявляє прагнення молоді в кожній з трьох країн бути суб'єктом політики і виборчого процесу. Мова йде не тільки про незалежних об'єднаннях молоді, але і припартійних. 24,04% респондентів в Україні на питання «Що для Вас є причиною утриматися від голосування на виборах?» відповіли, що немає партії, яка представляла б мої інтереси; 16,61% - мені не імпонують ті партії, які йдуть на вибори; 13,99% - я не довіряю політикам. Схожа ситуація і в двох інших досліджуваних країнах [1].

Дослідження, що проводилися в Німеччині та Австрії, навпаки демонструють зростання політичного інтересу серед молоді. Так, згідно з опублікованого молодіжного дослідження «Shell» в 2002 р. тільки 34% 15-24 річних молодих людей Німеччини були зацікавлені політикою, а в 2015 р. ця група виросла до 46%. Австрійські опитування демонструють схожу тенденцію до «реполітизації» молоді. Згідно з дослідженням GFK «Яка сьогоднішня, сучасна молодь?» (було опитано 1200 респондентів у віці від 12 до 24 років) в період 2007 р. - 2014 р. спостерігається різке зростання політичної участі. У той час як в 2007 р. тільки 14% «дуже сильно» або «скоріше сильно» цікавилися політикою, в 2014 р. ця група становила 31%, а група незацікавлених молодих людей скоротилася з 37% (2007 р.) до 19% (2014 р.). Однак, дане дослідження показує, що сім з десяти молодих людей вважають, що політики не думають про виборців, а тільки про свою власну вигоду, причому найгірша

думка у респондентів від 14 до 17 років і серед них майже вдвічі більше чоловіків, ніж жінок [2; 3].

Дані результати наведених вище досліджень вказують і на значущість агентів політичної соціалізації (сім'я, освітні установи, ЗМІ, групи однолітків і так далі) в різних країнах на формування «політично спеціалізованої» молоді. Під політичною соціалізацією ми розуміємо процес засвоєння людиною вимог статусного поведінки, культурних цінностей і орієнтирів, який веде до формування у нього якостей і умінь, що дозволяють адаптуватися в конкретній політичній системі і виконувати в ній певні функції [4]. Результатами політичної соціалізації є розвиток трьох характеристик: політичної орієнтації, як ідентифікації особистості з нормами, структурами і інститутами політичної системи; партійності, як суб'єктивного ставлення до людей, груп та ідеологій; політичної участі, як формування та реалізація політичних поведінкових диспозицій [5, с. 27 - 28]. Не менш важливими інститутами політичної соціалізації є партії і громадські організації.

У контексті нашої теми ми розглянемо молодіжні організації політичних партій Австрії, так як вони грають важливу роль, як в політичній, так і в партійній системі країни. До них належать:

- «Junge ÖVP»: найбільша політична молодіжна організація в Австрії з більш ніж 100 000 членів («материнська партія» - Австрійська народна партія). Мета - формування стабільної молодіжної політики. Останні напрямки діяльності організації включають в себе активізацію діяльності в Інтернет мережах, визначення місця розташування Австрії в Європі і подальшу інтеграцію Австрії в ЄС [6].

- Соціалістична молодь (SJ): має більш ніж 120-річну історію і є офіційною молодіжною організацією Соціал-демократичної партії Австрії (СДПА). Віковий діапазон досить широкий, але концентрація активістів зафіксована на молодих людей у віці 15 - 25 років. Основні завдання організації - політичне виховання молоді в дусі «демократичного соціалізму», підтримка і пропаганда політики і практичної політичної діяльності, участь в передвиборних кампаніях партії і залучення в неї нових членів. Своєю метою організація бачить побудову соціалістичного суспільства і прагнення реалізації антимілітаристської, антифашистської, антисексистської міжнародної політики [7].

- «Ring Freiheitlicher Jugend»: молодіжна організація Австрійської партії свободи (АПС), що займається політикою, суспільством, спортом і багатьма іншими напрямками. Мета - створити молоді можливості для реалізації свої ідей в політиці і, таким чином, активно допомагати у формуванні її власного майбутнього. Діяльність організації передбачає широкий спектр заходів [6].

- «Junge Grüne»: є загальнонаціональною офіційною молодіжною організацією партії Зелених для молодих людей до 30 років, які беруть активну участь в політиці. Організація дотримується принципів, які диктуються правобічної екстремістської агітацією; організовує і проводить заходи з політичної освіти (лекції, дискусії, семінари, літній табір, конференції); проводить кампанії на різні теми, наприклад «безкоштовний громадський транспорт» або «раціональна і розумна легалізація канабісу».

- «Team 2.0»: офіційна молодіжна організація партії «Команда Штронах». Платформа створена для трьох вікових груп: 4 - 9 років, 10 - 18 років і 19 - 29 років. Крім міжнародних зустрічей, конгресів, дискусій і лекцій, організовують петиції, конкурси, шкільні проекти і виставки, а також здійснюють соціальні та благодійні акції. Мета - створення єдиного світу [6].

- «JUNOS»: політична молодіжна організація партії «NEOS - Нова Австрія», яка вважає себе представником ліберального напрямку і орієнтується на політично зацікавлену молодь у віці від 14 до 35 років. Основні цінності - це свобода і відповідальність, рівність і різноманітність, прогрес, відкритість і терпимість, солідарність і європейську спільноту. Молодіжне крило JUNOS - молоді ліберали NEOS включають в себе дві організації: JUNOS - молоді ліберали NEOS і JUNOS - ліберальні студенти NEOS, кожна з яких має свою програму. JUNOS - ліберальні студенти NEOS є фракцією Союзу австрійських студентів: 6

мандатів в державному органі, 36 мандатів в 15 університетах і чотири академічних представника. Виступають за поліпшення якості освіти, надання університетам більшої кількості ресурсів і збільшення фінансування, збільшення прав студентів, реформування «знизу» системи затвердження фінансування грантів, реформування системи допомоги учням, боротьбу зі старою університетської бюрократією [8].

Варто зазначити, що відповідно до прийнятого закону про заохочення молоді в 2000 р. молодіжні організації партій в Австрії до тих пір, поки вони визнані своєю партією в якості молодіжної організації щорічно отримують державне фінансування (якщо «материнська партія» представлена в Національній раді). Так в § 7 (2) вказується, що «з метою сприяння асоціативної і проектної молодіжній роботі партійних політичних молодіжних організацій не більше однієї партійно-політичної молодіжної організації кожної партії, представленої в Національній раді 1 січня кожного року, надається грант у розмірі 50 871 євро за 10 депутатів партії, до якої належить молодіжна організація. Крім того, за кожні 10 000 членів молодіжної організації виплачується 7 267,3 євро. З цього загального гранту 50% виділяються на проекти» [9]. Наприклад, в 2016 р. молодіжна організація Австрійської народної партії отримала фінансову державну підтримку в розмірі 385 166 €; СДПА - 356 097 €; АПС - 239 820 €; Зелені - 159 880 €; «JUNOS» - 58 138 € [10].

Таким чином, присутність молоді в політичних організаціях партій дає їй можливість брати участь у політичному житті країни, ділитися досвідом з іншими молодими людьми, отримувати навички ораторського мистецтва та ведення політичних дебатів і дискусій. За результатами останніх виборів (15 жовтня 2017 р.) до Національної ради найбільшою підтримкою серед молоді у віковій категорії до 29 років користується АПС (30%) і АНП (28%) [11].

Необхідно відзначити, що в рамках програми Фонду Богдана Гаврилишина «Молодь змінить Україну» [12] відбулася зустріч з представниками парламентської групи Австрійської народної партії (в даний час партією керує наймолодший в історії Австрії міністр закордонних справ і федеральний канцлер країни - Себастьян Курц, який раніше був головою молодіжного відділення АНП, членом якого став у 17 років) в ході якої був проведений обмін думками з питань історії виникнення партії, принципів і засад діяльності, функціонування партії і її осередків.

Література

1. Восстановление доверия к политике благодаря участию молодежи. Пример Грузии, Молдовы и Украины [Електронний ресурс] // FEPS, FMS, ИДСП. - 2017. - Режим доступа до ресурсу:

<https://sdplatform.org.ua/sites/default/files/pdfs/%D0%92%D0%BE%D1%81%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%8F%20%D0%BA%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B5%20%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%8F%20%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%8E%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B8.%20%D0%93%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%B8%D1%8F%2C%20%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0..pdf>

2. Jugend und Politik [Електронний ресурс] // Institut für Jugendkulturforschung Alserbachstraße/ - Wien, 2016. - Режим доступа до ресурсу: https://www.jugendkultur.at/wp-content/uploads/Jugend_und_Politik_Bernhard_Heinzlmaier_2016.pdf.

3. Wie heutig ist «die heutige Jugend»? [Електронний ресурс] // GfK - Режим доступа до ресурсу: https://www.alpbach.org/wp-content/uploads/2014/11/Studie_KulturUndWirtschaft_Ergebnisse_2014.pdf.

4. Конода И.В. Политическая социализация в современном российском обществе / Иветта Владимировна Конода // ВЛАСТЬ. - 2007. - №4. - С. 32-34.

5. Fritzer M. Jugend und Politik in der Mediendemokratie Österreich / Markus Fritzer. - Wien, im November 2008. – 134 s.
6. Kinder- und Jugendorganisationen in Österreich [Електронний ресурс] // Bundes jugend vertretung - Режим доступу до ресурсу: <https://www.bjv.at/publikationen/>
7. Die Sozialistische Jugend (SJ) [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.sjoe.at/>.
8. Die JUNOS - Junge Liberale Studierende [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://studierende.junos.at/wer-wir-sind/>.
9. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Bundes-Jugendförderungsgesetz [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20001058>.
10. Wie Marcus Franz die JVP um 50.871 Euro brachte [Електронний ресурс] // Neue Zürcher Zeitung - Режим доступу до ресурсу: <https://www.nzz.ch/international/jugendfoerderung-wie-marcus-franz-die-jvp-um-50871-euro-brachte-ld.1290202>.
11. Nationalratswahl 2017 [Електронний ресурс] // SORA Institute for Social Research and Consulting - Режим доступу до ресурсу: <http://www.sora.at/>
12. Досвід Австрії. Програмний звіт (II Частина). Молодь змінить Україну [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: http://bhfoundation.com.ua/news_725.html.

УДК 321.01:061.2(043)

Татай Е.О., аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ВІДМІННІСТЬ ПОГЛЯДІВ Р.ПАТНЕМА ТА Ф.ФУКУЯМИ НА ГРОМАДСЬКУ АКТИВНІСТЬ У КОНЦЕПЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Активізація громадської активності в Україні призводить до того, що дослідження відносин у громадських організаціях та їх членів з оточуючим суспільством набуває особливого значення. Такі відносини детально досліджували теоретиками «соціального капіталу» Р.Патнемом та Ф.Фукуямою. Під соціальним капіталом будемо вважати соціальні норми та зв'язки між людьми, що сприяють (у кінцевому рахунку) отримання людьми додаткових благ. Проблема полягає в тому, що зіставлення думок Р.Патнема та Ф.Фукуями щодо громадської активності, виявляє контраст щодо її. Використання теорії соціального капіталу (в якій ці наукові мають переважно аналогічні думки) для дослідження громадянських організацій України потребує попереднього вирішення конфлікту тверджень між названими науковцями.

Р.Патнем та Ф.Фукуяма спираються на висновки з роботи А.Токвіля «Демократія в Америці», а саме на те, що асоціації є основою громадянськості у сучасному суспільстві [3]. Під асоціаціями Патнем та Фукуяма розуміють профспілки, громадські та професійні організації, портівні, культурні клуби, наукові об'єднання [4, С. 322], [2, 116]. Фукуяма резюмує думки Токвіля: у межах об'єднань особа привчається до скоєння малих самовідданих (тобто – альтруїстичних) вчинків. При цьому приватна асоціація незалежно від її розміру становить суспільство, вона є моделлю більш масштабних об'єднань (місцева громада, країна), отже учасник асоціації з більшою імовірністю буде працювати і жертвувати своїми егоїстичними бажаннями поза асоціації [3; 4, С. 323]. Більш детально ці процеси дослідив Р.Патнем: він емпірично довів зв'язок між громадською активністю регіону та якістю його суспільно-політичного життя на прикладі регіонів Італії. Він довів, що названий зв'язок витікає зі здатностей мешканців регіону до спільних дій унаслідок довіри між ними. Довіра випрацьовується у асоціаціях завдяки двом механізмам: норми взаємності та інститути громадянської залученості. Норми взаємності передбачають дві звички: взаємний обмін корисними діями, здійснення загальнокорисних вчинків, які роблять усі. Інститути

залученості передбачають таку структуру організації, за якої переважають рівноправні (горизонтальні) взаємозв'язки між людьми

Фукуяма доходить висновку: асоціації сприяють становленню демократичного суспільства, але з часом демократичне суспільство (основане на принципах рівності та свободи) сприяє послабленню асоціацій [4, С. 323]. По-перше, на думку Фукуями, у сучасному суспільстві поширюється ставлення до членів асоціації як до сторін контракту, за яким вони мають гарантовані права, але не мають гарантованих обов'язків, отже, знижується мотивація дотримання такого контракту. По-друге, Ф.Фукуяма робив наголошення на тому, що член асоціації отримує задоволення унаслідок його визнання іншими членами. Член асоціації відчуває гордість від того, що характеризується певними інтересами та цінностями (тобто ознаками), притаманними цій організації, й при цьому інші члени організації знають про нього особисто [4, С. 323]. Але демократична культура рівності зменшує важливість відмінностей між людьми, отже й системи «свій-чужий» в межах асоціації, люди менше зацікавлені в тому, щоб вступати в асоціацію, та менше зацікавлені в тому, щоб дорожити її членством. По-третє Фукуяма вважав, що сучасна економіка, заснована на принципах ліберального капіталізму, руйнує традиційні спільноти й, відповідно, громадянське суспільство. Особи, які постійно мандрують у пошуку нової роботи чи задля навчання не можуть осісти та встановити тісні зв'язки з місцевою спільнотою [4, С. 324]. Фукуяма вважав прикладом стабільних організацій спільноти Азії, засновані на принципах свій-чужий у більшій мірі, ніж на спільному інтересі. Такі принципи на його думку походять з релігії та релігієподібної філософії Конфуціанства. При цьому релігійність є спільною рисою азійських спільнот та засновників майбутніх США - Пілігримів та Пуритан. Останні спільноти не були ліберальними за своєю суттю, були не толерантні й фанатичні, отже мали чіткі орієнтири «свій-чужий». А.Токвіль описував пізнішу, ліберальну Америку, але досліджені ним організації мали релігійне походження.

Такий хід роздумів критикує Р.Патнем, наводячи приклад: патріархальні спільноти півдня Італії не мають рис громадянського суспільства, характеризуються низькою громадською активністю, серед них панує висока ступінь недовіри [2, С.144]. Зазначимо, що такі спільноти мають багато спільно з азійськими (при цьому, загальновідомо, що економічний розвиток та міра політичних свобод серед азійських країн значно розрізняються). У своєму дослідженні Патнем також показує, що мешканці більш релігійних регіонів Італії менше вступають у асоціації, ці регіони характеризуються нижчою громадською активністю [2, С.135]. Досліджуючи історичні причини різниці між північчю та півднем Італії Р.Патнем показав, що первісні асоціації півночі Італії створювались переважно для захисту своїх інтересів в умовах середньовічних міжусобиць. У період розквіту асоціацій ХІХ сторіччя вони знов-таки мали своєю метою взаємодопомогу у захисті власних інтересів (а не, наприклад, визнання) [2, С.151, 170].

Отже, Патнем вивів структуру відносин соціального капіталу в асоціаціях. Патнем та Фукуяма мають значну розбіжність щодо того мотиву участі в асоціації, який сприяв б громадянськості суспільства: захист інтересів та визнання

А.Аузан, автор книги «Економіка усього», вказує, що існують два типи соціального капіталу. Перший називається бондинг (англ. «bond» - «зв'язок»), побудований на принципах довіри виключно своїм. Другий тип - бриджінговий (англ. «bridge» - «міст»), зорієнтований на зв'язок між різними групами людей. Його важко накопичити та реалізувати [1]. Різниця між традиційними патріархальними спільнотами півдня Італії й Азії з одного боку, та спільнотами перших мігрантів до Америки з іншого, полягає у наявності в останніх кращих інститутів взаємної залученості (протестантські общини будувались на принципах самоуправління, зменшеній ролі церковних служителів). Різниця-ж між сучасними громадськими організаціями півночі Італії та традиційними спільнотами півдня одночасно полягає у наявності в перших бриджінгового соціального капіталу.

Виходячи з усього вищевказаного, можна висунути наступні гіпотези: По-перше, саме бриджінговий соціальний капітал сприяє створенню мережі асоціацій як фактора

демократичного суспільства, а не певний мотив участі в асоціації. По-друге, наявність бондингового та бриджінгового соціального капіталу в тих чи інших спільнотах пояснюється тим, як вказані організації ставляться до оточуючого суспільства та бачать свою роль у ньому, що у свою чергу виходить з ідеологічно-культурних принципів їх само ідентифікації. По-третє, якщо інституційні умови сприяють створенню спільнот з бриджінговим соціальним капіталом, це призводить спочатку до творення мережі асоціацій, потім до демократизації й лібералізації суспільства, але з часом це призводить до зменшення мережі асоціацій й, відповідно, до зниження демократичних та ліберальних практик. Відбувається циклічний процес. Якщо-ж інституційні умови сприяють лише створенню спільнот з бондинговим соціальним капіталом, це призводить до консервації існуючих суспільних відносин. Названі гіпотези потребують додаткової перевірки щодо множинних мотивів участі в асоціаціях (на нашу думку, у тому числі з використанням соціологічних методів).

Отже, ми порівняли погляди Р.Патнема та Ф.Фукуями, виявили відмінність у поглядах на традиційні спільноти та спільноти з релігійною ідеологією, висунули гіпотези у контексті теорії бриджінгового та бондингового соціального капіталу, що пояснюють історичні факти, які стали відмінністю поглядів науковців, але потребують детальної перевірки.

Література

1. Аузан А. Экономика всего. Как институты определяют нашу жизнь / А.Аузан – СПб.: Манн, Иванов и Фербер, 2017 г – 160 с.
2. Патнэм Р. Чтобы демократия сработала. Гражданские традиции в современной Италии / Роберт Патнэм; пер. с англ.: А.Захарова. – М. : Ad Marginem, 1996. – 277 с.
3. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке: Пер. с франц. / Предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М.: Прогресс, 1992. – 554 с., 16 с. [електронний ресурс], режим доступу: Сайт Бібліотеки Михайла Грачова <http://grachev62.narod.ru/tokvill/content.html>.
4. Fukuyama F. The end of history and last man / Francis Fukuyama – The New York : The free press, 1992. – 418 с. [електронний ресурс], режим доступу: Сайт Democracia Pura <http://www.democraciapura.altervista.org/wp-content/uploads/2015/01/1992-Fukuyama.pdf>.

УДК 342.726-054.73(477)(043)

Трофименко А.В., кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ОСНОВНІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Поява нової для України категорії осіб, що були вимушені покинути місця свого проживання через збройний конфлікт та тимчасову окупацію, поставила перед державою питання про необхідність надання їм особливого політико-правового статусу та соціального захисту. Сьогодні за даними Міністерства соціальної політики України кількість внутрішніх переселенців сягає 1,6 млн. осіб, що були вимушені залишити Донецьку, Луганську області та АР Крим. Переміщені особи стикаються з низкою проблем, серед яких проблема житлозабезпечення, працевлаштування, соціальної адаптації, браку грошових коштів тощо. Крім того, велика кількість цих осіб відноситься до соціально вразливих категорій (діти, інваліди, особи похилого віку), що потребують додаткової державної допомоги. З огляду на це, встановлення основних прав та пільг таких переселенців, що надає та гарантує держава з метою вирішення означених проблем, становить значний науковий інтерес.

Метою даної роботи є встановити основні права внутрішньо переміщених осіб, встановлених в українському законодавстві. Об'єктом дослідження виступає внутрішньо переміщена особа (ВПО) як соціальна категорія населення, предметом – права та пільги, надані цій категорії з боку держави.

Найважливішим кроком на шляху до соціального захисту вимушених переселенців стало ухвалення 20 жовтня 2014 року Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що наразі є чинним з низкою змін та доповнень. Цей Закон надав переселенцям особливий політико-правовий статус «внутрішньо переміщена особа», згідно статті 1 внутрішньо переміщена особа – це «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [1].

Цей же закон встановлює права та пільги, якими користуються внутрішньо переміщені особи, серед яких, права на:

- захист від примусового внутрішнього переміщення або примусового повернення на покинуте місце проживання (ст.3);
- забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, на одержання реабілітаційних послуг відповідно до законодавства за місцем проживання;
- продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування;
- отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (ст. 7);
- єдність родини;
- інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів;
- достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод;
- створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання;
- оплату вартості комунальних послуг в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб;
- забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, інвалідів, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено;
- сприяння у переміщенні її рухомого майна;
- сприяння у поверненні на попереднє місце проживання;
- забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством;
- надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я;
- влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади;
- отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування;
- проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування;
- безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення;
- отримання гуманітарної та благодійної допомоги (ст. 9) [1].

Крім того, згідно статті 8 вищезазначеного закону внутрішньо переміщена особа реалізує своє право голосу на виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах та референдумах шляхом зміни місця голосування без зміни виборчої адреси.

На додаток до зазначених прав Кабінетом Міністрів України видано низку постанов, що регулюють виплату грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам. Так, Постанова КМУ «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 1 жовтня 2014 р. встановлює розмір щомісячних виплат. Для непрацездатних осіб (пенсіонери, діти) розмір щомісячної виплати складає 884 гривні на одну особу (члена сім'ї), для інвалідів – прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, а для працездатних осіб – 442 гривні на одну особу (члена сім'ї). Загальна сума допомоги на сім'ю розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї та не може перевищувати 2 400 гривень [2].

У свою чергу, згідно «Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам», затвердженому Кабінетом Міністрів України Постановою від 1 жовтня 2014 року, внутрішньо переміщені особи можуть подати заяву для отримання одноразової грошової допомоги до органів соціального захисту населення за місцем реєстрації проживання або фактичним місцем перебування. Відповідна заява має зазначати причини необхідності надання грошової допомоги та реквізити рахунка, відкритого у банківській установі. Зазначена одноразова грошова допомога підлягає виплаті шляхом використання коштів, що надійшли в Мінсоцполітики від фізичних та юридичних осіб, резидентів і нерезидентів як благодійна пожертва, гуманітарна допомога, гранти та дарунки [3].

Для користування зазначеними правами особа має оформити довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Механізм видачі такої довідки встановлено також положеннями зазначеного закону. Так, для набуття статусу ВПО та користування належними їй правами та пільгами необхідно оформити довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Підставою для оформлення такої довідки є проживання на території, де має місце військовий конфлікт, тимчасова окупація, прояви насильства, порушення прав людини чи надзвичайна ситуація (стаття 4) [1].

На додаток до закону Кабінетом Міністрів України було ухвалено Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (Постанова КМУ № 509 від 1 жовтня 2014 р.), згідно якого для отримання довідки особа має подати заяву до «структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад» [4].

Не дивлячись на значні зміни в національному законодавстві з метою забезпечення соціального захисту нової категорії громадян, наявна нормативно-правова база потребує подальшого доповнення та вдосконалення. Надаючи значну кількість прав та пільг ВПО, законодавство не встановлює чіткі механізми реалізації цих прав.

Таким чином, для соціального захисту внутрішньо переміщених осіб держава встановлює та гарантує досить широке коло прав та пільг, серед яких надання тимчасового безкоштовного житла, матеріального забезпечення, медичних, освітніх, транспортних послуг на пільговій основі, доступ до інформації, гуманітарної та благодійної допомоги тощо. Проте, надання прав і свобод вимушено переселеним громадянам автоматично не призводить до остаточного вирішення проблем цієї категорії осіб, реалізація цих прав на практиці стикається з низкою перешкод, через що сучасна правова база із захисту ВПО потребує подальшого вдосконалення.

Література

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>.

2. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України № 505 від 1 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>.

3. Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України № 535 від 1 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/535-2014-%D0%BF/para8#n8>.

4. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 1 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>.

УДК 327.82(481)

Трофименко М.В., кандидат політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ДОСВІД ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ НОРВЕГІЇ

Публічна дипломатія сьогодні є серйозним викликом для міністерств закордонних справ не тільки через те, що їм потрібно підтримувати комунікацію з широкою зарубіжною аудиторією і робити це з великою швидкістю в умовах інформаційної ємності. Дипломати завжди підтримують контакти із зарубіжним суспільством для того, щоб привернути увагу до позиції їх країн і пропаганди їх цінностей, питання лише в адаптації організаційних процедур і технологічної інфраструктури міністерств закордонних справ з тим, щоб вони продовжили ефективно здійснювати громадську діяльність за кордоном. Тією серйозною проблемою, яка стоїть перед МЗС щодо публічної дипломатії є те, що, як правило, в залученні національних суб'єктів в дипломатичні відносини дипломати не беруть участі. Необхідність цього викликає інституційну кризу, що підриває інституційний імідж МЗС як виняткового органу, що відає питаннями зовнішніх зносин. Сучасна публічна дипломатія ставить під сумнів основні уявлення про те, хто такий дипломат, і що дійсно є дипломатією, а що ні.

Для більш детального дослідження механізмів публічної дипломатії важливим виступає аналіз досвіду різних країн у цій сфері. Досить цікавим є досвід Королівства Норвегія, яке велику увагу приділяє розвитку своєї публічної дипломатії.

Країна успішно поєднує ринкову економіку та Скандинавську економічну модель з обов'язковим медичним страхуванням і комплексною системою соціального страхування. Норвегія має значні запаси нафти, природного газу, мінералів, лісоматеріалів, морепродуктів, прісної води і гідроенергетики. На нафтову промисловість припадає близько чверті валового внутрішнього продукту країни. Норвегія посідає четверте місце у світі в переліку країн за розміром доходу на душу населення, згідно з даними Світового банку та МВФ.

Норвегія є однією з найбільш розвинених демократій та правових держав у світі. З 2010 року Норвегія є найбільш демократично розвинутою країною у світі згідно даних рейтингу Індекс демократії¹.

Норвегія має свої посольства у 86 країнах світу, у тому числі й в Україні². Натомість в Осло акредитовані представництва 60 країн світу.

¹ Democracy Index. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index.

² Norway in Ukraine. Royal Norwegian Embassy in Kyiv. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.norway.no/en/ukraine/>.

Норвегія – країна, що обіймає перші позиції у провідних рейтингах, що вимірюють якість життя, якість системи охорони здоров'я, стабільність, свободу преси, рівень прибутків тощо³.

Індекс	Позиція	Кількість країн, що розглядалась
Всесвітня доповідь щодо найбільш щасливих країн 2017 року	1	157
Індекс розвитку людини 2015 року	1	187
Індекс розвитку людини з точки зору нерівності за 2015 рік	1	150
Індекс кращого життя Організації економічного співробітництва та розвитку 2016 року	1	38
Індекс процвітання 2016 року	2	149
Індекс інтегрованості за 2016 рік	1	105
Індекс розвитку демократії 2016 року	1	167
Всесвітня доповідь щодо здоров'я матерів та немовлят 2015 року	1	179
Обсяги витрат на охорону здоров'я на душу населення 2013 року	1	188
Індекс свободи преси 2017 року	1	180
Індекс недієздатності держав 2016	2 (зразкова країна)	178
Середній валовий прибуток домогосподарств 2013 року	2	131
Середні доходи дорослих громадян 2009–2014	2	35
Міжнародний індекс прав власності 2015 року	2	129
Глобальний звіт про гендерну рівність 2016 року	3	144
Індекс рівня володіння англійською мовою 2015 року	4	70
Індекс сприйняття корупції 2015 року	5	175
Індекс розвитку мереж 2016 року	4	139
Індекс легкості організації та ведення бізнесу 2016 року	9	185
Глобальний індекс миролюбності за 2016	17	163
Індекс глобалізації 2015 року	18	207
Індекс ефективності логістики за 2016	22	160
Індекс економічних свобод 2016 року	27	167

Таким чином, Норвегія – є надзвичайно цікавою країною для вивчення. Знаходячись на півночі Європи, маючи тісні зв'язки з Європейським Союзом, але не входячи до нього, обіймаючи досить велику територію з відносно невеликим населенням, маючи величезні запаси природних ресурсів, в тому числі нафти та газу, створивши унікальну економічну модель, обіймаючи найвищі сходинки у світових рейтингах по різним напрямкам життєдіяльності.

³ International rankings of Norway. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://en.wikipedia.org/wiki/Norway>.

Норвезький політолог, письменниця та політик Джане Хааланд Матларі зазначає, що, хоча Норвегія під час Холодної війни і була стратегічним пріоритетом для США та інших союзників по НАТО через свої спільні кордони з СРСР на Півночі, цей статус зник після закінчення ідеологічної конфронтації, і тепер Норвегії необхідно шукати нові способи, щоб заявити про себе на міжнародній арені⁴. Деякі вчені використовують по відношенню до Норвегії термін «невидима» країна та називають цю ознаку головною проблемою норвезької публічної дипломатії.

Британські вчені Марк Леонард та Ендрю Смол зазначають, що існує низка факторів, які обумовлюють так звану «невидимість» Норвегії: невеликий розмір – за населенням, економікою та присутністю в регіоні та світі; вона ізольована – політично, географічно і культурно; її мові не вистачає «привабливості» – багато норвежців говорять англійською, а не навпаки; в ній відсутні власні бренди і відмітні знаки – Норвегія не направляє до інших країни своїх емісарів для зміцнення норвезької самобутності; вона подібна до Скандинавії – їх спільна культурна спадщина аж ніяк не допоможе відрізнити Норвегію від інших країн цього регіону⁵.

Для вирішення цієї проблеми, Міністерство закордонних справ Норвегії уклало контракт з лондонським Центром зовнішньої політики (ЦЗП)⁶ на розробку стратегії публічної дипломатії для Норвегії. Для того, щоб виявити загальну платформу образів і цінностей, навколо яких може бути створений повноцінний образ Норвегії, в 2002 і 2003 роках в Осло було проведено кілька семінарів, в яких взяли участь Центр зовнішньої політики, представники Міністерства закордонних справ Норвегії та низка зацікавлених сторін, починаючи з урядових установ, активістів неурядових організацій, науковців, журналістів і підприємців. Ці зустрічі носили характер дискусій за закритими дверима, участь в яких брало лише кілька обраних впливових осіб, які суттєво впливали на формування громадської думки. В результаті роботи семінарів був складений стратегічний звіт, представлений норвезькій громадськості в червні 2003 року. У звіті було представлено чотири образи і ціннісних платформи, навколо яких мало формуватися розуміння як представити Норвегію світу:

- гуманітарна наддержава / миротворець;
- суспільство, яке живе в мирі з природою;
- суспільство з високим показником рівності;
- інтернаціональне суспільство / суспільство, наповнене духом пригод⁷.

У той час, як розробка узгодженого набору образів і цінностей, навколо яких повинна проводитися пропаганда норвезької самобутності за кордоном є новою, цінності, пов'язані з чотирма компонентами стратегії публічної дипломатії, вже довгий час існують в норвезькому суспільстві і протягом десятиліть проникали в політичне життя Норвегії.

Як відзначають політологи Добінсон і Дейл, було досягнуто надзвичайно широкої політичної єдності у питанні, що стосується понять миру як пріоритету у зовнішній політиці, навколо соціально-демократичних цінностей, що підтверджують рівність і насамперед, щодо питань екології. Починаючи з 50-х років XX століття неурядові організації в Норвегії, так само як і норвезький уряд, активно беруть участь в питаннях розробки, розвитку, захисту прав людини і зміцненні миру в різних регіонах світу. Прикладами застосування подібних миротворчих зусиль Норвегії є Шрі-Ланка, Колумбія та Близький Схід. Між урядом і неурядовими організаціями був встановлений нерозривний зв'язок та тісна співпраця – Міністерство закордонних справ Норвегії навчилося покладатися на досвід і мережі

⁴ Batora J. Public Diplomacy in Small and Medium-Sized States: Norway and Canada / Jozef Batora. — Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", 2005. — P. 16.

⁵ Там само.

⁶ Foreign Policy Centre. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://fpc.org.uk>.

⁷ Batora J. Public Diplomacy in Small and Medium-Sized States: Norway and Canada / Jozef Batora. — Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", 2005. — P. 16.

контактів неурядових організацій на місцях в кризових регіонах, у той час, як такі організації можуть розраховувати та покладатися на більш істотну фінансову підтримку з боку уряду.

Таким чином, на думку журналіста та політолога Яна Егеланда згадана система взаємовідносин офіційних державних органів влади із неурядовими організаціями свідчила про створення так званої «норвезької моделі» співпраці, де діяльність громадських організацій та цінності тісно координуються з пріоритетними аспектами і цінностями зовнішньої політики уряду, що і відображає такий багатосторонній підхід на практиці. Деякі з успішних мирних переговорів, проведених норвезькими акторами (як урядовими, так і неурядовими) використовуються в якості прикладу того, як тісно політичні діячі Норвегії пов'язані зі згаданими вище цінностями⁸.

Політологи Добінсон і Дейл називають це «норвезьким ціннісним рюкзаком», що виступає метафорою когнітивної бази, яка містить глибоко вкорінені цінності збереження рівності, миру і навколишнього середовища, за допомогою яких норвезькі політичні діячі сприяють вирішенню конфліктних ситуацій, що відбуваються за кордоном. Значення метафори «ціннісний рюкзак» знаходить своє вираження в описі тієї ситуації, коли, наприклад, для того, щоб обговорити рішення проблеми, конфліктуючі в громадянській війні сторони запрошуються до Норвегії. У практиці закріпилося те, що всіх учасників переговорів запрошували прогулятися по лісах на північ від Осло (такі прогулянки привели учасників переговорів з боку Ізраїлю і Палестини до підписання мирної угоди в Осло в 1993 році) або провести час в приватному котеджі представника норвезької громадської організації, де, наприклад, в середині 90-х років XX століття довелося опинитися учасникам партизанського руху в Гватемалі. Норвезькі актори сприяють вирішенню зовнішніх конфліктів завдяки своїй вкрай специфічній системі цінностей, яка залишається відносно незмінною серед усіх норвезьких акторів, які беруть участь в мирних переговорах. Мабуть, це можна було б охарактеризувати як внутрішньо орієнтований інтернаціоналізм – використання свого особливого життєвого досвіду, традицій і світосприйняття щодо ситуацій, що виникають за межами своєї власної культури, виходячи з загальної рівності всіх людей⁹.

Залежність Міністерства закордонних справ Норвегії від різних форм співробітництва, обміну інформацією, координації з окремими суб'єктами громадянського суспільства (ця модель також застосовувалася в згаданих вище консультативних нарадах в процесі розробки стратегії публічної дипломатії) різко суперечить небажанню МЗС брати участь в більш широкому публічному обговоренні цінностей і пріоритетних напрямків здійснення зовнішньої політики. Хоч й інші міністерства норвезького уряду з метою залучення народу до обговорення політичних ініціатив і пріоритетів покладаються на широке коло консультативних механізмів, єдиним механізмом, що застосовується Міністерством закордонних справ в консультуванні з громадськістю, залишається проведення тематичних конференцій і дискусій, в яких пропонується брати участь тільки окремим групам суб'єктів громадянського суспільства. Такий корпоративістський вибіркового підхід до публічного обговорення може бути пов'язаний з тим, що міністерство закордонних справ традиційно бореться з низьким рівнем легітимності і поваги всередині широких верств егалітарного норвезького суспільства, скептично налаштованого щодо того, що, на їхню думку, є прихованою квазі-аристократичною практикою серед дипломатів¹⁰. Через ці проблеми у відносинах з суспільством всередині країни професійна орієнтація на захист інформації завжди була на другому місці в міністерстві, а необхідність ділитися інформацією з громадськістю – на першому, для того щоб заручитися її підтримкою і схваленням зовнішньополітичної діяльності¹¹.

⁸ Batora J. Public Diplomacy in Small and Medium-Sized States: Norway and Canada / Jozef Batora. — Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", 2005. — P. 17.

⁹ Там само.

¹⁰ Batora J. Public Diplomacy in Small and Medium-Sized States: Norway and Canada / Jozef Batora. — Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", 2005. — P. 18.

¹¹ Там само, с.18.

Інтернет перетворився на ефективний інструмент такої активності. З того моменту, як уряд Норвегії створив свої офіційні веб-сайти, сайт Міністерства закордонних справ є найбільш популярним та інформативним з точки зору кількості відвідувачів і документів, розміщених на ньому. Сьогодні веб-сайти всіх норвезьких посольств мають стандартний дизайн і інформаційну архітектуру і інтегровані в Норвезький урядовий портал, який діє з кінця 2003 року¹². Цей портал є офіційним обличчям Норвегії в очах всього світу¹³.

Веб-сайти кожного посольства на Норвезькому порталі мають специфічні культурні особливості (місцева мова, місцева інформація та новини норвезького посольства тощо). Щомісяця портал відвідують понад 150 тисяч людей.

Хоча і дизайн веб-сайту Міністерства та Норвезького порталу відрізняються високою якістю, публікація матеріалів та інформації на цих сайтах здійснюється шляхом видання прес-релізів і односторонньої передачі інформації. МЗС Норвегії не закликає громадськість висловлювати свою думку з питань пріоритетних напрямків здійснення зовнішньої політики держави або цінностей, які повинна сповідувати Норвегія. Міністр закордонних справ і речник міністерства є найбільш звичними каналами зв'язку міністерства з громадськістю. Міністерство закордонних справ Норвегії за словами своїх же керівників завжди прагне мати «єдиний образ перед світом»¹⁴.

Логіка прагнення мати «єдиний образ перед світом» проявляється в підході Міністерства закордонних справ Норвегії щодо координації норвезької публічної дипломатії. Ще у 2003 році Державний секретар закордонних справ Норвегії Турхіль Відве на засіданні Норвезько-американської торгівельно-промислової палати в Оттаві в 2003 році звернула увагу на наступне: «Сьогодні існує досить багато різних організацій і асоціацій, діяльність яких якимось чином впливає на репутацію Норвегії за кордоном. Крім різних міністерств, я думаю про Норвезьку торгівельну раду, Раду з туризму Норвегії і всілякі культурні установи. Таке різноманіття інститутів корисно в тому сенсі, що воно стимулює творчий підхід, але проблема в тому, що іноді їх ідеї суперечать одна одній. Мінімізація роздрібненості їх зусиль допомогла би координувати їх ідеї, дозволила б уникнути дублювання і тим самим підвищила б їх ефективність. Уряд Норвегії вже вжив заходів в цьому відношенні, вирішивши створити новий орган, до складу якого повинні увійти Торгівельна Рада, Рада з туризму, Державний фонд з регіонального розвитку та підрозділ з підготовки керівних вказівок для інвесторів. Сенс в тому, що це налагодить взаємодію і встановить більш тісний зв'язок між новаторством і інтернаціоналізацією»¹⁵.

Цим органом стала державна компанія Innovation Norway, створена 1 січня 2004 року¹⁶. Будучи компанією з представництвами у всіх 19 провінціях Норвегії та в 30 країнах за кордоном, основна мета Innovation Norway полягає в тому, щоб допомогти проявити потенціал різних районів і регіонів шляхом сприяння новаторству, інтернаціоналізації та пропаганді. Найбільш зацікавлені в діяльності компанії підприємства і регіональні органи влади. Для того, щоб забезпечити ефективну координацію та ефективне використання ресурсів, уряд Норвегії вирішив інтегрувати представників Innovation Norway в дипломатичну службу Норвегії і розмістити її офіси в дипломатичних представництвах Норвегії за кордоном.

Подальше укрупнення Міністерства закордонних справ Норвегії відбулося в 2004 році, коли Норвезьке агентство з міжнародного розвитку, HAMP (Norwegian Agency for Development Cooperation, NORAD) в адміністративному відношенні було поставлено під контроль міністерства¹⁷. Норвезьке агентство з міжнародного розвитку традиційно має

¹² Government.no. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.regjeringen.no/en/id4/>.

¹³ Batora J. Public Diplomacy in Small and Medium-Sized States: Norway and Canada / Jozef Batora. — Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", 2005. — P. 18.

¹⁴ Там само, с. 19.

¹⁵ Batora J. Public Diplomacy in Small and Medium-Sized States: Norway and Canada / Jozef Batora. — Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", 2005. — P. 19.

¹⁶ Innovation Norway. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.innovasjon Norge.no/en/start-page/our-mission/>.

¹⁷ Norwegian Agency for Development Cooperation. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.norad.no/en/front>.

широку мережу контактів і механізми співпраці з різними норвезькими громадськими організаціями і науковими установами, що діють на міжнародному рівні. Шляхом такого об'єднання Міністерство закордонних справ розраховувало забезпечити більш ефективну координацію зовнішньополітичної діяльності, здійснюваної численними суб'єктами, і звичайно покращити узгодженість гасел і образів Норвегії, які ці суб'єкти пропагують за кордоном. Крім того, вже згадувана нами Турхіль Відве стверджувала наступне: «Усі ми, ймовірно, погодимося з тим, що, акцент на декількох, цілеспрямованих гаслах спрацьовує краще, ніж безліч найрізноманітніших і часом суперечливих історій. Це не означає, що нам потрібно приховати наші розбіжності. Різноманіття – необхідний елемент демократичного суспільства. Але я переконана, що цілком можливо створити «національну парасольку», під якою можна розповісти безліч різних історій, адаптованих до місцевих умов. Це дозволило б знизити ризик двозначної комунікації. І це зробило б вплив на становлення образу Норвегії, який був би настільки репрезентативним і чітким, щоб можна було його вивести на міжнародний рівень»¹⁸.

З урахуванням вище зазначеного, необхідно зауважити, що Міністерство закордонних справ Норвегії у питаннях позиціонування Норвегії за кордоном, реалізації публічної дипломатії керується централізуючим, а також виборчим корпоративним підходами. І НАМР, і Innovation Norway мають велику контактну мережу з міжнародно активними членами норвезького суспільства. Шляхом злиття такі суб'єкти створили більш організаційно оформлену структуру управління зовнішніх зносин, що в свою чергу призвело до поступової зміни організаційної культури в МЗС Норвегії та більш високого рівня відкритості до широкого громадського обговорення.

Норвегія в координації своєї публічної дипломатії спирається на централізований корпоративний підхід. Міністерство закордонних справ, в цілому, є провідною установою, яка координує те, що за кордоном має бути представлено як «норвезьке». Єдиний набір гасел і образів, що відображають сутність Норвегії, був прийнятий при безпосередніх консультаціях з групою окремих зацікавлених суб'єктів суспільства. Відібрані цінності і образи (мир, природа, рівність) представляють собою ідеї та цінності, які є привабливими практично для будь-якого суспільства в світі.

З урахуванням цієї привабливості, міжнародна діяльність суб'єктів Норвегії (як державних, так і недержавних), представлена як пропаганда однієї або декількох цінностей, досягає великої ефективності практично в будь-якій точці світу. Що вдалося Норвегії, так це сформувати такий образ, який позиціонується як багатостороння та різноспрямована платформа образів і цінностей, з якими більшість членів норвезького суспільства можуть ідентифікувати себе, і які, в той же час, привабливі для більшості політичних режимів, релігій і культур в усьому світі¹⁹.

Таке позиціонування в значній мірі розширює можливості норвезького уряду (МЗС зокрема) заохочувати суб'єкти громадянського суспільства ототожнювати себе із своєю державою. Більше того, зосередження зусиль на проблемі миру дозволяє Норвегії привертати увагу і опановувати розуми закордонного суспільства, з огляду на те, що мирні переговори привертають увагу світових засобів масової інформації. Окрім фактичних обговорень умов досягнення миру, які проводяться суб'єктами громадянського суспільства Норвегії, заходом, що привертає увагу світових засобів масової інформації, є Нобелівська премія миру, що присуджується щорічно в Осло. Концерт Нобелівської премії миру, який в останні роки мав можливість представити знаменитостей світової музичної індустрії і кінематографа – зокрема, наприклад, таких зірок, як Том Круз, Опра Уїнфрі й інших, в якості ведучих, Андреа Бочеллі, Пол Маккартні тощо, в якості виконавців – виявився ефективним способом для Норвегії привернути увагу і пропагувати образ миролюбної держави серед дуже широкої глобальної аудиторії.

¹⁸ Batora J. *Public Diplomacy in Small and Medium-Sized States: Norway and Canada* / Jozef Batora. — Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", 2005. — P. 20.

¹⁹ Там само, с. 22.

В світі не існує суспільства, політичного режиму або релігійної групи, які б не дорожили миром, природою і рівністю. Тому успішна стратегія публічної дипломатії Норвегії буде спрямована на те, щоб позиціонувати свою країну завдяки образам і цінностям, привабливим не тільки на місцевому рівні, а й в їх глобальних еквівалентах. Таке позиціонування сприятиме підвищенню привабливості (м'якої сили) Норвегії серед недержавних суб'єктів як всередині так і поза межами країни.

Література

1. Трофименко М.В. Дипломатична та консульська служба : підручник для студентів ВНЗ / М. В. Трофименко, К. В. Балабанов. — Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2013. — 432 с.
2. Трофименко М.В. Публічна дипломатія Королівства Норвегія / М.В. Трофименко // Вісник МДУ. Серія Історія. Політологія. — 2017. — Випуск 18. — С. 381—389.
3. Batora J. Public Diplomacy in Small and Medium-Sized States: Norway and Canada / Jozef Batora. — Netherlands Institute of International Relations “Clingendael”, 2005. — 26 p.
4. Democracy Index. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index.
5. Foreign Policy Centre. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://fpc.org.uk>.
6. Government.no. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.regjeringen.no/en/id4/>.
7. Innovation Norway. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.innovasjon Norge.no/en/start-page/our-mission/>.
8. International rankings of Norway. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://en.wikipedia.org/wiki/Norway>.
9. Norway in Ukraine. Royal Norwegian Embassy in Kyiv. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.norway.no/en/ukraine/>.
10. Population. Statistics Norway. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.ssb.no/en/befolkning/nokkeltall/population>.
11. Routledge Handbook of Public Diplomacy / [Nancy Snow, Philip M. Taylor, Nicholas J. Cull, Michael Vlahos and others]; edited by Philip M. Taylor. — New York: Routledge, 2009. — 382 p.

УДК 323.212 (043)

Черепченко О.О., кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО ВИМІРУ

Після Майдану 2014 року Україна опинилася у потоці стрімких та трагічних подій. Самий процес позачергової зміни правлячих еліт в кожній країні створює проблеми, в нашому ж випадку додалася ще триваюча світова економічна криза 2007 року та російсько-українська війна. Ці події сприймаються в нашій країні як щось виключне та унікальне. Але оцінити масштаб та спрямування подій, адекватність реакції на них з боку мас та правлячих еліт можна виключно у порівнянні з іншими випадками. Так порівняно з попередніми станами суто України, ситуація насправді може сприйматися як катастрофічна за дуже багатьма показниками. Але у світі не існує країн, що не зазнавали змін у політичній системі, війн та економічних криз. Той факт, що Україна вперше зіткнулася з таким розвитком подій говорить лише про те, що у нас дуже молода країна та інфантильне суспільство – вони самостійно та суверенно ще ніколи не проходили крізь давно пережиті країнами світу випробування самостійного існування.

Тому, для отримання адекватної оцінки стану та подій в Україні ми вважаємо доцільним порівняти ситуацію в нашій країні з іншими країнами, хоча б, регіону. Для

забезпечення більш широкого кола випадків ми обрали країни регіону Східного Середземномор'я, Південної Африки куди додали всі країни Чорноморського регіону. Так нам вдалося поєднати відразу кілька показників (пострадянські країни, країни регіону та країни з близьким рівнем розвитку та схожим колом політичних та економічних проблем), що надають можливість широкого аналізу випадків. В якості часових меж ми обрали період з 2000 року по наш час. Такий вибір обумовлений не стільки символічним початком століття, скільки часом, коли економіки та суспільства країн регіону почали виходити з глобальної кризи 1998 року та опинилися на хвилі зростання, що передувала глобальній кризі 2007-2008 років, що як вважається, триває і зараз. Ці фази росту та проходження кризи яскраво демонструють, як ефективність економік, так і реакцію суспільств та політичних систем країн регіону. Звичайно, протягом даного часу країни регіону пережили інтеграційні, як то Румунія та Болгарія, що вступили до ЕС та НАТО, та деструктивні процеси, як Лівія, Україна та Сирія – країни, що зазнали війни та втратили цілісність, або контроль з боку центру над регіонами. Інші країни регіону зіштовхнулися із кратними коливаннями ціни на нафту, від яких істотно залежить економіка країни, як то РФ чи Азербайджан. Саме вплив цих ефектів ми і зможемо дослідити на фоні країн регіону. В якості референсних країн можна обрати Алжир, Білорусь, Болгарію, Румунію та Йорданією, що не зазнали, а ні критичних змін у політичній системі, а ні критичного падіння економіки. Ці ж країни не брали участь у військових конфліктах, принаймні на власній території (Болгарія та Румунія брали обмежену участь у війнах в Іраку, територія Йорданії стала платформою для боротьби з ІДІЛ, а Білорусь, приховано, але відверто приймає участь у війні на боці РФ проти України).

В якості джерела оцінювання економічного стану ми взяли офіційні данні ВВП на душу населення у доларах США (Таб. 1), та оцінили динаміку на кожному з циклів економічного зростання, тобто 2000, 2006, 2009 та 2015 роки, та в критично значимий для України момент 2013 – крайній рок миру. Нажаль офіційний сайт Statistics Division United Nations має гомогенні данні лише до 2015 року. Адекватність реакції країн та суспільств ми оцінили за динамікою ВВП країн на душу населення у порівнянні в кожному випадку з попередньою датою (2006 до 2000 і т.д.). Так ми можемо оцінити ефективність національних економік у «тучні» роки між кризами та оцінити реакції еліт та мас на економічну кризу та конфлікти (Таб. 2).

Також ми маємо можливість відмітити масові акції протесту, що змінили або ні характер політичного режиму у країнах регіону, та відмітити фактор участі у військових конфліктах, більшого чи меншого масштабу. Варто зазначити, що деякі країни регіону існують в ситуаціях постійного конфлікту, загрози агресії з боку сусідів, або загрози ескалації «заморожених» конфліктів, ситуації що загрожує Україні зараз. До таких ми можемо віднести не тільки пострадянські країни, в яких модератором та тайним учасником виступає РФ – Грузія, Молдова та Україна, а і подібні конфлікти за авторством Туреччини – Кіпр та гіпотетична загроза Греції. Ситуація ж Ізраїлю вже давно є хрестоматійним прикладом постійного конфлікту та економічного розвитку в таких умовах.

Таблиця 1

ВВП на душу населення

Країна	2000	2006	2009	2013	2015
Алжир	1753	3468	3876	5494	4154
Азербайджан	650	2422	4932	7808	5439
Білорусь	1047	3853	5177	7697	5751
Болгарія	1643	4499	6941	7670	6847
Вірменія	663	2268	3109	3717	3489
Кіпр	14364	27172	32104	27543	21942
Єгипет	1400	1413	2337	3063	3452

Грузія	645	1749	2505	3953	3491
Греція	12025	24626	29517	21697	17788
Ізраїль	22004	22780	28545	37519	37129
Йорданія	1775	2723	3801	4656	4940
Ліван	5155	5435	8484	8931	8571
Лівія	7208	9324	11087	12228	5488
Марокко	1344	2247	2929	3206	2919
Молдова	307	822	1328	1960	1591
Румунія	1692	5825	8163	9677	9121
РФ	1774	6906	8542	15559	9243
Палестина	1338	1341	1835	2824	2716
Сирія	1202	1768	2631	1640	1535
Туніс	2214	3371	4130	4203	3661
Туреччина	4215	7728	8624	10801	9126
Україна	664	2406	2652	4218	2022

Таблиця 2

Динаміка ВВП період до періоду у відсотках				
Країна	2006	2009	2013	2015
Алжир	197,83	111,77	141,75	75,61
Азербайджан	372,62	203,63	158,31	69,66
Білорусь	368	134,36	148,68	74,72
Болгарія	273,83	154,28	110,5	89,27
Вірменія	342,1	137,1	119,56	93,87
Кіпр	189,17	118,15	85,79	79,67
Єгипет	100,93	165,4	131,1	112,67
Грузія	271,16	143,23	157,81	88,31
Греція	204,79	119,86	73,51	81,98
Ізраїль	103,53	125,31	131,44	98,96
Йорданія	153,41	140	122,5	106,09
Ліван	105,43	156,1	105,27	95,97
Лівія	129,36	118,9	110,29	44,88
Марокко	167,19	130,35	109,46	91,05
Молдова	267,75	161,56	147,59	81,17
Румунія	344,27	140,14	118,55	94,25
РФ	398,29	123,69	182,15	59,41
Палестина	100,23	136,84	153,9	96,18
Сирія	147,1	148,81	62,33	93,6
Туніс	152,26	122,52	101,77	87,11
Туреччина	183,35	111,6	125,24	84,5
Україна	362,35	110,22	159,1	47,94

Таблиця 3

Зміна форм політичного режиму та участь у збройних конфліктах

Країна	Форма П Режиму 2000	Форма П Режиму 2017	Збройні Конфлікти 2000	Збройні Конфлікти 2017
Алжир	Н.Д.	Н.Д.	0	0
Азербайджан	Н.Д.	Н.Д.	1	1

Білорусь	Н.Д.	Н.Д.	0	0
Болгарія	Дем.	Дем.	0	0
Вірменія	Дем.	Дем.	1	1
Кіпр	Дем.	Дем.	1	1
Єгипет	Н.Д.	Дем.	0	0
Грузія	Дем.	Дем.	1	1
Греція	Дем.	Дем.	0	0
Ізраїль	Дем.	Дем.	1	1
Йорданія	Н.Д.	Н.Д.	0	0
Ліван	Н.Д.	Н.Д.	1	1
Лівія	Н.Д.	Н.В.	0	1
Марокко	Н.Д.	Н.Д.	0	0
Молдова	Дем.	Дем.	1	1
Румунія	Дем.	Дем.	0	0
РФ	Дем.	Н.Д.	1	1
Палестина	Дем.	Дем.	1	1
Сирія	Н.Д.	Н.В.	0	1
Туніс	Н.Д.	Дем.	0	0
Туреччина	Дем.	Н.Д.	0	1
Україна	Дем.	Дем.	0	1
Підсумок	11 НД	8НД	9	13
		2НВ		

Н.Д. - не демократичний режим

Дем. - демократичний режим.

Н.В. - не визначено на даний час

1 - наявність участі у збройному конфлікті

0 - відсутність участі у збройному конфлікті

З наведених даних легко помітити, що з 22 країн Східного Середземномор'я та Чорноморського басейну жоден з конфліктів не припинився, навпаки – війна, на момент 2017 року прийшла ще до 4-ох країн і Україна лише одна з них. Враховуючи, що 4 країни регіону відносяться до блоку НАТО, можна було б очікувати, що їм вдасться зберегти мир та спокій. Однак на практиці, ми бачимо, що лише трьом з них це вдалося: Греції, Болгарії та Румунії. Туреччина ж потрапила до військового конфлікту на її кордонах і в продовження сталого протистояння з курдами прийняла участь у конфлікті в Сирії [1]. Цікаво, що разом з тим фактом, що Туреччина, як можна бачити з наведених даних, протягом довгого часу забезпечувала інтенсивний розвиток економіки, навіть в умовах кризи, її затяжний характер вилився у становлення режиму, що має усі ознаки авторитаризму. Тобто, під впливом економічної кризи та військової напруженості, а згодом і війни, турецьке суспільство радо зустрівало зміну форми політичного режиму.

Варто зазначити, що з того, чи іншого приводу практично у кожній країні Чорноморсько-Середземноморського регіону відбулися масові акції протесту, що загрожували дестабілізацією політичним системам країн. Але лише 9 з 22 змогли стабілізувати політичну систему. Треба зазначити, що серед систем, яким вдалося зберегти демократичний стан політичного режиму в умовах війни та економічної кризи, що відібрала на час 2015 року більш ніж 30% ВВП, Україна є єдиною в регіоні.

Саме економічні втрати України є одними з найгірших у регіоні, на момент 2015-го року – вони складають 47,94% від рівня 2013 року. Гірший показник отримала лише Лівія, що зазнала дефрагментації та громадянської війни. Як результат втрати лівійської економіки стали рекордними для регіону на момент 2015 року. Демонстративним є той факт, що третім у рейтингу економічного падіння є РФ, яка плодила конфлікти у регіоні десятиліттями

– її ВВП на момент 2015 року склав 40,59% згідно лише офіційним даним «Росстата», які зараховує ООН [2]. З іншого боку РФ вдалося зберегти стабільним власний авторитарний тип політичного режиму, тобто стабілізувати політичну систему, як власно і Україні.

Загалом показовим є економічне зростання лише 2 з 22 країн регіону, та ще й таких, що мають ознаки авторитарних політичних режимів – Єгипту та Йорданії. Перший, в черговий раз, вдався до військового перевороту [3], а друга відкрито є монархією, король якої реалізує увесь об'єм реальної влади в країні. Ми маємо констатувати, що економічне зростання є більш стабільним у авторитарних політичних системах регіону, хоча б і на фоні «відновлюючого зростання», ознаки якого має Єгипет у зв'язку зі стабілізацією політичної та правової системи. Водночас Йорданія та Єгипет не переривали економічні зв'язки із своїми основними торговельними партнерами – вони на них проста не нападали. Україні ж вдалося не тільки пережити втрату звичних економічних зав'язків, а ще й адаптуватися до нових норм та правил ЄС і реалізувати їх на практиці, про що свідчать наведені дані вже за 2016 рік [4].

Враховуючи той факт, що лише 9 з країн регіону не є такими, що є учасниками міжнародних збройних конфліктів, той факт, що лише 9 країн регіону спроміглися зберегти демократичний устрій у державі в умовах економічної кризи, а лише 6 з них в умовах війни, чи то загрози такою, говорить про те, що Україна є типовим прикладом регіону – демократією під збройним викликом. Той факт, що міжнародна спілька надає нашій країні економічну допомогу та пряму допомогу ЗСУ, лише підкреслює стійкість вітчизняного суспільства та політичної системи до стресів та війн, адже воно спроміглося викликати і зберегти довіру іноземних партнерів.

Література

1. Клименко Е. Туреччина ввела війська до Сирії // replyua.net. 2017. URL: <http://replyua.net/europa-news/71646-turechchina-vvela-vyska-do-siryi.html>.
2. United Nations Statistic Division. 2017. URL: <https://unstats.un.org/unsd/snaama/introduction.asp>.
3. У Єгипті – військовий переворот // Урядовий кур'єр. 2013. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/u-yegipti-vijskovij-perevorot/>.
4. Торгівельно-економічне співробітництво Україна-ЄС // Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. 2017. URL: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-trade>.

УДК 329(564.3)(043)

Ясірова Ю.Ф., асистент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КУРС ПАРТІЇ ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЗБІР / ДІСІ (РЕСПУБЛІКА КІПР)

Вступ Республіки Кіпр до Європейського союзу став важливою віхою в розвитку країни та ознаменував новий етап її історії. Євроінтеграційний процес був позначений новими можливостями, а також новими викликами та проблемами. На членство в ЄС греками-кіпріотами були покладені надії у сприянні та прискоренні вирішення кіпрської проблеми та об'єднання острову. І саме це питання стало об'єднуючим фактором для кіпрських партій і їхньої єдності у підтримці курсу на євроінтеграцію в 1990 р. Найбільш важливим в цьому контексті є визначення еволюції поглядів, а також безпосередньої діяльності і політики найвпливовіших і найбільших партій. Демократичний збір / ДІСІ (Δημοκρατικός Συναγερμός/ΔΗΣΥ), що є одним з двох основних полюсів сили в партійній системі Республіки Кіпр, заслуговує окремої уваги, адже політична філософія цієї партії, яка була створена ще в 1976 р. задовго до обрання євроінтеграційного курсу Кіпром, заснована, як зазначено в статуті партії, на грецькій культурі і європейських принципах і цінностях □□□.

Тому актуальним вбачається дослідження євроінтеграційного курсу ДІСІ, його ідеологічного і практичного аспектів.

Демократичний збір, який об'єднав праві політичні сили Республіки Кіпр в 1976 р., вже в Установчій декларації визначав європейську спрямованість партії: «...Демократичний збір вірить у необхідність шукати всіма можливими засобами більш тісний зв'язок між Кіпром і Європейським економічним співтовариством як крок на шляху до нашого приєднання до нього як повноправного члена...» [6]. Більш детально позицію партії розкрито в Декларації принципів серед положень стосовно зовнішньої політики ДІСІ. Так, Демократичний збір вважає, що історично, географічно і культурно Кіпр належить до Заходу, і особливо до Європи. Тому Кіпр повинен зміцнювати свої зв'язки із Заходом розвивати торговельні й дружні відносини з усіма державами [4].

Слід, однак, зазначити, що європейська спрямованість партії визначається не тільки зовнішньополітичним курсом ДІСІ на Європу. Про це говорить і ідеологія партії та головні її цілі зазначені в Декларації принципів. Крім того, в статуті партії визначено, що політична філософія ДІСІ засновується на європейських принципах. Також партія бореться за те, щоб мирний та єдиний Кіпр функціонував на основі європейських принципів та цінностей [7]. Отже, питання ставлення до Європи загалом та відносин з ЄЕС зокрема піднімалися Демократичним збором ще в рамках установчих документів партії.

На підтвердження обраного зовнішньополітичного курсу ДІСІ стала першою кіпрською партією, яка брала участь в європейських та міжнародних організаціях. В 1980 р. вона підписала декларацію про створення та вступ до Європейського демократичного союзу/EDU. До того ж це Європейський союз християнських демократів/EUCD, Центристський демократичний інтернаціонал/CDI, Міжнародний демократичний союз/IDU та Європейська народна партія/EPP [1, с. 65]. Наприкінці 1980-х рр. партія рішуче підтримала подання президентом Васіліу заявки на вступ Кіпру до ЄЕС [3].

Урядування ДІСІ протягом 1993-2003 рр. на чолі з президентом Клірідісом було позначене в першу чергу вагомим просуванням в питаннях євроінтеграції острова. Саме в цей час оголошено офіційну думку ЄС щодо питань приєднання Кіпру, розпочато предметні переговори та процес гармонізації з нормами ЄС. Всі ці досягнення було зараховано Демократичному збору загалом та президенту Клірідісу зокрема [8].

ДІСІ бачила єдиний Кіпр в рамках Європи та намагалася якомога швидше виконати всі вимоги для вступу. В цих спробах відзначимо в першу чергу пропозицію Клірідіса туркам-кіпріотам призначати представників для повноправної участі в команді для проведення переговорів про приєднання Кіпру до Європейського союзу [9]. Це в умовах, коли Демократичний збір ніколи не прагнув зближення з турками-кіпріотами. По-друге, уряд Клірідіса запровадив тісну співпрацю з грецьким урядом ПАСОК, попри різні ідеологічні погляди партій. Це також стало дуже важливим в просуванні євроінтеграції Кіпру [9]. В цьому контексті дослідник С. Ставрідіс зазначає, що ДІСІ, розглядаючи Кіпр як західноєвропейську державу, наблизилася до грецької колеги Нової демократії/НД. Водночас він протиставляє переваги співробітництва з НД та ПАСОК. Адже саме завдяки поштовху міністрів з уряду ПАСОК обговорювалися та просувалися подача заявки та вступ до ЄС як фактори, які б сприяли вирішенню кіпрської проблеми [2].

Зазначений курс був підтверджений положеннями Декларації про євродемократію 1998 р. В ній поміж іншого зазначалося наступне: «Найближчі роки це роки, коли ми станемо на шлях до Європи... Велика демократична родина Європи є нашою природною середою. Цей курс буде мати успішний результат, якщо ми зміцнимо Кіпр і на міжнародному рівні, і на внутрішньодержавному». Знову зроблено акцент на тому, що для партії Європа це не тільки інститути, але принципи та цінності. Через ці цінності, а також цінності, які Кіпр несе в Європу, визначається динамічна ідеологічна перспектива для ДІСІ, що полягає в понятті євродемократія [5].

Таким чином, Демократичний збір як одна з провідних політичних сил Республіки Кіпр, мала вагомий вплив на вступ країни до ЄС. Євроінтеграційний курс партії був

заснований на європейських принципах, що було закладено ще установчими документами партії та був відображений у практичній діяльності партії від налагодження зв'язків з європейськими партіями і організаціями до безпосередньої діяльності президента Г.Клірідіса, що був засновником та лідером ДІСІ.

Література

1. Sepos A. The Europeanization of Cyprus: polity, policies and politics / A. Sepos. — Basingstroke : Palgrave Macmillan, 2008. — 211 p.
2. Stavridis S. The Cyprus Problem and Cyprus' Accession to the EU: the role of the Cypriot House of Representatives (Vouli) [Електронний ресурс] / S. Stavridis. — Режим доступу: <http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/op0205.PDF>.
3. Δημητρίου Π. Ίδρυση και πορεία Δημοκρατικού συναγερμού [Електронний ресурс] / Π. Δημητρίου. — Режим доступу: <http://disy.org.cy/oldsite/%E2%E5%E6%F4/www.disy.org.cy/images/users/1/sxoli/idrisiporeiadisi.pdf>.
4. Διακήρυξη αρχών 4 Ιουλίου 1976 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.disy.org.cy/default.asp?id=127>.
5. Ευρωδημοκρατία: Η πρόταση μας για τον 21ο αιώνα. 12 Δεκεμβρίου 1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBwQFjAAahUKEwiHiKCjzvGGAhUKGCwKHUgbAp4&url=http%3A%2F%2Fdisy.org.cy%2Foldsite%2F%25E2%25E5%25E6%25F4%2Fwww.disy.org.cy%2Fimages%2Fpublic%2Fmisc%2Fdiak2.doc&ei=Nky2VYeVFIqwsAHItowCQ&usg=AFQjCNGVeFsoy80AI8mfXzogVz-PgGAVmw&bvm=bv.98717601,d.bGg&cad=rja>.
6. Ίδρυτική διακήρυξη Δημοκρατικού Συναγερμού [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.disy.org.cy/index.php?id=298>.
7. Καταστατικό Δημοκρατικού Συναγερμού [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.disy.org.cy/assets/Katastatiko2010.pdf>.
8. Λάρκου Λ. Δέκα πολιτικές φυσιογνωμίες της Κύπρου [Електронний ресурс] / Λ. Λάρκου. — Режим доступу: http://www.larkoslarkou.org.cy/e-book_deka%20prosopa.shtml.
9. Ματσούκα Κ. Η Ενταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση: προβλήματα, προοπτικές, προσκλήσεις / Κ. Ματσούκα [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pened2003.pspa.uoa.gr/final_cleo.pdf.

СЕКЦІЯ ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

УДК 930.25

Кригіна О.В., кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ГЕНЕАЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІСТОРІЇ РОДИНИ

Розвиток сучасного українського суспільства зумовлює появу інтересу до вивчення та дослідження історії сім'ї та роду, тобто генеалогії. Саме ця історична дисципліна набуває сьогодні важливого значення. Велика кількість людей цікавиться своїм корінням, своїми пращурами. Генеалогічними дослідженнями цікавляться не лише фахівці в цій галузі, а й пересічні люди, які займаються вивченням історії своїх сімей, або щоб розповісти своїм дітям хто були їх пращури, або пізнати себе через них, або підтвердити своє походження, належність до тієї чи іншої національності чи підтвердити своє право на спадок. З цього видно, що можливості генеалогії досить широкі, а шукачів історії свого родоводу стає все більше й більше. Слід також зазначити, що пошуки та дослідження історії родини можна проводити як самостійно, так й звернутися по допомогу до фахівців та професіоналів.

На сьогоднішній день досить актуальним є запровадження до наукового обігу нових архівних матеріалів, а саме, генеалогічних джерел, інформаційний потенціал яких можна використовувати при дослідженні родоводів різних верств українського соціуму. До таких джерел відносять метричні книги та сповідні розписи, що велися в релігійних установах та ревізські казки, які складалися для обліку платників податків. Важливим джерелом для генеалогічного пошуку є метричні книги. Використання історичних джерел для генеалогічних студіювань розпочалося порівняно недавно. Лише з 1990-х рр. з'являються праці, в яких робляться спроби вивчення історії родин непривілейованих станів.

Метою розвідки є дослідження джерел з генеалогії для відтворення історії родини. Увагу приділено церковним джерелам, адже церква відігравала важливу роль у житті кожної людини. Серед дослідників цього напрямку слід назвати А. Єлпатьєвського [1], Д. Антонова та І. Антонову [2], І. Смольського [3], В. Томазова [4], Н. Лобко [5] та ін.

Кожен населений пункт Російської імперії належав до окремого церковного приходу, а акти громадянського стану записувалися приходськими священиками до метричної книги. Метричні книги – це публічні акти записів народження, шлюбів та смертей. Попри своє громадянсько-правове значення, вони також були важливим статистичним матеріалом, первинним генеалогічним джерелом, найбільш достовірним із загальної маси родових матеріалів. Контроль за правильним та ретельним веденням метричних книг належав до головних завдань державної влади.

Першим світським узаконенням ведення метричних книг вважається указ Петра I від 14 квітня 1702 р. «О подаче в патриарший духовный приказ приходским священникам недельных ведомостей о родившихся и умерших», який засвідчував необхідність реєстрації народжень та смертей у Росії [6]. У 1724 р. у Синоді був розроблений докладний формуляр метричних книг. Вони мали складатися з трьох частин – про народжених, одружених і померлих. Синодський указ від 20 лютого 1724 р. «О содержании священникам метрических книг для записи рождающихся, браком сочетавшихся и умирающих, и о присылке из оных ежегодно экстрактов к архиереям» прямо вказував на мету щодо ведення метричних книг – «ведать о количестве всего Российского государства людей рождающихся, и в брачное супружество совокупляющихся, и умирающих» [7]. Саме з метою збору статистичних відомостей стосовно руху населення в Російській імперії на загальнодержавному рівні використовувалися дані метричних книг, обов'язок вести які було покладено на духовних осіб різних віросповідань – священиків (у православних), настоятелів (у католиків), проповідників

(у лютеран), імамів (у мусульман), рабинів (в іудеїв) тощо. Вивчення метричних книг представників різних віросповідань, дає можливість виявити особливості фіксації даних та національні традиції, характерні для кожної етноконфесійної групи.

Отже, метричні книги містять багатющий інформаційний матеріал. Крім дослідження демографічних процесів в Україні, метричні книги можна використовувати й для вивчення інших аспектів. Наприклад, акти громадянського стану, що велися при церквах, надають відомості для вивчення біографій, історії окремих сімей, що є метою генеалогічних студій. Завдяки даним щодо кількісного складу населення, рівня народжуваності та смертності, шлюбів, міграцій стають можливими дослідження з історичної демографії. Зафіксовані у метриках захворювання стануть у нагоді історикам медицини, а ситуація з асиміляційними процесами та конфесійними змінами, що також знайшло належне відображення у метричних записах, дозволить краще пізнати етноконфесійну історію населення України. За допомогою метричних книг можна простежити й виявити закономірності та особливості розвитку неправославного населення у межах окремих приходів.

Крім метричних книг у церквах велися й сповідні відомості (сповідальні книги, сповідні реєстри, сповідні розписи, духовні розписи, «исповедные экстракты») – це щорічні поіменні реєстри парафіян церкви, які сповідалися у священника. Введення сповідних відомостей пов'язують із ім'ям С.Яворського, який у 1702 році наказав завести їх у церквах, щоб мати уявлення про чисельність населення імперії, крім того сповідні відомості запроваджувалися і з фіскальною метою [8].

Указ Синоду від 7 березня 1722 р. зобов'язував усіх парафіян «бути на сповіді та причасті, починаючи з 7 років, у свого священника». Але до 1737 р. сповідні відомості практично не велися в більшості парафій Російської імперії. Причиною цього було небажання священників виконувати зайву роботу, а також невдоволення населення штрафами за пропуск сповіді. 16 квітня 1737 р. уряд прийняв указ, що зобов'язував усе православне населення щорічно сповідатися і причащатися. У зв'язку з цим по всій країні священники повинні були складати поіменні сповідні книги єдиного зразку, куди заносилися відомості про всіх парафіян, у тому числі і немовлят. На початку кожного сповідного реєстру вказувалася назва населеного пункту, церкви, ім'я, прізвище священника та рік складання реєстру. Формуляр був поділений на п'ять граф, у які заносилися такі відомості: 1) порядковий номер двору чи дому, 2) порядковий номер людей (окремо чоловічої та жіночої статі), 3) імена та прізвища сповідальників (назва цієї графи змінювалася в залежності від того, яку категорію населення переписують (на цьому зупинимося пізніше більш докладніше), 4) «Лет от рождения» (окремо чоловічої та жіночої статі), 5) «Показание действия» поділялася на три підграфи: «Кто был у исповеди и святого причастия?», «Кто исповедался, а не причастился и почему?», «Кто у исповеди не был и почему?» [9]. Таким чином, до сповідальних книг записувалося все православне населення. При складанні відомості застосовувався подвірний принцип обліку. Записувалося прізвище та ім'я парафіянина і членів його родини із зазначенням віку та соціального стану («духовные», «военные», «статские», «городские сословия», «крестьяне»). Якщо парафіянин не був на сповіді, у відомості вказувалася причина його відсутності – малолітство, тимчасова відлучка, переселення, служба в армії тощо.

Сповідні відомості є важливим джерелом для реконструкції родоводів всіх верств населення завдяки своїй систематичності, регулярності ведення, масовості охоплення соціуму. Вони являли собою перелік цілих родин (від старого до новонародженого), що були згруповані за становою належністю. За їх допомогою можна дізнатися про склад родини та ім'я, по батькові та прізвище (якщо воно було вказане), вік кожного її члена та внутрішньосімейні відносини. Але, як зазначають дослідники, сповідні відомості не позбавлені певних недоліків, а саме врахування всього православного населення, не завжди правильно було вказано вік людини. Сповідні відомості не завжди повністю враховували дітей віком до 7 років, які не повинні були сповідатися, а також тих немовлят, що народилися та померли в періоди між складанням сповідних реєстрів. Не завжди вірно записували імена та прізвища

парафіян. Найчастіше помилялися в жіночих та дитячих іменах. Сповідні відомості не перевірялися на предмет правильно записаних імен, прізвищ та віку сповідальників. Більше уваги зверталось на кількість населення. Недоліком сповідних відомостей є те, що в них відсутні дані про померлого чоловіка вдови [10].

Враховуючи вище зазначене, варто зазначити, що основою для подібного роду студій можуть служити метричні книги, використання яких дає змогу вирішувати такі важливі проблеми соціально-економічного життя, як історія заселення територій, заснування населених пунктів, визначення чисельності, структури та складу сімей, їх родинних зв'язків.

Література

1. Елпатьевский А.В. О документальных источниках современных историко-биографических и генеалогических исследований / А.В. Елпатьевский // Актовое источниковедение. – М., 1971. – С. 72 – 88.
2. Антонов Д.Н., Антонова И.А. Метрические книги России XVIII - нач XX в. / Д.Н. Антонов, И.А. Антонова. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2006. – 385 с.
3. Смольський І. Метричні книги єврейських громад Галичини як джерело до генеалогії / І. Смольський // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Львів, 2004. – Вип. IV. – С. 77–82.
4. Томазов В.В. Генеалогія козацько-старшинських родів: історіографія та джерела (друга половина XVII – початок XXI ст.): дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.06 / В.В. Томазов – Київ, 2005. – 243 с.
5. Лобко Н.В. Інформаційний потенціал українських генеалогічних джерел та його використання в історичних дослідженнях: дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.06 / Н.В. Лобко – К., 2008 – 438 с.
6. Полное собрание законов Российской империи [ПСЗ - 1]. – Т.4. – № 1908. – С. 192.
7. ПСЗ-1 – Т.7. – № 4480. – С. 266-267.
8. Смолич И.К. История Русской церкви / И.К.Смолич. – Кн.8, ч.II. – М., 1997. – 798 с.
9. Лобко Н. В. Сповідні відомості церков: інформаційний потенціал та особливості використання при реконструкції родоводів / Н. В. Лобко // Сумський історико-архівний журнал. - 2014. - № 23. - С. 5-10
10. Легун Ю.В. Генеалогія селян Подільської губернії: джерела / Ю.В.Легун. – Вінниця, 2005. – 516 с

УДК 004.38:681.32(477)(043.2)

Кудлай В.О., кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Інновації в роботі з інформацією є невід'ємним аспектом сталого розвитку сучасного суспільства. Всебічне використання інформаційних технологій для роботи з інформацією пов'язаний з загрозами безпеки, які з одного боку можуть виникати через несправності устаткування чи помилки фахівців (що може спричинити знищення або пошкодження інформації), з іншого, є вірогідність оволодіння інформацією зловмисниками (неконтрольоване поширення). Таким чином, індивід як частина інформаційного суспільства для убезпечення себе від можливих інформаційних загроз має відповідати певному рівню цифрової грамотності.

Термін «цифрова грамотність» трактується як теорія і практика, які досліджують процеси використання цифрових технологій, у тому числі вміння читати, писати і спілкуватися з використанням цифрових технологій, здатність мислити критично щодо

доцільності застосування цифрових технологій, враховувати соціальні, культурні, політичні та освітні виміри [1].

Ключовою компетенцією цифрової грамотності особистості є критичне мислення або можливість уникати хибних суджень про знайдену у глобальній мережі інформацію.

Особливістю України у порівнянні з іншими країнами Європи є збереження тенденції «цифрового розриву» між поколіннями, що став суттєво помітним з початку першого десятиліття XXI ст. Такі спостереження підкріплюються статистичними даними ЮНЕСКО. З кінця 90-х років XX ст. розпочалось з впровадження глобальної мережі у закладах освіти. Діти, підлітки та молодь долучились до мережі Інтернет зі значним завзяттям. За даними опитування в 2009 році близько 90% підлітків 14-17 років назвали себе користувачами Інтернету. Дорослих користувачів Інтернету в цей час налічувалося не більше 35 % від всього дорослого населення [2]. Цифровий розрив поступово скорочується не тільки за рахунок переходу підлітків цифрового покоління в категорію дорослих, але і завдяки тому, що освітні центри, бібліотеки сприяють навчанню старшого покоління основам комп'ютерної грамотності. Так, наприклад, в межах комплексної теми «Інформація та культура як онтологічна основа сталого розвитку людства» кафедрою культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету разом з Центральною бібліотекою ім. В.Г. Короленка з 2015 року проводились інтерактивні курси та тренінги з підвищення інформаційної грамотності для осіб похилого віку. Запроваджена методика проведення занять дозволила навчити осіб з низьким рівнем комп'ютерної грамотності основам роботи з сучасним програмним забезпеченням у середовищі операційної системи Microsoft Windows, отримати навички роботи з пошуковими системами мережі Інтернет, керування розсилкою електронної пошти та оволодіти технологією роботи з електронними каталогами сучасної бібліотеки.

Отже, загальнолюдська потреба у оволодінні цифровою грамотністю корелюється з неминучістю трансформації освіти та навчального процесу в інформаційному суспільстві.

Втім відійдемо від проблеми трансформації освіти та підсумуємо розглянуті підходи до визначення цифрової грамотності. Отже, цифрова грамотність умовно може поділена на такі пари як: техніко-технологічний та соціогуманітарний аспекти; користь та загрози цифрових технологій.

У соціогуманітарному контексті цифрової грамотності корисними є змістовно-комунікативні акти: спілкування в Інтернеті, соціальних мережах, вміння створювати тексти різного типу, повідомлення для різних адресатів, вміння створювати фотографії, аудіо- та відеоматеріали на комп'ютері та обмінюватися ними [3]. З небезпеками пов'язані проблеми соціально-психологічної безпеки та дотримання норм поведінки, тобто треба пам'ятати про неприпустимість розміщення в мережі Інтернет компрометуючої інформації, провокування інших та не піддавання на провокації («тролінг»), важливо розуміти небезпеку кіберзалежності, дотримуватись вимог інформаційного законодавства та етико-моральних засад.

Перспективу подальшого дослідження проблем цифрової грамотності як важливого аспекту сталого розвитку освіти в Україні вважаємо далекоюсяжною.

Література

1. Мерфі С. Думка: Цифрова грамотність – це не лише «як», але й «чому» [Електронний ресурс] / С. Мерфі; пер. з англ. проект «Медіаграмотність». – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/1757>.
2. Цифровая грамотность и безопасность в Интернете : метод. пос. / Г. Солдатова, Е. Зотова, М. Лебешева, В. Шляпников. – М.: Google, 2013. – 311 с.
3. Lankshear С. Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices / С. Lankshear, М. Knobel. – New York: Peter Lang, 2008. – 323 p.

ВИРОБИ ЮВЕЛІРНОГО МИСТЕЦТВА З ЛІТОПИСНОГО ДОРОГОБУЖА

У доповіді дається характеристика виробам ювелірного мистецтва, знайденим під час археологічного дослідження літописного Дорогобужа – політичного, адміністративного, економічного і культурного центру Погоринської волості Київської Русі Х–ХІІІ ст. [1, с. 549].

Розташована у Південно-Західній Русі по берегах Прип'яті і Горині, Погорина служила своєрідною демаркаційною зоною, що розділяла Київську і Волинську землі.

Відомості щодо пам'яток IX–ХІІІ ст. Погоринських земель знайшли своє відображення у працях В. Б. Антоновича, О. А. Фотинського, І. П. Крип'якевича, О. О. Ратича, П. О. Раппопорта, П. П. Толочка, М. Ф. Котляра, А. В. Кузи, В. М. Петегирича. Про старожитності Погориння матеріали були включені у «Довідник археологічних пам'яток Рівненської області» І. К. Свешнікова і Ю. М. Нікольченка та «Довідник археологічних пам'яток Волинської області» М. Н. Кучінка і Г. В. Охріменка.

Проте, основним джерелом вивчення історії, матеріальної і духовної культури Погоринських земель стали багаторічні (з 1972 р.) розкопки городища давньоруського літописного міста Дорогобужа, проведені археологічною експедицією Рівненського обласного краєзнавчого музею під керівництвом Ю. М. Нікольченка [2] і Б. А. Прищепи [3].

Землі поблизу Дорогобужа у середній течії Горині виділяються високою концентрацією пам'яток часів Київської Русі. Тут збереглися залишки 42 укріплених поселень Х–початку ХІІІ ст. Серед них у літописах згадуються Острог, Дубно, Пересопниця, Чемерин, Заріцьк, Корчеськ, Мильськ, Сапогинь.

Багата колекція археологічних матеріалів, зібраних під час археологічного дослідження Дорогобужа, включає категорії речей як відомих за розкопками інших міст Русі, так і відсутніх на інших пам'ятках. Різноманітність і багатство артефактів, наявність унікальних і рідкісних знахідок, робить речовий матеріал з Дорогобужа важливим історичним джерелом не тільки для всебічного вивчення міста і Погориння, але й для дослідження історії і культури слов'янського населення Південно-Західної Русі.

У матеріалах Х–ХІІІ ст. з Дорогобужа виявляються всі ознаки, характерні для тогочасних міст Русі: розвинене ремесло і торгівля, політико-адміністративні і культурно-ідеологічні функції, садибно-дворова забудова дитинця. На жаль, процес розвитку міста був перерваний татаро-монгольським погромом у грудні 1240 р.

Під час археологічного дослідження у Дорогобужі було знайдено велику кількість предметів Х–ХІІІ ст., виготовлених з різних матеріалів і різного призначення, серед яких приваблюють вироби ювелірного мистецтва місцевого походження та привізні.

Про те, що у Дорогобужі працювали ювеліри, свідчать виявлені тиглі та інструменти, зливки кольорових металів, а також знайдені нескладні у виготовленні прикраси, такі як скроневі кільця, браслети, персні та деякі інші вироби. Два тиглі виявлені на дитинці в південно-східному розкопі, один в культурному шарі ХІІ–першої половини ХІІІ ст., а другий у заповненні житла № 6. Перший тигель нагадує гостродонний ковшик із маленькою плоскою ручкою і носиком. Його розміри – 7,0х4,0х3,2 см. Тигель мав два отвори: прямокутний зверху – у нього закладали, щоб нагріти ту, чи іншу сировину і вузький – для зливу розплавленої речовини у формочки. Подібні тиглі-ллячки знайдено у Києві, Новгороді, на Райковецькому городищі. Від другого зберігся лише уламок, але він дозволяє відтворити форму виробу. Тигель був циліндричний із чітко оформленим на вінцях зливом та напівсферичним дном. Його приблизні розміри: діаметр – 5,0 см, висота – 9,5 см. Подібні тиглі відомі на території Північної Русі.

На дитинці у заповненні котловану об'єкта XXIV виявлено зливок бронзи у формі палички завдовжки 20,8 см, трикутної в перетині, а в культурному шарі трапився зливок свинцю неправильної форми, лінзоподібний у розрізі. Ще один прямокутний зливок бронзи, клиновидний у розрізі, розмірами 6х7х2 см знайдено в розкопі № 24 на окольному місті.

Серед знахідок на дитинці є два бронзові і один залізний пінцети. Пінцет із будівлі № 7 виготовлений із майже квадратного в перетині стрижня. Другий пінцет виготовлений із пластины, що розширюється до кінців, зігнутої навпіл. Довжина цих виробів відповідно 5,6 см і 5,2 см. Залізний пінцет ювеліра виявлено у шарі, що перекривав заповнення будівлі № 18, він виготовлений із пластины завширшки 0,3-0,8 см і мав кільце-фіксатор, довжина виробу – 8 см.

Із жіночих прикрас найбільше знайдено дротяних скроневиx кілець із срібла та бронзи. Це перш за все кільця з кінцями, які заходять один за один та на півтора оберти. Знайдено і зворотно відігнуті кільця, частина виробів мають спіральнo загнутий кінець, або два кінці.

Дротяні скроневі кільця з кінцями, які заходять один за один і на півтора оберти часто зустрічаються в курганах літописних волинян, древлян, дреговичів і полян. Зворотно відігнуті скроневі кільця, у яких один кінець розплющено і загнуто в трубочку, знаходять переважно на території Галицько-Волинського князівства, на сусідніх землях (Понімання, Білостоцьке воєводство Польщі) та в землях південних слов'ян. На городищі поблизу Шепетівки скроневі кільця входили до складу тринадцяти скарбів із шістнадцяти, знайдених на пам'ятці. Крайній східний пункт їхнього проникнення – Райковецьке городище.

Браслети з Дорогобужа поділяються на прості дротяні, кручені з трьох дротів і пластинчасті. В шарі XI—XII ст. знайдено браслет із круглого в перетині дроту діаметром 2-2,5 мм, із округлими кінцями. Уламок подібного браслета трапився в шарі XI ст. Такі браслети були поширені на всій території Русі з кінця I тисячоліття до XIV ст.

Два браслети скручені з тонкого дроту, складеного втрое. Один браслет знайдено в житлі № 15, другий – у шарі XII ст. Такі браслети зустрічаються серед старожитностей усіх східнослов'янських племен, їх знаходили у Вишгороді, Друцьку, а найчастіше – у новгородських слов'ян, кривичів і в'ятичів.

Пластинчасті браслети відносяться до двох видів: із розширеними кінцями та широкосерединні прості, або зі спіральнo загнутими кінцями. Цілий браслет і уламки другого з розширеними кінцями знайдені в шарах XI–XII ст. Ширина пластины, з якої виготовлено цілий браслет – 0,5-0,9 см. Його поверхня прикрашена солярними знаками. Один широкосерединний браслет трапився в ямі XLV, уламки другого зібрані в печі житла № 15. Ширина першого – від 0,4 до 1,0 см, він орнаментований зубчастим штампом. Ширина другого – 0,6-1,4 см, його прикрашають заглиблені поперечні лінії та косі хрести. Це найбільш поширена форма браслетів у багатьох народів у різні часи.

Широкосерединний браслет із культурного шару першої половини XIII ст. має спіральнo загнуті назовні кінці. Його ширина 0,3-0,9 см. Такі браслети знайдено на Райковецькому городищі, у Новгороді, вони часто зустрічаються у курганах в'ятичів і на сусідніх територіях.

Два бронзові персні пластинчасті, широкосерединні, з розімкнутими кінцями, один трапився в будівлі XVIII, а другий – у культурному шарі XII–першої половини XIII ст.

До числа виробів київських майстерень слід віднести також два золоті персні, знайдені в житлі, що загинуло в середині XIII ст. Менший перстень має овальний щиток з гніздом для овальної вставки (вставка втрачена) і пластинчасту дужку. Більший перстень має пустотілий восьмипелюстковий щиток з овальним гніздом для вставки. Вставка коричневого кольору, пастова. Дужка пластинчаста, в місцях з'єднання із щитком до неї припаяні дві прямокутні пластинки з гравірованим орнаментом. Персні з пустотілими щитками і овальними вставками входили до складу скарбів, утаємничених у Середньому Подніпров'ї, Чернігово-Сіверській землі, Старій Рязані.

До привізних виробів слід віднести також комплект прикрас багатой жительки міста із скарбу 1975 р., знайденого у розкопі ХХІІІ на західній частині центральної площадки, на глибині 2,4 м. Він включав наступні прикраси:

- дві підвіски з пустотілим конічним верхом, висотою 3,0 см, прикрашені зерню. На вершині конуса є вушко, в яке просунуте дротяне кільце. До конічної основи прикріплені сім дротяних ажурних ланцюжків завдовжки 10-10,5 см.;

- колт з обнизкою з пустотілих кульок, нанизаних на дріт. Щиток колта має опуклу центральну частину і широкі плоскі «поля» навколо неї. В центрі щитка — орнамент, що утворює «плетінку» виконаний зубчастим штампом. Центральна частина щитка із зворотнього боку пошкоджена, орнаментальне зображення не збереглося. В верхній частині колта є чотири петельки для кріплення рухомої дротяної дужки;

- обнизка із тринадцяти кульок, нанизаних на дріт, від другого колта;

- два ланцюжки, кожен складається із дев'яти пустотілих напівсфер, укріплених за допомогою шарнірів. Один кінець кожного закінчується ажурним ланцюжком із дроту з кільцем на кінці. Довжина кожного ланцюжка 20,5 см, діаметр напівсфери – 1,3 см.

- дві сережки «київського типу», кожна з трьома ажурними намистинами, прикрашеними сканню і зерню. Намистини першої сережки мають ромбічні щитки, одна намистина пошкоджена. Діаметр сережок – 3 см, діаметр намистин – 1,5 см.

- перстень пластинчастий, масивний, широкосерединний, пластина скручена у півтора оберти.

Всі вироби зі скарбу (за винятком перстня) близькі за технікою виконання, за призначенням, виготовлені з металу однієї проби (916), входили до комплекту жіночих прикрас, це так звана «жіноча кузнь». Подібні прикраси відомі із скарбів, які були сховані у зв'язку з татаро-монгольською навалою. Близькі за технікою виконання підвіски з конічним верхом відомі зі скарбів, знайдених біля села Крести Тульської губернії, в Старій Рязані, на городищі Віщин Рогачовського району Гомельської області Білорусі. Фрагменти такої підвіски входили до складу скарбу з міста Миропіль Житомирської області. Дві підвіски з ланцюжками, але з верхом іншої форми були у скарбі з городища біля с. Городище Деражнянського району Хмельниччини.

З городищенського скарбу походять і аналогічні колти. Відомі вони також з розкопок літописного Звягеля біля Новограда-Волинського та зі скарбів у Києві та Середньому Подніпров'ї, але більшість (понад 20) – походять із Чернігово-Сіверської і Муромо-Рязанської земель.

Сережки «київського типу» з трьома намистинками з дорогобузького скарбу подібні до сережок із київських скарбів та з городища поблизу села Городище Шепетівського району.

Дорогобузький скарб 1975 р., ймовірно, потрапив у землю в зв'язку з татаро-монгольським погромом міста взимку 1240–1241 років.

Більшість описаних нами речей з Дорогобужа є унікальними пам'ятками давньоруського ювелірного мистецтва, які виконані у техніці, характерній для парадного металевих уборах ХІ–ХІІІ ст.

Література

1. Літопис Руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. – К.: Видавництво «Дніпро», 1989. – 591 с.
2. Нікольченко Ю. М. Культура населення Погориння Х–ХІІІ століть за матеріалами літописного Дорогобужа / Ю. М. Нікольченко. – Рівне: БГТ «Евен», 1998. 226 с.: іл.
3. Прищепа Б. А. Дорогобуж на Горині у Х–ХІІІ ст. / Б. А. Прищепа. – Рівне: ПП ДМ, 2011. – 250 с.: іл.

НЕСКУЧНЕНСЬКА САДИБА – КУЛЬТУРНИЙ ОСЕРЕДОК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ ХІХ СТ.

Україна – країна з надзвичайною історією. Отже, село Нескучне Великоновосілківського району Донецької області зовсім маленький населений пункт, але займає вагоме місце в історії нашого краю.

Нескучненська садиба – колискова Московського художнього театру, осередок народної освіти ХІХ століття. Тут жили та працювали дві видатні особистості: один з найвідоміших діячів народної освіти, другої половини ХІХ століття, публіцист, вчений – педагог, видатний суспільний діяч – Микола Олександрович Корф (1834–1883), та письменник, драматург, один із засновників МХТ – Володимир Іванович Немирович-Данченко (1858–1943).

У ХІХ ст. садиба барона Миколи Корфа знаходилась у селі Нескучне та входило до складу Олександрівського повіту Катеринославської губернії. М. Корф мешкав у маєтку матері з 1856 по 1883 рр. (виключаючи восьмирічне перебування у Швейцарії, де за педагогічні заслуги був обраний почесним членом Женевської академії наук). Залишивши кар'єру у Санкт-Петербурзі він переїжджає в село та розпочинає діяльність у народній освіті, стає першим поширювачем народної школи, так звані «корфівські трьохзимки» (подалі були узаконені урядом Російської імперії) [3, с. 30].

Він запроваджував школи і бібліотеки, готував вчителів, проводив їх з'їзди, публікував безліч статей з педагогіки, а саме: п'ять видань «Отчетов александровского уездного училищного совета» – які зробили відомою педагогічну справу Корфа у Росії, «Руководство к обучению грамоте по звуковому способу, или Как обучать грамоте ребят и взрослых», «Наш друг», «Малютка», «Наше школьное дело», книги «Русская начальная школа» («руководство для земских гласных и учителей сельских школ») та ін. [4].

Його домівка стала педагогічною лабораторією для багатьох учителів. У будинку садиби барон Корф проводив з'їзди вчителів, а також, приймаючи у своєму домі багатьох педагогів – початківців, допомагав їм ґрунтовно оволодіти професією. Відомий педагог К. Д. Ушинський писав Миколі Олександровичу: «Я давно и с истинным наслаждением слежу за вашею деятельностью и, не будучи в силах сам, по совершенному расстройству моего здоровья, принять участие в практике этого дела, находил много успокоения в том, что оно еще имеет такого деятеля, как вы». «О, если бы Вас можно было умножить на число наших губерний... Но Вы и так делаете многое, раз своим примером и Ваше имя будит не одно сонное земство» [3, с. 30; 4].

М. Корф відомий також природоохоронною діяльністю – будучи особисто знайомим з засновником степового лісонасадження у Донбасі В. Є. фон Графом, він виростив, користуючись його методом, чудовий лісопарк на березі річки Мокрі Яли. Крім того, будучи землевласником та членом дворянської корпорації він приймав участь у здійсненні на місці селянської реформи. Та талант суспільного діяча розкрився у Миколи Олександровича з введенням земських установ, де він починав, як секретар земських зборів, потім член ревізійної комісії, почесний мировий суддя, голова мирового з'їзду, а далі гласний Олександрівського повітового земства та Катеринославського губернського [4].

М. О. Корф рано пішов з життя, не досягнувши п'ятдесятирічного віку (1883 р.). Катерина Миколаївна, його донька, та її чоловік Володимир Іванович Немирович-Данченко прагнули увічнити пам'ять Миколи Олександровича, тому запропонували земству одну десятину землі на території садиби під будівлю школи. Мабуть це окремий випадок в історії, коли мрія сім'ї і бажання влади збіглися, в восени 1883 року Катеринославське губернське земське зібрання вирішило створити школу пам'яті М. О. Корфа.

Володимир Іванович розробив і запропонував план будівлі школи. Цей план сьогодні є експонатом меморіального музею-садиби В. І. Немировича-Данченка у с. Нескучному (відділ Донецького обласного краєзнавчого музею), а «Садиба Нескучне», як Пам'ятка національного значення внесена до реєстру нерухомих пам'яток України (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928, охоронний номер 050002-Н, найменування пам'ятки – «Садиба діяча театру, одного з фундаторів МХАТ В. І. Немировича-Данченка початок ХХ століття, 1903 рік) [2].

Після смерті М. Корфа садиба стала осередком театрального мистецтва та літератури. Сюди, кожного літа з 1887 по 1916 рр. приїжджав В. І. Немирович-Данченко. Він разом із своїм соратником Костянтином Станіславським створив та був керівником славнозвісного Московського художнього театру (з 1920 р. Московський художній академічний театр – МХАТ).

У періоди підготовки до театральних сезонів життя Володимира Івановича було пов'язано із Нескучненською садибою. Він не раз підмічав, що це чарівне місце, безмежні степи пробуджують в ньому творчі емоції і натхнення.

Багато відомих романів, п'єс, повістей були написані Володимиром Івановичем саме в Нескучному. В. Немирович-Данченко разом із К. Станіславським поставив на сцені МХАТу понад п'ятдесяти вистав, серед яких такі шедеври, як «Чайка» та інші п'єси А. Чехова, «На дні» М. Горького, «Бранд» Г. Ібсена, «Ю. Цезарь» В. Шекспіра, «Брати Карамазови» Ф. Достоевського, «Воскресіння» і «Анна Кареніна» Л. Толстого і багато інших.

Садибу відвідували видатні діячі культури. Тут Володимир Іванович отримав дозвіл від А. Чехова на постановку п'єси «Чайка» в новому театрі, тому не випадково, що на завісі театру зображена чайка. В фондах музею-садиби зберігається записки Немировича-Данченка, яка адресована Антону Павловичу з докладним описом, як проїхати до села Нескучне [1].

Після революції 1917 р. родина Немировичів-Данченко дім і подвір'я передала мешканця села під школу.

У 1993 р. садиба отримала статус музею В. І. Немирович-Данченка. Працівники музею докладають значних зусиль щодо реставрації будівлі, проводять виставки, створюють експозиції, а також формують колекцію державних поштових випусків (марки, конверти) випуски за часи СРСР та незалежної України, які присвячені та частково належать до теми життєдіяльності власників Нескучненської садиби. Все ці зусилля дають можливість більш повно розкрити та донести до нащадків надзвичайну діяльність М. Корфа, творче життя в Нескучному В. І. Немирович-Данченка.

І сьогодні відвідувачів музею-садиби зустрічає понад столітній каштан, який збережено за часів Немировича-Данченка.

Література

1. Бугайов О. С., Ляшенко Л. І. Путівник по садибі М. О. Корфа і В. І. Немировича-Данченка. – Донецьк – Нескучне: Б.в., 1998 – 16 с.

2. Реєстр пам'яток національного значення. [Електронний ресурс] : Пам'яток культурної спадщини національного значення Донецької області, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245279051&cat_id=244910406– Назва з екрану.

3. Цепурдей О. О., Плахотник В. А. Московський художній театр зародився в Донецькому степу (дорожні нотатки) [Текст] / О. О. Цепурдей, В. А. Плахотник / Філателія України. – 2003. – №6(44). – С. 29–31.

4. Чому Нескучненська школа І-ІІІ ст. гідна носити ім'я Миколи Корфа [Електронний ресурс] : С. М. Глушко – Режим доступу: <https://mussadnd.wordpress.com> – Назва з екрану.

ПОРЯДОК РОБОТИ З ЕЛЕКТРОННИМИ ПЕТИЦІЯМИ НА ОФІЦІЙНОМУ ВЕБ-РЕСУРСІ ПАРЛАМЕНТУ АВСТРАЛІЇ «HOUSE OF REPRESENTATIVES PETITIONS»

Взаємодія органів влади державного та місцевого рівнів із громадськістю є ознакою відкритості та демократичності механізмів, запроваджених в країні. Сучасні технологічні та інформаційні інновації активно використовуються в різноманітних напрямках, в тому числі це розвиток електронних засобів комунікації, надання послуг он-лайн (в реальному режимі часу) та вдосконалення електронного уряду. Мережа Інтернет та комп'ютерні технології дозволяють автоматизувати типові, трудомісткі задачі для структурних підрозділів з одного боку, а з іншого – збільшити число способів зв'язку із владою для населення.

На сьогодні, новітні офіційні способи спілкування влади та населення виступають у вигляді електронних звернень та електронних петицій, де останні документи передбачають колективність, наявну команду одноступенів-підписантів.

На жаль, праця, які присвячені дослідженням питань іноземного законодавства та його реалізації на практиці, відносно роботи із зверненнями громадян, критично мало, але можна виділити декілька науковців, чий дослідницький результат мають суттєве значення для цієї теми: С. Закірова, П.Ш. Гейдаров, О.В. Марковець, І.І. Олійник, В.В. Решота.

Дослідження стану електронних звернень за кордоном представляє собою цінну інформацію для вітчизняних структур задля підвищення ролі та вдосконалення системи подання таких звернень, ефективної роботи із ними. За кордоном практика подання е-звернень почалася набагато раніше, ніж в Україні. Інтернет-приймальня є достатньо популярною сучасною електронною системою, що дозволяє користувачам, в разі виникнення питань, звернутися до її власників. Її ефективність полягає у тому, що відправлення та прийом звернень здійснюється невідкладно, швидко та цілодобово лише при наявності персонального комп'ютеру та підключення до мережі Інтернет.

На сучасному етапі склалася практика вдосконалення, розвитку та оптимізації саме систем подання петицій на відміну від системи електронних звернень. Привертання уваги на віртуальні петиції зумовлено такими наступними причинами, як зручність і доступність; безоплатність; мінімізація маніпулювань із підписами; обов'язковість ідентифікації тощо [1].

Вивчення аспектів організації роботи з електронними петиціями саме в Парламенті Австралії зумовлено відкритістю даного веб-ресурсу не тільки для громадян, а і для будь-якого користувача мережі Інтернет. Сайт дозволяє переглядати власне петиції, відповіді на них та навіть, так звані, аналітичні довідки за певний визначений період.

Офіційний сайт Парламенту Австралії «Parliament of Australia», що доступний за посиланням aph.gov.au, містить у своїй структурі розділ «Petitions», який поділяється на «Senate Petitions» (в пер. з англ. «Сенатські петиції») та «House of representatives petitions» (в пер. з англ. «Палата представників петицій»), які присвячені для інформування населення щодо подання традиційних та електронних петицій із можливістю практичного використання наведених відомостей [2].

Відповідно до трактування самого поняття «петиція», австралійський уряд визначає її, як право будь-якої особи або організації клопотати перед парламентом. У петиції в цілому висловлюються думки з питань державної політики і надаються пропозиції до парламенту проводити або, в деяких випадках, не проводити конкретні заходи.

Веб-сайт Парламенту Австралії підтримує політику конфіденційності. Будь-яка інформація, яка відправляється через електронну форму, не зберігається на загальнодоступному сервері і не використовується для сторонніх цілей.

В процесі створення електронної петиції, сайт запитує ім'я, поштову адресу, номер телефону та адресу електронної пошти заявника. Такі відомості входять до вимог петиції, а також допомагають зв'язатися з заявником. При публікації петиції в Інтернет буде наводитись лише ім'я людини, що звернулася, повний перелік інформації надаватиметься тільки Палаті представників. Електронна адреса необхідна також і для того, щоб переконатися, чи справжня людина або бот.

Електронна форма написання петиції включає у себе такі графи:

- поле для написання адресантів петиції (наприклад, «деякі громадяни Австралії»);
- умови петиції – чіткий опис суті проблеми, причина та мета написання петиції, і яку відповідь бажає отримати заявник від Парламенту. Так, в формі відокремлені два поля «причини» та «запит на дії», ліміт написання яких передбачає не більше 250 знаків;

- ПІБ заявника;
- номер телефону;
- електронна адреса;
- поштова адреса;
- відмітка щодо згоди на умови використання даних системою «ePetitions» [2].

Після того, як петиція відправлена, Комітет з петицій приймає її на перевірку, щоб переконатися, чи відповідає вона таким вимогам, як ясність, чіткість причин та вимог до вирішення проблеми; відсутність образливого, провокаційного, наклепницького характеру; запити мають стосуватись компетентних областей, в межах яких Парламент має право діяти. За умови успішного проходження процесу підтвердження особистості заявник отримує електронний лист від системи, в якому міститься посилання, що дає змогу підтвердити мету направлення звернення до керівних органів. Термін дії такого посилання сягає восьми годин. Після того, як посилання буде підтверджено, петиція буде готова до розгляду. Петиція адресується до Почесного Спікера Палати представників та Членів Палати Представників. Кожен зареєстрований документ отримує індивідуальний номер, який складається із літер «EN» та порядкового номеру, наприклад EN0392.

Всі розміщені на сайті електронні петиції подаються таблицею, де зазначається реєстраційний номер документа, його суть, ПІБ головного заявника, етап розгляду петиції.

Відповідь на петицію (Ministerial Response) надається у вигляді PDF-документа на бланку листа із реєстраційним штампом, адресою заявника та закріплений підписом уповноваженої особи. Цей документ можна вільно завантажити та переглянути.

Комітет з петицій Австралії випускає також певні звіти щодо роботи із петиціями «Report. Petitions and Ministerial Responses», які розглядаються на сесіях Комітету. В них зазначається загальна кількість петицій, отриманих на день засідання, кількість петицій, на які були надані відповіді із зазначенням їх реєстраційних номерів та тематики звернення.

Таким чином, в Австралії петиція розглядається, як певний запит на дії. Право на петицію є одним з базових прав громадян та є єдиним способом, яким людина може прямо подавати заяви до Парламенту. Відкритість сайту забезпечується загальним доступом до відомостей щодо подання таких документів, а також завантаження та перегляду існуючих петицій, змісту відповідей на них. Вивчення іноземного досвіду є корисною практикою для розвитку вітчизняної системи петицій та інституту звернень загалом.

Література

1. Решота В.В. Електронна петиція як новий інструмент звернення громадян до органів публічної адміністрації / В.В. Решота // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2015. – Вип. 15(1). – С. 91-94.

2. Parliament of Australia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.aph.gov.au/>.

СИСТЕМА ДІЛОВОДСТВА В ЄГИПТІ ПТОЛОМЕЇВ

Розвиток діловодства античного Єгипту часів Птолемеїв відбувався шляхом поєднання бюрократичних традицій, що беруть свій початок з часів фараонів з греко-македонською системою, що склалася під час походів Олександра великого

Величезний чиновницький апарат з давніх-давен існував в Єгипті. Довідник єгипетської адміністрації, який зберігся до сьогодні, датований часом правління Рамесідів, крім безлічі божеств і фараонів, перераховує величезну кількість чиновників, службовців при дворі (керуючі, глашатаї, писарі, судді, радники), в єгипетських *номах* (округах) і в окремих містах за межами Єгипту як послів. Але Птолемеї значно збільшили його як за рахунок створення розгалуженої системи царських титулів, так і за допомогою легального розмежування функцій місцевої та грецької адміністрації, що вимагало розширення апарату управління. Чиновник був не тільки представником царської влади на місцях, а й посередником між царем і масою простих єгипетських і грецьких землеробів і ремісників. Найбільш тісно з жителями країни взаємодіяли фінансові чиновники в єгипетських *номах* – економи і відкупщики: землеробство і ремесло були основними джерелами доходу царської скарбниці, за збір яких були відповідальні саме ці чиновники.

З приходом Птолемеїв всі вищі державні пости в Єгипті стали займати греки, в той час як місцеві єгипетські чиновники перемістилися на нижчі ступені адміністративних щаблів. Професійна придатність єгипетських чиновників тепер полягала, ймовірно, не стільки в освіті, скільки в тому, щоб володіти грецькою, яка стала при Птолемеях офіційною мовою, для складання документів на ім'я царя або *діойкета* (управитель господарськими справами держави, традиційно порівнюється з візиром у мусульманських країнах). Для грецьких чиновників професійна відповідність полягала в тому, щоб належним чином виконувати свої посадові обов'язки, здійснюючи контакт з місцевою адміністрацією, оскільки, поряд з грецькою, єгипетська мова продовжувала використовуватися для складання документів на місцях. В результаті головним критерієм професійної придатності для заняття вищих посад (*діойкета* і економів) стало знання двох мов - грецької, як офіційної мови Птолемеївської держави, і місцевої, єгипетської.

Те, що чиновники повинні були знати обидві мови, підтверджується тим, що в їх обов'язки входило вивішування двомовних оголошень в номі: «... чиновники, відають здачею на відкуп, нехай вивісять в пункті збору податків на десять днів умови відкупу, записані на грецькою та місцевою мовами ... ». Тому можна припустити, що знання єгипетської мови було важливим критерієм для претендентів на адміністративні посади.

Документи в установі *діойкета* були розподілені по різних відділам, що мали власних керівників. Відомо, що існували посади *гіподіойкета* (заступника керівника). Вірогідно, що кожен гіподіойкет займався певними *номами*, де й мав свою контору. З головним діокетом був пов'язан урядовець-еклогіст. Його функції полягали в тому, щоб перевіряти статистичні дані та звіти. Він також мав власних помічників по всіх *номах* Єгипту.

Більшість петицій, що поступали до Олександрії, були на адресу царя. Відповідно більшість законів, або простагм були складені від його ж імені. Для розгляду суспільних справ, Птолемеї мав власного секретаря («*епістолографа*»), а пізніше введено і посаду другого секретаря («*гіпомнематогрофа*»). Проте, неможливо з'ясувати, чим відрізнялися їх функції. Якщо якесь прохання збиралося задовольнити, царю готувався рескрипт, на якому він повинен був написати лише одне слово «*Γίγνεσθαι*» («Хай буде виконано»), після чого документ віддавався черговому службовцю.

За часів останніх Птолемеїв, кількість звернень безпосередньо до царя набагато зменшується – з сімнадцяти петицій з Тебтунісу, що були відправлені наприкінці царювання

Птоломея VII, лише одна адресована царю. Але в цілому скарг та прохань не поменшало, проте спрямовані вони були до місцевих службовців. Це в свою чергу свідчить про збільшення ролі місцевих чиновників в житті Єгипту часів Птоломеїв.

Література

1. Басалова Н. С. Чиновник как субъект власти в эллинистическом Египте / Наталья Басалова. // Вестник Тульского государственного педагогического университета им. Л.Н. Толстого. - С.23-27
2. Бивен Э. Династия Птолемеев. История Египта в эпоху эллинизма / Эдвин Бивен. – М.: Центрполиграф, 2011. – 448 с.

УДК 316.61

Сабадаш Ю.С., доктор культурології, професор кафедри культурології та інформаційної діяльності

ГУМАНІСТИЧНА СКЛАДОВА ФІЛОСОФІЇ Н. МАКІАВЕЛЛІ

У пантеоні Високого Відродження напевно немає іншого імені, якому б було присвячено таку кількість критичних статей, суперечливих оцінок і полемістичних висловлювань, ніж ім'я італійського гуманіста Нікколо Макіавеллі (1469–1527).

Найвідомішими працями Макіавеллі були «Державець», «Міркування на першу декаду Тита Лівія», а також «Історія Флоренції», у якій він виклав свої республіканські симпатії. Однією з головних тем політичних міркувань Макіавеллі було співвідношення політики і моралі. У цих міркуваннях він обстоював ідею відокремлення політики від моралі. Звідси з'явився термін «макіавеллізм», що означає аморалізм у політиці. Хоча варто зазначити, що Макіавеллі швидше засуджував, ніж виправдовував дії багатьох відомих політиків свого часу, для яких успіх у політиці важив більше, ніж усі моральні міркування. Так, В. Рибін у своїй роботі «Гуманізм як етична категорія» зазначає: «Гуманістичну спрямованість філософії Макіавеллі характеризує низка ідей, доволі сміливих для його часу і досить докладно опрацьованих у його фундаментальних працях [1, с. 125]». І наводить перелік таких ідей: ідея рівності всіх людей, про яку йдеться в «Історії Флоренції»; ідея діяльної і плідної участі кожного індивіда в житті суспільства; ідея свободи, про яку Макіавеллі лаконічно висловився так: «Ті, хто мудро створював республіку, однією з найнеобхідніших справ вважали організацію охорони свободи [1, с. 126]». Далі відзначаються ідея вільного волевиявлення як ідея політичної рівноправності; ідея реалістичного погляду на людину, коли критичний і категоричний Макіавеллі вважає, що не буває ідеальних людей, як і абсолютних негідників.

Таким чином, завдання виховання, згідно з Макіавеллі, полягає в актуалізації позитивних властивостей людини та у нейтралізації негативних, до яких філософ відносив властивості «розбещеного народу», емоції та діяння некерованого натовпу. До позитивного ж переліку, належать «ідея гідності людини; ідея народного правління в державі; ідея можливості перетворення зла в добро; ідея вивільнення політики з-під релігійного диктату тощо [1, с. 126–127]».

Отже, в епоху Високого Відродження гуманістичний рух із системи поглядів та концепцій трансформувався у чіткі теорії і наукові праці, які стали дороговказами подальшого культурного розвитку європейської спільноти. Гуманістика цього періоду стала підґрунтям для виникнення і розквіту нових ідей, мистецьких напрямків і шкіл, які відповідали новим культуротворчим процесам.

Література

1. Рыбин В. А. Гуманизм как этическая категория / В. А. Рыбин. – М. : Логос, 2004. – 272 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕС НАВЧАННЯ

Пріоритетним напрямком реформування системи вищої освіти України і чинником її інтеграції в європейський і світовий освітній простір на сучасному етапі виступає організація освітнього процесу на засадах особистісної орієнтації з упровадженням компетентісного підходу, що націлено на підготовку висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців, здатних до плідної праці у швидко змінюваних умовах. Така організація професійного навчання має особливого значення для підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності, оскільки сферою їх майбутньої професійної діяльності є надання широкого спектру інформаційно-комунікаційних послуг, якість яких значною мірою визначає ступінь інформаційного розвитку суспільства.

Визначальну роль у забезпеченні актуального й перспективного професійного зростання майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності відіграє навчання інформатичних дисциплін, формування та розвиток у студентів інформатичних компетентностей, які передбачають інтелектуальні вміння управління інформаційним процесом на основі оперування даними і виступають джерелом системного набуття студентами професійних компетентностей.

Узагальнення результатів контент-аналізу вітчизняних і зарубіжних науково-педагогічних праць останнього часу, що стосуються предмету нашого дослідження, на нашу думку, дозволяє виокремити такі складові професійної компетентності випускників вишів розгляданого напрямку підготовки: науково-технічна (підтверджені знання, навички і вміння, досвід у галузі документознавства; знання процесу супроводу документа на всіх стадіях його життєвого циклу; вміння проводити експертизу якості документу; дотримання правил конфіденційного діловодства); інформаційно-управлінська (підтверджена здатність виконувати інформаційно-управлінські функції, інформаційно-аналітичну діяльність, організовувати інформаційний процес та оцінювати його якість); інформаційно-комунікаційно-технологічна (підтверджена здатність особистості використовувати інформаційні технології для гарантованого донесення та опанування інформації з метою задоволення власних індивідуальних потреб і суспільних вимог).

Ці якості, як предметно-спеціалізовані, професійні характеристики фахівця знаходяться у постійній взаємодії з його особистісними якостями, що зумовлює умови їх розвитку як цілісної системи, що, у свою чергу, дозволяє сформулювати в узагальненому вигляді психолого-педагогічні передумови проектування компетентісно орієнтованого змісту навчання інформатичних дисциплін майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності: побудова процесу навчання інформатичних дисциплін на засадах особистісної орієнтації з упровадженням компетентісного підходу та з урахуванням психолого-педагогічних особливостей розвитку тих, хто навчається, в умовах інформаційного освітнього середовища; забезпечення єдності мотиваційного, змістового і процесуального компонентів навчання, розвиток зацікавленого ставлення студентів до майбутньої професії, формування знань про зміст професійної діяльності та вмінь застосовувати набуті знання для розв'язування професійних задач у відповідності до основних складових професійної компетентності майбутніх фахівців на основі реалізації комплексного, системного підходу з наданням переваг проблемним, дослідницьким методам навчання.

При цьому основними методичними вимогами до організації компетентісно орієнтованого навчання інформатичних дисциплін майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності виступають: націленість на формування науково-технічної,

інформаційно-управлінської, інформаційно-комунікаційно-технологічної компетентностей у всіх складових навчального процесу шляхом встановлення міцних міждисциплінарних зв'язків, навчання способів перенесення набутих теоретичних знань у простір їх безпосереднього використання з максимальним наближенням до реальної професійної сфери та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій і систем електронного документообігу; дотримання принципів складання та використання завдань компетентнісного характеру з визначенням їх призначення та місця у навчальному процесі (у змісті аудиторних занять, навчальної і виробничої практик, в організації самостійної пошуково-дослідницької роботи студентів).

УДК 1:316.324.8

Янковський С.В., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

МОНОПОЛІСТИЧНА КУЛЬТУРА СПОЖИВАННЯ ТА РОЗПОДІЛУ СОЦІАЛЬНИХ БЛАГ АБО СПАДКОЄМСТВО РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

За визначенням поняття «монополії», «споживання», «розподілу» позначають відношення індивіда та спільноти до благ, які у вітчизняній традиції класифікуються як матеріальні та духовні.

Під матеріальними благами зазвичай розуміють категорію, якою позначають закономірні зв'язки й відносини, які людина використовує для задоволення своїх потреб. Категорія «матеріальне благо» застосовується в економічній теорії, правознавстві, управлінні адмініструванні та інших галузях соціогуманітарного знання.

Відтак, застосування категорії матеріального блага відповідає ідеї, що суспільство та суспільні інститути функціонують у відповідності до потреб індивіда або спільноти. Подібний погляд на суспільство слід вважати ресурсним, оскільки він передбачає, що кожне суспільство контролює певну кількість ресурсів і одним із головних завдань кожної влади є забезпечення ресурсного потенціалу. На наш погляд, таке, зорієнтоване на ресурси бачення, є основою радянської соціальної інженерії. Саме керування ресурсами, природничими насамперед, є головним завданням планової економічної моделі, дія якої поширювалась на всі сторони соціального життя.

Категорія духовних благ є вторинною по відношенню до категорії матеріального блага та залишковою за своєю епістемологічною природою. Те, що дана категорія має компліментарний сенс по відношенню до матеріальних благ, підтверджується феноменом її семантичної замкненості. Застосування цієї категорії у розмаїтих сферах соціогуманітарного знання та теології утворює синонімічний ряд, який включає такі вузлові поняття як «нематеріальні блага», «духовні цінності», «немайнові блага» тощо. Тож, сенс цієї категорії є заперечувальним, оскільки позначає не область референції як таку, а все те, що не може бути віднесено до категорії матеріального блага. У тому, що стосується застосування категорії духовних благ в дискурсах релігійного спрямування, то маємо зазначити, що у християнських конфесіях як експліцитно, так і імпліцитно засновується на опозиції духовного та плотського, яка метафоризується у протиставленні небесного та земного.

Таким чином, категорія духовних відображає значущість надлишкових факторів у формуванні соціальної реальності, в радянських дискурсах вони позначались енігматично як людський фактор соціальних, технологічних процесів, явищ, феноменів. Поняття людського фактору позначає, що крім природної причинності слід припускати наявність антропогенної причинності, яка на відміну від зв'язку між фактами, подіями, що виникають на основі їхнього матеріального субстрату включає певну аксіологічну, аксіоматичну, цінінсно-зорієнтовану, доцільну та цілеспрямовану діяльність.

Отже, соціальна реальність відповідно до радянського міфу інтелектуального каркасу являє собою співвідношення матеріальних та нематеріальних факторів виробництва, які зумовлені дією природних законів та закономірностей, що протилежні діяльнісному джерелу соціального буття.

Ідеєю представленого викладу відображає припущення, що розподіл та монополізація є наслідками стурктуруючих структур соціального поля, що визначені опозицією матеріальних і нематеріальних благ, яка є похідною від епістемологічної установки, що дозволяє інтерпретувати соціальне буття як протилежність природно-фізичної причинності та закономірностей діяльнісно-ціннісного ставлення до дійсності. Виносячи за дужки феномен радянської соціальної інженерії, визначимо лише ті тенденції, що дозволяють стверджувати приємство між радянської планової соціальної інженерії та сучасної української практики державотворення, яка номінально не є спадкоємною по відношенню до радянської, а у формально-правовому аспекті спрямована політичними рішеннями декомунізації. Проте у тій мірі якою досвід радянської соціальної інженерії є невідрефлектованим, у тієї ж мірі соціальна реальність сучасної України залишатиметься, так би мовити, у «лещатах комунізму». Крім того, необхідно зазначити, що не існує вважати радянський досвід втілення комуністичної ідеології є єдино-можливою, ортодоксальною, успішною або ціннісно-значущою версією марксизму, в тому сенсі, який Карл Маркс надав людській відповідальності за свободу.

Успадковані від радянської соціальної інженерії тенденції конструювання соціальної реальності:

Сукупність матеріальних і нематеріальних благ визначається виробничим потенціалом суспільства.

Процес виробництва засновується на використанні ресурсів, які контролює саме суспільство, у тому числі через форми власності, та отримує у своє розпорядження через систему розподілу праці у світовому масштабі.

На процес виробництва впливає людський фактор, і по мірі технологічного зростання людства збільшується значущість людського фактору у соціальних, виробничих процесах.

Монополія є історично укладеною формою організації виробництва та найбільш ефективною для отримання прибутків і над-прибутків.

Наслідки цих тенденцій:

В українській системі права власність не є священною, а земля не є об'єктом купівлі-продажу.

В українському соціумі феномени культури інтерпретують на основі її матеріальних субстратів, які є гетерогенними за своєю природою.

Споживання матеріальних і нематеріальних благ підмінює собою потрактування суспільного блага, а монополії дозволяють уникати монетаризації ресурсного потенціалу.

І, нарешті, феномен монопольного споживання нематеріальних благ, який закріплює домінування авторитарних суспільних інститутів в сучасному українському соціумі, а саме це заснований на вікових відмінностей інститут старшинства, батьківської влади в сім'ї, «начальствования (зверхності)» в процесі управління тощо. Проблема переоцінки цінностей із позицій соціальної критики ресурсного бачення визначає перспективи подальших дискусій.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

УДК 1.140(043)

Іванов П.М., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології

ФІЛОСОФІЯ ВІДНОСИН

Будь-яке соціальне об'єднання іманентно привласнює собі цілий ряд функцій, взаємодія яких і забезпечує його існування в комплексі всіх суспільних відносин, в соціальному просторі або, по Пітеріму Сорокіну, в соціальному полі.

Функції зароджуються і визрівають у міру розвитку того чи іншого соціуму (стада, роду, племені, союзу племен і, нарешті, держави). Вони (функції) в своїй взаємодії власне і формують системність, що забезпечує і життєдіяльність, і стійкість будь-якого соціального організму. Співвідношення і взаємовідношення функцій, їх цілісність визначають життєздатність соціальної системи, і гнучке їх поєднання роблять її (систему) єдиним соціальним організмом, а словесне покликання до єдності нації, держави не що інше як порожній словесний екслібрис.

З цілого ряду функцій властивих державі більшість політологів толі навмисне, чи то через незнання взагалі не згадують найважливішу, по-нашому розумінню, функцію сучасної держави - це регуляція відносин між продуктивними силами і виробничими відносинами. Продуктивними силами є працівники за наймом, а виробничі відносини - це економіко-правове, більшою мірою, регулювання відносин, взаємин і взаємодій між працівником і роботодавцем і в меншій мірі, але не менш значущою сфері моралі, що включає в себе всі аспекти культури.

Самі по собі такі відносини не регулюються державою не конкретні і абстрактні. Їх конкретизація - це плід і прямої боротьби продуктивних сил з їх революційної люттю проти роботодавців, і страх останніх в цьому протистоянні втратити не тільки майно, а й щось більше. Не будемо нагнітати страхи революції. Заможні кинулися у владу або самі, або формуючи армію лобістів з метою самозбереження і встановлення такого порядку, який забезпечив би їм можливість продовження експлуатації в рамках, так званої «класової співдружності».

Взаємовідносини не в сфері прямого контакту, не в сфері взаємодіяльності опосередковано і абстрактно формуються через законодавство, а мораль, як форма суспільної свідомості, регулює ці відносини в тих параметрах, які не передбачені законом, а передбачити всі тонкощі виробничих або будь-яких інших відносин ні практично, ні теоретично просто неможливо. Ось чому значимість моралі вже грає і буде грати все більшу роль в сучасному цивілізованому світі. По суті, правила взаємобуття визначаються законодавством, яке іманентно несе в собі моральний зміст. Нерозуміння або несхвалення закону певною кількістю громадян не тільки прирікає його на інфантильність впровадження, використання, але і несе в собі зміст розколу в суспільство. «Я бачу близьку загибель держави, - говорив давньогрецький філософ Платон, - в якій не дотримуються законів».

Недосконалість закону «Про державну мову» та дефективні спроби його впровадження в усі сфери суспільного життя несе в собі потаємну загрозу. Звичайно, мова є основою формування національної самосвідомості, менталітету, але є ще самовизначення особистості, яке часто не залежить від знання тієї чи іншої мови. Взаємовідносини здебільшого, що природно, опосередковані багатьма факторами, але коли суб'єкти взаємодіяльності вступають в прямий контакт особистісні інтереси часто провокують конфлікт. Яскравим і наочним прикладом є протистояння і навіть бійки у Верховній Раді України. Відстоювання власних поглядів маскується під якийсь абстрактний принцип економічної, політичної або соціальної необхідності, доцільності, причому наводиться якийсь дурний приклад або зразок, який не відповідає нашій ментальності, ні рівню

економічного і політичного розвитку України. Чого тільки варті посилення на високі комунальні тарифи в Європі?

Самовідношення до чого-небудь завжди суб'єктивно - це філософська аксіома, але спроба політики нав'язати свій погляд на проблему та шляхи її вирішення (особливо в період виборчої лихоманки) - це те ж самовідношення суб'єкта, що намагається надати йому об'єктивний зміст щоб залучити на свій бік якомога більше громадян, бажаючих, на його думку, вкинути в урну бюлетень з його ім'ям. Воістину, якби геометричні аксіоми зачіпали інтереси людей, то вони б напевно піддавалися спробам спростування. З геометричними неможливо, а з філософськими?!

Будь-яка проблема - це цілий цілісний комплекс взаємопереплєтених взаємин в їх іманентно-імплікативних взаємообумовленостях, навіть якщо вона не має глобального характеру. Прикладом можуть бути відносини у трудовій, виробничих сферах в тій чи іншій країні, в сімейно-побутовому устрої навіть окремо взятої родини.

Таким чином, якщо філософія на абстрактному рівні намагається відобразити реальну картину суспільних відносин, то їх конкретність вивчення в більш-менш практичному аспекті повинна вирішуватися в рамках співдружності філософії, соціології, соціальної психології та психології індивідів. Оскільки як тільки відносини набувають характеру взаємодіяльності вони стають і об'єктом і предметом в першу чергу соціології, що зовсім не означає значущості інших соціально-політичних наук.

УДК 130.2 (043.5)

Попович О.В., доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології

МЕТОДОЛОГІЯ Г.І. ЧЕЛПАНОВА: СУЧАСНА РЕАЛІЗАЦІЯ

1. Георгій Іванович Челпанов (1862 – 1936) – видатний філософ й організатор науки, професор Київського університету Святого Володимира (у 1892 – 1907 рр.).

На початку ХХ століття Г.І. Челпанов відкрив першу психологічну лабораторію в Київському університеті, що була однією з перших у дореволюційній Росії, написав перший підручник з *«Логіки (для гімназії і самоосвіти)»* (1915 р.), відкрив й організував у Київському університеті (1897 р.) роботу філософсько-психологічного семінарія, що став центром світоглядного становлення вчених, які трохи пізніше безпосередньо обумовили розвиток філософської та психологічної вітчизняної думки. Серед тих, хто брав участь у роботі Челпанівського семінару, – П. Блонський, В. Зеньковський, О. Лосєв, М. Рибніков, Г. Шпет, та інші.

У 1914 р. Г.І. Челпанов заснував у Москві Психологічний інститут імені Л. Г. Щукіної (нині – Психологічний інститут РАО) – першу у вітчизняній історії психологічну наукову установу.

Як нам вбачається, саме наш земляк став ученим, який зростив плеяду відомих філософів та психологів, таких як М. Бердяєв, П. Блонський, С. Булгаков, В. Екземплярський, В. Зеньковський, К. Корнілов, О. Лосєв, П. Попов, М. Рибніков, А. Смирнов, Л. Шестов, Г. Шпет тощо. Таким чином, варто визнати, що основні установчі й організаційні зусилля зі створення й інституалізації вітчизняної психологічної науки в житті суспільства на початку ХХ століття були пов'язані з ім'ям Г. І. Челпанова – уродженця Маріуполя.

2. Якщо аналізувати сферу наукових інтересів та все значення методології Георгія Івановича, слід констатувати, таким чином, що він відіграв значну роль у розвитку не лише філософської освіти (написання підручників), а й усієї російської філософської культури ХХ ст.

Наше дослідження довело, що важко знайти галузь філософського знання, котра не стала б предметом його відкриттів. Слід констатувати, що це і *теорія пізнання*, і *онтологія*, і *логіка*, і *етика*, і, звичайно, *психологія* [3; 4; 7].

3. Щоб осмислити все значення методології Г. І. Челпанова, потрібно звернутися до двадцятих років минулого століття. Сьогодні будь-який студент на питання: які ви знаєте галузі психологічного знання, – відповідь: експериментальна психологія, вікова психологія, педагогічна психологія та багато інших.

У 1876 р. вийшла книга П.Ф. Каптерєва «Педагогічна психологія» та разом з книгою до наукового обігу ввійшло саме поняття «педагогічна психологія». Знадобилося ще чверть століття, доки в Америці було опубліковано книгу Е.Торндайка з аналогічною назвою.

Аналіз літератури з означеної проблеми довів, що можна виділити три етапи становлення педагогічної психології: *перший етап* (з середини XVII століття до кінця XIX століття) називають загально-дидактичним етапом з «чуттєвою необхідністю психологізувати педагогіку». Цей період представлений іменами педагогів Я. А. Коменського (1592 – 1670 рр.), Г. Песталоцці (1746 – 1827 рр.), І. Гербарта (1776 – 1841 рр.), А. Дістервеґа (1790 – 1866 рр.), К. Д. Ушинського (1824 – 1870 рр.), П. Ф. Каптерєва (1849 – 1922 рр.) [2, с.12].

Для нашого дослідження представляє науковий інтерес кожний із розглянутих етапів, презентованих Л. Д. Столяренко в роботі «Педагогічна психологія» та ємно цитованих у цій розвідці.

Отже, *другий етап* – з кінця XIX століття до початку 50-х років XX століття – етап формування педагогічної психології в самостійну дисципліну, яка була ознаменована появою перших експериментальних робіт у цій галузі знання. Дослідження зарубіжних та вітчизняних психологів та педагогів створювали базис педагогічної психології: це праці Б. Анрі, А. Біне, П. П. Блонського, А. Валлона, Л. С. Виготського, Г. Газрі, Дж. Д'юї, Е. Клапереда, М. Монтесоррі, А. П. Нечаєва, Е. Меймана, Ж. Піаже, Дж. Уотсона, Б. Скіннера, Е. Толмена, Т. Халла, В. Штерна, Г. Еббінгауза та інші. [2, с. 13].

У 1907 році німецький психолог Е. Мейман публікує книгу «Лекції з експериментальної психології», де подає огляд праць з експериментальної дидактики.

Треба відзначити, що *третій етап* презентує розвиток педагогічної психології, який характеризується розробкою теоретичних засад психологічних теорій навчання.

У 1901 р. виходить книга А. П. Нечаєва «Сучасна експериментальна психологія в її ставленні до питань шкільного навчання», де автор виступав за широке використання позалабораторних експериментів у процесі вивчення особистості учнів. Але з боку низки вчених (А. І. Введенський, П. Ф. Каптерєв, Г. І. Челпанов та ін.) така експериментально-педагогічна концепція визвала серйозну критику. Так, Г. І. Челпанов вважав, що «...усі психологічні експерименти дають результати, що не мають ніякого педагогічного значення...» [8]. Наш земляк справедливо ставив питання про недопустимість отождолення психології та педагогіки – наук, що мають зовсім різні предмети дослідження. Отже, психологія вивчає психіку дитини та відповідно до неї використовує метод психологічного експерименту, отримує знання, які необхідні для конструювання педагогічних положень. Але педагогіка має свою галузь пізнання, і тому повинна мати свій власний інструментарій [5].

Заявлена Г. І. Челпановим теза про неможливість поєднання педагогіки з психологією зовсім не означає заперечення психологічних знань для відпрацювання педагогічних положень у новій теоретичній дисципліні: педагог має добре знати психологію, але це не повинно бути єдиною основою його діяльності. Цікавим стає зауваження, що Г. І. Челпанов заперечував шкільні психологічні лабораторії, тому що ставив під сумнів наукову цінність матеріалів, які будуть зібрані пересічним педагогом, таким, що не має для цього відповідної теоретичної підготовки. Г. І. Челпанов наполягав на тому, що експериментально-наукова робота повинна проводитись тільки у вищих навчальних закладах, а також у таких закладах, що мають у штаті підготовлених спеціалістів саме для проведення таких досліджень. «Відтак, широке некваліфікаційне використання експерименту може призвести до гвалту над душею дитини, грубим промахом у педагогічній діяльності...», – так стверджував мариупольський науковець.

21 березня 1910 р. проходило перше засідання Московської психологічної спільноти, де Г.І. Челпанов, виступаючи як перший керівник цієї спільноти з доповіддю на тему: *«Про сучасну індивідуальну психологію та її практичне значення»*, доповів, що філософська освіченість визнається ним необхідною складовою професійної підготовки психолога. Георгій Іванович прямо пов'язував таку підготовку з науковістю, інакше кажучи, виникає небезпечність дилетантизму та профанації в науці, оскільки саме *філософія як методологія змушує концептуалізувати наявні факти та рефлексувати саме ту основу, на якій вона базується*. Свої методологічні погляди Г.І. Челпанов переконливо демонструє в рамках аналізу експериментальної психології, тому що саме тут існує уявлення про відсутність очевидної необхідності філософського осмислення. Далі науковець продовжує, що в ролі приклада, учений вказує на визначення обдарованості як такого психічного феномена, що, на його погляд, не підлягає дослідженню. Відзначимо, те, що він писав про обдарованість століття тому лунає й сьогодні досить сучасно. Цікавими нам здаються думки Г.І. Челпанова про обдарованість дитини та про те, як визначається обдарованість. Учений підкреслював, що вимірюючи окремі властивості, нічого неможна сказати про розумову обдарованість. Щоб він міг сказати, якби міг припустити, що через ціле століття, обдарованість відзначатимуть за оцінкою у школі «відмінно» і «добре» та обов'язково в ситуації змагання. Тому він стверджує, що сучасна індивідуальна психологія, щоб бути у стані вирішувати діагностичні задачі, повинна попередньо відкривати ознаки тих чи інших особливостей, талантів тощо [1, 54].

4. Стало доброю традицією проведення наукових читань, присвячених нашому відомому земляку Г.І. Челпанову.

Так, 20 – 21 квітня у 2012 р. у Маріуполі відбулася міжнародна конференція на тему: *«Г. І. Челпанов та його роль у розвитку психологічної освіти і науки слов'янських держав»*. Учасників форуму привітав директор Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. С. Д. Максименко у привітанні до організаторів конференції виголосив: *«Психологічна наука ХХІ століття зобов'язана своїм розквітом тому спадку, який передало їй ХІХ – ХХ століття. Спроби створити цілісну картину психічного світу людини на засадах класично-інтроспективного напрямку з його ідеєю самодостатності подарувало нам, науковцям сьогодні, можливість доторкнутися крізь простір часу до думок видатного філософа, психолога, педагога, організатора першого Психологічного інституту – Г.І. Челпанова. За енергетикою, за життєвою силою, за любов'ю до психологічної науки Г.І. Челпанов як науковець, як особистість досягнув найвищого рівня. Творчий внесок видатного вченого, збагативши у свій час психологічну науку, став наріжним каменем для подальшого розвитку найкращих тенденцій дослідження феномена психічного та психофізичної проблематики вітчизняними психологами. Він назавжди вписав своє Ім'я в історію наукової психологічної думки нашої Батьківщини»*.

Література

1. Кузнецов В. Г. Философия и психология. От истоков к современности. М: – 2015 – 329 с.
2. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология. Серия «Учебники и учебные пособия». – 2е изд., перераб. и доп. – Ростов н / Д: «Феникс», 2003. – 544 с.
3. Челпанов Г. И. Введение в философию. Изд. 6-е. – М., 1916. – 543 с.
4. Челпанов Г. И. Учебник психологии. 4-е изд. – Одесса: Розов, 1907. – 205 с.
5. Челпанов Г.И. Мозг и душа. Критика материализма и очерк современных учений о душе. Публичные лекции, читанные в Киеве в 1898 – 1899 гг. – СПб. – 205 с.
6. Челпанов Г. И. Социальная психология или «условные рефлексы?». – М., Л., 1926. – 338 с.
7. Челпанов Г.И. Учебник логики (для гимназий и самообразования) / Г.И. Челпанов. – Москва – Петроград: Т-ва «В.В. Думнов – насл. Бр. Салаевых». – 1915. – 196 с.

8. Челпанов Г. И. О преподавании философской пропедевтики в средних учебных заведениях / Г. И. Челпанов // Юго-Западная Неделя. – 1904. – №12. – 200 с.

УДК 930(477): 929 Грушевський

Романцова Н.І., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ М.ГРУШЕВСЬКОГО У ПРАЦЯХ УЧНІВ ЙОГО ЛЬВІВСЬКОЇ ШКОЛИ

Львівський період наукової діяльності М.Грушевського відзначився створенням історичної школи. У стислому графіку роботи він завжди знаходив можливості підтримки та допомоги своїм учням. Серед них виділялися В. Герасимчук, М. Кордуба, І. Кревецький, І. Крип'якевич. Працюючи під керівництвом Михайла Сергійовича вони відчували масштабність видатного вченого. Львівські науковці у своїх розвідках стали дослідниками його багатогранної діяльності. Розглядаючи постать М. Грушевського-вченого, учні львівської школи звернули увагу на початок наукової діяльності Михайла Сергійовича, наукові погляди свого вчителя, його методологію, місце у розвитку української історичної науки.

В передмові наукового збірника на пошану М. Грушевського з нагоди десятилітньої наукової праці (1894 – 1904 рр.), який видали вдячні йому учні та колеги, вони звернулися до Михайла Сергійовича зі словами «Дорогий Учителю, шановний Товаришу! На ознаку прихильності, поваги і любові прийми отсю скромну пам'ятку ... . Нехай вона стане Тобі хоч за частину признання, яке тобі належить за повну пожертвування Твою діяльність... Нехай вона Тобі стане за дрібку вдяки за провід у праці громади...». Цю посвяту серед інших підписали учні М. Грушевського: Д. Коренець, І. Кревецький, С. Томашівський [2, с. VIII].

М. Кордуба у своїх спогадах про М. Грушевського звернув увагу на його студентські роки: «Університетські студії проходили в Києві на історико-філологічному факультеті в 1886 – 1890 роках. Це був період засилля в університетах російської класичної філології з упередженням для інших предметів, викладання яких обмежувались загальними курсами, а семінари були представлені досить слабо. Серед професорів історії в Київському університеті єдиною особистістю з широкими науковими горизонтами був Волод. Антонович, і саме під його керівництвом навчався молодий Грушевський. Зв'язаний обіцянкою, даною батькові під час від'їзду до Києва, не брати участі в студентських організаціях (це були часи студентських бунтів!), він спрямував всю свою молоду енергію на наукову роботу» [7, с.390].

Великий науковий інтерес виявили учні Львівської школи М. Грушевського до питання щодо його наукових та суспільних поглядів. Аналізуючи їх на двадцятип'ятирічний ювілей його наукової праці, В. Герасимчук розглянув чинники, які визначали національно-патріотичну спрямованість вчителя. Він зазначив, що головною заслугою вченого був висунутий «на перший план ідейний чинник духово-культурного поглиблення нашого народного ества через піднесення наукою національної свідомості і національної культури». Дослідник висловив думку, що Михайло Сергійович «...скріплюючи патріотизм, єднав перетяті кордоном частини в один живий організм. Наслідком цієї ідейної єдності могло стати «зєднання всієї нації в одно державне тіло» [1, с.2].

І. Крип'якевич вказав напрямки наукового зацікавлення свого вчителя: у перші роки – це були археологія та «досліди над княжими часами». За словами І.Крип'якевича, саме в галузі археології М.Грушевському належала «перша ініціатива і головна праця» [4, с. 397].

Дослідник відзначав, що Михайло Сергійович дав «найпомітніші праці» з питань «слов'янської і княжої історії». Серед інших студій з цієї проблематики найбільш поважне місце посідали перші три томи «Історії України-Руси», які були синтезом досліджень «про початки історії України і княжі часи». Значну увагу Іван Петрович приділив працям свого вчителя, які були присвячені українській історії XIV – XVI ст. До цієї епохи належать три

подальші томи великої «Історії України-Руси» М. Грушевського, а також численні його публікації зі спеціальних питань [4, с. 398, 399].

І.Крип'якевич вказував також, що М.Грушевський, працюючи над курсом історії України, готував матеріали про козацтво, Військо Запорозьке, які знайшли відображення в його VII та першій частині VIII тому «Історії України-Руси», в окремих студіях. Особливу увагу звернув дослідник на те, що автор у своїх працях почав «критично освітлювати різноманітні легенди, якими обросла початкова доба історії Запорозького Війська» [4, с. 400].

На думку І.Крип'якевича, саме М.Грушевський «розпочав ... дослідження над Хмельниччиною». Маються на увазі початок дослідження цих проблем у Східній Галичині. Також Михайло Сергійович, за словами І.Крип'якевича, «дав ... почин до нових джерельних дослідів над подальшою епохою історії Козаччини, над Руїною і Гетьманщиною». Але ці питання були відображені в небагатьох працях автора, переважно у зв'язку з відзначенням роковин Полтавської битви [4, с. 401].

І.Крип'якевич відзначив дослідження М.Грушевського з питань нової історії України XIX ст. Дослідник зазначав, що його вчитель «оцінював належно і цю ділянку та сам дав багато праць, особливо до історії української історіографії з нагоди різних ювілеїв та некрологів» [9, с. 404]. Іван Петрович зауважив, що М.Грушевський у численних статтях по різних часописах висвітлював актуальні питання сучасності [5, с. 278].

Грунтовно проаналізував у спеціальній розвідці питання про науково-організаційну діяльність М. Грушевського в Науковому товаристві імені Шевченка І. Крип'якевич, який був одним з членів історично-філософської секції НТШ. Він зазначав, що з самого початку Михайло Сергійович намагався перетворити Наукове товариство імені Шевченка на всеукраїнську установу. Автор розглянув дослідницьку та видавничу діяльність цієї установи під керівництвом свого вчителя [4, с. 392].

В іншій своїй праці І. Крип'якевич звернув увагу, що М. Грушевський активно залучав своїх студентів до історичних досліджень. У цьому «він виявив себе дуже великим педагогом». За словами львівського історика, Михайло Сергійович був стурбований відсутністю українського університету, де б молоді талановиті українці могли б отримувати необхідну наукову підготовку [6, с. 460 - 461].

І. Кревецький звернув увагу на важливу роль М. Грушевського у створенні Українського Наукового Товариства в Києві, яке було «...зорганізоване на зразок Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові» [3, с.139]. Галицький історик зазначив, що «раніше не можна було гадати про утворення Української Академії Наук у Києві, бо всім відомо, які перешкоди ставилися розвитку української науки і зросту українського відродження»[3, с.141].

З організацією цього товариства М. Грушевський був обраний його головою, залишаючись одночасно головою Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, і дбав про можливо тісний контакт обох наукових товариств – львівського та київського. Його учень І. Крип'якевич, зазначив, що київське наукове товариство було засноване на зразок львівського НТШ. Треба було, щоб «учені одні одних пізнавали й працювали разом, маючи одну мету перед собою – науку всього українського народу» [6, с. 464].

І. Крип'якевич також вказав, що М. Грушевський для дослідження громадського життя заснував Український соціологічний інститут. Історик звернув увагу на те, що Михайло Сергійович у виданнях цієї установи помістив свої праці про драгоманівський гурток у Швейцарії і про початки громадянства. На думку дослідника, М. Грушевський через це видавництво займався популяризацією своїх наукових історичних праць. «Заходами інституту» видана французькою мовою в Парижі «Історія України-Руси», опубліковано «Короткий нарис українського письменства» та багато наукових досліджень інших авторів [6, с.475].

Короткий огляд історіографічних оцінок представників львівської наукової школи М. Грушевського засвідчує, що В. Герасимчук, М.Кордуба, І. Кревецький, І.Крип'якевич високо цінували науковий доробок свого видатного вчителя, адже саме завдяки його зусиллям вони

також досягли великого визнання. У своїх працях галицькі історики аналізували багатогранний внесок Михайла Сергійовича в розвиток української історичної науки, його активну науково-організаційну діяльність.

Література

1. Герасимчук В. Михайло Грушевський як історіограф України / В. Герасимчук // ЗНТШ. – Львів. – 1922. – Т. СХХХІІІ. – С. 1–26.
2. Гнатюк В., Корінець Д., Кревецький І., Томашівський С., Франко І. Передмова // Науковий збірник присвячений професорові Михайлови Грушевському учениками и прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894 – 1904). – Львів: НТШ, 1906. – С. V – X.
3. Кревецький І. Українська Академія Науку Києві / І. Кревецький // Літературно-науковий Вістник. – Львів. – 1922. – № 5. – С. 139 – 149.
4. Крип'якевич І. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894 – 1913 роках / І. Крип'якевич // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. – Том ССХХІІ. – Львів, 1991. – С. 392 – 411.
5. Крип'якевич І. Історія України / Відп. Ред. Ф.П.Шевченко, Б.З.Якимович. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.
6. Крип'якевич І. Михайло Грушевський. Життя й діяльність / І. Крип'якевич // Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського / Упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., приміт. А.П. Демиденка; [Вступ. Слово Л.М. Кравчука; Післямова Ф.П.Шевченка;]. – К.: Веселка, 1992. – С. 448 – 483.
7. Korduba M. Michał Hruszewskij jakouczony. Wspomnienia / M. Korduba // Przegląd Historyczny. – Warszawa, 1935. – 12. – S. 389 – 406.

УДК 316.334.3

Сальнікова Н.В., кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та соціології, начальник відділу з організації практик та працевлаштування випускників

ПОДВІЙНІ СТАНДАРТИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Проблема подвійних стандартів – це реалія сучасного життя нашого суспільства, яку не можна не брати до уваги. У міжнародному праві, міжнародній політиці, та у всіх сферах життя в цілому, в тих випадках, коли домінує право сильного, подвійні стандарти в суспільстві стають нормою. У повсякденній свідомості, законотворчості, правозастосуванні подвійні стандарти засуджуються, але, незважаючи на це, вони виявляються досить живучими.

У західних політичних дискусіях згадування та вживання поняття «подвійні стандарти» давно вже стали постійними в контексті обговорення різних соціально-політичних і правових проблем: нерівності, расизму, ксенофобії, дискримінації, сексизму.

У таких сферах як політика і право, про подвійні стандарти згадують частіше, в ситуаціях грубих порушень одних принципів суспільно-політичного устрою через твердження інших. Останнім часом актуалізувалася проблема подвійних стандартів в контексті міжнародно-правових відносин – між принципом права націй на самовизначення і принципом територіальної цілісності держав.

Спостерігається зв'язок цього поняття і самого явища «подвійних стандартів» з багатьма сучасними політичними процесами, такими як глобальна і регіональна безпека, захист прав людини, боротьба з розповсюдженням ядерної та іншої зброї масового ураження, опір міжнародному тероризму, розповсюдження принципів політкоректності, боротьба за рівноправність за релігійною, расовою, національною, статевими ознаками.

У широкому сенсі проблема подвійних стандартів як «аморального» терміну тісно переплітається з різноманітними сферами повсякденності.

Проблеми соціально-економічної нерівності, роззброєння та прав людини перманентно присутні в порядку денному таких міжнародних організацій, як ООН та ОБСЄ. Всі ці аспекти роблять проблему подвійних стандартів не просто актуальною, а «гострою» темою сучасної політики та нашого життя.

Цими проблемними питаннями, його причинами та наслідками у суспільстві, цікавились та аналізували у своїх роботах дуже багато авторів, в тому числі А. Токвіль, В. Парето, К. Маркс, Ф. Енгельс, С. Жижек.

Серед досліджень, які піднімають проблему подвійних стандартів в міжнародно-політичному контексті, виділяються роботи представників Ф. Фукуяма, Г. Моргентау, Г. Кіссінджер, Р. Каплан, Р. Кохейн. З. Бжезинський.

Питання про подвійні стандарти у аспекті гендерних, феміністських досліджень піднімали автори, зокрема, такі як Е. Тікнер, М. Ейклер, М. Залевські, С. Енлоу.

Останнім часом дослідники політичної сфери все частіше говорять про подвійні стандарти в практиці мас-медіа. Серед подібних висловлювань виділяються роботи американських дослідників С. Хесс і М. Колб [1].

Можна відзначити, що проблема подвійних стандартів в сучасному її трактуванні знаходиться на піку класичних питань політичної та соціальної наук – про співвідношення порядку і свободи, прав людини і фактичної її зайнятості. Таке явище, як подвійні стандарти, виступає сьогодні як унікальний елемент суспільно-політичного дискурсу, що не зводиться до традиційних понять політичної науки, а також характерний і для суспільного життя та взаємовідносин між людьми.

Таким чином, можна зробити висновок, що це явище при належній увазі і відповідному науково-філософському підході знаходить глибокий сенс, здатний багато розповісти про сучасне суспільство і сучасну людину в цілому.

Література

1. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: навчальний словник-довідник / укладачі: В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін.; за заг. ред. В. М. Пічі. – К.: Каравела, Львів: Новий світ-2000, 2002. – 480с.

УДК 316.42(477.62-2)

Слющинський Б.В., доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І СОЦІАЛЬНО-ПЕРЕТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Сьогодні в Європі відбуваються інтеграційні процеси, які стосуються широкого кола проблем суспільного розвитку, що мають не лише зовнішню, але й значною мірою внутрішню спрямованість. В сучасних умовах динамічних соціальних змін, світова цивілізація знаходиться у стані руйнування стереотипів, зміни цінностей та ціннісних орієнтацій. Початок ХХІ сторіччя характеризуються розповсюдженням та прискоренням глобальних процесів в усіх проявах людської активності: війни стають світовими, створюються принципово нові способи отримання енергії, створена зброя глобального знищення, йде втручання глобальних засобів масової інформації, а в останні роки – світової мережі Інтернет. Ці процеси не могли не торкнутися й України.

Глобалізація (англ. *globalization*) – процес всесвітньої, економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. У ширшому розумінні – перетворення певного явища на планетарне, таке, що стосується всієї Землі.

Основними наслідками глобалізації є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства,

економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Іншими словами – це об'єктивний процес, який

Носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. У результаті глобалізації світ стає більш зв'язаним і залежним від усіх його суб'єктів. Відбувається збільшення як кількості спільних для груп держав проблем, так і кількості та типів інтегрованих суб'єктів.

Сьогодні під глобалізацією розуміють розширення і поглиблення зв'язків та інститутів таким чином, що, з одного боку, на повсякденне життя і діяльність людини все більше впливають події, які відбуваються у різних частинах світу, а з іншого, – дії невеликих спільнот, які також є досить важливими для суспільства і можуть мати глобальні наслідки.

В умовах глобалізації соціальні відносини та зв'язки набувають всесвітнього характеру. У той же час зростає рівень взаємодії як у межах окремих держав, так і між державами. Потрібно розуміти, що процеси, що визначають нові контури геополітичних відносин на євразійському просторі, пов'язуються з перебудовою усієї системи міжнародних відносин – тобто переходом від одно полярного геополітичного середовища, до багатопольарних світових відносин [1, с. 15–22].

На сучасному етапі тема глобалізації є досить дискусійною. Існують різні точки зору відносно даного явища. Одні автори виходять з того, що світ лише

ускладняється, а глобалізація – явище зовсім не нове, тому треба впевнено входити до глобалізаційних процесів. Інші скептично ставляться до цієї проблеми, вважаючи, що глобалізація загострить проблеми безробіття та бідності [2, с. 3].

Крім того, багато науковців глобалізацію трактують, як:

- тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв'язання глобальних проблем людства;
- складне явище взаємозалежності економік, що виникає у зв'язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів;
- процес, завдяки якому досягнення, рішення і діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу.

Під *глобалізацією* світового господарства розуміють процес посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, що знаходить своє вираження в утворенні світового ринку товарів і послуг, фінансів; становленні глобального інформаційного простору, перетворенні знань в основний елемент суспільного багатства, виході бізнесу за національні кордони через формування ТНК, впровадженні і домінуванні в повсякденній практиці міжнародних відносин і внутрішньополітичного життя народів принципово нових і універсальних ліберально-демократичних цінностей, тощо.

На думку багатьох аналітиків, *глобалізація* повинна розглядатися не просто як чергові етапи світової історії, а як деструктивні процеси, рушійною силою яких є економічні інтереси так званого «Першого Світу» [3, с. 192]. Наприклад, шведський антрополог Джонатан Фрідман і американський еколог Майкл Маркс, вважають, що глобалізація – це «всесвітня система експлуатації», а глобалізація популярної культури допомагає транснаціональним корпораціям руйнувати життєвий природний простір [4, с. 205–206].

Як бачимо, глобалізація – це не лише нові технології та масштаби торгівельно-економічних і фінансових зв'язків, але й політика, яка обслуговує певні інтереси, а також відповідна ідеологія. Тому сьогодні аналіз соціально-перетворюючих процесів, які відбуваються під впливом глобалізації потрібно розглядати з точки зору світової системи. Вивчення світового співтовариства та його відносин з національними та локальними реаліями стає центральною темою багатьох досліджень. Чим вищий ступінь взаємозв'язку соціальних відносин на світовому рівні, тим більш необхідним є аналіз зв'язків між глобальною соціальною реальністю та безліччю локальних реальностей. Адже процес глобалізації має наслідки для життя усіх людей. Цей процес може накладати обмеження та відкривати можливості для індивідуальних та колективних дій.

Глобалізація все більш розвивається через соціальні канали. Сьогодні існує розвинута мережа міжнародних урядових організацій (МґО) Вони сприяють світовому управлінню та інтеграції шляхом підвищення уваги до соціальних проблем в економіці, екології тощо. Міжнародні урядові інститути, такі як система ООН або Всесвітній Банк, сприяють інтеграції світового товариства, застосовуючи принцип влади до глобального управління. Питання в тому, як зробити їхню владу більш легітимною, а прийняття рішень – підзвітними та прозорими, як досягти демократичного контролю над міжнародними інститутами. Зрозуміло, що глобальний, «світовий уряд» сьогодні створити ще неможливо. Інша справа – глобальне управління [5, с. 67–81]. Стає досить помітним вплив МВФ на прийняття на урядовому рівні тих чи інших політичних рішень. Крім цього багато рішень приймаються Європейським Союзом.

Отже, можна констатувати, що сьогоднішні події призводять до інтеграційних процесів між державами. Сьогодні створюються різноманітні наднаціональні суб'єкти. Найважливішими з наднаціональних суб'єктів соціальної політики є: Міжнародний Валютний Фонд, який виступає універсальним інструментом впливу на соціальну політику шляхом надання позик на умові визначення суспільних витрат; Всесвітній Банк, що проводить політику створення мереж соціальної безпеки (необхідною умовою позики Всесвітнього Банку – проведення дебіторами соціальних реформ в країні); Міжнародна Організація Праці (в усі свої конвенції включає обов'язкові пункти, що торкаються соціальної безпеки).

В Європі головним наднаціональним суб'єктом є Рада Європи, в руках якої знаходяться такі правові інструменти, як: обов'язкова для виконання всіма країнами-учасниками Хартія Прав Людини; Страсбурзький Суд з прав людини, рішення якого обов'язкові для всіх країн-учасниць, Соціальна Хартія, виконання якої доручено незалежним експертам; чисельні приватні конвенції з питань соціальної безпеки та іншим проблемам соціальної сфери.

Крім того, існують різні міждержавні угоди між окремими країнами - учасниками ЄС. З тією ж метою ведеться діяльність різних Структурних Фондів, що займаються перерозподілом соціальних витрат між окремими країнами-учасниками.

На рівні регіону можна спостерігати глобалізаційні впливи на освітню систему. Крім використання новітніх технологій в системі навчання, оволодіння професіями, стає цілком можливе стажування за кордоном. Населення регіону все частіше займається вивченням іноземних мов. Ми спостерігаємо в регіоні і процеси децентралізації органів держуправління, надання більшої «свободи дій» на місцях, можливості впливу населення регіону на прийняття тих чи інших рішень. В цілому, глобалізація в Україні породила деяке тяжіння до ускладнення суспільних зв'язків, децентралізації інформаційних потоків, що унеможливило управління з єдиного центру. Глобалізація спричинила суперечливу дію на розвиток демократичних інститутів в країні. З одного боку, велика інформаційна прозорість світу, імперативи децентралізації і ринкової конкурентоспроможності прискорюють поширення демократичних; цінностей та інститутів, число формально демократичних держав на планеті росте. З іншого боку, з'ясовується, що демократія і ринковий лібералізм, узяті самі по собі, не зробили Україну стійкою до викликів глобалізації. Більш того, виникла нова проблема – демократії, організаційно оформленої у рамках окремої держави, при створенні системи глобального управління. Зважаючи на тісний зв'язок між внутрішнім суверенітетом і демократією, глобалізація, скорочуючи цей суверенітет, може сприяти послабленню легітимації демократичних інститутів в Україні. Тому соціальні та духовні аспекти глобалізації стали сьогодні предметом пильної уваги вітчизняних філософів, соціологів, культурологів та інших науковців.

Література

1. Якобсон Л.И. Социальная политика: коридоры возможностей / Л.И. Якобсон// Общественные науки и современность. – 2006. - № 2. С. 15-22

2. Култыгин В. П. Глобализация социальных процессов в Европе: социологическое измерение / В. П. Култыгин, Д. С. Клементьев. – М. 6 МАКС, 2003. – 263 с.
3. Коновець О. Ф. Масова комунікація: теорії, моделі, технології. Навч. Посіб. / О. Ф. Коновець. – К. : Абрис, 2007. – 266 с.
4. Friedman J. Cultural Identity and Global Process / J. Friedman. – London : Sage, 1994. P. 205–206.
5. Макросоціальні зміни в українському суспільстві за роки незалежності / Політична думка, № 3, 2009. – с. 67-81.

УДК 792.011.2:930.85 (043)

Цибулько О.С., кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та соціології

ТЕАТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ЯВИЩЕ ІСТОРИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Проблема театральності відноситься до кількості жваво важливих і в той же час менш усвідомлених наукою проблем. Її вивчення наділяє більшим значенням осмислення особливостей прогресивної культури, основ співіснування і взаємодії в ній різних художніх квазіхудожественних феноменів, історично сформованих жанрів і видів мистецтва і фольклору. Особливо гостро проблема театральності постала в ХХ ст., коли стартував процес розмивання жанрових рамок, походження нових видів мистецтв, як скоро протистояння думок в різних сферах духовної культури призвело до нового рівня осмислення процесів, що відбуваються в суспільстві.

У великому обсязі наукової і науково-публіцистичної літератури, присвяченої театру і афектованій-видовищній комунікації, театральність розглядається в головному як якість театру і змістовно включає в себе деякі характеристики даного виду мистецтва, який сформувався ще в античну епоху. Складність наукової інтерпретації театральності в найбільш широкому значенні - як феномена культури - пов'язана тільки з нерозробленістю міждисциплінарного підходу до подібних дійств: з одного боку, театральність ґрунтується на взаємодії різних видів мистецтва; з іншого боку, її дефініція має на увазі вивід в інші, немистецькі сфери культури, зокрема ігрову і ритуально-обрядову. Робиться природним, ніби театральність повинна розглядатися ніяк не тільки у вузькому значенні (як якість театру), однак і в широкому значенні слова як деяка універсалія, як інтегративна якість системи культури, що розкриває важливі сторони її генезису і функціонування. Тут найбільш перспективним як виявилось постає конкретно культурологічний підхід, спрямований на інтеграцію різних галузей гуманітарного знання.

Проблема театральності постає в українській філософії та мистецтвознавстві однією з центральних і безперервно дискутуємих проблем. Можна визначити деяку кількість обставин збільшення інтересу до проблеми театральності. По-перше, вона знаходиться в руслі конкретного методологічного перегляду основ доктрини і літописи театру, пов'язаного з прагненням відійти від однозначності і твердої суспільно-класової детермінованості, характерного для марксистського підходу до проблем мистецтва. По-друге, підтверджений ентузіазм в значній мірі орієнтується потребами осмислення новітніх віянь у розвитку театру як виду мистецтва, пов'язаних з властивою художній культурі останньої третини ХХ ст. спрямованістю розмивання і руйнування видових і жанрових меж мистецтва і художньої діяльності. По-третє, інтерес до проблем театру і театральності істотно посилюється в взаємозв'язку з буйним розвитком теле-, відео- і комп'ютерних технологій, яке «ставить під питання» саму наявність театру, його майбутнє як виду мистецтва та форми естетично-естетичної комунікації. По-четверте, дуже важливою робиться потреба осмислення стимульованих швидким «пришестям» глобальної культури змін у змісті і характері видовищної комунікації, які призводять до нових форм побутування театральності. Зрештою, по-п'яте, інноваційна культурна обстановка характеризується наростанням «неотрадиціоналізму», підвищенням інтересу до експерименту попередніх епох, до класичної

культури, фольклору та його сучасного життя, пов'язаним з екологічним і культуроекологічним занепадом.

У прогресивній науковій рефлексії відносно терміну театральності дозволено розмежувати три головні позиції. Перша позиція розглядає театральність як якість театру, як уявлення його видової особливості (В. Плучек, М. Ю. Лотман, М. Захаров, Г. Товстоногов, П. Паві). Для другої позиції типова свідомість театральності як загальнохудожньої характеристики, характеристики художньої комунікації (Т. Куришева). Зрештою, третя позиція, більш ширша, виводить театральність через рамки мистецтва і розглядає її як дійство культури, що зачіпає і позахудожні та недержавні її сфери.

Обговорення театральності як соціокультурного дійства з неминучістю передбачає історичну ретроспективу. А. Віслов в статті «Витоки театральності» висловлює думку про громадську змістовність театральності, про її публічні потреби, пов'язані з усією культурою тієї чи іншої епохи [1]. Театральність це не пошук зовнішньої форми, а підсумок процесу, що корениться в громадському ґрунті мистецтва. Ще одним проявом описуваного нами суспільно-багатофункціонального осмислення театральності став запропонований одеським дослідником Г. А. Баканурським психологічний підхід [2]. Театральність тут зазвичай розглядається як обов'язковість нашого життя. Слід зазначити, що Г. А. Баканурський не наголошує на відмінностях між театральністю і видовищністю, театральністю і забавою.

Останнім часом в різних областях гуманітарного пізнання з'явилося бажання більш глибокого і детального вивчення даного феномена, уточнення ряду застосовуваних думок. Так, наприклад, диференційовано стали застосовуватися терміни «видовищність» і «театральність», чого не було в період буйного становлення театрознавства в 1920-і рр. Соціолог Н. А. Хренов дає наступну кваліфікація видовищних форм: класичні видовищні форми (ритуали, свята, театри, глобальні гуляння), класичні види мистецтва (цирк, театр, естрада) і ті, що з'явилися в ХХ ст. глобальні види (кіно, телебачення, відео), при цьому класичні і новітні види перебувають в опозиції до один одному. І сьогоднішній занепад майже всіх звичайних видів видовищ пояснюється автором як «... потреба, продиктована демократичними тенденціями культури і нуждою в універсальних і колективних засобах комунікації, в яких би по здатності брало участь все населення міста» [3, 156].

Потреба людей в такого виду комунікації - напевно потреба «відчути себе ланкою в ланцюзі поколінь», залучення до цінностей власного сімейства, клану, народу, етносу - до того, що вважається незмінною константою для людини. Новоутворена диференціація жанрів завершила необхідності вивчення прогресивної культури, з'явився «задній процес» - прагнення до подолання жанрових меж, до синкретизму як до більш абсолютного вираження «втрачених» цивілізовано-природних взаємозв'язків.

Література

1. Вислов А. Истоки театральности // Театр. 1989. - № 4. – С. 101.
2. Баканурский А. Г Жизнь, игра, театральность / А.Г. Баканурский - Одесса: Студия «Негоциант», 2004. – 167 с.
3. Хренов Н.А. Зрелища в эпоху восстания масс / Н.А. Хренов. - М.: Наука, 2006. – 256 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

УДК 371.14 (043)

Воєвутко Н.Ю., кандидат педагогічних наук, доцент

**«АНОТУВАННЯ, РЕФЕРУВАННЯ ТА РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТІВ» ЯК
ВИБІРКОВА ДИСЦИПЛІНА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ**

Диверсифікація професійної підготовки перекладачів забезпечується введенням до навчальних планів вибіркового дисциплін, що дозволяє поглиблювати знання та тренувати вміння, які забезпечують фахову (перекладацьку) компетентність студента.

Навчальна дисципліна «Анотування, реферування та редагування текстів» включена до освітньої програми підготовки магістрів спеціальності «035 Філологія, спеціалізації «Класичні мови та літератури (переклад включно)», а саме, перекладачів з новогрецької мови на українську, як вибіркова. Навчальна дисципліна «Анотування, реферування та редагування текстів» тісно пов'язана із дисциплінами «Перша іноземна мова (новогрецька)», «Практика перекладу». На її вивчення відводиться 90 годин, що відповідає 3 кредитам ECTS.

Предметом дисципліни є актуальні питання теорії та практики процесів анотування та реферування текстів новогрецькою мовою та питань анотованого перекладу з новогрецької мови на українську.

Метою навчальної дисципліни «Анотування, реферування та редагування текстів» є навчання анотуванню, реферуванню та редагуванню фахових текстів в умовах комплексної підготовки перекладачів [1].

Завданнями визначено:

- Вдосконалювати навички аналізу структурної та смислової архітекτονіки тексту вцілому та на рівні його мікроструктур;
- Вчити здійснювати реферування та анотування письмових текстів, післяперекладацьке саморедагування та контрольне редагування анотованого тексту перекладу;
- Вчити володіти навичками редагування текстів різних видів.
- Вчити володіти та оперувати основними термінами і визначеннями дисципліни, використовувати теоретичні знання на практиці.
- Вдосконалювати вміння логічно й аргументовано викладати думки, доводити свої ствердження.

Навчальна дисципліна «Анотування, реферування та редагування текстів» складається з таких змістових модулів: Поняття, призначення та функції реферату. Етапи процесу реферування. Особливості процесу реферування документів різних видів. Реферований переклад. Анотований переклад. Сутність та зміст редагування. Етапи редагування. Класифікація помилок. Стилистична правка текстів. Система автоматичного реферування. Анотування, реферування і редагування підручнику та інструкції. Редакторська правка довідкової літератури. Редагування ділової документації

Анотування, реферування, редагування переговорів, дискусій, промови, декларації та маніфесту, інформаційного повідомлення, інтерв'ю. Анотування, реферування, редагування професійно-орієнтованих, художніх та філософських текстів. Редакторська підготовка перекладів.

Згідно з вимогами освітньої програми студенти повинні знати: принципи наукової обробки текстів (перекладацьке анотування / реферування); організацію і зміст процесу редагування; види редагування; методика редагування; особливості редакторської підготовки складових тексту; особливості редагування текстів за допомогою комп'ютерних програм; особливості редагування текстів різних видів.

Студенти повинні уміти:

- анотувати / реферувати різні типи усних та письмових текстів враховуючи їхні комунікативні функції, функціональні стилі тощо (*комунікативна компетенція*);
- володіти навичками реферування автентичного мовлення незалежно від особливостей вимови і джерела мовлення (живий голос, аудіо-, відеозаписи тощо);
- розрізняти маркери мовленнєвої характеристики людини (соціальне становище, етнічна приналежність тощо) на всіх рівнях мови (*соціолінгвістична компетенція*);
- адекватно застосовувати правила побудови текстів новогрецькою та українською мовами задля досягнення їхньої зв'язності, послідовності, цілісності на основі композиційно-мовленнєвих форм (опис, міркування, пояснення тощо) (*прагматична компетенція*);
- виконувати творчі вправи, що сприятимуть активізації мовленнєвої і вузькоспеціальної підготовок в їх неперервному зв'язку.
- зробити редакторський аналіз авторського оригіналу;
- виконати редакторську роботу тексту перекладу;
- вводити різними способами цитати в текст;
- володіти комп'ютерними засобами контролю правопису;
- правильно оформляти бібліографію видань.

Змістом дисципліни передбачено виконання Індивідуального навчально-дослідного завдання (ІНДЗ), це – вид завдання навчального, навчально-дослідного чи проектно-конструкторського характеру, що виконується студентом на основі самостійного вивчення предметного або змістового модуля у позааудиторний час. ІНДЗ є завершеною теоретичною або практичною роботою, може охоплювати один/декілька змістових модулів, або зміст навчального курсу в цілому. ІНДЗ виділяється в окремий модуль.

До складу навчально-дослідницьких умінь відносять такі компоненти: інтелектуальний (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, абстрагування тощо); практичний – використання наукової довідкової літератури, підготовка та добір матеріалів для експерименту та оформлення його результатів; самоорганізація – планування, проведення роботи, раціональне використання свого часу, самооцінка, перебудова своїх дій.

Назва ІНДЗ, запланованого до виконання з аналізованої дисципліни: Анотування / реферування текстів на новогрецькій мові. Змістом ІНДЗ передбачено узагальнення досвіду комплексного застосування вмінь та навичок анотування та реферування текстів різних стилів і жанрів. Метою пропонованого ІНДЗ є удосконалення навичок анотованого / реферованого перекладу та подальший розвиток навчально-дослідницьких умінь студентів.

Відповідно до мети та складу навчально-дослідницьких умінь студентів визначені такі завдання: вчити готувати реферативні матеріали на задані теми з елементами наукового дослідження; вчити складати анотації опрацьованих джерел, у тому числі до аудіо-, відеофайлів, презентацій тощо; збільшити активний та пасивний лексичний запас згідно з запланованою тематикою обсягом приблизно 900 одиниць (*комунікативна компетенція*); знайомити студентів з політичною культурою, історією, реаліями та традиціями Республіки Греція та Республіки Кіпр.

Проаналізуємо методику виконання індивідуального навчально-дослідного завдання. Під час вивчення дисципліни «Анотування, реферування та редагування текстів» студенти виконують ІНДЗ з таких завдань:

- ✓ Підготувати інформаційно-аналітичну / оглядову доповідь з проблем сучасної економічної (соціальної, гуманітарної) політики Грецької Республіки або Республіки Кіпр.
- ✓ Підготувати огляд / довідку, що стосуються найбільш важливих законопроектів, які регулюють економічну (соціальну) сферу Грецької Республіки або Республіки Кіпр.
- ✓ Узагальнити теоретичний та практичний досвід Грецької Республіки або Республіки Кіпр щодо законодавчого забезпечення трансформаційних процесів в галузі освіти.

Захист навчального проекту відбувається презентацією анотації або реферату (з додаванням першоджерел) за визначеними темами. З метою забезпечення максимальної

ефективності навчально-дослідницької діяльності студента, оцінювання навчально-дослідних завдань відбуватиметься за такими загальними критеріями: самостійність виконання; логічність і послідовність викладення матеріалу; повнота розкриття теми; обсяг та різноманітність довідкового матеріалу; якість оформлення письмового звіту.

Навчальна дисципліна «Анотування, реферування та редагування текстів» оцінюється за модульно-рейтинговою системою. Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100-бальною шкалою.

Поточний контроль відбувається шляхом оцінювання навчальної діяльності студентів протягом 5 семінарсько-практичних занять. Максимальна кількість балів за кожне семінарсько-практичне заняття складає 3 бали, що разом дорівнюється 15 балам. Програмою дисципліни передбачено виконання 5 самостійних робіт студентів, де кожна оцінюється у 3 бали, що разом складає 15 балів. Таким чином, максимальна кількість балів поточного контролю дорівнюється 30. Форми поточного контролю: усна відповідь на семінарському занятті; доповнення на семінарському занятті; письмові творчі роботи.

Підсумковий контроль знань студентів відбувається на іспиті у формі тестування за вивченими темами, та оцінюється у 50 балів.

Таким чином, за результатами вивчення курсу студент отримує підсумкову оцінку за 100-бальною системою, яка складається методом додавання балів, отриманих за 5 семінарсько-практичних занять (15 балів), 5 самостійних робіт студентів (15 балів), ІНДЗ (20 балів) та іспит (50 балів).

Література

1. Воевутко Н. Ю. Робоча програма навчальної дисципліни «Анотування, реферування та редагування текстів» для студентів ОС «Магістр» (І рік навчання) спеціальності 035 Філологія, спеціалізації «Класичні мови та літератури (переклад включно)». - Маріуполь: МДУ, 2017. - 14 с.

УДК 811.1'25-115(043)

Гаргаєва О.В., старший викладач

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ

У сучасному мовознавстві взаємозв'язок мови і культури не викликає сумнівів. Кожна мова є невід'ємною від культури, яка складає її змістовний аспект. Мова не лише відображає сучасну культуру, але і фіксує її попередні стани і передає її цінності від покоління до покоління. Функціонування мови для обслуговування розумового і духовного життя пов'язує мову з культурою як специфічним небіологічним способом діяльності [1, С. 138–139].

М. П. Кочерган визначає культуру як сукупність досягнень суспільства в освітній сфері, науки, мистецтва та інших галузях духовного життя. Культура не існує поза діяльністю людини і соціальних спільностей, оскільки саме людська діяльність породила нове «надприродне» місце існування – четверту форму буття – культуру. Звідси витікає, що культура – світ людської діяльності, перетворення людиною природи за законами суспільства [2, с. 321].

М. М. Бахтін стверджував, що кожна національна культура контактує та дискутує з іншими національними культурами, при цьому проявляються такі сторони, на яких не робили акцент в рідній культурі: «Ми питаємо чужу культуру про те, про що вона себе не запитувала та ми шукаємо в ній відповіді на ці наші питання, і чужа культура відповідає нам, розкриваючи перед нами свої особливості, нові смислові глибини» [3, с. 335].

«У ситуації контакту представників різних культур (лінгвокультурних спільнот) мовний бар'єр – не єдина перешкода на шляху до взаєморозуміння. Національно-специфічні особливості різних компонентів культури-комунікантів (особливості, які роблять

можливою реалізацією цими компонентами етнодіференційної функції) можуть ускладнити процес міжкультурного спілкування» [4, С. 76–77]. Ми погоджуємося з думкою Г. О. Антіпова стосовно національно-специфічного характеру, який має культура. До компонентів культури, які мають національно-специфічні особливості належать:

а) традиції (сталі елементи культури), а також звичаї і обряди;

б) культура побуту, яка має тісний зв'язок з традиціями, унаслідок чого її часто називають традиційно-побутовою культурою; в) «повсякденна поведінка, мімічний та пантонімічний коди, які з нею пов'язані, котрі використовують носіями певної лінгвокультурної спільноти»;

г) «національні картини світу», які віддзеркалюють особливості світобачення та світосприйняття, національні особливості мислення представників тієї або іншої культури;

д) художню культуру, яка відображає культурні традиції того або іншого етносу [4, с. 76–77].

Слід зазначити, що не лише культура впливає на мову, але й мова «нав'язує бачення світу, зберігає і відтворює набір основних, найбільш важливих значень національної культури». Відтворення світу носіями однієї мови ґрунтується на досить стійких національно-специфічних образних асоціаціях і культурних установках [3, С. 38–39].

Культура – складне та багатоаспектне явище, яке має ціннісну, комунікативну, та символічну природу. Вона визначає місце людини в суспільстві, в системі розподілу та вживання матеріальних благ. Вона має цілісну структуру, індивідуальну своєрідність та загальну ідею та стиль, тобто особливий спосіб боротьби життя зі смертю, духу з матерією [5, с. 25].

Складність проблеми, пов'язаної з описом взаємодії мови і культури, продиктована неоднозначністю культурно-мовних зв'язків. Неоднозначність культурно-мовних зв'язків настільки велика, що дозволяє трактувати мову як елемент, частину, факт, чинник, форму, джерело, транслятор, умову існування культури [6, с. 18].

Перші спроби розуміння ролі мови в процесі формування етнічного досвіду і світосприйняття належать В. Гумбольдту, ідеї якого лягли в основу досліджень багатьох вчених. В. Гумбольдт висловлює думки про те, що матеріальна та духовна культура втілюються в мові; кожна культура має національний характер, який відображено у мові за допомогою особливого світобачення; мова має специфічну для кожного народу внутрішню форму, яка є уособленням народного духу, його культури; мова пов'язує людину з навколишнім світом. Він розуміє мову як духовну силу. На думку В. Гумбольдта, дух, духовний початок, духовна сила – це суто людський атрибут, якість, що відрізняє її від усіх інших істот [7]. Іншими словами, мова, будучи середовищем людського буття, не існує поза людиною як об'єктивна даність, вона міститься в ній самій, в її душі, пам'яті і свідомості, міняючи свої форми в думках і у словах, які висловлюються.

Таким чином, В. Гумбольдт сформулював дві основні ідеї, які підтверджують взаємозв'язок мови та культури: 1) будь-яка національна мова є продуктом розвитку національної культури та суспільства; 2) структура мови впливає на національну культуру, національну картину світу та поведінку етнічно зумовленої особистості [7].

Положення В. Гумбольдта про те, що мова визначає відношення людини до об'єктивної дійсності та його поведінку стало однією з передумов формування сучасної лінгвокультурологічної парадигми та легло в основу теорії Е. Сепіра – Б. Уорфа, згідно якої структура і семантика національної мови визначає особливості мислення і спосіб пізнання зовнішнього світу, та в основу неогумбольдтіанської лінгвістичної теорії Л. Вайсгербера, згідно якої мова визначає мислення, перетворює навколишній світ в ідеї, «вербалізує» світ. Л. Вайсгербер, зокрема, вважав, що китайці та греки по-різному бачать зіркове небо, оскільки нарахував 283 китайські назви зірок і тільки 48 найменувань – грецьких [8, с. 68].

Особливе місце серед праць, присвячених питанню про взаємозв'язок мови та культури, займають праці видатного українського мовознавця О. О. Потебні, послідовника ідей В. Гумбольдта. У В. Гумбольдта О. О. Потебня запозичив, в першу чергу, ідіоетнізм

мови, який було покладено в основу ідеї про зв'язок мови та культури. Основна заслуга дослідника для лінгвокультурології полягає в обґрунтуванні ідеї про те, що слово – це означування (рус. означивание) предмету. Але засоби цього означування (за Потебнею «внутрішня форма слова») – глибоко національні, зумовлені на культурному рівні.

Згідно концепції О. О. Потебні, спостерігається взаємозв'язок та взаємовплив означування та форми означування, тобто взаємодія структури мови та етнічної культури, етнічних форм мислення [9]. Філософсько-лінгвістична концепція О. О. Потебні залишається актуальною і сьогодні та привертає увагу фахівців різних галузей гуманітарного знання, зокрема, лінгвістики, культурології, семіотики, поетики тощо.

Мова – потужне суспільне знаряддя, що формує людський потік в етнос, створюючи націю через зберігання і передачу культури, традицій, суспільної самосвідомості конкретного мовного колективу. Водночас мова є головним чинником етноінтеграції, а також етніфікаційною ознакою етносу. Мова виконує дві протилежні функції та функціонує інструментом для самозбереження етносу і виокремлення «своїх» і «чужих» [4, с. 75].

Підсумовуючи зазначене вище, можемо зробити висновок, що мова не просто називає те, що є в культурі, не просто виражає її, вона формує культуру, ніби проростаючи в неї, але й сама розвивається в культурі. Культура формує складну і багатобразну мовну систему, завдяки якій відбувається накопичення людського досвіду й передача його з покоління до покоління. Культура як колективний феномен та соціальне явище не може існувати окремо від мови, а мова як суспільне поняття не може розумітись окремо від культури.

Література

1. Маркарян Э. С. Культура как способ деятельности / Э. С. Маркарян // Вопросы философии. – 1977. – № 11. – С. 137–141.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. – 3-тє, вид. – Київ : Академія, 2010. – 464 с.
3. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики : исследования разных лет / М. М. Бахтин. – Москва : Художественная лит., 1975. – 502 с.
4. Антипов Г. И. Текст как явление культуры / Г. И. Антипов, О. А. Донских, Ю. А. Сорокин. – Новосибирск : Наука, 1989. – 194 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студентов ВУЗов / В. А. Маслова. – Москва : Академия, 2001. – 183 с.
6. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е. И. Пассов. – Липецк : Изд-во ЛГПИ, 1998. – 159 с.
7. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – Москва : Прогресс, 1984. – 397 с.
8. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. / В. М. Манакін. – Київ : Академія, 2012. – 288 с.
9. Потебня А. А. Полное собрание трудов: Мысль и язык / А. А. Потебня ; подгот. текста Ю. С. Рассказова, О. А. Сычева ; коммент. Ю. С. Рассказова. – Москва : Лабиринт, 1999. – 300 с.

УДК 811.161.2'33(043)

Жабко К.О., асистент

ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ

Увагу мовознавців завжди привертало до себе зв'язок мови та мислення людини. Зі зміною парадигми у лінгвістиці на антропоцентричну швидко почала розвиватися така

порівняно молода, але перспективна галузь мовознавства, як когнітивна лінгвістика, яка саме і досліджує взаємозв'язок когнітивних процесів людини та їх вираження у мові. Основною одиницею термінологічного апарату нової науки стало поняття «концепт», яке до цього використовувалося у філософії та логіці. Це зумовило виокремлення концептології як самостійної галузі мовознавства, яка розглядає концепти з точки зору їх вербалізації, або репрезентації, у мові.

Багато науковців присвятили свої роботи визначенню поняття концепту, методів його дослідження, кількості концептів у мові того чи іншого народу, його структурі та його ознакам (А. Вежбицька, Н.Д. Арутюнова, В.Н. Телія, В.І. Карасик, С.А. Аскольдов, Д.С. Лихачов, В.А. Маслова, Ю.С. Степанов, З.Д. Попова, І.А. Стернін, Р. Джекендорфф, Дж. Лакофф тощо). Але концепт є складним поняттям, тому досі не має однозначного визначення, що таке концепт. У Великому тлумачному словнику української мови концепт – це «формулювання, загальне поняття, думка» [1, с.452]. В інших словниках концепт дефініціюється як поняття, що виражається словом [2, с.433; 3, с.401]. Відомий грецький мовознавець Г. Бабіньотис визначає концепт як «уявлення про сутність, зміст конкретного предмета, ідея, яка формується у мисленні про будь-який елемент світу» [4, с.613]. Як бачимо, лексикографічні дефініції не розкривають сутність концепту з точки зору мовознавства. У своєму словнику когнітивних термінів О.С. Кубрякова визначає концепт як одиницю мислення, яка зберігає у собі знання та досвід людини, це інформаційна одиниця, це «квант знання» [5, с.90]. Так само квантом, але вже культури, вважає концепт Ю.С. Степанов. У вигляді концептів культура потрапляє «у ментальний світ людини» [6, с.43]. Однак і сама людина впливає на культуру через концепти, тому що, на відміну від чіткого поняття, в концепті містяться емоції, асоціації, знання та уявлення про те чи інше поняття. На думку В.І. Карасика концепт – це сукупність значень. Вона поєднує у собі як мовні, так і немовні засоби, що дозволяють розкрити зміст концепту [7, с.91-97]. А.П. Бабушкін визначає концепт як одиницю колективної свідомості, яка є вербалізованою, і відноситься не до окремої людини, а до всієї нації [8, с.222]. В.А. Маслова частково поділяє цю точку зору, тому що вважає, що концепт характеризує якийсь етнос і має культурну специфіку. Але це семантичне утворення, яке характеризується емоційністю та експресивністю, не завжди має вербальне вираження [9, с.30-36]. Різниця у визначенні поняття концепту зумовлена тим, що дослідники розглядають концепти з точки зору двох векторів когнітивної лінгвістики – лінгвокогнітології та лінгвокультурології, однак базові характеристики концепту є спільними для всіх визначень (у концепті відбиваються ментальні процеси, він є сукупністю та характеризується стійким зв'язком з культурою того чи іншого народу).

Як зазначалося вище, концепт є складним поняттям, тому і структура його є складною. За В.А. Масловою, у широкому розумінні структури концепту можна виділити його ядро (саме поняття) та периферію (додаткові компоненти, які залежать від культури, досвіду, традицій) [9, с.42]. Цю точку зору на структуру концепту частково поділяють З.Д. Попова та І.А. Стернін. Вони вважають, що є ядро, базовий образ, та когнітивні шари, які являють собою більш абстрактні ознаки базового поняття. Тому не можна визначити однозначну структуру концепту. За кількістю когнітивних шарів концепти можна поділити на однорівневі, багаторівневі та сегментні концепти. Однорівневі концепти мають тільки один, базовий шар. Багаторівневі концепти містять у собі декілька когнітивних шарів з більшим чи меншим рівнем абстрактності. Сегментні концепти також мають декілька когнітивних шарів, але між собою вони є рівноправними. Окрім цих двох компонентів З.Д. Попова та І.А. Стернін виділяють також інтерпретаційне поле, яке являє собою оцінні судження, що формуються у національній або індивідуальній свідомості [10, с.60-64].

Ю.С. Степанов виділяє три компоненти, або шари, концепту – основну ознаку, додаткову (або додаткові) ознаку та внутрішню форму. Основна ознака, або актуальна, є загальновідомою, такою, що чітко виокремлюється у свідомості людей. Додаткова, або

пасивна, ознака не є широковідомою, не досить чітко, але ще пов'язується з основним шаром концепту у свідомості людей. Внутрішня форма вже не виокремлюється у свідомості людей, але саме вона втілена у вербальну репрезентацію основної ознаки [6, с.45-46].

В.І. Карасик вважає, що концепт складається з трьох компонентів – ціннісного, образного та поняттєвого, або фактуального. На відміну від фактуального компонента, який виражається вербально, образний компонент не має вербального вираження та може бути тільки описаний[11, с.14-15].

На думку М.П. Кочергана концепт містить у собі два компоненти – психічний та мовний. Психічний компонент – це уявлення про щось, або образ, а мовний – це вираження цього уявлення засобами мови [12, с.152].

Отже, поняття концепту не є сталим та остаточно сформованим. Залежно від підходів до його трактування відрізняються і його визначення. Однак всі науковці підкреслюють зв'язок мови та ментальності людини. Як правило, в структурі концепту виділяють три компоненти – зміст, образ та оцінку. Найкраще структуру концепту можна дослідити через його вербальну репрезентацію.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Новейший словарь иностранных слов и выражений – Минск : Современный литератор, 2003. – 976 с.
3. Енциклопедія Сучасної України – Київ : «Поліграфкнига», 2001-2017. – Т. 14. – 768 с.
4. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της κοινής νέας ελληνικής γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. – Β' ανατύπωση. – Αθήνα : Κέντρο λεξικολογίας, 2002. – 2256 σ.
5. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина [под общ. редакцией Е.С. Кубряковой]. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
6. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва : «Академический проект», 2004. – 992 с.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
8. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика: дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Бабушкин Анатолий Павлович. – Воронеж, 1997. – 330 с.
9. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие / В. А. Маслова – 3-е изд., испр. – Москва : Флинта: Наука, 2007. – 296 с.
10. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике : [монография] / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж, 2001. – 191 с.
11. Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Волгоград: Парадигма, 2005. – Т. 1. – 348 с.
12. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – Київ: Академія, 2006. – 464 с.

УДК 811.14'06'373.7(043)

Жарікова Ю.В., кандидат філологічних наук, доцент

ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ЗАГОЛОВКАХ ГРЕЦЬКИХ ГАЗЕТ

Розвиток мас-медіа зумовлює підвищену зацікавленість науковців до мови сучасних засобів масової інформації. Необхідність вивчення газетних заголовків зумовлюється тим, що в них використовується не випадковий набір експресивних та граматичних засобів, а

система, в якій усі елементи пов'язані та взаємозумовлені. Крім того, заголовок посідає важливе місце в системі масової комунікації, адже його призначення – бути скомпресованим репрезентантом змісту/головної думки опублікованих матеріалів [1, с. 323].

У газеті заголовок називають одним із найважливіших елементів, від якого багато в чому залежить зміст газети. Можна сказати, що заголовок керує увагою читача, допомагає йому швидко отримати інформацію про зміст матеріалів, вибрати цікаве. Вагомість і значення заголовка незаперечні, адже, крім стислого повідомлення читачеві основного змісту публікації, заголовок має спонукати реципієнта до прочитання надрукованого. Характер і оформлення заголовка значною мірою визначають, чи буде прочитано газетний матеріал. Яскравий та правильно оформлений заголовок підвищує ефективність статті. І навпаки, через невідале оформлення заголовка різко знижується вплив важливих матеріалів на читача, оскільки статтю з невиразним заголовком можуть просто не помітити, а отже, не прочитати [2, с. 206].

Заголовок має бути зрозумілим, виражати головну думку автора, а не другорядні елементи змісту публікації, ні в якому разі не перетворюватись на штамп, стереотип – саме за таких умов він буде ефективним.

Використання фразеологізму в ролі заголовка цілком природне і виправдане, зумовлене такими особливостями стійких словосполучень, як афористичність, влучність, образність тощо. Крім того, фразеологізми явище досить поширене як у художній літературі, так і в повсякденному мовленні, а відтак, відомі широкому загалові читачів, що дозволяє авторові газетного заголовка варіювати різні види трансформації фразеологічних одиниць. Влучно використаний фразеологізм або вміла його трансформація неодмінно привертають увагу читача до статті. Використання фразеологізмів у заголовках періодики – явище дуже поширене. Проте не слід забувати й того, що лише грамотно і доречно використаний фразеологізм дасть очікуваний ефект. Використовуючи фразеологізми, як і інші мовні засоби, що містять оцінний елемент, потрібно відчувати міру, а при трансформації стійкої сполуки зберігати її внутрішній стрижень, ідею, закріплений у свідомості змістовий та оцінний образ [3, с. 323].

У заголовках фразеологізми часто вживаються у своєму первісному вигляді, без будь-яких семантичних чи структурних зрушень, зі збереженням первинної цілісності форми і змісту, наприклад: «*Στην κόψη... του ξυραφιού*» (*Εφημερίδα των Συντακτών*, 19 Οχτωβρίου, 2017). «*Ξέφραγο αμπέλι*» (*Εφημερίδα των Συντακτών*, 1 Οχτωβρίου, 2017)».

Фразеологізми, використані без змін, можуть являти собою частину заголовка, тобто вводиться в широкий контекст, не піддаючись трансформації: «*Πράσινοφως*» *Γιούνκερ για τη σιδηροδρομική σύνδεση Ελλάδας-Βουλγαρίας*» (*ΒΗΜΑ*, 20 Οχτωβρίου, 2017). «*Νίπτει τις χείρας της η Κονιόρδου για το «Αττικόν»*» (*ΒΗΜΑ*, 19 Οχτωβρίου, 2017). «*Πατάει γκάζι η κινεζική οικονομία*» (*ΝΕΑ*, 23 Οχτωβρίου, 2017).

Як бачимо, у таких заголовках перевага надається фразеологізмам, за структурою співвідносним зі словосполученням. Змін не відбувається, фразеологічні одиниці органічно вплетені до загального контексту, зміст їх зрозумілий і доступний читачеві. Проте значно частіше при вживанні стійкої сполуки у заголовку відбувається метафоризація фразеологізму, що спричиняє певні лексичні зрушення, внаслідок чого можемо спостерігати семантичну трансформацію стійких словосполучень. Особливе місце серед семантичних способів трансформації фразеологізмів займає буквалізація, тобто переведення фразеологізму в розряд вільних словосполучень, що сприймаються на тлі фразеологічно зв'язаних. Поєднання прямого і переносного значень, не характерне для звичайного мовлення, руйнує стереотип сприйняття і створює подвійну виразність. Часто буквалізація досягається шляхом включення в контекст прямого значення одного чи кількох компонентів фразеологізму. Так, у заголовку «*Η Σελήνη θα έχει τους δικούς της ανθρώπους των... σπηλαίων*» (*ΒΗΜΑ*, 20 Οχτωβρίου, 2017) фраза «печерна людина» вживається у новому значенні у зв'язку з тим, що у статті описується той факт, що на Луні знайдені різного роду печери. «*Η δευτέραπαρουσία*» *στη Βαρκελώνη*» (*Εφημερίδα των Συντακτών*, 14 Οχτωβρίου, 2017). В

оригіналі ФО «δευτέρα παρουσία» позначає другий прихід Ісуса Христа на Землю. Але у цьому випадку йдеться про другий приїзд тренера команди Панатинаїкос до Барселони.

При розгляді фразеологізмів у заголовках, крім семантичних прийомів трансформації, можна виділити також структурно-семантичні способи. До них зокрема відноситься так звана антонімізація фразеологізмів. У цьому прийомі семантична трансформація поєднується з морфологічно-словотворчими змінами. Наприклад, «*Ο ένας τα 'πιανε, ο άλλος το... έπνιξε*» (Εφημερίδα των Συντακτών, 16 Οχτωβρίου, 2017). «*Κορυφώνονται και στην Ελλάδα οι Ωριωνίδες, η βροχή από «πεφταστέρια»*» (ΒΗΜΑ, 19 Οχτωβρίου, 2017).

Різноманітними є лексико-семантичні способи трансформації, оскільки зміна структури стійкого звороту в переважній більшості випадків призводить до семантичних зрушень. Слід зазначити, що ці прийоми можуть поєднуватись із буквализацією фразеологізму. До цієї групи належать такі способи трансформації: розширення та усічення фразеологізмів, заміна компонентів фразеологізмів, об'єднання кількох фразеологізмів в одному контексті, використання синтаксичної схеми фразеологізму з заповненням їх позицій іншими лексичними одиницями тощо.

Поширеним і ефективним прийомом трансформації фразеологізмів у заголовках є розширення їх компонентного складу. Введення одного чи кількох слів до складу фразеологічної одиниці спонукає читача по-новому поглянути на стійке словосполучення, пригадати його первинний зміст. Додавання часто носять метафоричний характер, оживляють внутрішню форму фразеологізму, вносячи нові відтінки в його розуміння. Розширення може відбуватися за рахунок компонентів, які стоять у різних позиціях і належать до різних частин мови. Найчастіше розширення відбувається з допомогою різноманітних іменникових компонентів, що сприяє певному уточненню, конкретизації значення фразеологізму, як, наприклад, у заголовках: «*Ο δρόμος για τη Ρωσία δεν θα είναι εύκολος*» (Εφημερίδα των Συντακτών, 10 Οχτωβρίου, 2017).

Протилежним розширенню є прийом усічення компонентного складу фразеологічних зворотів. В одних випадках усічення не вимагає додаткового контексту, читач одразу відновлює у свідомості первісну форму стійкої сполуки, поданої в усіченому варіанті заголовка. Наприклад: «*Σύννεφα*» πάνω από το Brexit (Εφημερίδα των Συντακτών, 15 Οχτωβρίου, 2017). «*Με το δεξί στη Ευρωλίγκα ο Ολυμπιακός*» (Εφημερίδα των Συντακτών, 10 Οχτωβρίου, 2017).

Одним із найбільш поширених прийомів трансформації фразеологізмів є заміна одного чи кількох компонентів у складі фразеологізму. Експресивний ефект заміни виражений тим сильніше, чим далі одне від одного розташовані семантичні поля первісного компонента і заміни. Наприклад: «*Τούρτα πρόκρισης*» (Εφημερίδα των Συντακτών, 10 Σεπτεμβρίου, 2017). У даному випадку слово «γενεθλιών» у фразі «*τούρτα γενεθλιών*» (святковий торт на День Народження) замінюється на слово «*πρόκρισης*» («торт перемоги»). У заголовку «*Τώρα ζητάει «πλάτη» από τον Λουντ*» (Εφημερίδα των Συντακτών, 10 Οχτωβρίου, 2017) замість «*βάζω πλάτη*» замінюється дієслово на *ζητάει* «*πλάτη*», таким чином, вживання стає оказіональним.

Отже, заголовок як невід'ємна частина газетного тексту має на меті не лише повідомити та сконцентрувати в собі головну думку статті, але й викликати інтерес читача до статті, заохотити його до її прочитання. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у з'ясуванні фразеологізмів різної етимології, структури та семантики у заголовках газетних статей.

Література

1. Пархонюк Л. Синтаксичні засоби актуалізації у газетних заголовках / Л. Пархонюк // Українська філологія: Школи, постаті, проблеми. – Львів: Світ, 1999. – Ч. 2. – С. 323 – 326.
2. Сафонов А. Стилистика газетных заголовков / А. Сафонов // Стилистика газетных жанров. – М., 1981. – С. 205–228.
3. Ковальчук М.С. Трансформація фразеологізмів у газетних заголовках / М.С. Ковальчук // Український смисл. Актуальні проблеми українського мовознавства. – 2012. –

УДК 811.512.19'1(043)

Кіор В.І., поет

Кіор Р.В., старший викладач

МІСЦЕ УРУМСЬКОЇ МОВИ У СУЧАСНІЙ ТЮРКОЛОГІЇ

Мова – один з найвизначніших людських витворів, універсальне надбання людства й універсальна реальність суспільного існування. Мова – це душа будь-якого народу, «оселя людського духу», як зазначав Мартін Хайдеггер [5, с. 192].

В національній структурі людності Донецької області приазовські греки посідають третє місце і становлять етнічну спільноту, яка відіграла значну роль в освоєнні Приазов'я [3, с. 3]. Уруми – це тюркомовна гілка цього етносу, що проживає в Україні та називає себе в історичній літературі термінами «приазовські (надазовські, донецькі, азовські, меотійські, маріупольські) греки» [1, с. 5] (самоназва – урум (одн.), урумнар (мнж.)) [4, с. 8]. Інша частина греків зветься румеями. На сьогодні лишається дискусійним питання статусу ідіому (мовного різновиду) приазовських греків-румеїв, який різні дослідники визнають або діалектом новогрецької мови, або ж окремою мовою грецької групи мов [2, с. 153].

Як зазначає дослідник О. Гаркавець, сьогодні існує порівняно невелика кількість урумських писемних пам'яток, досить невеликих за обсягом. Однак вони дають достатнє уявлення про духовний світ урумів і про особливості кількох функціональних сфер: церковно-релігійної, освітньої, епістолярно-ділової та художньо-літературної, до якої він відносить також урумські рукописні пісенники [1, с. 22].

У постперебудовний час з'явилися автори, які пишуть урумською мовою (Віктор Борота, Кірікія Хавана зі Староігнатіївки, Валерій Кіор зі Старого Криму, В. Ахпаш з Волновахи). Вони пишуть та друкують свої твори, використовуючи кириличну графіку. Хочеться сподіватися, що кількість таких авторів збільшуватиметься, що буде свідчити про те, що мова не вмере.

У зв'язку з цим виникає проблема комплексного підходу до мови і вже до літератури урумів. Під комплексним підходом розуміється таке відношення до мовних явищ, коли враховується не лише необхідність вивчення, а й доцільність функціонування, сфери використання, мотивацію, вік носіїв, ступінь русифікації та українізації, тобто, всі параметри.

Аналіз урумомовної гілки мови греків Приазов'я не дозволяє зарахувати мову урумів ані до турецької, ані до кримсько-татарської, ані до гагаузької, ані до азербайджанської чи туркменської мов.

Отже, в системі тюркських мов урумська мова посідає своє, самобутнє місце. Більш того, ми дійшли висновку, що в урумській мові наявні лексичні елементи майже всіх тюркських мов.

Але вона являє собою функціонально повноцінний мовний субстрат, що розвивається і потребує негайного «рятування», яке повинно розпочатися зі збирацької діяльності, фіксації мовного матеріалу, що існує, та його ґрунтового аналізу, а також популяризації урумської мови та звичаїв серед місцевого населення.

Література

1. Гаркавець О.М. Уруми Надазов'я: Історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки / О.М. Гаркавець. – Алма-Ата: Український культурний центр, 1999. – 624с.

2. Кутна Ю.Б. Ідіом приазовських греків-румеїв: визначення статусу та проблеми / Ю.Б. Кутна, Ю.А. Потіпак // Вісник Донецького національного університету, Сер. Б: Гуманітарні науки, Вип. 1-2, 2014. – С. 153-157.

3. Пономарьова І.С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок XXI ст.). Історико-етнографічне дослідження. – Київ : Реферат, 2006. – 300 с.

4. Смолина М. Урумский язык. Урум дили (приазовский вариант). Учебное пособие для начинающих с аудиоприложением / М. Смолина. – Киев : БЛАНК-ПРЕСС, 2008. – 168 с.

5. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. / М. Хайдеггер. – Москва : Республика, 1993. – 447 с.

УДК 811.14'06'373.43(043)

Кіор Ю.А., кандидат філологічних наук, доцент

СЕМАНТИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Одним з найважливіших джерел розвитку словникового складу мови є номінативна діяльність її носіїв. Під номінативною діяльністю розуміють створення слів для позначення нових явищ дійсності – предметів, процесів, абстрактних понять. Потреба в нових словах зумовлюється насамперед позамовними чинниками, зокрема соціальними і політичними змінами в суспільстві, розвитком науки і техніки, духовної культури тощо. Нові слова називаються неологізмами [6, с. 162].

Визначення терміну «неологізм» є однією із невирішених проблем мовознавства. Спробу дати визначення цьому поняттю давали І.В. Арнольд, В.Г. Гак, А.І. Гальперін, В.В. Єлісєєва, Ю.А. Зацний, Г.О. Козьмик, Т.І. Плужнікова та ін. Беручи до уваги визначення терміну «неологізм», сформульовані різними науковцями, С. Філонік доходить висновку, що неологізмами можна назвати такі новоутворення: 1) наново створені на матеріалі мови, відповідно до існуючих в мові словотворчих моделей, слова та словосполучення, що позначають нове (раніше невідоме або неіснуюче) поняття або предмет (власне неологізми); 2) наявні в мові слова та словосполучення, що набули нового значення для позначення нового предмету або явища (переосмислення, семантичні неологізми або семантичні інновації); 3) наново створені та введені в мову слова та словосполучення, що стають синонімами вже існуючого в мові знака, який номінує відоме поняття або предмет (поліномінація); 4) мовні одиниці, які перейшли в загальноновживану мову з периферії мовної системи (тобто ті, що функціонували як сленгізми, регіоналізми, професіоналізми, жаргонізми, вузькоспеціалізовані терміни тощо) [7, с. 215].

М. Кочерган вважає, що зміни у лексичній системі зумовлюються позамовними (позалінгвальними) та внутрішньомовними (інтрамовними, внутрішньолінгвальними) факторами [2, с. 225]. Позалінгвальні процеси спричиняють суспільні зміни, появу або зникнення предметів, явищ або понять. Внутрішньолінгвальні зміни у лексиці представлені тенденціями до економії, уніфікації, системності мовних засобів тощо [2, с. 225].

Основними джерелами появи лексичних інновацій у сучасній грецькій мові, на думку О. Пічахчи, є редаговані, а саме – публіцистичні статті, рекламна продукція, технічні інструкції, наукові статті, деякі нормативні документи та ті джерела, що не є редагованими, тому що презентують «живу» мову, тобто телевізійні та радіопрограми, грецькі форуми, соціальні мережі, сучасний кінематограф тощо [4, с. 140].

Семантичними неологізмами називаються нові значення в уже наявних словах [2, с. 228] або нові лексико-семантичні варіанти слів, які утворюються на основі вже існуючих лексичних одиниць і додаються до вже існуючих лексико-семантичних варіантів цих лексичних одиниць [1, с. 135].

Вони бувають двох типів: 1) старі слова повністю змінюють своє значення, втрачаючи попереднє (раніше існуюче); 2) в семантичній структурі слова з'являється ще один лексико-семантичний варіант при збереженні всіх традиційних [3, с. 27].

Аналізуючи класифікацію причин зміни значення слова, запропоновану французьким лінгвістом А. Мейє, грецька дослідниця Т. Сімеоніду-Христиду детально аналізує три види цих причин: лінгвістичні, історичні та соціальні.

Лінгвістичні причини: значення слова може змінитися внаслідок свого оточення, внаслідок іншого слова, що є присутнім у тій самій фразі, внаслідок навіть загальної структури тієї самої фрази [8, с. 97].

Історичні причини: лексичні зміни не йдуть однаково з технічними або культурними змінами. Часто речі, ідеї, установи розвиваються, не змінюючи обов'язкових назв [8, с. 97-98]. Слова змінюють своє значення в результаті змін, що відбуваються в матеріальному та духовному житті суспільства. З'являються нові предмети і поняття, що потребують найменування. Часто мова в цьому випадку вдається до переосмислення значень мовних одиниць, що вже існують, використовуючи їх у актах вторинної номінації [5].

Соціальні причини: семантичний розвиток є дзеркалом суспільної та домашньої організації. Цікавим є приклад слова «αρραβώνας (αρραβών)», яке спочатку означало «аванс, передоплата», згодом стало означати «взаємна обіцянка одружитися». Відмітна семантична особливість «обіцянки» перемістилася з економічної галузі у суто соціальну [8, с. 100].

Важлива роль відводиться факту існування різних соціальних груп, які мають свої мовні особливості. Велика кількість випадків зміни значень слів пояснюється поділом суспільства на різноманітні групи за соціальною, професійною, освітньою та іншими ознаками та переходом вживання слів від вузької соціальної групи до широкої та навпаки [5]. Класичних методів, які мови використовують для семантичної зміни, два: спеціалізація та узагальнення, що ведуть відповідно до звуження та розширення значення [8, с. 102].

Так, слово «κυκλοφοριακός» (циркуляційний) спочатку використовувалося як щодо дорожнього руху, так і щодо кровоносної системи. Порівняно недавно на противагу слову «κυκλοφοριακός» було введено «κυκλοφορικός» на позначення явищ, пов'язаних з кров'ю [8, с. 103].

Ευκύκλιος ἐπιστολή (окружне послання) зі сфери теології перейшло до загального словника, змінивши при цьому й граматичну категорію (η ευκύκλιος (циркуляр) – іменник) [8, с. 103].

Часто причиною появи семантичного неологізму стає необхідність заповнення прогалини в словнику певної науки чи новітньої технології (напр., повтікі (інформатика) – комп'ютерна мишка), задля виразності (καρφί – про зрадника) або емоційності (τρομερός, φοβερός – дивовижний) тощо [8, с. 92].

Отже, семантичні неологізми можна вважати одним з найпродуктивніших способів поповнення лексичного складу новогрецької мови.

Література

1. Английские неологизмы / [отв. ред. Ю. А. Жлуктенко]. – Київ : Наук. думка, 1983. – 171 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. – 368 с.
3. Носко І. Семантична переорієнтація лексики як основний метод творення англійських неологізмів / І. Носко // Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. Збірник праць. – Київ, 2017. – № 35 (Мовознавство. Перекладознавство). – С. 26-31.
4. Піцахчи О.В. Корпус лексичних архаїзмів та неологізмів грецької мови / О.В. Піцахчи // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 47(2). – С. 137-142.
5. Причины изменения значений слова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nereff.ru/0198867.html>
6. Сучасна українська літературна мова: Підручник/ А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.; За ред. А.П. Грищенка. – Київ : Вища шк., 1993. – 366 с.

7. Філонік С. Метафоризація як явище значеннєвої динаміки словникового складу сучасної англійської мови / С. Філонік // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки. – 2010. – Вип. 89(3). – С. 214-218.

8. Συμεωνίδου-Χριστίδου Τ. Εισαγωγή στη Σημασιολογία / Τ. Συμεωνίδου-Χριστίδου. – Θεσσαλονίκη : University Studio Press, 1998. – 183 σ.

УДК 398.22(4)(043)

Кобиленко Н.К., старший викладач

СИМВОЛИ В МОВІ

Символ усвідомлюється як самостійний об'єкт лінгвістичного дослідження. Так, у розумінні Н.Д. Арутюнової, мова принципово двоїста: вона є і «система знаків, що заміщають предмети мовлення (реальні та ідеальні)», і «система символів, за якими стоїть духовне життя людей» [1, с. 657]. Таким чином, символ стоїть біля витоків мови. Проблема мови може кваліфікуватися як проблема символу.

Незважаючи на фундаментальне значення символу для мови, в дослідженнях все частіше зустрічається думка про те, що поняття символу недостатньо чітко окреслене в лінгвістичній літературі [1, с. 125]. Лінгвістична теорія символу можлива в єдності з фундаментальним його осмисленням, з опорою на символізацію в цілому. «Лінгвістика символу» ґрунтується як на власне лінгвістичних, так і на екстралінгвістичних параметрах комунікації, що зв'язують воєдино мову, свідомість і культуру.

Підсумовуємо ознаки символу:

- *символ є з'єднання*, універсальний спосіб зв'язку, який здійснює єдність світобудови;
- *символ об'єктивний*: існує незалежно від нас;
- *символ реальний*: справді представляє те, що символізує;
- *символ суб'єктивний*: його немає самого по собі поза людини;
- *символ – атрибут особистості*, належить особистості, виражає і виявляє її, досягаючи ступеня самосвідомості в слові;
- *символ є з'єднання різних планів дійсності*: він об'єднує *Я і Світ*, виступаючи посередником між ними;
- *символ діалектичний*: динаміка символу системно-закономірна, творча, нескінченна;
- *символ є діалектична єдність протилежностей*: ідеї та образу, раціонального та ірраціонального, незмінного і змінюваного, індивідуального й універсального, кінцевого і нескінченного, відносного і абсолютного, частини і цілого;
- *символ здійснюється ієрархічно в різному ступені повноти*: певна конфігурація елементів діалектичної структури символу проявляє його як знак, предмет, поняття, образ, метафору, алегорію, тип, міф, особистість;
- *символ – об'єктивно-суб'єктивне з'єднання різних планів дійсності* в діалектичну матеріально-смыслову структуру, що здійснюється ієрархічно;
- *формула символу є загальна модель всякого знаку, в тому числі мовного*: мовний знак (слово) – денотативно-сигніфікативне з'єднання (відображення і перетворення з метою спілкування) суб'єкту і об'єкту в діалектичну структуру означуваного і того, що означає, здійснюване ієрархічно;
- *символ лежить в основі мови*, пов'язуючи його прояви воєдино; мова, таким чином, є особливою символічною формою.

Феномен розуміння символічної природи мови пов'язаний із проникненням у багатомірність духовного світу, що іманентно виявляється в модальностях міфу, мови, світобачення. Міф є формою цілісного масового переживання та тлумачення дійсності через звернення до чуттєво-наглядних образів, яким надається статус самостійних феноменів

реальності. Картина світу первісної «міфологічної» людини, народжена її творчим уявленням, сприймалася як незаперечний, неспростовний факт буття.

Таким чином, притаманне первісному міфу абсолютне злиття свідомого і підсвідомого, сакрального і профанного, міфологічного і раціонального, естетичного і інтелектуального робить його унікальним явищем в історії людства. Поряд із синкретизмом міфологічного мислення виникнення символізації обумовлене специфічним сприйняттям міфологічно мислячої людини часу, що повернутий у минуле: усе минуле моментально перетворюється на міф, який паралельно існує із реальним життям та не відокремлюється від нього. Як символічно-нормативна форма соціальної взаємодії міф – це, перед усім «проект», пряма «інструкція до дії». Пояснюючи сутність світобудови, формуючи, і значить, проектуючи образ мислення та сприйняття, міф надає людині первісного суспільства смисл життя, спосіб його відтворення, приклади та норми поведінки, які слід копіювати.

Література

1. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности / О.М. Фрейденберг. – М., 1978. – 605 с.

УДК 004:81'255(043)

Новицька О. А., кандидат філологічних наук, доцент

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ ПРИСЛІВ'ІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕОРГАНІЧНОГО СВІТУ НА МАТЕРІАЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

При вивченні будь-якої іноземної мови відбувається зіткнення з історією та культурою народу, які відбиваються у прислів'ях та приказках. Вони виражають специфічні національні риси, а своїм корінням сягають в давнішу історію народу, його побут, звичаї, традиції.

Вивченням та дослідженням фразеологічних одиниць в новогрецькій, українській мовах займалися такі вітчизняні вчені мовознавці як І.В. Арнольд, Є.Ф. Арсеньєва, М.И. Дубровін, А.В. Кунін, Л.А. Булаховський, В.В. Виноградов, так і зарубіжні - В. Мідер та В.Х. Коллінз, М. Тріандафілідіс, Д. Лукатос та інші.

Дослідженням паремій (прислів'їв та приказок), їх лінгвокультурним та перекладацьким аналізом займалося багато дослідників різних країн. Але на сучасному етапі розвитку пареміології, спостерігається брак компаративних студій на матеріалі новогрецької, української мов, в чому і полягає **актуальність** даного дослідження.

Об'єктом цієї роботи виступають новогрецькі, українські прислів'я на позначення неорганічного світу.

Предметом дослідження є лінгвокультурні та перекладацькі аспекти прислів'їв на позначення неорганічного світу.

Мета роботи - розглянути та проаналізувати лінгвокультурні та перекладацькі особливості прислів'їв на матеріалі новогрецької, української мов.

Прислів'я – це короткий, усталений у мовленнєвій практиці, як правило, ритмічно організований вислів переважно повчального характеру, в якому зафіксовано багатовіковий досвід народу, та який має форму речення (простого чи складного) [1].

Фразеологічний склад мови відноситься до тієї частини лексики, яка відображає лінгвокультурні особливості носіїв мови, і він є дзеркалом, в якому народ виявляє свою національну самосвідомість та світогляд. Так і паремії є тим джерелом, яке можна досліджувати на предмет лінгвокультурної інформації. Порівняння приказок і прислів'їв різних народів виявляє, наскільки багато спільного мають ці народи, що, в свою чергу, сприяє їх кращому взаєморозумінню та зближенню. В приказках і прислів'ях відображений багатий історичний досвід народу, уявлення, пов'язані з трудовою діяльністю, побутом і культурою людей. Правильне і доречне використання приказок і прислів'їв надає мові

неповторну своєрідність і особливу виразність. Українці, греки живуть у різних соціальних та природних умовах, і мають різну історію, релігію, менталітеті т.д. Тому кожен із цих народів має власний світогляд, історичні традиції, спосіб та уклад життя, що у свою чергу проявляється у прислів'ях. Найдавнішими за походженням є прислів'я про природу, її явища, тобто прислів'я на позначення неорганічного світу[4], які відбивають певні ознаки людської поведінки.

Що стосується перекладацького аналізу фразеологізмів, то з точки зору багатьох вчених-лінгвістів, переклад прислів'їв та приказок зручно розділити на 3 групи:

- ті, які повністю співпадають - як за змістом, так і за формою;
- ті, які співпадають за змістом, але не співпадають за образом, який лежить в їх основі;
- ті, які не мають відповіднику мові, на який здійснюється переклад - ні за змістом, ні за образом.

Вони перекладаються або описово, або за допомогою приказки, створеної перекладачем. Тож, основними способами перекладу паремій є:

- переклад паремії паремією, щоможливо, коли вираз був запозичений з інших, як правило класичних, мов;
- переклад аналогом, тобто використання в мові одиниць, які мають те саме значення, але які побудовані на іншому образі і мають нейтральну національну забарвленість.

Особливість даного дослідження полягає в тому, що лінгвокультурний та перекладацький аналіз відібраних нами прислів'їв з пареміологічного фонду української, англійської та новогрецької мов, був виявлений крізь призму моральних якостей та характеру людини.

Отже, недовіра у вчинках, або якісь компрометуючі речі виражаються прислів'ями - „*Диму без вогню не буває*. - *Καπνός χωρίς φωτιά δεν βγαίνει*”.

Лінь, небажання працювати відображається в прислів'ями - „*Під лежачий камінь вода не тече* - *Ανδεν σπάσει στο κόκαλο, τρως με δούλι*”.

Не зовнішній вигляд визначає цінність речей. Це відображене в прислів'ях - „*Не все те золото, що блищить*. - *Ό, τι λάμπει δεν είναι χρυσός*”.

Використання слушного моменту демонструють такі вирази: „*Куй залізо, доки гаряче*. - *Στη βράση κολλάει το σίδερο*”.

Ідея про те, що людина марно витрачає зусилля відображена в прислів'ях - „*Товкти воду в ступі*. - *Αφησέ το γάδο και πάει για πορναρία*”.

Висновок: спільні риси менталітетів трьох порівнюваних етносів, які впливають з аналізу з фактичного матеріалу дослідження відображають такі характеристики людини як: недовіра, небажання працювати, внутрішня цінність речей, реакції поведінки, невпевненість, нелогічність, наполегливість та фатум. Але символічність та образність у мовах відображена по-різному — залізо — сіно, неділя — місяць і сонце, вода — колір, ріка — блискавка.

Перспектива даного дослідження полягає у подальшому поглибленому лінгвокультурному та перекладацькому аналізі семантики прислів'їв на позначення неорганічного світу шляхом пареміологічного портрету людини та виявлення моральних якостей різних народів, на прикладі новогрецької та української мов.

Література

1. Юрченко О.С. Фразеологічні перифрази української літературної мови. Учбовий посібник / О.С. Юрченко. – Харків: РВГ ХДУ, 1983. – 119 с.
2. Українська мова. Енциклопедія. - К.: Українська енциклопедія, 2000. – С. 361 – 367.

ГЕНДЕР У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (на матеріалі перекладів твору Н.Казандзакіса)

З огляду на те, який акцент робиться на понятті тендеру останнім часом, можна стверджувати, що це взагалі не індивідуальна якість, а встановлений суспільством порядок, частиною якого є кожна людина. Гендер відображає одночасно процес і результат «вбудовування» індивіда в соціально і культурно зумовлену модель мужності чи жіночності, прийняту в даному суспільстві на певному історичному етапі. Таким чином, з концептуальної точки зору гендер підкреслює соціально-культурну, а не природну домінанту статі.

Гендерний чинник, що враховує природну стать людини і його соціальні “наслідки”, є однією з істотних характеристик особи і впродовж всього її життя певним чином впливає на її усвідомлення своєї ідентичності, а також на ідентифікацію суб'єкта, що говорить, іншими членами соціуму. Термін, таким чином, використовувався для опису соціальних, культурних, психологічних аспектів “жіночого” порівняно з “чоловічим”, тобто “при виділенні всього, що формує межі, норми, стереотипи, ролі, типові і бажані для тих, кого суспільство визначає як жінок і чоловіків” [1, с.53]. У 80-і роки з'явилося більш урівноважене розуміння гендеру як проблеми усестороннього дослідження жіночності і мужності і пов'язаних з ними соціальних і культурних очікувань. У 90-і роки виник напрям, що досліджує лише мужність і прийшло усвідомлення того, що маскуліність має різні прояви в будь-якому суспільстві; головний з цих напрямів отримало назву домінуючої мужності. Вже на початку ХХІ сторіччя дослідники прийшли єдиного висновку і розглядають поняття «гендер» як соціокультурну стать, що розуміється як конвенціональний конструкт, відносно автономний від біологічної статі [1, с.54].

Дослідження присвячено спостереганню та аналізу шляхів впливу статі на комунікативну поведінку і використання мови, а саме, вивченню таких питань: які засоби має в своєму розпорядженні мова для конструювання гендерної ідентичності, в яких комунікативних ситуаціях і типах дискурсу і з якою інтенсивністю здійснюється конструювання, яким чином гендер впливає (якщо впливає) на застосування перекладацьких прийомів.

Отже, актуальність дослідження полягає у вивченні гендерної ідентифікації перекладача як посередника комунікації і аналізі гендеру як фактора впливу на добір мовних засобів комунікації, на вибір лексико-семантичних замінів при перекладі художніх текстів з новогрецької на українську мову.

Об'єктом дослідження були обрані переклади українською, російською та англійською мовами уривків художнього тексту новогрецького письменника Нікоса Казандзакіса «Остання спокуса», створені гендерною комунікативною особою і розглянуті в ракурсі гендерних особливостей відтворення змісту першотвору.

Предметом дослідження є вербальні (лексичні і синтаксичні) мовні засоби, які були використані при перекладі художнього дискурсу чоловіком та жінкою.

В ході дослідження виявилось, що, з одного боку, неправомірно стверджувати, що гендер в даному випадку є визначальним чинником, оскільки і перекладач-чоловік і перекладач-жінка для досягнення адекватності перекладу оригінальної версії користуються однаковими засобами перекладу і тим самим досягають схожих результатів [2, с.39].

З іншого боку, в окремих випадках дуже чітко спостерігаються певні тенденції, що повторюються, у відмінностях чоловічої і жіночої версій інтерпретації одного вихідного тексту. Тому, потрібно зазначити те, наприклад, що для “чоловічого” перекладу, як правило, характерніша стислість і лаконічність викладу. Наприклад, фразу “ πρωί πρωί” перекладач-чоловік перевів як “чуть світ” російською мовою, англійською мовою це “at dawn” також

звучить більш лаконічно, а жінка ту ж саму фразу переклала метафорично у більш розгорнутій формі “з першими променями сонця”.

Чоловіки переважно оперують більш широко значними поняттями, з об'ємнішим логічно-науковим обсягом, тоді як жінки набагато частіше диференціюють ці поняття, наділяючи їх конкретнішими ознаками. Чоловічі переклади відрізняються більшою прямоотою, логічністю, чоловіки більшою мірою схильні до вживання лексики пониженого стилю і термінів. Переклади жінок більш образні і емоційні. На відміну від чоловіків, які, як правило, вибирають прості речення, жінки віддають перевагу складнішим синтаксичним одиницям з розгорнутими вступними конструкціями, дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами, частіше схильні до широкого вживання описових засобів. Це можна простежити на прикладі перекладу речення “το αλλόχορο χωριάτόπιτο...βούτζε ορθάνυχτο”. Чоловік переклав: “В просторном селском доме...стоял гул”. В англійському перекладі чоловіка-перекладача спостерігається подібний прийом : “ spacious village house was... buzzing”. Жінка це речення переклала таким чином “ простора хата... гула, наче вулик”.

Таким чином, що проблема гендерного перекладу дійсно заслуговує на пильну увагу. Не можна заперечувати той факт, що відмінності жіночого і чоловічого перекладу дійсно існують, їх можна визначити як на лексичному, так і на синтаксичному рівні. І хоча ці відмінності не завжди настільки очевидні, все ж варто говорити про деякі тенденції особливостей чоловічого і жіночого перекладу.

Ідеальним можна було б вважати переклад, в якому немає жодних ознак, вказуючих на те, хто є його автором, - чоловік або жінка, тобто гендерно нейтральний переклад [3, с. 36]. Проте, такого результату досягти практично неможливо. Крім того, необхідно враховувати інформацію стосовно як самих авторів творів, так і особливі якості перекладача, його характер, темперамент, особливості світосприймання, його перекладацький стиль, які неминуче відбиваються в тексті перекладу.

Література

1. Кирилина А.В. Развитие гендерных исследований в лингвистике / А.В. Кирилина // Филологические науки/ А.В. Кирилина, 1998.- №2 – 58 с.
2. Горошко Е.И. Особенности мужского и женского стиля письма / Е.И. Горошко // Гендерный фактор в языке и коммуникации/Е.И. Горошко; под ред. И.И. Халеевой. – Иванов, 1999.- 41с.
3. Дробишева Т.В. Художественный текст в гендерном аспекте / Т.В. Дробишева // «Вестник ВГУ» 2008. - № 1 – 67 с.

УДК 811.14'06'373.4'42(043)

Рожкова І.Г., старший викладач

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПИТАЛЬНОЇ СУГЕСТІЇ В ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ

Проблема мовної сугестії в політичній діяльності має міждисциплінарний характер і виникла на стику лінгвістики, психології і «паблік рілейшенз».

Щоб бути ефективним, політичний дискурс повинен максимально застосовувати сугестивні можливості мови. Серед безлічі методів і прийомів, що використовуються в системі політичної боротьби, сугестивному засобу впливу на масову свідомість виборців відводиться провідна роль. Ще з давніх часів люди розуміли важливість того, що мова, складена з урахуванням мовних особливостей, допомагає політичному лідеру керувати людською свідомістю. Головна мета політичного дискурсу – переконати аудиторію. Одним з найбільш ефективних засобів для досягнення цієї мети є сугестія, тобто навіювання [1].

Одним із найбільш характерним мовностилістичні прийомом сугестивного впливу у політичному дискурсі дослідники сучасного медіа дискурсу вважають питальну сугестію,

яка заснована на тому, що кожна відповідь людини на питання сугестора готує ґрунт для наступного питання [4]. Сугестор задає об'єкту питання і, отримуючи відповіді на них, підводить подальшими питаннями до заздалегідь запланованої думки, побічно пов'язаної з темою розмови і змістом сугестії, тобто сугестор питаннями "підкидає ідею" людині. Спілкування за допомогою питань у багато разів ефективніше, ніж спроби змусити людей думати так само, як ви. За допомогою вмілих питань давньогрецький філософ Сократ, наприклад, домагався того, що було не під силу багатьом за всю історію людства: він радикально міняв мислення людей.

- **РИТОРИЧНЕ ПИТАННЯ** – питання, які не потребують відповіді. Їх мета – служити більш глибокому аналізу проблеми, викликати нові питання, вказувати на невирішені проблеми чи забезпечувати підтримку Вашої точки зору з боку учасників бесіди шляхом їх мовчазного схвалення.

- ✓ *Αν όχι τώρα, πότε; – Якщо не зараз, то коли?* (Анна Дьямандопулу, міністр освіти, у зверненні до студентів).

- ✓ *What thinking man can talk of coming down into the arena of politics? – Що розумна людина може говорити про падіння на арені політики?* (виступ Елізабет Кеді Стентор з нагоди першої річниці американської асоціації рівних прав).

- **ВСТУПІНІ ПИТАННЯ** – майстерно поставлене запитання є непоганим стартом. У слухача з'являється інтерес і стан позитивного чекання. Наприклад:

- ✓ *Do you remember what Dr. Samuel Johnson said about courage? – Чи пам'ятаєте ви, що доктор Семюел Джонсон сказав про мужність?* (промова Ледіборт Джонсон на ланчі з нагоди першої річниці меморіального фонду Елеонори Рузвельт). Навіть якщо на таке питання можливо односкладово відповісти «так», все одно створюється плацдарм для подальшої розмови.

- **ПІДТВЕРДЖУВАЛЬНІ ПИТАННЯ** – їх задають з метою упевнитись у своїй думці, наприклад:

- ✓ *I'd rather drop those islands right now and forget about them than go to war to keep them. Wouldn't you? – Ви краще покинете ці острови прямо зараз і забудете про них, ніж підете на війну, щоб зберегти їх. Хіба не так?* («Страйк війни» відома промова Хелен Келер).

- **ПИТАННЯ ДО РОЗДУМУ** – цей тип питань примушує співбесідника роздумувати, продумувати і коментувати те, що було сказано, наприклад:

- ✓ *Μπορεί μια χώρα να είναι ανεξάρτητη όταν είναι οικονομικά εξαρτημένη και αδύναμη; – Чи може країна бути незалежною, коли вони економічно залежна і слабка?* (Анна Дьямандопулу «Обговорення програмних заяв уряду»).

- ✓ *What about the Liberals? some may ask. – А як же ліберали? можуть запитати деякі* (звернення Маргарет Тетчер, прем'єр-міністра Великої Британії, до жителів Європи).

- **КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ** – задаються під час розмови з метою з'ясувати, прислухається чи ще до вас співрозмовник, чи розуміє він вас або просто погоджується, наприклад:

- ✓ *It's a war about values. On one side are the values that everyone here stands for. Do you know what those values are? – Це війна за цінності. З одного боку це ті цінності, за які кожен тут виступає. Чи знаєте ви що це за цінності?* (відома промова Урваши Вайд «Марш за права геїв у Вашингтоні»).

- **ПИТАННЯ ДЛЯ ОРІЄНТАЦІЇ** – їх мета – визначити, чи дотримується співрозмовник висловленого раніше думки чи наміри, наприклад:

- ✓ *"Μπορείτε να σκεφτείτε κάποιο καλότερο παράδειγμα αποφυγής συγκρούσεων από αυτό της Ευρώπης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο; – "Чи можете ви згадати будь-який кращий приклад уникнення зіткнення з Європою після Другої світової війни?* (промова Дори Бакоянї в лондонській школі економіки).

• **АЛТЕРНАТИВНІ ПИТАННЯ** – надають співрозмовнику свободу вибору (або уявну свободу вибору). Число можливих варіантів не повинна перевищувати трьох. Основним компонентом питання є союз "або", наприклад:

✓ *Is it to be a country of steady progress under a Conservative Government, building up resources so that there is money to invest in men and machines as well as in the Welfare State? Or is it to be a Socialist State, controlling our homes, our industries—and consequently our jobs—leading ultimately to a Communist State?* – Чи це буде країна стійкого прогресу під керівництвом консервативного уряду, який збагачує свої ресурси задля грошей, щоб інвестувати їх в людей і машини, як держава загального добробуту? Або це буде соціалістична держава, контролююча наші будинки, нашу промисловість, і, отже, наші робочі місця, що в кінцевому підсумку призведе до комуністичної держави? (звернення Маргарет Тетчер, прем'єр-міністра Великої Британії у промові «Це твій вибір»).

• **ПРОВАКАЦІЙНЕ ПИТАННЯ**. Провокувати – значить підбурювати, кидати виклик.

✓ *So what should we do at this critical moment in world history?* – Отже, що ми повинні робити в цей критичний момент у світовій історії? (відома промова Аніти Родік «Торгівля принципами»).

✓ *Where is the justice of this state of things?* – Де ж тут справедливість? (промова Лукреції Мот «Дискурс про жінку»).

✓ *ОЭсефе ьфй, еЪн з ПлбндЯб бэсйн рей нб уфбмбфЮуей фйт еобгцгЭт гЪлбкфнт, фб рбйдйБ мбт ден уб Эчпхн гЪлб нб рйпэн;* – Ви знаєте, що якщо завтра Нідерланди зупинять експорт молока, у наших дітей не буде молока? щоб пити? (промова Алеки Папарігу: «Вихід з ЄС за рішенням народу»).

Література

1. Гнезділова Я.В. Реалізація емотивної функції в публічних промовах політичних діячів США та Великобританії / Я.В. Гнезділова // Мова і культура. – К., 2003. – вип. 6. – 363 с.

2. Гоца Н.М. Гендер у перекладі: історичний розвиток, основні аспекти та особливості вивчення / Н.М. Гоца // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – №45. – С. 68-171.

3. Мельник Ю.П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці / Ю.П. Мельник // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – №45. – С. 110-114.

4. Фоменко О.С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу / О.С. Фоменко // Автореф. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 18 с.

УДК 811.161.2'33(043)

Рябченко Е.В., старший викладач

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Το επάγγελμα του διερμηνέα, μαζί με αυτό του ελεγκτή εναέριας κυκλοφορίας, θεωρείται ένα από τα πιο δύσκολα επαγγέλματα στον κόσμο. Η εποχή της πληροφορίας, στην οποία ζούμε, δεν μπορεί να προχωρήσει χωρίς τη μετάφραση. Δεν θα υπήρχε ανάπτυξη στο εμπόριο, στην τεχνολογία, στην εκπαίδευση αλλά και σε πάρα πολλούς τομείς της σημερινής ζωής. Στην πολυπολιτισμική κοινωνία που ζούμε, η επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων γίνεται ολοένα και πιο διαπολιτισμική. Αυτή η «διαπολιτισμική επικοινωνία» νοεί την επικοινωνία των ανθρώπων που ανήκουν σε διάφορους πολιτισμούς και κουλτούρες, με διαφορετική γλώσσα, νοοτροπία, τρόπο σκέψης. Οι μεταφραστές και οι διερμηνείς είναι αυτά τα πρόσωπα που βοηθούν να επικοινωνήσουν άτομα που ομιλούν διαφορετική γλώσσα και είναι μέλη μίας διαφορετικής κουλτούρας. [1]

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί μια κοινότητα 28 κρατών μελών, των οποίων η ενότητα και η πολυμορφία εκφράζεται με τη χρήση 24 επίσημων γλωσσών, καθώς και μιας πληθώρας άλλων εθνικών, περιφερειακών και τοπικών γλωσσών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιπροσωπεύει σχεδόν 500 εκατομμύρια ανθρώπους από πολλά έθνη και με διάφορες γλώσσες, και χρησιμοποιεί τρία αλφάβητα: το λατινικό, το ελληνικό και το κυριλλικό. Με 500 διερμηνείς-μόνιμους υπαλλήλους, 300-400 εξωτερικούς (freelance) διερμηνείς ημερησίως, 2.700 πιστοποιημένους εξωτερικούς διερμηνείς, 10.000-11.000 ημέρες συνεδριάσεων ετησίως, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε ένα συνολικό λειτουργικό κόστος υπηρεσιών διερμηνείας για το έτος 2005 που ανήλθε σε 100.000.000 ευρώ. Ενώ, μετά από δέκα χρόνια περίπου 1.100 διερμηνείς εργάζονταν στις τρεις υπηρεσίες διερμηνείας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή σε εκείνη του Κοινοβουλίου, αυτή του Δικαστηρίου και εκείνη της Επιτροπής. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί παγκοσμίως τον μεγαλύτερο εργοδότη διερμηνέων για συνεδριάσεις. Πόσο μάλλον που στους 1.100 διερμηνείς πρέπει να προστεθούν άλλοι περίπου 3.500 διαπιστευμένοι διερμηνείς, οι οποίοι έχουν εξεταστεί από τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και καλούνται κατά περίπτωση, ως freelancers, να καλύψουν έκτακτες ανάγκες.[2]

Το Ελληνικό Κράτος μπορεί να αξιοποιήσει την βοήθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης που διαθέτει τη μεγαλύτερη μεταφραστική υπηρεσία στον κόσμο και διαθέτει την απαραίτητη τεχνογνωσία - έχοντας αναπτύξει συστήματα διαχείρισης μεταφράσεων, μεταφραστικές μνήμες, σύστημα μηχανικής μετάφρασης κ.ά. Η ΕΕ διαθέτει επίσης και σχετικά προγράμματα από τα οποία θα μπορούσαν να αντληθούν πόροι για να υλοποιηθεί η σχετική μεταρρύθμιση. Έτσι, πρώτα πρέπει να συντονιστούν τα συναρμόδια Υπουργεία (Εξωτερικών, Δικαιοσύνης και Διοικητικής Μεταρρύθμισης). Και αυτό αποτελεί κυρίως θέμα πολιτικής βούλησης. Επίσης, πρέπει να προβλεφθεί η υποχρέωση αναθεώρησης και ελέγχου ποιότητας των μεταφράσεων, καθώς και η κατάθεση των μεταφρασμένων κειμένων σε κοινές ηλεκτρονικές μνήμες ώστε να εξορθολογιστεί η παραγωγή των μεταφράσεων του δημόσιου τομέα [3].

Література

1. Διαφορά μεταξύ ενός μεταφραστή και ενός διερμηνέα.
<http://blog.bigtranslation.com/el/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AC-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BE%CF%8D-%CE%B5%CE%BD%CF%8C%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CF%86%CF%81%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AΕ-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B5%CE%BD/>
2. Φωτεινή Αποστόλου. Η διερμηνεία και η μετάφραση στην Ευρωπαϊκή Ένωση./ [Ηλεκτρονική πηγή].- τρόπος πρόσβασης : <http://www.enl.auth.gr/gramma/gramma11/Apostolou3.pdf>
3. Αποστολος Λακασας. «Γέφυρα πολιτισμού» οι διερμηνείς στην Ε.Ε./ [Ηλεκτρονική πηγή].- τρόπος πρόσβασης : <http://www.kathimerini.gr/505090/article/epikairothta/kosmos/gefyra-politismoy-oi-diernhneis-sthn-ee>

Рябченко Е.В., старший викладач
Роль перекладу в Європейському Союзі

УДК 372.811.14'06'25(043)
Узун М.М., старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Формування фахової компетенції майбутніх перекладачів у вищих навчальних закладах є взагалі складним процесом, а особливо, якщо це стосується таких іноземних мов, як новогрецька, де широким спектром завдань є розробка методики навчання перекладу. Як

відомо, ця методика має ґрунтуватися на моделі діяльності перекладача в типових умовах здійснення фахової діяльності.

Одним із пріоритетних напрямків удосконалення професійної підготовки майбутніх перекладачів є орієнтація на досягнення ними відповідного рівня знань і володіння навичками й вміннями фахової компетенції вже в процесі навчання, що зумовлює актуальність дослідження питання щодо структури самої фахової компетенції. Пошук нових шляхів підвищення якості підготовки майбутніх перекладачів викликає інтерес вищих навчальних закладів до професійної підготовки цієї категорії студентів. Актуальність і необхідність професійно-орієнтованої організації занять із теорії та практики перекладу, на яких формується перекладацька компетенція, усвідомлюється все більшою кількістю викладачів. Це, на думку Т. В. Ганічевої, спонукає до переосмислення процесу навчання, методів, форм та прийомів, які б сприяли формуванню перекладацької компетенції на належному рівні [6, с. 7]. Навчання перекладачів передбачає розвиток перекладацької компетенції, важливими складовими якої є наявність фонових знань щодо галузі, стосовно якої здійснюється переклад, а також термінології, що позначає відповідні поняття такої галузі.

Метою даної статті є розкриття сутності поняття «фахова (перекладацька) компетенція» та аналіз системи вправ, які сприяють її формуванню. На сучасному етапі перекладацька компетенція визначається як «...сукупність знань, умінь та навичок, які дозволяють перекладачеві успішно вирішувати свої професійні задачі» і розглядається в роботах Т. Ганічевої, О. Пометун, І. Сімкової, Л. Черноватого [1; 2; 3; 4]. Незважаючи на те, що окремим аспектам фахової підготовки майбутніх перекладачів присвячено дослідження В. Комісарова, Л. Латишева, В. Карабана, І. Корунця [5; 6; 7; 8; 9] і на сьогодні серед науковців немає єдиної точки зору стосовно компетенцій, які входять до професійної компетентності перекладача. Недостатньо досліджена й система вправ, що спрямовані на формування перекладацької компетенції майбутнього перекладача.

Навчальний курс «Вступ до перекладознавства» є однією з основних теоретичних дисциплін у процесі підготовки висококваліфікованих перекладачів-філологів. Він ознайомлює студентів з основними поняттями і теоріями, що існують у сучасному перекладознавстві; сприяє розвитку лінгвістичного чуття, формує навички перекладацького аналізу одиниць мови оригіналу і мови перекладу, вчить студентів виконувати різні види перекладу. У процесі вивчення «Вступу до перекладознавства» студенти ознайомлюються з особливостями діяльності перекладача, досліджують основні проблеми сучасного перекладознавства і практики перекладу, вчать культурі й етиці перекладача.

Метою курсів з теорії та практики перекладу є формування у студентів базових та спеціальних складових перекладацької компетенції, а саме навичок перекладу усних та письмових текстів різних функціональних стилів, застосування лексико-граматичних трансформацій мовних одиниць, навичок перекладацького аналізу тощо. Завданням перекладознавчих курсів є формування у студентів навичок аналізувати паралельні тексти за заданим алгоритмом, перекладати письмово й усно з мови оригіналу українською та з української новогрецькою мовою тексти художньої літератури (прозові й поетичні); афоризми; політичні, соціально-економічні, публіцистичні, науково-популярні та інші матеріали з періодичних видань; передавати власні імена та географічні назви, правильно перекладати іменники, дієслова і прикметники, утворені словоскладанням, дієприслівникові та дієприкметникові звороти, поширені означення; обирати мовні засоби з урахуванням структурних, лексико-семантичних, фразеологічних і стилістичних особливостей текстів мовою оригіналу і перекладу.

Будуючи систему вправ з практики перекладу, викладачеві треба виходити з того, що перекладацькі труднощі мають застосовуватися поступово, підводячи студентів до ситуацій, що моделюють реальні умови перекладу з аркуша та усного послідовного перекладу. Матеріал, на якому базуються вправи, має забезпечити засвоєння лексичних одиниць, що були відібрані для засвоєння на попередніх етапах роботи, та відповідних фонових знань.

Зміст вправ має сприяти формуванню навичок та умінь письмового й усного двостороннього перекладу, включаючи оволодіння і вдосконалення способів перекладу.

Таким чином, підготовка перекладачів є важливим соціальним завданням, яке відповідає сучасним потребам суспільства. Навчання перекладачів передбачає розвиток перекладацької компетенції і виконує загальнолінгвістичні та загальноосвітні функції.

Література

1. Ганічева Т. В. Методичні рекомендації для забезпечення курсу двостороннього громадсько-політичного перекладу (англійська та українська мови) на IV-V курсах перекладацького відділення (галузь: Міжнародні угоди із забезпечення прав людини): навчально-методичний посібник / Т. В. Ганічева – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 68 с.
2. Пометун О. Компетентністний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65–69.
3. Сімкова І. О. Особливості формування фахової компетенції в майбутніх перекладачів / І. О. Сімкова // Наука і освіта. – 2013. – №3. – С. 165-168.
4. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник [для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад»] / Л. М. Черноватий. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 376 с.
5. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М.: Издательство «ЭТС», 2004. – 424 с.
6. Латышев Л. К. Технология перевода : учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Перевод и переводоведение» / Л. К. Латышев. – [4-е изд., стер.]. – М.: Академия, 2008. – 320 с.
7. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову / В. І. Карабан. – Київ-Кременчук: Вид-во КДПУ, 1999. – 500 с.
8. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства / І. В. Корунець. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 512 с.
9. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу / І. В. Корунець. – Вінниця: New Book, 2000. – 448 с.

СЕКЦІЯ
МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ,
СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ,
КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТИ

УДК 8'82.091(043)
Дацер К.С., асистент

ТВОРЧІСТЬ ДЖОНА ФАУЛЗА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІВ

Стан англійської літератури ХХ ст. характеризувався протистоянням двох різних менталітетів — менталітету, створеного віковою традицією, і менталітету, що тільки формувався і виникав на основі неординарної культури ХХ ст., яка, як відомо, ґрунтувалася на поліфонії. У цьому плані надзвичайно показовою стала творчість Джона Роберта Фаулза, який заявив про себе першим романом у 1963 році і згодом здобув визнання як один з найвидатніших прозаїків. Його твори попри розмаїття тем, образів, багатство прийомів художнього зображення були об'єднані провідною проблемою: формування самосвідомості людини як необхідної умови для досягнення свободи.

Джон Фаулз — один із тих англійських письменників-постмодерністів, які не лише проводили своєрідний експеримент з оповідними формами, а взялися за відродження традиції у написанні романів. В умовах розвитку постмодернізму й росту соціальної стурбованості поступово формувався художній синтез, без особливих зусиль відбувалося «об'єднання реалістичної тези з постмодерністською антитезою — у мистецтві вищого ґатунку, в романі, що привертає загальний інтерес» [1, с.330].

Слід зазначити, що британський постмодернізм залишається поза увагою більшості українських дослідників. Особливо це стосується творчості Джона Фаулза: майже всі автори робіт про постмодернізм згадують його ім'я як одного з найяскравіших представників напряму, однак комплексного дослідження його доробку ще не існує. Окремі аспекти його творчості розглядала Соломія Павличко (романи як зразки філософської та інтелектуальної британської прози, філософське підґрунтя гри письменника); Юлія Кіндзерська, Тетяна Тернова.

Українська дослідниця Юлія Кіндзерська в своїй статті «Образи читача та автора як форманти металітературного дискурсу у романі Джона Фаулза «Маґ» досліджувала цей твір в контексті авторського бачення проблеми «читач і автор у художньому тексті». На її думку, роман «Маґ» органічно поєднує у собі екзистенційні переконання автора, його охудожнену інтерпретацію психоаналітичних теорій та практику постмодерністського письма. Гра з поняттями реального та вигаданого, ефект «другої реальності» досягається в романі за допомогою прийому «текст у тексті». Кончіс займає позицію автора, який грається у «недостовірного оповідача». Функція «недостовірного оповідача» у тексті полягає у тому, щоб виявити «пірву між видимістю та реальністю, і показати, як люди перекручують або приховують останню». У метатеатрі Кончіс виступає режисером, продюсером, актором, автором, тобто він перебирає на себе всі ті ролі, які може зіграти автор у романі, оскільки лише роман, вільний у своїй формі, може дозволити автору це зробити, на відміну від кінематографа — командного продукту [5, с.315]. Отож, письменник грається у «гру в бога» так само, як і Кончіс, і таке поєднання людського і божественного в особі автора повертає нас до архаїчного розуміння природи героя як напівбога.

Присутність автора-оповідача у тексті дозволяє Фаулзу розгорнути свої погляди щодо письменства, ролі романіста у творі і, ширше, у суспільстві. Суттю самого письменства Фаулз вважає гру, тому що письменники завжди є дітьми, які граються у дорослому світі реальності. Вони створюють свій власний фікційний світ, що не обов'язково є далеким від реальності. Гра в Бога фактично є художнім втіленням праці письменника, подібно до того,

як Бог створив світ, письменник конструює художній світ твору. Юлія Кіндзерська доходить висновку, що твір, який відносять до жанру психологічного роману, вказують на його подібність до магічного роману, відкривається перед нами як роман про письменника, його творчий пошук, якому передують пошук себе і набування досвіду, що для Фаулза є обов'язковою передумовою реалізації певного літературного задуму.

Роман Джона Фаулза «Маг» викликав нескінченний потік коментарів і до сих пір залишається одним з найпопулярніших і водночас найскладнішим романом письменника, якому присвячені численні статті та монографії. «Маг» – це твір, в якому світоглядною та художньою основою є принцип гри. Саме мотив гри, який є провідним в цьому романі і визначає розвиток сюжету, досліджується в статті Т. Тернової «Мотив гри в романі Джона Фаулза «Маг». Події твору відбуваються на грецькому острові Фраксос, де головний герой, молодий вчитель англійської мови Ніколас Ерфе мимоволі стає учасником специфічного експерименту, якій для нього влаштував власник вілли «Бурані» – Моріс Кончіс. Т. Тернова, спираючись на визначення мотиву, яке належить Олександру Миколаєвичу Веселовському, доходить висновку, що мотив гри в цьому романі являє собою триступеневу систему. Читач має можливість спостерігати гру, яка була між містером Кончісом та головним героєм, що являє собою театральну виставу. Навіть Джон Фаулз вустах хазяїна вілли висловлює наступне: «Всі ми актори й актриси, пане Ерфе. І ви теж» [4, с.144]. В ході розвитку сюжетної лінії, навіть «маг» (Моріс Кончіс) не знає, чим скінчиться його гра, і тому гра переходить на новий внутрішній рівень – емоційно-психологічний. Саме тут Моріс Кончіс стає не лише добродушним хазяїном, а й приймає на себе роль керівника експерименту. Емоції, які відчуває Ніколас, стають об'єктом дослідження для пана Кончіса. Саме в цей час головний герой має можливість пізнати шлях істини. На третьому рівні вже йде гра з читачем. На думку Т. Тернової, вже сам Джон Фаулз спонукає читача замислитися про цінність людського буття, як істоти, здатної робити вільний вибір. За словами дослідниці, калейдоскоп подій, що відбулися з головними героями, несе в собі приховану загадку, зашифровану істину, яку читачеві необхідно досягнути [2, с.3].

В іншій своїй роботі під назвою «Сучасний англійський роман (роздуми Джона Фаулза про природу і майбутнє роману як літературного жанру)» Т. Тернова досліджує літературно-естетичні погляди Джона Фаулза на природу роману. Багатогранність і різноплановість романів Джона Фаулза дає простір безлічі інтерпретацій і пояснює невгасаючий інтерес не тільки до його художніх творів, а й до літературознавчих статей і авторських коментарів, есе і автобіографічних нарисів, як до джерела досягнення творчої свідомості письменника. За словами дослідниці, тема творчого пошуку та пошуку власної ідентичності є лейтмотивом всієї літературної спадщини англійського прозаїка. Цікавою є позиція письменника щодо сучасного роману. Джон Фаулз вважає, що тільки роман здатен в усій повноті показати та передати своїми засобами безцінність людського досвіду. Однак, як стверджує Джон Фаулз, проблема кризи сучасного роману пов'язана з його формою, оскільки вона є своєрідною грою письменника з читачем, що, в свою чергу, пояснює таку пильну увагу виявленню «брехні» або письменництва в самому тексті твору. Така позиція письменника дозволяє припустити, що криза сучасного роману визначається самодостатністю самої літературної форми. В кінці своєї роботи Т. Тернова доходить висновку, що проведене нею дослідження дозволяє визначити ставлення Джона Фаулза до проблеми кризовості жанру роману. Протягом свого творчого шляху більшість своїх творів письменник створив в цьому жанрі, демонструючи тим самим можливість плідного розвитку традиційно англійських жанрових форм роману завдяки експерименту з формою, стилем проблематикою і ідеєю [3, с.130].

В подальшій своїй роботі ми маємо на меті детальніше описати значення художньої спадщини Джона Фаулза для української літератури ХХ століття та дослідити особливості рецепції творів автора в українському художньому та науково-критичному просторі.

Література

1. Зарубежная литература второго тысячелетия 1000-2000, (2001), Учебное пособие под редакцией Л.Г. Андреева, Москва, Высшая школа, с. 292-334.
2. Терновая Т.Ю. (2002), Мотив игры в романе Джона Фаулза «Волхв» <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/109162/31Ternova.pdf?sequence=1>
3. Терновая Т. Ю. (2005), Современный английский роман (размышления Джона Фаулза о природе и будущем романа как литературного жанра) <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35872/33Ternovaya.pdf?sequence=1>
4. Фаулз Д. Маг (2016), пер. з англ. О. Короля, Харків, Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 528с.
5. Fowles J. Wormholes (1999), Essays and Occasional Writings, London, Vintage, 484 p.

УДК 811.111(410):811(73)(043)

Панова Я.Є., асистент

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ТА БРИТАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ

Підчас викладання англійської мови у ВНЗ постійно виникає проблема, якої англійській мові віддати перевагу: класичної британської - мові королеви, BBC та більшості іноземців, або прогресивної американської - мові майже усіх популярних телесеріалів, новин, інтернету та усього прогресивного людства? В умовах сучасної вищої школи майже неможливо контролювати процес викладання, а тим паче нав'язувати викладачеві, якою мовою йому спілкуватись зі студентами. При цьому не рідко зустрічається ситуація, коли транскрипція написана «вірно», а при цьому вимовляється слово абсолютно по-іншому. Чому слово «вірно» було взято в лапки? Саме цьому питанню і присвячується данна робота. Що в сучасних умовах динамічного розвитку мови є вірним, а що ні? Якому варіанту віддати перевагу? І, головне, як залишитися авторитетом в очах студента, якщо твій варіант виявився вже «не вірним» або застарілим?

Студенти сьогодні дивляться відео на мові оригіналу, грають в комп'ютерні ігри онлайн з носіями мови. Вони володіють новомодними словами, сленгом, американизмами на багато краще, ніж викладач, який просто не в змозі за усім цим устежити. А головне, іноді дуже важко перетягнути студентів на " світлу" сторону і переконати, що більш коректно говоритиме саме так, а не як вони чули від свого австралійського друга. Адже він носій, він краще знає, ніж викладач, що вивчав англійську у штучному середовищі. І навіть словник не стане тут авторитетом, студент просто може сказати, що так вже не говорять, це застаріло.

Як правило, усе своє знайомство з новими студентами я розпочинаю з лекції на тему динамічного розвитку англійської мови і того, як змінюються правила, навіть ті, що були приведені в словниках. Передусім, необхідно зазначити, що сама по - собі британська мова вже є розділена на 3 види самими ж британцями. Аристократична англійська, мова абсолютно штучна, оскільки нею користується виключно королівська сім'я та парламент. Проте, це не означає, що вони вживають її у повсякденному житті, а не на офіційних заходах, при включених камерах. Наступний підвид - RP, received pronunciation. Ділова англійська, або, як її ще називають, мова BBC. Власне, це та ідеальна англійська, до якої завжди прагнули. Англійська, якою найчастіше краще володіють іноземці, ніж самі носії мови. Тому що у повсякденному житті ті ж самі диктори BBC просто так не говорять. Ось тут вже проблема. Навіщо вчити мову, якою насправді не розмовляють? Але є ще один варіант британської англійської, який зараз є досить привабливим для студентів. Advanced English - сучасна англійська, якою користуються у повсякденному житті, а головне, це мова молоді і усіх сучасних британських серіалів. Але чи прийнятний цей варіант у вищій школі? Зазвичай, це є компромісом також і для прибічників американської англійської.

Що до американської англійської у чистому вигляді. Тут кожен викладач має право вирішувати самостійно, як до неї ставитись та яке ставлення рекомендувати студентам. Я прибічник того, що не можна критикувати жодний варіант англійської. Студент повинен сам зробити вибір. На мій погляд, необхідно пояснювати відмінності, обов'язково акцентувати увагу на тому, яка це англійська: американська або британська, щоб студенти розрізняли із ким і в якій ситуації вони можуть користуватися тим чи іншим варіантом. Політика університету в тому, що ми дотримуємося британського варіанту. Дотримуємося, орієнтуємося на нього. Але не можна заперечувати очевидного: американська все більш поглинає британську і край необхідно стежити за новітніми змінами в мові.

Який варіант кращий? Існують протилежні думки щодо того, на який варіант мови орієнтуватися при вивченні англійської. Прибічники американського варіанту говорять про його ширше поширення, сучасність, простоту і зручність. Вони праві. Їх опоненти вважають, що лише британський варіант є сьогоденною англійською, а усе інше - спрощення, забруднення мови. Вони теж праві. Правильна відповідь - вчити те й інше, щоб розуміти усіх. Якщо говорити про граматику, то більшість підручників дають класичний британський варіант. Американські розмовні норми, хоч і спрощують британські, але не відмінюють їх. Якщо ваша фраза буде надмірно літературною, то ніхто погано про вас не подумає. Гірше, якщо ви навпаки спробуєте спростити те, що спрощувати не слід. Що стосується лексики, то в першу чергу слід знати американські значення слів, оскільки вони використовуються практично у всьому світі, окрім Британії.

Висновок - викладач англійської мови має бути прогресивним, сучасним, стежити за модними тенденціями, знати, що саме в даний момент цікавить студентів (які фільми, пісні, ігри). У такому разі викладач буде цікавий і матиме авторитет у студентів. При цьому слід орієнтувати їх на "ідеальну" англійську, акцентуючи увагу на тому, що саме з цим варіантом їх зрозуміють у будь-якій точці світу. І саме на базі такої англійської можна за бажання "підлаштуватися" під англійську співрозмовника з будь-якої країни.

Література

1. Евдокимов М. С., Шлеев Г. М. Краткий справочник американо-британских соответствий / М. С. Евдокимов, Г. М. Шлеев. - М.: Флинта, 2000. - 96 с.
2. Cook Ann, A guide to speaking and pronouncing colloquial American English. Second Edition / Ann Cook, 2000. - 198
3. Fowler Henry, Winchester, Simon (Introduction). A Dictionary of Modern English Usage (Oxford Language Classics Series). Oxford Press. / Henry Fowler - Oxford Press, 2003. - 983

УДК 811.111'255(043)

Романюк С.Г., старший преподаватель

ТИПИЧНЫЕ ОШИБКИ ПЕРЕВОДЧИКА: ИСКАЖЕНИЯ СЛОЖНЫХ ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ

Числительные являются источником постоянных трудностей для переводчика. Способность сохранять в памяти числовую информацию ограничена физиологическими возможностями человеческого мозга, и сложные числа могут вызвать затруднения даже у переводчика с прекрасно развитой краткосрочной памятью. Вне зависимости от уровня владения иностранным языком, большинство людей считают и выполняют арифметические действия на родном языке. Лишь немногие истинно двуязычные люди, обычно те, кому приходилось изучать математику на обоих языках, одинаково свободно оперируют цифрами на любом из них.

Нередко числовые величины в тексте лишены семантического контекста. Невозможно предугадать, будет ли оратор говорить о 415 или 416 школах, построенных в некой развивающейся стране. Поэтому здесь невозможно воспользоваться механизмом

«вероятностного прогнозирования».

Просматривая письменный текст на иностранном языке, люди обычно, не задумываясь об этом, озвучивают про себя числа на родном языке, а в случае билингвизма – на том языке, на котором они впервые изучали арифметику и математику.

Итак, нужно учиться переводить числа не путем чтения с листа, а на слух. Разумеется, если оратор так и сыплет статистическими данными, наличие письменного текста способно значительно облегчить жизнь переводчика. Но оратор может внести изменения в свои цифры, и переводчику следует внимательно вслушиваться в то, что он говорит, а не переводить, уткнувшись в текст. Впрочем, нередко никакого текста у переводчика и нет, как нет и никакой шкалы отсчета. Переводчик, не предполагающий, какого порядка цифры будут упоминаться оратором, вынужден воспринимать их пословно.

Числа представляют для переводчика двойную опасность. Во-первых, он может услышать их неправильно. Во-вторых, слишком долгие попытки уловить число могут привести к тому, что он упустит какую-то важную (или даже большую) часть всего предложения. Для того чтобы быстро и правильно перевести число, нужно его записать. Подавляющее большинство переводчиков делают это со всеми числами, состоящими из двух и более знаков, а в случае длинного списка чисел записывают даже двузначные и однозначные.

Огромные сложности, возникающие при переводе числительных, заставили некоторых теоретиков предложить радикальное решение проблемы — опущение. Однако этот способ отнюдь не всегда можно признать приемлемым. Так же, как и многое другое, цифры различаются по своей важности. От того, составило ли число иностранных студентов, принятых в прошлом году на учебу в университет Южной Патагонии, 3493 или 3494 человека, всемирная история скорее всего не изменится. Однако количество ракет, прошедших инспекцию или подвергшихся уничтожению, или количество миллионов, поступивших в государственный бюджет, переводчик не может себе позволить обойти молчанием или перепутать. В военных или политических переговорах числа должны быть переданы точно.

Иногда на помощь переводчику может прийти семантический контекст, складывающийся из слов, окружающих числительное. Если переводчик не уверен, правильно ли он воспринял число студентов в университете Южной Патагонии, он может рискнуть сказать что-то вроде *some 3,000 students /more than 3,000 students/some 3,000-odd students* и т.п. Услышав «Мы уезжаем двадцать какого-то декабря», можно перевести *towards the end of December*. Главное — слушать осмысленно, при любой возможности используя семантический контекст.

С числительными нередко употребляются глаголы «составлять», «исчисляться» и «приходиться», и у переводчика должны быть наготове несколько вариантов их перевода: -Ущерб составил 60 миллиардов долларов.-*The damage amounted to/totalled 60 billion dollars.*-Десятками исчисляется количество фирм, которые осуществляют такие деловые операции. *There are dozens of firms which work on such deals/carry out such operations.*-Почти половина всех школьников приходится на сельские районы. – *Rural areas account for almost half of all the schoolchildren.*-На них приходится почти 10% британского экспорта. *-They account for almost 10% of Britain's exports.*

Очень важно, чтобы переводчик услышал все числительное, прежде чем приступать к его переводу, так как он не может знать заранее, окажется ли число двух-, трех-, четырехзначным или каким-либо другим.

Литература

1. Виссон Линн. Практикум по синхронному переводу с русского языка на английский. / Линн Виссон. — М. : Р.Валент, 2002.

Романюк С.Г., старший викладач

Типові помилки перекладача: спотворення складних числівників

ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ СТРАТЕГІЇ В ОПОВІДАННІ «ДОМА» А.П. ЧЕХОВА

Дослідження стратегічного потенціалу різних типів дискурсу є одним із пріоритетних напрямків у функціональній лінгвістиці 21 століття [1, с. 45]. Саме тому, тези присвячені аналізу однієї з ключових стратегій в педагогіці, а саме – виховної. Розглянемо вербалізацію виховної стратегії на матеріалі художнього дискурсу.

В оповіданні А. П. Чехова «Дома» прокурор окружного суду переконує свого малолітнього сина в тому, що тягати тютюн недобре, а курити шкідливо. Ми проаналізуємо як комунікативно розгортається процес виховання у професійного оратора, юриста, завдання якого якраз в тому, щоб уміти переконувати.

Спочатку батько вибирає тактику емоційного впливу: *«Я тебя не люблю, и ты мне не сын...»*. Однак вона не діє, оскільки хлопчик точно знає, що він все-таки син, а батьки (які використовують подібну тактику досить часто, і дитина вже з другого разу вловлює, що це не так серйозно, оскільки незабаром послідує запевнення в любові) зобов'язані його любити, втім, як і він їх [2, с. 51].

Тоді прокурор переходить на звичні для нього вираження судової промови, використовуючи мовну тактику, яку умовно можна назвати «закон понад усе». Він каже: *«Ты не имеешь права брать табак, который тебе не принадлежит. Каждый человек имеет право пользоваться только своим собственным добром»*. Але і це не діє, почасти тому, що дитині просто-напросто незрозумілі нюанси закону [2, с. 53].

Прокурор потім використовує серію допоміжних тактик:

- посилання на іншу людину *«Вот дядя Игнатий умер от чахотки. Если бы он не курил, то, быть может, жил бы до сегодня»*;

- шантаж *«Всякого мальчугу, уличенного в курении, секли»*;

- антитезу *«Моя мать, чтобы я не курил, задаривала меня деньгами и конфетками»*.

Наразі такі обіцянки здаються жалюгідними.

- апеляцію до власного авторитету *«Если я курю, то из этого еще не следует, что курить можно. Я курю и знаю, что это неумно, браню и не люблю себя за это...»*.

Батько також пробує переконати хлопчика, використовуючи термінологію з медицини (*«Особенно же вредно курить таким маленьким, как ты. У тебя грудь слабая...»*). Ця тактика була б успішною, якби мова йшла про дитину, яка тривалий час і важко була б хворою, змученою хворобою і мріяла про одужання [2, с. 54].

Нарешті, аналіз ситуації, професійний і ораторський досвід підказують прокурору правильне рішення. Дитина дуже любила казки, які батько іноді їх розповідав хлопчику перед сном. Сюжети казок впливали на вразливу натуру хлопчика. *«Слушай, – начал отец... – В некотором царстве, в некотором государстве жил-был себе старый-престарый царь... У царя был единственный сын, который курил. От курения царевич умер, и царь, старый и больной, остался без всякой помощи»*. На хлопчика казка справила дуже сильне враження, і він сказав: *«Не буду я больше курить...»* [2, с. 55].

У цьому тексті можна виділити глобальну стратегію [3, с. 31], яку розуміємо як виховну – переконання, що курити шкідливо. Глобальна стратегія представлена тактиками – застереження, аргументації, перспективи, ілюстрування (за допомогою фактів і прикладів), переконання, залякування.

Мовні прийоми, за допомогою яких вербалізується стратегія включає такі – імперативні дієслова, антитеза, використання медичної термінології, вплив на дитину за допомогою зрозумілої і цікавої ситуації – казки.

Таким чином, ми бачимо, що в цьому випадку на дитину вплинула саме казка, тому що вона просто не розуміла складних пояснень батька. Щоб правильно вибрати тактику і

стратегію впливу на сина, батько використовував логіку і спостереження. Спостерігаючи за реакцією і репліками співрозмовника можна зрозуміти, як саме можливо вплинути на нього та отримати бажаний результат.

Перспективою дослідження бачимо подальше вивчення прийомів вербалізації стратегій в різних видах дискурсу на матеріалі близько- та далекоспоріднених мов.

Література

- 1.Винокур Т.Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т.Г. Винокур. – М.: Наука, 1993. –172 с.
- 2.Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая коммуникация // Учебник / О.Я. Гойхман, Т.М. Надеина. – М.: ИНФРА, 2003. – 272 с.
- 3.Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М.: URSS / УРСС; ЛКИ, 2008. – 288 с.

УДК 811.111'255(043)

Тарапатов М.Н., старший преподаватель

ДОСТИЖЕНИЕ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ ПРИ ПЕРЕДАЧЕ СЕМАНТИКИ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ

Функционально-ситуативные аспекты содержания высказывания не составляют всей содержащейся в нем информации. Содержание двух высказываний может быть различным, даже если они передают одну и ту же цель коммуникации, описывают одинаковую ситуацию с помощью одних и тех же общих понятий. Для полного тождества их содержания необходимо еще, чтобы полностью совпали составляющие их лексические единицы (слова) и синтаксические отношения между этими единицами. Любое сообщение строится из языковых единиц, каждая из которых репрезентирует определенную информацию, имеет собственное значение. Содержание высказывания не существует помимо значений языковых единиц, из которых оно состоит, хотя оно часто полностью не сводится к простой сумме таких значений. Кроме того, что языковые единицы в высказывании совместно выражают функционально-ситуативные аспекты его содержания, они вносят в это содержание и дополнительный смысл, который также входит в передаваемое сообщение. В различных условиях коммуникации на первый план могут выступать отдельные смысловые элементы высказываний, и тогда выбор того или иного слова или синтаксической структуры приобретает важную роль в содержании всего сообщения.

Если в первых трех типах эквивалентности речь шла о передаче элементов смысла, сохранение которых возможно при значительном несовпадении языковых средств, через которые этот смысл выражается в оригинале и переводе, то теперь требуется найти эквивалентные соответствия значениям языковых единиц ИЯ. Поскольку значения единиц разных языков полностью не совпадают, замещающие друг друга элементы оригинала и перевода, как правило, не тождественны по смыслу. Тем не менее, во многих случаях в переводе удастся воспроизвести значительную часть информации, содержащуюся в языковых средствах оригинала. В следующих двух типах эквивалентности смысловая общность оригинала и перевода включает не только сохранение цели коммуникации, указания на ситуацию и способа ее описания, но и максимально возможную близость значений, соотношенных синтаксических и лексических единиц. Здесь уже сохраняются сведения не только "для чего", "о чем" и "что" говорится в тексте оригинала, но отчасти и "как это говорится".

В четвертом типе эквивалентности, наряду с тремя компонентами содержания, которые сохраняются в третьем типе, в переводе воспроизводится и значительная часть значений синтаксических структур оригинала. Структурная организация оригинала репрезентирует определенную информацию, входящую в общее содержание переводимого текста.

Синтаксическая структура высказывания обуславливает возможность использования в нем слов определенного типа в определенной последовательности и с определенными связями между отдельными словами, а также во многом определяет ту часть содержания, которая выступает на первый план в акте коммуникации. Поэтому максимально возможное сохранение синтаксической организации оригинала при переводе способствует более полному воспроизведению содержания оригинала. Кроме того, синтаксический параллелизм оригинала и перевода дает основу для соотнесения отдельных элементов этих текстов, оправдывая их структурное отождествление коммуникантами.

Сопоставительный анализ обнаруживает значительное число переводов, у которых существует параллелизм синтаксической организации по отношению к оригиналу. Использование в переводе аналогичных синтаксических структур обеспечивает инвариантность синтаксических значений оригинала и перевода. Особенно важным оказывается обеспечение подобного параллелизма при переводе текстов государственных или международных актов, где перевод часто получает правовой статус оригинала, т.е. оба текста имеют одинаковую силу, являются аутентичными. Стремление к сохранению синтаксической организации текста без труда обнаруживается и при сопоставлении с оригиналом переводов произведений иного типа, в том числе и художественных.

Таким образом, отношения между оригиналами и переводами четвертого типа эквивалентности характеризуются следующими особенностями:

1) значительным, хотя и неполным параллелизмом лексического состава - для большинства слов оригинала можно отыскать соответствующие слова в переводе с близким содержанием;

2) использованием в переводе синтаксических структур, аналогичных структурам оригинала или связанных с ними отношениями синтаксического варьирования, что обеспечивает максимально возможную передачу в переводе значения синтаксических структур оригинала;

3) сохранением в переводе всех трех частей содержания оригинала, характеризующих предыдущий тип эквивалентности: цели коммуникации, указания на ситуацию и способа ее описания.

При невозможности полностью сохранить синтаксический параллелизм несколько меньшая степень инвариантности синтаксических значений достигается путем использования в переводе структур, связанных с аналогичной структурой отношениями синтаксического варьирования. В четвертом типе эквивалентности отмечаются три основных вида такого варьирования:

1) использование синонимичных структур, связанных отношениями прямой или обратной трансформации;

2) использование аналогичных структур с изменением порядка слов;

3) использование аналогичных структур с изменением типа связи между ними.

В каждом языке имеются синонимические структуры, которые можно вывести из исходной ("ядерной") структуры или, напротив, свести к ней при помощи определенных преобразований (синтаксических трансформаций). Такие структуры обладают общностью основных логико-синтаксических связей, и в то же время каждая из них имеет и собственное синтаксическое значение, отличающее ее от значений других структур такого трансформационного (синонимического) ряда. Так, из исходной структуры с основным значением "деятель - действие" может быть выведен ряд структур, сохраняющих это основное значение и различающихся лишь дополнительными синтаксическими значениями: *мальчик читает - чтение мальчика - читающий мальчик - прочитанное мальчиком* и т.д.

Литература

1. Бабина О.И.. Память переводов в обучении переводчиков. / О.И. Бабина. – Челябинск : Южно-Уральский государственный университет, 2002. – 196с.

2. [www.abbyy.ru/ aligner/](http://www.abbyy.ru/aligner/).

3. [www. prompt.ru/](http://www.prompt.ru/).

4. www.tra-service.ru/.

Тарапатов М.М., старший викладач

Досягнення еквівалентності під час передачі семантики мовних одиниць

УДК 81'37(043)

Філатова К.О., асистент

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРИНЦИПИ КОГНІТИВНОЇ ОНОМАСІОЛОГІЇ ТА ТЕОРІЇ НОМІНАЦІЇ

Поєднання ономасіологічного та когнітивного підходів на разі виявляється дуже актуальним. На сучасному етапі свої дослідження цьому присвятили такі вчені як О. С. Кубрякова, С. А. Жаботинська, М. М. Полюжин, О. О. Селіванова, Н. І. Панасенко, В. О. Маслова та ін. Когнітивний напрям ономасіологічних досліджень лексики дозволяє зрозуміти, як на поняттєвому рівні формуються знання про об'єкт номінації із залученням мовних засобів для вираження цих знань у номінативних одиницях, тому що «когнітивна наука вивчає зв'язок мови із пізнавальними процесами, зі всіма засобами отримання, переробки, фіксації, збереження інформації про світ в їх кореляції із мовними формами» [1, с. 12].

Таким чином, оперуючи поняттями когнітивної лінгвістики загалом, що має завдання визначити способи представлення знання в ментальному лексиконі людини [2, с. 4], та поняттями когнітивної ономасіології та теорії номінації зокрема, що, у свою чергу, має на меті показати як ці знання впливають на формування ономасіологічної структури, тобто вираженні мовними засобами цих знань, перед нами стоїть завдання саме визначити, як це відбувається в номінативних одиницях в тій чи іншій мові.

Наприкінці останнього століття на розвиток теоретичних та методологічних засад ономасіології впливали дослідження психології, психолінгвістики, філософії мови, лінгвокультурології, що позначилось на «міждисциплінарному характері» сучасних ономасіологічних досліджень [3, с. 22]. Отже, на межі ХХ–ХХІ ст. ономасіологія набула інтегративного характеру. Особливо вплинула на формування положень ономасіологічних досліджень в когнітивному ракурсі когнітивна лінгвістика, основною метою якої є «пояснення суті зв'язку між мовою й мисленням шляхом аналізу мовних форм та репрезентованих ними структур знання» [4, с. 12]. За твердженням С. А. Жаботинської, когнітивний ракурс досліджень теорії номінації дозволяє розширити її методологічний апарат завдяки сучасним дослідженням різних шкіл когнітивної лінгвістики [5, с. 9], «яка розглядає функціонування мови як різновид когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища» [6, с. 147]. Як зазначає М. П. Кочерган, «когнітивна лінгвістика досліджує як пов'язані мовні форми зі структурами людських знань, так і те, як вони представлені в мисленні людини [там само].

У свою чергу, «застосування положень і методик когнітивної лінгвістики в теорії номінації дає можливість не лише описати, а й пояснити природу номінативних процесів, які мають місце в мові й мовленні» [7, с. 28]. З цього випливає необхідність співвіднесення основних понять когнітивної лінгвістики з поняттями традиційної ономасіології та теорії номінації. Загальновідомо, що «традиційна теорія номінації досліджує зв'язок між значенням і позначенням, представлений у внутрішній формі мотивованого знаку» [там само]. У когнітивній лінгвістиці значення слова розглядається як ментальна сутність, воно формується та/або зберігається у мисленні [5, с. 9]. Таким чином, значення прирівнюється до «концепту, як фрагменту інформації, що активується знаком» [8, с. 358]. За твердженням С.А. Жаботинської «для об'єктивації концепту у внутрішню форму знаку вводиться його

фрагмент. Фрагмент значення, з одного боку, пов'язаний із цілісним концептом (значенням) і має певні способи осмислення, а з іншого – він утілений у зовнішній, матеріальній формі знаку, тобто має певні способи оформлення» [9, с. 149].

В теорії номінації аналіз фрагменту значення здійснюється двома взаємопов'язаними підходами: семасіологічним та ономасіологічним [10, с. 336]. Семасіологічний підхід, який здійснюється у напрямку від знаку до його значення, досліджує чим є значення. В свою чергу, ономасіологічний підхід, що має зворотній напрямок від значення до знаку, досліджує який саме фрагмент значення виводиться у внутрішню форму знаку і як внутрішня форма представляється у зовнішній формі знаку [11, с. 115]. Він націлений на пояснення зв'язку між значенням, що потребує вербалізації, та формою його вираження, а також, досліджує у який спосіб формується певне значення в певному знаку [12, с. 148–149; 13, с. 21–22]. Виходячи з цього, ономасіологія та теорія номінації починають вивчатися з мотивації вибору та вербалізації в ракурсі когнітивної лінгвістики.

Мотивація в когнітивній теорії номінації розуміється як «відношення між концептом, або значенням мовної форми, та фрагментом цього значення, об'єктивованому в «тілі знаку» (термін О.С. Кубрякової)» [11, с. 115] та ґрунтується на метонімії, метафорі, звуженні або розширенні значення. Мотивація в когнітивній ономасіології розглядається як «процес репрезентації в ономасіологічній структурі вербального елементу когнітивної моделі, висвітленого номінатором, що відображає властивості позначуваного або їх образне, метафоричне, асоціативне, парадоксальне сприйняття носіями мови» [14, с. 9]. Мотивація структурується за допомогою ономасіологічної моделі або структури.

Не можна також залишати осторонь психологічну складову формування найменування мовних одиниць, бо «мислення є однією з психічних функцій свідомості» [15; 3, с. 41], в якій формуються знання з подальшим вираженням їх у мові.

З метою пояснення когнітивного підґрунтя утворення номінативних одиниць необхідно залучення термінологічного та методологічного апарату когнітивних психологічних теорій, що і є перспективою наших подальших розвідок.

Література

1. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН ИЯ, 1997. – 328 с.
2. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
3. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
4. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов, 2001. – С. 36–38.
5. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2010. – Вип. 928. – С. 6–20.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підручник / М.П. Кочерган. – К. : Академія, 2003. – 464 с.
7. Токарчук В. А. Номінативні одиниці із нумеральним компонентом: лінгвокогнітивний аналіз (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / В. А. Токарчук. – Черкаси, 2013. — 420 с.
8. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С.А. Жаботинская // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького: зб. наук. праць. – Чернівці: Книги XXI, 2008. – С. 357-368.
9. Жаботинская С. А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник МГЛУ. – 2003. – Вып. 478. – С. 145–164.

10. Теля В. Н. Номинация / В. Н. Теля // Лингвистический энциклопедический словарь / [отв. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 336–337.
11. Жаботинская С.А. Ономасиологические модели в свете современных направлений когнитивной лингвистики // С любовью к языку. Сб. науч. трудов. Посвящается Е.С. Кубряковой. – М.-Воронеж, 2002. – С. 115-123.
12. Костадинова И. Ономасиологический аспект словообразования и вопросы обучения лексике русского языка / И. Костадинова // Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков : сборник. Ч. 2. / [Под общей редакцией доц. д-ра Д. Митева и доц. д-ра А. Николовой]. – Шумен : Изд-во "Епископ Константин Преславский", 2003. – С. 148–162.
13. Кубрякова Е. С. Ономасиологические характеристики комплексных единиц словообразовательной системы / Е. С. Кубрякова // Актуальные проблемы русского словообразования : сборник научных статей / [Отв. ред. А. Н. Тихонов]. – Ташкент : Укитувчи, 1982. – С. 21–25.
14. Селиванова Е. А. Теоретические основы когнитивной ономасиологии / Е. А. Селиванова // Вісн. Черкас. ун-ту. – 1999. – Вип. 11. – С. 3–12.
15. Бахтияров О. Г. Постинформационные технологии: введение в психонетику. – К. : ЭКСПИР, 1977.

УДК 81'367.633:366(043)

Хоровець В.Є., старший викладач

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙМЕНИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ПРИЧИНИ

На сучасному етапі розвитку мовознавчих студій дослідження прийменників неможливо вважати повним без урахування прийменникових еквівалентів, тобто утворень, які складаються з двох або більше компонентів та співвідносні зі значенням прийменників та є результатом дії процесу граматикалізації, яка «веде від менш граматичних до більш граматичних форм і конструкцій» [1; 2; 3], яка, в свою чергу, викликана функціональними та комунікативними потребами [4; 5].

Спостереження за прийменниковими еквівалентами англійської, новогрецької, української мов дозволило виявити закономірності їх формування, високий рівень семантичної подібності та помітні відмінності у формальному вираженні. Водночас прийменникові еквіваленти причини демонструють індивідуальні значення і безпосередньо впливають на зміст висловлювання.

Прийменникові еквіваленти причинової семантики неоднакові за своєю семантичною структурою. Прийменникові еквіваленти зазначеної семантики в мовах, що досліджуються, об'єднують у собі значення причини зі значенням мети, наслідку, умови, іноді часу, способу дії. Тому за семантичною структурою прийменникові еквіваленти причини можна поділити на дві основні групи: прийменникові еквіваленти з власне причиновим значенням, та такі, на причинове значення яких нашаровується додаткове значення (мети, способу дії тощо), наприклад: англ. *with the assistance of* – сп.дії та прич., укр. *за сприяння - сп.дії та прич.*; грец. *εις / σε αναμνηση* – ціль а прич. Контамінацію значення, тобто сумісництво двох різних значень в одній структурі, можна пояснити, перш за все, семантикою повнозначного компонента прийменникових еквівалентів, змістом висловлення, ситуацією спілкування.

Причина – це реальна подія, що передуює наслідку, її різновид, мотив, тісно пов'язан з метою, тому правильним і логічно послідовним постає виокремлення не лише власне-причинових прийменникових еквівалентів, а й тих, що містять додаткові семи, зв'язані з причинними відношеннями. Причинові прийменникові еквіваленти передають семантику причини конкретніше у порівнянні з первинними прийменниками внаслідок збереження смислового зв'язку з вихідними іменниками, що вже мали певне причинове значення.

Аналіз словникових дефініцій прийменникових еквівалентів зі значенням причини в усіх досліджуваних мовах дав змогу стверджувати, що найтипівішим поєднанням є нашаровування цільового значення, оскільки причина та ціль тісно пов'язані між собою. Причина та ціль часто розглядаються як складові одного спектра [3; 6].

Семантичний центр групи причинових відношень формують такі прийменникові еквіваленти: англ. *for reasons of*, грец. *εξ αιτίας*, укр. *з причини*, *по причині*. Репрезентативним є той факт, що іменникові компоненти, які експлікують причинне значення, зазначених ядерних прийменникових еквівалентів в усіх досліджуваних мовах є міжмовними еквівалентами:

Debarring people from golf clubs for reason of colour, or religion, seems weird to normal people, but nobody accused golfers of being normal, did they? [BNC: G2C : 1283];

Η τραγωδία στο Οσλο παρομοιάζεται από πολλούς-εξ αιτίας του εξτρεμιστικού στοιχείου-με μια άλλη τρομοκρατική επίθεση, εκείνη του 1995 στην πόλη της Οκλαχόμας με στόχο ένα κυβερνητικό κτίριο και δράστη ένα νέο άνδρα προσκείμενο σε νεο-ναζιστικούς κύκλους[BNC: G2C : 1283];

ЩобекспертизуздійснювалоМінекономіки, необхіднобуловиділеннядодатковихкоштів, значне - вдесятокразів - збільшенняштатноїчисельностідепартаментузпричини утворення відповідних власних експертних бюро, отримання для них ліцензії [Українська правда : 28.10.210].

Аналіз корпусних текстів художнього та публіцистичного дискурсу трьома мовами, що досліджуються, дозволяє виділити значний пласт лексем, які не мають у своєму складі сему причинності, втім активно вживаються з метою позначення причинних відношень в якості компонентів прийменникових еквівалентів, і, в багатьох випадках, є міжмовними синонімами. Проілюструємо це спостереження наступними прикладами:

За браком часу ми не мали можливості в деталях обговорити всі питання, актуальні і для Угорщини, і для України [Дзеркало тижня: 16.02. 2007].

Ένα από αυτά είναι και το τζούντο, που τα τελευταία χρόνια φέρνει διακρίσεις σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά ουσιαστικά λειτουργεί χωρίς κλιμάκιο για τη Βόρειο Ελλάδα, λόγω έλλειψης αίθουσας για προπόνηση [M5403 P006 L008].

The options never reached a vote, however, as the meeting was cancelled for lack of support! [BNC : AOK : 598].

Прийменникові еквіваленти є «неподільними лексичними одиницями, що послідовно розгортаються на синтагматичній осі» [4] та належать до перехідного стратуму. Вважаємо в подальших дослідженнях доцільним буде зосередити увагу на формі вираження цих лексем в віддаленоспоріднених мовах, оскільки це дозволяє простежити алгоритм їх утворення, синтагматичні властивості їх складових та прогнозувати подальші вірогідні напрями формування класу прийменникових еквівалентів та, як наслідок, власне-прийменників.

Література

1. Heine B. World lexicon of grammaticalization / B. Heine, T. Kuteva. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 387 p.
2. Fischer O. An iconic, analogical approach to grammaticalization / C. J. Conradie, R. Juhl, M. Beukes, O. Fischer, C. Ljungberg // Iconicity in language and literature. – Amsterdam: Benjamins, 2010. – P. 279–298.
3. Quirk R. Complex prepositions and related sequences. English Studies / R. Quirk, J. Mulholland // Supplement; Festschrift for R. W. Zandvoort, 45. – 1964. – P. 64–73.
4. Лучик А. А. Природа і статус еквівалентів слова у мовній системі / А. А. Лучик // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 95–99.
5. Fischer O. An iconic, analogical approach to grammaticalization / C. J. Conradie, R. Juhl, M. Beukes, O. Fischer, C. Ljungberg // Iconicity in language and literature. – Amsterdam: Benjamins, 2010. – P. 279–298.

6. Куш Н. В. Прийменникова еквівалентність в українській граматиці: структура, семантика, функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец.: 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Куш. – Донецьк, 2009. – 20 с.
7. Hoffmann S. Grammaticalization and English Complex Prepositions: A Corpus-Based Study / S. Hoffmann. – London & New York : Routledge, 2005. – 214 p.
8. British National Corpus — <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ, ЛІТЕРАТУР ТА
ПЕРЕКЛАДУ**

УДК 821.161.1(043)

Волик Н.А., старший преподаватель

Педченко Е.В., старший преподаватель

**ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИЧЕСКОГО СТИЛЯ ТОРЖЕСТВЕННЫХ
ОД А.П. СУМАРОВА.**

А.П. Сумаров в своем творчестве является продолжателем одической традиции, начатой Ломоносовым. На протяжении длительного времени творчество обоих поэтов рассматривалось исследователями во взаимосвязи, где первенство принадлежало Ломоносову. Наше внимание привлекли торжественные оды Сумарова и влияние на них риторического канона, который все еще тяготел над отдельными лирическими жанрами XVIII века. Одическая поэзия Сумарова неоднократно становилась предметом изучения исследователей (М.Л. Гаспаров, Г.А. Гуковский, Н.Ю. Алексеева, Т.А. Быкова и др.), однако необходимо сделать акцент на степени риторичности торжественных од Сумарова, насколько они выходят за рамки риторических правил и являются ли они ораторскими произведениями, рассчитанными на публичное воздействие.

Довольно богатое наследие Сумарова — 34 пиндарические торжественные оды [1, с. 232] многими исследователями позиционируется как классицистическая поэзия в противовес поэтическим произведениям Кантемира, Тредиаковского и др. Например, М. Л. Гаспаров в данном вопросе ссылается на мнение Д.И. Чижевского, который считает филологическую и литературную деятельность М.В. Ломоносова подражанием европейскому барокко. И, наоборот, творчество А.П. Сумарова, включая литературную полемику, называет классицизмом: «Это серьезные возражения (хотя бы и в «легкомысленной» форме пародий) классициста против устарелого и нехудожественного барокко!» [2, с. 453].

Собственно одическое наследие А.П. Сумарова также вызывает неоднозначную реакцию исследователей. Тот же Гаспаров полагает, что одическое творчество поэта было реабилитировано Г.А. Гуковским и после этого приобрело самостоятельную значимость в русской литературе XVIII века. Несмотря на общность стилей торжественных од обоих авторов, Гаспаров выделяет ряд отчасти спорных языковых, стилистических, тематических и композиционных отличий. В своей аргументации ученый во многом ссылается на принадлежность Ломоносова до 1750 года к Академии наук, что сделало его творчество придворным и регламентированным в отличие от поэзии Сумарова.

Проанализируем теоретическое литературное творчество Сумарова, уделяя особое внимание тому факту, что его считают одним из главных русских классицистов. Отдавая долг классицизму, поэт воссоздал на русском языке поэтический трактат Никола Буало в «Эпистоле о стихотворстве» 1747 года. Тем самым Сумаров поддержал нормативную риторическую политику, царившую в русской литературе XVIII столетия. Несмотря на отсутствие в его наследии серьезных теоретических трактатов в сравнении с работами Тредиаковского, Ломоносова и Прокоповича, Сумаров неотступно в своих статьях, сатирах и одах стремился оказать влияние на современный поэтический язык, стиль и жанровую природу лирических и драматических произведений. О ненаучном подходе писателя говорит Н.Ю. Алексеева, которая рассмотрела причины бездеятельности Российской академии наук XVIII столетия в создании отечественных учебных риторик и поэтик: «Даже Сумаров, для которого теория литературы еще была по примеру его старших современников, Тредиаковского и Ломоносова, обязательной частью творчества, ею явно не владел, и трудно увидеть более или менее четкие теоретические основания в его литературно-критических статьях» [1, с. 104].

Тем не менее, проповедуя простоту и ясность во всем, Сумароков стремился преобразовать трудный и устаревший слог своих предшественников, что ему и удалось как создателю «языка» в области написания лирических элегий. Его «Эпистола о стихотворстве» вызвала множество споров среди современников и обвинений в плагиате. Йоахим Клейн, сравнивая Сумарокова с Буало, подчеркивает сатирическую, а не дидактическую направленность эпistolы поэта, ссылаясь на мнения М.В. Ломоносова, В.К. Тредиаковского, И.П. Елагина. Клейн объясняет этот факт «нечеткостью жанровых границ между дидактическим стихотворением и сатирой» а также тем, что Сумароков не мог своим изложением теории классицизма на русском языке просветить тех, кто и так уже давно владел ею на французском и немецком [3, с. 52]. Следовательно, поэт преследовал цель высмеять противников классицизма и нарушителей его законов.

Торжественные оды Сумарокова совершенно гармонично продолжали соблюдать риторический жанровый канон и фактически не выходили за рамки одической поэзии Ломоносова ни формально, ни содержательно. Во-первых, большинство од Сумарокова были также написаны четырехстопными ямбом или хореем с пиррихиями, преимущественно десятистишиями, количество которых варьировалось от 3 до 24 строф. Конечно, такого количественного разбега во внушительных по размеру произведениях Ломоносова не было. Во-вторых, тематическое единообразие, которое подтверждается наличием одинаковых одических топосов:

1) Источником поэтического вдохновения является Аполлон и его музы, живущие на Парнасе, особенно в ранних торжественных одах.

2) Неизменное использование в текстах од греческих и римских мифологических образов и мотивов. Так, у Сумарокова часто фигурируют образы, связанные с мифологическими богами ветра: Эол, Борей и Зефир. Не менее популярными являются такие образы богов, как Минерва, Феб, Нептун. Следует отметить преобладание в некоторых одах образов Марса и Плутона, с помощью которых автор передает настроение воинственности и воссоздает атмосферу адского ужаса.

3) Использование прямого обращения к императору или императрице.

4) Неизменные восхищение и восторг монархами и их делами.

5) Мотив богоданности монарха России.

6) Мотив покоя и тишины.

7) Бескрайность России, ее могущество.

8) Обращенность к истории России.

9) Дидактизм в наследовании нынешними царями славных качеств прежних монархов.

Нельзя не согласиться с мнением Н.Ю. Алексеевой о том, что сумароковская ода становится «одой брани и ярости» [1, с. 261]. Поэт прибегает к противоречивым картинам, которые вместо радости и умиротворения вызывают беспокойство, неприятный и тревожный осадок: «Рокъ лютый вѣчно утолися, // Геенскимъ пламенемъ горя. // А ты Россія веселися, // На тронѣ ангела узря. // Свирѣпа злоба побѣжденна, // ЕКАТЕРИНА утверждена // На тронѣ, въ радостный день сей» [4]. Данные строки никак не вселяют безмятежную радость и покой, они напоминают, какой ценой досталась победа.

Следует обратить внимание на то, что основным новаторством Сумарокова в области жанра торжественной оды был более упрощенный, доступный, лишенный высокой старославянской лексики язык. Хотя мнение самого Сумарокова по вопросу употребления тех или иных устаревших слов неоднозначно. Так, в одах своих современников использование подобных слов его возмущали, а в собственных рекомендательных эпistolах он позволял их употреблять, если на то есть необходимость. При этом нельзя отрицать, что язык од Сумарокова становится более простым, безыскусным, менее высокопарным и вместе с тем утрачивает свою художественность. Алексеева совершенно точно подметила, что «сумароковские оды почти лишены тропов» [1, с. 251].

Таким образом, оды Сумарокова являются практическим воплощением классической жанровой традиции: соблюдение структуры торжественной оды, повторение ее основных

мотивов, стихотворний розмір. Створюючи свої твори в дусі Ломоносова, поет неизменно намагався протиставити свої оди ломоносовським, вдаючись до реформування поетичного стилю. Нежелання користуватися високою слов'янською лексику, що, по суті, було основою класицистическої оди, призводить Сумарокова до оди без «одического восторга» [5]. Поет опростив, роз'яснив жанр торжественної оди і разом з тим позбавив її возвишеного настрою; змістовно він нічого нового не привнес, а спосіб подачі зробив загальнодоступним. «На внутрішньому рівні відсутність восторгу в його одах призводило до дисгармонії зображуваного в них світа» [1, с. 260].

Література

1. Алексеева Н.Ю. Русская ода: Развитие одической формы в XVII-XVIII веках. / Н.Ю. Алексеева. М.: Наука, 2005. 371 с.
2. Чижевський Д. Українське літературне бароко. / Д. Чижевський. К.: Київська бібліотека давнього українського письменства, 2003. 576с.
3. Й. Клейн Русский Буало? (Эпистола Сумарокова «О стихотворстве» в восприятии современников). / Клейн Й. // XVIII век. Сборник 18. СПб.: «Наука», 1993. С.40 – 58.
4. Сумароков А.П. Полное собрание сочинений в стихах и прозе. / А.П. Сумароков. М.: Университетская типография И. Новикова, 1787. URL: http://az.lib.ru/s/sumarokow_a_p/text_1787_elegii9_oldorfo.shtml. (дата звернення: 10.07.2017)
5. Петров А.В. Становление художественного историзма в русской литературе XVIII века. / А.В. Петров: автореферат диссертации. М., 2006. 39 с.

Волік Н.А., старший викладач

Педченко О.В., старший викладач

Особливості поетичного стилю урочистих од О.П. Сумарокова

УДК 347.78.034(043)

Гайдук Н.А., старший викладач

СИНОНІМІЧНІ РЯДИ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ ГУМАНІЗМ, ПЛЮРАЛІЗМ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ

Смисловий зміст концептів *гуманізм*, *плюралізм*, *толерантність* може бути виражений усією сукупністю мовних засобів, які їх репрезентують. Одними з таких засобів є системні синоніми лексем *гуманізм*, *плюралізм*, *толерантність*. Семантичний аналіз словникових дефініцій ключових слів даних трьох концептів дозволив виділити різні аспекти дійсності: філософський, суспільно-політичний, особистісно-орієнтований, історичний та юридичний. Досліджувані синоніми можуть бути об'єднані в синонімічні ряди (відповідно до аспектів дійсності) згідно з повним або частковим збігом окремих смислових елементів з елементами значень ключових слів: *гуманізм*, *плюралізм*, *толерантність*. Необхідно відзначити, що в синонімічний ряд слово входить не в повному обсязі, а окремим лексико-семантичним варіантом, тобто зі змістовного погляду одним зі своїх значень.

Відмінності за кількісним складом отриманих синонімічних рядів дозволяють говорити про нерівномірну номінативну щільність. За В. І. Карасиком, під номінативною щільністю розуміється «деталізація позначуваного фрагмента реальності, множинне варіативне позначення і складні смислові відтінки позначуваного» [2, с. 84 – 86]. Високі показники номінативної щільності об'єктивно свідчать про актуальність тієї чи іншої сфери дійсності для конкретної спільноти [2, с. 86]

Практичний словник синонімів української мови Святослава Караванського[1] подає 10 лексем, що входять до семантичного поля *гуманізм*: *людяність*, *гуманність*, *людськість*, *людинолюбство*, *людинолюбність*, *філантропія*, *чуйність*, *добросердність*, *щирість*, *чоловіколюбство*; 2 лексеми, що входять до семантичного поля *плюралізм*: *кратність*,

різноманітність; 8 лексем, що входять до семантичного поля **толерантність**: *терпимість, ліберальність, поблажливість, невимогливість, доброзичливість, вибачливість, милостивість, видержливість*.

Відповідно до різних аспектів дійсності значення **гуманізму, плюралізму, толерантності** утворюють суміжні синонімічні ряди, співвідносні з тією або іншою загальною семантичною ознакою. Причому одне і те саме слово може перебувати в кількох синонімічних рядах, оскільки має кілька тлумачень, тотожних значенням лексем **гуманізм, плюралізм, толерантність**.

Філософський аспект **гуманізму** в значенні «найвища цінність в житті людини і суспільства» знаходить відповідні семми серед значень синонімів: *філантропія, чоловіколюбство*.

Згідно з дефініціями словників української мови, суспільно-політичний аспект **гуманізму** виражає значення «таке, що протиставляється явищу (процесу) знецінення реального життя людини, приниження прав, можливостей, інтересів особи; звуження умов і факторів, які забезпечують розвиток і вдосконалення її: ослаблення правових і політичних гарантій нормальної життєдіяльності і свобод людини, громадянина в суспільстві». Даному значенню відповідають семантичні компоненти лексем *людяність, гуманність, людськість, людинолюбство, людинолюбність, чоловіколюбство*.

Гуманізм в історичному аспекті має еквівалент *чоловіколюбство*, тлумачення якого подекуди марковане позначкою «застаріле», «за старих часів».

Особистісно-орієнтований аспект передбачає зовнішню і внутрішню свободу суб'єкта. Семма особистісно-орієнтованого аспекту синонімічна семантичному значенням: *людяність, гуманність, людськість, людинолюбство, людинолюбність, чуйність, добросердність, щирість, чоловіколюбство*.

За кількістю синонімів домінує особистісно-орієнтований аспект, загальне значення якого є «утвердження права людини на земне щастя, боротьба за визволення науки й людської особистості від обмежень і схоластики».

Філософський аспект **плюралізму** в значенні «вчення, за яким в основі світу лежать численні самостійні духовні сутності, множинність думок, поглядів» знаходить відповідну семму серед значень синоніма: *кратність*.

Суспільно-політичний аспект **плюралізму** має значення «один з принципів суспільного устрою, згідно з яким громадсько-політичне життя має включати безліч різних взаємозв'язаних і разом з тим автономних соціально-політичних груп, партій, організацій установи, ідеї і програми яких перебувають у постійному змаганні й суперництві». Цьому значенню відповідають семантичні компоненти лексичних одиниць *кратність* та *різноманітність*.

Юридичний аспект формує синонімічну пару **плюралізм – кратність**, що має загальну семму (значення) «один з фундаментальних принципів улаштування правового суспільства, що стверджує необхідність співіснування та взаємодії різних суб'єктів економічного, політичного та культурного життя суспільства».

В особистісно-орієнтованому аспекті, який домінує так само, як і в **гуманізмі, плюралізмі** у заченні «ствердження необхідності співіснування та взаємодії різних суб'єктів життя суспільства» має еквіваленти *кратність, різноманітність*.

У філософському аспекті **толерантність** зі значенням «соціальний феномен, настанова свідомості у відносинах між релігіями, зумовлена типом соціальної взаємодії та її культурними регуляторами» має синоніми *терпимість, ліберальність*.

Відповідно до тлумачень українських словників, суспільно-політичний аспект толерантності репрезентує значення «терпимість до чужих думок і вірувань, поблажливе ставлення до когось чи до чогось» та знаходить відповідні семми серед значень синонімів *терпимість* та *ліберальність*.

Особистісно-орієнтований аспект **толерантності** зі значенням «моральна якість, що характеризує ставлення до інтересів, переконань, вірувань, звичок у поведінці інших людей»

синонімічна таким семантичним значенням: *терпимість, поблажливість, невимогливість, доброзичливість, вибачливість, млостивість, видержливість*.

Історичний аспект **толерантності** представлено такими еквівалентами: *терпимість* та *ліберальність*.

Аналіз системних синонімів лексем **гуманізм, плюралізм, толерантність** виявив додаткову інформацію за кожним з розглянутих аспектів дійсності.

Найменш репрезентованим за кількісними характеристиками виявилися юридичний та історичний аспекти, які знайшли своє відображення в синонімічних значеннях **гуманізму** (історичний аспект), **плюралізму** (юридичний аспект), **толерантності** (історичний аспект).

Філософське значення мають усі лексичні одиниці. **Гуманізм** і **толерантність** мають по дві відповідні лексеми, що може свідчити про більш варіативне вживання **гуманізму** та **толерантності** у філософському дискурсі.

Щодо суспільно-політичного аспекту, то в українській мові він виражений шістьма лексемами до слова **гуманізм** та двома лексемами до слів **плюралізм і толерантність**, тобто суспільно-політичні значення **гуманізму** ширші, ніж значення **плюралізму** та **толерантності**.

Відповідність показників спостерігається в особистісно-орієнтованому аспекті, який домінує в лексичних одиницях **гуманізм** та **толерантність**. Таким чином, суспільно-політичний, особистісно-орієнтований аспекти помітно переважають за кількістю синонімів у всіх лексемах, що вказує на високу значимість даних семантичних компонентів.

Література

1. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 4-те вид., працюване і доповн./ С. Караванський. – Львів : БаК, 2012. – 536 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 355 с.
4. Селіванова О. О. Концептуальний аналіз: проблеми та принципи // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія Лінгвістика. – Херсон, 2006. – Вип. 4. – С. 28 – 37
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980.

УДК 347.78.034(043)

Гусева Е.И., кандидат філологічних наук, доцент

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ТЕКСТЫ КАК ИСТОЧНИКИ ВТОРИЧНЫХ ТЕКСТОВ И ПРИЕМЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ПОСЛЕДНИХ

Прецедентный и вторичный тексты – понятия широкие и неоднозначные. Прецедентные тексты определяются как тексты, значимые для той или иной личности или социума в познавательном или эмоциональном отношениях. Иное толкование понятия, предлагаемое интернет-источниками, представляется производным и не вполне корректным: «точные или преобразованные цитаты или иного рода отсылки к более или менее известным ранее произведенным текстам в составе более позднего текста» [1]. Оно коррелирует с понятием «вторичный текст». Вторичный текст уже традиционно определяется как текст, созданный на основе другого текста и сохраняющий его основное содержание. Предметом данного исследования является феномен вторичных текстов.

В лингвистической науке термин «вторичный текст» стал использоваться в связи с развитием лингвистики текста, в литературоведении – в связи с исследованием интертекстуальности в художественном дискурсе, В переводоведении текст перевода определяется как «принципиально производный, вторичный текст, порожденный на основе

другого, исходного текста и зависимый от него» [2: 16]. В широком смысле вторичный текст толкуется как текст, «в котором референтным пространством служит какое-либо другое текстовое целое, самостоятельно существующее вне рамок данного воспроизводящего текста». Под вторичным текстом понимается текст, «перенесенный» в новую коммуникативную среду, а также созданный на базе другого (первичного) текста со сменой авторства [цит. по 3]. По определению И. П. Матхановой и Т. А. Трипольской, вторичный текст представляет: а) иное видение уже описанного события тем же субъектом (моносубъектная интерпретация); б) реинтерпретацию высказывания-текста либо автором высказывания, либо другим коммуникантом [4: 29–30].

Для интерпретации текстового перехода А. С. Гавенко предлагает использовать метод эвокации: «Эвокационная методика исследования предполагает поэтапное движение от объекта эвокации (первичного текста) к продукту эвокации (вторичному тексту в тексте художественного произведения) [3]. Эвокация – устойчивый термин французского литературно-критического языка; обозначает литературные приёмы, имеющие целью не воспроизвести тот или иной объект, а передать читателю ощущение от этого объекта. Эвокация – (от лат. *evocatio* «призывание») в Древнем Риме – обряд, заключающийся в обращении к богам враждебного народа с предложением оставить этот народ и перейти на сторону римлян, которые обязуются установить службу этим богам.

Из толкований понятия «вторичный текст» складывается набор основных характеристик конструкции «текст в тексте»: особый характер референта, отношения включения, смена авторства, точки отсчета, точки зрения и связанная с этим реинтерпретация содержания. И. П. Матханова и Т. А. Трипольская определяют интерпретацию как многоаспектное явление: «Во-первых, это мыслительный акт, результат которого – состояние понимания; во-вторых, это процесс представления некоторой ситуации под определённым углом зрения, регулируемый общими прагматическими и коммуникативными целями, иерархиями ценностей, структурой проблемной области, социально-ролевыми и индивидуально-психологическими характеристиками участников коммуникации; в-третьих, это результат процесса интерпретации» [4: 29].

Следует выделить две стороны понятия «интерпретация», два его толкования. При создании вторичного текста на основе прецедентного понятие «интерпретация» предполагает авторскую интерпретацию, т.е. кодирование. Соответственно, интерпретация вторичного текста читателем становится его декодированием. Литературоведческий или лингвистический анализ можно рассматривать как варианты читательского декодирования.

Создание вторичного текста начинается с включения в его содержание необходимой части содержания прецедентного текста. Читательская интерпретация вторичного текста должна начинаться с извлечения из его содержания необходимого содержания прецедентного текста. Отдельная тема – типы отношений вторичных текстов и текста-прототипа. Вторичный художественный текст может быть трансформацией или продолжением текста-прототипа, развивающим его сюжетные линии, коллизии и.п. Актанты вторичного текста могут соотноситься с первичными актантами и как подобные и как полярные образы. Степень подобия текстов может колебаться от почти нулевой до стопроцентной отметки. Последняя характерна для центонных текстов.

Потенциально прецедентные тексты – это социально и культурно значимые высказывания с широким ассоциативным шлейфом, которые могут стать предметом прямого или скрытого цитирования. Прямое и скрытое цитирование отличаются формально и функционально. Не подкрепленные контекстом аллюзии имеют ограниченную адресную направленность, они апеллируют лишь к своему читателю, выполняя функцию разграничения «свой – чужой». Особого внимания заслуживает понятие кросскультурности, своего рода междисциплинарности, прецедентного текста. В качестве прецедентного текста, который объединяет различные искусства, можно привести известные стихи о труде А. Кольцова. Этот образ многократно повторен в русской литературе (Н. Некрасов: «*этот стон у нас песней зовется – То бурлаки идут бечевой*»), в живописи (Репин «Бурлаки на

Волге»). Кросскультурность текста, сотворчество авторов приводят к формированию особого культурного поля и становятся причиной появления междисциплинарных научных направлений.

Отдельно можно выделить некоторые особенности реинтерпретации в постмодернистском тексте. Во-первых, постмодернистский текст отличается цитатностью сознания автора и, во-вторых, его характерные приметы – скрытое цитирование, цитаты без атрибуции, амбивалентность текста. С этими и другими отличиями постмодернистского текста связаны дополнительные сложности, с которым сталкивается интерпретатор. Интерпретация постмодернистского текста предполагает необходимость прочтения интертекстуальных связей, расшифровки аллюзий, прочтения языковой игры и т.п.

В основе теории декодирования текста Майкла Риффатера лежит эффект обманутого ожидания, когда при декодировании текста (сообщения) предсказуемость элементов прерывается непредсказуемым элементом или стилистическим приемом, которому предшествует усиленное ожидание. Благодаря этому стилистическому приему обогащается коннотативная зона элементов языка за счет дополнительной информации. Дополнительная информация может потенциально присутствовать в коннотативной зоне единиц языка и раскрыться при ее употреблении в стилистическом контексте, может быть привнесена в коннотативную зону благодаря окказиональному стилистическому употреблению [5: 71].

В данном исследовании предметом рассмотрения является вторичный текст одноязычной коммуникации, а именно разновидность вторичного текста, представляющая собой реинтерпретацию высказывания (текста) при воспроизведении его в полном объеме, со сменой авторства. Исследуются собственно назывные предложения – названия книг, газет, журналов, выполняющие номинативную функцию. Заголовок, заголовочный текст, номинативное высказывание как вторичный текст – это своеобразный повтор, предполагающий сохранение части или всего объема высказывания-прототипа с обязательной его трансформацией. Основные приемы реинтерпретации (декодирования) – а) обращение к истории создания текста, б) исследование этимологии единиц интерпретации.

Связь первичного (прецедентного) и вторичного текста взаимно направлена в том смысле, что только наличие вторичного текста превращает текст в прецедентный в полном смысле этого слова. Существующие классификации прецедентных высказываний и текстов, как правило, являются обобщением уже сложившихся пар «первичный – вторичный текст». Создание вторичного текста рассматривают как процесс интерпретации текста или высказывания-прототипа, или его реинтерпретации. Читательская интерпретация вторичного текста – это извлечение из его содержания «наведенного» содержания прецедентного текста и прочтение возникающего на его основе сложного смысла.

Литература

1. Online: <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia:0127651:discuss>
2. Алексеева И. С. Введение в переводоведение: Учеб, пособие для студ. фи- лол. и лингв, фак. высш. учеб, заведений. / И. С. Алексеева. – М: Издательский центр «Академия», 2004.
3. Гавенко А. С. Автореферат кандид. филологических наук. / А.С. Гавенко. Код специальности ВАК: 10.02.01 Специальность: Русский язык. Барнаул, 2002. – 169 с.
4. Матханова И.П., Трипольская Т.А. Проблемы интерпретационных исследований: типы и режимы интерпретации [Текст] / И.П. Матханова // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. 2005. № 5. – С. 88–105.
5. Riffaterre Michael, Criteria for Style Analysis, / *Michael Riffaterre*, Word, 15 (1959):154ff.
6. Владимирова О.А. Вторичный текст в лирике [Текст]: Дис. ... канд. филолог. наук: 10.01.08. / О.А. Владимирова. – Тверь, 2006. – 160 с.
7. Касимова С.В. Содержание и границы понятия «вторичный текст». / С.В. Касимова. Режим доступа: <http://www.vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/1296>

8. Чернявская В. Е. Интертекстуальность как текстообразующая категория в научной коммуникации (на материале немецкого языка) [Текст]: Автореферат дис. ... д-ра филолог. наук: 10. 02. 04. / В. Е. Чернявская. – СПб., 2000. – 46 с.

Гусева О. І., кандидат філологічних наук, доцент

Прецедентні тексти як джерела вторинних текстів і прийоми інтерпретації останніх

УДК 81`255.2-051(043)

Маслова Г.М., старший викладач

РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У ПРОЦЕСІ КОМП'ЮТЕРНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Одним з напрямків комп'ютерної лінгвістики, що на даному етапі досить активно та інтенсивно розвивається, залишаються системи машинного перекладу. Під час перекладу із застосуванням комп'ютерних програм, розробники подібних систем стикаються з безліччю проблем: по-перше, амбітні бажання програмістів містять створення систем, які б могли автоматично перекладати тексти різних жанрів, стилів та різної складності (мова йде про універсальні перекладачі), по-друге, слід створювати такі програми, які б добре, ідеально та адекватно здійснювали переклад та повною мірою автоматизувати процес перекладу. Але вирішити одночасно ці два завдання неможливо. Тому що, чим більше спектр можливих текстів, чим більше типів текстів, які намагається врахувати система, тим більше знань і варіантів має «запам'ятовувати» певна система для здійснення процесу машинного перекладу.

Системи машинного перекладу поділяються на три категорії: системи на основі граматичних правил (Rule-Based Machine Translation, RBMT), статистичні системи (Statistical Machine Translation, SMT) та найперспективніші «гібридні» системи, які поєднують переваги двох вищезгаданих. Системи RBMT аналізують текст і роблять його переклад на базі вбудованих словників і набору правил для даної мовної пари. У системах SMT застосовується принцип статистичного аналізу: у програму завантажуються великі (до мільйона слів) обсяги текстів мовою оригіналу та їх переклади, виконані людиною. Програма аналізує статистику міжмовних відповідностей, слововживання, синтаксичних конструкцій тощо, а пізніше використовує її під час вибору варіантів перекладу. Цей процес можна визначити як «самонавчання». Систему може навчати й людина, виправляючи переклади після їх завершення. Саме так працює загальновідома служба «Перекладач Google». Завдяки здатності статистичних та гібридних систем машинного перекладу навчатися внаслідок накопичення мовних даних якість перекладу в них підвищується з кожним наступним перекладеним текстом.

Під час перекладу ускладнюється можливість застосовувати елементи певних баз, бо при збільшенні бази даних-знань значно ускладнюються системні відносини між цими елементами. Але, завдяки науково-технічному прогресу, все ж таки подібні системи створюються з складними та багаторівневими прошарками базами знань.

На даному етапі відбувається процес машинного перекладу у рамках людсько-комп'ютерної взаємодії. Таким чином можна дослідити та проаналізувати і виокремити роль людини у процесі перекладу на різних етапах перекладацького процесу.

У сучасному перекладознавстві виділяються наступні стратегічні завдання:

1. Автоматичний переклад з попереднім редагуванням: цей вид перекладу характеризується пристосуванням тексту до системи мови перекладу відповідно до її лексико-семантичного, граматичного та синтаксичного рівнів. Редагування вихідного тексту перекладачем значно покращує та спрощує матеріал перекладу, що сприяє більшій адекватності вихідного тексту відповідно до конструкцій певної мовної системи.

2. Автоматичний переклад з постредагуванням: ця робота з «недосконалим» перекладом, попередньо не редагованим текстом, здійсненою програмою. Постредагування відбувається з метою пристосування вихідного тексту до літературних норм мови перекладу.

3. Автоматичний переклад з інтерредагуванням: під час перекладу спостерігається взаємодія людини та машини. Перекладач вирішує складні питання, не відволікаючись від процесу перекладу: підбирає потрібну лексичну одиницю відповідно до певного контексту.

Якщо розглядати процес перекладу традиційним способом, то слід зазначити, що перекладач застосовує трансформації на різних рівнях мови. Такі трансформації обумовлюються особистісними вподобаннями перекладача як митця слова.

Коли перекладач застосовує попереднє редагування текстів, він обмежується правилами системи, тож текст перекладу є результатом адаптації мовної компетенції перекладача до обмежень застосованої системи перекладу. Але в певній мірі все ж таки є результатом впливу різних рівнів мовної особистості перекладача на вихідний текст.

Комп'ютерні системи враховують лише статистично найбільш сполучувані лексичні одиниці та синтаксичні конструкції, які, більш за все, знаходяться у відносинах неповного перехрещення з лінгвістичною компетенцією перекладача.

Процес інтерредагування насамперед обумовлюється обмеженням тезаурусу системи, що не дає в певній мірі розкрити вербально-семантичний рівень перекладача: обирається варіант-еквівалент, запропонований певною комп'ютерною системою. Таким чином, роль перекладача під час інтерредагування обумовлюється базою даних, базою знань, створеною розробниками різних машинних систем.

З метою підвищення ступеня адекватності машинного перекладу перекладач може вдаватися до таких системних «хитрощів»: перш ніж перекладати текст можна налаштувати параметри перекладу; за відсутності деяких лексичних одиниць у вихідній мові, пропонувати синонімічні мовні одиниці.

Машинний переклад переважно потребує подальшого редакторського доопрацювання, але іноді його можна уникнути – зокрема, якщо тексти перекладаються для внутрішніх потреб, з метою зрозуміти загальний зміст або знайти та відібрати певні матеріали. Затрати часу та праці на постредагування – один з найважливіших факторів, який слід враховувати, оцінюючи економічну доцільність машинного перекладу. Художні, рекламні та інші тексти, які не призначені для перекладу машинним способом, не підлягають і постредагуванню: щоб зробити якісний текст, аналогічний «людському» перекладу, редактору доведеться переписувати його практично з нуля, що зводить нанівець будь-яку вигоду від застосування машинного перекладу.

Під час вищезазначених стратегій машинного перекладу когнітивний та мотиваційний рівні мовної особистості перекладача реалізуються повною мірою адже застосування різних перекладацьких трансформацій на будь-якому з етапів перекладу та редагування обумовлені досягненням найвищого ступеня адекватності перекладу та відповідністю вихідного тексту – тексту оригіналу на різних мовних рівнях.

Отже, головною перевагою машинного перекладу є те, що він дає змогу швидко впоратися з дуже великими обсягами тексту і тому іноді виявляється економічно вигіднішим за переклад вручну. При цьому слід пам'ятати, що якість машинного перекладу завжди буде поступатися якості перекладу людиною. Тому його доцільно використовувати лише в певних випадках.

Література

1. Беляева Л. Н. Автоматический (машинный) перевод / Л. Н. Беляева, М. И. Откупщикова // Прикладное языкознание / отв. ред. А. С. Герд. – Санкт-Петербург, 1996. – С. 360-388.

2. Дрейфус Х. Чего не могут вычислительные машины. Критика искусственного разума. – Москва, 1978. – 334 с.

3. Зубов А. В. Информационные технологии в лингвистике : учеб. пособие / А. В. Зубов. – Москва, 2004. – 208 с.

УДК 811.161.2'01'255.4

Нікольченко Т.М., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської філології та перекладу

ФАКТОР ПЕРЕКЛАДУ ПРИ ВИВЧЕННІ ТВОРІВ ДАВНЬОРУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

К. І. Чуковський назвав переклад «високим мистецтвом» [1]. Хоча ця назва належить сучасності, мистецтвом перекладу люди володіли з незапам'ятних часів. Переклад виник у зв'язку з потребою міжмовного спілкування. Особливо важливим нам видається простежити це спілкування на прикладі вивчення давньоруської літератури.

Література Київської Русі XI-XII ст. складається як з оригінальних, так і з перекладних пам'яток. Перекладна література мала великий вплив на оригінальне письменство, нерідко визначаючи його жанри, композицію, ідейний зміст. Величезна більшість пам'яток перекладної літератури Київської Русі має своїм джерелом літературу візантійську, тобто сукупність творів грецькою мовою, написаних у Візантійській імперії з IV до XV ст. і за своїм складом дуже різноманітних. Створюючись на основі античної спадщини, візантійська література увібрала в себе також частину доробку старослов'янської літератури, низку пам'яток східних літератур, зазнала згодом і впливу літератур Західної Європи.

Про місце перекладів в історії давньоруської літератури досить розлого викладено у монографії О. Білецького «Візантійсько-болгарська перекладна література» [2]. Як зазначав дослідник, перекладна література мала переважно практичну мету. Вона слугувала поборникам нового релігійного культу у пізнавальному значенні, прищеплюючи їм нові поняття, почуття, формуючи нові правила поведінки. О. Білецький заважав, що з великого різноманіття літератури в Київську Русь Візантія імпортувала не те, що призначалося для верхівки візантійського суспільства, написане прозаїками і поетами, які продовжували античні традиції. Передавалося лише те, що було необхідним для потреб нового християнського культу. Але до слов'янського читача, який щойно прийняв християнство, прийшла вона не у всій своїй повноті, а переважно вибірково – у складі Біблії. Величезна заслуга у долученні слов'янського люду до Книги Книг належить видатним слов'янським просвітителям – братам Кирилу і Мефодію. Як зазначає академік В. Істрін,... «по-перше, Кирило, відправившись з братом 863 року у місіонерську подорож до Моравії, створив першу впорядковану слов'янську азбуку і цим саме започаткував широкий розвиток слов'янської писемності. По-друге, Кирило і Мефодій переклали з грецької мови багато книг, що слугувало початком формування старослов'янської літературної мови та слов'янської книжної справи. По-третє, Кирило і Мефодій протягом довгих років вели серед західних і південних слов'ян велику просвітницьку роботу і цим сприяли розвитку писемності у цих народів» [3, с. 5].

Важливим є зауваження академіка Д. С. Ліхачова щодо становлення давньоруської літератури X-XI, яке він вважає справжнім дивом. «Перед нами немов би зразу твори літератури зрілої та самодостатньої, складної і глибокої за змістом, яка свідчить про розвинуту національну та історичну гідність» [4, с. 14]. Як зазначає дослідник, це сталося завдяки надзвичайно вдалому збігу обставин. Русь прийняла християнство з Візантії, а східно-християнська церква дозволяла християнську проповідь на своїй національній мові. Тому в історії літератури Русі не було ні латинського, ні грецького періодів. Із самого початку, на відміну від багатьох країн Заходу, Русь мала літературу на своїй літературній мові, зрозумілій народу. Окрім того, за століття до хрещення Русі християнство вже було розповсюджене у близькій за мовою Болгарії, яка пережила «золотий вік» своєї літератури – вік царя Симеона. Багата перекладна і оригінальна болгарська література перейшла на Русь і стала органічною частиною літератури руської. «При цьому на Русі між літературною

(старослов'янською) і розмовною (давніоруською) мовами не існувало такого глибокого провалля, як у країнах Західної Європи, де більшість вірян не розуміла церковної проповіді, яка читалася латиною». А переклади з латини, з грецької мов з плином часу і становленням національної письменницької еліти будуть постійним явищем.

Не задовольняючись обширною літературою, яка прийшла на Русь із Болгарії, зокрема з Моравії, на Русі при Ярославі Мудрому створюється власна перекладацька школа. Літописець пише: «І до книг він мав нахил, читаючи вдень і вночі. І зібрав він писців многих, і перекладали вони з гречизни на слов'янську мову і письмо [святее]», і списали багато книг. На Русі вже у XI столітті були перекладені з грецької такі твори, як візантійська Хроніка Георгія Амартола, «Повість про взяття Єрусалима» Йосифа Флавія, здійснювалися переклади з латинської, давньоєврейської, сирійської мов.

Посилаємося на видання «Тисячоліття: Поетичний переклад України-Руси. Антологія». – К.; Дніпро, 1995. Упорядник цього видання М. Москаленко у предмові наголошує на тому, що, починаючи з X-XI ст. перекладні книги з Болгарії ввозилися на землі України-Русі. Тут вони активно поширювалися і переписувалися. Мова цих книг (староболгарська, вона ж старослов'янська, або просто слов'янська) була зрозумілою. Протягом двох останніх століть і досі точаться дискусії щодо походження слов'янської мови та її відношення до книжних типів давніоруської літературної мови. Як зазначає М. Москаленко, вони пов'язані з релігійною і світською літературою, але між ними немає різкої межі. Упорядник антології наводить величезну кількість текстів релігійного, богословського, світського характеру, які були відомими поціновувачам «мудрощів» на слов'янських землях завдяки невтомній праці безвісних перекладачів. Слушним є зауваження М. Москаленка про те, що «ні в українській, ні в російській, ні в болгарській науці, ні в філологічних студіях інших слов'янських народів досі немає узагальнюючих досліджень перекладної літератури IX-XV століть, що є великою спільною спадщиною всіх слов'янських народів, які прийняли кириличну абетку».

У літературі давній ще не існувало теоретичних засад у перекладацькій справі. Майже всі поети й письменники давньоукраїнської доби були практиками – не лише у переписуванні книг, а водночас і перекладачами, що робило їх справжніми майстрами книжної «багатотрудної роботи». Вони володіли старослов'янською, латинською, грецькою, польською, староукраїнською, давніоруською, а зчаста й іншими мовами. Як зазначив відомий український медієвіст В. Микитась, «характерною особливістю середньовічної культури була двомовність і багатомовність. Поряд із народними мовами вживалася латина, яка відіграла велику роль у розвої науки і культури. Вся усна словесність створювалася новими національними мовами, а красне письменство – латинською мовою» [5, с. 69].

У давньоукраїнській літературі наявні такі масиви творів як українська латиномовна та польськомовна поезія. Українська латиномовна поезія пов'язана з творчістю тих українців, які у XV-XVI ст. навчалися в університетах Західної Європи, де мовою науки й літератури була латина. Зародження української польськомовної поезії обумовлювалося прийняттям Люблінської унії у 1569 році, після якої польська мова була поширена в Литві, Білорусії та в Україні. Нею писали свої твори і власне українські письменники – Мелетій Смотрицький, Лазар Баранович і поети, які можуть бути залучені як до польської, так і до української літератури – Мартин Пашковський, Симон Шимонович, брати Замойські та ін. Дійшла до нас і величезна кількість книжних, тобто, авторських творів, писаних староукраїнською мовою. Один із перших таких віршів – опис герба, надрукований в Острозькій Біблії, автором якого був Герасим Смотрицький. Отже, побутування на теренах давньоукраїнських земель у культурному середовищі – від старослов'янської, латини, інших європейських мов, викликане складними історичними умовами – породило явище так званого «полілінгвізму». Це давало змогу в іншомовних творах відшукувати нові теми, ідеї, яскраві художні образи, попри сувору релігійну регламентацію. Давніоруський читач, навчившись читати чуже, почав творчо переробляти те, що надходило від різних народів світу.

Орієнтуючись на свого читача, давньоукраїнські письменники писали свої твори чи то латиною, чи то польською, чи то староукраїнською мовами, а зчаста і самі ці твори

перекладали для тих, хто володів мовою іншою. Протягом XV-XVII століть в українських землях для потреб навчання у братських школах створюється ціла низка різномовних підручників з граматики як слов'янської, так і грецької, польської мов. У Львові у 1531 році була складена і видана книга «Адельфотес. Грамматика доброглаголивого еллинословенского языка». Особливістю цієї книги було те, що надрукована вона була двома мовами, грецькою і слов'янською; грецькі терміни порівнювалися зі слов'янськими. Водночас ця книга слугувала підручником з грецької мови у східних школах. У Середньовіччі були відомими грецько-польські, латино-польські підручники, якими послуговувалися учні. Таким чином, практична діяльність письменників, поетів-перекладачів давньоукраїнської доби – від зародження масової писемності і до літератури нової – виконала велику просвітницьку місію. Ця проблема заслуговує на глибоке вивчення. Поступово виникає потреба і в теоретичному обґрунтуванні складних процесів перекладу цього періоду.

Видатний вчений, текстолог давньоруської літератури Д. С. Ліхачов, знаний у всьому світі, все життя проводив глибоке дослідження творів давнини Під його редакцією побачили світ багатотомні видання «Словарь книжников и книжности Древней Руси», «Памятники литературы Древней Руси». Він є автором величезної кількості підручників та монографій у галузі давньоруської літератури. Незрівнянними є його наукові підходи до тих чи інших текстів. Так, аналізуючи «Повість про Акіра премудрого», він зазначає наступне: «Це перекладна пам'ятка, яка бере свій початок в асирійській повісті V-VII століть до нашої ери і набула розповсюдження у різних народів: відомі її арамейська, арабська, вірменська, грузинська і слов'янська версії. Переклад повісті на Русі був здійснений, можливо, вже в XI-XII ст.». А далі відшукуються всі варіанти перекладів, які, можливо, слугували підґрунтям для створення ще одного перекладу, вже на мову слов'янську. Досліджуючи «Повість про Варлаама і Йосафа», автор словникової статті І. Лебедева наголошує, що це перекладена повість, як була широко розповсюджена в давньоруській писемності. Наголошується, що вона була відома у великій кількості перекладів і переробок більше, ніж на 30-ти мовах народів Африки, Азії, Європи. Наголошується на тому, що в наш час відомі три давньослов'янські переклади повісті: давньоруський, сербський та середньоболгарський. Найдавніший з них, вочевидь, є давньоруський переклад, який здійснений у Києві не пізніше початку XII століття.

У наш час постає вже інше питання: про переклади оригінальних творів Київської Русі на сучасні мови – українську, російську, білоруську тощо. Так, К. Чуковський зазначає, «що «Слово о полку Ігоревім» було перекладене на російську мову сорок чотири чи сорок п'ять разів – і кожного разу по-іншому. У кожному з цих... перекладів відобразилась і особистість перекладача з усіма її перекладацькими якостями, а також епоха, коли був створений переклад, бо кожний перекладач вмщував у свою версію саме ті елементи, які складали основу актуальної на той час естетики» [1, с. 260]. «Слово о полку Ігоревім» в українській перекладницькій практиці перекладалося й переспівувалося майже п'ятдесят разів. Це свідчить про величезну кількість проблем у перекладацькій справі загалом, а щодо перекладів творів літератури Давньої Русі – зокрема.

Література

1. Чуковский К. И. Высокое искусство. О принципах художественного перевода / К. И. Чуковский. – М. : Искусство, 1964. – 356 с.
2. Білецький О. І. Візантійсько-Болгарська перекладна література [Електронний ресурс] / О. І. Білецький. – Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=292>.
3. Истрин В. А. 1100 лет славянской азбуки / В. А. Истрин. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 180 с.
4. Лихачев Д. С. Величие древней литературы. // Памятники литературы Древней Руси. Начало русской литературы. XI – начало XII века. Вступит. статья Д.С. Лихачева. Сост. и общая ред. Д.С. Лихачева и Л.А.Дмитриева. М., «Худож. лит.», 1978.413 с.

5. Микитась В. Л. Давньоукраїнські студенти і професори / В. Л. Микитась. – К. : Абрис, 1994. – 288 с.

УДК[811.161.1+811.162.1]’255.2(043)

Струкова Н.В., ассистент

ЛОЖНЫЕ ДРУЗЬЯ ПЕРЕВОДЧИКА В ПОЛЬСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ – ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА

В практике переводческой и лексикографической работы, а также преподавания иностранных языков особые трудности представляет особая категория слов, известная как «ложные друзья переводчика». Роль межъязыковых синонимов играют слова обоих языков, полностью или частично совпадающие по значению и употреблению (и, соответственно, являющиеся эквивалентами при переводе). Межъязыковыми омонимами можно назвать слова обоих языков, сходные по степени отождествления звуковой (или графической) формы, но имеющие разные значения. Наконец, к межъязыковым паронимам следует отнести слова сопоставляемых языков, не вполне сходные по форме, но могущие вызвать у большего или меньшего числа лиц ложные ассоциации и отождествляться друг с другом, несмотря на фактическое расхождение их значений.

«Ложные друзья переводчика», констатирует В. В. Акуленко [1], вводят в заблуждение не только начинающих переводчиков, но и опытных мастеров. В действительности, как отмечают многие исследователи этой лексической категории, «ложные друзья переводчика» способны вводить в заблуждение не только людей, начинающих изучение языка и плохо владеющих им. Также опасно это языковое явление и для лиц, уверенно и практически удовлетворительно пользующихся иностранным языком, и даже иногда для специалистов-филологов (в том числе лексикографов, переводчиков-профессионалов, преподавателей) [3, с. 37]. Так возникают многочисленные заблуждения, которые направляют переводчика в семантические калки и случаи нарушений лексической сочетаемости или стилистического согласования не только в процессах пользования иностранной речью, но и при переводах на родной язык. Так, например, в польском языке «*magazyn*» – журнал, а не магазин, в то время как магазин по-польски «*sklep*», а склеп – «*krypta*».

При сравнении польского и русского языков можно выявить очень большое количество слов, имеющих сходное звучание. В основном эти заимствования – либо из одного языка в другой, либо обоими языками из третьего, общего источника: как правило, латинского, греческого, французского [4, с. 71]. Слова такого рода могут, как помогать, так и мешать переводчику. Помощь они оказывают в тех случаях, когда за внешним сходством стоит совпадение значений. Независимо от контекста слово «*uniwersytet*» будет переводиться как университет, «*kameleon*» как хамелеон, «*panorama*» как панорама, а «*muzyka klasyczna*» как классическая музыка. Такую лексику принято называть интернациональной. Не следует недооценивать ее роль в переводе. Для изучающего язык эти слова как бы служат опорами, на которых строится смысл текста [2, с. 151]

Однако в польском языке довольно много слов, очень похожих на русские, но при этом имеющие другой смысл. Например, вы спрашиваете у поляка, как пройти к остановке, а он отвечает, что вам надо идти «просто». Первая ваша мысль будет о том, что он просто издевается над вами. Но ничего подобного. По-польски «*prosto*» значит «прямо». Или вы хотите купить в магазине дыню – а вам дают тыкву. В польском языке слово «*dynia*» – это «тыква». А услышав такие слова, как «*podstawa*» или «*zasada*», русскоязычный человек сразу же насторожится. Однако по-польски это всего лишь «основа, принцип». Следует также быть внимательнее, когда вы, например, просите в гостях чашку чая, то имейте в виду, что слово «*czaszka*» означает «череп». А сообщая польским коллегам о своем намерении в чем-то разобраться, помните, что слово «*rozebrać się*» значит «раздеться». Поэтому следует отметить, что переводчик должен постоянно пополнять свой словарный запас, чтобы

осуществлять правильный перевод, как синхронный, так и перевод текста, так как польский и русский языки являются близкородственными, что иногда может привести в замешательство переводчика. Например:

- *Awans* – повышение по службе (аванс – *zaliczka*).
- *Biegun* – полюс (бегун – *biegacz*).
- *Bratanek* – племянник (сын брата).
- *Deputat* – паёк, натуроплата.
- *Deputowany* – депутат.
- *Dworzec* – вокзал (дворец – *pałac*).
- *Jutro* – завтра (*rano* – утро).
- *Kawaler* – 1) кавалер, 2) холостяк, а *kawalerka* – однокомнатная квартира (квартира-студия).
- *Krzesło* – стул (кресло – *fotel*).
- *Napiwek* – чаевые.
- *Owoc* – фрукт.
- *Pukać* – стучать.
- *Puszka* – жестяная банка.

Таким образом, такие слова могут не только запутать переводчика, но и поставить в неловкое положение. Но с другой стороны подобные «ложные друзья переводчика» составляют лишь около 20 % слов, а остальные, которые в той или иной мере схожи с русскими словами, помогают переводчику при работе с русско-польскими текстами.

Литература

1. Акуленко В.В. О «Ложных друзьях переводчика». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
2. Борисова Л.И. Ложные друзья переводчика / Л.И. Борисова. – Москва: НВИ-Тезаурус, 2005. – 211 с.
3. Ермолович Д.И. «Ложный друг» оказался вдруг и не друг, и не враг, а так // Журнал переводчиков «Мосты». – 2007. – № 4. – С. 33-40.
4. Сдобников В.В. Теория перевода / В.В. Сдобников, О.В. Петрова. – Москва: Изд-во «Восток-Запад», 2006. – С. 5-425.

Струкова Н.В., ассистент

Хибні друзі переклада в польський і російський мовах – проблеми перекладу

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

УДК 070.431.1:654.195]:004.77

Андреева Н.В., старший викладач

**СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЕФІРНОГО ПРОДУКТУ
РАДІОСТАНЦІЇ**

Прогресивний розвиток новітніх технологій дозволяє говорити і про нові можливості радіомовлення. Сучасні тенденції у розвитку радіо як засобу масової інформації відзначається не тільки творчими пошуками та ефірними експериментами журналістів, але й новими методами роботи зі слухачем, зокрема, із широким використанням інтернет-ресурсів. Саме вони стали справжньою знахідкою для маркетологів, фахівців у галузі PR, які активно освоюють можливості всесвітньої мережі. Серед них – безсумнівні лідери – соціальні мережі. Ріст кількості користувачів соціальних мереж відбувається паралельно із збільшенням інтернет-аудиторії в цілому. Потужними майданчиками для реклами, спілкування, обміном думок соціальні мережі зробила їх неймовірна популярність. Тема соціальних мереж частково висвітлювалася у працях Н.Акімової, А.Жичкиної [1], О.Белінської, К.Янг та інших.

Поява соціальних мереж на українському медіа-ринку призвела до появи нових інструментів просування та популяризації програмної продукції ЗМІ. Радіостанції, телеканали, друковані видання, інтернет-видання, видавництва швидко зорієнтувалися у нових можливостях та створили власні інтернет-сторінки у соціальних мережах, розширивши можливості інформування аудиторії про свій контент.

Активне використання людиною інтернет-ресурсів дозволило радіомовникам відкрити нові можливості. По-перше, радіо отримало нові перспективні шляхи для розвитку. Оскільки всесвітня мережа не має кордонів: ні географічних, ні міждержавних, радіостанції можуть охопити своїм продуктом якомога більшу кількість зацікавлених осіб. По-друге, соціальні платформи сьогодні являють собою ще й додаткові рекламні майданчики: радіо має змогу популяризувати власну продукцію, анонсувати ефірні та позаефірні проекти, знайомити слухачів із головними діючими особами ефіру – ведучими, звукорежисерами, гостями ефіру та інше. Таким чином, станції мають змогу займатися саморекламою без додаткових фінансових вкладень. Цю ідею підтримує і генеральний директор радіостанції Хіт ФМ Віталій Дроздов. У 2013 році в інтерв'ю виданню «Media бізнес» він розповів про актуальні тренди радіо. «Інтернет - не панацея для радіо та інших ЗМІ, - говорить Дроздов, - нові можливості інтернету і соцмереж необхідно розглядати не як місце, куди потрібно йти, а як інструменти, які потрібно використовувати поряд з ефірними і позаефірними методами в роботі радіобренду. З однією лише метою - розширити можливості комунікації бренду з радіослухачами» [2].

Дійсно, потреба у комунікації та отриманні зворотного зв'язку від слухача в цілому стало ще однією причиною для достатньо швидкого поширення популярності соціальних мереж та їх використання у професійній діяльності. Якщо проаналізувати представництво великих радіомовних мереж в українському сегменті Інтернету, можна побачити, що кожна радіокомпанія має свою віртуальну візитівку у соціальних медіа. Сьогодні це переважно соціальна мережа Facebook, сервіс мікроблогів Twitter, сервіс фото Instagram, месенджери Telegram, Viber та відео-канали на YouTube. Таким чином, радіостанції мають можливість постійного контакту як з реальною, так і з потенційною аудиторією. Соціальні мережі в цьому випадку дозволяють редакціям радіо ще й управляти репутацією компанії. Адже навіть один учасник мережевого співтовариства може вплинути на сприйняття медіа аудиторією, висловивши свій позитивний або негативний відгук. Адже, за статистикою,

більшість користувачів спільнот в мережі довіряють думці онлайн-співбесідників, аніж інформації, наданій редакцією.

Слід зазначити, що радіостанції мають засвідчити свою присутність в інтернет-спільнотах не тільки номінально. Контент-менеджери, що відповідають за наповнення інтернет-сторінок мають проводити активну діяльність з вивчення сегменту, інтересів аудиторії, заповнення сторінки інформацією. Отримані в результаті аналізу активності користувачів дані можуть бути корисними з точки зору вирішення важливих завдань з популяризації іміджу радіостанції та програмного контенту, а також побудови різних систем взаємин із радіослухачами.

Отже, говорити про використання соціальних мереж та взаємодію радіо з мережею Інтернет необхідно виключно в контексті їх використання як певного маркетингового інструменту, адже в будь-якому випадку головною сферою та напрямком діяльності будь-якої радіостанції залишається виготовлення якісного ефірного продукту.

Для того, аби маркетингові кампанії в соціальних мережах мали успіх, радіостанції мають виконати ряд необхідних кроків, серед них:

- чітка постановка мети та завдань кампанії, що їх редакція планує вирішувати у соціальній мережі;
- визначення доцільності використання тих чи інших соціальних платформ;
- пошук спільнот, майданчиків, учасниками яких вже є представники вашої цільової аудиторії та визначення характеру активності аудиторії у цих спільнотах;
- підбір стилістики подачі інформації та визначення основних тем, що мають викликати інтерес у аудиторії;
- зрештою, визначення трудових ресурсів, які реалізовуватимуть кампанію.

У праці фахівця в області SMM та SEO Сьюзен Гунеліус «10 правил маркетингу в соціальних мережах» [3] визначені основні правила, які допоможуть досягти успіху у соціальних мережах:

- *правило слухання*: слухати більше, а говорити - менше. Читайте про що пише аудиторія і прислухайтеся до обговорень, аби дізнатися, що важливо.
- *правило фокусування*: не потрібно бути «майстром на всі руки», зосереджуйтеся на головному;
- *правило якості*: цей фактор є набагато важливішим за кількість;
- *правило терпіння*: для досягнення результату потрібно попрацювати – успіх не приходить одразу;
- *правило наполегливості*: активність у мережі повинна мати регулярний та систематичний характер.
- *правило впливовості*: залучуйте до своєї роботи так званих «лідерів думок»;
- *правило цінності*: додайте цінності діалогу з користувачами;
- *правило визнання*: приділяйте увагу кожному, хто звертається до вас через інтернет;
- *правило доступності*: публікуйте матеріали і беріть участь у їх обговоренні;
- *правило взаємодії*: обмінюйтесь публікаціями, робіть «репости», обговорюйте контент інших користувачів.

Тож, різноплановий та цікавий контент буде виконувати роль однією з головних рушійних сил у просуванні радіостанції в Інтернет та формуванні позитивного іміджу у радіослухачів, а життєздатність онлайн-спільноти буде залежати в першу чергу від того, наскільки інформація, розміщена на сторінці спільнот, відповідатиме інтересам цільової аудиторії.

Література

1. Жичкина А. Социально-психологические аспекты общения в Интернете / А. Жичкина. - М.: Дашков и Ко, 2004 - 117 с.

2. Дроздов В. Актуальные тренды радио / В. Дроздов // Mediabізнес. – 24 вересня 2013. – Режим доступу: <http://www.mediabusiness.com.ua/content/view/36691> (дата звернення 20.11.2017)

3. Gunelius S. 10 Laws of Social Media Marketing [Електронний ресурс] / S. Gunelius // Entrepreneur. – Режим доступу: <http://www.entrepreneur.com/article/218160> (дата звернення 20.11.2017).

УДК 007:304:001(043)

Брадов В.В., кандидат економічних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВПЛИВІВ НА ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Можливість впливу на якісні характеристики професійно створюваного контенту є пріоритетним напрямком певної кількості досліджень мас-медіа. Різні аспекти взаємозалежності мас-медіа, суспільства і структур державної влади постійно залучають до себе підвищену увагу науковців. Вмотивовує перманентний дослідницький інтерес зацікавленість відповідних соціальних інститутів у здійсненні належного, з їх точки зору, впливу ЗМК на суспільну поведінку великої кількості індивідуумів, пошук можливостей координування діяльності інформаційно-комунікаційних систем з метою отримання певного соціально значущого результату. У центрі уваги багатьох наукових розвідок фігурують суперечливості відносно різних аспектів формування і розповсюдження наявного контентного масиву. Це зумовлено тими різновекторними трансформаціями, що постійно відбуваються в інформаційній сфері. Її розвиток відбувається за певними законами і під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів, що через складну систему зв'язків визначають характер і спосіб організації контенту як окремих засобів масової комунікації, так в цілому медіаринку.

Функціональна і тематична спрямованість контенту, його виробництво, форма упакування і спосіб розповсюдження, його подальше використання як продукту журналістського труда, знаходиться у безпосередній залежності від рівня розвитку інформаційних технологій. Значну роль у розробці проблем, пов'язаних з їх впливом на вміст мас-медіа, відіграли праці відомого канадського науковця М. Маклюєна, погляди якого характеризуються як технологічний детермінізм. На його думку, саме засіб комунікації визначає її вміст, проектується на розвиток всього суспільства. Вміст медіа, стверджує дослідник, підпорядковується формам подачі, бо кожному медіа властива своя мова представлення дійсності [1, 10-12].

У дотичних до теми наукових розвідках вирізняються різні аспекти впливу інформаційних технологій на загальносуспільний комунікаційний процес. Д. Томпсон зазначає опосередкований характер залежності комунікації, як процесу передачі символічних форм, від «технічних та інституціональних апаратів» медіаіндустрії [2, 75]. О. Вартанова говорить за те, що сам по собі перехід до цифрових технологій у створенні, розповсюдженні і збереженні інформації не урізноманітнює контентний асортимент медіаринку, але надає додаткові можливості, об'єднує раніш розділені сектори і все це дозволяє реалізувати на практиці наступний ланцюжок: технологічні зміни ЗМК – структурні зміни у медіасфері – нові медіапродукти та послуги [3, 284]. На думку Ю. Бондаря, не дивлячись на те, що інформаційно-комунікаційна система завжди існує і тяжіє до певної міри самостійного існування, вона завжди безпосередньо формується у контексті загального і піддається впливу науково-технічної революції на наявні суспільні процеси, враховує нові інформаційні технології [4, 36,49]. Д. Гербнер акцентує увагу на тому, що розвиток технічних способів обробки й передачі інформації веде до індустріалізації культури та виникнення масової культури, стверджує – нова індустріальна революція призводить до орієнтації культурних

зразків і моделей не на художні стандарти, а на отримання прибутку [5, 140]. Аналізуючи технологічні впливи, науковець характеризує систему медіа фактично як виробництво контенту, що підпорядковується основним законам бізнесу, як корпоративне виробництво зі своїми соціальними цілями, як конвеєрне технологічне виробництво з максимальним розподілом праці, коли окремих учасників мало впливає на вихідні параметри готового медіапродукту.

М. Кастельс, говорячи про сучасний тиск технологій на комунікаційний процес, на формування його контентної складової, констатує, що на даному етапі ми маємо можливість спостерігати появу нових інструментів і практик, відчувати феномен, що одночасно розкриває широкий спектр «нових способів створення інформаційних повідомлень і нових визначень місця професійної журналістики» в оновленій системі координат [6]. Він стверджує, що велетенські масиви даних потребують спеціальних знань для їх переробки та інтерпретації на масову аудиторію, а це у свою чергу породжує поділ журналістики відповідно до фаз виробничого процесу і актуалізує потребу в спеціалізації певних видів контенту.

Технологічний прогрес, сам істотно впливаючи на увесь медійний механізм, в той же час є рушійною силою ще одного фактору впливу – інформаційної глобалізації, якій присвячено низку теоретичних праць, а також окремі положення значної кількості наукових розвідок, дотичних до теми впливів на процеси, що відбуваються у середовищі медіа та пов'язаних з формуванням їх контенту. Можна виокремити ключові ознаки та особливості цього явища. По-перше, інформаційна глобалізація заявляє про себе загальним «порядком денним» міжнародних подій, коли позанаціональні елементи масової культури включаються в національний контекст, а питання національного характеру легко обходяться. По-друге, відбувається проникнення глобальної логіки ринку у процес формування інформаційного порядку денного: механізм створення контенту, що продається, стає тісно пов'язаним з внесенням в нього елементу конфлікту, інтриги, скандалу. І по-третє, державами втрачається національно-інформаційна незалежність, що завжди була важливою часткою їх суверенітету. Простір глобальної комунікації, що формується за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (супутників, мережі інтернет, мобільних пристроїв і таке ін.) пролягає поверх кордонів і національного законодавства. Держава, втрачаючи абсолютний контроль над потоками медіаконтенту, послаблює його і над ідеологічним та культурним суверенітетом.

Втрата в умовах відкритого інформаційного простору національними державами минулого впливу викликає активну наукову полеміку, учасники якої говорять про негативний характер саме цього ефекту глобалізації. В результаті транснаціонального характеру контентних потоків інститути масової комунікації не відображають культуру й умови життя їх цільових аудиторій і можуть робити негативний вплив на її мову і підірвати культурну ідентичність. Е. Тоффлер зазначає, що сучасна глобальна система комунікації ще більше відкриває кожну націю для дії ззовні, констатує як факт підрив основ держави-нації у глобальному масштабі [7, 511-512]. В той же час він прогнозує розвиток чутливої, широко відкритої глобальної «нервової мережі» замість інформаційного суверенітету, пов'язує з цим значні зміни в самому механізмі мас-медіа, появу наднаціональних схем виробництва та розповсюдження контенту.

Література

1. Маклюэн М. Понимание медиа: внешнее расширение человека / Маршалл Маклюэн; [пер. с англ. В. Николаева; закл. ст. М. Вавилова]. – М.: Жуковский: «Канон-Пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
2. Thomson J.B. Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication. Oxford: Polity Press, 1990. PP.3-4.
3. Вартанова Е. Л. Медиаэкономика зарубежных стран: Учеб. пособие / Елена Вартанова. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 335 с.

4. Бондар Ю.В. Національний інформаційний простір новітньої України: становлення та функціонування у процесі політичної трансформації суспільства: Монографія / Ю.В.Бондар. – К.: МАУП, 2007. – 184 с.

5. Gerbner G. Massmedia and human communication theory // Human communication theory / Dance F.E.X. (ed.). – N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1967. – P. 40-57. – по Шеремет А.Н. Интернет как средство массовой коммуникации: социологический анализ: Автореферат дисс. ...канд. соц. наук. – Екатеринбург, 2004

6. Кастельс М. Мы хотим создать пул знаний. Переосмысление журналистики в Сетевую Цифровую Эпоху / Мануэль Кастельс – [Электр. ресурс]. – Режим доступа до ресурсу:

http://www.chaskor.ru/article/manuel_kastels_my_hotim_sozdat_pul_znanij_36227&ext=subscribe – 06.07.16

7. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер. Пер. с англ. Барабанов С., Бурмистров К. и др, Науч. ред. П.С. Гуревич. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 1999. – 776 с.

УДК050.9:070.1(477.62-2Мар)(043)

Вялкова І.О., старший викладач

АЛЬМАНАХ У СТРУКТУРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ М. МАРІУПОЛЯ

З проголошенням незалежності України регіональна журналістика, як і журналістика всієї країни, вступила в новий, більш якісний етап свого розвитку. Час пропонував їй нові можливості та перспективи, які треба було раціонально реалізувати. Саме тому вже у 1996 році в Маріуполі вийшов перший з часів проголошення незалежності «Азовский морской альманах», який заклав певні традиції маріупольської альманахової літератури та журналістики. Згодом почали з'являтися й інші альманахи.

З 1991р. в Маріуполі було здійснено видання близько 8 різних альманахів (маються на увазі лише ті, які були офіційно зареєстровані). Визначити ж точну цифру практично неможливо, адже постійно з'являються самвидави, вихід яких важко відстежити (наприклад, це стосується так званих студентських та шкільних альманахів). Кількість виходу маріупольських альманахів у світ не завжди була стабільною, але в середньому майже щороку (крім періоду 1991-1995рр.) видавалися 1-2 альманахи.

Спільною рисою більшості маріупольських альманахів можна вважати те, що вони найчастіше були приурочені до певної дати, ювілею (наприклад, до 125-річчя Азовського морського пароплавства – «Азовский морской альманах», 1996; 220-, 225-, 230-річчя Маріуполя – «Маріуполь», 1998; «Прибой», 2003; «Территория детства», 2008; 50-річчя Відкритого акціонерного товариства «Азовмаш» – «Симфония труда и слова», 2008) та здебільшого створювалися за активною участю літературних товариств міста («Созвездие Лир», «Азовье», «Моряна», «Парнас»).

Авторами маріупольських альманахів виступали видатні діячі міста й країни загалом, члени Спілки письменників України (А. Білоус, Г. Мороз, С. Алимов, Л. Кір'яков, М. Новосолов). Місцеві журналісти, члени Національної спілки журналістів України також внесли великий творчий доробок в альманахи (Н. Харакоз, С. Гольдберг, С. Кутняков, С. Бережна, А. Василенко). Таким чином, підтверджується думка, що писати для альманаху не всякий зможе, «там треба або таланту белетристичного, або ширшого читання, більшої вправи» [1, с. 196].

Маріупольська молодь теж брала активну участь у створенні подібних видань. До складу видань входять не тільки праці вже досвідчених митців, але й молодого покоління, зокрема в альманахах «Дебют», «Территория детства», «Коллаж», «Вдохновение», «Первоцвет». У літературному альманасі «Дебют», який вийшов у школі №40 Маріуполя, містяться твори юних авторів-школярів. Літературно-публіцистичний альманах «Территория детства» вийшов у 2008 році з нагоди 230-річного ювілею міста. У нього ввійшли кращі

вірші, оповідання, нариси, гуморески, написані юнкорами та учнями міських шкіл у різні роки, які об'єднані в тематичні рубрики. Виходу цього альманаху у світ сприяла плідна діяльність дитячого прес-центру «Класики» під керівництвом В. Столярчук.

Досить цікавим фактом в історії маріупольських альманахів можна вважати відродження альманаху «Первоцвіт». Він видавався ще з 1910р., але через декілька років припинив своє існування. Його другому народженню в 1990-і роки сприяла Маріупольська Олександрівська гімназія на чолі зі Світлоною Юрковою.

Таким чином, жанрово-тематичне наповнення маріупольських альманахів відзначається різнобарвністю, що робить їх не одноманітними, а виразними, орієнтованими на будь-які суспільні групи та їх широкі інтереси.

Окрім проведеної над альманахами журналістсько-літературної праці, маріупольські автори широко використовують в них численні ілюстрації, у тому числі й фотопублікації.

Тематика ілюстрацій тісно переплітається з самими творами, вміщеними в альманахах. Так, в альманасі «Территория детства», авторами якого є діти, можна побачити різноманітні ілюстрації-малюнки, зроблені ними власноруч. Альманах «Симфония труда и слова» присвячено піввіковому ювілею Відкритого акціонерного товариства «Азовмаш», саме тому ілюстрації так чи інакше переплітаються з виробничою темою.

Окремої уваги заслуговує «Азовский морской альманах», тому що він представляє собою яскравий приклад ілюстрованого видання подібного типу. Краєзнавчі публікації альманаху супроводжуються цікавим зображальним матеріалом. Це численні фотографії видатних діячів Азовського морського пароплавства (І. Данілкин, О. Передерій, Л. Недяк, А. Бандура, Л. Шунін та ін.); морських суден, які використовувались з найдавніших часів й до сьогодення (фрегат, галера, шнява, бригантина, струг, запорізька чайка); морські пейзажі; карти («План землі Азовського війська (1865)»), історичні, побутові замальовки з життя моряків та ін.

Дуже цікавим в плані зображальної діяльності можна вважати фотоальманах «Приазовье. Портрет современника» (2005р.). Його появі сприяла плідна праця творчої групи Донецької обласної спілки журналістів. Його засобами було створено колективний портрет сучасника – героя нашого часу, працюючого на благо Приазов'я. Розповіді про видатних людей регіону в альманасі супроводжуються фотопублікаціями, виконаними на професійному рівні в жанрі фотопортрету (фотохудожник Б. Дембицький).

Отже, використання ілюстрацій в альманасі готує читача до безпосереднього сприйняття публікацій, виховує відповідний рівень візуальної культури.

Важливе значення для подальшого розвитку видань даного типу має вихід у 2009р. літературного альманаху «Вперед, Пегас!». Його основа – однойменна літературна сторінка газети «Ильичевец». Поступово коло неї об'єдналось багато творчих особистостей, виникла потреба у вільному спілкуванні та постійних зустрічах. За ініціативою кореспондента газети «Ильичевец» Андрія Кіора на базі прес-центру ВАТ «ММК ім. Ілліча» було створено літературний клуб «Парнас». У зв'язку з тим, що кількість авторів постійно зростала, виникла ідея розробити проект електронної версії літературної сторінки – альманах «Вперед, Пегас!» [2].

Створення подібного альманаху має багато переваг, які зумовлені можливостями електронного простору. Усім охочим надається можливість ознайомитися не тільки з постійними рубриками («Поэзия», «Проза», «Юмор», «Публицистика»), але й з відео- й аудіозаписами, які містять твори у виконанні авторів, що є явищем унікальним для альманахів загалом. Сучасні інформаційні технології надали цьому альманаху додаткові переваги, які сприяють популяризації творчості маріупольських авторів за межами міста.

Альманах у сучасному розумінні – це «неперіодичний збірник художньо-публіцистичних текстів доволі широкого змісту, упорядкований часто за певною тематичною, жанровою чи стильовою ознакою» [3, с. 12]. В залежності від особливостей наповнення маріупольські альманахи можна умовно класифікувати на три основні групи: літературні («Азовский морской альманах», «Маріуполь», «Моряна», «Приазовье. Портрет

современника»), літературно-художні («Территория детства», «Прибой»), літературно-публіцистичні («Вперед, Пегас!», «Альманах», «Симфония труда и слова»).

Маріупольські альманахи використовують багату палітру тем та жанрів. Найбільш поширені різноманітні за темами ліричні твори. Проза представлена матеріалами краєзнавчого характеру (про історію міста, його мешканців і загалом про все те, що стосується Маріуполя) в невеликих за обсягом жанрах (нариси, есе, замальовки, оповідання). Вибір тем, що висвітлюються на сторінках альманахів, свідчить про тенденцію поглиблення й поширення знань про рідне місто, його культурні зв'язки, творчий потенціал. Є низка альманахів, в яких мають місце суто журналістські жанри, зокрема художньо-публіцистичні. Це дає змогу говорити про розвиток саме альманахової журналістики, яка популяризує зазначену групу журналістських жанрів. Адже наразі в міській пресі відсоткова доля художньо-публіцистичних жанрів є невеликою.

Література

1. Кирилюк Є. П. Иван Франко. Літературно-критичні праці (1890- 1892) // Є. П. Кирилюк, Н. Є. Крутікова, С. В. Щурат. – К. : Наукова думка, 1980. – 440 с.
2. Ростова Н. Электронный альманах «Вперед, Пегас!» : для города, страны и мира! / Наталья Ростова // Ильичевец. – 2009. – №108. – С. 2, 16.
3. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / [заг. ред. Ю. М. Бідзілі]. – Ужгород : ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. – 224 с.

УДК 378.22:070(043)

Кутнякова Г.І., старший викладач

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ЖУРНАЛІСТИКИ В АСПЕКТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Журналістська освіта в Україні та світі є відносно молодою галуззю, оскільки журналістика як соціальний інститут сформувалася і функціонує більше століття, що значно менше, ніж інші соціальні інститути, чия історія нараховує тисячі років. Українська журналістика через історичні обставини формувалася в екстремальних умовах, а журналістська освіта здійснювалася за радянською моделлю більшу частину свого існування. Після здобуття незалежності вишам, які здійснювали підготовку журналістів, доводилося вирішувати надскладне завдання – засвоїти світовий досвід підготовки фахівців у медіагалузі та адаптувати його до потреб держави, українського, щойно сформованого, медіаринку. Про складність проблеми свідчить той факт, що вітчизняний освітній стандарт підготовки фахівців у галузі комунікативістики тільки 2017 року створено і він перебуває на стадії експертизи.

В умовах реформування вищої школи, коли перед університетами постає завдання інтегруватися у європейський та світовий освітній простори, завдання кафедр, що готують фахівців для інформаційної сфери, додатково ускладнюються. Йдеться не тільки про традиційні, широко висвітлені у наукових джерелах проблеми (диспропорція між теорією та практикою, відставання навчальних планів від життєвих професійних реалій, брак сучасної навчальної літератури, висококваліфікованих викладачів, що мають досвід не тільки викладацької, але й практичної роботи за фахом), передусім в умовах задекларованого компетентнісного підходу проблемним є саме визначення переліку компетентностей, що є найбільш важливими для майбутніх журналістів, а педагогічний інструментарій, за допомогою якого будуть досягатися і формуватися визначені компетентності, майже зовсім не описаний у науковій літературі.

Наявні наукові статті, монографії містять різноманітні набори компетентностей, які носять узагальнений або деталізований характер. Зокрема А.Хуторський [1] угруповував компетентності у п'ять блоків: а) когнітивні; б) креативні; в) методологічні; г) комунікативні;

д) світоглядні. До ключових компетенцій дослідник відносить загальнокультурну, навчально-пізнавальну, ціннісно-смислову, інформаційну, комунікативну, соціально-трудову компетенції, наголошуючи окремо на компетентності самовдосконалення. Українські науковці О.Бондаренко, О.Овчарук, А.Маркова [2; 3; 4] виділяють наступні компетентності: а) соціально-правову; б) спеціальну; в) акмеологічну; г) аутокомпетентність. Цікавим та актуальним у сьогоднішніх буремних українських реаліях є виділення Е.Зеєром [5] екстремальної компетентності, тобто здатності виконувати професійні дії в екстремальних умовах. Про слушність виділення окремо такої компетентності для журналістів свідчить поява такого поняття, як «екстремальна журналістика».

Європейське бачення компетентностей дещо відрізняється від українського, адже існує розмежування понять «медіаосвіта» та «медіаграмотність». Ось чому, на нашу думку, майбутні фахівці у галузі комунікативістики потребують формування не тільки необхідних для кожного європейського фахівця у будь-якій галузі компетентностей (соціальна, комунікативна, соціально-інформаційна, когнітивна, спеціальна), але й компетентностей, які мають деталізуватися залежно від тенденцій розвитку країни, окремого регіону. Причому ця деталізація має носити випереджальний характер, тобто не вимоги ринку сьогодення диктують набір компетентностей, а ринок майбутнього. Доцільно орієнтуватися на роботи науковців, які опікуються освітою майбутнього, визначають компетентності майбутнього, зокрема йдеться про роботу групи науковців на чолі із П.Гріффіном, чії розробки щороку представлені на Давоському форумі.

Навіть поверховий аналіз структури та змісту навчальних курсів для спеціальності «Журналістика» свідчить про незначну кількість теоретичного матеріалу та практичних завдань, які формували б такі компетентності, як емоційний інтелект, уміння управляти людьми, здійснювати комплексне багаторівневе вирішення проблем тощо. Настанова на випередження дозволить не тільки зробити фахівців більш конкурентоздатними, але й слугуватиме інноваційному розвитку держави, адже компетентний журналіст є запорукою сталого розвитку суспільства.

Література

1. Хуторской А.В. Современная дидактика: учеб. пособ. / А.В. Хуторской. – 2-е изд., перераб. – М.: Высшая школа, 2007. – 639 с.
2. Бондаренко О.М. Психолого-педагогічні підходи до визначення поняття «компетентність» / О.М. Бондаренко // Педагогічний процес. – 2007. – Вип. 3. – С. 31-41.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О.В. Овчарук. – К., 2004. – 112 с.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд "Знание", 1996. – 157 с.
5. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер. – М.: Академический проект, 2008. – 336 с.

УДК 070.41:082-055.1/3(477)

Мельникова О.С., старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОГО БАЛАНСУ В МАС-МЕДІА

Одним з професійних стандартів журналістів є баланс думок, під яким розуміють надання слова усім сторонам події, конфліктної ситуації, проблеми тощо. Він повинен бути врахований зі стандартами об'єктивності та неупередженості.

Гендерний баланс в мас-медіа може бути тлумачитися як рівне представлення жінок та чоловіків у громадсько-політичному, соціокультурному житті. У Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» прописано "правове забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та

застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права" [1, с.28]. Гендерна політика в Україні формується на всіх рівнях життєдіяльності, проте гендерний дисбаланс в мас-медіа є актуальним і привертає увагу науковців та медіа-експертів. Гендерний баланс та гендерну проблематику в ЗМК досліджували Н. Сидоренко, М. Маєрчик, О. Стрельник, А. Волобуєва, Ю. Кохан, Т. Старченко, О. Марушевська, В. Передирій, К. Кравенко, М. Скорик, Т. Коваль, Т. Землякова, О. Плахотник, Л. Чернявська, С. Штурхецький.

Серед тематичних особливостей матеріалів з гендерного балансу в ЗМК можна виділити: образи жінок/чоловіків в політиці, дискримінацію жінок на ринку праці або в оплаті труда, гендерні стереотипи у медійних образах, вживання фемінітивів, гендерні упередження, висвітлення насильства у сім'ї, права та можливості жінки/чоловіка. Т.Марценюк розглядає порушення прав людини в гендерному аспекті, зокрема ксенофобію як негативне ставлення за ознаками раси, етнічності, національності, статі, сексуальності, віку. Також виділяє непряму дискримінацію, сексизм й мову ворожнечі, знаки та символи ворожнечі [2, 31-32].

Гендерний дисбаланс обумовлений закоренілими гендерними стереотипами у суспільстві. Жінки представлені в мас-медіа в образах бізнес-вумен або працівниць зі сфери сервісу, Чоловіки у якості експертів частіше коментують соціально-політичні, економічні та інші проблеми. Не можна використовувати в журналістських текстах вирази "слабка половина", "чарівна стаття", "слабка стаття" і "сильна половина", "сильна стаття", що дискримінують за гендерною ознакою. [3].

Гендерний баланс у ЗМК розуміється як рівність представлення чоловіків та жінок у ролі героїв/героїнь або експертів/експерток, але крім того досліджується кількісно-якісний склад працівників мас-медіа, їх керівників. За даними Інституту масової інформації, "жінки є героїнями приблизно чверті матеріалів у загальноукраїнських ЗМІ і в третині матеріалів у регіональних ЗМІ". Гендерний дисбаланс зустрічається в топових тематичних новинах. Жінки у якості героїнь чи фахівчинь виступають в матеріалах на освітню, медичну, культурну, правозахисну проблематику [4]. Також використання фемінітивів не є поширеною практикою в ЗМК. Проте для легкого сприйняття журналістського тексту можна використовувати нейтральні вирази (спільнота, студентство) [4]. Крім того, використання сексизму як дискримінації за ознакою статі є порушенням і українського законодавства, і професійної етики.

За даними дослідження, проведеного ГО «Інститут масової інформації» та «Детектор медіа» в жовтні 2017 р. на замовлення Національного демократичного інституту (НДІ) у новинах повідомляють про чоловіків утричі частіше, ніж про жінок. Дослідники ІМІ проводили моніторинг з 2 по 8 жовтня 2017 р. вечірніх випусків новин на телеканалах «UA:Перший», «Інтер», «5 канал», «1+1», ICTV, ТРК «Україна», «СТБ», «112 Україна»; друкованих видань «Факты и комментарии», «Сегодня», «КП в Украине», «День», «Газета по-українськи», «Вести»; інтернет-видань «Українська правда», «Ліга.net», УНІАН, «Укрінформ», «Корреспондент.net», 112.ua, «Страна.ua», «Обозреватель», «ТСН.ua» і «Цензор.net». У ролі експерток виступає 20% (телебачення), 15% (онлайн ЗМК), 22% (друкована преса) жінок відповідно. В соціально-політичних ток-шоу на телебаченні представлено 5% жінок та 95% чоловіків. За тематикою матеріалів жінки фігурують в рубриках як таблоїд (57%), кримінал (16%), міжнародна політика (10%), спорт (7%), медицина (4%), політика (3%), інше (3%) [5].

Існує нагальна проблема дослідження гендерного балансу в регіональних ЗМК, адже на місцях журналісти на мають можливості збалансовано отримати коментарі експертів/експерток, чиновника/чиновниці, героя/героїні, а отже, дотримуватися професійного стандарту. Тому необхідно розширювати базу контактів, використовувати гендерно-збалансовану лексику, уникати гендерні стереотипи та поважати права людини.

Дотримання гендерного балансу в мас-медіа повинен бути професійним стандартом кожного журналіста. Також це поєднується з дотриманням принципу гуманізму.

"Правозахисна журналістика" як дисципліна або освітня програма у професійній підготовці майбутніх журналістів необхідна для набуття компетенцій та знань з прав людини. Це сучасний та актуальний напрямок журналістики є необхідний як для підготовки майбутніх фахівців, так й для подальших досліджень.

Література

1. Котова О. Гендерна абетка для українських медіа / КотоваОлійник С., Стельмах Б., Ярош О. : посібник / Софія КотоваОлійник, Богдана Стельмах, Оксана Ярош. – Луцьк: Волинська мистецька агенція «Терен», 2013.- 50 с.
2. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. – К., 2014. – 65 с.
3. Сидоренко Н. М. Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна і якість : Практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ / Н. М. Сидоренко, М. М. Скорик, Л. В. Таран, Т. І. Косенко, Т. І. Куцай; Ред.- упоряд. Н. М. Сидоренко.– К. : К.І.С., 2004.– 76с.
4. Кабачій Р. Про сексизм і фемінітиви в українських ЗМІ [Електроний ресурс] / Р. Кабачій. - Режим доступу: <http://imi.org.ua/advice/pro-seksizm-i-feminitivi-v-ukrajinskih-zmi/> (дата звернення: 18.11.2017)
5. Кузьменко Л. Експерт VS експертка: українські медіа надають перевагу чоловікам [Електроний ресурс] / Л. Кузьменко. - Режим доступу: <http://povaha.org.ua/ekspert-vs-ekspertka-ukrajinski-media-nadayut-perevahu-cholovikam> (дата звернення: 18.11.2017)

УДК 070.422:355.48(043)

Нетребя М.М., кандидат філологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ЖУРНАЛІСТІВ У «ГАРЯЧИХ ТОЧКАХ» У МІЖНАРОДНОМУ КОНТЕКСТІ

Процеси демократизації суспільного життя надала журналістам федеральних і регіональних ЗМІ в різних країнах можливість висвітлювати бойові дії та наслідки катаклізмів безпосередньо з місця події. Репортажі з полів битв в Сербії, Афганістані, Іраку, Чечні, із зруйнованих ураганом «Катріна» міст США і змитих цунамі курортів Індонезії обійшли газети, журнали і телеканали всього світу. Такі матеріали гостро затребувані на ринку журналістської інформації, і цей попит добре оплачується як споживачем, так і редакціями ЗМІ [1].

Слід розуміти, що саме по собі українське і міжнародне законодавство не в змозі захистити журналіста у всіх абсолютно ситуаціях і, в умовах війни, носить для воюючих сторін скоріше рекомендаційний, декларативний характер. Репортер, що знаходиться на передньому краї, діє на свій страх і ризик, так само як і той, хто виходить на бойові завдання разом з підрозділами спеціального призначення. Практика роботи кореспондентів у зонах стихійних лих і техногенних катастроф показує, що вони легко можуть стати жертвами мародерів і злочинних груп.

До розгляду проблем висвітлення екстремальних подій зверталися такі вчені, як В. Іванов, Г. Почепцов, Є. Прохоров, – вони дослідили історичні, теоретичні та практичні аспекти проблеми. Детальне вивчення отримала робота над інформаційними повідомленнями про тероризм, стихійні лиха та катастрофи в таких науковців, як І. Хлебніков, Н. Ващенко, А. Вартанов, С. Муратов. Зазначена тема досліджується багатьма фахівцями в галузі національної та міжнародної безпеки [2].

Актуальність роботи зумовлена необхідністю журналістів у сучасній професійній діяльності знати свої юридичні права та обов'язки під час виконання своєї роботи у життєво небезпечних регіонах.

Мета дослідження – розглянути проблему безпеки журналістів, які висвітлюють екстремальні події, теракти та катастрофи та визначити основні напрямки захисту журналістів на міжнародному рівні.

Метою роботи визначилися основні теоретичні **завдання**:

- з'ясувати рівень безпеки журналістів, працюючих у «гарячих точках»;
- розглянути основні проблеми безпеки журналістів;
- виявити перспективні напрямки у модернізації заходів безпеки кореспондентів у «гарячих точках».

Предметом виступають проблеми безпеки журналістів у «гарячих точках» та шляхи їх вирішення на міжнародному рівні.

Об'єктом є вітчизняні ЗМІ та нормативні документи з безпеки журналістів, що займаються питаннями захисту кореспондентів, працюючих у «гарячих точках».

Рекомендації для журналістів по кожній із груп ризику детально розроблені як у спеціальній літературі (наприклад, Х.-П. Гассер «Захист журналіста в небезпечних відрядженнях»; Моду А. «Міжнародне гуманітарне право та діяльність журналістів. Журналісти в «гарячих точках»»), так і в рекомендаціях журналістських спільнот. При всій „елементарності” рекомендацій вони досить дієві і допомогли врятувати життя і здоров'я вже не одному представнику друкарської та телевізійної братії. Потрібно розуміти, що абсолютної безпеки у відрядженні в „гарячі точки” гарантувати не може ніхто. Ніхто також не може дати універсальних, „загальноситуаційних” порад щодо поведінки журналіста і в відрядженнях в зону, наприклад, стихійних лих. Однакових випадків не буває в принципі, і тим не менш, прислухатися до досвіду колег, які пізнали небезпеки на собі, варто[3]. Тому, можна зробити висновок, що індустрія ЗМІ і міжнародне співтовариство повинні розглянути питання про заснування фонду з метою надання допомоги малозабезпеченим медіа-організаціям і вільним журналістам в отриманні доступу до навчання з питань безпеки і до обладнання, що дозволить врятувати чимало життів.

Література

1. Амиров В. М. Журналистика экстремальных ситуаций (конспект лекций) / В. М. Амиров. – Екатеринбург: Полар, 2008. – 51 с. – (Гос. федеральное образовательное учреждение, Урал. гос. ун-т им. А. М. Горького, Фак. журналистики, Каф. периодической печати).
2. Гребенчук Ю. Медиа, терроризм и евроатлантическая интеграция / Ю. Л. Гребенчук. – К.: ЦСЭИ «Диаматик», 2007. – 71 с.
3. Смирнова Е. Журналист в горячей точке: составляющие профессионализма / Е. Смирнова. – Минск: Звезда, 1999. – 210 с.

УДК 061.68:004.738.5 (043)

Нищик Г.В., асистент

ПРОЕКТ STYLER ІНФОРМАЦІЙНОГО АГЕНТСТВА «РБК-УКРАЇНА» ЯК ПРОЯВ РОЗВАЖАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ АГЕНТСТВ

Від самого початку свого існування інформаційні агентства були інформаційними підприємствами, які обслуговують засоби масової інформації. Тобто, головна їх функція полягала в інформуванні, наданні оперативних новин своїм клієнтам. Однак сьогодні інформаційні агентства характеризуються трансформацією своєї діяльності і набуттям рис засобів масової інформації. Це означає, що окрім надання передплатникам стрічок новин, вони самі передають інформацію безпосередньо аудиторії.

Подібна трансформація стала можливою завдяки виходу інформаційних агентств в мережу Інтернет. Існування власного сайту агентства призводить до потреби оперативно

викладати новини там. На сайті у відкритому доступі їх можуть побачити і потенційні передплатники, і широка аудиторія. Тому в сучасних умовах продаж інформації за передплатою вже не є головним джерелом прибутку агентств та їх основною діяльністю. Вони все частіше вдаються до розширення кількості оплачуваних послуг. Також розширюються і функції агентств.

Дослідниця інформаційних інтернет-агентств, тобто тих агентств, що надають свої послуги через мережу Інтернет, Е. Могілевська, виділяє наступні їх функції: інформаційну, аналітичну, культурно-просвітницьку, рекламно-довідкову та рекреативну (розважальну) [1].

Всі ці функції пов'язані з тією інформацією, яку передає агентство через власний сайт. Розважальна функція є важливою і досить популярною не тільки в ЗМІ, але й для інформаційних агентств. Це пов'язано з тим, що у інформагентств сьогодні іде боротьба не за передплатників стрічок новин, а за відвідувачів сайту. А саме розважальною інформацією можна підвищити показники відвідуваності аудиторії. А це, в свою чергу, веде до підвищення рейтингів, вартості оренди рекламної площі тощо.

Інформаційні агентства України активно реалізують рекреативну функцію, переважно, через подання розважальної інформації в загальній стрічці нових, виокремлюючи такі новини в рубрики. Однак є й яскраві приклади масштабної реалізації даної функції – це проект Styler інформаційного агентства «РБК-Україна».

На початку своєї діяльності з 2005 року агентство було створено з метою співпраці з російською агенцією РБК. Однак у 2015 році воно виокремилося в суто українське самостійне агентство. З 2015 ж року й функціонує проект Styler.

Проект створено як доповнення до основної фінансової та бізнесової інформації, яка є пріоритетною в діяльності агентства, з метою спробувати інформувати про неділові новини [2]. Проект має окреме посилання на сайті. Тобто, це не одна сторінка, а повноцінний окремий розділ головного сайту зі своїми рубриками [3]. Більшість новин про моду, здоров'я, спорт, захоплення стосуються саме України. Проект має досить розгалужену систему рубрик.

- Жива стрічка. Це стрічка новин, яка оновлюється в режимі реального часу, як тільки з'являється нова інформація.

- Статті. Даний розділ вміщує великі за обсягом матеріали. Зважаючи на об'єм та форму подачі, можна зробити висновок, що вони тяжіють до лонгвідів. Текстова інформація перемежується з зображеннями.

- Інтерв'ю. Розділ, який містить бесіди з відомими людьми, зокрема, представниками шоу-бізнесу, експертами. Наприклад, останні інтерв'ю зроблені з дієтологом Оксаною Скиталінською, піаністкою Кейко Мацуї.

- Life. Це життєві історії, матеріали, що стосуються актуальних питань. Це найсерйозніший розділ проекту.

- Точка зору. В даному розділі подаються висловлювання та погляди не журналістів агентства, а відомих людей, експертів з актуальних суспільних питань.

- Тематичні рубрики. Кожна з них має свою назву, яка відповідає тематиці того контенту, який там викладено. Цими рубриками є: Дозвілля, Стиль і мода, Зірки, Подорожі, Авто, Їжа, Здоров'я, Наука і техніка, Зоопарк.

- Телевізійні проекти. Такою назвою ми охопили одразу три підрубрики – ТВ-шоу, Кіно, Серіали. Тут вміщуються не тільки новини про шоу, фільми та серіали. Але у відвідувачів сайту є можливість дивитися онлайн трансляції ТВ-шоу чи серіалів.

- Курйози. Цікава рубрика, яка в повній мірі втілює розважальну функцію. Сюди викладаються курйозні новини, сатира, висміювання політичних діячів тощо. Наприклад, «Трамп оконфузився під час візиту в Японію». В рубриці активно викладаються фотографії, відеосюжети, які доповнюються роз'яснюючою текстовою інформацією.

Окремо слід зосередити увагу на розділі «Афіша», де за підрозділами розміщуються анонси найяскравіших заходів. Це вистави, виставки, концерти, форуми тощо.

Таким чином, проект Styler є прикладом масштабної реалізації розважальної функції. Хоча інформаційне агентство «РБК-Україна» сконцентроване на фінансовій інформації, воно активно розвиває й розважальний напрямок відомостей, які будуть цікавими, зрозумілими багатьом. Однак слід сказати, що в проекті не вистачає контакту з аудиторією, наприклад, відсутня можливість коментувати матеріали. Цікаві теми більш жваво обговорюються. А аудиторія залучається активніше, якщо її привабити не тільки ексклюзивною інформацією, але й зворотнім зв'язком.

Література

1. Могилевская Э.В. Информационные агентства в Интернете как система [Електронний ресурс] / Эльвира Могилевская // Научно-культурологический журнал Релга. – №20 (дек.), 2010. – Режим доступа: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=2151&level1=main&level2=articles>. – Дата доступу: 07.11.2017
2. «РБК-Україна» запустив інформаційно-розважальний проект Styler [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.telekritika.ua/ginok/2015-09-03/110799>. – Дата доступу: 07.11.2017
3. Офіційний сайт проекту Styler [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://styler.rbc.ua/ukr>. – Дата доступу: 07.11.2017

УДК 070.431.1:654.197(043)

Рицик Ю.А., асистент

РОЛЬ ПРОДЮСЕРА ПРОГРАМИ НА СУЧАСНОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ

Будь-який телевізійний проект проходить 5 стадій виробництва, кожна з яких неможлива без участі продюсера[1]. Існують деякі виключення, але традиційна схема роботи продюсера залишається незмінною:

- I стадія – ідея (опрацювання проекту).
  - II стадія – план (препродакшн).
  - III стадія – зйомка (продакшн).
  - IV стадія – готовий продукт (постпродакшн).
  - V стадія – наступні кроки (завершення проекту та просування).
- Пропоную детально розібрати кожну стадію.

1. Ідея може бути представлена як у якості сценарію, так і в якості заявки, розміром в один абзац. Під час роботи на проектом вона стає більш чіткою і вдосконалюється. На стадії опрацювання ідеї роль продюсера зводиться до наступного:

- авторство ідеї або пошук матеріалу та викуп авторських прав з метою виробництва проекту;
- аналіз вартості проекту, джерел фінансування та ринків збуту;
- складання плану-проекту й синопсису для надання потенційним інвесторам;
- координація роботи над ідеєю;
- складання орієнтовного бюджету;
- реклама проекту і залучення інвесторів;
- переговори та викуп авторських прав, контроль дотримання юридичних норм;
- проведення інтерв'ю та наймання робітників для працювання над проектом;

2. Оригінальна ідея набуває чіткої форми і продюсеру необхідно зібрати професійну зйомочну групу для наступного етапу – підготовки до зйомок. На другій стадії роботи над проектом до обов'язків продюсера входять:

- координація діяльності фінансового відділу й відділу просування, участь у переговорах, укладення контракту;
- складання приблизного бюджету, опираючись на сценарій;
- координація роботи над кінцевою версією режисерського сценарію;

- відвідування та затвердження запланованих місць для проведення зйомок;
- вибір формату зйомки;
- складання календарно-постановочного графіку й розкладу роботи знімальної групи;
- затвердження кінцевого бюджету.

3. На третьому етапі роботи первісна ідея нарешті може бути відображена на плівці.

Під час зйомок продюсер виконує наступні обов'язки:

- постійна присутність на площадці;
- координація роботи сценаристів і затвердження змін у сценарії;
- перегляд робочого матеріалу;
- підготовка та затвердження щоденного або щотижневого кошторису витрат.

4. На даному етапі здійснюється монтаж відео й аудіо-фрагментів. Перезнімати або дознімати сцену після завершення зйомок нелегко, тому продюсеру необхідно дуже ретельно планувати як знімальний процес, так і постпродакшн. На цій стадії до обов'язків продюсера входить наступне:

- перегляд і систематизація робочого матеріалу, надання відеомонтажеру розкадровки із зазначенням тайм-кодів, порядкових номерів фрагментів і файлів з різними корисними відмітками;
- присутність в монтажній під час роботи відеомонтажера;
- відповідальність за дотримання вимог, пропонованих каналами до готового продукту;
- контроль бюджету;
- організація процесу постпродакшн;
- володіння інформацією про робочий матеріал;
- координація роботи відеомонтажера;
- контроль усіх аспектів процесу аудіомікшування, включаючи накладення дикторського тексту, дубляж, автоматичну заміну діалогу, шумові ефекти, й попередню, й фінальну версію звукового ряду;
- робота за графічним дизайнером над логотипом проекту, вставками, початковими та фінальними титрами, спецефектами тощо.

5. На останньому етапі продюсеру необхідно подбати про деякі важливі моменти:

- оплата рахунків;
- вирішення питань по контрактам;
- остаточний розрахунок бюджету проекту й надання звіту замовнику;
- проведення рекламних кампаній, інтерв'ю, розміщення рекламних оголошень тощо;
- робота з просування проекту [2].

Виходячи з усього вищесказаного, можна зробити висновок, що продюсер на сучасному телебаченні виконує безліч важливих обов'язків під час роботи над будь-яким проектом, і об'єднує в собі декілька професій. Але нажаль посада продюсера в Україні існує лише на великих телеканалах, маленькі – регіональні або місцеві – телеканали обходяться без неї.

Література

1. Яковець А. В. Телевізійна журналістика / А. В. Яковець. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 240 с.
2. Келлисон К. Продюсирование на телевидении. Практический подход / К. Келлисон. – Минск : «Гривцов Паблішер», 2008. – 379 с.

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА САТИРИЧНОГО ЖУРНАЛУ «ПЕРЕЦЬ» ЧАСІВ «ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ»

Український журнал «Перець», який славився багатолітньою історією свого функціонування, в тому числі в добу правління Хрущова М. С., представляє собою плідне джерело концентрації усіх найкращих сил, що формували цвіт тогочасної вітчизняної сатиричної і гумористичної літератури. Адже саме цей часопис повноцінно демонстрував досягнення в області гумору та сатири. Він характеризувався періодичним випуском, прекрасною технічною оснащеністю, яка давала змогу в слові, лінії, кольорі викристалізовуватися значущому сатиричному замислові. Видання користувалося широким попитом серед читацьких кругів як республіканської, так і заграничної приналежності. Тогочасний «Перець» мав тісний контакт із людським життям, яке виступало в якості головного предмета зображення в мистецтві. Сатиричний образ, в якому не відтворюються предмети об'єктивної дійсності, самою логікою і діалектикою розвитку поставлені в комічне становище, набував рис мертвонародженості. Завдяки, виключно, безпосередній реакції на все, що коїлось у житті, могла існувати і вдосконалюватися сатира. Саме таку необхідну реакцію давав часопис, що прагнув укріпити зв'язок із життям, шукав нові й найефективніші засоби цього контакту.

Подих життя, його пульс відчуваєш на кожній сторінці журналу. Воно постає то у вигляді наших чудових людей і явищ, то – і найчастіше (нічого не зробиш: особливості виду творчості!) – у вигляді людей і явищ, що потребують осуду [1, с. 10]. Реалії людського існування оформлювалися автурою «Перця» в різноманітних жанрових формах – фейлетон, памфлет, сатиричний вірш і коментар, байка, гумореска, карикатура, дружній шарж, репліка, замітка. Вони структурувалися в відповідні тематичні рубрики – «Про чудне і смішне», «І сміх і гріх», «Виставка ширнетреба», «Здоровенькі були!», «Перчанський телевізор», «Інтерв'ю Перця», «Перечниця», «Задачі і головоломки», «Нотатки про їхні порядки» та ін. Остання рубрика була присвячена зображенню фактичних матеріалів із життя ідеологічних ворогів на міжнародній площині – американців та інших імперіалістів. Видання своєчасно відгукувалося на животрепетні теми суспільства.

Редакції всіх журналів у притаманному їм стилі висловлювали критику на адресу імперіалізму, капіталістичного ладу. Відтак не шкодували темних барв, показуючи «гріхи» західного суспільства, не схожого на соціалістичне. Гумористично-сатиричний журнал «Перець» у цьому практикувався чи не найбільше. На його шпальтах художникам і журналістам, у межах радянської ідеології, надавалася достатня свобода творчості. Зображальними засобами намагалися будь-що викликати зневагу до «буржуазного» суспільства. «Перець» систематично подавав карикатури на провідних діячів західних суспільств [2, с. 50]. Треба відмітити, що нещадна критика Заходу активно продовжувалася в усіх числах часопису.

Наочним прикладом того, що видання мало найтісніші зв'язки з життям, виступає активна участь читацької аудиторії у формуванні контенту. Вона постійно сигналізувала про зафіксовані недоліки, висловлювала пропозиції і побажання щодо ліквідації конкретних носіїв зла. З думками читачів можна було ознайомитися завдяки таким рубрикам як «Шановний «Перче»», «Друже «Перче»», «Пошта «Перця»», «Милий «Перче»». Окрім того вони виступали на сторінках часопису з власними віршами, байками, замітками, фейлетонами і співомовками. Регулярно публікувалися добірки «Перцеві відповідають», «Перець допоміг», де говорилося про заходи щодо усунення окреслених раніше вад. Як стверджує дослідник Ю. В. Колісник: «Тогочасний «Перець» був дієвим засобом суспільного впливу. Громадяни, які піддавалися критиці, зазнавали адміністративних стягнень, могли бути звільнені з роботи і т. п.» [2, с. 246].

Якщо говорити про інші основні тематичні напрямки журналу, то окрім матеріалів міжнародного характеру, на сторінках «Перця» активно висвітлювалися наступні теми:

1) радянський патріотизм - уславлення соціалістичної могутності та непоборності перед фашистськими загарбниками, буржуазними націоналістами; оспівування хоробрості та вправності солдатів-стрілків у роки Великої Вітчизняної війни, на яких рівняється післявоєнна молодь; вшанування дружби та єднання між радянськими народами;

2) сільське господарство - змалювання проявів некомпетентності голів колгоспів у різних робочих питаннях; розкрадання державних коштів та майна керівними колгоспниками; освітлення проблеми ремонту сільськогосподарської техніки;

3) управлінська - недбалість районного керівництва в справі запровадження протипожежних засобів; показ недоторканності посадових осіб; зловживання службовим становищем керівниками різних радянських підприємств; зображення засилля бюрократичної системи;

4) професійна - змалювання робітників різних професій, які не поспішають на роботу; критика підлабузництва; зображення невихованості та нетактовності продавців культтоварів; показ занедбаності та антисанітарії у радянських їдальнях; незадовільна робота журналістів, які вчасно не готують матеріали для публікації; підробка звітних документів про виконання плану;

5) культурна/літературознавча – бездіяльність завідувачів клубів стосовно організації читання корисних лекцій та проведення гуртків; проблема занедбаності столичних культурно-освітніх установ; типовість підходів дитячих поетів у створенні творів про тварин; нещадність театральних поправок у творах драматургів; безплідна діяльність поетів, які створюють нецікаві твори;

6) виробнича – бракоробство продукції різними підприємствами; забруднення радянськими цукровими заводами та комбінатами річок, ставків із рибою відходами виробництва; зображення проблеми зменшення робочих місць для людей на заводах через активне використання машинного устаткування

7) соціальна – проблема виховання дітей у багатих сім'ях; наявність пережитків у людей, які проживають у великій кількості в одній квартирі; критика ледарства серед молоді й людей середнього віку; засудження пияцтва, хуліганства.

Отже, редколегія «Перця» хрущовської доби розвивала й давала сатиру, створену на фактичному підґрунті, значну увагу вона приділяла саме художньому сатиричному відображенню тогочасної дійсності. Завдяки цьому на сторінках видання з'являлось все більше майстерно створених гуморесок, віршів, байок, карикатур та інших різноманітних жанрів, які притаманні сатирі. Ця славна традиція продовжувалася й надалі невтомною працею сузір'я талантів, які групувалися навколо часопису.

Література

1. Мінчин Б. М. Перечитуючи номери сатиричного журналу / Б. М. Мінчин // Радянське літературознавство. – Випуск 5. – К. : Наукова думка, 1960. – С. 9-26.

2. Колісник Ю. В. Формування суспільної свідомості журнальною періодикою УРСР (1950-1980 рр.) : [монографія] / Ю. В. Колісник. – Київ. нац. ун-т. ім. Т. Шевченка, Ін-т. журн. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2008. – 290 с.

УДК 070.431:654.197(477.62 – 2)

Соколова Н.В., асистент

СПЕЦИФІКА ПОДАННЯ НОВИН НА РЕГІОНАЛЬНОМУ ТЕЛЕКАНАЛІ (НА ПРИКЛАДІ МАРІУПОЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ НОВИН МТБ)

Зважаючи на українські реалії, важливим аспектом сьогодні є дослідження сучасного стану регіональних телевізійних новин Донбасу. Значну роль у цьому питанні відведено

телеканалам міста Маріуполя, а саме телеканалу МТВ. На думку професора Г. Почепцова, соціальні системи досить чутливі до внутрішніх і зовнішніх інформаційних потоків. «Осібний погляд на світ передбачає наявність власних новин та подій, потужних інтерпретаторів, які здатні не лише зі своїх, але й із чужих подій зробити власні новини. На жаль, на сьогодні ми ще не маємо такої власної моделі світу. І це відображається не лише на рівні новин, а й на рівні розвитку країни, адже для цього теж треба знайти, куди саме нам слід прямувати» [1, с. 8]. Цей принцип є важливим при вивченні регіональних новин.

Аналіз підсумкових випусків дає змогу простежити особливості подання новин на регіональному телеканалі. Щонеділі о 20.00 виходить підсумковий випуск Маріупольської служби новин. Досліджуваний період становить 3 роки: з 2014 по 2016 роки включно. Нажаль, не зберігся архів новин до 31.08.2014р у зв'язку з переходом телеканалу на цифрове мовлення. Отже, період дослідження 2014 року становить 4 місяці, починаючи з 31.08.2014 року і до 31.12.2014. за цей час вийшло 11 підсумкових випусків. За 2015 рік вийшло в ефір 46 випусків. За 2016 рік - 50 випусків. До 14 вересня 2014 року підсумковий випуск новин мав назву «События недели» на телеканалі МТВ». А вже з 21.09.14 р. назву було змінено на «МСН: Мариупольская служба новостей» на телеканалі МТВ (итоги недели)». Починаючи з 2015 року з'явилися постійні ведучі: Станіслав Грановський та Юлія Васильєва, які виходять в ефір по-черзі. Тривалість одного випуску варіюється від 30 до 55 хвилин.

Підготовка новинного повідомлення - одна з основних операцій у професійній діяльності телевізійного журналіста. Автор має дотримуватися низки вимог для забезпечення комунікативної ефективності новин. Професор Є. П. Прохоров виділяє три з них [2, с. 19-20].

Перша вимога - новина має містити оригінальні, небанальні відомості. Найпростіший прояв небанальності - новизна інформації, наявність у повідомленнях нових знань, ідей, цінностей, про які ще не знає глядач. Небанальною є і та новина, що покликана відновити в пам'яті факти, події, ідеї, що «відійшли» на периферію свідомості. Небанальною є і та новина, що спонукає активно використовувати раніше одержані відомості для кращого розуміння проблем, дає відповідь на нові запитання.

Друга вимога - новина має бути доступною і легко декодуватися. Вона не повинна викликати труднощів під час сприйняття. Порушення цієї вимоги призводить не просто до нерозуміння повідомлення, а й до пізнавально-інформаційних втрат.

Третя вимога - новина має містити цінні, вагомі відомості, що відповідають проблемам та інтересам аудиторії. Рушійним стимулом у звертанні аудиторії до новинних повідомлень є її суб'єктивні інтереси. Знання інтересів аудиторії і вміння зробити об'єктивно необхідну інформацію суб'єктивно важливою становить суттєву умову ефективного впливу новини на реципієнта.

Нехтування хоч би однією із зазначених вимог позбавляє новинне повідомлення потрібної інформаційної насиченості, обмежує спектр очікувань глядачів. Найголовнішою складовою спектра очікувань у нинішніх умовах є суспільно-політична ситуація в рідній місцевості, в Україні та світі.

Новини маріупольських телеканалів в цілому відповідають визначеним вимогам, але регіональні новини трактують зазначені вимоги дещо по-іншому. Оригінальність тем та фактів на низькому рівні. Новини мають особливість повторювати теми з року в рік відповідно до пори року та притаманних кожній порі подій та заходів. Характерними темами для кожного місяця є:

- січень: новорічні свята, канікули в учбових закладах;
- лютий: день пам'яті Кузьми, день пам'яті героїв Небесної сотні;
- березень: жіноче свято, день народження телеканалу, свято котів, пам'ять Кобзаря;
- квітень: посівні роботи, закриття опалювального сезону, ЗНО;
- травень: травневі свята, останній дзвоник, дні Європи;
- червень: день захисту дітей, річниця визволення Маріуполя, день Конституції;
- липень: день металурга, збір врожаю;

- серпень: день ВДВ, церковні свята Спасу, День Незалежності України, готування до школи;
- вересень: перший дзвоник, початок навчального процесу та все що з цим пов'язано;
- жовтень: опалювальний сезон, робота житлово-комунальних закладів, тарифи і субсидії;
- листопад: готовність житлово-комунальних закладів до морозів та снігопаду, профілактика грипу та ін. ;
- грудень: підготовка до Нового року, підсумкова сесія міської ради, відкриття головної ялинки міста.

Новими темами виступають новини з приводу проведення антитерористичної операції на Донбасі та інша інформація, пов'язана з висвітленням російської агресії проти України. Широко висвітлюються теми безпосередньо пов'язані з Маріуполем. Як приклад - обстріл бойовиками мікрорайону Східного 24.01.2015 року. Спецвипуски МСН виходили о 14.00, 15.00, 16.00, 18.00 та 20.00 [3]. В підсумковому випуску тижня вже аналізувалися причини та наслідки трагедії [4].

Друга вимога - доступність викладу виконується у кожному підготовленому сюжеті. Кореспонденти максимально точно та зрозуміло подають інформацію, а при потребі – пояснюють. Це надає змогу глядачеві правильно сприймати та розуміти новини.

Третя вимога - відповідність новин потребам аудиторії – виконується не в повному обсязі. Теми, що висвітлюються кореспондентами, мають шаблонний характер. Як зазначалося вище з приводу новизни тем, то і з вагомістю інформації ситуація складна. Існують нові та цікаві теми, але вони розраховані на більш зрілу аудиторію. Досить мало проблем висвітлюється молодіжних. Найпопулярніші теми:

- висвітлення діяльності міської ради;
- новини промислових підприємств міста;
- новини та діяльність житлово-комунальних підприємств;
- святкування важливих подій та торжеств.

Мало уваги приділяється висвітленню освітніх закладів, екології, транспорту. Новини країни бо відсутні взагалі, або висвітлюються з позиції близькості до маріупольців. Як приклад, наведемо підсумковий випуск програми за 13.11.2016 р. Тема сюжету: пенсійна реформа в Україні. Спочатку йдуть коментарі офіційних осіб, а саме О. Рєви, міністра соціальної політики України та П. Розенко, віце-прем'єр-міністра України. Далі аналізуються думки пенсіонерів Маріуполя: Світлани Іванівни, Н.Андрєєвої та Наталя Вікторівна [5]. Це створює ефект близькості до глядача і цілком відповідає третій вимозі.

Робимо висновок, що новини Маріупольської служби новин у більшості випадків відповідають вимогам професора Прохорова Є. П. та є над чим працювати. Удосконалення потребує тематичне наповнення, а саме урізноманітнення тем, моніторинг потреб аудиторії, оперативність у поданні інформації. Та є і позитивні моменти: повнота розкриття теми, урахування декількох точок зору, близькість до населення.

Література

1. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни / Г. Г. Почепцов. - К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. - 497 с.
2. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики : [учеб. пособие] / Е. П. Прохоров. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 1995. - 294 с.
3. МСН: підсумки дня. Електронний режим доступу: <http://www.mariupolskoe.tv/news/news-day/terakt-v-mariupole-mariupol-skaya-sluzhba-novostej-itogi-dnya/> (режим доступу: 20.11.2017)
4. МСН: підсумки тижня. Електронний режим доступу: <http://www.mariupolskoe.tv/news/news-week/msn-mariupol-skaya-sluzhba-novostej-telekanal-mtv-itogi-nedeli-4/> (режим доступу: 20.11.2017)
5. МСН: підсумки тижня. Електронний режим доступу: <http://www.mariupolskoe.tv/news/news-week/mariupol-skaya-sluzhba-novostej-itogovy-j-vy-pusk-58/> (режим доступу: 20.11.2017)

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 811.161.2'282.2

Дворянкін В.О., кандидат філологічних наук, доцент

Коломієць С.М., магістрант

ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ЛЕКСИКОЮ ЇЖІ В ГОВІРЦІ СЕЛА НОВОУКРАЇНКА
БІЛЬМАЦЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розмаїття говіркової лексики в останні роки становить в українському мовознавстві значний інтерес. Необхідним є не тільки студіювання складу, структури, походження одиниць різних тематичних і лексико-семантичних груп, а й дослідження словникового складу сучасних українських говірок у лексикографічному й лінгвогеографічному аспектах. Отже, не випадково з кінця ХХ ст. науковці більш докладно вивчають тематичні групи лексики, зосереджують увагу на різних номінаційних процесах тощо. Особливе місце в діалектному словниковому фонді посідає лексика побутової сфери, зокрема назви їжі й кухонного начиння.

Відомо, що харчування відіграє в житті людини першорядну роль, тому й згадана лексика має важливе значення і для мовознавчої науки, і для історії та етнографії. На сучасному етапі у вітчизняній лінгвістиці найменування страв, посуду, начиння вже стали об'єктом наукових зацікавлень. Однак студіювання цього лексичного пласта здійснюється нерівномірно. До сьогодні не охоплено всіх регіонів України. Так, до системно вивчених належать назви їжі в українських говірках Східної Словаччини (З. Т. Ганудель) [1], у східнополіському континуумі (Є. Д. Турчин) [2], у карпатських говірках (Е. Д. Гоца) [3], у східностеповому обширі (Н. Г. Загнітко) [4], у східнослобожанському ареалі (М. О. Волошинова) [5], у буковинському просторі (Л. М. Борис) [6], у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя (В. П. Різник) [7]. Цінним є опис найменувань їжі й кухонного начиння на базі південних ужансько-латорицьких угорських говірок Закарпатської області (Л. Л. Ур) [8].

Актуальність обраної теми зумовлена недостатньою вивченістю назв їжі в українських гетерогенних говірках. Адже зазначену лексику в більшій частині південно-східного простору, зокрема в нижньонаддніпрянському ландшафті, досі не зібрано й не проаналізовано.

Мета розвідки – опис окремих номінацій їжі тваринного походження в сучасній новожитній говірці села Новоукраїнка Більмацького району Запорізької області, що територіально є обширом функціонування українських нижньонаддніпрянських говірок.

Назви їжі тваринного походження утворюють окрему лексико-семантичну групу й досить широко представлені в обстежуваній говірці. Розглянемо деякі найменування.

Так, сема 'свіжовидоєне молоко' репрезентована субстантивованим прикметником *пар'не*. Зауважимо, що в західнополіському континуумі засвідчено ад'єктив *парний*, -а, -е із семантикою 'свіжовидоєне (про молоко)' [9, т. 2, с. 28]. Лексема *парний*, -а, -е характерна й для української літературної мови зі значенням 'такий, що зберіг теплоту живого тіла (про харчові продукти тваринного походження); свіжий' [10, т. 6, с. 72].

Сема 'сметана' представлена загальноновживаним іменником *сме'тана*. Інформант подає коментар, у якому пояснює особливості деяких молочних продуктів: *сме'тана* / *йакиш'*ч'о / *р'ідша* / *р'ажанка* / *а с'лиўки* / *с'лиўки* / *це стопро'центна сме'тана* / *добаў'л'айец'*:а *моло'ко* / *а р'ажанка* / *ш'ч'е'б'іл'ше добаў'л'айец'*:а.

Сема 'кисляк, загусле молоко' виражена номеном *кис'лак*. Зазначимо, що в гуцульському просторі засвідчено іменники *кеслек*, *кислек*, *кіслук*, *самокєша*, *самокиша* 'кисле молоко (без підкваски)' [11, с. 93].

Сема 'сир, продукт, одержаний підігріванням кислого молока й відокремленням сироватки' представлена лексемою *тво/рог*, яка функціонує в обстежуваній говірці під впливом російської мови.

Сема 'сколотини, побічний рідкий продукт, що одержують при збиванні масла з вершків' маніфестована іменником *ско/лотини*. Підкреслимо, що в західнополіському континуумі зафіксовано лексему *сколот'інка* 'відходи при збиванні масла; маслянка' [9, т. 2, с. 151].

Сема 'молозиво, густе молоко корови та ін. перед пологами й у перші дні після пологів' представлена іменником *мо/лозиво*, який властивий і українській літературній мові [10, т. 4, с. 789].

Одним із традиційних способів обробки молока в українців завжди було пряження, під час якого молоко довго парили в печі, потім додавали до нього сметану й через кілька годин отримували ряжанку. Верхній шар пареного молока набував золотаво-коричневого кольору. Для реалізації семи 'коричнева чи кремова плівка, що виникає на молоці, довго пряженому в печі' виявлено номени (морфемні варіанти) *шку/ринка*, *ш/курка*.

Сема 'печення, м'ясна страва – запечене або смажене м'ясо' репрезентована російським запозиченням *жар/койе*.

Сема 'шкварка, піджарений чи вижарений кусочок сала' представлена іменником *шк/варка*. Наголосимо, що в поліських говірках функціонують лексеми *скварок*, *шкварок* 'вишкварка' [12, с. 196].

Сема 'холодець' виражена іменником *холо/дець*. Зауважимо, що в поліському обширі зафіксовано лексему *холодець* із семантикою 'холодний борщ, приготовлений із сироватки, зелені й риби' [12, с. 225], *холодець* 'страва з хлібного квасу, куди додають покриті огірки, зелену цибулю та інші овочі', *холодець* 'холодець', 'страва з хлібного квасу, куди додають покриті огірки, зелену цибулю та інші овочі' [9, т. 2, с. 230]. Крім того, у західнополіських говірках для вербалізації семи 'холодець' виявлено низку номенів, серед яких наявні деривати та словосполучення *холодни борщ* [див.: 9, т. 2, с. 231].

Сема 'яєчня' маніфестована іменником *гла/зун'я* та словосполученням *пе"ре"вер/тачка з йа'йец'*. Інформант подає коментар щодо вживання засвідчених найменувань: *хто гла/зун'я / за'в'іс'імо од'виду / йак во'на з'роблена / чи гла/зун'я / чи пе"ре"вер/тачка ш'ч'е у нас'кажут' / йак на о'бидв'і сторо'ни п'ід'жар'уйец':а / то'д'і пе"ре"вер/тачка з йа'йец'*.

Розглянуті номінації їжі тваринного походження здебільшого активно функціонують в обстежуваній говірці, причому в деяких випадках зазнають впливу російської мови. Перспективним вважаємо комплексне вивчення лексики їжі на матеріалі зазначеної новожитньої говірки.

Література

1. Ганудель З. Т. Бытовая лексика украинских говоров Восточной Словакии (названия пищи, посуды и утвари) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / З. Т. Ганудель. – К., 1980. – 21 с.
2. Турчин Е. Д. Лексика питания в украинских восточнополесских говорах : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Е. Д. Турчин. – К., 1990. – 22 с.
3. Гоца Е. Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах : монографія / Е. Д. Гоца ; відп. ред. І. В. Сабадош. – Ужгород : Гражда, 2010. – 360 с. : іл.
4. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Г. Загнітко. – Донецьк, 2011. – 19 с.
5. Волошинова М. О. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнословобожанських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. О. Волошинова. – Луганськ, 2014. – 20 с.

6. Борис Л. М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Борис Людмила Миколаївна. – Чернівці, 2015. – 330 с.

7. Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Різник Віра Петрівна. – Львів, 2016. – 370 с.

8. Ур Л. Л. Назви їжі й кухонного начиння в південних ужансько-латорицьких угорських говірках Закарпатської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.09 «Фінно-угорські та самодійські мови (угорська мова)» / Л. Л. Ур. – Ужгород, 2004. – 20 с.

9. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 2. – 458 с.

10. Словник української мови : в 11 т. / [ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 4. – 1973. – 840 с. ; Т. 6. – 1975. – 832 с.

11. Гуцульські говірки : короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів, 1997. – 232 с.

12. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.

УДК 821.161.2-1.09Соколовський(043)

Євмененко О.В., кандидат філологічних наук, доцент

ПОЕТИЧНА СПАДЩИНА ОЛЕКСАНДРА СОКОЛОВСЬКОГО

Процеси національно-культурної ідентифікації, характерні для суспільно-політичного життя України останніх десятиріч, зумовили потребу концептуального переосмислення історії вітчизняного письменства. Чимало постатей з української письменницької історії ще донині чекає на кваліфіковану й неупереджену оцінку своєї праці. Особливо це стосується представників найбільш «заплямленої» літературної панорами 20 – 30-х років минулого століття. Серед напівзабутих опинилося свого часу й ім'я Олександра Соколовського – письменника, який сповна пізнав лихої долі митця «в ярмі», розділивши все захоплення і всю зневіру багатьох представників тієї генерації, що прихильно зустріла політичний переворот 1917 року.

«Приписавши» прізвище Соколовського до якогось химерного антирадянського угруповання, «режисери шейнінського вишколу» з НКВС знищили його фізично. Як і Миколу Вороного, Григорія Епіка, Майка Йогансена, Валер'яна Підмогильного, Гео Шкुरुція, сотні інших жертв більшовицького терору.

О. Соколовський плідно займався перекладацькою роботою. Ще в німецькому концтаборі, позбавлений можливості працювати, він перекладав з пам'яті твори російських письменників. Згодом же, володіючи польською, німецькою, французькою і трохи англійською мовами, письменник перекладає українською вірші М. Конопніцької й «Утому» С. Серошевського, «Тартарена Тарасконського» А. Доде і свою улюблену баладу «Робін Гуд», твори Гі де Мопассана, Е. Ожешко і под. Більшість перекладів було зроблено для дочки Зінаїди, яка навчалася тоді в школі. Для того, щоб Зінаїда засвоїла польську мову, батько студіював із нею «Вогнем і мечем» Г. Сенкевича.

Але головною справою Соколовський все ж таки вважав літературну творчість. Як згадує Тетяна Соколовська – дружина письменника: «З юнацьких років, не зважаючи ні на які умови, Соколовський мріє якнай докладніше ознайомитися з літературою не тільки українською, а й з російською, світовою. Де б він не був, куди б не закидала його доля, він намагається використати для цього все, аби ні одної хвилини свого життя, як він казав, не кинути на вітер. Часто працює з останніх сил, жадібно читає все, що тільки може дістати. На каторзі, у в'язниці, де йому довелося пробути кілька років, він вивчає іноземні мови, просить

надсилати йому замість продуктів книжки, перекладає твори Міцкевича, Гейне, Гете» [1, с. 6].

Дебютував О. Соколовський у поетичному жанрі. Один із перших його творів – вірш «Вже рік пройшов» (опублікований у березні 1918 року) – засвідчив тяжіння митця до соціальної проблематики. Соколовський-поет з боєм констатує, що «жовтневий вихор» не приніс українському народові сподіваної волі. Реальна дійсність («терни») різко дисонувала з мріями, тому у вірші відсутня характерна для революційних романтиків патетика. Тут лише висловлюється сподівання на краще.

Під впливом родинного оточення з'являється віршована «Казка про собачку» (1921), де О. Соколовський у гумористичній тональності відтворює доволі скрутні обставини тогочасного життя власної сім'ї.

Слід заважити, що 20-ті роки минулого століття були позначені не лише різного роду суспільно-політичними перипетіями. Це був період, коли відбувалися докорінні зміни в письменстві, та й у культурному житті загалом. «1920-ті роки були часом небаченого розквіту, відкриттів і сподівань в українській культурі, - пише О.Субтельний. – Цей багатогранний спалах творчої енергії став можливим завдяки тому, що зайнята насамперед збереженням політичної гармонії комуністична партія ще не підпорядкувала собі культурну діяльність. Поширення ж україномовної освіти створило українській культурі таке широке підґрунтя, якого вона давно не мала на Східній Україні. Вперше українська культура могла розраховувати на підтримку з боку держави, оскільки такий важливий заклад, як наркомат освіти, контролювали пристрасні українські патріоти – Гринько, Шумський та Скрипник» [2, с. 484].

Свідченням оновлення української літератури на шляхах модернізму була, зокрема, творчість письменників-неокласиків (М. Рильський, М. Зеров, М. Драй-Хмара, О. Бургардт, П. Филипович та інші). Своєрідними художніми моделями їхньої творчості стають «аристократизм духу», інтелектуалізм, естетизм, гармонія між раціональною та почуттєвою сферами особистості. Олександр Соколовський не належав до угруповання неокласиків, хоча, очевидно, симпатизував їм. Свідченням є звернення письменника до художнього моделювання постаті сильної особистості, яка поривається у безмежні простори Всесвіту, і стає жертвою власного безумства. Отже, наслідуючи неокласиків, у своїй поемі «Ікар» (1922) Соколовський звертається до античної міфології – грецького міфу про Дедала та Ікара. Вважаємо цілком закономірним, що на тлі поживавлення українського національного руху, відродження національної свідомості письменник звертається до міфу, характерного для періоду пізньої класичної міфології, коли наперед виступали герої, які самостверджуються не силою і зброєю, а майстерністю й винахідливістю.

О. Соколовський у поемі звертається й до актуальної проблеми місця та призначення митця, мистецтва в суспільстві. Перед читачем – талановитий скульптор Дедал, для якого творити прекрасне – це і є життя. Він мало цікавиться тим, хто буде милуватися його створінням: могутній цар чи потворна істота. Найважливіше – сам процес творення прекрасного. Ікару важко зрозуміти свого батька. Для нього є несумісними поняття рабства і творчості: вони унеможливають існування одне одного. Хлопець намагається переконати батька, що його праця, його мистецтво – ніщо. Згодом про це забудуть, лабіринт зруйнують, а, отже, - його намагання позбавлені майбуття, його праця – тлінна. Витвір не прославить митця. Він - раб на цьому острові.

У фіналі поеми О. Соколовського звучать життєстверджуючі мотиви. На тверде переконання автора, Ікар не вмер, оскільки йому вдалося сміливо розірвати невільницькі пута, «земні ланцюги». Поему «Ікар» за життя О. Соколовського так і не було надруковано. Це можемо пояснити тим, що вона була однією з перших спроб молодого письменника, яку він сам вважав не дуже вдалою. Слід сказати, однак, що написання «Ікара» свідчило про потребу поета в естетичній самореалізації через художній світ античності.

Найбільшим поетичним твором О. Соколовського є «Поема одного життя» (1923), ідейним пафосом якої М. Сиротюк свого часу вважав «... уславлення величі соціалістичної

революції, нездоланної мужності й відваги тих, хто звершив її і буде новий світ...» [3, с. 6]. Однак уважне прочитання твору, попри відчутну тут напівширу революційно-патріотичну тональність, переконує в іншому. Основна думка поеми передовсім гуманістична. Соколовському болять національна руїна – матеріальна й духовна, спричинена братовбивчою бійнею. У «відступництві» головного героя твору від боротьби звучить протест поета проти насильства, терору, моральної деградації, що їх породжувала громадянська війна. Отже, письменник ніби «сперечається» і з жовтневим переворотом, і з війною, висуваючи наперед глибоко гуманістичні ідеали.

Поетична спадщина О. Соколовського невелика за обсягом, не позначилися на ній і новаційні художні віяння. Тим часом, вона посідає певне місце в літературі своєї доби. Виділемо характерні стильові ознаки поетичних творів письменника: тяжіння до сюжетності; використання метонімічного прийому умовчання, недомовленості; замкнута побудова вірша; гуманістичний пафос.

Нагадаємо й про те, що писав Соколовський у часи, коли творча особистість змушена була підкорятися ідеологічним догмам. «Писать про активність я мушу, забувши про людську душу», – зізнавався тоді Михайль Семенко. Йшов процес адаптації митців до проголошеного партією «будівництва соцреалізму» на культурному фронті, що велося під прапорами класового світогляду. Жертвами трагічної доби стали П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра, Л. Первомайський... Не був виключенням і О. Соколовський. Однак у його поезії немає популярних того часу кволо-силуваних гасел, ультрареволюційних фраз, революційної патетики. Соколовський змушений був пристосовуватися, шукаючи при цьому розради або у стародавній міфології (поема «Ікар»), або в історичному минулому (вірш «Народовольці»), зрештою, – у власній родині («Казка про собачку»). Письменник, поза сумнівом, усвідомлював, що жовтневий переворот, як і громадянська війна, несли з собою нову жорстоку несправедливість («Поема одного життя»), однак це усвідомлення мусив завуальовувати згадками про «правди час».

Література

1. Моргаєнко П. Життя і творчість Олександра Соколовського // Соколовський О. О. Твори : В 2-х т. – Т. 1 – Київ : Дніпро, 1971. – С. 5 – 19.
2. Субтельний Орест. Україна : історія / Орест Субтельний. – Київ : Либідь, 1993. – 720 с.
3. Сиротюк М. Й. Олександр Соколовський і його твори про народництво // Соколовський О. О. Герої змов. Діалогія. – Київ : Дніпро, 1966. – С. 5 – 18.

УДК 821.161.2-143

Мельничук І.В., кандидат філологічних наук, доцент

ЖАНР ЛЯМЕНТУ В КОНТЕКСТІ ТАНАТОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ УКРАЇНСЬКОЇ БАРОКОВОЇ ПОЕЗІЇ

Українське бароко є епохою, яка виробила естетичні, духовні й політичні ідеали нашої нації, вивчення цієї системи не можливе без детального дослідження всіх художніх явищ, що входять до його мистецької скарбниці. Значне місце в розв'язанні питань теорії і практики барокової літератури посідає вивчення комплексу панегіричної поезії взагалі, і зокрема тієї його частини, яка обслуговувала сакральну сферу – сферу Смерті.

Драматичні події вітчизняної історії XVII активно впливали на також формування світоглядних основ національної барокової традиції: гострі конфесійні суперечки та зіткнення, тривалі збройні конфлікти з численними жертвами та руйнуваннями давали можливість особливо гостро відчувати нікчемність і хисткість дочасних людських прагнень. Бароко, з його загостреним відчуттям вселенського катастрофізму, досить часто зверталося

до образу смерті, що дозволяв наочно і переконливо продемонструвати всевладний закон загибелі і руйнації усього земного.

Таким чином барокове світосприйняття бачиться суголосним з настроями нестабільного і смутного сьогодення, яке знаходиться у пошуках впорядкованості і визначеності. Відповідно **актуальною** вважаємо спробу прослідкувати, як саме формувалися макабричні мотиви в українській поезії початку XVII століття в контексті загальноєвропейських тенденцій барокового мистецтва, дослідити жанрові особливості панегіриків «на погреб», їх образну систему з огляду на особу покійного.

Теоретичне підґрунтя статті становлять праці вітчизняних дослідників української барокової літератури – В. Кречотня, Б. Криси, Л. Ушкалова, А.Макарова, Д. Чижевського, В.Шевчука та ін., а також історико-філософські та культурологічні студії Ф. Ар'єса, В. Бичкова, медієвістичні студії Й. Гейзінги, У.Еко, А. Гуревича тощо.

«Лямент по отцу Іоанну Васильевичу» був надрукований Павлом Домжив-Лютковичем-Телицею, відомим як громадський та церковний діяч, проповідник, учитель, письменник, ієромонах, друкар і засновник Угорцівської друкарні. Павло разом зі своїм помічником Сильвестром працювали також на Волині – у Загорівському монастирі, та, на запрошення Луцького Христовоздвиженського братства, – у Луцьку. Саме тут у 1628 році і був опублікований панегірик на смерть пресвітера Луцького братства, ієрея Івана Васильовича.

Панегірик являє собою низку віршів-орацій, призначених для декламування. До його складу увійшли: 1) **Лямент**, автором якого є чернець Луцького братського монастиря, ієродиякон Давид Андрієвич (саме йому довгий час приписувалося авторство усього твору); 2) **Трен** нищих спудеїв Луцької братської школи, автор – Григорій Соминівч, пенітарх Луцької братської школи; 3) **Еклегія**, автор – Іоанн Карпович; 4) Анаграма + вірш, де анаграма відіграє роль епіграфа по відношенню до тексту вірша; 5) **Епітафіон**. Дві останні частини довгий час ідентифікувалися як анонімні, оскільки підписані були перший – рядком з букв та складів, і другий – анаграмою. Проте розшифрування анаграм О. Ткаченко дозволило дізнатися імена авторів – це братчики Луцького Христофоздвиженського братства – Костянтин Яцкович та Іоанн Волкович.

Таким чином, у творі представлені фактично усі жанри, що формують танатологічно-ігровий дискурс барокової літератури. Окремо слід відзначити наявність у панегірику творів курйозної поезії. *Курйозний вірш*, як відомо, сфокусував у собі основні риси барокового стилю: синтез мистецтв, декоративність, ігрове начало, підвищену увагу до форми. Теорія курйозної поезії розвивалася головним чином у межах поетик. З огляду на це курйозна поезія часто тлумачилася як така, що мала своїм завданням розвинути в учнів поетичну техніку, і, водночас, бачилася бароковими поетами як самодостатній вид літературної творчості.

Ляментові Давида Андреевича передуює вступне слово в обрамленні чотирьох епіграфів: два на початку, і два після нього. Ключовим при цьому є останній, що являє собою цитату з Книги Чисел, згадано про смерть Аарона та тридцятиденну скорботу, у яку поринув народ Ізраїля по його смерті.

Характеризуючи праведні діяння отця Іоанна, Давид Андреевич використовує алюзії на Старозавітні сюжети Пятикнижжя, Чисел, Книги Царств, Книги Суддів, уводячи в текст образи біблійних праведників Йосипа та Самуїла.

Так, друга частина ляменту Андреевича набуває особливої емоційності за рахунок використання численних анафор (дієслова *плачте* та *вспомните*): Зростає також частотність використання образу *пролитих сліз* у різноманітних варіаціях.

«**Трен спудеїв братської школи**» Григорія Соминовича містить такі традиційні для голосінь компоненти: 1) нарікання на сирітську долю (спудеї втрачаючи учителя і наставника); 2) перелік чеснот небіжчика (людина, яка опікувалася школярами – одягала, годувала під час голоду, лікувала під час епідемій); 3) звертання до Смерті з наріканнями (позбавила їх захисника) та прокляттями.

Еклегія Іоанна Карповича передає загальний смуток і плач за померлим, позначена роздумами про марність земного життя і нерозбірливість смерті. Також важливим елементом є ушляхення добрих справ померлої особи, про внутрішній світ, необхідність через добрі справи заслужити царство небесне, яке є звільненням для людської душі. Акцентованим є мотив *ars moriendi* – автор наголошує на необхідності готувати себе за життя добрими справами до переходу у вічність, оскільки Смерть постає перед людиною завжди несподівано, і тоді гірко і страшно помирати грішнику, для праведного ж це тільки перехід у Царство Небесне.

Канон елегії на смерть містить не лише роздуми про смерть та життя, йдеться, радше, про вічність естетичних та етичних цінностей. Для автора важливо не лише донести свій біль з приводу втрати, а й зацентувати увагу на цінності втраченого.

Частина четверта, як вже зазначалося, містить твори курйозної поезії: анаграму (різновид граматичної курйозної поезії) та акровірш (різновид шрифтової курйозної поезії).

Отже, панегірик «Лямент по отцю Іоанну Василевичу» об'єднав характерні для танатологічного дискурсу жанри ляменту, трену, елегії та епітафію в декламаційний комплекс, призначений для виголошення під час ритуалу поховання. Твір позначений наявністю макабричних мотивів минулості і швидкоплинності людського життя (*vanitas vanitatum*), необхідності ретельної підготовки до переходу в інший світ (*ars moriendi*), образів, що стверджують нетривалість та ілюзорність людського існування; Смерть постає як сувора і невідворотна сила, опиратись якій людина невмозможливо. З огляду на духовний сан небіжчика спостерігаємо наявність численних образів біблійних патріархів – Іакова, Мойсея, пророка Самуїла, першосвященника Аарона тощо. Суто бароковій стилістиці відповідають наявність поєднань релігійних та світських мотивів, образів Святого Письма та античної міфології. Синтез мистецтв, декоративність, ігрове начало, підвищену увагу до форми як питомі барокові риси репрезентують вписані у панегірик на погреб зразки курйозного віршування. Іван Василевич постає у творі як людина, віддана ідеалам християнської доброчесності та милосердя, його життєвий шлях – це шлях служіння людям, свідомо обрана позиція заступництва православної пастви в умовах жорстких конфесійних протистоянь.

Література

1. Арьес Ф. Человек перед лицом смерти: Пер. с фр./ Общ. ред. Оболенской С.; Предисл. Гуревича А.Я. / Ф. Арьес. – М.: Прогресс-Академия, 1992. – 526 с.
2. Андрієвич Давид Лямент по святоблуде зошлом, велебном господину отцу ІоаннѢ Васильевичу, презвитери.// Українська поезія кінця XVI – середина XVII ст./ упор. В.П. Колосова, В.І. Крекотень, М.М.Сулима. – Київ: Наукова думка, 1978, 1992. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/ukrpoeetry/anto.htm>
3. Ткаченко О.П. Курйозна поезія в українській бароковій літературі/ Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / О.П. Ткаченко; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1999. – 20 с.
4. Ушкалов Л.В. З історії української літератури XVII–XVIII століть / Л. Ушкалов. – Харків: Акта, 1999. – 216 с.
5. Хейзинга Й. Осень Средневековья / Й. Хейзинга. – Пб.: Издательство Ивана Лимбаха, 2011. – 768 с.

УДК 811.161.2'373.7 (043)

Мороз О.А., кандидат філологічних наук, доцент

Тютюма Т.С., магістрант

ПОРІВНЯЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА

Семантичне значення та форма вираження фразеологізмів завжди перебуває у полі зору лінгвістів. Адже фразеологізми є стійкими народними висловами – стереотипами. Основу

процесу фразеологічної номінації складає фразеологічне переосмислення значення, як один із способів пізнання дійсності у свідомості людини. Внаслідок переосмислення, реальні або уявні особливості відображених об'єктів відтворюються відповідно до встановлених між ними зв'язків. Похідна форма використовується для вторинного чи третинного найменування шляхом переносу назви та семантичної інформації з денотату прототипу фразеологізму відповідно на денотат самої фразеологічної одиниці (ФО)[1, с. 132-133].

Питаннями аналізу внутрішньої форми фразем на матеріалі різних мов у вітчизняному мовознавстві займалися Н. Дем'яненко [2], О. Каракуця [3], І. Заваринська [4], М. Пасюківська [5], Б. Лабінська [6] та ін. У своїх розвідках науковці визначають, що значення фразеологізму як складеної, цілісної фраземи створюється метафоричними або метонімічними переосмисленням складових слів-компонентів.

Об'єктом нашої розвідки є представлення механізму творення фразеологізмів-стереотипів за допомогою порівнянь. Оскільки порівнюватись можуть предмети, явища різного семантичного поля, ця частина містить метафоричність, переносність, отже, сама ця детермінована частина порівняльної конструкції й становить собою фразеологізмів.

Фразеологізм *як вогню вхопити* [7, с.144] вживається зі словами прийти, приїхати у значенні 'на дуже короткий час'. Значення цього фразеологізму, на нашу думку, обґрунтовано ірреальністю дій, тобто неможливістю вхопити вогонь. Якщо припустити, що мається на увазі тримати руку у вогні, то це також людині підвладне на короткий проміжок часу.

Фразеологізм *як у воду намочений, як у воду опущений* [7, с. 530] уживається у значенні 'незадоволений, засмучений, зажурений, злий'. Семантичне значення цього стереотипізованого фразеологізму аргументовано тим, що як правило опускають у холодну воду, а відтак вона викликає у людини стрес, що проявляється реакцією реципієнта такою як: незадоволеність, злість та ін.

Особливо негативна оцінка виявляється у фразеологізмах, побудованих на контрасті лексичних компонентів, наприклад: *робить як мокре (мерзле) горить* 'дуже повільно, мляво, не поспішаючи' [7, с. 402]. Можемо припустити, що потрактування цього фразеологізму закладено у словах-компонентах та відображають несумісність понять – мокре не горить, або майже не горить.

Поширене явище у порівняльних фразеологізмах – їх варіативність. Варіюються рівнозначні сполучникові слова «як», «мов», «немов», «наче», «що» тощо, а також периферія порівняння – переважно обставини і додатки: *як (мов) на гарячій вугіллі сидіти* – 'бути у стані дуже сильного схвилювання, збудження' [7, с.160], *як ножем відрізати* – 'сказати щонебудь дуже різко, категорично' [7, с. 126], *як шовковий* – 'дуже покірний, слухняний' [7, с. 967];

Структура фразеологічних порівнянь є дискусійним питанням компаративної фразеології. Так В. Огольцев відстоює позицію, щодо тричленної структури фразеологізмів, де елемент А – суб'єкт порівняння; 2) елемент В – об'єкт порівняння; 3) елемент С – основа порівняння. Однак більшість фразеологізмів мають властивість сполучатися не тільки зі сталим словом, а багатьма, що зумовлене не суттєвістю об'єкта порівняння, що є перемінним, наприклад: *Катере! – кажу я їй, - так ти діло робиш* (І), *голубко, як мокре горить* (ІІ)! (Марко Вовчок); *В тому ж темні* (І), *як мерзле горить* (ІІ), *взялися завдруге лагодити риштовання* (О. Гончар). А тому мають двокомпонентну структуру.

Порівняння вживається для підсилення ознаки, предмета або дії, що можна простежити на прикладах: *червоний як рак, як печений (варений) рак* – 'дуже червоний' [7, с. 593], *жовтий, як віск* – 'дуже, надзвичайно жовтий' [7, с. 111];

Отже, говорячи про фразеологізми порівняння не слід забувати, що фразеологічні одиниці є вторинною номінацією, тобто переосмислюються людиною на різних етапах життя. Це переосмислення як правило ґрунтується на метафоричному та метонімічному перенесенні. Порівняння, як механізм переосмислення, полягає у зіставленні одного предмета з іншим для того, щоб глибше розкрити, яскравіше змалювати його.

Література

1. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А.В. Кунин. – М.: Высш. шк.; Дубна: Изд. центр «Феникс», 1996. – 381 с.
2. Дем'яненко Н.Б. Польські фразеологічні одиниці на позначення ментальних властивостей людини: структурно-семантична та формально-граматична характеристики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.03 / Н.Б. Дем'яненко. – К., 2003. – 23 с.
3. Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Каракуця. – Харків, 2002. – 19 с.
4. Заваринська І. Ф. Лінгвокультурна мотивація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 / І. Ф. Заваринська. – К., 2010. – 22 с.
5. Пасюківська М. В. Зоонімічна лексика в польській фразеології : склад, семантика, функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.03 / М. В. Пасюківська. – К., 2009. – 18 с.
6. Лабінська Б. І. Німецькі фразеологізми з компонентом на позначення фізичного стану людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Б. І. Лабінська. – Л., 2004. – 20 с.
7. Фразеологічний словник української мови / Уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К., 1993. – 686 с.

УДК 81.25 (075.8)

Нікольченко М.В., кандидат філологічних наук, доцент

ПЕРЕКЛАДИ БІБЛІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ХІХ СТ. (П. МОРАЧЕВСЬКИЙ, П. КУЛІШ, І. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ)

Перекладацька діяльність письменників ХІХ століття в Україні пов'язана, перш за все, із бажанням зберегти українську мову, яку всіляко забороняла самодержавна влада. Показовою є боротьба за українську мову на початку ХІХ століття. Вже заявили про себе на повну силу І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемівський. Національне розбудження українців кінця 40-х рр. вилилося у створення Кирило-Мефодіївського братства, яке спонукало українську інтелігенцію до обговорення питань про організацію недільних шкіл із викладанням в них предметів українською мовою, зокрема Святого Письма. Для цього потрібні були підручники. Поетичні переспіви 10-ти Псалмів Давидових уже були здійснені Т. Шевченком у 1845 році, деякі псалми переклав П. Гулак-Артемівський. Ці переклади пізніше високо поцінував М. Зеров. У 1861–1862 рр. у Петербурзі за ред. В. Білозерського, активною участю М. Костомарова та П. Куліша виходив журнал «Основа», у якому обґрунтовувалися національні права українців та піднімалося питання про створення підручника з вивчення Біблії українською мовою.

На надзвичайно складну працю – переклад Біблії українською літературною мовою – зважився П. Морачевський. «На цій ниві поет був одним з перших, якщо взагалі не найпершим у донесенні Божого слова до українців, предтечею аналогічної діяльності П. Куліша та І. Нечуя-Левицького» [1, 15]. Сучасники П. Морачевського згадували, що для перекладу Біблії поет поглиблював знання мов, порівнюючи старослов'янський і латинський тексти книги. Спочатку були перекладені Євангелія. У листі до митрополита санкт-петербурзького і новгородського Ісидора 28 вересня 1860 року П. Морачевський писав, що божественні істини «з усією простотою, ясністю Євангельського вчення виражені природною, цілком зрозумілою кожною мовою, з якою зливаються всі ідеї і поняття народу,

осіяли б темний розум найяснішим і душеспасительним світлом Віри й очистили б хитку моральність народну далеко швидше і глибше, ніж всі вчені тлумачення» [1, 17]. Але Синод православної церкви, куди П. Морачевський звернувся за дозволом на видання свого перекладу Євангелій, категорично заборонив таке видання. Під впливом Валуєвського (1863) та Емського (1876) указів навіть Боже слово для українців їхньою рідною мовою вважалося виявом сепаратизму, підривом великодержавних устоїв. Але просвітник народу на цьому не зупинився. Він продовжував працювати над перекладами різних частин Біблії. Дослідники П. Хропко і Ф. Кейда [1, 18] наводять дані, щодо праці П. Морачевського дуже прихильно поставився славетний філолог – академік І. Срезневський. Відділення російської мови і словесності Імператорської Академії наук доручило І. Срезневському, та іншим знавцям української мови О. Микитенку і О. Востокову скласти обґрунтовану записку про якість перекладених П. Морачевським Євангелій. Така записка була укладена. В ній вчені констатували бездоганність перекладу. Було зазначено, що цим перекладом розпочато нову епоху в літературній освіті українців. Академічне відділення погодилося з думками вчених і ухвалило просити дозволу Синоду на друкування перекладів Євангелій. Та церковники відмовили навіть ученим. Але П. Морачевський не полишав своєї праці. У кінці 1864 року він передав на зберігання у бібліотеку Академії наук свій повний рукописний переклад Нового Заповіту. Окрім того, у 60-х роках він здійснив інтерпретацію українського Апокаліпсису та Псалтиря, що свідчить про те, що він ніколи не забував про свою просвітницьку місію українського народу шляхом перекладу на українську мову видатної пам'ятки світової культури, працював над створенням підручника з вивчення святого письма українською мовою. Більш-менш розлого про внесок П. Морачевського у перекладацьку діяльність ми розповіли тому, що до виходу книги про нього [1] навіть філологічній громадськості був майже невідомим його внесок в українську літературу та в перекладацьку діяльність зокрема. Співавтором цього видання був світлої пам'яті доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології Маріупольського державного університету Ф.Ф. Кейда.

Дещо пізніше за переклад Біблії українською мовою взявся П. Куліш. Він систематично працював у царині перекладу, твердо переконаний, що найвидатніші світочі європейського письменства мають стати здобутком письменства українського. Не знижуватись до популярного переказу для простолюду, а навпаки, дорівнятись вершин творчої думки – такою уявлялися перспектива і завдання українського перекладу романтикові Кулішеві. Він переклав Біблію, але за свого життя йому вдалося видати лише Новий Заповіт, та й то за межами Російської імперії. Повна україномовна Біблія побачила світ вже після смерті П. Куліша, у 1903 році. Цю працю довершували І. Нечуй-Левицький та І. Пулюй. Оскільки П. Куліш інколи допускався вільного перекладу біблійних текстів, а І. Пулюй, добре знаючи грецьку мову, редагуючи цей переклад, додав до нього ще більше галицизмів, ніж Куліш. Ця обставина не сприяла тому, щоб кулішівський переклад став взірцем літературної української мови. На початку XX століття постала необхідність здійснити новий переклад Біблії, який би відповідав вимогам сучасної літературної мови. За цю нелегку справу взявся видатний діяч українського відродження XX століття І. Огієнко – митрополит Іларіон. Куліш працював над своїм перекладом майже 30 років, а І. Огієнко побачив результат своєї праці лише через 42 роки – у 1962 році. «Багатовіковий процес» перекладу Біблії триває і далі [2]. У XX столітті побачили світ три повні переклади Біблії українською мовою. Крім перекладів П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, І. Пулюя (Відень, 1903), І. Огієнка (Лондон, 1903), здійснив переклад Книги Книг І. Хоменко (Рим, 1963). Окрім повних текстів Священної Книги над окремими перекладами працювали М. Шашкевич, О. Бачинський, М. Кравчук, Т. Галущинський, В. Дзьоба. Як зазначив М. Москаленко, переклади і переспіви окремих тем і сюжетів Священної історії «неминуче опинялися в серцевині найбільш стрижневих творів української літератури Нового часу» [2]. Як зазначає дослідник, переклад не став для України фактором суто літературним, він стоїть у самому осередді національної культури. До перекладів Біблії звертаються і діячі культури сьогодення. Забігаючи дещо наперед,

звертаємося до наступної інформації. 13 вересня 2009 року у приміщенні Західного регіонального відділення Українського біблійного товариства у Львові відбулася презентація четвертого повного українського перекладу Святого писма – Острозької Біблії. Здійснив цей переклад Рафаїл Турконяк – доктор богослов'я, професор Острозької академії [3]. Над цим перекладом Р. Турконяк розпочав роботу у 1973 році в Римі і закінчив майже через 30 років. У березні 2007 року Рафаїлу Турконяку Указом Президента України була вручена Шевченківська премія за переклад Острозької Біблії. Вперше така титанічна робота була поцінована належним чином [4, 289].

Література

1. Морачевський П.С. Твори / П.С. Морачевський; упоряд. текстів, авт. передм. та прим.: П.П. Хропко, Ф.Ф. Кейда. – К.: Логос, 2001. – 339 с.
2. Москаленко М.Н. Нариси з історії українського перекладу / М.Н. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 3. – С. 174–194.
3. Новий переклад Біблії – українською друкується вперше [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/blog/43260>.
4. Жаркова Є.М. Теорія і практика перекладу: підручник / Є.М. Жаркова, М.В. Нікольченко, Т.М. Нікольченко; Маріупольський державний університет. – Маріуполь, 2013. – 436 с.

УДК 821.161.2-32.09 "189/191" (045)

Хорошков М.М., кандидат філологічних наук, доцент

ЧАС І ПРОСТІР У НОВЕЛАХ М. ЯЦКОВА, Ю. БУДЯКА, О. ПЛЮЩА, КАТРІ ГРИНЕВИЧЕВОЇ ЯК ВИЯВ ЕСТЕТИКИ МОДЕРНІЗМУ

Мистецтво межі ХІХ – ХХ віків позначене домінуванням форми над змістом, активним експериментаторством у царині формотворення. В літературі епохи модерну йдеться, зокрема, про пошук нових наративних стратегій (альтернативних традиційним формам розповіді від першої чи третьої особи), форм рецепції навколишньої дійсності та стилевих модифікацій (стильовий еклектизм, синкретизм елементів різних естетичних систем) тощо. Наслідком цього є поява різних за естетичними пріоритетами та формозмістовими шуканнями напрямків: символізм, імпресіонізм, експресіонізм, футуризм, сюрреалізм тощо.

В українському літературному просторі кінця ХІХ – початку ХХ ст. спостерігаються аналогічні західноєвропейським процеси оновлення поетики художніх текстів, урізноманітнення формозмістових елементів: від пошуку нових тем (життя міста, інтелігенції, маргінальних прошарків суспільства) до варіювання наративних моделей (застосування прийомів потоку свідомості, монтажної композиції), від жанрово-видових модифікацій (формування нової жанрової системи прозописма – образок, нарис, шкіц, замальовка, етюд, поезія в прозі тощо) до творення нової реальності, в основі якої заперечення мімітичного принципу мистецтва й намагання показати трансцендентне, позачасове.

Як показують спостереження, метафізичність часу і простору (властиво, його умовність, трансцендентність) виступає чи не найпоказовішою ознакою новел М. Яцкова ("Лісовий дзвін", "Діточа грудь у скрипці", "Архитвір", "Дівчина на чорнім коні") О. Плюща ("Палкий мисленник і учитель"), Ю. Будяка ("Молох"), Катрі Гриневичевої ("Як згасне день..."). У структурі модерністських текстів М. Яцкова художній простір формується крізь призму авторських естетичних уявлень, схильності до синтезу мистецтва слова, живопису, музики. Сам письменник визначав естетичні пріоритети своєї творчості як "Синтез природи, її життя в красках і звуках..." [1, с. 56]. В цій сентенції відчувається рефлексія постулату стильової єдності й синтезу мистецтв, який, за цілком слушним спостереженням Агнешки Матусяк, був пріоритетним для світогляду молодомузівців, як і для символізму чи мистецтва

добі сецесії взагалі і пов'язував в оригінальну цілість поетичне слово, символіку, настроєність із музично-пластичними елементами [2, с. 39]. Звідси, на мій погляд, і своєрідна недовіра до реальності, поривання у “вищі сфери”, прагнення творити нову естетичну дійсність.

Усвідомлення відсутності світової гармонії (провідний мотив творчості як М. Яцкова, О. Плюща, Ю. Будяка, так і всіх символістів рубежа XIX – XX ст.) позначилося на тональності описів місця. Переважають похмурі візії, лише частково співвідносні з реальною дійсністю, і сповнені відчаю, жаху перед безкінечністю людського страждання та смертю. Так, у новелі Ю. Будяка “Молох” переживання людиною екзистенції буття оформлюється у суцільній метафорі – страшна хода Молоха, який залишає по собі “Жах, муки й смерть”. Простір твору нагадує апокаліптичні картини одкровення Іоанна Богослова. Маємо на оці схожі картини тотальної руйнації, нищення всього живого, ситуацію кінцясвіття.

В новелі Катрі Гриневичевої “Як згасне день...” простір і час постає невизначеною метафізичною категорією, окресленою сірими, похмурими тонами (“чорне озеро”, “болото”, “темінь нічної години” тощо), покликаними відтворити настрій “смертної скуки”, цілковитої безнадії, який панує в середовищі ув'язнених в концентраційних таборах українців Австро-Угорської імперії часів Першої світової війни. Невизначеність і трансцендентність часо-простору на початку твору конкретизується в кінці – цілком локалізоване місце – концтабір для переселенців і зрештою вся країна. Обриси останньої, втім, також позбавлені чітких дефініцій, виписані за допомогою ряду метафоричних апокаліптичних картин і образів. В новелі привертає увагу й ототожнення земної дійсності з храмом (окремі елементи “обожествлення” простору знаходимо й у М. Яцкова в новелі “Архівір”). Маємо справу з елементами міфологічно-пантеїстичного світогляду, актуалізованого модерними напрямками мистецтва й філософії порубіжної доби (сецесією, символізмом та неоромантизмом, філософією А. Шопенгауера та Ф. Ніцше).

Осмислюючи феномен метафізичності простору і часу в новелах М. Яцкова, О. Плюща, Ю. Будяка, Катрі Гриневичевої, слід завважити кілька суттєвих, на мій погляд, моментів. Насамперед, впадає в око відсутність цілісної просторової картини – маємо справу з фрагментами дійсності, які лише дотично співвідносяться з реальним світом, а натомість витворюють нову реальність. Художній простір новел позначений, з одного боку, рисами екзистенційної абсурдності, апокаліптичності буття (“Молох” Ю. Будяка, “Як згасне день...” Катрі Гриневичевої), а з іншого – презентує поривання у вищі сфери існування (“Архівір” М. Яцкова, “Палкий мисленник і учитель” О. Плюща). По-друге, провідним принципом побудови метафізичного простору зчаста виступає асоціативність мислення (елементи потоку свідомості) та музична поетика. Музика в творах досліджуваних митців стає засобом поєднання двох світів – реального та метафізичного, трансцендентного (“Діточа грудь у скрипці” та “Adagio consolante” М. Яцкова).

Ясна річ, що обсяг доповіді не дає можливості для повноцінного аналізу поставленої проблеми. Тому цей виступ – це радше спроба окреслити питання часопросторових координат художнього світу новелістики кінця XIX – XX ст., означити контури для майбутніх досліджень феномену метафізичного, трансцендентного простору, що виступає однією з найпоказовіших характеристик української модерної літератури доби *fin de siecle* з її особливою естетикою та світоглядними засадами.

Література

1. Яцків М. Смерть бога / Михайло Яцків. – Львів, 1913. – 97 с.
2. Матусяк А. Сецесійний дискурс письменників “Молодої музи” / А. Матусяк // Слово і час. – 2008. – №6. – С. 35 – 50.
3. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / Упоряд. і прим. Є.К.Нахліка; Вступ. ст. І.О.Денисюка; Ред. Н.Л.Калениченко. / Є.К. Нахлік, І.О. Денисюк, Н.Л. Калениченко. – К.: Наук.думка, 1989. – 688 с.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 372.2.016:796

Андрєєва М.Ф., асистент

СПІЛЬНА ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧА РОБОТА ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА РОДИН ВИХОВАНЦІВ

Питання збереження та зміцнення здоров'я дітей й досі залишаються актуальними. Результати наукових досліджень засвідчують стійку негативну динаміку стану здоров'я дітей, починаючи з раннього віку. Тому великого значення набуває пошук шляхів оновлення змістовно-організаційних аспектів фізкультурно-оздоровчої роботи, спрямованої на задоволення природної потреби дитини в рухах, активізації рухової діяльності, забезпеченні умов для залучення дітей до здорового способу життя.

Зважаючи на комплексний характер проблеми збереження та зміцнення здоров'я дітей, в організації фізкультурно-оздоровчої роботи дошкільний навчальний заклад має тісно взаємодіяти із родини своїх вихованців. Ми виходимо з того, що турбота батьків про здоров'я своїх дітей є одним із завдань сімейного виховання. Дошкільний навчальний заклад виступає дієвим партнером родини в організації фізкультурно-оздоровчої роботи, спрямованої на фізичний розвиток малюків, зміцнення їхнього фізичного та психічного здоров'я.

Питання співпраці дошкільного навчального закладу з батьками з різних аспектів сімейного виховання дітей знайшли відображення в працях Є. Арнаутова, Г. Беленької, О. Богиніч, О. Зверєвої, Н. Кот, М. Машовець та інших. Педагогічна взаємодія навчальних закладів і родин у фізичному вихованні особистості дитини стала предметом наукового інтересу А. Акбарова, С. Бабюк, М. Безрукого, Л. Лохвицької, Б. Шияна, Н. Семенової. Науковці переконливо доводять провідну роль сім'ї у процесі збереження та зміцнення здоров'я дитини, обґрунтовують важливість забезпечення активної позиції батьків у взаємодії з навчальним закладом, використання технологій оптимізації спільної фізкультурно-оздоровчої роботи.

Аналіз сучасної педагогічної практики показує незадовільний стан роботи з батьками з питань фізкультурно-оздоровчої діяльності. Спостерігається інертність з боку батьків в реалізації завдань фізкультурно-оздоровчої роботи, слабка мотивація щодо ведення здорового способу життя; зі сторони педагогічного колективу – формальний підхід до проведення фізкультурно-оздоровчих заходів, відсутність інновацій у цьому процесі.

Узагальнюючи практику спільної фізкультурно-оздоровчої роботи дошкільного навчального закладу з родинами та інноваційні тенденції розвитку сучасної дошкільної освіти охарактеризуємо деякі відносно нові форми співпраці [2; 4; 5].

Сімейні клуби. Їх відмінною рисою є діяльність на добровільних засадах, з урахуванням особистої зацікавленості батьків. Дорослі об'єднуються навколо однієї спільної проблеми і намагаються знайти оптимальні шляхи її вирішення. Клуб працює за затвердженим статутом, у якому визначаються основні цілі, стратегічні завдання та принципи діяльності; він має план зустрічей, ключову роль у визначенні яких відіграють батьки. Наприклад, «Клуб здорової родини» або «Клуб сімейного здоров'я». Діяльність такого клубу передбачає участь батьків, дітей, вихователів, за необхідності, інших спеціалістів (наприклад, медиків, психологів, інструкторів з плавання). Заняття у таких об'єднаннях дозволяють забезпечити індивідуальний підхід до фізичного та психічного розвитку дітей через змістовну взаємодію батьків, які обізнані в потребах, нахилах та інтересах власної дитини, й вихователів, медичних працівників, психологів, інструкторів, які здійснюють роботу на основі професійних знань. Зазвичай, тривалість таких занять до 60 хвилин. Вони містять теоретичну та практичну частину. Перша (теоретична) передбачає різні

форми спілкування упродовж 15-20 хвилин з фахівцями з тієї чи іншої теми. Друга (практична) побудована на взаємодії із дітьми. Це можуть бути комплекси вправ, які виконуються в фізкультурній залі або в басейні, загартовуючі процедури, рухливі ігри, корекційної та лікувальної гімнастики. Їх тривалість – 35-40 хвилин. У кінці заняття підводяться його підсумки, батьки отримують пам'ятки, методичні рекомендації, рекомендовані інформаційні ресурси за темою заняття. В такій формі доцільно ознайомлювати батьків із основними способами профілактики порушень постави, виникнення плоскостопості, методами традиційного і нетрадиційного загартування, використання сучасних оздоровчих технологій: дихальної гімнастики, фітболгімнастики, кінезорефлексотерпії тощо.

Як приклад, розглянемо заняття на тему «Фізкультурно-оздоровчий клімат в родині». В першій частині батьків інформують про важливість дотримання активного рухового режиму в житті сім'ї, про формування життєвонеобхідного рухового досвіду, використання різноманітних фізичних вправ та рухливих ігор; характеризуються компоненти предметно-розвивального середовища, спрямованого на вирішення завдань фізичного виховання тощо. Діалог з батьками спрямований на те, аби викликати у батьків бажання створювати вдома умови для оптимальної рухової діяльності дитини як одного з основних факторів збереження і зміцнення її здоров'я. Друга частина заняття включає практичне засвоєння батьками алгоритмів взаємодії з дітьми відповідно до вікових та психофізіологічних потреб дитини. Вихователь у присутності дітей запрошує батьків до спільної рухливої гри, демонструє різноманітні приклади рухової діяльності з фізкультурним обладнанням, кожен ігрову дію педагог повторює декілька разів, підкріплює емоційно-позитивними висловлюваннями. В процесі такої діяльності батьки ознайомлюються з основним фізкультурним та спортивним обладнанням (спортивний інвентар, м'яч, скакалка, обруч, гімнастична палиця, дрібний інвентар тощо), способами різноманітними його використання у фізкультурно-оздоровчій роботі. Наступна частина заняття передбачає участь батьків у ролі спостерігачів. Вихователя разом із дитиною демонструє основні варіанти використання фізкультурного інвентаря. Потім вихователь пропонує батькам самостійно організувати гру із декількома дітьми. Таким чином батьки мають можливість засвоїти способи організації фізичного виховання дітей, які можна використовувати вдома. По завершенню заняття батьки отримують пам'ятки з організації оздоровчих погулянок, добірки рухливих ігор та поради щодо створення умов для сприятливої для збереження і зміцнення здоров'я дітей в родині атмосфери.

Отже, спільна фізкультурно-оздоровча робота дошкільних навчальних закладів і родин виступає одним із важливих факторів формування у дітей основ здорового способу життя, культури здоров'я. Низький рівень педагогічної культури батьків спрямовує педагогічні колективи на оновлення та пошук дієвих форм співпраці з батьками. Одним з таких шляхів є використання інноваційних технологій, які ґрунтуються на активному залученні батьків до фізкультурно-оздоровчої роботи, підвищують їх мотивацію і формують навички практичної оздоровчої діяльності в умовах власної родини. Завдання педагогів полягає у виокремленні із сучасного розмаїття інноваційних технологій тих, які здатні найкраще задовольнити потреби батьків в отриманні неупередженої інформації оздоровчого спрямування та формувати практичні навички ведення здорового способу життя.

Література

1. Бабюк С. М. Педагогічні умови фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к. пед. наук. 13.00.08 - дошкільна педагогіка. Київ, 2011. - 20 с.
2. Беленька Г. В., Богиніч О. Л., Машовець М. А. Здоров'я дитини - від дитини. - К. : СПД Богданова А. М., 2006. - 220 с.
3. Маркова Л. Н., Мухина М. М. Взаимодействие ДОУ с семьей по вопросам охраны и укрепления здоровья детей режим доступа : [http:// festival.1september. ru/](http://festival.1september.ru/)

4. Машовець М. А. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. / М. А. Машовець. — К. : НПУ імені М. Драгоманова, 2000. — 128 с.

5. Семенова Н. І. Педагогічні технології взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у формуванні здорової особистості дошкільника / Н. І. Семенова // Наук. зап. Вінниць. держ. пед. ун-ту імені М. Коцюбинського : зб. наук. пр. - Серія : Педагогіка і психологія. - Вінниця : Планер, 2009. - Вип. 27. - С. 384-388.

УДК 372.2.015.31

Березіна О.О., старший викладач

РОЗВИВАЛЬНИЙ ПРОСТІР В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НОВОГО ТИПУ: СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Основними чинниками формування особистості дитини виступають спадковість, виховання та оточуючий світ, в тому числі і простір, в якому вона знаходиться.

Особливості дошкільного простору переважно визначають подальший розвиток особистості дитини. В умовах сучасної системи освіти дошкільні навчальні заклади набувають певної свободи щодо обрання змісту, методів та засобів виховання, навчання та розвитку дітей. У зв'язку з цим, з'являється проблема визначення ефективності та розвивального потенціалу освітнього простору. Особливо актуальним така проблема є для нових типів дошкільних навчальних закладів.

Важливою педагогічною умовою забезпечення успішної та ефективної освітньої діяльності дошкільних навчальних закладів нового типу ми розглядали створення належного розвивального простору, під яким розуміли сукупність педагогічних умов і систему відношень у довір'ї дитини, що сприяє проявам і подальшому всебічному розвитку, стимулює її різноманітну творчу та пізнавальну діяльність. Проблему формування розвивального та освітнього простору досліджували взагалі та в контексті управління навчальним закладом: Н. Гонтаровська, М. Ісаєва, І. Кадієвська, Л. Карамушка, Н. Касярум, С. Ніколаєнко та інші.

Також науковці досліджували освітній простір у контексті інноваційних процесів в освіті (Є. Бачинська, Г. Беляєв, С. Здіорук, А. Каташов, ін.) Так, Є. Бачинська досліджувала механізми формування інноваційного освітнього простору регіону та запропонувала розглядати його у двох площинах: як середовище, територію, в межах якої діють єдині узгоджені правила інноваційної діяльності, і як цілісну систему, результатом функціонування якої є новітні ідеї та оригінальні технології [1; 81].

Ми більшою мірою акцентували увагу не на статичності розвивального простору, а на його динамічності, що фіксує логіку та механізми його створення. Таким чином, створення розвивального простору на є самоціллю, а виступає організаційно-педагогічною умовою забезпечення всебічного розвитку дошкільника в процесі його життєдіяльності в умовах дошкільного навчального закладу нового типу.

В питанні створення та використання розвивального простору нам імпонують позиції Марії Монтессорі, яка розробила загальні правила створення «Монтессорі-середовища».

Під час підготовки такого простору М. Монтессорі радила враховувати, передусім, закони онтогенезу конкретної дитини – рушійні сили та механізми розвитку. Тобто, мова йде про сензитивні періоди розвитку дитини та вікові особливості дошкільників, що власне, й було запропоновано автором методу.

Вихідною базою для всієї Монтессорі-педагогіки є принцип свободи, принцип взаємодії з «підготовленим» середовищем та принцип свободи вибору в «підготовленому» середовищі, які також враховуються під час формування розвивального простору. Їх сутність заключається у свободі вибору діяльності та забезпечення взаємодії дитини з спеціально створеним розвивальним предметно-просторовим та соціальним середовищем.

Класичне Монтессорі-середовище складається з декілька зон, а саме: сенсорної, математичної, космічної, практичного життя, читання та письма, в межах яких згруповані дидактичні матеріали. В такому середовищі М. Монтессорі пропонує починати працювати з дитиною в зоні оволодіння навичками практичного життя (за її визначенням «вправлення в практичному житті є справжньою гімнастикою, ... школою удосконалення всіх рухів»), а вже потім переходити до сенсорної зони. [2; 93]

В сенсорній зоні М. Монтессорі радила представляти матеріал для виховання тактильного, термічного, баричного, стерео гностичного відчуття, смаку, нюху, стуху та зору. В такий спосіб формування сенсорних еталонів забезпечує розвиток мислення дитини, тому що оперування сенсорною інформацією здійснюється за допомогою розумових процесів.

На думку М. Монтессорі, саме від дорослого залежить грамотність в організації та використанні простору для розвитку дитини, наскільки вона зможе розкрити власний потенціал розвитку, проявити свою здатність до глибокої зосередженості, навчитися спостережливості, здатності пізнавати, систематизувати, аналізувати, класифікувати, асоціювати тощо.

В своїй роботі ми виходили з міркувань, що розвивальний простір є важливим освітнім середовищем забезпечення неперервності й наступності змісту освіти, узгодженості технологій навчання на різних ланках освіти та самоосвіти людини; багатоманітним і поліфункціональним, що дозволяє кожному вихованцеві виявляти і розвивати свої можливості та здібності. Такий простір повинен забезпечувати реалізацію особистісно-зорієнтованого принципу виховання – неодмінної умови всебічного розвитку дитини, що надає їй свободу вибору та ініціює побудову власної освітньої траєкторії.

Система розвивального простору ґрунтується на співвідношенні відповідних форм, методів і прийомів навчання, спрямованих на послідовне розгортання навчального матеріалу і стимулювання розвитку інтелектуальних і творчих здібностей. Власне розвивальний простір складається зі спеціально створених осередків пізнавальної активності, що наповнені різноманітним матеріалом, які під час занять та повсякденного життя сприяють закріпленню та удосконаленню відповідних знань, вмінь та навичок. Серед таких пізнавальних матеріалів можна назвати: логічні кубики, предметні, сюжетні та розрізні картинки, збірно-розбірні та сенсорні іграшки, розвиваючі ігри (лабіринти, ребуси, головоломки), настільно-друкові ігри, лепбуки тощо. Під час роботи у такому просторі, будь то заняття чи самостійна діяльність дитини, педагоги активно використовують мультисенсорний підхід, в якому беруть участь різні аналізатори дошкільника: дотик, слух, зір, смак. Використання такого підходу важливе для роботи вихователя, бо повноцінна діяльність усіх органів чуття дає змогу дітям відчувати все навколо, помічати зміни, дивитися і бачити, слухати і чути тощо.

Не менш важливим та відповідальним є оснащення простору, середовища, в якому відбувається життєдіяльність дитини. Під час нашого експерименту ми проаналізували особливості організації життєдіяльності дитини в умовах дошкільного закладу нового типу з точки зору екопсихології. [3; 7-11]

Врахування досліджень в галузі екопсихології під час організації життєдіяльності дитини є важливим не тільки для фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я дитини, але й для створення ефективного розвивального простору, що і було однією з важливих умов організації освітньої діяльності в дошкільному навчальному закладі нового типу.

Отже, розглянемо цю умову детально у контексті нашої експериментальної ідеї.

По-перше, ми вважаємо, що пізнавальний та інтелектуальний розвиток дошкільників залежить від створення та педагогічно доцільного використання розвивального простору. Актуальність цієї ідеї розглядаємо для старших дошкільників, оскільки: 1) старший дошкільний вік є сензитивним періодом для сенсорно-пізнавального розвитку, 2) становлення дитячої самостійності та пізнавальної активності у старших дошкільників є головною метою для підготовки до школи; 3) педагогічно доцільне використання

розвивального простору дозволяє вирішити проблему втрати інтересу старших дошкільників до пізнавальної діяльності.

Відповідно завданнями реалізації цієї умови ми виокремили наступні найголовніші: створення та збагачення розвивального простору; формування уявлення про зовнішні властивості предметів у дітей шляхом включення їх в ігрову діяльність в умовах створеного простору; використання дидактичних ігор та вправ з сенсорно-пізнавального розвитку в процесі організації різних форм освітньої діяльності з дітьми дошкільного віку.

Вважаємо, що впровадження дидактичних ігор з активним та педагогічно доцільним використанням розвивального простору є запорукою ефективної організації освітньої діяльності в умовах дошкільного закладу. Під час проведення таких ігор використовуються різні прийоми, такі як: заохочення, вказівки, пояснення, питання, показ, обстеження та ігрові прийоми (сюрприз, жарт, загадка, подорож тощо).

Найбільш ефективними та цікавими для старших дошкільників є ігри, що зроблені своїми руками за допомогою побутових предметів. Наприклад, дидактична гра з кольоровими пробками сприяє розвитку сприйняття кольору, дрібної моторики, математичних навичок, просторового мислення. Або ігри з кольоровими прищіпками сприяють розвитку сенсомоторних навичок та оволодінню сенсорного еталону «форма». Гра «Збери буси» також із задоволенням сприймається дітьми та підтримує інтерес дітей до власної продуктивної діяльності.

У традиційній практиці роботи будь-якого дошкільного закладу існували і існують ігрові матеріали та оснащення простору дитини, але дуже часто можна спостерігати або їх неактуальність (ігри вчорашнього дня), або їх недоцільність, або перенасиченість чи навпаки незаповненість та знебарвленість. Сьогодні вихователь відчуває труднощі у підборі розвивального матеріалу, що в першу чергу пов'язано з неготовністю педагога до проектування розвивального простору. Вихователю важко перерахувати всі можливі конкретні матеріали для оснащення такого простору в кожній віковій групі доволі з поважних причин. По-перше, всю ігрову та пізнавальну діяльність неможливо охопити та відобразити в окремому просторі. По-друге, в сучасному світі вже завтра можуть з'явитись нові матеріали та обладнання, тому перелік конкретного оснащення завжди буде недостатнім орієнтиром, саме тому тут важливе прагнення педагога до розумного насичення та педагогічно доцільного використання розвивального простору. Надмірне захоплення матеріалами нового покоління за принципом «нове – значить гарне» також може призвести до недоцільності або надмірності. Наприклад, на практиці можна спостерігати черезмірну наповненість простору пазлами, які витісняють інші настільні ігри, що мають набагато більшу розвивальну цінність.

Отже, правильно організований, педагогічно доцільно використаний розвивальний простір дозволяє забезпечити реалізацію потреби дитини в інтелектуальному та пізнавальному розвитку, сприяє розвитку пізнавальних та творчих задатків, формуванню її розумових та якісних особистісних якостей. Таким чином, розвивальний простір є неодмінною умовою освітньої діяльності дошкільних навчальних закладів нового типу.

Література

1. Бачинська Є.М. Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні / Є. М. Бачинська // Педагогіка і психологія. – №1 (54). – 2007. – С. 81.
2. Montessori M. Das kreative Kind. / Hg.v.P.Oswald u. G.Schulz - Benesch.-9.Aufl.-Freiburg Basel Wien 1992.- 276S., S.93.
3. Березіна О.О. Організація життєдіяльності дитини в умовах дошкільного навчального закладу нового типу (екопсихологічний аспект) / Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми екологічної психології: життєдіяльність особистості в умовах сучасного міста». – Київ-Маріуполь, 2017. – 108 с. – С. 7-11.

ОПИС ПРОГРАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ З РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ ДО КРИТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ДОШКІЛЬНОГО ФАХУ

Постановка проблеми. Сучасна вища педагогічна школа в Україні реалізує свої завдання в ситуації стрімких темпів розвитку суспільства, що вимагає від майбутніх фахівців ще більш широкої палітри професійних знань і вмінь, та здатності діяти в цих складних умовах, готовності до самостійного прийняття виважених рішень. На жаль, процес розвитку вищої освіти протягом усього періоду існування незалежної України характеризувався накопиченням численних проблем системного характеру, основні з яких пов'язані зі зниженням якості освіти на всіх її рівнях, моральним старінням методів і методик навчання тощо. Аналіз теоретичних засад досліджуваної проблеми в загальному контексті професійної підготовки педагогічних кадрів засвідчує недостатній рівень розвиненості у більшості випускників таких значущих для сучасного педагога якостей як самостійність, гнучкість мислення, ініціативність, критичність в опрацюванні навчальної інформації, формування власної позиції у проблемних ситуаціях. Вивчення досвіду методичної роботи дошкільних навчальних закладів виявляє переважання у значного числа педагогів репродуктивного рівня реалізації професійних завдань, некритичного сприйняття науково-методичної інформації та не завжди адекватної оцінки власної професійної діяльності. Крім того, з огляду на істотні індивідуальні відмінності в розвитку сучасних дітей і, відповідно, потребу в одночасному здійсненні вихователем декількох програм навчання і виховання, загострюється нагальність формування здатності критично оцінювати себе, свої дії, освітню ситуацію, стан та характер взаємодії її учасників. Основним інструментом становлення і розвитку рефлексивної культури і виступає критичне мислення. Зміщення акцентів з інформаційного підходу на компетентностний задає нові смисли навчальному діалогу в контексті суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів, формує її творчий характер.

Огляд досліджень. В науковій літературі зустрічається багато визначень терміну «критичність». Для багатьох вчених критичне мислення передбачає суперечку, дискусію, конфлікт. З іншого боку, деякі дослідники поєднують в єдине ціле поняття «критичне мислення» і «аналітичне мислення», «логічне мислення», «творче мислення» та ін. Хоча термін «критичне мислення» відомий давно з праць таких відомих психологів, як Дж. Брунер, Л. Виготський, Ж. Піаже [1], в професійній мові українських педагогів-практиків це поняття стало вживатися порівняно недавно. При цьому, науковий інтерес до проблем розвитку критичності мислення відзначається у вчених і в Україні, і за рубежом. Найперші спроби з'ясувати сутність поняття критичне мислення здійснили американські вчені. Починаючи з другої половини минулого століття М. Ліпман запропонував свою освітню концепцію, ґрунтовану на сполученні двох компонентів: 1) передачі знань і 2) спонуканні учня до встановлення істини шляхом індивідуального пошуку. Отже, критичне мислення розглядалось М. Ліпманом [2, 7-25; 3; 4], як навчання умінню розмірковувати. За його переконанням, критичне мислення це нагальна потреба людини для життя в сучасному світі, як уміння воно дозволяє самостійно розв'язувати практичні проблеми у будь-якій професійній діяльності, зокрема в педагогічній.

Не менш відомі праці Д.Дьюї [5], Д. Клустера [6], Д. Халперна [7], А. Кроуфорда, К. Мередіта, С. Метьюза, Р. Поля [8], Р. Станкато [9], Д. Стіла, Ч. Темпла та ін. У зарубіжній практиці навчання дітей та молоді сьогодні реалізуються чимало різноманітних освітніх програм, ґрунтованих на ідеї розвитку критичного мислення, розроблені і впроваджені навчальні програми, дидактичні матеріали, підручники на рівні шкільного і вузівського навчання. В нашій країні питання розвитку і становлення критичності мислення вимагає детального вивчення. Подальшу реалізацію питання становлення критичності знайшло в

працях українських психологів і педагогів: В. Давидов, О. Пометун [10], Л. Пилипчатина [11], І. Сущенко [11], Л. Терно [12] та інші.

Мета статті: презентувати програму локального дослідження з розвитку критичності мислення у майбутніх педагогів дошкільної освіти.

Основний зміст. На основі вище викладеного визначимо мету, завдання, схарактеризуємо об'єкт і предмет нашого дослідження. *Мета здійснюваного дослідження* полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи методів і прийомів формування критичності в освоєнні навчального матеріалу студентами спеціальності «Дошкільна освіта». *Завдання дослідження:* 1. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень визначити сутність поняття «критичність мислення», «конвергентність-дивергентність мислення», «діалог», «навчальний діалог» та ін. Простежити процес становлення критичності, як професійної здатності, у студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ України. Обґрунтувати психологічні механізми становлення критичності на основі розуміння студентами навчального матеріалу. 2. Дослідити і визначити особливості сформованості критичності мислення у студентів спеціальності «Дошкільна освіта». 3. Визначити показники, критерії оцінювання та охарактеризувати рівні сформованості критичності в опануванні навчальним матеріалом студентів дошкільного фаху. 4. Дібрати і науково обґрунтувати систему активних методів і прийомів ефективного формування критичності в опануванні навчальним матеріалом студентами дошкільного фаху.

Об'єкт дослідження: процес формування у майбутніх педагогів дошкільної освіти здатності до критичного сприйняття і засвоєння навчально-наукової інформації.

Предмет: методика застосування навчального діалогу у формуванні в майбутніх педагогів дошкільної освіти здатності до критичного сприйняття і засвоєння навчально-наукової інформації.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз і систематизація психолого-педагогічної та методичної літератури з проблем критичного мислення. порівняльний аналіз різних підходів до тлумачення поняття «критичність мислення» метод моделювання для розробки технологічної моделі формування критичності у студентів; *емпіричні* – опитувально-діагностичні (анкетування, бесіда), обсерваційні (пряме, опосередковане, включене спостереження, самооцінка), *праксиметричні* (аналіз продуктів навчальної діяльності студентів) для характеристики рівнів сформованості критичності мислення у студентів; констатувальний експеримент для визначення рівнів сформованості у студентів критичності мислення та готовності педагогів до застосування діалогових методів навчання; *методи математичної статистики* – для визначення індивідуального рівня сформованості критичності мислення.

Дослідження здійснюватиметься протягом 2018 – 2019 років й охоплюватиме чотири етапи науково-педагогічного пошуку.

На *аналітико-пошуковому етапі* нами вивчено філософську, психологічну та педагогічну літературу з досліджуваної проблеми; сформульовано мету, завдання та робочу гіпотезу дослідження, проведено пілотажне дослідження (аналіз методичного забезпечення дисциплін педагогічного циклу, робочих навчальних програм з дошкільної лінгводидактики, теорії і методики логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку, анкетування студентів, бесіди з викладачами ВНЗ з метою конкретизації предмета і завдань пілотного дослідження. На *аналітико-констатувальному етапі* здійснюватиметься теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування готовності до критичного сприйняття та осмислення інформації у студентів дошкільного фаху, визначено дослідно-експериментальні методики, розроблено програму констатувального експерименту, встановлено кількісний і якісний склад його учасників. На *моделюючому етапі* здійснюватиметься розробка та впровадження методики застосування навчального діалогу як засобу формування здатності до критичного сприйняття та засвоєння інформації у студентів – майбутніх педагогів з дошкільної освіти, складено таксономію типів навчального діалогу та визначено їх місце о

процесі професійної підготовки фахівців, буде оформлено узагальнюючі висновки, систематизовано результати дослідження.

Література

1. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. СПб.: СОЮЗ, 2007. – 256 с.
2. Липман М. Рефлексивная модель практики образования // Lipman M. Thinking in Education. – Cambridge, 1991. – 7–25.
3. Lipman M. Critical thinking: What can it be? / Matthew Lipman. – Institute of Critical Thinking. Resource Publication, 1988. – Series 1. – № 1. – 12 p. 28.
4. Lipman M. Thinking in education / Matthew Lipman. – Cambridge : Cambridge university press, 1991. – 188 p.
5. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления / Дьюи Дж. ; [пер. с англ. Н. М. Никольской] – М. : Совершенство, 1997. – 208 с.
6. Клустер Д. Что такое критическое мышление / Девид Клустер // Русский язык. – 2002. – № 29. – С. 3. – Режим доступа: <http://rus.1september.ru/2002/29/2.htm>
7. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. СПб. : Питер, 2010. – 512 с.
8. Paul R. Critical Thinking: What every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World / Richard Paul. – [Edited by A. J. F. Binker]. – Center for Critical Thinking and Moral Critique Sonoma State University, 1990. 575 p.
9. Stancato F. A. Tenure, Academic Freedom and the Teaching of Critical Thinking / Stancato F. A. // College Student Journal. September, 2000. – Режим доступа до журналу: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0FCR/is_3_34/ai_66760558/
10. Пометун О. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії / О. Пометун // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – № 4. – С. 9-13.
11. Основи критичного мислення : [навч. посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи] / О. І. Пометун, Л. М. Пилипчатина, І. М. Сущенко, І. О. Баранова. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 216 с.
12. Терно С. О. Розвиток критичного мислення старшокласників у процесі навчання історії / С. О. Терно. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. – 275 с. – Режим доступу: <http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/125.ukr.html>

УДК 372.2.015:954

Демидова Ю.О., кандидат педагогічних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

На сучасному етапі розвитку суспільства головною метою модернізації дошкільної освіти є цілісний розвиток дитини як особистості, що передбачає турботу про здоров'я дошкільник, стан його фізичного і соціального благополуччя, психічний комфорт, позитивне самопочуття, спокій тощо.

Успішна організація оздоровчої роботи з дітьми в ДНЗ залежить від професійної компетенції педагогів, яка забезпечується науково-методичною складовою моделі управління системою фізичного виховання дітей. Складовими науково-методичної підсистеми є педагогічні ради, проблемні семінари, узагальнення, впровадження і розповсюдження перспективного педагогічного досвіду тощо [1].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить, що під час оцінювання перспективного педагогічного досвіду необхідно встановити наявність ознак, які його характеризують, а саме: актуальність, яка зумовлює необхідність вирішення оздоровчих завдань; оригінальність, новизна; застосування в оздоровчій роботі нетрадиційних методів,

комбінування традиційних і нетрадиційних методів оздоровлення тощо; зниження захворюваності дітей, стан їхнього фізичного розвитку; стабільність результатів; збалансованість і комплексність результатів; раціональність витрат часу, зусиль, засобів; наявність матеріальної бази [3].

Як зазначають дослідники, робота над перспективним педагогічним досвідом проходить етапів декілька етапів:

- перший етап – моделювання – передбачає визначення мети і завдань досвіду; аналіз наукових джерел тощо;
- другий етап – оформлення моделі досвіду – відтворення оздоровчої системи за допомогою схем, алгоритму діяльності учасників процесу оздоровлення дітей тощо;
- третій етап – створення досвіду – організація дій учасників оздоровчого процесу;
- четвертий етап – впровадження в педагогічну практику створеного досвіду.

Пріоритетними напрямками перспективного педагогічного досвіду є обговорення змісту наукових праць, навчально-методичних посібників, статей наукового та практичного характеру, присвячених проблемі формування, зміцнення і збереження здоров'я дошкільників; відвідування педагогами оздоровчих заходів; практичні заняття.

Найбільш результативною формою здійснення оздоровчої діяльності в ДНЗ є створення, на нашу думку, шкіл перспективного педагогічного досвіду, мета яких полягає у створенні умов для підвищення професійного рівня педагогів, надання можливостей для подальших творчих пошуків.

Науковою основою їхньої діяльності є вивчення літературних джерел, яке застосовується для: ознайомлення з фактами, які характеризують історію і сучасний стан проблеми формування, зміцнення і збереження здоров'я дітей дошкільного віку; створення попереднього уявлення щодо проблеми оздоровлення дітей; з'ясування та конкретизація питань оздоровлення, які ще не вивчено [4].

З метою забезпечення високого теоретичного і методичного рівня діяльності шкіл перспективного педагогічного досвіду керівнику необхідно вміти знаходити нове в педагогічних явищах, добирати споріднені факти за їхніми суттєвими ознаками, проводити аналіз фактів і явищ та передбачати тенденції розвитку.

Як різновиди школи перспективного педагогічного досвіду можуть бути визначені школи молодого педагога та школи педагогічної майстерності. Пріоритетними напрямками діяльності школи молодого педагога є поглиблення знань із таких питань оздоровчої роботи, які вирішуються через консультації, які проводить як керівник школи, так і наставники; співбесіди молодих педагогів із наставниками; відвідування молодими педагогами оздоровчих заходів [2].

Школа педагогічної майстерності – це об'єднання педагогів із високою творчою активністю та високими результатами професійної діяльності. Пріоритетними напрямками діяльності школи педагогічної майстерності є: опрацювання науково-методичної літератури з проблем оздоровлення дошкільників; ознайомлення з перспективним педагогічним досвідом, що висвітлює застосування певних методів оздоровлення дітей; організація практичних занять та обговорення оздоровчих заходів.

Таким чином, школи перспективного педагогічного досвіду, молодого педагога, педагогічної майстерності спрямовані на розповсюдження оздоровчих технологій, розвиток творчого мислення, вдосконалення професійних навичок педагогів у галузі формування, зміцнення і збереження здоров'я дітей дошкільного віку.

Література

1. Денисенко Н.Ф. Управління системою фізичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах. – Запоріжжя: ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2001. – С.84.
2. Жерносек І.П. Науково-методична робота в середніх загальноосвітніх навчальних закладах. – К.: ВПОР, 2002. – 152 с.

3. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О.Л.Кононко. – К.: Ред. журн. “Дошкільне виховання”, 2003. – С.20.

4. Руснак Т. Методика вивчення та узагальнення педагогічного досвіду // Школа/для заступників і не тільки, 2006.-№ 11.- С.8.

УДК 373.2.091:005.336.5

Косенко Ю.М., кандидат педагогічних наук, доцент, професор

Камишанська В.І., магістрант

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ДІТЬМИ

В умовах сьогодення дошкільна освіта має гнучко реагувати на сучасні соціокультурні запити, орієнтуватися на загальнолюдські й національні цінності, забезпечувати усебічний розвиток дитини, допомагати їй реалізувати свої потенційні природні можливості. На це орієнтують положення Базового компонента дошкільної освіти України (за новою редакцією), а саме: визнання самоцінності дошкільного дитинства; збереження дитячої субкультури; створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей; пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення; повага до дитини, урахування індивідуального особистого досвіду дошкільника; компетентний підхід до розвитку особистості, збалансованість набутих знань, умінь, навичок, сформованих бажань, інтересів, намірів, особистих якостей і вольової поведінки дитини; надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування в дітей уміння узгоджувати особисті інтереси з колективними; формування в дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ світогляду [1].

Особистісно-орієнтована модель дошкільної освіти покликана забезпечити розкриття й розвиток індивідуальності кожної дитини на основі формування базису її особистої культури. Цю місію виконує вихователь, професійна діяльність якого характеризується особистісно-орієнтованою гуманістичною взаємодією, в основі якої урахування вікових особливостей та особистих показників психічного розвитку дошкільників.

Навчання й виховання є спільною діяльністю дорослого і дитини, у якій дитина виступає суб'єктом взаємодії. На думку Т. Киричук це означає, що «саме від можливостей дитини залежить якість засвоєння і виконання завдань. Необхідно враховувати індивідуальні особливості пізнавальних процесів кожної дитини (сприймання, пам'яті, мислення, уяви, волі та почуттів), від яких залежить швидкість усвідомлення та глибина засвоєння інформації, здатність застосовувати набуті знання в житті. Тому кожному вихователю необхідно помічати як по-різному сприймають діти його пояснення, як включаються у діяльність, реагують на нове та невідоме...» [2, с. 31.]

Аналіз літературних джерел показав, що поняття «взаємодія» має широкий контекст використання в педагогічній і психологічній практиці. Найбільш поширеним є його розуміння як спілкування на рівних з урахуванням інтересів і потреб усіх сторін. Ідею партнерського спілкування двох рівноправних суб'єктів (адже виховання є явищем двостороннім) проголошує особистісно-орієнтована педагогіка. Через те, що вихователь є носієм соціальних норм, його взаємодія з дітьми по суті – контакт людини, яка росте і розвивається, з суспільством. Відтак, особистісно-орієнтований освітній процес в науці, за І. Бехом, розглядається як повноцінне емоційно насичене й суспільно значуще, сумісне, творче життя педагогів і вихованців, яке відповідає їхнім основним соціогенним потребам [3, с.14]. Така модель виховання ставить за мету розкриття й розвиток індивідуальності кожної дитини на основі формування базису її особистої культури. У цьому процесі велика увага приділяється особистому (суб'єктному) досвіду дитини. Для педагога він є предметом уважного вивчення й слугує опорою в педагогічній взаємодії з нею.

Традиційний підхід до організації педагогічного процесу в різних типах освітніх закладів ототожнює його з діяльністю педагога, яка спрямована на реалізацію загальних цілей освіти: передачу від старших поколінь молодшим накопичених людством культури і досвіду, створення умов для їхнього особистісного розвитку й підготовки до виконання певних соціальних ролей в суспільстві. Такий підхід закріплює суб'єкт-об'єктивні відношення в педагогічному процесі, а відтак, суб'єктивні особливості педагога і дитини, які пов'язані з їхніми особистісними проявами, залишаються практично поза педагогічним процесом як об'єктивного явища. Вони безперечно існують, діють, проте, як значущий чинник його функціонування не враховується, що значно обмежує можливості розкриття творчого потенціалу учасників педагогічного процесу. Як наслідок в педагогіці суб'єкт – це педагог, а об'єктом визнається дитина або той, кого навчають під чийось керівництвом. Зауважимо, що уявлення про педагогічний процес як суб'єкт-об'єктивні відношення закріпилося унаслідок утвердження в системі освіти ще за радянських часів авторитаризму як соціального явища.

Особистісно-орієнтована модель організації освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі передбачає дотримання у роботі вихователів принципу співпраці («не поряд і не над, а разом»); набуття дошкільниками знань, умінь і навичок розглядається педагогами не як кінцева мета виховання, а як засіб повноцінного розвитку особистості дошкільника; способи спілкування з дітьми передбачали готовність вихователя прийняти позицію дитини, урахувати її точку зору. Педагогічні дії вихователя вибудовуються у відповідності до інтересів і потреб дитини, перспектив її подальшого розвитку як повноцінного члена суспільства, а сам професійний погляд на дитину – як повноцінного партнера в умовах співпраці.

Чим зумовлена успішність особистісно-орієнтованої взаємодії в роботі вихователя? На думку Н. Копилової, насамперед особистісними і професійними якостями самого педагога. Ідеться про три важливі інтегровані властивості його особистості, а саме: соціально-педагогічна орієнтація – усвідомлення педагогом необхідності обстоювати інтереси, права і свободи дитини; рефлексивні здібності, які допомагають педагогу осмислити те, що він робить, зупинитися, оглянутися, аби не нашкодити дитині; методологічна культура – система знань і способів діяльності, які дозволяють грамотно, усвідомлено вибудовувати свою діяльність в умовах вибору освітніх альтернатив [4].

Насамкінець зазначимо, що особистісно-орієнтована взаємодія в професійній діяльності вихователя має місце як під час спеціально організованих видів діяльності (заняття, режимні процеси, організація свят, екскурсії тощо), так і під час самостійної діяльності дітей (ігри, конструктивна і художньо-творча діяльність тощо). Її мета – забезпечити повноцінний розвиток дитини з урахуванням її вікових і особистісних особливостей, сприяння становленню особистості на етапі дошкільного дитинства на засадах гуманістичного, індивідуального та особистісно-орієнтованого підходу.

На підставі вивчення масиву наукових джерел із досліджуваної проблеми, власного досвіду роботи вихователем в дошкільному навчальному закладі, педагогічних спостережень за роботою колег-педагогів, ми здійснили спробу уточнити сутність поняття *«особистісно-орієнтована взаємодія вихователя з дошкільниками»*. Таку взаємодію в практиці роботи вихователя з дошкільниками розглядаємо як *прояв демократичного стилю його діяльності з позитивно стійким ставленням до дітей, що має гуманістичну спрямованість, ціннісну орієнтацію на дитину, її особистісно-індивідуальний розвиток*.

Готовність вихователя до особистісно-орієнтованої взаємодії з дошкільниками визначаємо як його *особливий особистісний активно-діяльний стан, що регулює професійну діяльність та забезпечує її ефективність*.

Шляхом тривалого наукового пошуку було визначено чотири критерії готовності вихователя до особистісно-орієнтованої взаємодії: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-когнітивний, діяльнісно-поведінковий та рефлексивний. Вони перебувають у тісному взаємозв'язку і підлягають керованому процесу забезпечення їхнього формування.

Ми виходили з того, що *готовність вихователя до особистісно-орієнтованої взаємодії з дітьми дошкільного віку* ґрунтується насамперед на мотиваційно-ціннісному відношенні до професії, ціннісних орієнтаціях на дитину дошкільного віку, системі знань про особистісно-орієнтовану взаємодію та умінь її реалізації в педагогічному процесі дошкільного навчального закладу, прояві особистісних і професійних якостей, професійних дій, поведінки і вчинків, педагогічній рефлексії, що у своїй єдності забезпечують високу ефективність особистісного індивідуального розвитку кожної дитини та професійне зростання самого вихователя.

Мотиваційно-ціннісний критерій дозволяє визначити, яким є ставлення вихователя до своєї професії, умотивованість його професійного вибору, прояв інтересу до світу дошкільного дитинства, розуміння ним своєї ролі в індивідуальному розвитку особистості кожного вихованця.

Пізнавально-когнітивний критерій охоплює систему професійних знань вихователя про особливості дітей дошкільного віку (вікові, статево-рольові, психологічні), можливі стилі педагогічної діяльності та стилі ставлення до дітей, зміст суб'єкт-об'єктивної та суб'єкт-суб'єктивної взаємодії, сутність особистісно-орієнтованої взаємодії.

Діяльнісно-поведінковий критерій активує педагогічні знання педагога (їх характеризує пізнавально-когнітивний критерій) у практичній площині щоденної професійної діяльності. Постає як комплекс умінь вихователя, які репрезентують його здатність реалізувати особистісно-орієнтовний підхід у роботі.

Рефлексивний компонент інтерпретується нами як усвідомлення, самоаналіз і самооцінка стилю діяльності і стилю ставлення до дошкільників у вимірах особистісно-орієнтованої взаємодії. Він є проявом професійно-особистісної рефлексії. Характеризується здатністю до самоаналізу та самооцінки педагогічної взаємодії з дітьми, самодіагностики сформованості своєї готовності до особистісно-орієнтованої взаємодії у професійній діяльності.

Критерії та показники готовності вихователя до особистісно-орієнтованої взаємодії

Критерії	Показники
Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> – умотивований вибір професії, наявність образу-ідеалу вихователя; – позитивне ставлення до професії вихователя; – визнання дошкільного дитинства як педагогічної цінності; – орієнтація на дитину як на суб'єкта освітнього процесу, на її індивідуальний особистісний розвиток; – прояв поваги до кожної дитини, до її почуттів, увага до потреб; – прояв довіри до дитини; – доброзичливе ставлення до дитини; – позитивне сприйняття кожної дитини; – прояв зацікавленості в особистісному і індивідуальному розвитку кожної дитини; – позитивне сприйняття кожної дитини, прояв емпатії; – вбачає у кожній дитині об'єкт свого професійного впливу і суб'єкта педагогічної взаємодії; – проявляє стійкий інтерес до спілкування з вихованцями, до спільної діяльності, зорієнтований на отримання позитивних результатів. – зорієнтованість на розвиток особистісних якостей, психічних властивостей і процесів кожної дитини, на їх корекцію; – соціально-педагогічна орієнтація – усвідомлення вихователем необхідності обстоювати інтереси і права дитини.
Пізнавально-когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – знання стилів педагогічної діяльності та стилів ставлення вихователя до дошкільників;

	<ul style="list-style-type: none"> – знання сутності особистісно-орієнтованої взаємодії; – знання індивідуальних, вікових та особистісних особливостей дошкільників; – уміння працювати з науковою, методичною літературою, періодичними виданнями, збагачуючи свої знання; – знання способів самодіагностики стилю педагогічної взаємодії з дітьми; – знання технологій і технік особистісно-орієнтованої взаємодії.
Діяльнісно-поведінковий	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення емоційного благополуччя дітей, уміння бути емоційним й відгукуватися на емоції дітей, «прочитання» емоційної інформації у дошкільників, реагування на неї; – створення умов для позитивних доброзичливих стосунків між дітьми, у т.ч., які належать до різних національних культур, соціальних прошарків, які мають обмежені можливості здоров'я; – налаштування партнерських відносини з дітьми, які ґрунтуються на взаємній повазі; – безпосереднє спілкування з кожною дитиною, діалогова позиція у спілкуванні; – забезпечення безконфліктного спілкування дитини з однолітками в групі; – навчання дітей оцінювати ситуацію з позиції іншої дитини; – забезпечення розвитку комунікативних умінь дітей, які дозволяють розв'язувати конфліктні ситуації з однолітками; – навчання дітей безконфліктно діяти (гратися, працювати) в групі однолітків – творче володіння педагогічним інструментарієм (володіння оптимальними способами особистісно-орієнтованої взаємодії); організація таких видів діяльності дітей, які сприяють розвитку їхнього мислення, мовлення, спілкування, , зміцненню здоров'я; – підтримка дитячих ініціатив та самостійності у різних видах діяльності; – опора на суб'єктивний особистий досвід дитини; – індивідуалізація освітньо-виховної роботи з дітьми з урахуванням їхніх потреб, інтересів, уподобань, наявного досвіду та рівня розвитку.
Рефлексивний	<ul style="list-style-type: none"> – педагогічна спостережливість; – усвідомлення мотивів власних дій, поведінки в процесі педагогічної взаємодії; – прояв професійно-особистісної рефлексії; – самооцінка стилів своєї професійної впровадження індивідуальних методів навчання, які сприяють розкриттю розумового потенціалу кожної дитини; – використання таких форм пізнавальної діяльності, які стимулюють пізнавальний інтерес дошкільників і підвищують результативність навчання; – індивідуалізація навчання дітей з урахуванням їхнього фізичного стану та рівня психічного розвитку; – створення комфортного освітньо-просторового середовища для реалізації потенційних можливостей розвитку кожної дитини. – адекватна реакція на прояви дитиною індивідуальних рис характеру та поведінки; – створення умов для висловлювання дитиною своє думки,

	<p>пояснення правильності своїх дій і вчинків;</p> <ul style="list-style-type: none"> – позитивне, поважливе ставлення до самостійних думок, суджень і висновків дітей; – створення умов для вільного вибору дітьми видів діяльності, партнерів діяльності; – самодіагностика особистісно-орієнтованої взаємодії; – спрямованість на професійний успіх.
--	---

У своїй єдності та взаємозв'язку зазначені критерії та показники характеризують стан сформованості готовності вихователя дошкільного навчального закладу до особистісно-орієнтованої педагогічної взаємодії за рівнями, які нами були визначені. В процесі педагогічного експерименту було перевірено дію спеціально створених педагогічних умов, які гіпотетично могли б вплинути на підвищення рівня сформованості готовності вихователів до особистісно-орієнтованої педагогічної взаємодії. Ідеться про таке.

Перша умова – забезпечення усвідомленого розуміння вихователями сутності і значущості особистісно-орієнтованої взаємодії в професійній діяльності системою організаційно-методичних заходів в ДНЗ.

Друга умова – запровадження в ДНЗ циклу психолого-педагогічних тренінгів та ділових ігор з метою опанування вихователями техніками особистісно-орієнтованої педагогічної взаємодії.

Третя умова – реалізація в ДНЗ експериментальної програми «Педагогічна рефлексія в професійній діяльності вихователя».

Педагогічна доцільність і ефективність гіпотетично визначених педагогічних умов експериментально доведена.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Наук. кер. А. М. Богуш // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2012. – Спецвипуск. – 63 с.
2. Киричук Т. В. Особистісно орієнтований підхід до дитини в освітньому просторі ДНЗ / Т. В. Киричук // Таврійський вісник освіти. – 2013. – № 4 (44). – С. 31.
3. Бех І. Д. Виховання особистості. У двох книгах. Книга друга. Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К., Либідь. – 2003. – 342 с. – С.14.
4. Копылова Н. Н. Организация методической работы старшего воспитателя с педагогическим коллективом ДОУ. – СПб.: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2008. – 96 с.

УДК 174:373.2.011.3-51

Косенко Ю.М., кандидат педагогічних наук, доцент, професор

Князько А.С., магістрант

ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНА КУЛЬТУРА ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ

Вчитель стає вихователем лише тоді,
коли оволодіє найтоншим
інструментом виховання –
наукою про мораль, етикою – це
«практична філософія виховання».

В.О.Сухомлинський

У тлумачному словнику С. Ожегова поняття «етика» визначається як філософське учення про мораль; як сукупність норм поведінки (зазвичай стосовно до якої-небудь суспільної групи). Це найдавніша галузь філософії, наука про мораль. І не тільки. Це наука

про ставлення людини до самої моралі, тобто про те, який смисл, яку внутрішню необхідність вбачає людина в прийнятті тих або інших моральних норм, на чому ґрунтує свій вибір, звідки взагалі виникає в неї потреба в моральному самозбереженні. Мораль виступає одним із найважливіших, тонких і суперечливих компонентів регуляції відносин між людьми.

Професійна етика позначає деяку сукупність вимог до професії, що вказують на якісну характеристику відносин як усередині виробничої групи, так і її ставлення до суспільства.

Професійною етикою називають кодекси поведінки, що забезпечують моральний характер тих взаємин між людьми, які мають місце у їхній професійній діяльності. Її основне призначення – сприяти успішному виконанню професійних обов'язків, активізувати здібності особистості для самостійної орієнтації в поведінці, для вибору засобів і методів досягнення мети. Особливістю етики педагогів є культура норм поведінки, взаєморозуміння, прагнення до загальних ідеалів, моральність життя – вона має назву: *педагогічна етика*.

В науковому і професійному обігу використовується термін *«професійно-етична культура»*. Зміст цього поняття І. Шарова визначає як систему професійно-моральних цінностей, що стали внутрішнім переконанням особистості й виконують аксіологічну, регулятивну, нормативну, виховну функції. Її структурними компонентами називає: аксіологічний (розкриває професійно-етичну культуру соціального педагога як сукупність педагогічних цінностей), технологічний (як діяльнісну характеристику професійно-етичної культури соціального педагога), творчий (як прояв креативності соціального педагога) та особистісний (як специфічний спосіб реалізації сутнісних сил людини) [1].

Із аналізу наукових праць в досліджуваному проблемному полі (Е. Гришин, Е. Донцов, Г. Рисаченко, О. Синиця, І. Чернокозов, І. Шарова, Л. Шарова та ін.) ми дійшли висновку, що професійна етика розглядає моральні переконання як моральні знання, що стали для педагога нормою, його власною позицією у системі відносин з суспільством, до своєї професії, з своїми колегами, вихованцями та їхніми батьками. Етичні знання і моральні погляди стають переконаннями вихователя у його повсякденній роботі [2; 1; 3].

На думку Ю. Єлисеєвої, специфіка професійної етики педагога, її унікальність та виключне значення визначаються насамперед предметом педагогічної праці, якою є жива людська душа. Її формування, розвиток, становлення проходить на очах педагога і за його допомогою. Відтак, від педагога, його професіоналізму, культури, моральних цінностей, порядності, доброти, інших людських якостей залежить доля тих, кого він виховує. Об'єктивна наявність такої залежності зумовлює додаткову відповідальність педагога за результати своєї праці. [4, с.814-818].

Професійна етика вихователя дошкільного навчального закладу є цілісним врівноваженням його моральних почуттів, свідомості і поведінки. Вихователь – відповідальний за свою діяльність та манеру поведінки. Така відповідальність є загальноприйнятою.

У своєму дослідженні ми виходимо з того, що професійна діяльність вихователя дошкільного навчального закладу – це поле довіри дітей, їхніх батьків, колег-педагогів, адміністрації ДНЗ. В. Сухомлинський писав: «Моя влада над дитиною – це здатність дитини реагувати на моє слово, яке може бути теплим і ніжним, ласкавим і тривожним, суворим і вимогливим, і завжди мусить бути правдивим і доброзичливим... Я твердо вірю в те, що виховати дитину можна насамперед ласкою, довірою, добром».

На підставі аналізу наукових праць О. Бондаревської, Й. Ісаєва, М. Кагана, В. Лавриненко, Й. Лернера, А. Самородової, інших авторів, педагогічних спостережень за професійною діяльністю вихователів, власного досвіду роботи в дошкільному навчальному закладі, *професійно-етичну культуру вихователя* розуміємо як *інтегративну якість його особистості в єдності ціннісно-мотиваційного, когнітивного та особистісного-поведінкового компонентів, яка забезпечує продуктивну педагогічну діяльність через професійну поведінку* [5; 6; 7; 8]. Професійна поведінка, на засадах етичних норм, упорядковує дії вихователя, визначає межі його свободи в професії.

Професійну поведінку вихователя розглядаємо як прояв його *професійно-етичної культури*, як її важливий елемент, певний спосіб дій у професійному середовищі, як стиль його діяльності, який відображає характер ціннісного відношення до усіх суб'єктів педагогічного процесу, практичний вибір педагогом доцільної форми вираження своєї позиції в професійній діяльності.

Ми виходимо з того, що усі компоненти професійно-етичної культури вихователя (ціннісно-мотиваційний, когнітивний і особистісно-поведінковий) перебувають у нерозривному зв'язку і підлягають керованому процесу забезпечення їхнього якісного формування і вдосконалення. Своє бачення змістовної характеристики компонентів та критеріїв, за якими визначається рівень сформованості професійно-етичної культури вихователя, подаємо у наступних таблицях.

Компонентна структура професійно-етичної культури вихователя

Назва компоненту	Змістова характеристика
Ціннісно-мотиваційний	Це сукупність педагогічних цінностей, які є орієнтирами, на основі яких вихователь організує свою діяльність, зокрема, усвідомлене розуміння дошкільного дитинства як пріоритетної педагогічної цінності, дотримання принципу «не нашкодь». Це стала професійна мотивація, розуміння цінностей професії вихователя; усвідомлення значущості професійно-етичної культури в роботі, зокрема в педагогічній взаємодії з усіма суб'єктами педагогічного процесу. Характеризує прагнення мати авторитет серед дітей, їхніх батьків, колег-педагогів.
Когнітивний	Охоплює систему загальних знань про педагогічну культуру, професійну етику, професійно-етичну культуру вихователя дошкільного навчального закладу, способи її трансформації у практичну площину діяльності. Це усвідомлене розуміння вихователем тих обов'язків, дотримання тих вимог, норм і приписів, які впливають із сутності його професійної ролі та Кодексу професійної етики педагогів дошкільної освіти.
Особистісно-поведінковий	Активує знання педагогом професійної етики у практичну площину його діяльності. Характеризує особисту відповідальність вихователя за свої педагогічні дії, вчинки, поведінку та їх наслідки, особисту самодисципліну в роботі. Постає як комплекс способів педагогічної взаємодії та взаєморозуміння з усіма суб'єктами педагогічного процесу на засадах норм Кодексу професійної етики педагогів дошкільної освіти. Визначає спрямованість вихователя на безперервність самовдосконалення професійної поведінки.

Компоненти, критерії та показники сформованості професійно-етичної культури вихователя

Компоненти професійно-етичної культури	Критерій оцінки компонента	Показники критерію
Мотиваційно-ціннісний	Ціннісні орієнтації в професії, мотивація	Визнання своєрідності дошкільного дитинства як пріоритетної педагогічної

	вибору професії вихователя.	цінності, гуманістична спрямованість діяльності. Сталість професійного вибору, робота вихователя за покликанням, захопленість дошкільною справою.
Когнітивний	Компетентність з питань професійно-етичної культури вихователя дошкільного навчального закладу	Знання сутності педагогічної культури та професійної етики, компонентів структури професійно-етичної культури вихователя та їх змісту.
Особистісно-поведінковий	Особиста відповідальність за свою професійну поведінку і вчинки. Дотримання в роботі професійної етики, прояв педагогічного такту.	Професійна поведінка вихователя прикметна дотриманням норм професійної етики, в педагогічній взаємодії з усіма суб'єктами педагог проявляє взаєморозуміння, товариськість, доброзичливість, тактовність, справедливість, почуття міри в діях і вчинках, витримку, самовладання; правильно оцінює педагогічні ситуації, об'єктивно оцінює дії і вчинки дітей і колег-педагогів; уміє слухати і чути усіх суб'єктів педагогічного процесу. Вихователь володіє рефлексивними вміннями, спроможний до самоорганізації в роботі, прагне до вдосконалення своєї професійної поведінки.

У своїй єдності зазначені компоненти характеризують стан сформованості професійно-етичної культури вихователя дошкільного навчального закладу. Дослідно-експериментальною роботою встановлено, що ефективність цього процесу забезпечується шляхом формування у вихователів усвідомленого розуміння сутності професійно-етичної культури, її значущості у професійній діяльності, набуття досвіду етичної поведінки через систему заходів організаційно-методичного забезпечення цього процесу в ДНЗ, а також шляхом запровадження в дошкільному навчальному закладі дії Кодексу професійної етики педагогів дошкільної освіти, організації професійної діяльності вихователів за визначеними у ньому положеннями правилами.

Література

1. Шарова И. В. Формирование профессионально-этической культуры социального работника: дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.01 Общая педагогика / Шарова Ия Валерьевна; Московский педагогический государственный университет. – Москва, 1999. – 194 с.
2. Рисаченко Г. Етична компетенція сучасного викладача / Г. Рисаченко, Н.Кубенко// Освіта, технікуми, коледжі. – 2009. – № 2. – С. 59-62;
3. Шарова Л. М. Формирование профессионально-этической культуры будущего учителя в процессе педагогического общения: дис. ... канд. пед. наук: специальность 13.00.08 Теория и методика профессионального образования / Шарова Людмила Максимовна; Брянский государственный университет имени И.Г.Петровского. – Брянск, 2003. – 194 с.
4. Елисеева Ю. Н. Принципы и ценности этики в педагогической деятельности / Ю. Н.Елисеева // Молодой ученый. – 2016. – № 3. – С.814-818
5. Бондаревская Е. В., Белоусова Т. В. Введение в педагогическую культуру: учебное пособие. – Ростов н/Д: РГПУ, 1995. – 172 с.

6. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И.Ф.Исаев. – Москва: «Академия», 2002. – 208 с.
7. Каган М. С. Философия культуры. – СПб., 1996. – 234 с.
8. Самородова А. П. Профессионально-педагогическая культура воспитателя дошкольного образовательного учреждения: сущность и структура / А. П.Самородова // Вестник Тамбовского университета. – 2006. – №3-1(43) – С. 295-299.

УДК 378.22:37]78

Мойсеєнко Р.М., кандидат педагогічних наук, доцент

МУЗИЧНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У державних документах про освіту визначено мету вищої освіти як «здобуття особою високого рівня наукових та творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань» [1]. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей майбутніх учителів початкових класів, необхідних сучасному фахівцю для успішної професійної діяльності, серед яких провідне місце займає й музична компетентність педагога.

Компетентнісний та культурологічний підхід у процесі навчання висувають високі вимоги до професійно-педагогічної підготовки вчителів початкових класів, які покликані закладати надійне підґрунтя розвитку культури та духовності молодших школярів. Посилення культурологічного спрямування освіти, потребує перегляду змістовної складової та суттєвого вдосконалення мистецько-педагогічної підготовки вчителя початкових класів.

Проблемам підготовки майбутнього вчителя початкової школи присвятили свої праці видатні педагоги минулого та сучасності: Ш.Амонашвілі, О.Антонова, Н.Балицька, В.Бондарь, Н.Глузман, І.Дичковська, Н.Кічук, А.Коломієць, О.Овчарук, Н.Побірченко, О.Савченко, В.Сухомлинський, Л.Хомич, Л.Хоружа тощо.

Теоретичні основи компетентнісного підходу до навчання обґрунтовано у дослідженнях Н.Бібік, І.Булах, І.Зимньої, О.Дубасенюк, О.Пометун, О.Савченко, С.Сисоєвої, С.Трубачевої та ін.

Незважаючи на те, що в останні роки проблема компетентнісного підходу розробляється у педагогічній науці активно і всебічно, проте недостатньо уваги приділяється проблемі якісної підготовки майбутніх учителів початкових класів за допомогою музичного мистецтва (С.Грозан, М.Вікторова, Л.Коваль, О.Щолокова).

Питанням компетентнісного підходу в галузі мистецької освіти, його функціям у підготовці майбутніх учителів музики присвячені праці Н.Гуральник, С.Грозан, О.Єременко, Л.Масол, О.Олексюк, Г.Падалки, М.Ткач, у яких розкриваються вимоги до фахової підготовки майбутнього вчителя, але музичні компетенції вчителя початкової школи при цьому визначені недостатньо.

На думку багатьох дослідників компетентнісний підхід у мистецькій освіті передбачає зокрема формування музичних компетенцій студентів вищих навчальних закладів, тобто необхідного комплексу знань, навичок, відносин та досвіду, що допоможе реалізувати професійну підготовку майбутніх учителів, сформувати у них готовність до самореалізації у музично-виховній діяльності.

Розглянемо основні дефініції «компетентність», «професійна компетентність», «музична компетентність», «компетенція» та здійснимо категоріальний аналіз цих понять з метою їх уточнення.

За визначенням О.Пометун, компетентність, потрібно сприймати як об'єктивну категорію, що фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, завдяки яким педагог здатний здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності [2, с.19].

У законі України «Про освіту» дається визначення поняттю «компетентність» як «динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [1].

Нам імпонує підхід до визначення змісту компетентності як єдності трьох складових (І. Лернер, В. Краєвський, А. Хуторський):

- когнітивна складова (наявність системи педагогічних і спеціальних предметних знань);
- операціонально-технологічна складова (володіння методами, технологіями, способами педагогічної взаємодії, методами навчання даного предмета);
- особистісна складова (етичні й соціальні позиції й установки, риси особистості спеціаліста) [3, с.109].

Як справедливо стверджує В. Мішеченко, «професійна компетентність учителя музики початкових класів охоплює широкий спектр культурологічних знань, розуміння специфіки музичного мистецтва, засвоєння основних закономірностей музики, оволодіння засобами втілення художніх образів у музичному виконавстві, застосування музики в художньо-виховній роботі зі школярами, оволодіння педагогічними методами та прийомами, що дозволяє здійснювати професійні функції» [4].

Музична діяльність вчителя початкових класів має спрямування, насамперед, на реалізацію виховних функцій: розробляти сценарії музично-виховних заходів; володіти методами формування вмінь та навичок у школярів розвитку почуття прекрасного у житті та мистецтві; розкрити естетичну сутність музичного мистецтва; оволодіти музично-історичними знаннями, методами організації музично-пізнавальної діяльності учнів, використовувати на практиці новітні методики музичного виховання, досвід українських та зарубіжних вчених. Це обумовлено перш за все музичним матеріалом, яким оперує вчитель, а також спрямованістю на кінцевий результат – духовно-естетичний розвиток молодших школярів.

Наукові розвідки М. Вікторової дозволили визначити музичну компетентність як «складне поліфункціональне особистісне утворення на основі інтеграції професійних теоретичних знань, ціннісних орієнтацій і практичних умінь учителя у сфері музичної педагогіки, а також особистісних якостей, емоційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, які у своїй сукупності забезпечують вибір учителем свідомої поведінки, що відображає гуманістичну спрямованість його педагогічної дії». Музична компетентність розширює професійні можливості вчителя, впливає на духовний світ учня і виявляється як здатність якісно будувати музично-педагогічний процес і взаємодіяти з усіма учасниками навчально-виховного процесу [5].

Професійна компетентність учителя має свою специфіку та визначається метою і змістом музично-освітньої діяльності в школі і являє собою якість реалізації на практиці результату формування в суб'єктів навчання фахових музичних компетенцій, визначення яких є важливою методологічною позицією для аналізу цього феномену і керування процесом його формування [6]. Компетенція виступає як інтегрована особистісно-діяльнісна категорія, яка формується під час навчання в результаті поєднання початкового особистого досвіду, знань, умінь, навичок, способів діяльності, особистісних цінностей та здатності їх застосування в процесі продуктивної діяльності стосовно кола предметів та процесів певної галузі людської діяльності (О. Заблоцька).

Аналіз видів музичної діяльності, а також розгляд галузевих стандартів щодо підготовки вчителя початкових класів дозволяють виокремити провідні види музичної діяльності на уроці музики, це - сприймання музики; виконання музики; хоровий спів; оцінювання музичних явищ. Саме вони мають стати основою для розробки моделі фахових музичних компетенцій майбутніх учителів.

Так, С. Грозан у своєму дослідженні виокремлює чотири базові види музичної діяльності, яким відповідають чотири види фахових музичних компетенцій:

- когнітивно-перцептивні (накопичення фахових знань – музично-теоретичних, технологічних, методичних), які є теоретичною і методичною основою ефективної діяльності вчителя музики;
- практично-виконавські (сукупність музично-естетичного досвіду, музично-виконавських умінь: вокально-мовленнєвих, ритмічно-рухових, інструментальних), що зумовлюють практичну реалізацію технологічного арсеналу в процесі навчання;
- творчі (інтерпретаційні, імпровізаційні, проєктувальні вміння, творча самостійність);
- ціннісно-орієнтаційні (формування нормативно-регулятивних механізмів оцінної діяльності – ціннісних орієнтацій, смаків, ідеалів, мотивів) [6].

Для того, щоб учитель початкових класів міг успішно навчати музиці молодших школярів, потрібно в процесі фахової підготовки передбачити формування у студентів не тільки педагогічного, але й специфічного музичного мислення, здатності співвіднести педагогічні факти і явища з художнім відображенням дійсності й художньою діяльністю [4].

На основі вище зазначеного можна констатувати, що професійну компетентність учителя початкових класів поряд з багатьма іншими компетенціями, складають й музичні компетенції, які є сукупністю базових музичних знань, сформованих умінь і навичок елементарного музикування, оцінної діяльності та досвіду творчої музичної діяльності.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту». - К., 2017.
2. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки [Текст] /О. І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18-20.
3. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования /А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С.58 - 64.
4. Мішедченко В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя музики в умовах вищого навчального закладу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2012/6_1/visnuk_36.pdf
5. Вікторова М.В. Музична компетентність майбутнього вчителя музики як наукова проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journal.kdpu.edu.ua/pedag/article/view/170>
6. Грозан С. Компетентнісний підхід як складова частина підготовки майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2-mizhnarodna-internet-konferentsiya-2014/section-4-5-6/1282-kompetentnisnij_pidxid_yak_skladova_chastina_pidgotovki_majbutnogo_vchitelya_muziki_do_profesijnoi_saorealizacii

УДК 373.21(475)(043)

Мякенька О.П., асистент

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Збереження життя і зміцнення здоров'я, формування здорового способу життя підростаючого покоління визнані проблемами загальнодержавного масштабу. Відтак формування навичок безпечної поведінки дітей старшого дошкільного віку одне із пріоритетних напрямків освітнього процесу.

З кожним роком збільшується кількість дошкільників травмованих у різних небезпечних ситуаціях внаслідок несформованих навичок поведінки. Сьогодні, коли оточуюче середовище може становити загрозу для життя, виникає потреба в глибокому осмисленні та систематизації роботи з дітьми в дошкільних навчальних закладах щодо формування навичок безпечної поведінки.

Регулюють питання безпеки життєдіяльності дітей наступні нормативно-правові акти: Закони України «Про правові засади цивільного захисту», «Про цивільну оборону України», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад» від 12.03.2003р. № 305. У Законах України «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства» зазначено, що забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей, є обов'язковим для держави та суспільства. Одне з провідних державних завдань, а саме, захист життя та здоров'я дитини, визначено у головному документі дошкільної освіти –Базовому компоненті [1].

Науковці (О. Безпалько, В. Вербицький, Н. Денисенко, О. Лоза), визначають проблему життя і здоров'я підростаючого покоління як одну із центральних, адже дошкільний вік є найважливішим етапом у становленні особистісного досвіду дитини, і саме в цей період складається досвід безпечної поведінки. Разом з цим характерним для старших дошкільників є зростання рухової діяльності та збільшення фізичних можливостей, які, у поєднанні з підвищеною допитливістю та прагненням до самостійності, нерідко призводять до виникнення травмонебезпечних ситуацій. Тому, саме в цьому віці надзвичайно важливим є процес формування знань та навичок безпечної поведінки, навчання дітей застосовувати отримані знання у реальному житті, у небезпечних ситуаціях діяти згідно правил безпечної поведінки [2].

На думку, А. Адєєвої, Л. Гураш, Т.Хромцевої формування навичок безпечної поведінки – складний процес, механізми якого неоднозначно розглядаються різними фахівцями, що ускладнює виховання дітей у дошкільному навчальному закладі.

На думку О. Лози, головною метою є сформувати у старших дошкільників активну життєву позицію стосовно власного життя та власної безпеки, накопичення знань і навичок безпечної поведінки. Дитина повинна на рефлексорному рівні засвоїти алгоритм дій при потенційній загрозі її життю.

При застосуванні навичок безпечної поведінки діти старшого дошкільного віку самостійно створюють базу для розвитку навичок самоконтролю, яка є важливою та необхідною для них. Паралельно з цим в процесі цілеспрямованої роботи відбувається планомірне та поступове усвідомлення та прийняття сенсу безпечної поведінки. Тому, саме на дошкільний навчальний заклад покладається відповідальність зі здійснення цілеспрямованого процесу формування у дітей ціннісного ставлення до власного здоров'я, адекватна реакція на різноманітні чинники ризику для життя, адже дошкільна освіта є першою ланкою в системі неперервної освіти, у становленні і розвитку особистості.

Система діяльності педагога з формування навичок безпечної поведінки старших дошкільників повинна включати у якості складових частин наступні аспекти: мотивація до різних видів діяльності, які здійснюються не тільки у безпечних умовах, але і в умовах підвищеного ризику; опанування знаннями у галузі безпечної поведінки; забезпечення психологічної підготовки до безпечної поведінки; виховання моральних цінностей.

Практичне оволодіння навичками безпечної поведінки можливе за умови використання педагогом спеціально розроблених матеріалів у яких розкриваються принципи, методи, засоби формування у дітей навичок безпечної поведінки. Матеріал для засвоєння подається дітям старшого дошкільного віку у доступній формі та будується на розкритті причинно-наслідкових зв'язків. Існує чотири найпоширеніші засоби навчання та формування у дітей навичок безпечної поведінки: слово, як засіб навчання; чуттєвий досвід (експериментування, досліди); емоційне відношення до поведінки дитини у педагогічній ситуації; продуктивна діяльність дітей (зображувальна та конструктивна).

Освітньо-виховний процес в дошкільному навчальному закладі організовується дорослими та проходить під керівництвом дорослого. Таким чином, дитина знайомиться з основами безпечної поведінки за допомогою різних засобів. Саме вони стають джерелами пізнання оточуючого середовища. Кожен із зазначених засобів є важливий як окремо, так і у взаємозв'язку з іншими засобами, організованими у єдиний педагогічний процес.

Не менш важливими є методи роботи з дітьми старшого дошкільного віку з проблеми формування навичок безпечної поведінки. Аналіз літератури дозволив виокремити найпоширеніші методи: порівняння, моделювання, повторення, гра.

Отже, формування безпечної поведінки є педагогічною умовою включення дітей старшого дошкільного віку у життя, формування особистості, готової діяти в непередбачуваних (у тому числі небезпечних та екстремальних) умовах, яка прагне до постійного самовдосконалення та реалізації нових можливостей. Виділені засоби та методи формування безпечної поведінки старших дошкільників виступають необхідним компонентом навчально-виховного процесу, які формують у дітей бажання й прагнення до збереження власного здоров'я та життя.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р. пед. наук; Авт.кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богиніч О.Л., Гавриш Н.В. та інші., - К.:Видавництво, 2012.-26с.
2. Витоки здоров'я дитини: навчально-методичний посібник /Денисенко Н.Ф., Лиходід Л.В., Лупінович С.В., Михайліченко А.Ф.. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 160с.
3. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник/ Юрій Скобло, Валентин Цапко, Дмитро Мазоренко, Леонід Тіщенко,; Ред. В. Г. Цапко. - 4-тевид., перероб. І доп. - К.: Знання, 2006. - 397 с.

УДК 372.2.016:81'02831(043)

Яйленко В.Ф., старший викладач

СЛОВЕСНА ТВОРЧІСТЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Проблема творчості завжди була однією з найбільш актуальних в розвитку як педагогічної, так і психологічної науки. Творчі особистості затребувані завжди, тому що саме вони визначають прогрес людства. Наша сучасність також має потребу в творчих людях, які думають і діють нестандартно для блага розвитку особистості та суспільства.

Особливого значення ця проблема набуває щодо виховання та розвитку творчих можливостей нового покоління.

Це завдання особливо актуальне для дітей дошкільного віку, адже саме дошкільний період є періодом, коли, як визначав Л.С.Виготський, дитина переходить до зовсім нового типу діяльності, який можна охарактеризувати як перехід до творчої діяльності. Ігнорування та формальний підхід до проблеми творчості в дошкільному віці веде до непоправних втрат у подальшому розвитку людини. Тому і в концепції дошкільної освіти в Україні, і в базовому компоненті дошкільної освіти в Україні на розвиток творчої особистості зроблений особливий акцент.

Однак до сих пір проблема розвитку творчості залишається найменш вивченою в теорії та недостатньо поданою в практиці виховання дітей дошкільного віку. Цей факт зумовлений складністю даного явища, прихованістю його механізмів.

Дослідники дитячої творчості визначили критерії оцінки її результатів у різних видах художньої діяльності: образотворчій (Е.Белкіна, О.Дронова, Т.Козакова), музичній (Н.Ветлугіна, Н.Георгян, К.Тарасова), художньо-мовленнєвій (А.Богуш, Н.Водолага, Н.Гавриш, О.Монке). Лінгводидактичний аспект означеної проблеми знайшов своє практичне втілення у низці дисертаційних досліджень останніх років (Т.Алієва, Л. Артемова, Л.Ворошніна, Н.Гавриш, В.Захарченко, С.Ласунова, Н.Луцан, О.Монке, Т.Постоян, О.Ушакова та ін).

Дошкільнята виявляють неабияку творчу винахідливість в іграх, у різнобічній художній діяльності. Але найбільш складною є мовна, або словесна творчість.

Словесні новоутворення в дитячому мовленні пов'язані з процесом наслідування, в якому, однак, малюк творить. Завдяки тонкому відчуттю мови він утворює кожне нове слово відповідно до норм, законів мови, яких, звичайна річ, не може ще знати, засвоює їх інтуїтивно, йдучи шляхом аналогій. Образність мислення є поясненням прагнення відобразити образ у слові. Тут ми маємо справу з дитячою словотворчістю. Механізм дитячої словотворчості досліджував К. Чуковський, який дійшов висновку, що дитина утворює нові слова завдяки природній мовній чутливості. Це явище характерне для дітей 2-5 років, в старшому дошкільному віці здатність словотворчості майже повністю зникає [1].

Поступово, з формуванням лексико-граматичного багажу, розширенням життєвого досвіду дитина виходить за межі слів, словосполучень і починає самостійно утворювати різноманітні монологічні висловлювання.

У дошкільній лінгводидактиці поряд із терміном *словесна творчість* вживається термін *мовленнєвотворча діяльність*. Визначимо ці поняття.

Словесну творчість науковці визначають як діяльність, що виникає під впливом художнього слова та навколишньої дійсності і пов'язана зі складанням самостійних творів (казок, оповідань, віршів).

Тобто *словесна творчість*-це спеціально організований, зумовлений мотивацією процес створення дитиною твору в будь-якій формі мовленнєвого висловлювання.

Мовленнєвотворча діяльність-це діяльність, в якій через мовлення (в різних типах зв'язних висловлювань) передаються почуття, уявлення; враження, образи уяви, навіяні художніми творами та сприйманням довкілля [2].

На думку багатьох дослідників, поняття мовленнєвотворчої діяльності є ширшим за поняття словесної творчості. Мовленнєвотворча діяльність є складовою частиною різних видів дитячої діяльності: гри, малювання, конструювання, театралізації, спілкування. Це може бути сюжет гри, словесний коментар до малюнка, словесний супровід процесу створення будівлі тощо. Воно не завжди завершується складанням твору, оскільки дитина не ставить перед собою такого завдання. Тобто мовлення спонукає, супроводжує, узагальнює дії дитини і збагачує в цих діяльностях свій зміст [3].

Словесна творчість-це дуже складний процес і дитині навіть старшого дошкільного віку дуже важко самостійно скласти завершений високохудожній твір. Але водночас експериментальні дослідження показали, що вже в дошкільному віці в умовах цілеспрямованого навчання діти здатні створювати завершені казки, оповідання, з чіткою структурою, різними типами зв'язку між реченнями.

Найбільш злагожену й чітку теорію розвитку дитячої творчості розробив Л.С.Виготський. Одним з основних стверджень його теорії є те, що уява, як основа творчого процесу, тісно пов'язана з реальністю, яка оточує дитину. Спираючись на це ствердження, Л.С.Виготський виділяє чотири форми зв'язку уяви з дійсністю.

Перша форма зв'язку полягає тому, що фантастичні образи, створені уявою дитини, запозичені з попереднього досвіду дитини, тобто цілком реальні. Проте нові комбінації елементів реальних образів та речей мають вже фантастичний, отже, творчий характер.

В площині даної форми Л.С.Виготський виводить важливий закон діяльності уяви: "Творча діяльність уяви знаходиться в прямій залежності від багатства та різноманітності попереднього досвіду людини, тому що цей досвід надає матеріал, з якого утворюються побудови фантазії. Чим багатіший досвід людини, тим більший матеріал, який має уява" [4, 306].

Це дуже важливий закон, оскільки він, насправді, є своєрідним керівництвом до дії: збагачення досвіду дитини новими враженнями-головна умова розвитку її уяви, а, отже, і творчості.

Друга форма зв'язку уяви з дійсністю полягає в тому, що діти осягають факти та явища навколишнього життя, використовуючи досвід інших людей. Тобто робота уяви обумовлюється не тільки особистим досвідом, але й досвідом соціальним. Дуже важливо враховувати цей зв'язок у навчанні дітей творчого розповідання. Наприклад, найвагомішим

засобом навчання дітей творчого розповідання є художнє слово, яке пробуджує яскраві художні образи, викликає глибокі естетичні переживання, спонукає до самостійної творчої діяльності.

Третя форма зв'язку уяви з дійсністю-емоційна. Цей зв'язок може бути прямим та зворотнім. Прямі зв'язки проявляються в тих випадках, коли образи, які мають на людину схожі емоційні впливи, об'єднуються в один "комбінований твір уяви". Зворотній зв'язок спостерігається тоді, коли уява впливає на емоції. Цю форму зв'язку важливо враховувати під час організації ігор-драматизацій та театралізованих ігор.

Четверта форма зв'язку уяви з дійсністю безпосередньо не пов'язана з досвідом людини, фантазія не спирається ні на які образи дійсності. Але вона існує в реальності, перетворюючи її у формі винаходів, ідей, предметів. Ця форма зв'язку безпосередньо не проявляється у творах дітей дошкільного віку. Здобутки дітей, можливо, не мають загальнолюдської цінності, але дитина бере участь у творчості "для себе". І це має велике значення для розвитку самих дій уяви, підготовки до справжньої творчості в майбутньому.

Словесна творчість у дошкільному віці-своєрідне, унікальне явище, яке має величезне значення для розвитку дитини, потребує грамотного педагогічного супроводу для стимулювання і розвитку творчих здібностей дітей.

Література

1. Чуковский К.Й. От двух до пяти: книга для родителей.-М., 1990.
2. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення.-К.: Ред. Загальнопед. Газ., 2005.
3. Богуш А.М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. – К., 1997.
4. Выготский Л.С. Собр. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2.

СЕКЦІЯ
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.9:305-055.2

Варава Л.А., кандидат психологічних наук, доцент

Тищенко Л.В., кандидат психологічних наук, доцент

**ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ ЖІНКОЮ
ВЛАСНОГО ЖИТТЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ
АВТОРСЬКОГО МЕТОДУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ**

На сучасному етапі розвитку суспільства особливої значущості набувають індивідуально-психологічні параметри оцінки та переживання особистістю міжперсональних, внутрішньо сімейних та внутрішньо групових взаємовідносин. З цим пов'язане виникнення цілого ряду науково-психологічних категорій які стають предметом соціально-психологічних досліджень, наукового осмислення та послідуочого використання в практиці соціального та психологічного супроводу особистості.

На сьогодні актуальним напрямом соціально-психологічного вивчення та громадсько-соціальної підтримки виступає психологічне благополуччя жінки. Адже, як показує практика, жінка являється найбільш вразливою ланкою внутрішньо сімейних відносин. Модальність суб'єктивного переживання нею власного життя багато в чому залежить від стану актуальних між гендерних та між сімейних взаємин. Наявність будь якої форми насильства в структурі складно структурованих внутрішньо сімейних відносин безпосередньо впливає на якість життя жінки та її суб'єктивні переживання.

Традиційно феномен насильства пов'язується з фізичними діями агресивного характеру. Така форма насильства є найбільш очевидною та легко фіксується за зовнішніми фізіологічними параметрами. Однак в ситуації насильства як різновиду агресивної поведінки, спрямованої на іншого, поряд з діями фізичного характеру можуть мати місце такі форми насильства як сексуальне, економічне та психологічне. Вони, найчастіше, не є очевидними як для зовнішнього спостерігача так і для самого об'єкта насильницького впливу. Сутність цих форм насильства відображується поняттями «психологічна агресія» та «емоційне насильство» [1].

Складність діагностування факту насильства у відношенні до жінки обумовлена наступним: по-перше, неочевидне психологічне насильство супроводжує будь-яку іншу форму насильницького впливу; по-друге, ознаки насильницького впливу протягом тривалого часу можуть бути латентними, а його наслідки – надзвичайно важкими; по-третє, свідоме бажання жертви насильницьких дій скривати факт насильства за різними мотиваційними підставами; і, нарешті, неусвідомлене заперечення факту насильства або суб'єктивне виправдання дій агресора [2-3].

Вважаючи на це, основним психологічним інструментом дослідження факту наявності або відсутності насильства у відношенні до жінки виступає вивчення специфіки суб'єктивного переживання нею власного життя. Адже, психоемоційними маркерами наявного насильства (у будь якій формі) являються: напруга, тривога, невпевненість, безсилля, залежність, безвихідність, почуття провини, страх, безправність, безпорадність, розгубленість, меншовартість.

Отже, актуальність та гострота проблеми сімейного насильства у відношенні до жінки, а також неоднозначність та складність феномену насильницького впливу, обумовлюють необхідність створення соціально-психологічного інструменту діагностичного характеру.

Метою розробленого нами *багатофакторного опитувальника «Особливості суб'єктивного переживання жінкою власного життя»* є виявлення прямих/непрямих форм

наявного/прихованого насильства у відношенні до жінки в структурі внутрішньо сімейних відносин.

Зміст опитувальника та структура завдань спрямовані на вирішення наступних діагностичних **задач**:

1. Визначення особливостей суб'єктивної оцінки та модальності переживання жінкою різноманітних сфер і контекстів власних внутрішньо сімейних відносин як проєкції суб'єктивного благополуччя або неблагополуччя.

2. Виявлення певних сфер внутрішньо сімейних відносин, що виступають джерелом стійких негативних переживань та емоційних станів респонденток.

3. Здійснення якісного аналізу актуальних переживань жінки, пов'язаних із сферами її життя в сім'ї, та визначення наявних проблем і протиріч в кожній з них.

4. Аналіз можливих протиріч у відповідях респондентів як проєкції свідомого/неусвідомлюваного приховування факту внутрішньо сімейного насильства.

Теоретико-методологічною основою розробки представленого опитувальника виступає: визначення насильства як соціально-психологічного феномену (В.Беньямін, Ш.Берн, Д.Майерс, П.Павленок); вивчення специфіки сімейного насильства (Е.Гіденс, А.Кваснівська, О.Кочеміровська, Т.Сидоренкова); психологічне визначення сутності складних переживань особистості (Ф.Василіук, Ф.Бассін, О.Кочарян, Л.Кітаєв-Смик) [4-5]; дослідження феномену психологічного благополуччя особистості (А.Аргайл, Р.Вінховен, А.Вотермен, Е.Дісі, Е.Кологривова, О.Кронік, М.Норман, О.Осадько, Е.Позднякова, Р.Раян, К.Ріфф, П.Фесенко,); аналіз психологічних аспектів соціальної роботи (Ю.Швалб, Н.Максимова, С.Хоружий, І.Мигович) [6]; обґрунтування методів психодіагностики особистості (Б.Ананьєв, Ф.Березін, Л.Бурлачук, В.Нікадров, О.Кенберг) [7].

Авторський багатофакторний опитувальник «Особливості суб'єктивного переживання жінкою власного життя» як соціально-психологічний інструмент діагностичного характеру складається з шести послідовних блоків. Зміст першого блоку спрямований на виявлення особливостей емоційного переживання жінкою власних взаємовідносин з іншими членами родини. Якісний аналіз наданих респондентом характеристик створює можливість виокремити провідну модальність його переживань в кожному з п'яти видів взаємовідносин в сім'ї.

Питання другого блоку пов'язані з особливостями переживань жінкою різноманітних подій у шести провідних сферах її сімейного життя: економічно-фінансової, сексуальної, психологічної, дозвілдової, побутової, сфери фізичних контактів та взаємин. Якісний аналіз переживань респондента, пов'язаних з кожною із шести сфер його життя в сім'ї створює можливість визначити наявність / відсутність проблем та протиріч у кожній з них.

Наявна ситуативність / частота / тотальність негативного переживання респондента в процесі взаємовідносин (взаємодії / спілкування) з окремими членами родини або відсутність негативно забарвленого переживання складають зміст третього блоку нашого опитувальника та доповнюють картину якісного аналізу попередніх двох блоків. Важливо, що факт наявності у респондента тотальних негативних переживань у відношенні до окремого члена сім'ї може свідчити про скрите/неочевидне психологічне насильство з його боку.

На визначення особливостей суб'єктивної інтерпретації респондентом узагальнених дій інших людей у відношенні до жінки як потенційно насильницьких або нейтральних, а також на виявлення індивідуального переживання ступня серйозності кожної з шести форм домашнього насильства спрямований зміст четвертого та п'ятого блоків опитувальника. Наявне нівелювання респондентом серйозності будь якої з перелічених шести проблем (або кожної з них) у поєднанні з наявними негативними переживаннями за даними попередніх чотирьох блоків опитувальника можуть свідчити про усвідомлену / неусвідомлену спробу приховати факт насильства.

Особливості постановки запитань в шостому блоці дозволяють визначити ступінь відвертості респондента при відповіді на поставлене пряме запитання. У поєднанні з аналізом його попередніх висловлювань це служить критерієм відкритості та чесності при

роботі з даним опитувальником, а також чинником достовірності отриманих даних соціально-психологічного дослідження.

Ефективність та результативність авторського багатофакторного опитувальника «Особливості суб'єктивного переживання жінкою власного життя» як діагностичного інструменту перевірено в ході соціально-психологічного дослідження, проведеного в період з 15.01. по 15.07.2017 року на виборці з 1000 респондентів – жителів Донецької та Луганської областей.

Якісний аналіз відповідей досліджуваних жінок дозволяє визначити наявність насилля в родині та його види, а також рівень усвідомлення жінкою здійснюваного у відношенні до неї насильства. Отримані дані показують, що такі форми насильства як сексуальне, економічне та психологічне не є очевидними як для зовнішнього спостерігача так і для самого об'єкта насильницького впливу. В свою чергу модальність суб'єктивного переживання жінкою власного життя багато в чому залежить від стану актуальних між гендерних та між сімейних взаємин. Наявність будь якої форми насильства в структурі складно структурованих внутрішньо сімейних відносин безпосередньо впливає на якість життя жінки та її суб'єктивні переживання.

Вважаємо, що отримані завдяки використанню багатофакторного опитувальника дані можуть стати основою для: 1) розробки психокорекційної програми протистояння різноманітним формам насильства в сім'ї; 2) впровадження тематичних напрямків психологічного просвітництва; 3) запровадження тренінгових програм з підвищення якості життя жінки, з усвідомлення власної суб'єктної позиції, з опанування ефективних стратегій внутрішньо сімейних взаємовідносин.

Література

1. Хорошенкова А.В. Насилие в семье как социально-психологическая проблема / А.В.Хорошенкова // Вопросы психологии. – 2004. – №2. – С.73-90.
2. Кочемировська О. Можливості виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття : посіб. для соц. прац. / О. Кочемировська. – Х. : НТМТ, 2008. – 44 с.
3. Міленко В. Жінки і діти, які зазнали насилля в сім'ї. Робота психологічної та соціальної служби: завдання, форми і перспективи / В. Міленко, С. Мосієнко // Психолог. – 2010. – № 35 – 36. – С. 48-51.
4. Беньямін В. Щодо критики насильства / В. Беньямін. Пер. з нім. Ігор Андрущенко – Київ: «Грані-Т», 2012. – 312 с.
5. Павленок П.Д., Руднева М.Я. Социальная работа с лицами и группами девиантного поведения: Учеб. пособие / Отв. ред. П.Д. Павленок. — М.:ИНФРА-М,2007. — 185 с.
6. Швалб Ю.М. Ресоциализация личности как задача социально-психологической практики / Ю.М. Швалб // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. – 2012. – Вип. 6. – С. 78-81.
7. Холостова Е.И. Социальная работа с семьёй / Е.И. Холостова. Учебное пособие – 2-е изд. – М.: «Дашков и К°», 2008. – 212 с.

УДК 378.016:796

Вертель О.В., кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент

МОТИВАЦІЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ

За час навчання у вищому навчальному закладі студент повинен пройти через всі етапи становлення фізичної культури особистості. Безумовно, вступаючи до вузу, абітурієнт вже має певний рівень особистої фізичної культури, характеризується загальним фізичним станом особи, фізичною підготовленістю, фізичною досконалістю, знаннями з галузі фізичної культури. Проте контингент вступників у вузи неоднорідний за віком, соціальним статусом, досвіду фізкультурно-спортивної діяльності. Крім того, учням старших класів

сільських шкіл часто взагалі не викладають уроки фізичної культури. Тому роль дисципліни "Фізична культура" у вузі значно вище, так як тут вона і викладається на більш високому рівні, і сприймається студентом більш усвідомлено, з розумінням значення результатів фізичного виховання і фізкультурної освіти у подальшому житті людини.

Якою повинна бути людина, яка має досить високий рівень фізичної культури? Це, насамперед, людина вільна, здатна до самовизначення у сфері фізичної культури. Він може самостійно вибирати шляхи реалізації соціальної програми фізичної культури, рух по яким повинно втілюватися в спеціальних фізкультурних знаннях і переконаннях, фізичних якостях і здібностях, а також у виробилися на їх основі навичок, звичок та потреб. Лише в цьому випадку особистість сприймає освіта у сфері фізичної культури як складову власного стилю життя, як фактор самоосвіти і самовдосконалення і підпорядковує освіта цілям особистісного зростання. Цьому сприяють широкі можливості вільного вибору фізкультурної діяльності для студентів.

Прагнення до самопізнання психофізичних можливостей, розуміння краси людського тіла і спортивних рухів, а також до розуміння автономії свого внутрішнього світу веде до формування творчої індивідуальності людини високого рівня фізичної культури. Зазвичай такі люди не задовольняються досягнутими результатами, а постійно прагнуть до творення нового. Причому їх творчий настрій не обмежується лише фізичним самовдосконаленням і охоплює інші сфери життя - праця, побут, спілкування, організацію відпочинку [1-2].

Як правило, результатом подібних зусиль стає сформована потреба в саморозвитку, достатньо великий обсяг засвоєних знань, рухових умінь і навичок, розвинене аналітичне та інтуїтивне мислення, здатність і прагнення до життєтворчості. Молоді люди повинні знати, що причини багатьох людських помилок і трагедій полягають у невмінні підкорювати власну натуру.

Сфера фізичної культури об'єднує біологічне і соціальне начала в людині, допомагає особистості стати сильніше. Сильна особистість - синтез розуму, фізичного здоров'я і волі. Безумовно, якості сильної особистості не можна придбати у відчайдушному веселощі, непотрібних розвагах або захоплення власного егоїзму. Тільки завдяки усвідомленню природи повсякденних турбот і негараздів з'являється впевненість у власних силах і шанс їх подолати [3].

Вузівська педагогічна практика показує, що у студентів, включених в систематичні заняття з фізичного виховання і виявляють на цих заняттях досить високу активність, виробляється певний стереотип режиму дня, спостерігається розвиток соціально орієнтованих установок і більш високий життєвий тонус. Вони більшою мірою комунікабельні, висловлюють готовність до співпраці, цінують суспільне визнання, адекватно реагують на критику в свою адресу.

Цієї категорії студентів більшою мірою притаманні відповідальність, почуття обов'язку, сумлінність, зібраність. Вони більш успішно взаємодіють у роботі, що вимагає систематичного напруги організму, їм легше дається ефективний самоконтроль. Все це вказує на ґрунтовне позитивний вплив регулярних фізичних навантажень на характерологічні особливості особистості студентів.

Звичайно, тут важлива мотивація, яка стимулює і мобілізує особистість на прояв рухової активності. Які можуть бути мотиви? Це потреба в рухах і фізичних навантаженнях, спілкування, дружба солідарність, суперництво, наслідування, емоційна розрядка, самоствердження, віяння моди, спосіб розваги, активний відпочинок і т. п. Безумовно, для студентів вузів одним із серйозних мотивів є повинність - обов'язок відвідувати заняття. Молоді люди повинні обов'язково знаходити для себе будь-які спонукальні мотиви для занять фізичними вправами і виділяти для цього час [4-5].

Сучасний ритм життя вимагає від молодих людей все більшої напруги сил. Нервові, розумові та фізичні перевантаження, пов'язані з оволодінням складної сучасної техніки, стреси професійного і побутового характеру ведуть до порушення обміну речовин, надмірної ваги, до виникнення серцево-судинних захворювань. До того ж обсяг рухової активності

людини протягом дня зведений до мінімуму: автоматизація, електроніка та робототехніка на виробництві, автомобілі, ліфти, пральні машини в побуті обумовили неприпустимий дефіцит рухової діяльності людини.

Несприятливий вплив цих факторів на здоров'я людини настільки велике, що внутрішні захисні функції організму не в змозі з ними впоратися. Людині потрібна більш висока фізична активність і підготовленість. Тому чим далі йде людство в своєму розвитку, тим більшою мірою здоров'я людини буде залежати від рівня його фізичної культури. Кардинально вирішити завдання підвищення обсягу рухової діяльності, міняючи засоби фізичної культури, в даний час практично неможливо.

Для того, щоб оточити значення фізичної культури, молода людина повинна усвідомити важливість її ролі у своєму житті. І чим раніше він це зрозуміє, тим більшого зможе домогтися і в своєму особистому житті, і на професійному поприщі.

Література

1. Годік М.А. Контроль тренувальних навантажень змагань. - М.: Фізкультура і спорт, 2008. – 136 с.
2. Жданова О.М. Управління фізичною культурою: Навчальний посібник для фізкультурних вузів. – Львів: Фенікс, 2000. – 28 с.
3. Зациорський В.М. Фізичні якості спортсмена. - М.: Фізкультура і спорт, 2009. -200с.
4. Карпенко О.Л. Основи психології спорту і фізичної культури [Текст] / О.Л. Карпенко // Здорове життя. – 2006. – № 6.ю – С. 54 – 64.
5. Шастко О.П. Студентський спорт і життя [Текст] / О.П. Шастко // Спорт. – 2008. – № 4. – С. 26 – 35.

УДК 364-5(477.62-2):316.346.32-053.9

Генералова О.М., старший викладач

ІНКЛЮЗИВНА РОБОТА З ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ТА СТАРЕЧОГО ВІКУ В МІСТІ МАРІУПОЛІ

Кожне суспільство, незважаючи на гучні декларації про прямування до системи рівних можливостей, побудовано на основі соціальної нерівності. На цьому тлі існують групи, представники яких «виключаються з суспільства», є приреченими до зайняття субдомінантних позицій. Цей процес виключення з суспільства науковці позначили терміном «ексклюзія» (exclusion), який частіше ототожнюють з поняттям «соціальна ізоляція».

Поняття «ексклюзії» у науковий обіг увійшло у 70-ті роки ХХ ст. [1]. Зараз це поняття значно поширюється у науках соціогуманітарної і педагогічної спрямованості. У соціології та психології воно найчастіше зустрічається в тандемі з поняттям «інклюдія» (inclusion).

В основі даних понять лежать принципи поділу / виключення і з'єднання / включення індивідів або груп в різні соціальні спільноти, групи тощо.

Ексклюзія та інклюдія, як об'єкти наукового дослідження, мають багато аспектів, які зачіпають різні сторони життя. На це вказували Дж. Александер, Р. Аткинсон, В. С. Біскуп, Ф. М. Бородкін, В. І. Добренєкова, З. В. Калугіна, А. І. Кравченко, М. Ламонт, І. І. Мамайчук, Ш. Рамон, Н.Є. Тихонова, О. Фудрига, В. Р. Шмідт, М. Шипіцина, Є. Ярська-Смирнова.

Аналіз факторів соціальної ексклюзії проводився відповідно до сфер їх прояву: економічної, соціальної, психологічної [2]. Тоді інклюдія означає повну участь всіх членів спільноти в її життєдіяльності і має ряд аспектів: політико-правовий (можливість реалізації своїх прав та інтересів), соціально-економічний (викорінення бідності, наявність гідно оплачуваної роботи, якісне житло та комунальні послуги), соціокультурний (доступну і якісну освіту, включеність в культурне життя спільноти), психологічний (толерантність, позитивна самоідентифікація, почуття приналежності до спільноти) та ін.

У всіх випадках включення громадян в загальну структуру суспільства діє одна і та ж схема: інклюзія прагне привести до спільного знаменника всі верстви суспільства. Зараз не можна промовляти про загальну рівність, так як цей варіант є неможливим і нежиттєздатним. Разом з тим, слід казати про мінімізацію відмінностей між різними верствами суспільства.

Ексклюзія – це об'єктивно існуюче явище, яке присутнє завжди. В сучасних суспільствах неминучою є вікова ексклюзія, в тому числі й ексклюзія літніх людей.

На висвітлення особливостей ексклюзії саме осіб похилого віку, вияв шляхів надання соціальних послуг спрямовані публікації Т. І. Коленіченко, С. Г. Максимової, Д. А. Неваєвої, О. Є. Ноянзиної, Д. І. Сапонова, А. А. Смолькіна, В. Р. Шмідта, Д. К. Щеглової тощо.

Протягом останніх десятиріч у світі спостерігається постаріння населення – демографічна старість, зумовлена зростанням абсолютного і відносного числа людей похилого віку в загальній структурі населення [3, с. 255]. В Україні, наприклад, коефіцієнт пенсійного навантаження (відношення чисельності населення вище працездатного віку до чисельності працездатного населення) в Україні становить 21,8 %, тобто досить високий [4].

Старіння - це незворотний процес для кожної людини. Згідно класифікації Всесвітньої організації Охорони здоров'я похилий вік людей триває з 60 до 74 років, з 75 до 89 років – старечий вік, а з 90 років і старше люди вважаються довгожителами. На практиці людьми похилого віку вважають тих, які вийшли на пенсію.

З настанням пенсійного віку люди вступають в нову фазу свого життя, що може супроводжуватися особовою кризою, оскільки у всіх сферах життя відбуваються зміни: поступово погіршується здоров'я; знижується рівень доходу; знижується кількість соціальних зв'язків; у людини виявляється багато вільного часу, часто вона не знає, чим заповнити його. Сьогодні у людей старшого покоління домінують матеріальне благополуччя і спілкування (більш важливими є контакти з друзями чи сусідами). Незмінно значущими залишилися вічні цінності: сім'я, діти, здоров'я [5]. Це пов'язано із загальною культурою життєдіяльності в Україні і відповідає реальній обстановці.

Ситуація в Україні відрізняється від гуманітарного контексту в інших країнах, адже з-за конфлікту на сході України постраждала велика кількість людей похилого віку, які в даний час потребують допомоги. В зонах активних бойових дій, в тому числі в «сірій зоні» уздовж лінії зіткнення, найбільш вразливою категорією є люди з інвалідністю, діти та літні люди.

Встановлено, що найбільш високий ризик ексклюзії присутній у великих містах, населення яких перевищує 100 тис. У великих містах люди похилого віку часто втрачають роботу, доходи, повагу, значимість і виявляються в ізоляції. Динаміку міжособистісного соціального відторгнення українські дослідники С. Оксамитна та В. Хмелько охарактеризували як достатньо несприятливу [6, с.77].

Виникає питання: «Як повинна змінитися організація соціальної сфери, щоб стати фактором інклюзії, а не ексклюзії?».

В дусі теоретичного осмислення форм інклюзії слід виділити концепцію «активного старіння» (active ageing), що описує орієнтацію на посилення участі та інтеграції людей похилого віку в суспільство. У ряді зарубіжних країн все більше прихильників знаходить політика соціальної інклюзії. Спільним у всіх проектах є залучення літніх осіб в соціальну, творчу активність через зміну установки по відношенню до них з традиційної, при якій люди похилого віку сприймаються як тягар і об'єкт матеріальної допомоги, на нову, яка бачить в літніх потенціал і ресурс для облаштування життя.

Система державних заходів в Україні, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища осіб похилого та старечого віку на сьогодні не відображує цілісного конструкту, є скоріше комплексом окремих заходів і програм, які останнім часом, з огляду на досить об'єктивні причини, не отримують достатньої фінансової підтримки держави.

За показниками демографічного навантаження населення м. Маріуполь посідає перше місце серед усіх міст України з населенням понад 100 тисяч осіб. У місті на початок 2017 року проживало людей віком 60 років і старше - 121030 осіб, в тому числі жінок - 70218, чоловіків

- 50812 осіб, людей 70 років і старше - 66000 осіб, ветеранів ВВВ - 8620 осіб [7]. Ці дані підтверджують великий відсоток людей похилого віку в Маріуполі та прилеглих селищах.

На тлі вищезазначеної ситуації у місті досить ефективно здійснюється комплекс заходів щодо реального підвищення якості життя осіб похилого та старечого віку, зокрема інвалідів, які передбачають матеріальну підтримку, надання медичної та психологічної допомоги й активне залучення літніх людей у соціальну активність: прийнятий і діє міський закон про квотування робочих місць для інвалідів; здійснюються доплати до пенсій деяким категоріям інвалідів; часткова плата телефонного зв'язку, комунальних послуг учасникам війни; ефективно реалізується проект соціального транспорту; здійснюється розробка «соціальної картки маріупольця»; створена мережа спеціальних закладів і реабілітаційних центрів тощо.

Так, з 1997 року функціонує створене на базі міської лікарні геріатричне відділення. Співробітники відділення демонструють дійсно інклюзивне ставлення до геріатричних пацієнтів, надають дієву допомогу у вирішенні цілого ряду проблем, таких, наприклад, як: важкість пересування, травматизм, деменція, підвищена тривожність, помисливість, депресія, схильність до замкнутості, виражений дефіцит спілкування, самотність внаслідок зниження слуху, зору, пам'яті, уникнення спілкування через страх бути незрозумілими.

У всіх районах міста функціонують територіальні центри соціального обслуговування населення [7], які обслуговують вже 4417 мешканців міста та віддалених селищ (за станом на 01.03.2017 р.). На базі цих центрів діють такі сервіси, як: «Сервісна служба термінового соціального обслуговування», «Університет третього віку», «Бібліотека на дому» «Школа безпеки для літніх людей», «Кнопка тривоги».

Мета роботи цих установ - надання соціальних послуг громадянам, які перебувають в складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, а також внутрішньо переміщеним особам.

У територіальному Центрі Центрального району міста, відкритому у 1999 році, працює близько 100 осіб, які надають допомогу самотнім людям. Заклад щорічно відвідують понад 1,5 тисячі пенсіонерів. У центрі функціонують три відділення: соціального обслуговування, адресної допомоги та єдине в Донецькій області відділення денного перебування, де щодня 50 малозабезпечених людей похилого віку, можуть безкоштовно оздоровлюватися, проходити курс фізіотерапевтичних процедур, отримати гарячий обід, брати участь в культурно-масових заходах, одержувати перукарські послуги тощо. Соцпрацівники оформляють субсидії всім самотнім громадянам (за винятком тих, які відмовилися від субсидії на користь пільги), видають гуманітарні та продуктові набори, талони на хлібобулочні вироби, здійснюють щорічну підписку на міську газету. Територіальні центри – це єдині установи міста, які надають соціально-побутові послуги жителям на дому.

Територіальні центри тісно співпрацюють з різними благодійними організаціями, в тому числі і з міжнародними: «Червоний Хрест», «Управління Верховної Комісії ООН у справах біженців (УВКБ ООН)», «Карітас Маріуполь», «Їжа життя», «Хлібна хата» та приватними підприємцями міста.

У міському бюджеті на 2017 рік було заплановано майже 16,5 млн.грн. на утримання територіальних центрів і ще майже 4,5 млн. на проведення ремонтних робіт і закупівлю обладнання для цих установ.

На сьогодні відпрацьовується план заходів на період до 2021 року, реалізація якого дозволить полегшити доступ осіб похилого віку до соціально значимих об'єктів міста [7].

Дійсно, місто бере на себе рішення певних проблем своїх літніх жителів, у тому числі інвалідів, переселенців з окупованих територій, і може ще брати рішення якихось актуальних задач. Але ключові проблеми соціального захисту (лікування, пенсійне забезпечення, працевлаштування працездатних громадян, постачання індивідуальним транспортом інвалідів) вимагають законодавчого вирішення на державному федеральному рівні. Розробка програм на державному рівні, а також створення проектів органами місцевого самоврядування мають бути спрямовані на супроводження осіб похилого віку, створення сприятливих умов для повноцінного життя цих осіб в окремому регіоні і в цілому по країні.

Отже, вихідним положенням дієвої політики в області управління інклюзією повинно стати розуміння вкладу та визначення ролі всіх соціальних інститутів у формуванні інклюзії, тобто вибір системної парадигми управління цим процесом.

Література

1. Бородкин Ф. М. Социальные эксклюзии / Ф. М. Бородкин // Социологический журнал. – 2000. – № 3/4. – С. 5 - 17.
2. Неваева Д. А. Особенности социальной эксклюзии лиц пожилого возраста / Д. А. Неваева // Вестник Кемеровского государственного университета. – Выпуск № 2 (58) / том 2 / 2014. – С. 141-146.
3. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навчальний посібник / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 264 с.
4. *Население Украины 2017. Численность населения Украины* [Электронный ресурс] / Департамент по экономическим и социальным вопросам ООН: Отдел народонаселения. – Режим доступа: countrymeters.info/ru/ukraine.
5. Краснова О. В. Социальная психология старости: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. – М.: Издат. центр «Академия», 2002. – 288 с.
6. Оксамитная С. Социальная эксклюзия в Украине на начальной стадии реставрации капитализма / С. Оксамитная, В. Хмелько // Социология, теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 3. – С. 66-77.
7. Інформація про роботу з жителями старшого покоління в м. Маріуполі. / Офіційний сайт Маріупольської міської ради. – Режим доступу: <http://marsovet.org.ua/>.

УДК 159.99:316.45

Кулікова А.О., асистент

СОЦІАЛЬНІ ГРУПИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Соціальна група - група осіб, об'єднаних за спільною соціальною, демографічною або іншою ознакою, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують надання їм однотипних соціальних послуг.

Соціальні послуги надаються особам чи сім'ям, які опинились в складних життєвих обставинах. Знаходження особи чи сім'ї в складних життєвих обставинах може бути визначено з наступних підстав: малозабезпеченість; сирітство; відсутність постійного місця проживання; безробіття; інвалідність; відсутність можливості до самообслуговування; насильство в сім'ї, жорстке поводження з дітьми; втрата сімейних зв'язків під час перебування в місцях позбавлення волі; народження одночасно трьох чи більше дітей; наявність в сім'ї дитини з особливостями психофізіологічного розвитку, у тому числі дитини-інваліда; специфічні форми поведінки, що призводять до залежностей та підвищеного ризику захворювання інфекційними та соціально-небезпечними захворюваннями; невиліковні хвороби; хвороби, що потребують тривалого лікування; нанесення шкоди в результаті пожежи чи іншого стихійного лиха, техногенної катастрофи, бойових дій, актів тероризму; психофізичного насильства, торгівлі людьми, протиправних дій інших осіб; наявність інших обставин, наслідок яких особа чи сім'я не можуть подолати самотійно. Надамо особливої уваги таким соціальним групам як тимчасова непрацездатність (інвалідність), безробітні, переселенці, розлученні [1].

Тимчасова непрацездатність (інвалідність) – це непрацездатність особи внаслідок захворювання, травми або з інших причин, що не залежить від факту втрати працездатності (пологи, карантин, догляд за хворим тощо), яка має тимчасовий зворотний характер під впливом лікування та реабілітаційних заходів, триває до відновлення працездатності або встановлення групи інвалідності, а в разі інших причин - до закінчення причин

відсторонення від роботи. Ступінь втрати професійної працездатності у відсотках встановлюється, виходячи з наслідків ушкодження здоров'я внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання з урахуванням професійних здібностей, що є у потерпілого, клініко-функціональних можливостей і важливих професійних якостей, які дозволяють продовжувати виконання роботи за попередньою професією до нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання [2].

Безробітні – працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку або інших передбачених чинним законодавством доходів через відсутність підходящої роботи, зареєстровані у державній службі зайнятості, тобто це особи, що справді шукають роботу та здатні приступити до праці. Першу спробу пояснити сутність і причини безробіття зробив Г. Мальтус. Він пояснював його надто швидким зростанням населення, яке випереджає збільшення кількості засобів до існування, засобом усунення безробіття вважав війни, епідемії та ін. [3].

Переселенець – це той, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь. Інше тлумачення: особа, яка проживає на радіоактивно забрудненій території і відселяється згідно із списком обласної державної адміністрації або переселяється самостійно на підставі направлення для переселення та працевлаштування, виданого обласною державною адміністрацією місця відселення.

Розлучення – припинення шлюбу за життя подружжя за заявою одного або двох із подружжя. У класичному варіанті, юридичному розриву шлюбу, передує емоційне розлучення, потім слідує «фізичне» розлучення, а далі (у окремих випадках) «пробне» розлучення. З точки зору стресогенного впливу розлучення стоїть на другому місці після смерті близької людини (С. Брискоу, Д. Сміт, В. Квінн) [4].

Дослідження останніх років відбивають кризовий стан інституту шлюбу, проявами якого є негативні показники відтворення населення, зниження кількості зареєстрованих шлюбів, висока частота позашлюбних стосунків (адюльтерів), постійне зростання кількості розлучень та неповних сімей, підвищення популярності «альтернативних» форм шлюбу (гомосексуального, відкритого, сім'ї-сінгл, дистантного шлюбу тощо), підвищення терпимості до різноманітних варіантів неосексуальних практик та ін. Фіксується зниження якості сімейних стосунків та задоволення шлюбом, погіршення адаптивних можливостей сім'ї, зростання її дисфункційності [4].

Література

1. Загальне положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 573).
2. Порядок встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків (затверджено наказ міністерства охорони здоров'я України 05.06.2012 № 420)
3. Жид ІЦ., Рист ІІ. История экономических учений. / ІЦ. Жид, ІІ. Рист. – М.: Экономика, 1995. – 240 с.
4. Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. – Вип. ХІІ / За заг.ред. проф. В.І. Сипченка. / Суб'єктивне переживання розлучення як деструктивний чинник у професійній діяльності жінок-вихователів // Д. Зубцов – Слов'янськ: СДПУ, 2008. – С. 274-279.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У СФЕРІ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному світі не можна знайти жодної сфери людської діяльності не пов'язаної з фізичною культурою, оскільки фізична культура і спорт-загальновизнані матеріальні і духовні цінності суспільства в цілому і кожної людини окремо. Не випадково всі останні роки всі частіше говориться про фізичну культуру не тільки як самостійний соціальний феномен, але і як про сталий якості особистості. Тим не менш, феномен фізичної культури особистості вивчений далеко не повністю, хоча проблеми культури духу і тіла ставилися ще в епоху стародавніх цивілізацій.

Якісно нова стадія осмислення суті фізичної культури пов'язується з її впливом на духовну сферу людини як дієвого засобу інтелектуального, морального, естетичного виховання. І якщо немає особливої потреби доводити величезний вплив занять фізичними вправами на біологічну сутність людини: на його здоров'я, фізичний розвиток, то її вплив на розвиток духовності вимагає особливих пояснень і доказів.

Фізична культура людини нерозривно пов'язана з його загальною культурою, оскільки властиві фізично культурної особистості властивості формуються і розвиваються на основі тих же психофізичних (природних) задатків і психофізичних процесів, що і моральна, естетична та інші види культур людини. Тому, займаючись фізичними вправами, людина не тільки розвиває і вдосконалює свої фізичні можливості, а й формує інші якості особистості - моральні, естетичні, а також сміливість, волю, ініціативність, терпимість і багато іншого.

Під фізичною культурою особистості розуміють сукупність властивостей людини, які набуваються у процесі занять фізичними вправами і виражаються в активному прагненні людини всебічно і гармонійно вдосконалювати свою фізичну природу (тілесність), вести здоровий спосіб життя. Займаючись фізичною культурою, людина пізнає себе, інших людей і навколишній світ. У нього активно розвиваються ініціатива, самостійність і творчість, формуються власне світогляд і способи мислення, індивідуальні риси характеру, критичне ставлення до дій інших людей і власних вчинків. Всі ці позитивні властивості, придбані в результаті фізкультурної діяльності, характеризують людину не тільки фізично, культурну особистість, але й як цілісну особистість, всебічно і гармонійно розвинену, що відображає високий рівень загальної культури людини. Фізична культура допомагає протистояти таким шкідливим звичкам, як куріння, вживання алкоголю та інші [1].

Київ, 16 жовтня 2014 року. Керівник робочої групи з питань реформування спортивної галузі України, президент національної федерації плавання Дмитро Качуровський представив на спортивному конгресі у Києві проект реформи галузі фізичної культури та спорту України.

"Наша реформа направлена не на чиновників, міністерство чи депутатів, чиновників федерацій. Наша реформа направлена на те, щоб кожна дитина в нашій країні, сім'я, територіальна община та держава могли користуватися реформою як унікальним інструментом для розвитку окремого виду спорту для розвитку держави в цілому", - сказав він сьогодні на спортивному конгресі.

У середині 2015 року Міністерством освіти і науки, Міністерством молоді та спорту, Міністерством оборони та Міністерством охорони здоров'я за участю народних депутатів України, секретаріату Кабінету Міністрів України було створено міжвідомчу робочу групу з модернізації фізичного виховання студентів у вищих навчальних закладах України. Одним з результатів її роботи стало напрацювання Рекомендацій щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах, які створюють умови збереження та розвитку фізичного виховання у вищих навчальних закладах в умовах набуття ними академічної автономії.

Наразі розроблено проект змін до Норм часу навчальної роботи у вищих навчальних закладах, яким передбачено віднести низку додаткових видів робіт викладачів фізичного виховання до основного обсягу педагогічної діяльності. Підготовлені пропозиції до Типової форми контракту з керівником державного вищого навчального закладу, які передбачають його персональну відповідальність за розвиток фізичного виховання та щорічний звіт з цього питання перед Вченою радою навчального закладу. Робоча група з розробки методики створення стандартів вищої освіти нового покоління готує включення до переліку загальних компетентностей здатності використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, формування здоров'я людини, а також відповідних результатів навчання [2-3].

1 березня 2017 р. була затверджена постанова про, “Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року.”

Метою програми є визначення провідної ролі фізичної культури і спорту як важливого фактору здорового способу життя, профілактики захворювань, формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявлення резервних можливостей організму, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного іміджу держави у світовому співтоваристві.

День фізичної культури і спорту України. Це свято щорічно відзначається у другу суботу вересня. І в 2017 році це буде 9 число. День фізичної культури і спорту України – дуже важливе свято для всієї країни, воно приурочене всім спортсменам України, як професійним, так і простим любителям, які бігають вранці в парку.

День фізичної культури і спорту України 2017: історія свята

Таке свято в Україні з'явилося ще в 1994 році, завдяки підписанню Указа президента України № 340/94 від 29 червня. Після цього, кожен рік ми святкуємо День фізичної культури і спорту України. Саме свято спрямований на популяризацію спорту в країні серед молоді та пропаганди здорового способу життя.

За всю історію Олімпійських ігор збірна України в різних видах спорту зуміла завоювати більше 400 медалей. А молоде покоління успішно продовжує ці традиції.

А сам День фізичної культури і спорту України – це прекрасний спосіб показати наскільки важливі наші спортсмени, і так само таке свято – це прекрасна мотивація для них.

Традиційно в цей день у багатьох містах країни проходить величезна кількість заходів. Головними, з яких майже завжди є спортивні змагання. Крім цього, майже скрізь можна зустріти різні спартакіади, змагання, марафони. Влада вручає медалі і поздоровляє кращих спортсменів країни. Нагадаємо, що День фізичної культури і спорту України у 2017 році потрапить на 9 вересня.

Отже, незважаючи на те, що в Україні не дуже розвинені спортивні бази, спортсменів у нас досить багато. І велика їх частина визнана в Європі. Ще з 19 століття на території України почало поширюватися дуже багато видів спорту, з часом вони розвивалися і стали дуже популярними в країні. Особливо великих успіхів наша країна домоглася в боксі, вільній боротьбі, гімнастиці. До речі, саме художня гімнастика свого часу принесла Україні безліч Олімпійських медалей. А її школа визнана у всьому світі.

Література

1. Режим доступа : <http://rada.gov.ua>
2. Морозова Е.В. Физическая культура как составная часть общей культуры личности / Е.В.Морозова / Вестник Удмуртского университета. - 2003. - №10. – 161 с.
3. Физическая культура как составная часть общей культуры человека / Черешнева А.Ю., Шлемова М.В., Чернышева И.В., Липовцев С.П. // Международный журнал экспериментального образования. - 2014. - № 7 (часть 2). - С. 88-89.

ФІЗИЧНА РЕКРЕАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасний стан розвитку українського суспільства, позначений бурхливими процесами, що відбуваються у різних сферах його життєдіяльності, наголошує на необхідності впровадження ефективних механізмів щодо формування здорового способу життя широких верств населення, створення сприятливих умов для зміцнення здоров'я громадян як «найвищої соціальної цінності» [1]. У зв'язку з цим актуальним постає питання розробки комплексної програми, спрямованої на популяризацію здорового способу життя студентської молоді, формування ціннісних орієнтацій у фізичному вихованні, забезпеченні реалізації права індивіда на оздоровчу рухову активність.

Зважаючи на те, що формування навичок здорового способу життя співвідноситься з вивченням питань, пов'язаних зі збереженням (відновленням) фізичного, психічного і соціального здоров'я, особливого значення набуває проблема дослідження фізичної рекреації як складової загальної фізичної культури суспільства.

Поняття «рекреація» (лат. «recreatio») увійшло у науковий обіг у 90-х роках минулого століття. У сучасній філософській літературі цей термін окреслюється як такий, що має відношення до збереження здоров'я, відновлення сил через активний відпочинок, використання розважальних, культурно-мистецьких, санаторно-оздоровчих та інших типів дозвілля» [2, с. 10]. Наукові розвідки з вивчення зазначеного питання акцентують на двох головних типах рекреації: фізичної (рухова діяльність з використанням фізичних вправ) та інтелектуальної (розумова розважальна діяльність).

Складність аналізу поняття «фізична рекреація» обумовлюється його багатоаспектним трактуванням: як процес використання фізичних вправ з різними цільовими установками (розвивальною, оздоровчою, рекреаційною), як рухова активність індивіда у побутових умовах (Т. Круцевич, А. Трифонова), як масова фізична культура, масовий спорт, активний відпочинок (В. Столяров, Л. Лубишева), як норми рухової активності у різні періоди життя людини (Г. Безверхня). Розмаїття властивостей фізичної рекреації визначає поліаспектність її форм: рекреаційна фізична культура, рекреація спорту, рекреація туризму, оздоровча фізична рекреація, фізкультурно-виробнича рекреація та ін.

Фундаментальні та прикладні наукові дослідження з розвитку фізичної рекреації виокремлюють теорію мотивації як основу формування ціннісних орієнтацій у фізичній культурі (Т. Круцевич), теорію вікового розвитку, що лежить в основі добору адекватних засобів фізичного виховання (А. Максименко, Г. Безверхня, Б. Куланіна); теорію адаптації, яка пояснює як здійснюється розвивальний та оздоровчий ефект під час проведення занять з фізичного виховання; теорію втомлення і відновлення, що формує поняття активного відпочинку (А. Лотоненко). У науково-теоретичних дослідженнях Л. Піотровського, О. Джумаєва фізична рекреація розкривається з позицій осмислення сутності її окремих проблем, заснованих на концепціях загальної культури (духовна соціалізація особистості як одна з головних функцій фізичної культури в сучасному суспільстві).

Опрацьовуючи методологічні проблеми теорії фізичної культури, В. Видрін зауважує, що кожен з її компонентів (фізичне виховання, спорт, фізична рекреація і рухова реабілітація) повинен мати розроблену теорію, методiku, організацію, структуру, функції і завдання [3, с. 22]. Виходячи з того, що завдання фізичної рекреації розглядаються в контексті завдань фізичного виховання і спорту, умотивованим вважаємо виокремлення наступних її аспектів: 1) *біологічного* (вплив фізичної рекреації на оптимізацію стану організму людини); 2) *соціального* (ступінь сприяння інтеграції індивіда в певну соціальну спільність, обмін соціальним досвідом); 3) *психологічного* (визначення мотивів, що лежать в основі рекреаційної діяльності); 4) *освітньо-виховного* (вплив фізичної рекреації на

формування особистості в її фізичному, інтелектуальному, моральному, творчому розвитку); 5) *культурно-аксіологічного* (засвоювання людиною культурних цінностей у процесі фізичної рекреаційної діяльності, створення нових особистісно-суспільних цінностей); 6) *економічного* (форми організації фізичної рекреації, залучення коштів для проведення заходів тощо) [4].

Як окремий напрям фізкультурної діяльності фізична рекреація розглядається у взаємозв'язку із здоровим способом життя і поняттям «велнес» (англ. «wellness»), яке набуло розповсюдження у західних країнах. У загальному сенсі фізичну рекреацію розуміємо як органічне використання будь-яких форм рухової активності, орієнтованої на відновлення зусиль, втрачених у процесі професійної діяльності. У зв'язку з цим встановлено, що оздоровчо-рекреаційна складова навчального процесу у закладах вищої освіти передбачає використання засобів фізичного виховання і спорту під час планування колективної організації відпочинку, культурного дозвілля у вихідні та в період канікул з метою відновлення та зміцнення здоров'я студентської молоді. До таких засобів відносимо туристичні походи, екскурсії, спортивні заходи, організовані у студентських таборах, будівельних загонах, а також в період передбачених програмою навчальних практик. Усе це не тільки сприяє раціональному використанню вільного часу, задоволенню потреб, інтересів і мотивів студентів в емоційному активному відпочинку, а й позитивно впливає на рівень їх інтелекту завдяки підвищенню працездатності нервової системи і стійкості її до різного рівня навантажень.

Таким чином, виступаючи засобом формування здорового способу життя студентської молоді, фізична рекреація сприяє вдосконаленню процесів управління руховою активністю, адекватної її суб'єктивним можливостям, зняттю психологічної напруги в навчально-виховному процесі, поліпшенню морфо-функціональних показників індивіда, його особистісних якостей.

Література

1. Розпорядження КМ №804-від 08.11.2017 про затвердження плану заходів щодо реалізації національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація».
2. Калинин Л.А., Матов В.В. Физкультурно-рекреационная стратегия развития современного общества // Теория и практика физической культуры. – 1990. – № 1. – С. 8–11.
3. Выдрин В.М. Перестройка в области физической культуры // Теория и практика физической культуры. – 1987. – № 8. – С. 22–24.
4. Рыжкин Ю.Е. Психолого-педагогические основы физической рекреации: учеб. пособие / Ю.Е. Рыжкин. – СПб.: РГПУ им. Герцена, 2007. – 36 с.
5. Шеремет І. Формування здорового способу життя / І. Шеремет // Наукові записки. Серія: педагогіка. – 2014. – № 2. – С. 146–151.

УДК 159.964.2

Попович О.В., доктор філософських наук, професор

ПСИХОАНАЛІЗ МЕЛАНІ КЛЯЙН: ЗАЗДРІСТЬ У ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НЕМОВЛЯТИ

1. Останнім часом категорія «заздрість» починає все частіше фігурувати в роботах з практичної філософії, соціології, дитячої психології та культурології. Чим пояснюється цей зростаючий інтерес учених до феномена заздрості? Відповідь на це запитання напевно слід шукати, перш за все, у самій морально-психологічній ситуації сьогодення. Реалії ХХІ століття як ніколи раніше сприяють підсиленню цього почуття в людей.

Заздрість виявляється постійною супутницею всілякого егалітаризму. Це підтвердилось цікавим експериментом: у 60-ті роки ХХ століття американські коледжі та

університети почали запрошувати на роботу провідних та найбільш обдарованих фахівців різних спеціальностей, їх намагалися привабити більшою матеріальною винагородою (подвоєною заробітною платнею). Проте більшість з них відмовились від запропонованої пропозиції, відверто визнаючи, що не можуть позбавитись почуття страху стати об'єктом заздрості на факультеті.

2. Загальновідомо, що Спенсер (Spencer, 1890) одним із перших почав роздивлятися емоції (почуття) як вимірювану частину свідомості. Вундт (Wundt, 1896), розвиваючи цю традицію, запропонував описувати емоційну (чуттєву) сферу свідомості з позицій трьох вимірів: задоволення – незадоволення, розслаблення – напруга та спокій – збудження. Цю традицію в подальшому розвивали Вудтворт (Woodworth, 1938) та Шлосберг (Shlosberg, 1941). Нашою науковою зацікавленістю стало відкриття позиції Мелані Кляйн (Melanie Klein, 1968) – заздрість у життєдіяльності новонародженого.

3. У 1927 році запрошується Мелані Кляйн доповісти основні положення своєї теорії на засіданні Британського товариства психоаналізу. Суть цієї теорії також було викладено у книзі «Заздрість та вдячність», яка була опублікована у 1957 році під назвою «Envy and Gratitude».

Вперше в науці Мелані Кляйн заявляє про те, що почуття заздрості з'являється в людини з перших миттєвостей життя. Вона наголошує на тезі, що почуття це природжене, навіть найважливіше зі всіх життєвих факторів, – можливо найголовніше в житті. *«Заздрість – це почуття гніву, яке відчуває суб'єкт, побоюючись, що хтось інший скористається і насолодиться чимось жаданим для нього самого; це заздрісне прагнення заволодіти цим об'єктом або завдати йому шкоди»* [1, 19-20, 24-83].

Унаслідок цього вона наполягає на важливості зв'язку немовляти з материнською груддю і досліджує механізм та умови формування заздрості з перших днів життєдіяльності немовляти.

Механізм появи заздрості в дитини Мелані Кляйн розкриває таким чином: дитина зазнає внутрішніх конфліктів уже від моменту появи на світ, гострих нападів занепокоєння, корені якого криються, зокрема, у заздрості та відповідають садистсько-оральним проявам (садистським – тому що дитина отримує задоволення, змушуючи іншого страждати; оральним – від слів *os, oris*, тобто *рот*). Згідно з Мелані Кляйн психіка малюка залежить від динаміки двох елементів: заздрості та вдячності. Особливо заслуговує на увагу той факт, що вона намагається передусім висвітлити наслідки, що породжуються заздрістю.

Потім Мелані Кляйн пояснює, у чому полягає різниця між заздрістю та жадібністю: *«Жадібність – ознака владного й невиситимого бажання, яке перевершує, з одного боку, справжню потребу суб'єкта, а з іншого – можливості або бажання суб'єкта»* [1].

«Спонукуване жадібністю дитя прагне проковтнути, спустошити материнську грудь, – під впливом же заздрості воно намагається перевести в матір та її грудь усе погане, і насамперед – непотрібні негативні відчуття й усе найгірше в собі самому, намагаючись зашкодити матері, знищити її» [1].

Отже, у теорії Мелані Кляйн можна виділити дві головні теми: психічний світ грудної дитини та ставлення до об'єкта (материнської груді), а це, у свою чергу, дозволяє нам з'ясувати, що являють собою поняття заздрості та вдячності. Виявляється, що у Мелані Кляйн дитина вже виступає як істота, наділена психічним апаратом, світ якої вражаюче багатий і містить у собі елементи, які викликають принаймні здивування.

Звісно, ідеї Мелані Кляйн деякою мірою повторюють основні положення теорії З. Фрейда про несвідоме, хоча З. Фрейд не проводив різкого розмежування між психоаналізом і вихованням. Достатньо згадати про те, як він аналізував психіку «маленького Ганса» – так зазвичай звать одного з пацієнтів З. Фрейда, про лікування якого психоаналізом він розповідав у своїй статті у 1909 році.

Отже, дитя, залежно від того, може грудь задовольнити його потреби чи, навпаки, розчаровує його, починає розрізняти об'єкти погані та добрі. Цікавить той факт, що гармонія розвитку дитяти пов'язана з інтроекцією (включення індивідом у свій внутрішній світ

сприйманих ним поглядів, мотивів та установок інших людей) доброго об'єкта. Якщо цього не відбувається, то «Я», що перебуває у процесі становлення, яке дуже рано починають обіймати численні тривоги, відчуває себе розколеним, розірваним на частки.

Вчена-аналітик стверджує, що психоаналіз повинен у цьому випадку бути спрямований на те, щоб пацієнт сприймав себе «цілісною особистістю». Для цього, вважає вона, необхідно відтворити психічне життя пацієнта в той період, коли він був новонародженим, і насамперед змусити його знову відчувати первинну заздрість. Тільки за цієї умови може відбутись інтеграція особистості. Тоді пацієнт почне розглядати свої взаємини зі світом у світлі знову набутого почуття безпеки, якого він зазнав *in utero* (у лоні матері). Про це ми дізналися з концептуального есе Мелані Кляйн «Заздрість та вдячність», яке є одним з найважливіших в її творчості, позаяк у ньому зібрано та стисло викладено всі основоположні ідеї досліджуваної теорії, у письмовому вигляді зафіксовано весь так званий професійний досвід психоаналітика Мелані Кляйн.

У чому полягає теза «*Дитячі тривоги та їхні причини?*» «Я» (особистість немовляти) негайно відчуває навантаження життєвих функцій. Уже з самого початку життя його обіймають тривоги, які спричиняються головним чином заздрістю. У відповідь воно «роздвоює» усі об'єкти на добрі й погані й озброюється всім арсеналом засобів захисту, про які вже говорилося: «Я» постійно намагається захистити себе від страждань та напруженості, що викликаються тривогою. На думку Мелані Кляйн, «головна й домінуюча» функція «Я» – боротися з тривогою.

Мелані Кляйн надає першорядного значення найпершому ставленню до об'єкта, що виникає в дитини. І на що це може в подальшому вплинути? Як стверджує вчена, від ставлення до материнської груді впливає на розвиток малюка і його психічну рівновагу. Постає питання: яким цей розвиток має бути в подальшому? Розвиток буває задовільним, якщо цей первинний об'єкт, грудь, інтроектуються, тобто «*йому вдається вкоренитися з «Я» і викликати певне почуття безпеки*» [1, 17–19]. Але для того, щоб правильно зрозуміти думки Мелані Кляйн, необхідно засвоїти таке: відмінності хорошої та поганої груді, як і руйнівні намагання, розташовуються в підсвідомості дитини, багатшій і складнішій, про що кількома роками раніше стверджував Зігмунд Фройд.

У чому ж полягає новизна трактування Мелані Кляйн такої психологічної категорії як заздрість? На нашу думку, вона полягає у відкритті принципово нових обріїв у тлумаченні цієї категорії.

У книзі «Заздрість і вдячність» Мелані Кляйн зовсім по-новому підходить до ролі несвідомого в житті грудного немовляти. Надзвичайно цінним, на нашу думку, є той факт, що вона досліджує дитячі фантазми, а також намагається відтворити психічний механізм їх утворення: «*цей поділ швидше впливає з життєвих процесів, які дитина відчуває як благотворні або неблаготворні, і тому залежить від почуття задоволення*» [2, 83].

Уперше в науці внутрішнє життя малюка трактується автором таким чином, що воно виступає як справжній театр, де стикаються любов, ненависть, заздрість, вдячність, садизм і страх загибелі, агресивність і почуття провини, де відбувається роздвоєність та виникає необхідність інтериоризувати об'єкт. Уже З. Фройд, шокуючи своїх сучасників, приписував дитині, маленькій людинці, психічне життя, яке розривається між інстинктами життя і смерті, і навіть відзначене зародженням деякої сексуальності.

Теорія Мелані Кляйн привертає нашу увагу ще й тому, що завдяки психоаналізу малюк уже не виглядає маленькою відособленою істотою, яка смокче груди матері, простим «актом травлення», позбавленим чуттєвості, як це розглядалося до того, як побачила світ ця концепція, а виступає як істота, психічний світ якої вражає багатий і містить у собі елементи, що викликають, принаймні, подив, якщо не тривогу.

4. Найважливішим підсумком цих досліджень, на нашу думку, є те, що Мелані Кляйн переконливо довела, що **емоційне життя дуже маленької дитини визначає її психічне здоров'я у дорослому віці.**

Пошук «чистого» матеріалу в феноменологічному вивченні спонукав автора дослідження спробувати подати своє розуміння наявної ситуації в історії психологічної науки. Наведені думки відомих вчених, мислителів різних психологічних традицій стосовно природи заздрості та її ролі у психічному становленні особистості дають підстави вважати суть питання дослідженим і вирішеним недостатньо, особливо у світлі безперервного емоційного розвитку й ускладнення суспільних умов існування індивіда: нові блага, інформатизація, досягнення науки й техніки тощо.

Найактуальнішим у цьому плані виглядають завдання практичної психології в тому ракурсі, що саме вона має здійснити інтерпретацію наукових висновків у площину рекомендацій виховникам-педагогам та лікарям-психотерапевтам щодо свідомої конкретної оцінки, врахування і управління функціонуванням механізму заздрості. Треба зробити його предметом загального вивчення та надати можливості постати інструментом шляхетних вчинків і поведінки людини в цілому.

Література

1. Мелани Кляйн. Детские корни взрослого мира / Пер. с англ. В.Смирнова. – М.: Галлимар, 1968.

2. Мелани Кляйн. Детские корни взрослого мира. Зависть и благодарность / Пер. с англ. В.Смирнова, Маргарет Дернда, Рудомина. – М.: Галлимар, 1995.

УДК 378.091.12:005.336.5

Проценко О.Б., кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи

ДОСЯГНЕННЯ АКМЕ ЯК ПРІОРИТЕТ НЕПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В умовах сучасних освітніх викликів, підвищення суспільних вимог до рівня професіоналізму та конкурентоспроможності викладачів закладів вищої освіти виникає нагальна необхідність розв'язання актуальних проблем сучасної системи вищої освіти, пов'язаних із формуванням особистості, її діяльності в умовах постіндустріального суспільства, спроможності навчатися впродовж життя і досягати акме-вершин у професії і життєдіяльності. У зв'язку з цим перехід від накопичення знань до становлення фахівця, здатного до продуктивних рішень та самовдосконалення постає однією з основних концептуальних ідей розвитку неперервної професійної освіти. Переведення резервного потенціалу зі стану потенційного до актуального, набуття особистісно-професійної зрілості, формування акмеологічної компетентності, стимулювання досягнення акме є пріоритетними орієнтирами професійного розвитку сучасного викладача.

Аналіз наукових праць з проблем професійного розвитку викладача закладу вищої освіти свідчить про те, що досягнення акме-вершини професійної діяльності передбачає розвиток акмеологічної компетентності фахівця, що містить низку компонентів, кожен з яких відіграє вагомий роль у досягненні викладачем особистого і професійного акме.

Розвиток акмеологічної компетентності забезпечує рух на шляху до досягнення акме (навчання в аспірантурі і докторантурі, участь у науково-практичних конференціях, отримання грантів тощо). Рух до акме визначається нами як вид професійної діяльності викладача, який дозволяє долати формальні та неформальні норми та правила, що визначають динаміку зростання професіоналізму.

Варто зацентувати увагу на тому, що акмеологічною компетентністю викладача вищого навчального закладу є інтегральна система знань, умінь та навичок, необхідних для досягнення фахівцем акме-вершини його професійної досконалості, для його постійного самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення. На основі досліджень розвитку

акмеологічної компетенції такими вченими-акмеологами як Г.С. Коваленко, Л.С. Рибалко пропонується визначити такі компоненти у структурі акмеологічної компетентності викладача, а саме [1;2]: *мотиваційно-ціннісний, когнітивний, процесуально-діяльнісний, особистісно-рефлексивний*. Розглянемо їх детальніше.

Мотиваційно-ціннісний компонент забезпечує спрямованість майбутнього викладача на особистісне та професійне самовдосконалення, досягнення власного акме у професійній діяльності. Передбачає усвідомлення необхідності особистісного і професійного росту та спрямованість на його досягнення. Включає розуміння цінності знань та набутих кваліфікацій, тобто усвідомлення необхідності засвоєння знань та збереження набутих кваліфікацій для досягнення професійного і особистісного акме. Він передбачає наявність інтересу до професійної діяльності, який характеризує потребу особистості в знаннях, в оволодіння ефективними способами організації професійної діяльності.

Когнітивний компонент будується на основі знань, що забезпечують усвідомленість необхідності професійного та особистісного самовдосконалення та формування здатності навчання упродовж життя (базові знання з акмеології, інформатики, знання з обраної наукової галузі тощо).

Процесуально-діяльнісний компонент акмеологічної компетентності характеризується: умінями щодо неперервного навчання (сукупність організаційних, інформаційних та творчо-індивідуальних вмінь) і професійно-педагогічними вміннями, що складаються з гностичних, дидактичних, конструктивних, проєктивних, комунікативних вмінь, вмінь організовувати педагогічний дискурс та умінь впроваджувати інноваційні технології в освітньому просторі закладу вищої освіти.

Особистісно-рефлексивний компонент передбачає наявність у майбутнього викладача особистісних якостей та рефлексивних умінь, що сприяють досягненню акме. На основі досліджень С. Сисоевої вирізняємо характерологічні (сміливість, готовність до ризику, здатність до емпатії, самостійність, наполегливість, наявність позитивної Я-концепції); індивідуально-психологічні (альтернативність, дивергентність, точність мислення, готовність пам'яті, цілісність, самостійність сприйняття) та рефлексивно-коригувальні (здатність до рефлексії особистісної та професійної діяльності; здатність до самооцінки; здатність до коригування і регуляції навчальної діяльності; індивідуально-творчий стиль професійної діяльності; розвиток емоційного інтелекту тощо) [3, с.146].

Таким чином, розвиток акмеологічної компетентності викладача закладу вищої освіти створює поступову динаміку досягнення акме професійної діяльності особистості, що сприяє усвідомленню необхідності неперервного процесу саморозвитку впродовж життя.

Література

1. Коваленко Г.С. Етапи формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя / Г.С. Коваленко // Проблеми трудової та професійної підготовки : зб. наук. праць / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – Вип.4. – С. 52–57.
2. Рибалко Л.С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : монографія / Л.С. Рибалко. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. – 442 с.
3. Сисоева С.О. Основи педагогічної творчості: підручник / С.О. Сисоева. – К.: Міленіум, 2006. – 346с.

УДК 159.99:37.015.3.011.3-051

Стуліка О.Б., кандидат психологічних наук, доцент

ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА

Останнім часом політика України спрямована на модернізацію країни, що спирається на модернізацію освіти, на її змістовне та структурне оновлення. Основним ресурсом

розвитку стає мобільний і висококваліфікований людський капітал, що, безумовно, вимагає досягнення нової якості масової освіти. При цьому зрозумілим є той факт, що нова якість освіти забезпечується в першу чергу процесами оновлення, що розгортаються в школі. Основним фактором розвитку школи у наш час є інноваційні зміни. У цих умовах необхідним є пошук іншого змісту праці педагога, апробації нових засобів і способів його роботи, спрямованих на розвиток творчих рис особистості вчителя, особистої відповідальності за зміст і результати своєї праці.

Дозволимо собі стверджувати, що для забезпечення системності оновлень кожен педагог повинен бути адаптований до змін у професійній діяльності, володіти сформованою здатністю розуміння самого себе і навколишнього середовища, бути готовим до постійної самоосвіти і практичної діяльності. У зв'язку з цим можна припустити, що найважливішим і необхідним компонентом в структурі педагогічної діяльності є рефлексія як пізнання і аналіз педагогом явищ власної свідомості та діяльності, інакше кажучи, погляд на власну думку і дії з боку.

У науково-педагогічній літературі використовується термін «професійна педагогічна рефлексія». В останні десятиліття ідеї професійної педагогічної рефлексії особливо активно розробляються в теорії і практиці освіти (Н.Г. Алексєєв, В.В. Давидов, І.О. Зимня, В.В.Рубцов, В.А. Сластьонін, Gore, Hatton & Smith, Korthagen та інші). На думку групи авторів (Р. Грановської, Ю.С. Крижанської, І.М. Семенова, С.Д. Степанова та ін.), рефлексія вчителя - це переосмислення стереотипів особистого педагогічного досвіду.

У цьому випадку здатність педагога до рефлексії є механізмом переосмислення стереотипів свідомості, поведінки, спілкування, мислення, усвідомлення підстав, засобів, стереотипів діяльності, їх критичного і евристичного переосмислення, породження інновацій в різних аспектах професійної діяльності. Професійна педагогічна рефлексія пов'язана з особливостями педагогічної роботи, з власним педагогічним досвідом, переглядом його підстав, перепроєктування способів педагогічних дій (в тому числі в зв'язку зі складними тенденціями в сучасній освіті, соціокультурної політики).

Здатність до професійно-педагогічної рефлексії визначається як сукупність наступних умінь: переходити з простору розумової або організаційної діяльності в простір виділення, аналізу та проектування способу цієї професійної діяльності; фіксувати результати аналізу у власних схемах і уявленнях, а зміни цих схем і уявлень (перепроєктування) робити змістом власної професійної діяльності [1].

У період модернізації освіти пріоритетним в структурі професійно-педагогічної діяльності стає педагогічне проектування як полі функціональна діяльність, яка закономірно виникає в зв'язку з необхідністю перетворень і будується як інтелектуальна, ціннісна, інформаційна умова, здатна спрямовувати розвиток об'єктів, що перетворюються. Проектування в освіті, що здійснюється на основі професійної педагогічної рефлексії, - це процес конструювання форм взаємодії педагогів і учнів, нового змісту та технологій освіти, способів і технологій педагогічної діяльності та мислення. Рефлексія є основою педагогічного проектування на всіх його етапах: від задуму мети до отримання та аналізу результату, що може бути надано як: мета педагогічної діяльності - рефлексивний аналіз ситуації - вибір, проектування і конструювання засобів педагогічної діяльності на основі рефлексії на адекватність цих засобів поставленій меті - реалізація проекту - рефлексія на розрізнення проекту і реалізації (цілі і результату).

Тож, рефлексивно-проектна діяльність педагога є необхідною умовою успішної реалізації завдань модернізації загальної освіти, оскільки рефлексивно-проектна діяльність не тільки дозволяє педагогу усвідомити свою професійну діяльність, але і сприяє росту педагогічної самосвідомості. Розвиток рефлексивно-проектних умінь дозволяє педагогу не тільки усвідомити свою професійну діяльність, а й здійснити перехід з позиції «реагування» в позицію «самоорганізації». Педагог вчиться вчити себе визначати межі свого знання (незнання) і самостійно знаходити умови для подолання власних обмежень, підвищуючи тим самим свою професійну компетентність. В.А. Сластьонін [2-3] справедливо стверджує, що

зміст рефлексії є різним на різних етапах педагогічної діяльності. Таким чином, і в проєктувальній діяльності педагога зміст кожного наступного етапу рефлексії визначається її результатом на попередньому етапі.

Рефлексія процесів і компонентів діяльності ще більш ускладнюється через необхідність фіксації результатів діяльності та їх співвідношення з прогнозованою метою (оцінка діяльності), змістом образу «Я» і іншими елементами «Я»-концепції. Кожен з рівнів рефлексії визначає особливий зміст можливостей, усвідомлення і переживання вчителя. При рефлексії на межі можливостей фіксації різниці між собою і іншими у педагога виникає стан переживання протиріччя, бажання вирішити його. Знання і використання резервів з усвідомлення і зміни обмежень призводить викладача до переживання успіху в педагогічній діяльності.

Аналіз особливостей сучасної ситуації в системі освіти дозволив зробити висновок про необхідність розвитку рефлексивно-проєктної компетентності педагогів. Результатами рефлексивно-проєктної діяльності педагогів, вочевидь, стане зростання рефлексивних умінь; серйозне ставлення до вирішуваних педагогічних проблем, до діяльності проєктування; використання проєктувальних умінь, прийомів рефлексивно-проєктної діяльності в роботі з учнями на уроках та в позакласній роботі.

Література

1. Зинченко В.П. Психологическая педагогика: Материалы к курсу лекций. Часть I: Живое знание. – Самара: Изд-во СГПУ, 1998. – 216 с.
2. Сластенин В.А., Чижакова Г.И. Введение в педагогическую аксиологию: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. / В.А.Сластенин, Г.И.Чижакова. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
3. Сучасний вчитель як суб'єкт педагогічної комунікації: науково-методичний посібник / За ред. С.О. Мусатова. – К.: Наукова думка, 2003. – 96 с.

УДК: 796.011.1-057.875

Фролова О.А., ассистент

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Современные условия жизни предъявляют высокие требования к организму человека и характеризуются повышенной степенью экстремальности. Связано это не только с особенностями окружающей среды, предопределяющими неблагоприятную экологическую обстановку, но и с большинством факторов социальной, экономической, психологической природы и т.п.

Сегодня стало очевидным, что в современном обществе любой человек испытывает на себе громадный объем неблагоприятных воздействий различного характера, что неминуемо сказывается как на его психологическом состоянии, так и общем уровне здоровья. Не случайным является тот факт, что в последние годы зарегистрирован выраженный всплеск различного рода острых и хронических заболеваний среди самых разнообразных слоев населения, причем нередко существенно отличающихся по своему социальному статусу, уровню доходов и т.п.

Вполне естественно, что сложившаяся в настоящее время сложная социально-экономическая, психологическая и экологическая ситуация предъявляют совершенно новые требования к различным отраслям общественной жизни, в том числе и к такому роду человеческой деятельности, как физическая культура и спорт.

Прежде всего, необходимо отметить, что и сегодня не потеряло своей актуальности положение о необходимости широчайшего распространения различных видов физической культуры и спорта среди разнообразных слоев населения. Очевидно, что систематические занятия различными видами физических упражнений в самых разнообразных формах будут

способствовать повышению общей резистентности организма современных жителей к неблагоприятным воздействиям различного характера [1].

Особенно острой эта проблема является в отношении нашего подрастающего поколения. Существенное падение уровня физического здоровья среди молодежи, распространение среди них различных заболеваний ставит под угрозу экономическую, интеллектуальную и социальную стабильность нашего общества в самой недалекой перспективе. К сожалению, в последние годы приходится констатировать выраженное падение уровня физического воспитания, как среди школьников, так и учащейся молодежи. Наблюдается не только необоснованное уменьшение времени занятий физической культурой и спортом среди школьников и студентов, но, что самое печальное, падение престижности здорового образа жизни, систематических занятий спортом, не говоря уже о стремительном падении престижности в обществе профессий школьного учителя физической культуры, тренера в детско-юношеских спортивных школах различной направленности.

Более того, наметился необоснованный уклон в сторону занятий, так называемых, элитных видов физических упражнений, в частности, таких как фитнес, бодибилдинг, большой теннис и т.п., причем преимущественно для строго ограниченной группы людей с определенным социальным положением и финансовым достатком. Следствием данной стратегии развития физической культуры и спорта стало сокращение количества учебных занятий в общеобразовательной школе и в высших учебных заведениях. Все это привело не только к снижению уровня физического здоровья и физической подготовленности детей и молодежи, но и к формированию неблагоприятного имиджа массовой физической культуры [2-3].

В связи с вышеизложенным чрезвычайно актуальной проблемой на современном этапе представляется работа, направленная на скорейшее восстановление значимости физической культуры и спорта в современном обществе как в экономическом, социальном, так и в общегосударственном отношении. Для решения данного вопроса необходимы совместные усилия различных государственных и общественных организаций, причем не в декларативном порядке, а реально, на деле. Очевидно, что принимаемые в больших количествах различные программы уже не могут обеспечить практическое решение данной проблемы, нужны реальные экономические и социальные подходы, способные переломить неблагоприятную обстановку в области отечественной физической культуры и спорта.

Не менее важной проблемой представляется также вопрос относительно подготовки квалифицированных кадров в области физического воспитания, но и на решение проблемы эффективного трудоустройства выпускников факультетов физического воспитания университетов и институтов физической культуры [4].

Особенно остро данная проблема стоит в отношении специалистов по физической реабилитации: будучи достаточно хорошо подготовленными как в теоретическом, так и в практическом отношении, они в большинстве случаев испытывают серьезные трудности с трудоустройством в учреждения медицинского профиля, что связано с отсутствием полноценных, согласованных договоренностей между Министерством здравоохранения, образования и науки и Министерством по делам семьи, молодежи и спорта. Вместе с тем, реальная потребность в специалистах данного профиля высока.

Достаточно серьезной проблемой представляется также отсутствие в настоящее время целенаправленной, долгосрочной подготовки специалистов в области физического воспитания и спорта непосредственно по выбранной специальности.

Очевидно, таким образом, что в данном вопросе назрела острая необходимость пересмотра учебных планов с целью приведения их в соответствие со спецификой конкретной специальности.

Вместе с тем, нельзя не отметить, что сам процесс подготовки кадров в области физического воспитания в целом отвечает современным требованиям. Сложившиеся за многие десятилетия традиции и методики обучения еще позволяют готовить конкурентоспособных специалистов по физическому воспитанию во многих ВУЗах страны. Однако очевидна тенденция к ослаблению данного процесса, связанная как с объективными причинами (старение

высококласных преподавательских кадров высшей квалификации, отсутствие серьезной финансовой поддержки материально-технического обеспечения учебного процесса и т.п.), так и с конкретными субъективными (нежелание, а в большинстве случаев и неумение, перестройки учебного процесса в соответствии с реалиями и потребностями современной жизни) [5].

В данном вопросе уже давно назрела необходимость качественного прорыва, связанная как с открытием новых привлекательных и конкурентоспособных специальностей по физическому воспитанию и спорту, так и с организацией их полноценного материального обеспечения, своеобразной «привязкой» к потребностям жизни общества в современных социально-экономических условиях.

Отмеченные проблемы в подготовке высококвалифицированных кадров в области физического воспитания достаточно остро проявляются и в области спорта высших достижений. Уже ни для кого не секрет, что большинство достижений наших ведущих спортсменов на международной арене в значительной степени связано с материальными и человеческими ресурсами, заложенными несколько десятилетий назад. В настоящее время многими специалистами констатируется существенное снижение эффективности работы специализированных по различным видам спорта, что связано с объективными причинами их недостаточного государственного финансирования, оттока квалифицированных кадров за рубеж, низкой степени материального стимулирования детских тренеров и т.п. Очевидно, что решение данных вопросов является одной из актуальных проблем современного массового спорта и спорта высших достижений. Не менее актуальной представляется также проблема медико-биологического обеспечения учебно-тренировочного процесса спортсменов высшей квалификации [6].

Хорошо известно, что эффективный медико-биологический и врачебно-педагогический контроль в значительной степени определяют спортивные достижения конкретного спортсмена или конкретной спортивной команды. Несмотря на значительные успехи спортивной науки в данном направлении, представляется необходимым интенсифицировать процесс разработки совершенно новых методических подходов к оперативной оценке текущего состояния спортсменов с применением достижений современных компьютерных технологий, повышения эффективности реабилитационных мероприятий и системы фармакологического сопровождения. Только в этом случае мы можем с уверенностью смотреть в будущее и справедливо ожидать от наших спортсменов высоких спортивных достижений.

Вполне естественно, что приведенные материалы являются отражением лишь малой доли проблем, стоящих сегодня перед физической культурой и спортом. Вместе с тем, очевидно, что развитие физической культуры и спорта на совершенно новом качественном уровне является одной из наиболее актуальных проблем жизни современного общества, решение которой будет способствовать гармоническому развитию всех его представителей.

Литература

1. Круцевич Т. Ю. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания: учебное пособие / Т.Ю. Круцевич. - К.: Олимпийская литература, 2010. – 232 с.
2. Афанасьев Д.А. Физическое воспитание как фактор всестороннего развития личности // Инновации в образовании. - 2008. - № 10. - С. 94-97.
3. Родионов, А.В. Психология физического воспитания и спорта / А.В. Родионов. - М., 2010. -165 с.
4. Ашмарин Г.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании: Учебное пособие - М.: Академия, 2011. – 287 с.
5. Физическая культура в жизни студента. В.М. Рейзин, А.С. Ищенко, Минск, Высшая школа. 2006. -368 с.
6. Янсон Ю.А. Теория и методы физического воспитания: М.: Академия, 2005. – 420 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ ТА
ЛІНГВОДИДАКТИКИ

УДК 811.131.1'367.6

Грачова А.В., асистент

ІТАЛІЙСЬКА ЧАСТИНОМОВНА СИСТЕМА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДЖ. САЛВІ

Мова є багатокомпонентною цілісністю, наділеною потенцією до перманентних трансформацій. Конституентами цього універсального об'єднання, репрезентованого в кількісних варіаціях, є гетерогенні одиниці, диференційовані за своїми функційними характеристиками, структурною організацією і набором різнопланових ознак. Відмінність окреслених мовних фігурантів є тим безсумнівним фактором, що визначає необхідність їх розрізнення, кваліфікації і систематизації.

Ядерним фундаментальним елементом граматичного комплексу є частиномовна система, тривалий еволюційний шлях становлення якої був розпочатий ще в античний період розвитку лінгвістичного вчення, коли науковцями було вперше ініційоване глибинне осмислення її сутності. Звертаючись до специфіки витлумачення зазначеного мовного компонента італійськими спеціалістами, варто підкреслити, що інтегровані в межах італійського лінгвістичного об'єднання лексемні класи споконвічно становили й наразі являють собою безумовний об'єкт зацікавленості дослідників (Дж. Фортуніо, Б. Буомматеї, С. Кортічеллі, Б. Мільйоріні, Л. Ренці, А. Кардіналетті, Л. Серіанні, А. Кастелвеккі, Дж. Кідетті, М. Дардано, П. Тріфоне, Е. Ріотті, С. Чігада, тощо). Наголошуючи на значущості запропонованих цими граматистами тематичних розвідок, тим не менш зауважимо, що, на нашу суб'єктивну думку, втілені окресленими вченими авторські стратегії частиномовної інтерпретації позбавлені ідеальності. Натомість, оригінальність вдало розробленої лінгвістичної концепції італійського мовознавця Дж. Салві видається достатньою підставою не тільки для акцентуації уваги на реалізованому мовознавцем підході, але й для його деталізованого аналізу. Саме вагомистю зазначеного дослідження, а також недостатньою кількістю студій, присвячених аналізу авторських позицій щодо природи частиномовної системи італійської мови, вмотивована **актуальність** репрезентованої роботи.

Метою дослідження є оцінка інтерпретаційної стратегії Дж. Салві, увагу якого сфокусовано на витлумаченні специфіки італійського частиномовного об'єднання.

Задля реалізації визначеної мети ставимо перед собою вирішення низки конкретних **завдань**:

- оперуючи окресленою лінгвістичною студією, схарактеризувати преференції мовознавця щодо вибору диференційного критерію, застосованого до словесних груп італійської мови;

- здійснити аналіз оригінального авторського підходу з позиції функційно-структурних відмінностей італійського частиномовного комплексу, виокремлених науковцем.

Враховуючи те, що запорукою глибинного і повного висвітлення особливостей фігурування лексико-граматичних категорій в будь-якій мовній системі є аргументований вибір адекватних інтерпретаційних і класифікаційних механізмів, рішення Дж. Салві щодо дослідження сутності базових семантичного, морфологічного і синтаксично-функційного критеріїв розподілу лексемних груп вважаємо логічним. Надання лінгвістом останньому принципу фундаментального статусу обґрунтовано недостатньою рольовою реалізованістю перших двох критеріїв, адже процес зарахування деяких слів до спеціалізованих частиномовних груп за лексемним семантичним насиченням може бути ускладнений фактом об'єктивації певного змістового аспекту компонентами декількох словесних об'єднань, а морфоцентричний принцип диференціації не може бути застосований до лексем, позначених

формальною незмінюваністю. Натомість виділений вченим як найбільш перспективний синтаксично-функційний критерій словесної інтерпретації сфокусований на специфіці фігурування конкретної лексико-граматичної категорії в структурі італійського висловлення, а саме: на реальному призначенні частини мови і її типовій локалізації.

Ключовими положеннями наукової концепції Дж. Салві є наступні тези: чітко окреслений набір фактичних даних (у граматиста – *podia*) описується фразою, певний тип події репрезентується предикатом, функційним навантаженням актанта і його різновиду сирконстанта, що характеризується другорядною рольовою спеціалізацією, є втілення аргументу і *circostanziale*, модифікатор (*modificatore*) є виразником атрибута (пошук еквівалентних вітчизняних визначень є частково ускладненим, враховуючи неспіввідносність італійсько-українського термінологічного апаратів) [0, с. 57]. Сутність авторської гіпотези полягає в декларуванні тенденційного виконання усіма категоріями слів конкретних синтаксичних функцій, окреслених вище (наприклад, дієслово характеризується предикатним призначенням). Саме згідно із постульованою лінгвістом логікою конкретизації синтаксичного рольового навантаження мовних фігурантів варто здійснювати розподіл італійських лексем на частини мови, серед яких мовознавцем були виокремлені: голофразисні елементи, дієслово, прийменник, іменник, прикметник, прислівник і «синтаксичний оператор» [0]. В цьому контексті доцільно зауважити, що за окресленою Дж. Салві класифікаційною стратегією, компонентний склад традиційних лексемних груп зазнав неочікуваних трансформацій, яскравим прикладом яких є адвербатив. Зокрема, якісний прислівниковий різновид через свою атрибутивну функційну налаштованість і корелятивність із прикметником опинився у складі ад'єктивного частиномовного класу; локативні і темпоральні адвербативи, враховуючи їх аргументативну роль, були номіновані автором специфічними займенниками; лексеми-голофрази «*sì*» – так і «*no*» – ні через очевидну подібність до вигуків і відсутність типових прислівникових характеристик були позбавлені свого частиномовного статусу; а категорійне призначення деяких типових фігурантів аналізованого словесного розряду було змінено з адвербативного на прийменникове.

Невід'ємною складовою розробленого мовознавцем механізму витлумачення сутності частиномовної системи італійської мови є запропонований Дж. Салві підхід до диференціації «лексичних» (повнозначних) і «граматичних» (службових) слів. Згідно із концепцією лінгвіста, багатокомпонентна і активно поповнювана перша група націлена на інформаційне насичення висловлення фактичними даними, натомість другий закритий і нечисленний різновид наділений потенцією до підтримання і зміцнення граматичної структури фрази.

Отже, запропонована Дж. Салві синтаксоцентрична схема частиномовного розподілу італійських лінгвістичних одиниць є вдалою спробою дистанціювання від традиційного інтерпретаційного механізму, а також яскравою ілюстрацією неоднозначності питання категоризації мовних компонентів, дослідження яких є, безперечно, перспективною науковою проблемою.

Література

1. Fortunio G. F. Regole grammaticali della volgar lingua / G. F. Fortunio. – Venezia: Per Bernardino de'Viani, 1516. – 36 p.
2. Buommattei B. Della lingua toscana di Benedetto Buommattei / B. Buommattei. – Firenze: Per Zanobi Pignoni Con licenza de' sup. e privilegio, 1643. – 416 p.
3. Corticelli S. Regole ed osservazioni della lingua toscana / S. Corticelli. – Firenze: Per D. Batelli e Compagni, 1845. – 430 p.
4. Migliorini B. Lingua d'oggi e di ieri / B. Migliorini. – Caltanissetta, Roma: S. Sciascia, 1973. – 362 p.
5. Renzi L. Grande grammatica italiana di consultazione / L. Renzi, G. Salvi, A. Cardinaletti. – Bologna: Società editrice il Mulino S.p.A., 2001. – 644 p.

6. Serianni L. Italiano / L. Serianni, A. Castelvechi. – Milano: Garzanti Libri s.p.a., 2000. – 610 p.
7. Chidetti G. Linguistica / G. Chidetti. – Milano: Antonio Vallardi Editore, 2008. – 276 p.
8. Dardano M. Grammatica italiana con nozioni di linguistica / M. Dardano, P. Trifone. – Bologna: Zanichelli Editore S. p. A., 1995. – 825 p.
9. Rigotti E. La comunicazione verbale / E. Rigotti, S. Cigada. – Santarcangelo di Romagna: Maggioli S.p.A., 2013. – 312 p.
10. Salvi G. La classificazione delle parti del discorso / G. Salvi // Cultura e costruzione del culturale. Fabbriche dei pensieri in Italia nel Novecento e verso il terzo Millennio. – Budapest: Ponte Alapítvány, 2014. – P. 55-74.

Грачова А.В., асистент

Італійська частиномовна система в інтерпретації Дж. Салві

УДК 37.016:811.131.1

Kumurzhy E., prof.ssa d'italiano

STUDIARE ITALIANO... PERCHÉ?

Sono in tanti a pensare che l'Italia sia il Paese più bello del mondo, ricco d'arte, storia, magia; un paese dove si trovano insieme e perfettamente amalgamate tradizioni diverse ma sempre affascinanti che hanno sempre attirato attenzione di poeti, attori, registi. La domanda allora è questa: come si fa a trovarsi davanti ad un paesaggio mozzafiato o ad un meraviglioso quadro e non saper descriverlo nella lingua più romantica al mondo? Come si fa a sentire le note delle più dolci delle canzoni d'amore e non aver voglia di cantare? L'unica soluzione allora è cominciare a studiare l'italiano.

Sicuramente la ragione principale per cui si decide di imparare l'italiano è il puro piacere di ascoltare e di pronunciare questa lingua così musicale. E quando si decide di impararla, si scoprono tutti quei piccoli accorgimenti che questa bella lingua utilizza per fare sì che la lingua scivoli senza intoppi da una parola all'altra. L'italiano è musicale e piacevole perché, nel corso della sua storia, ha voluto esserlo.

Il piacere e la capacità di leggere un libro senza dover ricorrere alla traduzione, che si sa, per quanto rigorosa e ben fatta, tradisce sempre un po' il testo originale. O di vedere un film, capendo la cultura che c'è dietro, apprezzando la recitazione degli attori, percependone le cadenze regionali. O poter cantare la canzone del nostro cantate preferito o quell'aria operistica che ci fa venir la pelle d'oca... insomma, poterci immergere senza bisogno di intermediari nella cultura di un paese. È ancora motivazione che spinge a imparare l'italiano.

Quando si pensa a una lingua "utile" in genere si pensa all'inglese, non certo all'italiano. Ma se è vero che per lavoro l'italiano è meno richiesto di altre lingue, è anche vero che ci sono molte meno persone che lo parlano. Non pochi hanno trovato lavoro grazie all'italiano o sono diventati imprescindibili nella loro azienda proprio perché erano gli unici che parlavano la lingua di Dante. L'italiano può, all'occorrenza, essere quell'elemento che ci distingue da tutti gli altri candidati.

Altra motivazione per essere viaggiatori, e non turisti. La differenza tra il turista e il viaggiatore è che il turista guarda, il viaggiatore vive. Il viaggiatore si immerge nella realtà del paese o della regione che visita. Passare una piacevole serata alla festa di paese a cui ci ha invitato quel signore che ha fermato nel tardo pomeriggio per chiedere un'indicazione, magari seduto al tavolo con lui e i suoi amici, è solo possibile se il suo italiano non si limita al "buon giorno" e "grazie".

Per poter parlare in un'altra lingua come parliamo nella nostra, senza bloccarci perché "questo non so come si dice", senza paura di non esprimerci bene, sapendo utilizzare i vari registri a seconda delle situazioni, potendo fare una battuta se l'occasione lo richiede. Ossia, per comportarci

nell'altra lingua come ci comporteremmo nella nostra. Questa è la ragione che spinge continuare a studiare l'italiano quando abbiamo raggiunto già un discreto livello di padronanza della lingua.

Imparare qualcosa di nuovo ci mantiene giovani e ci mantiene vivi. Ma vari sono i vantaggi che offre lo studio di una lingua straniera, e non si limitano solo a un miglioramento della memoria. Studi recenti hanno infatti rilevato che chi parla più lingue è in genere più flessibile e creativo, ha una maggiore capacità di analisi e si adatta più facilmente a situazioni nuove.

Confrontare la propria lingua con una lingua straniera aiuta a essere più consci dei meccanismi che la regolano. Lo stesso succede con la cultura: entrare in contatto con una cultura diversa ci rende più consapevoli della nostra.

Inoltre, studi recenti hanno scoperto che lo studio di una lingua straniera aiuta anche a migliorare la propria, arricchendone il lessico e le competenze legate alla lettura e alla scrittura.

Come diceva Federico Fellini: "Un linguaggio diverso è una diversa visione della vita". Entrare in contatto con una lingua e una cultura diverse ci rende più aperti e tolleranti verso tutto ciò che è differente, dal momento che ci aiuta a scoprire che ciò che è considerato normale e logico in una cultura non lo è, magari, in un'altra.

Sapevi che l'italiano è la lingua ideale per creare ed esprimere melodia, poesia e rima? Come è noto la lingua italiana, portatrice di una ricchezza lessicologica che ha superato tutti i confini e le latitudini, detiene un record particolare al mondo: infatti tutti i suoi aggettivi, verbi, avverbi e sostantivi terminano per vocali. Poiché la ridondanza in una lingua è di fondamentale importanza, comprendere in italiano è più facile che in altre lingue straniere, perché tale aiuto ci viene offerto più volte dalla ridondanza nel maschile, nel femminile, nel singolare e nel plurale, sia dagli articoli che dagli aggettivi, verbi e sostantivi.

La lingua italiana non è solo quella letteraria di Dante e Manzoni o quella che descrive paesaggi incomparabili, tramonti struggenti e spiagge soleggiate, che diffonde una cucina che ha fatto storia in tutto il mondo (piatti e prodotti dai sapori unici come pizza, parmigiano, pasta, olio extravergine di oliva e mozzarella), o quella della musica (Lirica ed Opera in particolare), ma è anche la lingua di un Paese altamente tecnologico ed industrializzato (5° al mondo e membro del G7), leader mondiale in molti settori trainanti (dalla moda all'agricoltura, dal turismo all'arte).

È una lingua laboratorio, una lingua viva che è capace di rinnovarsi e di arricchirsi, anno dopo anno, di nuove connotazioni, possibilità e specificità culturali e linguistiche. È anche lingua franca in un campo molto specifico: quello della musica classica che da secoli unisce musicisti e compositori di tutto il mondo. Anche se alcuni ci hanno provato è quasi impossibile rendere o tradurre in modo adeguato ed univoco in altre lingue espressioni come: Andante con moto, larghetto, crescendo, pizzicato, adagiassimo, maestoso, adagio un poco mosso, e così via.

Andrea Bocelli, il tenore italiano, si sta affermando in tutto il mondo anche come cantante di musica leggera utilizzando volutamente la lingua italiana. All'uscita del suo compact "Sogno" ha dichiarato: "voglio conquistare il mercato americano, ma con la mia lingua". Il suo sogno si è avverato, perché sta avendo un successo strepitoso in moltissimi Paesi, dimostrando che l'impegno, la serietà e la ricerca di buoni testi e melodie, congiuntamente alla poesia di una lingua scorrevole e dolce, possono in questo ambito superare qualsiasi barriera linguistica. E l'italiano del bel canto si presta molto bene a tutto ciò.

Inoltre la creatività e genialità italiana, abbinate alla simpatia ed alla calda accoglienza del suo popolo, fanno sì che lo studio dell'italiano costituisca una risorsa insostituibile per la crescita umana, culturale e professionale di qualunque studente straniero, che sarà così formato all'interculturalità ed educato alla pace, alla solidarietà ed alla non violenza. Per di più lo studio dell'italiano apre le porte ad altri Paesi Europei, di cui l'Italia è membro e Paese fondatore.

Il sistema migliore per apprezzare ed amare l'Italia è quello di conoscerne i tesori, la ricchezza della cultura e i profondi valori legati alla millenaria civiltà. Per poter meglio "gustare" tutto ciò, è consigliabile ed auspicabile prima studiare ed essere in grado di comprendere la lingua italiana, e successivamente recarsi almeno una volta in Italia a verificare personalmente come, in questo piccolo ma grande Paese Giardino d'Europa, la realtà sia affascinante e diversa da Regione a Regione, dà luogo a luogo anche a pochi chilometri di distanza.

Література

1. Газета: Corriere della Sera [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.corriere.it>
2. Офіційна сторінка «Товариства Данте Аліґ'єрі»: La Società Dante Alighieri [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ladante.it>
3. Frasi, citazioni e aforismi sull'Italia e gli italiani [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.frasicelebri.it>

Кумуржи Е.С., старший викладач
Навіщо і чому вивчати італійську мову

УДК 371.134(025)

Мараховська Н.В., кандидат педагогічних наук, доцент

УПРОВАДЖЕННЯ МОВНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ З МЕТОЮ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН ДО ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

У Законі України «Про вищу освіту» серед основних напрямів міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів визначено участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками; проведення спільних наукових досліджень; організацію міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів; участь у міжнародних освітніх та наукових програмах; відрядження за кордон педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників для педагогічної, науково-педагогічної та наукової роботи тощо [1]. У зв'язку із цим для викладачів фахових дисциплін необхідним є опанування іноземної мови для більшої продуктивності професійно-практичної та науково-дослідницької діяльності.

На наш погляд, укладання навчальних програм та проведення занять з фахових дисциплін іноземною мовою сприяє професійній самореалізації викладача ВНЗ, набуттю ним статусу «EMI teacher» - викладач, що здійснює навчання студентів англійською мовою.

Доцільно відзначити, що Британською Радою в Україні розпочато проект «Англійська мова для університетів», однією із цілей якого є вдосконалення рівня володіння англійською мовою викладачів фахових дисциплін, які планують викладати чи проводити дослідження англійською мовою або співпрацювати з міжнародними партнерами [2, с. 12].

У результаті допроектного дослідження Британської Ради в 15 ВНЗ України виявлено, що більшості викладачів фахових дисциплін англійською мовою, як теперішнім, так і потенційним, потрібна підготовка з методики викладання предмета для того, щоб більш ефективно подавати матеріал студентам, у яких рівень володіння англійською мовою може бути низьким. Методична підготовка повинна охоплювати упровадження сучасних технологій навчання, застосування інтерактивних форм лекцій, забезпечення доступної подачі матеріалу студентам [2, с. 101-102].

У звіті Британської Ради зазначається, що викладачі фахових дисциплін усвідомлюють, необхідність відходити від лекцій-трансляцій, але їм потрібна підготовка з альтернативних методів проведення лекцій. На деяких лекціях англійською мовою, як зауважують спостерігачі, лектор читав уголос свої записи або використовував відео без супровідних вправ чи завдань. У зв'язку із цим ініціатори проекту «Англійська для університетів» рекомендують вищим навчальним закладам розробити та втілити політику безперервного професійного розвитку для забезпечення комплексної професійної підтримки викладачів фахових дисциплін, які розпочинають викладати англійською мовою, як частину ширшої інституційної стратегії, наприклад, з методики викладання предмета [2, с. 102].

Вважаємо за доцільне організовувати мовно-педагогічні тренінги для викладачів фахових дисциплін з метою підготовки до проведення лекцій, англійською мовою. Перевагами упровадження мовно-педагогічного тренінгу, на відміну від традиційних занять з англійської мови, є наступні:

1. Мовно-педагогічний тренінг є методом активного навчання, спрямованим на формування іншомовної комунікативної компетенції викладачів фахових дисциплін та їх професійну самореалізацію засобами іноземної мови.

2. У процесі тренінгу його учасники не тільки вдосконалюють рівень володіння англійською мовою для ефективного викладання предмета, а й збагачують власний педагогічний інструментарій – опановують методи, прийоми та форми проведення лекцій англійською мовою.

Під час мовно-педагогічного тренінгу учасники ознайомлюються із різними формами проведення лекцій англійською мовою та застосовують їх на практиці, демонструючи фрагменти власних лекцій. Таким чином, відбувається рольова гра, в якій один із учасників тренінгу є лектором, а решта – студентами. Наприклад, доцільним є засвоєння особливостей проведення лекції із використанням майнд-мепінгу. Відомо, що останній ґрунтується на асоціативному підході й дослідженнях сучасної науки про мозок, зокрема про те, що всі наші дії або стани – свідомо або несвідомо – починаються з картини або ідеї в мозку.

Як зазначає Т. Б'юзен [3; 4], створення карт пам'яті (Mind Maps) задіює обидві півкулі мозку, на відміну від звичайного конспектування, і являє собою ланцюг асоціацій, що виходять із центрального поняття або сходяться до нього. При цьому, як стверджує автор, карта пам'яті не може містити помилкових елементів і не може бути доведена до повного завершення, що дозволяє легко додавати нову інформацію без хаотичного викреслювання або «втиснення» між рядків, допомагає осмислити проблему.

Узагальнюючи рекомендації Т. Вудворд [5] щодо проведення лекції із використанням майнд-мепінгу, доречно представити сутність цієї форми проведення лекції, її варіації та доцільність (див. табл.1):

Таблиця 1.

Методика проведення лекції англійською мовою із використанням майнд-мепінгу

Procedure	Variations	Rationale
1. State the title of the talk and write it up in the centre of the board. 2. State the main areas to be covered in the talk and, while explaining these, draw main branches out from the central title on the board. Give each main branch a label to show the main area it represents. Write these labels in CAPITALS along the branches. 3. As you lecture, add branches and sub-branches to map further ideas and information onto the board. Thus, there is talk and visual support. (If the talk includes a lot of statistics or heavy detail, record these separately in note form on another board.)	1. Draw your mind map(s) before the lecture to serve as prompts from which to speak. 2. Trainees draw their own mind maps before or after a lecture to see how much they know or remember of the subject. 3. Give out copies of a half-filled in mind map before a talk. Trainees fill it in as your talk progresses. 4. Completing a half-filled in mind map can be a useful and challenging way of testing or reviewing previous lectures. 5. A volunteer trainee stands at the board and draws a mind map for the lecture while you are talking. This way you get immediate visual feedback of what one trainee is	1. The mind map is non-linear and so does not force a particular sequence onto the lecturer. You can develop the mind map according to what comes up in the lecture and in the group and still retain organisation and overview. 2. If you produce the mind map, trainees can see which areas you feel are most or least important as well as where their own questions and comments fit into the whole scheme of things. 3. Mind maps are visually appealing, easy to rewrite or reorganise if too disorderly and they provide good support for non-native speakers who can thus gain the same message simultaneously in two different

4. As trainees ask questions or comment, add onto the mind map the extra points that arise. 5. Write up main ideas in one colour, side details in another and draw arrows and lines between points which are related.	understanding. 6. As you get more practised at mind maps, you may like to include thin or thick lines, colour, shading, little diagrams, sharpness or fuzziness (on an OHP), two and three-dimensional drawing and other visual fun.	media. 4. Mind maps are especially good for showing priorities as well as networks of connections between numbers of points. 5. If some trainees dislike mind maps, feeling that they are spidery and disorganised, don't insist that they use them.
--	---	--

Створення лектором карти пам'яті в процесі викладення матеріалу має низку переваг для студентів, а саме: уможлиблює швидше й глибше проникнути в суть тієї або іншої проблеми, краще запам'ятовувати інформацію, відновлювати в пам'яті інформацію, пов'язати нову інформацію із попередньою, а також для самого викладача уможлиблює візуально структурувати матеріал, показати головні та другорядні пункти, зв'язки між ними, розбити основну тему на окремі теми тощо.

Навчання учасників мовно-педагогічного тренінгу проводити інтерактивну лекцію вирішує низку проблем, котрі з'являються під час традиційних лекцій: пасивна позиція студентів-слухачів, котрі лише сприймають чужі думки, механічно записують слова лектора без їх осмислення; недостатня практична спрямованість навчального матеріалу, його надмірна теоретизація викладачем тощо.

У наведеній нижче таблиці представлена методика проведення інтерактивної лекції англійською мовою на основі рекомендацій Т. Вудворд [5] (див. табл.2):

Таблиця 2.

Методика проведення інтерактивної лекції англійською мовою

Procedure	Rationale
1. Lecture for a few minutes and then stop. 2. Set trainees a question, problem or task in order to review content so far, check understanding of it or encourage prediction of future content. You can also probe trainees' personal experience (thus, 'Have you ever had this experience? What did you do about it? Did it work?'). Or you can work to reaffirm the confidence of the trainees. You can set problems that can only be solved by using information contained in the lecture so far.	1. This process allows you to rest between sections. 2. Trainees are encouraged to speak and to think. This keeps them interested and awake. 3. You can check comprehension of content so far before moving on. d You need to think on your feet so that you can react to unpredictable points. This keeps <i>you</i> interested and awake.

Після проведення одним із учасників мовно-педагогічного тренінгу фрагменту лекції з тієї дисципліни, котру він викладає, відбувається колективне обговорення ефективності лекції. Інші викладачі зазначають, чи вдалося лекторові зацікавити аудиторію та підтримувати інтерес протягом усього заняття; чи була лекція достатньо структурованою, які способи презентації матеріалу застосовувалися; чи була лекція зрозумілою, а лектор доступно пояснював складні питання; характеризують його мовленнєву поведінку тощо:

The lecturer

A Maintained interest

B Interpreted the material

C Chose material

D Made clear what was expected of the audience

У свою чергу, лектор здійснює самооцінювання, наприклад, послуговуючись аналізом SWOT, визначаючи свої сильні та слабкі сторони (Strengths and Weaknesses), можливості та загрози (Opportunities and Threats) або метод незавершених речень: *I feel good about ...; I now know ...; I'd never thought of ...; I need practice at ...*.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 (Ред. станом на 28.09.2017). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Болайто Р., Вест Р. Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови: Проект «Англійська мова для університетів». К.: Вид-во «Сталь», 2017. 134 с.
3. Бьюзен Т. Научите себя думать! Мн.: ООО «Попурри», 2000. 192 с.
4. Бьюзен Т. Супермышление. Мн.: ООО «Попурри», 2003. 304 с.
5. Woodward, T. (1995). *Ways of Training*. Cambridge: Cambridge University Press.

Мараховська Н.В., кандидат педагогічних наук, доцент

Упровадження мовно-педагогічного тренінгу з метою підготовки викладачів фахових дисциплін до проведення занять іноземною мовою

УДК 373.3/.5.016:81

Найдюнова Л.А., старший викладач

ДОСВІД ІТАЛІЙСЬКИХ ЛІНГВІСТІВ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

Використання нових технологій відіграє значну роль у повсякденному житті, у економіці та освіті. Особливо важливою є роль використання сучасних технологій у викладанні іноземних мов. Освіта, наука і суспільство наразі розвиваються дуже стрімко. Новітні технології відкривають нові можливості для інтеграції мультимедійних візуальних засобів під час навчання іноземної мови.

У своїй монографії «Il video nell'insegnamento delle lingue straniere» («Відео у викладанні іноземних мов») Ф. Сісті та Д.Е. Тейлор зазначають, що після 3 годин людина запам'ятовує 70% того матеріалу, що почула, 72% того, що побачила, і 85% того, що побачила і почула. Після 3 днів людина запам'ятовує 10% почутого, 20% побаченого і 65% побаченого і почутого матеріалу водночас. Використання на уроці аудіовізуальних засобів навчання на 20% збільшує обсяг засвоєного матеріалу та скорочує на 40% необхідний час для засвоєння навчального матеріалу [1].

П. Канова у своїй статті «Visioni» («Огляд») у праці «Viaggi nelle storie» («Подорожі в історії») зауважує, що кіно може запропонувати глядачеві різноманітні історії, місця та ситуації, а також передати відчуття, поставити питання про свій внутрішній світ, може допомогти побудувати особистість кожного [2;23].

Використання відео у викладанні іноземної мови не є додатковою можливістю, але стає невід'ємним дидактичним і культурним інструментом для пізнання світу. Його використання дозволяє нам поглянути на речі по-різному та з різних точок зору. Проте, часто помилково вважається, що використання аудіовізуальних засобів вже відкриває нові освітні горизонти і забезпечує інноваційні освітні підходи. Тому важливо не тільки запропонувати студентам аудіовізуальний носій для вивчення іноземної мови, скільки створити навчальний контекст, який враховує також методичні розробки викладача і моніторинг. Як зазначала М. Ферраріс у своїх працях «технологія вигідна лише тоді, коли підтримується вірною педагогікою, суворим дидактичним оформленням і хорошою дозою фантазії і творчості» [3].

Під час вибору аудіовізуального контексту для вивчення іноземної мови слід дотримуватися певних правил [4]:

- зв'язок між аудіо та відео наповненням,
- кількість співрозмовників (невелика кількість співрозмовників, особливо якщо вони розмовляють одночасно),
- вимова і тип мови (нейтральна або стандартна вимова),
- паузи (довгі або довгі за часом паузи збільшують тривалість уваги),

- фонові шуми (не повинні перевищувати гучність),
- тип лексики (складна лексика може спричинити нерозуміння змісту матеріалу),
- культурні елементи (велика кількість культурних елементів може послабити глобальне сприйняття матеріалу) [5].

Таким чином, викладання іноземної мови – це складний процес, який вимагає від вчителя використання сучасних технологій, що передбачає застосування наукових знань на практиці, а використання аудіовізуальних засобів стимулює та заохочує студентів ефективніше до вивчення іноземних мов.

Література

1. Sisti F., Taylor J. Il video nell'insegnamento delle lingue straniere. – Torino: S.E.I., 1995. – 140 p.
2. Canova P. Visioni //Viaggi nelle storie. – Milano: ISMU, 2009. – p. 23-33.
3. Degl'Innocenti R., Ferraris M., Il computer nell'ora di italiano. – Bologna: Zanichelli, 1988.
4. Diadori P. Cinema e didattica dell'italiano L2. – Guerra Edizioni, 2010. – 328 p.
5. Diadori P. Il cinema per imparare l'italiano. Atti del IV seminario di aggiornamento insegnanti di italiano L2. – Roma: ASILS, 2002, pp. 55-68.

Найдюнова Л.А., старший викладач

Досвід італійських лінгвістів у викладанні іноземної мови за допомогою аудіовізуальних засобів

УДК 37.02:811

Поклад Т.М., асистент

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ МОВИ: КІНОФІЛЬМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

На сучасному етапі впровадження нових освітніх програм та концепцій у ВНЗ, питання вивчення іноземної мови стає все більш актуальним та потребує детального розглядання.

Як правило, у ході навчання мові, запам'ятовування лексичних одиниць реалізується не у ході практичного заняття, а залишається здебільшого самостійною роботою студентів. Причиною цього є об'єктивні труднощі представлення нової лексики на заняттях: здебільшого відсутність наочності, обмеженість у часі. Вирішення цієї проблеми набагато полегшується застосуванням технічних засобів навчання, зокрема впровадження інтерактивних методів до процесу оволодіння мовою.

Саме впровадження кінофільмів до процесу оволодіння іноземною мовою являє собою один з найбільш ефективних засобів інтерактивного навчання.

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної активності, що має за мету створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активованої взаємодії всіх учнів: учитель і учень є рівноправними суб'єктами навчання. [1]

Специфіка використання кінострічок у викладанні іноземних мов полягає у створенні умов для реалізації природних ситуацій мовного спілкування. Даний засіб має великий емоційний вплив на учнів та студентів, який може бути використаний для посилення рівню мотивації і підвищення інтересу до вивчення ІМ, використовується для активізації пам'яті. Студенти, які починають вивчати нову для себе ІМ, краще сприймають навчальний матеріал, представлений в яскравій та виразній формі (гра акторів, міміка, жести, обстановка, в якій розвиваються події, музичний супровід).

Таким чином, кінострічки використовуються для організації в навчальному процесі динамічної наочності та оперативної аудіовізуальної опори з ціллю активізації іншомовного спілкування на навчальних етапах оволодіння мовою.

Відеозапис також може використовуватися для ілюстрації мовного і мовленнєвого матеріалу, створення проблемної і звичайної мовної ситуації, повідомлення інформації щодо вихідних умов ситуації спілкування, демонстрації лінгвокраїнознавчих реалій.

Тож, використання на заняттях з ІМ такого інтерактивного методу навчання як кінофільм дозволяє одночасно повідомити інформацію про:

- 1) предмети та явища дійсності, культурні реалії народу, мова якого навчається;
- 2) мову та мовлення (представляється можливим оволодіти правилами коректної вимови, граматичними правилами, ідіоматичними виразами);
- 3) мовців (дозволяє аналізувати менталітет певного народу, особливості його поведінки у певних ситуаціях)[2, с. 163-165].

Існує багато причин для активного використання кінофільмів у рамках навчання ІМ, побудованих за принципом колективної взаємодії, а саме:

1. Психологічні: фільм підвищує інтерес, стимулює розвиток уяви і творчої активності, розвиває критичне мислення.

2. Соціокультурні, міжкультурні: дозволяє долати бар'єр нерозуміння і недовіри між носіями різних культур; демонструє життя інших людей у всіх її проявах; надає можливість порівнювати різні культури; дозволяє побачити загальні риси і відмінності між своєю і чужою культурою.

3. Педагогічні: підвищує мотивацію в учнів, створює стимул для розвитку уяви і творчості; знімає емоційну напругу; уможливорює застосування найрізноманітніших інтерактивних форм організації роботи в класі; дозволяє проводити бесіди, що зачіпають різноманітні морально-етичні проблеми.

4. Лінгвістичні: дозволяє почути автентичну мову і наслідувати її зразки; активізує і розвиває основні види мовленнєвої діяльності (читання, письмо, аудіювання, говоріння); представляє лексичні одиниці і граматичні структури, що вживаються безпосередньо в ситуаціях мовного спілкування.

5. Паралінгвістичні: дозволяє побачити і зрозуміти паралінгвістичні явища і розвивати навички невербального спілкування (міміка, жести, пози, відстань, одяг); представляє невербальні засоби спілкування безпосередньо в дії. [3, с. 48-49]

Перераховані вище чинники дозволяють нам припустити, що фільм, який використовується на заняттях з іноземної мови, є, мабуть, одним з ефективних засобів, що дозволяють формувати колективне сприйняття, мислення та судження. Формування колективної думки особливо важливо для успішного вивчення іноземної мови, яке передбачає комунікативну діяльність, взаємодію студентів у процесі роботи, спілкування між собою.

Відповідно до теми заняття з ІМ та рівня володіння мовою студентів викладач повинен використовувати різні типи фільмів. У сучасній методичній літературі з ІМ фільми поділяються на:

1. Предметні (зображуються реальні предмети та явища у конкретному мовному середовищі з урахуванням певної граматичної теми, на яку робиться акцент);

2. Ситуативні (зображуються прості дії, відносини між предметами та подіями у рамках конкретної ситуації);

3. Тематичні (містять короткометражні сюжети у рамках певної теми і використовуються для одпрацювання теми в нових варіантних ситуаціях).

Робота з кінофільмами сприяє безпосередньо розвитку навичок письмової мови, оскільки після перегляду стрічки студенти, що мають більш високий рівень володіння мовою, можуть виконувати письмові перекази змісту кінофільму, складати діалоги, питання зі змісту кінострічки і колективно обговорювати відповіді на них. [4, с. 198]

На заняттях для початківців, як правило, не рекомендується звертатися до впровадження кінострічок, адже їх лексико-граматична система та швидкість мовлення не відповідають знанням нового користувача мови. У цьому випадку фільм, який не бере до уваги словниковий запас новачка, демонструє наскільки далеко знаходиться учень від своєї мети, ніж те, які успіхи в навчанні він робить, що приводить до значного зменшення мотивації, тому фільми у практиці викладання ІМ рекомендується використовувати на більш високих рівнях.

Таким чином, викладач моделює фрагменти об'єктивної дійсності, які асоціюються у студентів з відповідними іншомовними формами в процесі здійснення навчальної комунікації. В результаті чого форми іноземної мови стають для студентів відображенням відповідних фрагментів об'єктивного світу і носієм певної інформації, обмін якою здійснюється при спілкуванні в тій чи іншій ситуації.

Наочність у навчанні іноземної мови в практичних цілях допомагає розкрити зміст висловлювань і моделює життєві ситуації, в яких відбувається комунікація. Принцип наочності в застосуванні до навчання іноземної мови виступає в формі ситуативної наочності. Тобто, використовуючи відео як засіб навчання мови, вдається синтезувати всі основні види наочності: зорової, слухової, моторної, предметно образної, екстралінгвістичної. Кінофільм дозволяє створювати будь-які часові та просторові ситуації, в яких здійснюється мовна діяльність. Під час перегляду глядачем фільму відбувається процес декодування і прогнозування вербальної інформації.

Література

1. Тезаурус методичного працівника. Укладач Демченко В.В. – Рівне: РОППО, 2012. – 72 с.
2. Молянинова О. Г. Мультимедиа в образовании (теоретические основы и методика использования) : Монография. – Красноярск: Изд. КрасГУ, 2002. – 300 с.
3. Дубровин М. И. Учебное кино и диафильмы в обучении английскому языку. – М. : Просвещение, 1979. – 144 с.
4. Інформаційні технології в навчанні. – К. : Видавнича група ВНУ, 2006. – 240 с.

Поклад Т.М., асистент

Інтерактивні методи вивчення мови: кінофільми як засіб формування комунікативної компетенції

УДК 811.131.1

Трифорова Г.В., кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент

ТИПОЛОГІЧНІ РИСИ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ

При вивченні іноземної мови з метою вдосконалення професійного рівня майбутніх фахівців слід акцентувати увагу на тих особливостях мови, які викликають найбільше незрозуміння, оскільки не пов'язані з логічними граматичними схемами, а існують у мові у зв'язку з історичними чинниками, які обумовлювали еволюційні мовні процеси.

У фонетичній системі сучасної італійської мови важливу роль у формуванні складу відіграють голосні звуки. Майже всі слова закінчуються голосною. Слід зауважити, що голосні звуки в ненаголошеній позиції не змінюють вимови й залишаються чіткими. Наголос – вільний.

Морфологічна система має низку визначальних рис, серед яких: наявність артикль. Навіть серед носіїв італійської мови існують неузгоджені моменти, що стосуються вживання артиклів (наприклад, виживання означеного артикля перед власними іменниками на позначення особи). Існує також невизначеність щодо вибору й вживання особових займенників третьої особи однини й множини (наприклад, egli, lui, esso; ella, lei, essa; essi,

esse, loro). Нестабільною нормою є особливості утворення жіночого роду окремих професій (наприклад, *presidente, deputato, senatore, giudice, medico, avvocato, poliziotto* ecc.), оскільки упродовж тривалого часу ці посади обіймали лише чоловіки, і необхідність вживання правильної форми жіночого роду виникла відносно нещодавно. У деяких випадках граматичну форму чоловічого роду вживають на позначення професії жіночого роду, в інших пропонують форми типу *avvocata, avvocatessa, donna avvocato*.

Правила італійського словотвору при утворенні зменшувально-пестливих або зневажливих форм іменників вимагають вживання специфічних суфіксів, закономірності додавання яких можна лише запам'ятати.

У сучасній італійській мові вимальовується тенденція використовувати займенникову форму *gli* не лише на позначення *a lui*, але й стосовно *a lei* та *a loro*. Проте ця тенденція спирається на розмовні або діалектні випадки. Особливістю італійської мови є використання ввічливого звертання й спілкування, що передбачає вживання займенника *lei*. Проте у сучасному суспільстві активно поширюється мода використовувати звертання *tu* навіть у формальних контекстах, коли між собою спілкуються не знайомі колеги, члени тієї ж самої спільноти.

Словосполучення в італійській мові утворюються за схемою артикль – іменник – прикметник. Лише в окремих випадках прикметник може передувати іменнику. В італійській мові відносно вільний порядок слів у висловлюванні. При формуванні вербальних часових форм не обов'язково вживати власні займенники в якості підмета. Визначальною особливістю є наявність дієслів типу *piovere, nevicare*. Особові форми цих дієслів слід утворювати без додавання підмета. Відносна система часових вербальних форм все сильніше тяжіє до спрощення у сфері практичного використання. Наприклад, наразі практично не існує пасивного залугу *Passato Remoto*. У розмовній мові теперішній час може замінювати майбутній, якщо мова йде про заплановану дію відповідно до розкладу, графіка. Також теперішній час можна використовувати на місці наказового способу дієслів. У розмовній мові час *Passato Remoto* все частіше поступається часу *Passato Prossimo*. На Півночі Італії взагалі не вживають *Passato Remoto*, навіть коли мова йде про події хронологічно віддалені від моменту мовлення або ті, що викликають негативні почуття. *Passato Prossimo* вживається також на місці *Futuro Anteriore* (наприклад, *Appena ho finito questo lavoro me ne vado*). Також у розмовній мові час *Imperfetto Indicativo* вживається на позначення умовного способу дієслів на місці *Condizionale Composto* та *Congiuntivo Trapassato*. Типовим явищем сучасної італійської мови є існування *Modo Congiuntivo*. Часто носії італійської мови замінюють форми *Congiuntivo* дієсловами дійсного способу. Особливістю рисою італійської мови є явище репризи з метою логічного наголошення прямого додатка. Наприклад, *La pizza, la offro io*.

Ще одним типовим аспектом сучасної італійської мови є існування двох паралельних та подекуди взаємозамінних форм *qui, qua; lì, là*.

Таким чином, сучасна італійська мова характеризується низкою типових рис, які зумовлені еволюційними процесами мовного розвитку. Проте великий вплив на сучасне італійське мовне середовище мають діалекти та регіональні мови, окремі елементи яких змішуються з нормами стандарту, а також тенденцією до спрощення складних часових форм у розмовній площині.

Література

1. Consulenza linguistica // Accademia della Crusca [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.accademiadellacrusca.it/it/lingua-italiana/consulenza-linguistica>.
2. Patota G. Percorso Italia / G. Patota, N. Romanelli. – Novara : De Agostini Scuola SpA, 2013. – 111 p.

Трифонов Г.В., кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
Типологічні риси сучасної італійської мови

ERRORI TIPICI E PIÙ FREQUENTI COMMESSI DA PARLANTI DI LINGUE SLAVE

Che cosa è l'errore? L'errore è dovuto a strategie di apprendimento: lo studente formula ipotesi sulla lingua straniera. L'errore è dovuto alle influenze della lingua di partenza. L'errore è dovuto agli aspetti particolari della lingua da apprendere (ipergeneralizzazione, semplificazione, ipercorrettismo). L'errore si crea per eccessiva vicinanza (transfer positivo) o per eccessiva lontananza (transfer negativo) alle regole di derivazione della lingua di partenza. L'apprendente tende a trasferire nella L2 le caratteristiche formali della L1, le quali influenzano la L2 a tutti i livelli (lessicale, fonologico, morfosintattico e semantico).

Vari studi di linguistica applicata e di psicolinguistica hanno chiaramente messo in luce che il maggior ostacolo per l'apprendimento di una lingua straniera è costituito dall'interferenza che la lingua materna (L1), o un'altra lingua precedentemente studiata, esercita sulla lingua da apprendere (L2). L'apprendimento di una lingua nuova viene reso difficile non tanto dalle caratteristiche strutturali di questa, quanto piuttosto dalle abitudini ormai radicate nella lingua materna o in un'altra lingua straniera precedentemente studiata. Per questa ragione, pur trattandosi di un insegnamento monolinguale, nell'elaborazione dei sussidi, nella distribuzione della materia e nella esposizione si dovrebbe tener conto delle particolari esigenze e dei problemi che i discenti di diversi gruppi linguistici incontrano nell'approccio con l'italiano.

Attraverso una ricerca statistica condotta dall'Università Italiana per Stranieri di Perugia e mediante l'analisi delle prove scritte d'esame e degli elaborati in classe di migliaia di studenti di diverse nazionalità del Corso Medio e Superiore, è stato possibile evidenziare con estrema esattezza gli errori tipici e gli errori più frequenti commessi da parlanti di ciascuno dei gruppi linguistici presi in esame.[1]

Qui di seguito sono riportati alcuni dati parziali della ricerca:

n. 100 studenti	di lingua tedesca	- totale errori:	696
n. 100 studenti	di lingua inglese	-	928
n. 100 studenti	di lingua spagnola	-	1.693
n. 100 studenti	di lingua francese	-	712
n. 100 studenti	di lingua greca	-	1.126
n. 100 studenti	di diverse lingue slave	-	875

Ed ecco un esempio di alcuni degli *errori più frequenti*:

Tipo di errore in italiano	Lingua tedesca 100 studenti	Lingua inglese 100 studenti	Lingua spagnola 100 studenti	Lingua francese 100 studenti	Lingua greca 100 studenti	Lingue slave 100 studenti
1. Uso delle proposizioni	148	137	289	107	197	175
2. Scambio perfetto-imperfetto	103	114	8	4	14	100
3. Articolo: forme ed uso	65	122	82	75	208	212
4. Pronomi personali	15	17	196	39	17	58
5. Doppie consonanti	36	57	135	63	190	94
6. Interferenze lessicali	59	40	124	200	150	87

7. Ausiliari: scelta	9	16	129	12	12	25
8. Ortografia: problemi vari	7	12	129	19	107	58

Sulla scorta di questi dati inoppugnabili, l'insegnante potrà dedicare una trattazione più approfondita a quegli aspetti che risultano di più difficile assimilazione da parte dei suoi studenti, riservando minore attenzione, o, a volte, sorvolando su quelli che non presentano particolari difficoltà. Nel caso, ad esempio di una classe di studenti di lingue slave, parlando dell'opposizione "perfetto-imperfetto" non ci si accontenterà di quale il manuale offre, ma sulla scorta dei modelli proposti, si potranno elaborare altri esercizi supplementari.

Se parlare dell'imperfetto come del tempo che "esprime la **DURATA** di un'azione" e presentarlo staccato dal perfetto (passato prossimo e passato remoto), sarebbe un gran rischio, in quanto il risultato sarebbe la costruzione di frasi tipo: "Ieri *PIOVEVA* tutto il giorno"; "*STAVO* male tutta la notte"; "Mio nonno *VIVEVA* la maggior parte della sua vita in vampagna", "*VIAGGIAVO* molto l'anno scorso", ecc.

Altro errore sarebbe dividere il piuccheperfetto in trapassato **PROSSIMO** e trapassato **REMOTO**. Lo conferma esperienza dell'Università Italiana per Stranieri di Perugia. Avendo sottoposto a studenti che avevano già studiato l'italiano per 150-200 ore un test in cui comparivano i quesiti "Ha detto che quel film (vederlo) ... già" e "Disse che quel film (vederlo) ... già", si è potuto constatare che più del 95% degli studenti hanno risposto in modo seguente: "Ha detto che quel film l'aveva già visto" (abbinando il trapassato prossimo al passato prossimo) e "Disse che quel film l'ebbe visto già" (abbinando il trapassato remoto al passato remoto).

In tutte le grammatiche per italiani si spiega che il Periodo ipotetico venga distinto in tre casi (della realtà, della possibilità, dell'impossibilità). invece nell'esposizione di tale materiale per stranieri tale suddivisione non appare conveniente, soprattutto perché questa struttura tanto frequente introdotta dalla congiunzione "se" non si dovrebbe proporre soltanto verso la fine del corso, dopo cioè lo studio del condizionale e dell'imperfetto e del trapassato del congiuntivo. Il primo ed il terzo caso si possono studiare nelle lezioni che trattano il presente, il futuro e l'imperfetto.

Tra l'altro va osservato che ben difficilmente una persona con una logica normale prima di formulare un pensiero si chiede se si tratta del periodo ipotetico della realtà della possibilità, dell'impossibilità o del caso misto.

Va detto subito che l'insegnamento in chiave contrastiva andrebbe svolto, soprattutto nelle fasi iniziali, senza espliciti riferimenti alla lingua materna dei discenti, onde evitare il pericolo contro cui mette in guardia Parreren [2, p.215]: "Le indicazioni comparative sulla diversità fra due lingue non evitano il pericolo di confusione, ma addirittura lo promuovono".

Per molte ragioni i programmatori stanno cambiando il loro atteggiamento nei riguardi dell'errore. Gli errori, precedentemente motivo di estese revisioni, hanno assunto un posto importante nel programma. Soltanto se lo studente ha l'occasione di commettere un errore, il programmatore ricava l'informazione su ciò che lo studente ha bisogno d'imparare.

Nell'insegnamento della lingua italiana si deve tener conto non solo della tipologia, ma anche della frequenza degli errori. Vi sono, infatti errori che uno studente può commettere decine di volte ("Oggi compravo un disco", "Salutammo al professore", "Sapevo che lui verrà" - per studenti di lingue slave). Ve ne sono altri, invece, che si commettono molto più raramente ("i diti ← → le dita"). Ricorrendo ancora alla statistica si può affermare che se si riuscisse ad eliminare 5 errori con indice di frequenza 20, sarebbe come averne eliminati 100 con indice di frequenza 1.

Le interferenze della L1 sull'italiano L2: alcuni esempi

Livello fonetico - fonologico. Nella fase iniziale le abilità orali hanno la preminenza su quelle grafiche. Prima: "ascoltare-capire-parlare", poi: "leggere-capire-scrivere" passaggio all'espressione scritta soltanto dopo l'acquisita padronanza dei suoni, al fine di evitare l'influenza della grafia sulla pronuncia e della lingua materna su quella da apprendere. Sin dal primissimo approccio con la

lingua la corretta pronuncia acquista un'importanza pari a quella della corretta grafia. **In molte lingue slave e non solo non esistono le doppie** (la pena $\longleftrightarrow$ la penna)

Fenomeni a livello morfologico: Le influenze dipendono molto dal grado di morfologizzazione delle due lingue L1 e L2. Esempi: l'italiano è una lingua flessiva, **slavofoni**: lingua flessiva ma non esiste l'articolo. Il participio passato concorda sempre con il soggetto.

Fenomeni a livello di sintassi:

1. Strategie di semplificazione. Esempi: **slavofoni**: omissione della copula o sovraestensione dell'infinito.

2. Interferenza della L1 su L2 (distribuzione delle parole all'interno della frase o difficoltà nell'uso dei tempi).

Література

1. Katerinov Katerin. La lingua italiana per stranieri. Perugia: Edizioni Guerra, 1985. – 366 p.
2. Parreren. Die Systemtheorie und der Fremdsprachenunterricht. Lernpsychologische Befunde, in "Praxis", 1964/3. – 378 p.
3. Silvestrini Marcello. L'italiano e l'Italia. Perugia: Edizioni Guerra, 2004. – 365 p.

Ципоренко Л.Д., старший викладач

Типові та найчастіші помилки в італійській мові слов'яномовних студентів.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА ТА
ЛІНГВОДИДАКТИКИ У СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

УДК 811.112.2'373.4(043)

Бережна Л.Г., асистент

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В
НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Кожна дія, явище чи подія неодмінно пов'язані з конкретним часом їхнього виникнення, протікання, існування, отже, категорія часу в раціональному пізнанні розглядається як один з основних чинників повноти фактологічного аналізу конкретної реальності. Однак у навчальній діяльності, працюючи над дидактичними матеріалами, ми виявляємо факти, коли в конкретному реченні, окрім морфологічної форми присудка, немає інших граматичних показників часових відносин, і, тим не менш, такі речення дають нам чітке розуміння часу дії. Метою дослідження є вивчення можливостей вираження часових відносин в сучасній німецькій мові.

Граматична категорія часу, як правило, співвідноситься в лінгвістиці з загальнонауковим поняттям часу, в якому дихотомічно протиставлені минуле і сьогодення. Значну частину природних мов складають мови з тричленим граматичним протиставленням «теперішнє – минуле – майбутнє». До цього типу належать, зокрема, германські, романські та слов'янські мови. Категорія часу виявляє різні зв'язки з іншими категоріями – в першу чергу, з категорією виду, яка описує внутрішню темпоральну структуру ситуації [1, с. 439]

Крім того, деякі лінгвісти, такі як Н. Костроміна, К. Миколаєва, Г. Ставська, Е. Ширяєв, відзначають, що час, виражений в дієслівних формах по відношенню до моменту мовлення, називається абсолютним часом; а відносним часом дієслівної форми називається час, що визначається в даній формі не моментом мовлення, а співвідношенням з часом іншої дії [2, с. 84].

Категорія часу – граматична категорія дієслова, яка є специфічним мовним відображенням об'єктивного часу і служить для темпоральної локалізації події або стану, про які йдеться в реченні [2, с. 270].

Відрізняючись від російської та української мови відсутністю видових категорії, німецьке дієслово, перш за все, націлене на визначення реального часу (майбутнього, теперішнього, минулого), в якому відбувається дана дія, а також на передачу різниці в часі між одними характерними діями за допомогою свого відносного використання і на показ часового зв'язку двох і більше подій в мові [3, с. 126]. При цьому, в німецькій мові в рамках трьох основних часових ступенів (теперішній час – *Ich pflanze die Birke*, минулий – *Ich pflanzte die Birke*, майбутній – *Ich werde die Birke pflanzen*) існують шість формальних часових форм, що відображають суть кожної з них. Треба відзначити, що реально у мові функціонують п'ять основних часових форм: *Präsens* – одна форма для передачі теперішнього часу; три форми (*Imperfekt*, *Perfekt*, *Plusquamperfekt*) для передачі дій у минулому; а також одна основна форма (*Futurum I*) для передачі майбутнього часу, форма майбутнього часу (*Futurum II*) вже практично не застосовується в реальній мовній комунікації.

Для актуалізації категорії часу в німецькій мові існує ціла система засобів, яку називають полем вираження часових відносин. Домінантою цього поля вважається морфологічна категорія часу дієслова. Поряд з цим діють і номінальні форми дієслова, наприклад: *Es ist die höchste Zeit, zu Mittag zu essen*, а також лексичні засоби, в першу чергу, прислівники і словосполучення з часовим значенням.

Лексичні засоби в одних випадках виступають як факультативні, оскільки вони лише супроводжують і тим самим посилюють часову семантику дієслова, в інших – конкретизують час дії або, навпаки, нейтралізують його.

Найбільш частим лексичним засобом вираження часових відносин є прислівники часу. Значення передування, наприклад, виражається такими прислівниками: *früher, bisher, vorher, schon, immer, einst, noch nie, inzwischen*. Далі слід назвати сполучники, які висловлюють різноманітні часові семантичні зв'язки: *erst, dann, zuletzt, endlich, bevor, seit, als* і сполучники для вираження часових синтаксичних зв'язків: *während, solange, indem, wobei, als, wo, wie, wenn, wann, da, ehe, bevor, bis, nachdem, seit, sobald* і ін. Досить поширеним засобом передачі часу є прийменники: *in, an, seit, vor, bis, ab, um, für, noch, von ... bis, über, innerhalb, während, von ... an* у поєднанні з іменниками. Відомі також поєднання прийменника з атрибутивною групою *прикметник + іменник*. Такі поєднання мають уточнююче, конкретизуюче значення: *am Abend; am heutigen Abend*. Конструкція *sein + Partizip II*, вказуючи на завершеність дії, також може виражати часові форми.

Отже, при розгляді способів вираження часових відносин слід розрізняти морфологічно специфічні і інші синтаксичні засоби. Синтаксична форма темпоральності – це така модель і типове номінативное наповнення речення або складного синтаксичного цілого, які співвідносяться з тим чи іншим часом вияву конкретної предикативної ознаки. Часова характеристика, що виражається в висловлюванні, визначається його відношенням до моменту акту (процесу) висловлювання. Отже, найчастішими засобами вираження часу в німецькій мові є: морфологічні форми дієслова; прислівники часу; союзні підрядні речення часу; прийменникові і безприйменникові словосполучення різного роду; контекстуальні способи передачі часу.

Література

1. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / Под. ред. Г. А. Золотовой. – М. : Рус. яз., 2001 – 719 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2001. – 368 с.
3. Харитоновна И. Я. Theoretische Grammatik der deutschen Sprache. Syntax. / I. J. Charitonowa. – Kiew : Вища школа, 2006. – 178 с.

Бережна Л.Г., ассистент

Синтаксичні засоби вираження категорії часу в німецькій мові

УДК 378.016:811.112.2

Воеводина Н. М., кандидат филологических наук, доцент

ОБУЧЕНИЕ ИНОЯЗЫЧНОМУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ДИСКУРСУ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТОВ

Основным заданием высшей школы, как известно, является подготовка высококвалифицированных специалистов, конкурентоспособных на мировом рынке труда. В условиях глобализации современного общества подлинно компетентный специалист должен владеть иностранным языком как инструментом межкультурной коммуникации. Поэтому при изучении иностранного языка на неязыковых факультетах следует учитывать профессиональную специфику иностранного языка, его ориентацию на реализацию задач будущей профессиональной деятельности, так как владение иностранным языком в контексте своей специальности и профессии является неотъемлемой частью профессиональной культуры будущего специалиста. Таким образом, особую актуальность на неязыковых факультетах приобретает профессионально-ориентированный подход к обучению иностранному языку.

Для формирования иноязычной профессиональной коммуникации важное значение имеют устные формы речевого общения. Следовательно, современный высококвалифицированный специалист, прежде всего, должен владеть умениями устного

иноязычного профессионального общения. Поэтому необходимо выдвинуть на первый план обучение устному иноязычному профессиональному дискурсу студентов неязыковых специальностей как основу эффективного формирования иноязычной коммуникативной компетенции, имеющей профессиональную направленность и ориентированной на овладение знаниями осуществления устной и письменной коммуникации в профессиональной сфере деятельности. Студенты должны владеть не только необходимым набором языковых знаний, но и уметь адекватно действовать в определенных условиях профессионального общения, т.е. обладать способностью контролировать ситуацию и управлять ею, уметь последовательно развивать тему, оказывать влияние на собеседника. Все это нацеливает на обучение моделированию речевого поведения и владению различными стратегиями общения, такими как выражать коммуникативное намерение, поддерживать контакт в общении, адекватно используя языковые средства и т.д.

Как показывает практика преподавания иностранного языка на неязыковых факультетах, уровень владения иноязычным профессиональным дискурсом в условиях практически полного отсутствия иноязычной профессиональной среды оказывается несоответствующим, так как не обеспечивает готовности студентов к активному взаимодействию с профессиональной иноязычной средой.

Выпускники могут читать литературу по специальности, воспроизвести заученные темы, но затрудняются свободно излагать свои мысли на иностранном языке, участвовать в иноязычной профессиональной коммуникации. К основным проблемам, с которыми сталкиваются студенты, относятся: неумение всегда адекватно выбрать соответствующий коммуникативной задаче тип дискурса и в соответствии с этим оформить свое высказывание. Для них характерны также неуверенность в выборе языковых средств, в правильности оформления своих высказываний и т.д. [1].

На наш взгляд, одним из путей решения обозначенной проблемы и условий эффективного обучения иноязычному дискурсу при отсутствии естественной языковой среды, могла бы стать специально разработанная модель обучения с использованием средств профессионально направленной проектной деятельности. Она будет максимально способствовать созданию имитации профессиональной иноязычной среды, повышать мотивацию студентов к иноязычному общению, формировать навыки самостоятельной работы с иностранными источниками, помогать закреплению выбора соответствующих речевых образцов и тактики речевого поведения.

Дискурс определяется нами как речь, вписанная в коммуникативную ситуацию и в силу этого как категория с более отчетливо выраженным социальным содержанием по сравнению с речевой деятельностью индивида; по афористичному выражению Н. Д. Арутюновой, «дискурс – это речь, погруженная в жизнь» [2]. Дискурс является образцом реализации определенных коммуникативных намерений в контексте конкретной коммуникативной ситуации по отношению к определенному партнеру, представителю иной культуры, выраженной уместными в данной ситуации языковыми и неязыковыми средствами [3]. На основе анализа работ отечественных и зарубежных исследователей были определены следующие свойства дискурса:

- ситуативная обусловленность, поскольку его реализация осуществляется в конкретной ситуации, характерной для соответствующей сферы общения;
- тематическая связность и обусловленность, поскольку содержательные компоненты дискурса раскрываются в рамках определенной темы;
- социальная ориентация, поскольку он характеризуется социальным статусом коммуникантов;
- динамичность, поскольку всегда существует возможность видоизменения темы в рамках коммуникативной ситуации, допускающая смены тональности дискурса;
- неоднородная структурированность;
- неопределенность границ.

При обучении на основе дискурса формируются навыки общения, при которых обучающиеся должны понимать, в каких отношениях находятся собеседники, в какой ситуации осуществляется общение. Профессиональный иноязычный дискурс характеризуется знаниями ряда лингвистических и экстралингвистических факторов. Среди них можно выделить особый предметный и когнитивный мир коммуникантов, многообразие типов спецтекстов и тем профессионального общения. Особое значение приобретает в данном случае лексикон как категория дискурса, поскольку это активная живая система, где постоянно происходит установление новых связей, позволяющих найти и реализовать значения слов, детерминированных профессиональной сферой общения [3].

С учетом специфики иноязычного профессионального дискурса компонентами содержания обучения иностранным языкам студентов неязыковых факультетов можно считать следующие:

- сферы профессиональной коммуникативной деятельности, темы и ситуации профессионального общения, речевой материал;
- языковой материал, имеющий профессиональную направленность, правила его использования;
- комплекс специальных языковых умений, обеспечивающих практическое владение иностранным языком как средством профессионального общения;
- рациональные приемы работы с информацией на иностранном языке;
- культуру учебно-познавательной деятельности [4].

В процессе иноязычного образования профессионально-направленная проектная деятельность дает возможность рационального сочетания теоретических знаний и их применение на практике для решения образовательных проблем. Студенты должны владеть стратегиями осуществления эффективного иноязычного общения. Они включают в себе следующие характеристики:

- владение профессиональной лексикой в объеме, достаточном для осуществления профессионального общения;
- умение отбора адекватных языковых средств, соответствующих целям коммуникации;
- умение построения связного высказывания в его смысловой и ценностной завершенности;
- владение лингвистическими и экстралингвистическими средствами, позволяющими наиболее полно исполнить коммуникативную задачу;
- умение выслушивать, понимать и адекватно реагировать на цели коммуниканта.

Таким образом, в ходе реализации профессионально направленной деятельности происходит обучение иноязычному дискурсу. Результатом обучения иноязычному дискурсу является формирование определенного набора коммуникативных навыков, позволяющих эффективно осуществлять профессиональную деятельность на иностранном языке на основе обучения специализированной лексики и навыкам дискурсивного взаимодействия.

Литература

1. Шатурная Е. А. Методика обучения устному иноязычному профессиональному дискурсу средствами учебно-ролевых ситуаций и ролевых игр: английский язык, неязыковой вуз: дисс. канд. пед. наук / Е. А. Шатурная. – Тамбов, 2009. – 307 с.
2. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка. Культурные концепты / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1991. – 203 с.
3. Елухина Н. В. Роль дискурса в межкультурной коммуникации и методике формирования дискурсивной компетенции / Н. В. Елухина // Иностр. яз. в shk. – 2002. – №3. – С. 9-13.
4. Гураль С. К. Приоритеты группового обучения / Учитель, ученик, учебник / С. К. Гураль // Материалы IV Всероссийской научно-практической конференции. – М., 2007, – С. 576.

5. Гальскова Н. Д. К проблеме содержания обучения иностранным языкам на современном этапе развития школы / Н. Д. Гальскова. Э. Д. Соловцова // Иностр. яз. в шк. – 1991. – №3. – С. 31-35.

Воеводіна Н.М., кандидат філологічних наук, доцент

Навчання іншомовному професійному дискурсу студентів немовних факультетів

УДК 811.112.2 '373.7 (043)

Ганжело С.М., старший викладач

БУКВАЛІЗАЦІЯ ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Фразеологічні перетворення різноманітні та поділяються на два основних типи: а) повна або часткова зміна семантики при збереженні лексико-граматичної цілісності; б) часткова або повна зміна лексико-граматичної структури разом із зміною семантики.

Проаналізуємо буквализацію – семантико-стилістичне перетворення фразеологізму, яке засноване на образності фразеологічної одиниці (ФО), при збереженні лексико-граматичної цілісності. Використання ФО у буквальному значенні – це один з найрадикальніших прийомів опрацювання фразеологізму. «Під час буквализації значення похідне, пряме значення сполучення, що представляє собою образну основу ФО, не тільки актуалізується, але й виступає на перший план, часто протиставляючись фразеологічному значенню обороту» [1, с. 106].

«Реставрувати» в тій чи іншій мірі вихідний образ фразеологізму, пристосувати узагальнювальний, метафоричний сенс до конкретних умов тексту авторів дозволяють таку категоріальну ознаку ФО, як словниковий характер її компонентів. І цей зв'язок компонента із словом-прототипом підтримується іншою категоріальною ознакою ФО – її роздільно оформленістю. Роздільнооформленість – властивість ФО, що постійно викликає актуалізацію її компонентів, повертає їм в мові статус слова.

Розглядаючи питання про буквализацію ФО, Н. Л. Шадрін писав, що таке перетворення часто «ґрунтується на потенційній можливості вичленувати окремий компонент ФО як самостійну семантичну одиницю, оскільки кожне слово, залишаючись компонентом ФО, набуває подвійної суті: воно входить до складу структурного і семантично складного цілого як його інтегральна частина, зберігаючи в той же час потенційні якості самостійної лексичної одиниці» [2, с. 193].

Цікавим прийомом дефразеологізації є вживання декількох фразеологізмів поряд, що стоять, об'єднані з одного боку, по схожості семантики їх компонентів, а з іншого, - на основі схожості їх структурно-граматичної моделі.

Фразеологізм набуває буквального значення під впливом контексту. Проблема контексту фразеологізму як унікальної властивості ФО і мови цікавить багато дослідників. Під фразеологічним контекстом розуміється: 1) актуалізатор, що вичленяє на основі сполучуваності ФО з іншими словами, співвіднесеної із словом або присєднання, відносно ФО, що реалізовується в мові [3, с. 13]. При цьому А. В. Кунін розрізняє контактну сполучуваність («примикання ФО до слів або груп слів») у вигляді лівого та правого актуалізатора; дистантну сполучуваність (актуалізатор та ФО, розділений словом, комою); 2) мовне явище даної суті фразеологізму...зовнішні форми існування, сполучуваність ФО, що змінилася [4, с. 47].

У строгому загальномовному розумінні цей термін має два значення: 1) лінгвістичне оточення мовної одиниці в мові; умови, особливості цього елемента в мові; 2) закінчений в смисловому відношенні відрізок писемного мовлення, що дозволяє встановити значення слова, що входить в нього, або фрази. Цікаві випадки перетворення ФО, коли внутрішня форма фразеологізму залишається недоторканою, переосмислення ж його обігравання

знаходиться в навколишньому контексті. Це каламбурні побудови, які ґрунтуються на прямому, буквальному розумінні переносного значення окремих слів, що входять до складу поєднання або усього поєднання в цілому.

Семантичне перетворення ФО можливо у тому випадку, якщо контекст містить поєднання слів або слова – актуалізують, тематично близькі слову-компоненту ФО, накладаючи на контекст різні семантичні асоціації.

Т. А. Грідіна при аналізі феномену мовної гри відмічає, що «асоціативне накладення моделює такий тип асоціативного контексту, в якому один асоціант сприймається на основі іншого, що створює інтерпретаційну неоднозначність сприйняття слова у висловлюванні» [5, с. 20].

Семантична трансформація ФО у бік буквалізації досягається і «шляхом актуалізації альтернативних можливостей інтерпретації однієї і тієї ж мовної форми». В якості таких можливостей виступають: а) словотворча омонімія; б) антонімія; в) конкретизація значення одного з лексичних компонентів стійкого поєднання.

а) Є випадки, коли при незмінному складі і структурі фразеологізми набувають іншого, незвичайного звучання.

б) Зіткнення у вузькому контексті стійкого поєднання з вільним антонімічним поєднанням слів або із словом. Таке вживання створює комічний ефект.

в) Ефективно використовується буквалізація ФО за допомогою конкретизації значення одного з лексичних компонентів стійкого поєднання [5, с. 20].

Буквалізація значення ФО досягається також змінами в її структурі, порушенням стійкого складу або розташування компонентів. Це так звані ускладнені способи дефразеологізації, що зачіпають одночасно і план змісту, і план вираження. Такі прийоми використання фразеологізмів – розширення складу фразеологізму, заміна компонентів фразеологізму словом або поєднанням слів, еліпсис та ін. – є не лише засобами пристосування фразеологізму до конкретного змісту, але нерідко у результаті призводять до буквального сприйняття ФО, пожвавлюють її первинний сенс.

Приєм буквалізації значення часто використовується в анекдотах, наприклад: *"Der Theaterdirektor Friedrich Haase kritisierte einmal einen nur mäßig begabten Schauspieler, woraufhin dieser ihn um Nachsicht bat: "Sie haben ja keine Vorstellung von meiner Liebe zur Kunst." "Wenigstens keine besuchte", brummte der Direktor"* [6, с. 21]. Гумористичний ефект у цьому анекдоті базується на протиставленні двох значень компонента *Vorstellung*: 1) уявлення, поняття; 2) вистава, спектакль.

Отже, буквалізація – прийом активізації і творчого перетворення внутрішньої форми ФО, при якому фразеологізми сприймаються не просто як гра слів, а розкривають свої особливі художньо-естетичні властивості, наповнюються глибоким змістом, перетворюються на гостру сатиру деяких німецьких реалій. Прийом буквалізації виконує різні образотворчо-виразні функції: створює двоплановість, підтекст, семантичне зрушення, контраст. Найчастіше буквальне розуміння ФО підказується ситуацією або контекстом фразеологізму, що містить лексичні актуалізатори або слова-індикатори.

Література

1. Мелерович А. М. Особенности индивидуально-авторских преобразований фразеологических единиц различных структурно-семантических видов [Текст] / А. М. Мелерович // Системные связи и отношения фразеологизмов. – Свердловск, 1989. – С. 104–114.
2. Шадрин Н. П. Способы окказионального преобразования ФЕ и их классификация / Н. П. Шадрин // XXIII Герценовские чтения, Л., ЛГПИ, 1970. – С. 190–195.
3. Бурмако В. М. Создает ли контекст новые значения слов и фразеологизмов / В. М. Бурмако // Проблемы фразеологии. – Тула, 1980. – 132 с.
4. Гридина Т. А. Языковая игра: стереотип и творчество / Т. А. Гридина – Екатеринбург, 1996. – 214 с.

5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: Уч. пос. для ин-тов и фак. иностр. яз.– 3-е изд., стереотип./А. В. Кунин. – Дубна: Феникс, 2005.– 488 с.

6. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин ; под ред. д-ра Маличе-Клаппенбах, К. Агрикола. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Рус. яз., 1975. – 665 с.

Ганжело С.М., старший викладач

Буквалізація значення фразеологічних одиниць в німецькій мові

УДК 811.112.22

Гутникова А. В., кандидат филологических наук, доцент

БЕЗАФФИКСНЫЕ ДЕРИВАТЫ СВН ЯЗЫКА

1. Цель и объект исследования. К безаффиксным отглагольным именам существительным (ОС) традиционно относят производные, возникшие путем конверсии глагольной основы, как например средневерхненемецкие (свн): *klingen* ‘звучать’ – *der klunc* ‘звук’, *singen* ‘петь’ – *der sanc* ‘пение, чтение стихов, стихосложение’.

В качестве объекта исследования служит структура средневерхненемецких безаффиксных ОС, полученных методом сплошной выборки из ‘Средневерхненемецкого словаря’ М. Лексера, количество которых составляет 886 моносемных единиц.

Целью статьи является описание всех типов основ безаффиксных ОС в средневерхненемецкий период, а также набора средств, участвующих в отглагольном словообразовании, с привлечением количественных данных.

2. 2. Типы основ ОС в свн. языке

2.1. Аблаут или чередование гласных в корне представляет собой общеиндоевропейское явление, унаследованное германскими языками как средство словоизменения и словообразования. И как указывают многие лингвисты [1, с. 100; 5, с. 465; 3, с. 1], варианты аблаута в именных образованиях соответствуют одной из аблаутированных основных форм исходного глагола, что делает их лексико-грамматическими омонимами.

В средневерхненемецкий период путем аблаута в корне сильного ИГ образуется 399 лексем (45%). В количественном отношении наиболее представлены основы со следующим чередованием: *î-u* (106 – 12%); *î-i* (94 – 10,6%); *î-ô* (65 – 7,34%); *i-a* (44 – 5%); *ê-u* (34 – 3,8%), т.е. в деривационном процессе принимают участие качественный и количественный аблаут (нулевая ступень): *ûztrinkan* ‘выпивать’ – *der ûztrunk* ‘последний глоток’, *abeschîzen* ‘отстреливать’ – *der abeschuz* ‘отстрел’, *slîzen* ‘разрывать’ – *der sliz* ‘щель, трещина’, *abrstrîchen* ‘стирать’ – *der abestrich* ‘уборка, стирание’.

Наряду с аблаутом в глагольном корне действуют изменения в системе согласных звуков. У 43 безаффиксных имен существительных, отмеченных аблаутом *î-ô* \ *o*, *î-û*, наблюдается чередование по закону Вернера *h-g*, а чередование *d-t* маркирует 10 производных, где при субстантивации основы ИГ происходит количественный аблаут *î-i*: *beziehen* ‘накрывать’ – *der bezôg* ‘подкладка’, *vürsnîden* ‘убирать урожай’ – *der vürsnitt* ‘уборка урожая’.

Качественный аблаут *ê-a* связан с морфологическим типом неправильных глаголов, поэтому при субстантивации основы таких ИГ происходят изменения в составе согласных звуков, что наблюдается у 48 безаффиксных образований (5,4%): *abegên* ‘отходить’ – *der abganc* ‘отход’, *ûzstên* ‘давать взаймы’ – *der ûzstant* ‘деньги взаймы’.

2.2. Способ образования имен путем субстантивации основы настоящего времени был характерен и для таких ранних периодов как общегерманский и древневерхненемецкий [4, с. 15; 5, с. 25], где они были маркированы типом склонения с основой на –а.

Без чередования гласных звуков в свн. языке образуется 387 имен, что составляет 43,7% всего корпуса безаффиксных дериватов этого периода: *gestiften* ‘поддерживать’ – *die*

gestift ‘поддержка’, *beginnen* ‘начинать’ – *daz beginn* ‘начало’, *geschrôten* ‘резать’ – *der geschrôt* ‘разрез, ломоть хлеба’.

2.3. Обратный умлаут наблюдается в южнонемецких диалектах двн. и свн. языков в результате ослабления или выпадения гласного *-i-* после удвоенных или сочетания согласных звуков. Это явление действует в грамматической парадигме свн. слабых глаголов (*hoeren* ‘слушать’ – *hôrten* ‘слушали’, *fïeren* ‘вести’ – *fuorte* ‘вел’), что проецируется и на именное словообразование. Данное фонологическое явление маркирует 71 свн. лексему (8%): *ziuchten* ‘растить’ – *die zucht* ‘выращивание, поросль’, *schïuten* ‘трясти’ – *daz schut* ‘тряска’.

2.4. Преломление начинается в общегерманском языке и активизируется в древневерхненемецком как способ словоизменения и словообразования, поэтому время появления дериватов, отмеченных чередованием в основе *e - i*, можно датировать двн. периодом. В свн. языке было зафиксировано 25 имен с подобным структурным признаком (2,8%): *underbrechen* ‘прерывать’ – *der underbrich* ‘прерывание’, *abetrêten* ‘отступать’ – *der abetrit* ‘отступление, отзыв’, *vergëzzen* ‘забывать’ – *der vergiz* ‘забывание’.

2.5. Дифтонгизация в безаффиксном словопроизводстве почти не представлена, в свн. языке были зафиксированы 2 лексемы с дифтонгом в корне (0,2%): *kleben* ‘клеить, липнуть’ – *der kleib* ‘то, что наклеено, грязь’, *briuten* ‘высиживать’ – *die bruot* ‘высиживание, потомство’.

2.6. Монофтонгизация глагольного корня при переходе его в разряд имен существительных также относится к средствам с низкой словообразовательной активностью. Это изменение характеризует 2 средневерхненемецких имени мужского рода (0,2%): *soufen* ‘пить’ – *der suf* ‘1. глоток, 2. напиток’.

3. Словообразовательные варианты свн. языка. От 23 свн. глаголов насчитывается 50 безаффиксных имен, имеющих различные структурные признаки: *klingen* ‘звучать, звенеть’ – *der klinc*, *klanc*, *klunc* ‘звук, звучание’, *wërfen* ‘бросать’ – *der wërf*, *wurf* ‘бросок’, *schieben* ‘двигать, толкать’ – *der schup*, *schop* ‘толчок, удар’, *sprechen* ‘говорить’ – *der sprëch*, *spruch* ‘речь, изречение’; где один из вариантов не зафиксирован в современном немецком словаре: свн. *der klinc*, *der wërf*, *der sprëch*.

В связи с этим необходимо рассмотреть парадигму основных форм свн. и нвн. глаголов, а также действие закона языковой экономии. Средневерхненемецкий язык располагает двумя основными претерита, чья лексико-грамматическая характеристика одинакова, за исключением категории числа, которая выражается в свн. период как претеритальной основой, так и определенным набором флексий. В рнвн. языке наблюдается парадигматическая экономия, то есть, как указывает А. Мартине [6, с. 542], из всего набора остается та единица, на которую используется минимум мыслительных и артикуляционных затрат, в нашем случае это – основа претерита единственного числа.

Избыточность в сфере безаффиксных производных немецкий язык ликвидирует несколькими способами. Если в свн. языке существует пара словообразовательных вариантов, из словаря исчезает лексема, омонимичная форме простого прошедшего времени единственного числа во избежание лексико-грамматической омонимии, например: нвн. *zog* – *der Zug*, *schob* – *der Schub*, *sprang* – *der Sprung*.

При конкуренции в средневерхненемецком языке основы без изменения корневого гласного с основой, где наблюдается действие аблаута или преломления, сохраняется та единица, производительность которой от сильного глагола формально выражена; например: свн. *der wurf*, *wërf* – нвн. *der Wurf* ‘бросок’, свн. *der trët*, *trit* – нвн. *der Tritt* ‘походка, ход’.

Литература

1. Meinecke E. Abstraktbildungen im Althochdeutschen. Wege zu ihrer Erschließung / E. Meinecke. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987. – s. 164.
2. Paul H. Kurze deutsche Grammatik / H. Paul. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1962. – s. 133.

3. Hahn K.A. *Mittelhochdeutsche Grammatik* / K.A. Hahn.– Frankfurt a.M., 1842. – s. 244.
4. Kluge F. *Abriß der deutschen Wortbildungslehre* / F. Kluge– Halle (Saale), 1925. – s. 180.
5. Paul H. *Die Aufgaben der Wortbildungslehre* / H. Paul // Hrsg. Von L.Lipka und H.Günther. – Darmstadt, 1981. – s. 210.
6. Мартине А. Основы общей лингвистики / А. Мартине. / Новое в лингвистике. Выпуск 3– М., 1963. – с. 182.

Гутнікова А.В., кандидат філологічних наук, доцент
 Безафіксні деривати свн мови

УДК 811.112.2'27

Даниленко О. С., старший преподаватель

ОСОБЕННОСТИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА ГЕРМАНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Изменения, которые произошли осенью 1989 года во всех социальных сферах Германской Демократической Республики после политического поворота, коснулись также и языка. Самым чувствительным к переменам оказался его лексический уровень. Однако, чтобы понять и описать языковые изменения, требуется больше чем понимание слов. Прежде всего, важны здесь социокультурные знания, восприятие общественно-политических процессов, которые оказывали влияние на язык и его использование в ГДР. Соответствующая культура, социальная и историческая ситуация придавали словам особый социально-культурный характер, который не легко понять людям вне данного языкового общества, тем самым вызывая огромный интерес у лингвистов.

В период с 1950 по 1989 год немецкий язык подвергался радикальным изменениям. Новые тенденции в лингвистическом развитии проявились в появлении специфических для ГДР лексем, которые и были зафиксированы в словаре «*Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*». Так, появились новые слова: *Dispatcher, Kombi, volkseigen, Held der Arbeit, Kulturhaus* и др. А слова: *Aktivist, Werktätiger, Patenschaft* получили новое значение [1].

Языковое поведение граждан ГДР подвергалось воздействию русского языка советского периода. Так, в средствах массовой коммуникации доминировал канцелярит с множеством субстантивированных слов и несогласованных определений в родительном падеже: «*Hannelore P. ...Elektrikerin in der Volkswerft Stralsund, Mitglied der Kreisleitung Stralsund der SED, Mitglied der Zentralen FDJ-Leitung der Werft, Bezirkstagsabgeordnete, Trägerin der Artur-Becker-Medaille in Bronze und Gold, Mitglied eines Kollektivs der DSF*» [2]. Существенным было влияние русского языка на словарный запас, что отражалось на фонетической, графической и морфологической особенностях слов: *Sputnik, Natschalnik, Subbotnik*. Чаше встречались косвенные заимствования: *Fünffahrplan, Wandzeitung, Haus des Volkes, Pionierleiter, Kollektiv, Jugendbrigade, Kollektivprämie* и т.д.

В дополнение к разговорно-бытовому языку существовал язык пропагандируемый СМИ и партией. Этот официальный язык был не только введен представителями партии и государственной властью, но и контролировался во всех сферах общественной жизни. К такой лексике относились:

1. новые слова и выражения: *Dispansairbetreuung, Kinderkombination, Kommunale Wohnungswirtschaft*;
2. переименования: *Sekundärrohstoffe – Altstoffe, Dreiraumwohnung – 2 ½ -Zimmer-Wohnung, Bürger im höheren Lebensalter – Rentne*;
3. иногда слова получали новое значение, на пример слово *Dokument* должно было заменить слово *Pass*;

4. «ГДРизми», которые в ФРГ имели свои синонимы: *Kaderleiter* = *Personalleiter*, *Kaufhalle* = *Supermarkt*, *Werkstätiger* = *Arbeitnehmer*;
5. идеологически-маркированная лексика: *allseitig*, *sozialistisch*, *komplex*, *operativ*;
6. лексика в повседневном общении: *Ehekredit*, *Abschnittsbevollmächtigter*, *Elternaktiv*.

Параллельно с официальным языком существовал неофициальный язык, который в силу политических событий представлял собою поистине оппозиционный дискурс. Появление «иноного» языка объяснялось ростом разрыва между социальной реальностью и ее вербализацией в официальной коммуникации. В этом контексте возникли так называемые «механизмы лингвистической самозащиты» [1]. Население ГДР разработало свой собственный критический, остроумно-саркастический повседневный словарь, который включал следующие слова: *blaue Fliesen*, *Mumienexpress*, *falten gehen*; *Mauer* вместо *antifaschistischer Schutzwall*, *umrubeln* вместо *Geld umtauschen*, *rabotten* вместо *arbeiten*; а также *Trabbi*, *Asphaltblase*, *Wohnklo mit Kochnische* и т.д.

Таким образом, несмотря на то, что ГДР как государство со своим политическим устройством и культурными канонами просуществовало недолго и исчезло с политической карты Европы уже более 25 лет назад, интерес к исследованию немецкого языка этой эпохи не ослабевает. Данная лексика устаревает и, вероятно, вскоре полностью исчезнет из языка. Но пока существует поколение, которое знает и понимает эти специфические для ГДР слова, данные лексические единицы остаются в коммуникативном использовании.

Литература

1. Зинцова Ю. Н., Орлова Ю. Н. Смысловая структура и языковая репрезентация концепта «ГДР» / Ю. Н. Зинцова, О. А. Орлова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского – 2013. – №4(2) – С. 351-354 – Режим доступа: http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/19931778_2013_-_4-2_unicode/80.pdf
2. Birgit Wolf-Bleiß Sprache und Sprachgebrauch in der DDR – Режим доступа: <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42769/ddr-sprache?p=all>

Даниленко О.С., старший викладач
Особливості німецької мови Германської Демократичної Республіки

УДК 811.112.2

Дорменєв В. С., старший викладач

МОВА, КУЛЬТУРА ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРА ЯК ПРЕДМЕТ ІНТЕГРАТИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасна наукова парадигма характеризується інтегративними дослідженнями, згідно з якими мова, культура та лінгвокультура розглядаються як сукупність неподільної єдності. Абсолютно очевидно, що культура є предметом широкого спектру наук – етнології та етнографії, антропології та культурної / соціальної антропології, культурології, історії, фольклору, етнолінгвістики. Наприкінці ХХ століття нова сукупність наукових досліджень – лінгво-культурні дослідження – увійшла у коло нових дисциплін і зайняла своє місце серед них.

Так, культура розглядається як «світове бачення і світове розуміння, що має семіотичний характер» [1, с. 52], тобто світорозуміння,

Особистість є володаром розуму і результатом соціалізації. Розум / свідомість завжди культурно відзначені. Так, розум залежить від культури, бо вона формується в самому процесі соціалізації, в певній культурі, у певній спільноті (від сім'ї до національно-мовних і культурних спільнот, нації). Таким чином, ми можемо сказати, що людина є об'єктом (створення) мови, культури, лінгвокультури і комунікації [1, с. 35].

Світ постає для людини таким, яким вона в міру свого розвитку пізнає його і освоює. І найважливішим є те, що йде передусім від людини, плід її сприйняття, фантазій, мисленнєвих процесів і перетворювальної діяльності. Всесвіт як всеохопний світ є для людини всеосяжним предметом пізнання. Разом з тим світ – це й сама людина, коли йдеться про внутрішні її світовідчуття, переживання, розумову діяльність, невіддільну від мови як способу організації інформації про сам світ, а ширше – всесвіт. Тому феномен світу, пізнаного через мову, постає для людини передусім таким, яким постає для неї її мова [2].

Мовна картина світу – різнорівневе, психологічне, логічне та мовне явище. Мова безпосередньо пов'язана з мисленням. Так, необхідно говорити не про мовну картину світу, а про мовномисленнєву картину світу. Мова відображає досвід кожного народу і виявляє не лише спільні знання, а й своєрідність бачення світу [2, с. 61].

Засоби мовленнєвого представлення знань про оточуючу людину дійсність останнім часом представляють предмет особливого інтересу лінгвістів. Лінгвокраїнознавство, когнітивні дослідження, вивчення мовної картини світу, виникнення і розвиток культурних концептів як ментальних утворень – це далеко не повний перелік джерел, живлячих сьогоденну лінгвокультурологію [1, с. 14].

Зважаючи на те, що засобом зберігання, використання знань є не лише мова, науковці розрізняють концептуальну та мовну картини світу. Концептуальна картина за обсягом є більшою, ніж мовна, що пояснюється, по-перше, більшим обсягом невербалізованого змісту елементів, по-друге, тим, що глибинний смисл тексту більший, ніж семантика його поверхневих структур, по-третє, мовні засоби мають певну обмеженість, що не дає їм змоги бути ідеальним способом висловлення думки [1, с. 102].

У когнітивній лінгвістиці особливе місце приділяється вивченню природи концептів. Існує безліч різноманітних трактувань терміну «концепт», що приводить до розбіжностей поглядів серед дослідників. Концепти в свідомості людини виникають в результаті діяльності, пізнання світу, соціалізації, а точніше, складаються з чуттєвого досвіду – сприйняття світу органами відчуття; предметної діяльності людини; із мовного знання; шляхом свідомого пізнання мовних одиниць [1, с. 70].

Концепти, особливо культурні, мають національну маркованість, оскільки середовищем їх існування є сама культура. Омовлений нею культурний концепт акумулює в собі велику кількість поняттєвих та образно-асоціативних ознак. Останні мають змогу перетинатися, але не ототожнюватися в свідомості представників різних етносів, оскільки кожна нація є унікальна і неповторна [1, с. 38].

Концепт – це нібито згусток культури у розумі людини; це те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини. «Концепт» – це те, завдяки чому звичайна людина, не «творець культурних цінностей» – сама долучається до культури і впливає на неї [1, с. 87].

Говорячи про основні напрями дослідження питань когнітивної лінгвістики, слід розглянути таке поняття як концептосфера. Д. С. Ліхачов був перший, хто ввів термін «концептосфера». Д. С. Ліхачов визначає концептосферу як сукупність концептів, що належить спільному ментальному просторові носіїв певної мови [5, с. 6].

В. А. Маслова розглядає концептосферу як сукупність концептів, з яких, як із мозаїчних шматочків, складається полотно світорозуміння носія мови [4, с. 124]. Характеризуючи культурні концепти як явище неоднорідне, як такі, що відрізняються за належністю до того чи іншого соціального прошарку, автор стверджує, що оскільки в суспільстві виділяються чітко окреслені соціальні групи, то й існують концептосфери цих груп [4, с. 126].

Дослідивши поняття концептосфери, можна зробити такий висновок. Концептосфера – це упорядкована сукупність концептів народу, інформаційна база мислення. Концептосфера – сутність ментальна (розумова), неспостережувана. Сучасні наукові дані переконливо підтверджують реальність існування концептосфери і концептів, а саме реальність мислення, що не спирається на слова (невербальне мислення).

Лінгвісти пропонують різну типологію концептів. Наприклад, три різновиди концептів: уявлення, гештальти і поняття. У свою чергу фрейми і сценарії є різновидами гештальтів. За типами ментальних структур представлення знань та ступеня їх абстрактності у когнітивній лінгвістиці виділяють наступні типи концептів:

1) розумові картинки (уявлення) – дискретні одиниці, «галереї образів» в колективній свідомості людей. Вони об'єктивуються в так звані образні схеми, які актуалізуються в процесі сприйняття «реальних» предметів оточуючого нас світу;

2) схеми – концепти, представлені узагальненими просторово-графічними образами;

3) гіпероніми – дуже узагальнені образи. Гіпонімія передбачає відносини підпорядкування між словниковими одиницями різного рівня узагальнення. Семантика гіперонімів-схем (концептів, що містять картинку) і гіперонімів – логічно конструйованих концептів (концептуальна основа зводиться до вербального визначення, не містить алюзій до чуттєвого образу, а апелює лише логічними компонентами) представляється архисемою;

4) фрейм – сукупність збережених в пам'яті асоціацій. Концепт-фрейм імплікує комплексну ситуацію; його можна зіставити з «кадром», в рамки якого потрапляє все, що типово і суттєво для даної сукупності обставин.

Теорія фреймів була розроблена М. Мінським [6]. Структура фрейму містить два рівні: до першого верхнього рівня включаються постійні дані, завжди справедливі для аналізованої ситуації, до нижнього – «слоти», тобто змінні конкретні дані тієї чи іншої практичної ситуації. З погляду теорії фреймів, людина, стикаючись з тією чи іншою ситуацією, витягує з пам'яті «готовий» фрейм, який дозволяє йому діяти певним чином. Фрейм служить базою для формування контекстних очікувань у плані подальшого перебігу подій. З іншого боку, він задає рамки допустимих інтерпретацій. Механізм фрейма виступає в ролі когнітивного обмежувача на процес розуміння природної мови [7, с. 30].

5) Поняття – концепт, що містить найбільш загальні, істотні ознаки предмета або явища, його об'єктивні, логічні характеристики. Поняття репрезентуються значеннями тих слів, які передають лише словесні визначення позначуваних предметів [7, с. 42].

6) Прототип – категоріальний концепт, що дає уявлення про типові члени певної категорії: наприклад, уявлення про ідеальну господиню, про типовий автомобіль. Дані концепти служать опорними точками, за допомогою яких людина членує свої знання про об'єкти і явища навколишнього світу на певні категорії і виносить свої судження про них [7, с. 20].

7) Пропозиціональна структура або пропозиція – модель певної галузі нашого досвіду, яка складається з елементів (аргументи і зв'язки між ними) та характеристик. Пропозиція – узагальнююча логічна модель відношень, котра віддзеркалена в граматиці [7, с. 45].

8) Гештальт – концептуальна структура, цілісний образ, який поєднує в собі чуттєвий і раціональний компоненти в їх єдності і цілісності, результат цілісного, нерозчленованого сприйняття ситуації, вищий рівень абстракції. Гештальт може розглядатися як початкова ступінь процесу пізнання: найзагальніші нерозчленовані знання про що-небудь. З іншого боку, гештальт може розумітися як найвища ступінь пізнання, коли людина має усі знаннями про об'єкт, володіє всіма типами концептів. Гештальт в такому розумінні трактується як концептуальна система, що об'єднує всі перераховані типи концептів, а концепт мислиться як родовий термін по відношенню до всіх інших, виступаючим в якості його видових уточнень [7, с. 46].

Таким чином, незважаючи на різноманітність існуючих підходів до вивчення концептів в сучасній лінгвістиці, існує загальна думка, що концепт розглядається не тільки як основний елемент мови індивіда, але і вираження культурних особливостей людей.

Література

1. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 144 с.

2. Тарасов Е. Р. Язык и культура: методологические проблемы. Язык – Культура – Этнос / Е. Р. Тарасов. – М. : 1994. – 107 с.
3. Weisgerber L. Die sprachliche Gestaltung der Welt / L. Weisgerber. – Diisseldorf : Padagogischer Verl. Schwann, 1962. – 455 s.
4. Маслова В. «Языковая картина мира» и «поэтическая картина мира» и их роль в межкультурной коммуникации / В. Маслова // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та. Сер. Филол. науки. – 2004. – Т. 7 (56). – С. 121–127.
5. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Изв. АН. Сер. лит. и яз. – М. : Наука, 1993. – С. 3–9.
6. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский ; пер. с англ. Ф. М. Кулаков. – М. : Мир, 1979. – 152 с.
7. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж, 1996. – 104 с.

Дорменев В. С., старший викладач

Мова, культура та лингвокультура як предмет інтегративних досліджень

УДК 372.881.1 (043)

Кажан Ю.М., кандидат педагогічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСІВ GOOGLE В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Згідно концепції Нової української школи застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі має стати інструментом забезпечення успіху школи, а їх запровадження в освітній галузі має перейти від одноразових проєктів у системний процес, який охоплює всі види діяльності [1, с. 8]. З цією метою ми пропонуємо використовувати в навчальному процесі з іноземних мов сервіси **Google** – набір надійних і безпечних інструментів, які дозволяють працювати з електронною поштою, вести календарі, спілкуватися в текстовому і відеочаті, створювати документи і веб-сайти, зберігати важливі дані в хмарі і синхронізувати робочий аккаунт на різних пристроях.

Зручність використання, наприклад, пошти Gmail для навчання полягає в тому, що вона працює на будь-якому комп'ютері або мобільному пристрої з можливістю передавання даних, а також надає можливість продовжувати роботу в режимі офлайн, що дозволяє працювати з поштою навіть за відсутності з'єднання з мережею.

За допомогою додатку Календар у викладача і студентів з'являється можливість планування різноманітних навчальних і виховних заходів, створення нагадування про події, до яких можна прикріплювати необхідні файли або документи. Додатки Google дозволяють створювати мультимедійні документи із зображеннями, таблицями, схемами, малюнками і посиланнями, розробляти сайти, які можуть бути проєктами студентів за певними темами з іноземної мови або проєктом викладача з наданням різноманітних завдань, матеріалів і рекомендацій для студентів. Групи Google можна використовувати як списки розсилки й надавати на їх основі швидкий доступ до календарів, документів, сайтів і відео студентам та колегам. Користувачі можуть легко створити групи, а власники – керувати членством у кожній із них. Диск Google на комп'ютері або мобільному пристрої утворює централізоване місце зберігання файлів, доступ до яких не залежить від місцезнаходження користувача.

Дуже зручним сервісом є Google Classroom, головні переваги якого полягають у:

- ✓ налаштуванні класу, що надає можливість створити для кожного класу свій код, який учні можуть використовувати для приєднання до товариства;
- ✓ інтеграції з Google Drive, завдяки якій папка «Клас» автоматично створюється на диску Google вчителя з новими вкладеннями для кожного створюваного класу;

- ✓ автоматизації, завдяки якій при створенні завдання у вигляді Google-документа, платформа буде створювати і поширювати індивідуальні копії документа для кожного учня в класі;
- ✓ термінах виконання роботи, які вказуються вчителем при створенні завдання;
- ✓ зворотному зв'язку, котрий вчитель може забезпечити учневі при виконанні роботи;
- ✓ зручному огляді, завдяки якому і викладачі, і студенти можуть бачити всі завдання на головному екрані Google Classroom (дозволяє контролювати роботу в декількох класах);
- ✓ спілкуванні між вчителем і учнем, яке допомагає завжди бути в курсі статусу кожного завдання, новин і оголошень.

Google Apps for Education дуже зручний інструмент, до того ж він є безкоштовним. Оскільки продукт націлений на охоплення цілої навчальної установи, передбачається реєстрація корпоративного аккаунта на відповідальну особу. У середині цього аккаунта створюються вже аккаунти, призначені для користувачів з різними правами доступу. Проте, навіть, не реєструючи корпоративний аккаунт можна ефективно використовувати сервіси Google Apps у навчанні.

Google Docs і Google Sheets дозволяє в режимі реального часу відслідковувати будь-які зміни, внесені в документ, залишати коментарі, виправлення, використовувати вбудований чат. Вони є ідеальним інструментом для групової роботи над текстом і роботи над помилками.

Відмінна функція Google Docs для викладача – можливість відстежити внесені в документ зміни кожним з учасників за допомогою функції Revision History.

За допомогою Google Forms можна легко створювати опитувальники, вікторини, анкети. Цей додаток підходить для домашнього завдання та самостійної роботи на уроці. Викладачеві надається зручний звіт з відповідями студентів.

Google Sites – це чудова альтернатива звичній підготовці реферату та есе. Створені на базі Google Sites проекти мають місце для коментарів і сервіси статистики, тому кожен студент може отримати зворотний зв'язок від викладача і однокласників. Така форма виконання дослідницького завдання є більш цікавою для студентів, що сприяє підвищенню мотивації до навчання.

В процесі роботи студентів над презентацією за допомогою Google Sites викладач має можливість контролювати процес виконання роботи або давати рекомендації та поради.

Отже, з огляду на те, що сучасний викладач має використовувати сучасні і більш прогресивні методи і форми роботи в початковому процесі, помічниками в цьому можуть стати сервіси Google, завдяки яким з'являється багато можливостей для організації ефективної і цікавої самостійної роботи студентів, в результаті якої студент повинен навчитися ставити цілі, моделювати шляхи їх досягнення, отримувати необхідну інформацію з різних джерел, обробляти і використовувати її тощо.

Література

1. Концепція нової української школи [Електронний ресурс] / упоряд. Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін. – К., 2016. – 34 с. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konceptziya.pdf>

Кажан Ю.М., кандидат педагогічних наук, доцент
Використання сервісів GOOGLE в навчальному процесі

ВИНИКНЕННЯ НОВИХ СИНТАГМАТИЧНИХ ЗНАЧЕНЬ У СМИСЛОВІЙ СТРУКТУРІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ «ІЖА»

Виникнення нових синтагматичних значень в смисловій структурі членів досліджуваних співвідносних ЛСГ в німецькій та українській мовах, а також варіювання їх змісту (конкретизація, перенесення) у певних семантико-синтаксичних контекстах застосування при сполучуваності з певними тематичними групами слів дозволяють зробити висновок про переважання метонімічної моделі в системній організації досліджуваних ЛСГ обох мов. Як у діяхронічному, так і в синхронічному плані можливо говорити про регулярні й нерегулярні співвідношення між різними значеннями слів. Метонімічні перенесення мають відповідну регулярність. Так, О. Д. Огуй у статті “Проблеми постмодерністського моделювання значення та полісемії” розглядає проблему полісемії, відштовхуючись від засад постмодернізму, що передбачає плюралізм у підходах. За даними його досліджень, значення полісемантичного слова становлять цілісні динамічні феномени, які можна репрезентувати як епідигматичну реалізацію синтагматичних та парадигматичних відношень у динамічній сітці відношень мовної діяльності [1, с. 42]. Цієї думки дотримується також Ю. Д. Апресян: регулярність – це відмітна риса метонімічних перенесень [2, с. 190]. Контекст розвиває закладені в значеннях інтенції, створюючи все більший і більший діапазон схожих можливостей. У реальній дійсності у суб'єкта виникають найрізноманітніші метонімічні асоціативні зв'язки у зв'язку з тією або іншою частиною доби, і ця понятійна форма мислення знаходить безпосереднє віддзеркалення у відповідній словесній експлікації.

Нами розглядалися також перенесення найменувань, характерні для лексико-семантичної групи «речовина» в українській та німецькій мовах. Предметом аналізу слугували денотативні семми денотату 1 і денотату 2 Д1 і Д2 лексем, що представляють собою два номінативних значення: пряме номінативне значення та похідне. Використання лексеми, яка вже є у мові для виразу семми Д2 ми розглядаємо як перенесення найменування [3, с. 401].

Обов'язковою загальною семантичною ознакою семем (Д1, Д2) є архисема «речовина». Вона зв'язує і утримує їх а одній лексемі. Крім цього семми можуть мати ще загальні диференціальні семи, що співвідносяться з схожими ознаками функції речовинного складу, кольору. Як в українській, так і в німецькій мовах зафіксовані перенесення найменування з однієї речовини на іншу за однією диференціальною семою і за комплексом сем.

Розглянемо наступні приклади.

Українська лексема «хмиз» **die Reisig**, що позначає сухі відпалі гілки дерев, тонкі суччя, була використана для іменування **das Krausgebäck** «розсипчастого печива з тонких смужок тіста». Вирішальною при перенесенні найменування опинилася сема «консистенція». Перенесення стало можливе завдяки здібності людського мислення схоплювати сукупність вражень від предмета. Дифузне зовнішнє враження, схожість асоціації за сухістю, хрускоту дозволили об'єднати семми Д1 і Д2 в одній лексемі. Перенесення за схожістю консистенції відмічене і у лексем **der Knorpel** «хрящ» (Д1 – різновид сполучної тканини організму, Д2 – шматок з гірських порід); **die Kreme** «крем» (Д1 – солодка густа страва, Д2 – мазь для взуття, Д2 – косметична мазь); **die Schmiere** (Д1 – мазь, Д2 – липка грязь); **der Stein** (Д1 – камінь, гірська порода, Д2 – згусток в органах людини).

Лексема **der Schwefel** сірка - жовте пальне, мінеральна речовина, яка використовується для виразу жовтої жирної речовини, що утворюється у вушному каналі **das Ohrenschmalz**. Тут перенесення здійснюється по диференціальній семі «колір» [3, с. 402].

Лексема ікра (Д1 – маса з ячок риб самок) стала найменуванням їжі. Вирішальними при перенесенні найменування опинилися семи «консистенція» (кашеподібна маса) і «кількість» (дрібні частинки). Перенесення такого типу характерне для німецької лексеми **der Grieß** (Д1 – зерниста маса, наприклад, дрібний гравій, Д2 – крупа, мука грубого помолу).

Лексема німецької мови **die Perle** (Д1 – перлина – кулька з матовим блиском з раковини молюска) почала вказувати на утворення круглої форми, схожі на перли, переважно з карбонату кальцію.

Перенесення найменування стало можливе завдяки наявності в семемах сем «колір» (матовий блиск) і «форма» (кулька). По двом семам відбулося перенесення найменування **die Milch** «молоко»: Д1 – продукт молочних залоз; Д2 – схожий на молоко сік рослин, Д1 – схожий на молоко сік рослин. Наявність загальних сем «консистенція» (щось рідке) і «колір» (білий) дозволили лексемі **die Milch** «молоко» виражати різні семми.

Лексема **die Glasur** (Д1 – глазур – склоподібне покриття на кераміці) була використана для іменування семми Д2 – цукрового покриття на пирогах, тістечках. Перенесення найменування відбулося за трьома семми: «кольору» (блискучий), «формі поверхні» (гладка) і «функції» (покриття).

Як бачимо, перенесення найменування за архисемою «речовина» походить в основному з диференціальних сем «консистенція» *das Krausgebäck* «хворост», *die Kreme* «крем», *der Knorpel* «хрящ», *die Schmiere* «мазь», **der Stein** «камінь», «колір» (сіра) або набору сем, що обов'язково включають хоч би одну з названих сем: ікра, молоко, перлина.

Цікавий матеріал дає порівняльний аналіз лексем цієї лексико-семантичної групи в українській і німецькій мовах. У групі перенесень за архисемою «речовина» збіг семем Д1 і Д2 відмічений лише в лексемі **der Stein** «камінь», які в обох мовах позначають і шматок гірської породи (Д1), і тверде відкладення в органах людини

Ширші за об'ємом значення опинилися німецькі лексеми *die Schmiere* «мазь» і «липка грязь», **die Perle** «перлина» і «кулька», **der Gries** «річковий пісок» і «крупна грубого помолу». Але в цій групі є такі випадки, коли українська лексема має Д2, а у німецькій лексемі Д2, що відповідає українській, немає. Так, в німецькій мові відсутня Д2 у лексемі **das Reisig**, що позначає «хворост», на відміну від української лексеми, тільки «сухі відпалі гілки». Для передачі значень слова **сіра** в німецькій мові застосовуються різні лексеми: **der Schwefel** «хімічна речовина» та **das Ohrenschmalz** «речовина, що утворюється у вушному каналі». Якщо в російській мові перенесення здійснювалося з участю семи «колір», то в німецькій виявилася істотною сема «консистенція» **der Schmalz** (Д1 – топлене сало, топлений жир). Декілька лексем застосовується в німецькій мові для позначення того, що позначене українською лексемою ікра; **der Rogen** «риб'яча ікра в необробленому вигляді», **der Laich** «ікра риби в період ікрометання», **der Kaviar** «оброблена ікра»: **gepresster Kaviar** – «паюсна ікра», **gehacktes Auberginen** «баклажанна ікра».

Зіставний аналіз дозволив побачити як схожі, так і різні способи з'єднання семантичних рис у структурі значень окремої лексеми. Вибір різних лексем для вираження різних сторін ідентичних понять й визначає специфіку кожної мови. Зіставний аналіз проводився на матеріалі найменувань їжі в німецькій та українській мовах, де виділялися основні словотворчі моделі найменувань їжі. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена недостатнім рівнем вивчення назв їжі у досліджуваних мовах як окремо, так і в зіставному аспекті, а також загальною антропоцентричною спрямованістю сучасної лінгвістичної науки.

Література

1. Огуй О. Д. Проблеми постмодерністського моделювання значення та полісемії (плюралістичні системно-квантитативні аспекти пошуків у германістиці) / О. Д. Огуй // Мовознавство. – 2003. – № 1. – С. 42–54.
  2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
  3. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики / М. В. Никитин // Научный центр проблем диалога. Учебное пособие для студентов аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин. – С.-Петербург, 1996. – 760 с.
- Каріда О. І., старший викладач Виникнення нових синтагматичних значень у смисловій структурі лексико-семантичної групи «їжа»

NOTE SUR LE CARACTÈRE SYSTÉMIQUE DES TERMES

Le développement moderne de la terminologie reflète les changements essentiels et fondamentaux qui se produisent dans la science. La science terminologique est caractérisée par l'introduction de nouveaux concepts, de nouveaux principes et méthodes d'investigation, y compris la notion de caractère systémique. En terminologie, par rapport à la linguistique, ce concept reste peu développé.

On envisage le caractère systémique comme une des caractéristiques fondamentales du terme, puisque, étant un signe, il ne peut pleinement réaliser ses fonctions que dans un système donné. Par système, nous entendons un ensemble organisé d'unités du langage reliés par des relations stables.

La systémicité est étroitement liée aux concepts suivants:

- la structuration : la sélection des composants internes du système à travers les relations entre les termes [1, p. 77]. La langue est un système de signes dynamique et ouvert, et la théorie des signes est indissolublement liée à l'idée de développement de la structure [2, p. 20].

- l'hierarchie : les composants du système se rangent sur la base de la subordination des éléments du niveau inférieur aux éléments du niveau supérieur ce qui permet d'envisager chaque composant du système en tant qu'un système.

- l'intégrité : l'irréductibilité des propriétés de l'ensemble (du système) à la somme des propriétés de ses constituants (des termes), ainsi que la dépendance des termes de leur place et de leurs fonctions.

- l'interdépendance du système et de la langue : les propriétés du système terminologique se manifestent par une interaction active avec le langage naturel.

- la pluralité des descriptions : la création d'un ensemble de modèles décrivant un certain aspect du système terminologique ayant le but de l'examiner sous tous les aspects.

Le terme est considéré comme un terme seulement dans le cadre d'un certain système de terminologie.

C'était D. Lotte qui l'a noté le premier, il a souligné que le terme n'a son sens que dans son système terminologique et il a mentionné la systémicité parmi les principales exigences imposées au terme [3, p. 38–44]. B. Golovin et R. Kobrin, en se référant à D. Lotte, ont cité trois conditions de la systémicité de la terminologie:

- 1) Le système terminologique doit être basé sur la classification des concepts;
- 2) Les caractéristiques et les concepts terminologiques sont dégagés sur la base de schémas de classification;
- 3) Les termes doivent refléter la spécificité du concept et sa communauté avec d'autres concepts [1, p. 77].

Kryzanowska et et Simonenko mentionnent entre autres les indices suivants de la systémicité des systèmes terminologiques industriels:

1. L'inclusion dans la définition du terme des principales caractéristiques spécifiques du concept.
2. Le terme d'un système terminologique particulier doit posséder les traits sémantiques caractéristiques du terme.
3. La présence de certaines caractéristiques, qui sont conditionnées par des relations quantitatives et qualitatives entre les composants du système terminologique [43, p. 33–34].

En soulignant l'interdépendance des termes dans le système A. Refomatsky constate que les termes codifiés doivent refléter la sémantique des choses et des phénomènes à travers «la classification correcte de chaque secteur de la réalité terminologuée en mettant en valeur les phénomènes génériques et spécifiques compte tenu de la classification des espèces» [5, p. 189].

Le terme est en corrélation avec le système lexical et le système conceptuel, en fixant les notions qui se rapportent à un certain domaine conceptuel par le biais des moyens dérivatifs

adéquates. Selon les chercheurs (V. Danilenko, G. Krikunova, L. Morozova, N. Novikova, A. Superanskaïa, I. Volkova, et al.), sous la systémicité des termes on comprend l'ordre lexical de termes dans le cadre d'un certain champ conceptuel. Autrement dit, la systémicité des termes doit se manifester dans l'utilisation de certains modèles dérivatifs productifs, dans l'usage des termes d'une structure identique, dans le groupement de termes dans certains groupes thématiques, dans le choix des moyens lexicaux adéquats pour transmettre les caractères homogènes du concept.

En parlant du rapport entre le système de concepts et le système terminologique, A. Superanskaya souligne que le système conceptuel est beaucoup plus riche en nombre d'éléments, qu'il conditionne le système de termes, mais il ne lui est pas tout à fait similaire [6, p. 117]. On peut dire que le concept, sa définition et le groupe lexico-sémantique déterminent la place du terme dans le système terminologique, et qu'«une langue terminologiquement développée <...> transforme activement et objectivement les systèmes conceptuels en systèmes de termes, qui sont linguistiquement ordonnés» [6, p. 119].

Il ne faut pas oublier non plus que le système terminologique, représentant l'ensemble ordonné des termes, peut évoluer et changer grâce au développement des connaissances scientifiques, par conséquent le système conceptuel va aussi changer et évoluer ce qui engendrera des modifications dans le système de termes.

A la lumière de la compréhension moderne du terme en tant qu'unité complexe et multidimensionnelle de connaissances spéciales, le problème de la nature systémique de la terminologie devrait être soumis à un examen complet. En se basant sur ce fait, les indices de la nature systémique du terme peuvent être révélés lors de l'étude l'activité humaine dans le processus de création de nouvelles connaissances. Dans la structure de l'activité sur l'étude de la réalité, la langue de spécialité joue le rôle d'outil assurant la représentation des résultats de l'activité. Par conséquent, les termes en tant que composantes principales du langage de la description de l'activité s'avèrent être des éléments d'un processus complexe de cognition et de représentation linguistique. En conséquence, le terme devrait être étudié en tant qu'élément de cette structure complexe. Dans un certain sens, la systémicité du terme reflète la nature systémique de l'activité cognitive.

Références

1. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высш. шк., 1987. – 104 с.
2. Волков А. Г. Язык как система знаков / А. Г. Волков. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1966. – 88 с.
3. Лотте Д. С. Как работать над терминологией : основы и методы / Д. С. Лотте. – М. : Наука, 1968. – 76 с.
4. Крыжановская А. В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А. В. Крыжановская, Л. А. Симоненко. – К. : Наук. думка, 1987. – 164 с.
5. Реформатский А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии : сб. ст. – М. : Наука, 1986. – С. 163–198.
6. Суперанская А. В. Общая терминология : Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 248 с.

Лоскутова Н.М., кандидат філологічних наук, старший викладач
До питання про системність термінів

СПРИЙНЯТТЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОГО МОВЛЕННЯ В ІСТОРИЧНІЙ ПОЕТИЦІ

Здобутки поезики античності були первістками теоретичного осмислення поетичних явищ, які в свою чергу були переглянуті наступними поколіннями філологів. Поетична теорія XVIII-XIX характеризується впливом наукових досягнень естетики, філософії, біології та лінгвістики [2, с. 55].

Так, у своїх працях з поезики Й. В. Гете, розмірковуючи над сутністю індивідуальності поетичної творчості, звертається до прикладів зображувального мистецтва на відміну від своїх попередників. Він виділяє, окрім наслідування, ще декілька взаємопов'язаних та взаємозумовлених методів творення художніх творів, а саме манеру та стиль [1, с. 26-30].

Мистецтво наслідує природі, об'єкти наслідування знаходяться у природі, вони мають бути приємними [1, с. 26]. Наслідування базується на простому зображенні та на милуванні існуючим [1, с. 27-28], що підкреслює естетичну, прагматичну та емотивну функції художнього твору. Незважаючи на це, наслідування вважається вже «рабським копіюванням» та обмежує у зображенні дійсності можливості митця, обдарованої природою натури, душа якого займається об'єктами зображення [1, с. 26-27].

Індивідуальність поетичної творчості полягає у тому, що митець шукає самовираження у манері, яка проявляється у сприйнятті явищ рухомою та обдарованою душею [1, с. 28]. Манера передбачає індивідуальність мовної особистості: створення власної будови («лад»), своєї власної мови, щоб своєрідно передати те, що сприйняла його душа, щоб надати предмету, який він відтворює вже не в перше, власну характерну форму [1, с. 27]. Кожний митець буде по-своєму бачити світ, сприймати та відтворювати його [1, с. 27]. Мова відображає та передає дух мовця [1, с. 27]. Чим більше манера буде знаходити та пов'язувати особливості предметів з чистою, живою і діяльною індивідуальністю, тим вищою, більшою та значущою вона стане [1, с. 29].

Найвищим досягненням поетичної творчості, на думку Й. В. Гете, є стиль, який ґрунтується на глибинних твердинях пізнання, на самій суті речей в видимих та відчутних образах [1, с. 28], які будуть реалізовані у художньому творі, але автор не описує засоби та механізми створення образів.

Виходячи з цього можна зробити висновок, що поетична творчість, на думку Й. В. Гете, індивідуальна та передбачає вербальні та невербальні процеси та механізми відображення дійсності. Селекція легко сприйнятливих форм (образів) у природі, індивідуальна реалізація цих форм мовними засобами, які мають викликати у реципієнта певні образи, все це вказує на лінгвокогнітивні аспекти поетичного мислення з точки зору сучасної когнітивної поезики. Хоча Й. В. Гете зазначає, що мова є формою художнього твору, однак головну увагу він приділяє стилю індивідуальної авторської поезики. Це пов'язано з тим, що стиль, на його думку, встановлюється лише за допомогою образів, виникненню яких мають сприяти не вербальні форми, які існують у природі та мови як форми поетичного мовлення. Тому образ стає ключовим поняттям для літератури. Таким чином художній текст сприймається лише як витвір мистецтва, незважаючи на мовну особистість, яка стоїть за цим твором.

Література

1. Гете Й. В. Простое подражание природе, манера, стиль. Т. 10. / Й. В. Гете – М., 1937. – 356 с.
2. Dolezel L. Heterocosmica: Fiction and Possible Worlds / Dolezel L. – Bloomington L. : The John Hopkins University Press, 1998. – 321 p.

Марченко М.О., старший викладач

Сприйняття індивідуально-авторського мовлення в історичній поезиці

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ

Комунікативна лінгвістика — напрям сучасного мовознавства, який вивчає мовне спілкування, що складається з таких компонентів: мовець, адресат, повідомлення, контекст, специфіка контакту та код (засоби) повідомлення. Умовою успішної комунікації є бажання її учасників спілкуватися (налаштованість на співпрацю); за відсутності такої кооперації виникає конфліктна комунікативна поведінка. На думку Г. Грайса, успішна комунікація можлива за умови дотримання чотирьох максим: інформативності (висловлення повинно бути змістовним), істинності (говорити тільки правду), релевантності (говорити тільки те, що стосується справи), ясності, чіткості (говорити коротко і зрозуміло) [1, с. 235].

Важливим чинником спілкування є дотримання мовленнєвого етикету — прийнятої певним суспільством системи стійких норм спілкування для встановлення мовленнєвого контакту співбесідників, підтримки спілкування відповідно до їхніх соціальних ролей чи рольових позицій. У кожному мовному суспільстві виробилися певні стереотипи мовленнєвої поведінки: звертання на ти або Ви, звертання по імені або інакше, специфічні форми спілкування між старшими і молодшими, а також форми привітання, прощання, знайомства, вибачення, вираження вдячності, поздоровлення, побажання, прохання, запрошення, поради, згоди, відмови, схвалення, співчуття тощо.

Мовленнєвий етикет характеризується яскравою національною специфікою, пов'язаною з неповторною мовленнєвою поведінкою, звичаями, ритуалами, невербальною комунікацією представників певного етносу. Йому притаманна фразеологізована система формул (**укр.** *Ласкаво просимо!*, **рос.** *Добро пожаловать!*, **болг.** *Добре дошли!*, **англ.** *You are welcome!*, **укр.** *Скільки літ, скільки зим!*, *Хай щастить!*, **рос.** *С легким паром!* та ін.) [2, с. 67].

Значне місце в комунікативній лінгвістиці належить теорії мовленнєвих актів, тобто цілеспрямованих мовленнєвих дій, здійснюваних відповідно до прийнятих у суспільстві правил мовленнєвої поведінки. Основними ознаками мовленнєвого акту є намір (інтенціональність), цілеспрямованість і конвенціональність (дотримання прийнятих у соціумі норм мовленнєвої поведінки) [3, с. 175].

У мовленнєвих актах беруть участь мовець і адресат. Вони повинні мати певну кількість спільних мовленнєвих навичок (мовленнєву компетенцію), знань та уявлень про світ. Крім цього, до мовленнєвих актів належать обставини мовлення — той фрагмент дійсності, якого стосується його зміст. Здійснити мовленнєвий акт означає членороздільно вимовити звуки певної мови, побудувати висловлення зі слів за граматичними правилами, надати вислову смисл і референцію (локуцію), цілеспрямованість (іллокуцію), викликати бажані наслідки (перлокуцію), тобто вплинути на свідомість або поведінку адресата, створити нову ситуацію [8, с. 165].

З проблемою комунікації пов'язана низка нових тем, що привернули увагу дослідників в останні роки. Серед них можна назвати лінгвістику брехні, особистість комуніканта (досліджується типологія мовних особистостей, де виділяють, з одного боку, поняттєво-логічний тип, асоціативний тип і тип «хамелеон», а з іншого боку — авторитарний і демократичний типи, а також такі мовні типи, як типовий учитель, типовий професор, типовий лікар, типовий дипломат, типовий студент, типовий телеведучий, типовий українець, грузин, італієць тощо).

Предметом сучасної лінгвістики стали й перешкоди ефективності спілкування, так званий комунікативний шум, комунікативні збої, тобто різноманітні помилки, надто велика метафоричність, неточність вираження думки, паузи, алогізми, непослідовність, обман, розбіжність обсягу внутрішнього словника в комунікантів, розбіжність їхніх концептуальних систем, різні психічні особливості комунікантів (емоційність, характер,

темперамент, спосіб мислення), розбіжність їхніх стратегій мовленнєвої тактики, поведінки, нарешті, зовнішні перешкоди.

Мовне спілкування, або мовна комунікація, складає значну частку поведінки людей в суспільстві. Звідси витікає утворення так званих шаблонних фраз, мовби прикріплених до певних побутових положень і шаблонних тем розмови [9, с. 141]. Саме унаслідок частого повторення в типових ситуаціях спілкування відклалися і зберігаються в нашій свідомості фрази, що типізуються, складові особливої групи стереотипів, стійких формул для обслуговування мовної взаємодії людей в процесі їх діяльності. З їх допомогою комуніканти встановлюють контакт і підтримують доброзичливу тональність спілкування, тональність співпраці, підкоряючись певним правилам доброго тону. Ці стереотипи, або стійкі формули спілкування, утворюють мікросистему одиниць мовного етикету.

Визначення мовної норми як сукупності найбільш усталених, традиційних для реалізації елементів мовної структури, відібраних і закріплених мовною практикою, не може вважатися за адекватний, оскільки, передбачає статичний опис лінгвістичних фактів, без належного урахування соціальних чинників, без урахування діяльнісних характеристик спілкування. Мовна норма в такому розумінні відповідає не тому, що можна сказати, а тому, що вже сказано і що за традицією мовиться в даному суспільстві. Норма включає історично реалізовані моделі, чого властивості норми «задаються кінцевим набором фактів або розширенням їх переліком. Обмовки з приводу історичної мінливості норм становища не рятують, оскільки еволюція норми механічно виводиться з еволюції мови і ніяким чином далі не конкретизується» [8, с. 102].

Важливість і науково-практична значущість інформації про мовну норму як найважливішу умову стабільності та єдності національної мови, одержаних у рамках системно-структурного мовознавства, не викликають сумнівів, хоча в різних школах і напрямках поняття мовної норми трактується по-різному, оскільки обумовлюється різними методичними передумовами в розумінні сутності мови. Із цього виходить, що комунікативно-функціональний підхід до вивчення мовної норми може також привести до нового розуміння цього явища. Як справедливо вказував Г. В. Колшанський, «цілісність теорії мови повинна визначатися передусім тією його характеристикою, яка виявляє відповідні властивості мови як засоби комунікації [4, с. 365].

Розуміння мовної діяльності мислиться як підхід до мови, як явища соціального рівня, тобто мовна комунікація нормується не тільки самою системою мови, але і структурою практичної діяльності, в якій здійснюється спілкування, а також етичними нормами. Протікаючи в різних сферах — адміністративно-правовій, професійно-трудовай, соціально-побутовій, соціально-культурній, сімейній, мовне спілкування регулюється конкретною комунікативною ситуацією, і вибір мовних засобів у кожному окремому випадку обумовлюється намірами та інтенціями тих, що говорять, відношеннями між ними, їх індивідуальними мовними звичками, ситуацією спілкування. На цій підставі за найважливіший критерій встановлення мовної норми слід вважати функціонально-ситуативну доцільність вживання мовної одиниці в процесі спілкування.

Мікросистема одиниць мовного етикету призначена для забезпечення процесу спілкування, для своєчасного «включення/перемикання уваги адресата на повідомлення, підтримання уваги адресата в період передачі повідомлення і, нарешті, на розмикання мовного контакту» [6, с. 12], а також для вираження подяки, співчуття, поради, прохання, запрошення, поздоровлення, згоди/незгоди, здивування, несхвалення, жалю, співчуття і т. п., при максимально позитивній тональності спілкування. Ввічливість — це не лише властивість мовних одиниць, це передусім стратегічний принцип поведінки того, хто говорить, здійснює відбір мовних засобів відповідно до комунікативної ситуації, що свідчить про комунікативну компетенцію того, хто говорить. Тому важко не погодитися з І. Д. Гольдіним, який вказує на неправомірність обмеження області етики мови тільки формулами етикетної ввічливості [2, с. 72]. При такому обмеженні

упускається із виду стратегічна природа ввічливості, соціально-діяльнісна обумовленість, що має національно-культурну специфіку вираження. Варіантність у мікросистемі одиниць мовного етикету передбачає співіснування різних способів вираження тієї або іншої дії етики, яку Н. І. Формановська називає інваріантом тематичної групи одиниць мовного етикету, причому найменування тематичної групи «Звертання і залучення уваги», «Привітання», «Прощання», «Знайомство», «Вибачення», «Вдячність», «Поздоровлення», «Запрошення», «Прохання», «Порада», «Співчуття» і тому подібне опиняються своєрідними гіперонімами по відношенню до тих виразів мовного етикету, які утворюють відповідні синонімічні ряди і які досить повно описані. Різноманітність «способів реалізації спроможностей, що надаються системою мови, значною мірою обумовлена об'єктивним співіснуванням і зіставленням функціонально-стилістичних, соціальних, територіальних та інших варіантів, співвідношенням і внутрішньою боротьбою між стилями мови і соціально обумовленими мовними стилями, взаємодією і диференціацією між письмово-книжковою та усною розмовною мовами» [5, с. 12].

Комунікативно-функціональна доцільність використання етикетних мовних засобів виявляється шляхом встановлення співвідносних зв'язків між мовними одиницями і сферами їх уживання в процесі спілкування з урахуванням конкретної комунікативної ситуації.

Література

1. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – М. : Наука, 1985. – С. 217—237.
2. Гольдин В. Е. Речь и этикет / В. Е. Гольдин. – М. : Наука, 1983. – 109 с.
3. Козлова М. С. Современная лингвистическая философия : Проблемы и методы / М. С. Козлова // Проблемы и противоречия буржуазной философии 60-70-х годов. – М., 1983. – С. 160-200.
4. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский. – М. : 1984. – 174 с.
5. Костомаров В. Г., Леонтьев А. А. Некоторые теоретические вопросы культуры речи // Вопр. языкозн. – 1966. – № 5. – С. 3—15.
6. Почепцов Г. Г. О коммуникативной типологии адресата / Г. Г. Почепцов // Речевые акты в лингвистике и методике. – Пятигорск, 1986. – С. 10-17.
7. Рыжова Л. П. Обращение: Нормы и правила употребления // Прагматика и семантика синтаксических единиц. – Калинин, 1984. – С. 114-119.
8. Стернин И. А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры / И. А. Стернин // Этнокультурная специфика языкового сознания / Отв. ред. Н. В. Уфимцева. – М. : Российская Академия Наук, Ин-т языкознания, 1996. – С. 97-112.
9. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения / Н. И. Формановская. – М. : Высш. шк., 1989. – 157 с.

Морева Г.Г., кандидат філологічних наук, доцент
Комунікативна лінгвістика та мовленнєвий етикет

СЕКЦІЯ
МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 372.881.1 (045)

Басенко Г.Н., старший преподаватель

**ФОРМИРОВАНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ У СТУДЕНТОВ В
УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ**

Одной из основных задач современного высшего образования является создание условий для самоопределения и самореализации личности студента. Выпускнику высшего учебного заведения, безусловно, необходимо владеть знаниями и умениями, приобретенными во время обучения. Однако, не менее важной является задача обеспечения собственной успешности, быть готовым к самореализации, самому определять проблему, искать пути решения и постоянно самосовершенствоваться.

Анализ современного рынка труда показал, что выпускники высших учебных заведений испытывают трудности в трудоустройстве и обладают низким уровнем конкурентоспособности. В настоящее время потребность в разработке и научном обосновании программы формирования конкурентоспособной личности студента в образовательном процессе многократно возрастает. Мы полагаем, что конкурентоспособные личности значительно легче адаптируются к требованиям социальной среды, достигая более высокого уровня в профессиональном и личностном развитии. При формировании конкурентоспособности у студентов повышается мотивация к процессу обучения, возрастают требования к качеству получаемого образования. А поэтому, личностно-значимые и профессионально-значимые качества неправомерно рассматривать в отрыве друг от друга, так как личность является субъектом профессиональной деятельности. В развитии конкурентоспособности существенную роль играет то, каким образом осуществляется профессиональное образование и совершенствуются личностно – профессиональные качества.

Однако, современное профессиональное образование, на наш взгляд, не может дать студентам в полном объеме представление о конкуренции в сфере социальной и профессиональной самореализации. Усилившиеся за последнее время проблемы с трудоустройством молодежи сделали важным фактор ответственности образовательного учреждения за последующее трудоустройство его выпускников. Отсюда возникает необходимость в более точном описании требований, предъявляемых к выпускнику реальными условиями производства и спецификой местного рынка труда. Безусловно, возрастают требования к духовному миру человека, разносторонности его развития, творческому потенциалу работников, их умению успешно решать разнообразные задачи в условиях жесткой конкуренции. В этих условиях обозначилась необходимость формирования конкурентоспособности у студентов вуза.

В определении «конкурентоспособности студентов» мы выделяем такой компонент, как способность достижения успеха в профессиональной деятельности. С нашей точки зрения, наиболее раскрывается данный компонент на основе личностно-ориентированного подхода. Этот подход будет способствовать построению деятельности участников образовательного процесса на основе уважения к личности, доверия к ней, целостного взгляда на студента и преподавателя, концентрации внимания на развитии личности, создании ситуации успеха. Анализ научных исследований показал, что проблема конкурентоспособности личности занимает ведущее место в работах многих ученых. Существенный вклад в практику формирования конкурентоспособности будущего учителя внесли исследования и концепции профессионального развития и саморазвития конкурентоспособности студентов - будущих специалистов (Ю.В. Андреева, Л.М. Митина, Э.Р. Хайруллина, В.И. Шаповалов и др.). Основные ее составляющие - профессионализм,

психологическая готовность к участию в конкуренции и социальные особенности (история страны, политический строй и т. д.) [2]. Вопросы возрастных особенностей развития конкурентоспособности личности рассматривались в исследованиях Л.М. Митиной, А.Б. Куликовой, Б.Д. Парыгиным, В.В. Томиловым и Л.Н. Семерковой. Так Б.Д. Парыгин определяет конкурентоспособность как «комплексное свойство, имеющее свои ресурсы (психофизическое здоровье, возраст, внешность, способности, талант, уровень интеллекта, запас энергии) и нравственные аспекты (иерархия ценностей, система верований, наличие запретов и личных ограничений)» [1]. В работах следующих ученых раскрыта суть понятия конкурентоспособность специалистов (М. Портер, Ю.В. Тарануха, С.А. Хазова, Д.В. Чернилевский). Ю.В. Тарануха под конкурентоспособностью работника понимает набор качеств индивида, определяющий степень соответствия личностных, профессионально-функциональных, организационных и других характеристик субъекта требованиям работодателей. По определению С.А. Хазовой конкурентоспособность специалиста — это интегративная характеристика, которая обеспечивает высокий профессиональный статус, высокую рейтинговую позицию на рынке труда.

На наш взгляд, в следствие большого количества существующих в настоящее время теоретических исследований формирования конкурентоспособности студентов высших учебных заведений, актуальным становится системный анализ имеющихся психолого-педагогических знаний, который будет включать обобщение теоретико-методологических подходов к его исследованию, разработку методической модели эффективного использования интерактивных технологий обучения иностранным языкам для формирования конкурентоспособности у студентов, а также практического эксперимента, ведущего к оптимальному и наиболее эффективному результату.

В связи с происходящей модернизацией системы образования в Украине усиливается роль иностранных языков в воспитании всесторонне развитой личности. В современном быстроменяющемся мире возникают и новые социальные требования к сфере образования, а задача системы образования остаётся неизменной – воспитание полноценного и конкурентоспособного гражданина, раскрытие роли знаний не только с точки зрения получения экономической выгоды, но и с точки зрения воспитания будущих поколений: думающих, ответственных перед обществом и соперничающих за страну. За последнее время значительно изменился статус иностранного языка в украинском обществе. Необходимо отметить, что стремительное вхождение Украины в мировое сообщество, экономическая и социокультурная ситуация в стране обеспечили огромный спрос на знание иностранных языков, создали мощную мотивационную базу для их изучения. Следует подчеркнуть, что иностранный язык стал реально востребованным государством, обществом, личностью как средство общения, взаимопонимания и взаимодействия людей, приобщения их к национальной культуре и как важное средство для развития интеллектуальных способностей студентов, их образовательного потенциала и формирования конкурентоспособности студентов.

Одним из наиболее важных путей формирования конкурентоспособности студента высшего учебного заведения является использование инновационных методов и форм обучения английскому языку в ВУЗе. Исходя из анализа литературы по данной проблеме, мы полагаем, что основные методические инновации сегодня связаны с применением интерактивных методов и приемов обучения иностранному языку. Интерактивные методы обучения пришли на смену коммуникативному методу обучения как высокоэффективные в связи с тем, что повышают мотивацию студентов, целенаправленность и позволяют организовывать занятия таким образом, чтобы все студенты были вовлечены в деятельность, в активную языковую практику. Попытаемся раскрыть сущность понятия «интерактивность». В. О. Никишина рассматривает интерактивность на занятиях по иностранному языку как «речевое взаимодействие двух или более людей в процессе общения» [3]. В то время как А.В. Обсков трактует данное понятие как «усиленное действие между кем-либо» [4]. По мнению А.Р. Рамазановой ключевым понятием, определяющим

смысл интерактивных методов, является «взаимодействие», важнейшей особенностью которой признается способность человека «принимать роль другого», интерпретировать ситуацию и конструировать собственные действия [5]. Исходя из анализа научной литературы, а также из личного педагогического опыта, мы пришли к выводу, что интерактивные технологии позволяют обеспечить тесное взаимодействие преподавателя и студента. Целью применения интерактивных методов и приемов в обучении иностранным языкам является межличностная коммуникация, важнейшей особенностью которой признается способность студента интерпретировать ситуацию и конструировать собственные действия, а также формирование умений и навыков аргументированно высказать свою точку зрения, что является основным критерием конкурентоспособности будущих специалистов на рынке труда. Основная задача педагога заключается в выборе приемов и методов стимулирования активной познавательной деятельности учеников, реализации творческого потенциала каждого участника образовательного процесса. Образовательное учреждение становится «поставщиком» специалистов – носителей совокупности компетенций, необходимых и достаточных для поиска, разработки и реализации новых решений. Таким образом, совершенствование процесса обучения посредством внедрения интерактивных образовательных технологий ведет к повышению собственной активности обучаемых и их мотивации к учебно-познавательной деятельности.

Актуальность данной темы на современном этапе является очевидной. Потребность в разработке программы, а также научном обосновании формирования конкурентоспособности студента многократно возрастает. Использование интерактивных методов в процессе обучения иностранным языкам является наиболее эффективным путем в решении этой проблемы. Одной из важных задач преподавателя является воспитание у студентов таких качеств как: стрессоустойчивость, терпение, творческое мышление, самосовершенствование.

Литература

1. Андреев В. И. Конкурентология. Учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности / В. И. Андреев. – Казань: Центр инновационных технологий. – 2004. – 468 с.
2. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития / В. И. Андреев. - Казань: Изд-во Казанского университета, 2002. - 567 с.
3. Никишина В. О. Интерактивные методы обучения иностранному языку / Никишина В. О. // www.pglu.ru/lib/publications/University.../П/uch_2012_П_00022.pdf. С. 56.
4. Обсков А. В. К проблеме организации интерактивного обучения иностранному языку в вузе / А. В. Обсков // Вестник ТГПУ. Сер. «Педагогика». 2012. – № 11 (126). – С. 120-124.
5. Парыгин Б. Д. Практикум по социально-психологическому тренингу / Б. Д. Парыгин. СПб.-2000. – С. 51-52.

Басенко Г. М., старший викладач

Формування конкурентоспроможності у студентів в умовах ринкової економіки

УДК 811.11:81'373

Berdina O., Die Oberlehrerin für Englische Philologie

SEMANTISCHE EVOLUTION VON VERBEN MIT GRADUALER BEDEUTUNG IM ENGLISCHEN

Die vorliegende Arbeit widmet sich der komplexen und sprachvergleichenden Erforschung von Evolutionsmerkmalen der Semantik der Verben mit gradualer Bedeutung im Englischen, zum Beispiel: *blunt* – 1) *dull or make less sharp (an edge, point, etc.)*; 2) *make dull (the feelings or faculties)*; *gush* – ‘*rush in a sudden copious stream*’ and others. Diese Arbeit erfolgt im Einklang

mit modernen Trends in der kognitiven Linguistik, die in der Lage sind, die Entwicklung von Werten im modernen Englischen zu zeigen [1; 2; 3].

Die Erforschung der semantischen Evolution von lexikalischen Einheiten, die eine semantische Abstufung darstellen, ermöglicht es, Veränderungen in der Sprachwelt zu erforschen und das Verständnis der historischen und kulturellen Traditionen einer Nation in verschiedenen Entwicklungsstadien zu fördern. Ein sprachlicher und kultureller Ansatz zur Erforschung von Graduierung als semantische Komponente der lexikalischen Bedeutung bedingt die Arbeitsrelevanz. Dieser Aspekt der Forschung in Verbindung mit dem vergleichenden Ansatz zielt darauf ab, die gemeinsame Regelmäßigkeit und spezifische Ausdrücke von Graduierung zu identifizieren, Besonderheiten der nationalen Weltanschauung und Werte, den ethnischen und kulturellen Wert sowie Dominanten der englischen linguistischen Gemeinschaften festzustellen.

Ziele: Entwicklung der Semantik von Verben mit Graduierungskomponente von 7. Jahrhundert bis heutzutage im Englischen zu etablieren, nämlich das prototypische System von Verbsemantik. Es geht um die Untersuchung ausgewählter Merkmale der Evolutionssemantik von Verben mit gradualen Komponenten sowie mit kognitiven, semantischen und strukturellen Merkmalen in englischer Sprache im Rahmen der prototypischen Semantik. Forschungsgegenstand ist die Graduierung der Verben Semantik zu verschiedenen Perioden der englischen Sprache.

Zur Erreichung dieser Ziele sind folgende Aufgaben schon gelöst:

1) Kriterien von lexikalischen Einheiten sind formuliert. Sie sind die folgenden: die qualitative Komponente in der lexikalischen Bedeutung (Adverbien (*quickly, much, strongly, completely, usw.*), Präfixes (*im-, de-, over-, usw.*), Suffixes (*-fy, -ise, usw.*), vergleichbare Wörter (*as, like, more, most, so, usw.*);

2) semantische Struktur von Verben mit gradualen Komponente ist schon installiert (z.B. *spifflicate – treat roughly or severely, esp. beat heavily in a fight; crush, destroy // M18*). Das folgende Beispiel zeigt, dass das Verb *spifflicate* eine graduale Komponente hat, die in der Definition eines Wörterbuchs festgestellt ist (*roughly, severely, heavily*). Diese Adverbien zeigen die starke Graduierungsstufe in der Bedeutung vom Verb. Die Stufen können stark und schwach sein, z.B. im Wort '*humble – B1*) *Lower oneself in respect or submission; bow. arch. // LME*; 2) *Lower in dignity, position, etc.; abase; make humble in spirit // L15*' geht es um schwache Stufe, weil die graduale Komponente uns die Rutschen von der gradualen Indikation zeigt. 70 % der Verben mit gradualen Komponenten im Englischen sind polysemantische. Dazu sind schon bei mir folgende Typen von semantischer Struktur von gradualen polysemantischen Verben aufgestellt:

- Die Semantik kann Radiale – 63 % (d.h. alle Bedeutungen in der Verbsemantik haben einen allgemeinen Nukleus), Radial-kettenförmige – 31 % (d.h. es gibt immer zwei und mehr Zentren in der Verbsemantik, die eingesammelte Merkmale haben), Kettenförmige – 6 % (d.h. die Bedeutungen in der Verben Semantik haben verschiedene Nuklei und die sind nicht mit einander verbindet) sein.

3) der Platz von gradualer Bedeutung in der semantische Struktur von Verben im Englischen kann verschiedlich sein: die graduale Bedeutung spielt die Rolle von Integral-, Differential-, Potentialseme in der Semantik vom Wort.

Für diese verschiedenen Analysephasen wurde eine quantitative Analysemethode benutzt, die Graduierungsproduktivität in der Semantik von Verben erfasst und dazu wurden in allen Forschungsphasen Klassifikationsverfahren verwendet.

Theoretische Bedeutung der Forschung besteht darin, dass es ein Beitrag zur Erforschung der Semantik von polysemantischen Verben ist und dazu die Untersuchung der Probleme in der kognitiven Linguistik durch den Semantikinhalt von den Verben mit gradualer Bedeutung. Die Feststellung der Besonderheiten über die Entwicklung der Semantik von Verben mit gradualen Komponenten durch eine vollständige, systematische etymologische Analyse bereichert die Entwicklung der historischen Semantik. Die Trennung von prototypischen Kombinationen in der Semantik der Verben mit Graduierung erweitert den Bereich der kognitiven Linguistik. Das Ergebnis der Studien über die Rolle und Stellung der Graduierung in der Semantik von Verben, semantische Struktureinheiten und semantische Merkmale der Verben Derivation ist ein Beitrag zur

Theorie der lexikalischen Semantik. Im Rahmen der Prototypensemantik wurde eine einheitliche Struktur für die Graduierung im Englischen und Deutschen verglichen.

Literatur

1. Кубрякова Е. С. Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики в сфере словообразования / Елена Самойловна Кубрякова // Известия АН. Серия литературы и языка, 2002. – Т. 61. – № 1. – С. 13–24.
2. Кустова Г. И. Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений / Галина Ивановна Кустова // Вопросы языкознания, 2000. – № 4. – С. 85–109.
3. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language / Gilles Fauconnier. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 219 p.

Бердіна О.О., старший викладач

Семантична еволюція дієслів з градаційною семантикою в англійській мові

УДК 811.11'255.4 (043)

Гапєєва І.В., кандидат філологічних наук, доцент

ЛЕКСИЧНА МОДУЛЯЦІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Сучасні літературознавчі і лінгвістичні студії активно включають переклад у сферу своїх досліджень, акцентуючи на альтернативних аспектах вивчення цього феномену, вирішенні питань методологічного характеру, впровадженні нових концепцій, позначених «суб'єктивізмом» викладу матеріалу, коли у центрі уваги – творча особистість перекладача, опосередкована середовищем, часом, читацьким сприйняттям, літературними традиціями [2]. Виступаючи одним з найголовніших чинників міжкультурного спілкування, переклад дедалі більше набуває міждисциплінарного характеру, постаючи джерелом посередництва між мовами, культурами і цивілізаціями.

У зв'язку із цим на «авансцену наукового зацікавлення виходить потреба використання відповідних методологій, спроектованих на вивчення художнього перекладу, осмислення його унікальної природи як мистецького феномену не лише в контексті традиційно-усталених поглядів, але й у комплексі власних характерологічних чинників, позначених новими досягненнями та відкриттями в царині теоретичного осмислення природи художньої творчості» [2, с.6]. Теоретичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних дослідників у контексті зазначеної проблеми апелюють до окремих її аспектів, а саме еквівалентності і адекватності, вивчення ідіостилю (Р. Зорівчак, В. Коллер, В. Комісаров, Я. Рецкер та ін.), комунікативної цінності (Г. Єгер, Л. Латишев, О.Павленко та ін.), перекладності / неперекладності (С. Влахов, В. Гак, В. Коллер, В.Коптілов, О.Павленко та ін.), перекладацькі компетенції (В. Карабан, О.Чередниченко, Л. Черноватий та ін.) тощо. Відтак перспективним є спостереження над «живим» літературним (перекладацьким) процесом, орієнтованість на «суб'єкт», коли у центрі уваги – творча особистість перекладача, опосередкована середовищем, часом, читацьким сприйняттям, літературними традиціями [2, с.8].

Стрімке збільшення наукового інтересу до питань, пов'язаних з дослідженням художнього перекладу, підтверджується виходом у світ нових монографій, навчальних посібників (Л.Коломієць, Т.Шмігер, О.Ребрій, О.Павленко, Т.Некряч та ін.), інших розвідок, які попри «полісистемність репрезентації цього феномену, визначають його магістральну тему, окреслюючи останній як особливий «пласт» художніх творів, що посідає абсолютно визначене місце в системі літературних взаємозв'язків, зі своїми характерними рисами, типологічними властивостями, законами функціонування» [2, с.8].

При цьому більш умотивованим вважаємо звернення до герменевтики перекладу в тому її розумінні, як вона окреслюється «діяльнісною» онтологією перекладу, що акцентує на його

культуротворчій складовій – трансформація культурних цінностей з однієї культури в іншу[2, с.16], коли класичні проблеми еквівалентності та адекватності відходять на другий план, наголошуючи на вивченні проблем міжмовної асиметрії і пов'язаних з ними питань лексичної модуляції (В. Алімов, Л. Баранніков, Л. Бархударов, У. Вайнрайх, Є. Верещагін, Г. Денісова, Ю. Караулов та ін.) у перекладі художніх текстів.

Переклад, таким чином, за О.Павленко, розуміємо як культурну взаємодію, «мімікрію», певний симбіоз «Свого» й «Чужого», що зводиться не лише до запозичення сюжетів і мотивів, а й способу життя та образу мислення, акультурації (acculturation – А.Лефевр), коли всі ці «модуси» починають «працювати» у цільовій культурі вже на новому змісті, засвідчуючи свою органічну «вписаність» в «естетичний універсум» іншої культури, і складаючи, таким чином, його культурний капітал (cultural capital – Р.Бурдіє) [2, с.16].

Отже, модуляцію (в неспеціалізованому значенні) розуміємо як певне перетворення, девіацію від існуючого поняття. Зазначена терміноодинаця має позитивну конотацію, пов'язану з процесами перетворення, а перетворити – це придати чому-небудь інший образ, вигляд, докорінну зміну, що позитивно сприймається реципієнтом (напр., перетворення природи, духовне перетворення). Позитивна конотація чітко простежується і в перекладі, коли текст оригіналу, «переодягаючись» у новий «мовний одяг», стає доступним представникам іншої культури [4]. Це означає, що з предмета національної культури мовна одинаця перетворюється на предмет світової, загальнолюдської культури, і в цьому випадку переклад можна кваліфікувати як відоме покращення оригіналу.

Якщо ж звернутися до ситуацій спілкування, коли мовний твір однією мовою з самого початку передбачає його переклад на іншу мову, останній, на думку О.Фінкеля, безсумнівно, виявляється функціонально «кращим», ніж першотвір. Крім того, в результаті перекладу народжується новий мовний твір, який лише опосередковано відповідає оригіналу[3]. Це дозволяє говорити про явище модуляції як оновлення, що, беззаперечно, перетворює його в одну з загальних категорій пізнання, надаючи можливості для його застосування у найрізноманітніших царинах наукової картини світу.

В контексті окресленої проблеми слушною є думка Л.Бархударова, який, досліджуючи найбільш важливі досягнення наукової думки людства, зазначав, що принципово новим у науці стало не виявлення принципу трансформації, а виявлення його загальності [1, с.87]. У сучасних перекладознавчих студіях ця ідея набуває чинності і не викликає сумнівів. Трансформація понять встановлює зовнішні і внутрішні зв'язки між об'єктами й явищами, які можуть бути непов'язаними між собою. Важливим також є те, що без загального принципу трансформації неможливо розглянути усі фундаментальні проблеми науки та мистецтва. Отже, акцентуючи на універсальності категорії трансформації, доходимо висновку, що це поняття уніфікує явища науки і мистецтва вже через те, що пронизує усі сфери людської діяльності й зазнає істотної еволюції: від спеціалізованого поняття в мові до фундаментальної наукової категорії, що є в основі базових законів природи та світобачення [5].

Спроби дослідження художніх текстів, «темпорально віддалених від рецептивної конкретизації» [2, с.18]., видаються надзвичайно важливими у поєднанні з іншими методологічними підходами в контексті комплексу чинників літературознавчого, культурологічного, психологічного філософського порядку. Як багатопланова концентрована форма словесного мистецтва, – зазначає О. Павленко, – переклад літературно-художнього твору перебуває в площині осмислення його діалогічної складової, що увиразнюється сукупністю конвенційних образів автора і перекладача як суб'єктів естетичної комунікації» [2, с.19]. Переінакшення кута зору чи включення «певної смислотворчої категорії в розуміння суті їх взаємовпливу (взаємного компромісу/опозиційності) здатна істотно змінити конфігурацію теоретичного дискурсу». Таким чином, як слушно зауважує О. Павленко, не втрачає актуальності питання про співвідношення цих компонентів спочатку у процесі від задуму твору до його написання, далі у форматі існування тексту і, зрештою, на шляху від першого прочитання перекладачем до подальшої його інтерпретації[2, с.19].

Отже, доцільність використання лексичних модуляцій у процесі перекладу, дає підстави підсумувати, що перекладацький стиль мовлення набуває важливості у переакцентації окремих ланок мовного полотна тексту оригіналу, виступаючи осередком збереження традицій, закладених автором першотвору.

Література

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов / Бархударов Л.С. – М. : Международные отношения, 1995. – 239 с.
2. Павленко О.Г. «Розмикання меж...» (Авторські концепції перекладацтва другої половини ХХ століття: компаративний аспект) / Павленко О.Г. – К. : Логос, 2015. - 452 с., 8 с. (іл.).
3. Фінкель О. М. Теорія й практика перекладу / О. М. Фінкель // Олександр Фінкель. Забутий теоретик українського перекладознавства : зб. вибраних пр. / Л. М. Черноватий, В. І. Карабан, В. О. Подміногін та ін. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – С. 49–182.
4. Encyclopedia of Literary Translation into English : In 2 vol. / ed. O. Classe. – London ; Chicago : Fitzroy Dearborn Publishers, 2000. – Vol. 1. – 1717 p.
5. Chamberlain L. Gender and the metaphors of translation / L. Chamberlain // Rethinking Translation – Discourse, Subjectivity, Ideology / ed. L. Venuti. – New York ; London : Routledge, 1992. – P. 57–74.

Гапєєва І.В., кандидат філологічних наук, доцент
Лексична модуляція в художньому перекладі

УДК 821.111-31.09 Лодж (043)

Грузевич Н.І., старший викладач

ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОГЛЯДНИХ ПОЗИЦІЙ АВТОРА СУЧАСНОЇ БРИТАНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЕВІДА ЛОДЖА

Творчість сучасного британського письменника, романіста, теоретика літератури та літературної мови, літературного критика, католицького гуманіста та комічного реаліста є предметом дослідження декількох праць автора даної статті. Особливу увагу у даному дослідженні було присвячено вивченню трактування теологічних питань, розгорнутих у творах Девіда Лоджа таких як «Як далеко ти можеш зайти?» («How far can you go» (1980) та «Райські вісті» («Paradise news» (1991). Адже саме в цих романах Девід Лодж висвітлює питання культури та релігії з особливого кута призми свого світосприйняття, яке зазнало значних змін на протязі життя та літературної кар'єри письменника.

Отже, проведене дослідження обраних романів Д. Лоджа дає підстави стверджувати, що авторська католицька спрямованість підлягла під вплив змін у сприйнятті письменником віри як джерела регулювання поведінки людей на протязі багатьох століть, а тому й в звісній мірі їх світоглядних підвалин.

Оскільки у своїй літературно-теоретичній праці «Практика письма» (The Practice of Writing, 1996) Лодж висловлює думку про те, що роман - це форма розповіді та спілкування автора з читачем [1, с. 180-181], можна вважати, що сприйняття світу, відношення до питань релігії автора романів було перенесено в уста його героїв. Саме цей факт і надав змогу проаналізувати еволюцію світоглядних позицій Д. Лоджа в даній роботі.

Як вже було зазначено у попередніх статтях, вивчаючи проблематику творів Д. Лоджа, слід усвідомлювати, що вона безперечно охоплює питання релігії, які змальовують картину розвитку англійського суспільства середини – кінця ХХ століття у площині їх взаємодії та суперечностей, відображених у міркуваннях та діях героїв романів автора. Виправданим є і той факт, що вплив моралі католицької церкви, який в той період мав рішуче значення для розвитку держави, відбивався на поведінці людей та продовжував віддзеркалюватися у

культури кількох поколінь англійського суспільства. Малюючи представників покоління 60-х минулого століття, автор зосереджує увагу на питаннях впливу католицьких табу на духовно - моральне виховання героїв роману «Як далеко ти можеш зайти?» а також простежує їх моральний розлад з собою та втрату віри у духовну цнотливість впродовж всього роману [2, с. 238-239].

Справедливість цього ствердження, на нашу думку, яскраво демонструють глави роману, які носять такі назви: «Як це було» (“How It Was”), «Як вони втратили свою цнотливість» (“How They Lost Their Virginities”), «Як все почало змінюватись» (“How Everything Began to Change”), «Як вони втратили страх перед пеклом» (“How They Lost the Fear of Hell”), «Як вони вибухнули, віддалилися, не витримали, розпались, зробили прорив та інш.» (“How They Broke Out, Away, Down, Up, Through Etc.”), «Як вони впорались з любов’ю та смертю» (“How They Dealt with Love and Death”) [3, с. 1-244]. Вже така назва глави роману як “How Everything Began to Change” яскраво підтверджує думку, що у свідомості Д. Лоджа сталися зміни щодо його відношення до католицизму.

Не зайвим буде підкреслити й той факт, що головним героєм свого роману «Райські вісті» (“Paradise news” (1991)) Д. Лодж обирає колишнього священика Англіканської церкви, який втратив віру у життя після смерті та присвятив своє існування викладанню теології, позбавляючи своє особисте життя звичайних земних радощів. Ще багато уваги у досліджуваному романі «Райські вісті» (“Paradise news”) Д. Лодж приділяє роздумам про ортодоксальне та католицьке християнство, поширення релігії серед різних верств населення всього світу, вплив на світосприйняття поколінь, починаючи з I століття нашої ери, однак більш з боку людини, яка втрачає віру у надприродне появлення та воскресення Ісуса Христа. *«Ортодоксальне християнство було сумішшю міфу та метафізики, що стало несинітницею у сучасному світі, світі часів пост-Відродження, крім випадків, коли воно трактувалось з історичного боку або інтерпретувалось метафорично»* [4, с. 190-191].

Оскільки автор на сторінках своїх романів ставить питання чи все ще вірять його герої в ідею створення Раю та Пекла і сам посередньо відповідає на це питання, виникає логічне припущення, що його світоглядні позиції переживають суттєвих змін, адже епіграф, який автор обрав для свого роману «Райські вісті» та запозичений з гавайського путівника, яскраво свідчить про це: *«Рай на землі! Чи ви не хочете туди потрапити? Чому звичайно!»* [4].

Тож зробимо спробу, повертаючись до аналізу головного героя роману «Райські вісті» Бернарда Уолша, довести вищезазначене ствердження.

Роман «Райські вісті» починається з опису подій, які Лодж спочатку доносить від третьої особи, якби спостерігаючи за діями героїв з боку особи, не втягнутої в обіг подій. Однак, з розвитком сюжетної лінії автор непомітно змінює спрямованість розповіді, яка тепер ведеться від першої особи, роблячи її більш персоніфікованою, більш особистісною, досягаючи ефекту присутності автора у розповіді. Іншими словами, він «розмовляє» вустами свого героя Бернарда Уолша. Саме такий шлях, з нашого погляду, Лодж обрав для ведення полеміки з питань чи є життя після смерті, чи існує Рай на землі, чи варто сподіватися на краще життя після смерті, а не жити його на повну тут і зараз. Ці філософські питання і «загорнуті» у назву роману, яка містить натік на розуміння райського життя багатьма людьми цього світу, які до тепер вірять у кінцеве щастя після смерті.

Невипадково в романі виникає образ Гавайських островів, асоційованих з райським життям, оскільки на противагу з Англією, як незабаром зрозуміє Бернард, усе на островах є дуже схожим з бажаним, безтурботним, обволікаючим почуттям райського існування. Він говорить: *«Добрі новини, це новини про довічне життя, Райські новини.»* [4, с. 153]. Маючи на увазі насамперед своє минуле служіння у церкві задля виконання бажань своїх парафіян і порівнюючи це зрозуміння Райського життя з життям на Гавайях, яке герой починає усвідомлювати як справжній Рай на землі. У свідомості головного героя стаються зміни у сприйнятті складових того Раю, які століттями насаджувалися релігією та церквою. Тут на Гавайях герой познає щирість почуттів, вчинків та думок оточуючих його людей, переживає

радість плотської любові, насолоджується стримуючими дух краєвидами, насочується відчуттям гармонії, гармонійних стосунків, щастям свого земного існування.

Міркування Лоджа з питань релігії у досліджуваному романі також наштовхуються на думки, висловлені Шелдрейком - туристичним агентом, який висловлює свою думку про те, що туризм набув характеристик релігії оскільки туристи, представники всіх релігій світу, вірять у важливість побачити Парфенон або Ейфелеву вежу, або Сікстинську Капелу: *"Catholics, Protestant, Hindus, Muslims, Buddhists, atheists – the one thing they have in common is they all believe in the importance of seeing the Parthenon. Or the Sistine Chapel, or the Eiffel Tower."* З нашої точки зору ці слова героя роману сприяють роздумам з приводу глибинного занурення автором у питання мети та впливу релігій на свідомість людей світу, непорушність релігійних переконань, розуміння справжніх корінь інституту релігії. Не даремно протагоніст роману Бернард Уолш рішуче відмовляється від служіння у церкві та просить про відлучення від неї, декларуючи зміну у своєму світосприйнятті: *"I thought I would apply first for laicization....I might be able to explain the theological doubts that lay behind....I went to see the auxiliary bishop...told him of my loss of faith and asked to be laicized"* [4, с. 211].

Отже саме так, на наш погляд, відбивається зміна авторських світоглядних позицій у монологах, діалогах, внутрішніх монологах героїв роману «Райські вісті».

Література

1. Lodge D. The practice of writing / D. Lodge. – London. : Vintage books, 2011. – 340 p.
2. Літературознавчі студії : зб. наук. пр. / Н.І. Грузевич. – випуск 40. Частина 1 – КНУ ім. Т. Шевченка, 2013. – С. 237-243
3. Lodge D. Paradise news / D. Lodge. – London. : Penguin Books, 1991. – 369 p.
4. Lodge D. How far can you go? / D. Lodge. – London: Penguin Books, 1980. – 244 p.
5. Crowe Marian E. Renascence: Essays on values in literature [Електронний ресурс]: Critical essay / E. Marian Crowe. - 2000. – Режим доступу : <https://www.thefreelibrary.com>

Грузевич Н.І., старший викладач

Еволюція світоглядних позицій автора сучасної британської літератури Девіда Лоджа

УДК 821.111Брэ (045)

Назаренко Н.И., кандидат філологічних наук, доцент

ЭЛЕМЕНТЫ ПИКАРЕСКИ В РОМАНЕ М.С. БРЭДБЕРИ «ПРОФЕССОР КРИМИНАЛЕ»

Многие исследователи считают роман «Профессор Криминале» значительным этапным произведением писателя, где в художественной форме выражены основные идеи Брэдли-критика. Например, И. Дробит анализирует романы М. Брэдли «В Эрмитаж» и «Профессор Криминале» с точки зрения репрезентации исторического прошлого в художественной литературе и отмечает, что их ведущим мотивом является артикуляция собственной точки зрения автора на способ познания истории [1]. Ю. Сысоева в своей диссертации проводит развернутый анализ формы «Профессора Криминале» с точки зрения ее полиструктурности и художественной целостности [2], а Е. Фролова исследовала многообразие художественно-семантических свойств симулякра в этом произведении [3]. В. Новикова считает указанный роман постмодернистским произведением, принадлежащим к жанровой разновидности «романа большой дороги», который восходит к английской литературной традиции XVIII века и европейского плутовского романа еще более раннего времени [4, с. 140]. Для развития этой точки зрения необходимо исследовать поэтологические компоненты жанра плутовского романа в художественной структуре романа.

Повествование ведется от первого лица, как и полагается в традиционной пикареске, но нарратором выступает не главный герой – философ и автор важнейших работ во всех мыслимых жанрах, гражданин мира Басло Криминале – а молодой британский журналист Френсис Джей, который получил задание подготовить передачу о «крупнейшем мыслителе современности». Реальная жизнь профессора плотно укрыта слоем выдумок, нестыковок, пробелов и недоговоренностей. Выпускник Сассекского университета, литературовед, поклонник теории деконструкции, Френсис Джей воспринимает тайну личности Криминале как текст, который ему надо расшифровать и декодировать, и с этой целью ему приходится покинуть свой «small island on the edge...» (маленький остров на краю...) и отправиться на континент.

Описанные в романе странствия рассказчика по европейским странам действительно дают основания считать роман М. Брэдли современной интерпретацией романа «большой дороги». Хронотоп дороги становится основным принципом построения сюжета. Разного рода приключения и встречи, погоня за неуловимым философом, любовные интриги и обманы – все это, как и в плутовском романе, испытывает молодой, достаточно наивный «журнец», как он сам себя иронически называет, во время своего путешествия. Огромное количество информации, собранной в ходе расследования, и личные впечатления от встреч с Криминале на конференциях в Бароло, Лозанне и Шлоссбурге дают возможность Джейу создать почти полное жизнеописание известного человека.

Журналист Джей и философ Криминале являют собой контрастную пару, что неоднократно подчеркивает и сам нарратор: «Он – колосс, реактивный двигатель знания; я – патагонский пигмей. Он – Лукач 90-х; я – безработный журнец. Он – классик эры модернизма; я – клякса постмодернистской смуты»; «он был слон, а я – блоха»; «Криминале – текст, я – дешифровщик. Он автор, я читатель» [5]. Но, кроме этого, на наш взгляд, в тексте присутствует также оппозиция по признаку «плут – простак», «опытный игрок в мире большой политики – обыкновенный, среднестатистический гражданин».

В результате своего расследования Френсис приходит к осознанию того, что «всемирно известный интеллектуал, матерый мыслитель эпохи гласности», «крупнейший философ современности, флагман мировой науки», который «вращался среди сливок искусства и власти, дружил с Бушем и Хонеккером, с Горбачевым и Кастро, с Колем и Мао», по сути являлся удобным посредником между Западом и Востоком в финансовых и политических махинациях, что можно рассматривать также в виде современной трансформации образа «слуги двух господ». Болгарин по происхождению, венгр по месту наиболее длительного проживания, американец по паспорту и космополит по духу и стилю жизни, Криминале превратил плутовство в вид деловой, интеллектуальной деятельности, которая дала ему возможность скопить состояние и достичь всемирной славы.

В постмодернистском романе М. Брэдли плутовство лишается своей маргинальности и деклассированности [6, с. 252]. Басло Криминале является «рефлексом среды», продуктом переломной эпохи перехода мира из одного состояния в другое. Как известно, *«герой становится плутом в процессе возмужания и приспособления, вследствие некой «инициации» самой жизнью»* [6, с. 234].

В качестве заключения отметим, что в романе М. Брэдли «Профессор Криминале» четко прослеживаются традиции пикарески и «романа большой дороги». Образ главного героя Басло Криминале, по нашему мнению, является современной модификацией архетипа плута, которого автор помещает в историко-политическую ситуацию конца эпохи – эпохи идеологического противостояния в Европе. Ему, как и традиционному пикаро, свойственна нравственная, социальная и географическая мобильность. Образ профессора-плута связан с образом простака-журналиста Френсиса Джея, создающего его жизнеописание и ведущего повествование от первого лица. Образ Френсиса, который читатель наблюдает в процессе его развития и взросления, также ассоциируется с линией «романа воспитания». Передвижения Криминале связаны с мошенническими операциями, но также в большей степени они являются проявлением его желания свободы и странствий по миру. Односторонняя

общественная критика, характерная для классического плутовского романа, в романе «Профессор Криминале» преобразуется в критическое изображение европейской действительности конца XX века, приправленное иронией интеллектуала. Особенно критикуются такие сферы культуры и общественной жизни, как постмодернизм, наука, политика и журналистика.

Література

1. Дробіт І. Історичний дискурс в британському романі 80-90-х років XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / І. Дробіт. – К.: 2010. – 20 с.

2. Сысоева Ю.Н. Полиструктурность художественной формы романа М. Бредбери «Профессор Криминале» – Режим доступа к Интернет-ресурсу: <http://cheloveknauka.com/polistrukturnost-hudozhestvennoy-formy-romana-m-bredberi-professor-kriminala>

3. Фролова Е.Е. Художественно-семантические свойства симулякра в романе Малькольма Бредбери «Профессор Криминале». – Режим доступа к Интернет-ресурсу: <http://www.dissercat.com/content/khudozhestvenno-semanticheskie-svoistva-simulyakra-v-romane-malkolma-bredberi-professor-krim>

4. Новикова В.Г. Традиции жанра «романа большой дороги» в постмодернистском романе М. Бредбери / В. Г. Новикова // Мировая культура XVII-XVIII веков как метатекст: дискурсы, жанры, стили. – СПб.: 2002. – С.140 – 143.

5. Бредбери М. Профессор Криминале. – Режим доступа к Интернет-ресурсу: http://royallib.com/book/bredberi_malkolm/professor_kriminala.html

6. Мелетинский Е.М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа / Е.М. Мелетинский. – М.: Наука, 1986. – 318 с.

Назаренко Н. І., кандидат філологічних наук, доцент
Елементи пікарески в романі М.С. Бредбері «Професор Кримінале»

УДК 82.09 (045)

Рибалка І.С., кандидат філологічних наук, доцент

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У НОВЕЛАХ В.С. МОЕМА

Маємо на меті дослідити образ жінки в англійській новелі першої половини XX століття. Матеріалом для дослідження були обрані роботи відомого автора Вільяма Сомерсета Моема, бо саме його вважають одним з майстрів цього малого епічного жанру. Його перу належать близько 70 новел і, у більш ніж 75 відсотках цих тестів, жіночі образи є ключовими. У ході роботи були детально проаналізовані такі новели «Заводь» («Pool» (1921)), «Збираючись у гості» («Before the party» (1922)), «Джейн» («Jane» (1923)).

Якщо пильніше придивитися до новел Сомерсета Моема очевидно стає розірваність внутрішнього світу і зовнішнього буття персонажа. Автор, головним чином, намагається відтворити «людину як таку», що є виключеною з соціальної сфери. Однак слід зазначити, що при цьому автор продовжує розвивати цей жанр у руслі класичної традиції, і в основу його методу складають реалістичні принципи [1]. Тому саме його твори буду обрані для аналізу стереотипів жінки першої половини XX століття у англійському суспільстві за допомогою жіночих образів представлених у його творах.

Повертаючись до англійської жінки межі XIX – XX століть, слід зазначити формування нової категорії представниць жіночої статі, які переглядають своє місце та обов'язки як в родині, так і в суспільстві, роблять перші спроби скинути з себе «ненависні вікторіанські кайдани» і отримати рівні права із чоловіками. Формується новий тип жінки – незалежної, енергійної, впливової, вільної від колишніх стереотипів. Тож, особливу увагу С. Моема

отримують жіночі образи, які мають відтінок автобіографічності, тобто пряме відношення до сімейного життя письменника, яке не склалось. Дві генеральні теми творів – сімейне вогнище і «все зло від жінок» – пов'язані між собою і наскрізної лінією проходять через усю творчість новеліста. Свого часу він писав: «Ви говорите, що я жінконенависник, що мої жінки-героїні неприємні. Я часто чую такі закиди. Разом із тим в художній літературі, погодьтеся, образ ідеальної жінки зустрічається вкрай рідко. І потім, жінки мого покоління знаходяться в перехідному стані: вони не мають чеснот ні своїх матерів, ні дочок. Сьогодні жінка – рабиня, якій дали свободу, але яка не розуміє, на що її спожити. Вона неосвічена, вона і вдома не всидить, і в суспільстві проявити себе не здатна» [2, с. 56].

Приклади такого ставлення до усіх представників жіночої статі присутні майже у кожній новелі автора. Так, герой новели «Заводь» («The Pool» (1921)) Лоусон, зацькований оточенням, різницею між життям у Шотландії та на Самоа, уживає алкоголь у великій кількості, шалено ревнує дружину, а згодом завершує життя самогубством. Причиною цього стає те, що його дружина Етель, батьками якої є англієць та представниця корінного населення Самоа, не змогла призвичаїтися до життя в Англії, тому повернулася з їх маленьким сином до рідного селища. Лоуренс вирішив, що життя без дружини та сина йому не буде та скоює самогубство [1, с. 81-106].

Дочка юриста Скіннера Міллісент з новели «Збираючись у гості» («Before the Party» (1922)) після повернення з Борнео в Англію бреше матері та сестрі, що її чоловік Гарольд помер від лихоманки. Тоді як насправді він свого часу одружився на Міллісент не з любові, а заради збереження хлібного місця в колонії, після чого запив і став жертвою дружини, яка перерізала йому горло, видавши вбивство за самогубство [1, с. 214-231].

Як правило, сімейні скандали, сварки, розлучення, зради, навіть убивства зазвичай відбуваються через жінку, думку С. Моема, і цю думку він методично доводить у більшості своїх творів. Важко сказати, яких героїнь у світовій художній літературі більше – позитивних чи негативних, але у цього автора ідеальні жінки зустрічаються вкрай рідко, і, якщо це і трапляється, то їх ідеальність негативно впливає на чоловічі образи у цих творів – жінки, а не чоловіки, уособлюють собою «силу обставин». Чоловіки в книгах С. Моема, навіть якщо їх життя і кар'єра складаються успішно, – люди переважно слабкі, зманіжені, малодушні пияки, готові збрехати, приховати правду, піти на компроміс. Жінки ж, навпаки, стійкі, підступні, заповзяті, завжди знають, що їм треба, і заради досягнення мети готові піти на будь-який крок, не зупиняться ні перед чим, у тому числі й перед убивством, як героїня новели «Збираючись у гості» («Before the Party» (1922)) Міллісент Скіннер.

«Поважна стара провінціалка» Джейн Фаулер з новел «Джейн» («Jane» (1923)) з легкістю підкорює серця юних кавалерів, але при цьому абсолютно незрозуміло, чим вона їх підкорює [1, с. 622-638]. Мейбл з однойменного оповідання із завзятістю («Mabel» (1951)), гідною кращого застосування, переслідує чоловіка по всьому світу, закидаючи його моторошнуватими, невідхильними телеграмами: «Arriving shortly. Love» [1, с. 455].

Описуючи жіночий образ, автор дуже детально зображує зовнішність героїні, пов'язуючи їх з рисами її характеру та поведінкою. Нерідко героїня його новели постає перед читачем привабливою, милою, сором'язливою жінкою, з гарними манерами та неабиякою витримкою, але це лише на перший погляд. В процесі читання автор розкриває сутність своєї героїні, і вона часто виявляється підступною, егоїстичною, норовливою. Слід також зауважити, що все це С. Моем робить за допомогою висловлювань та вчинків героїні, її думок. Прямого ж авторського опису або коментарів з приводу того чи іншого епізоду з їх життя у текстах майже не має, тобто читачу дозволяється самому зробити висновки.

Тож, Вільям Сомерсет Моем демонструє стійку тенденцію до стереотипізації жіночих образів у своїх творах, що може свідчити про формування схожих думок у чоловічого населення Великої Британії, оскільки художня література завжди відбиває зміни, що відбуваються у суспільстві. В основі переважної більшості образів лежить думка про пагубний вплив жінки на сильну половину людства, під маскою тендітності, сором'язливості, краси криються безжальні, хтиві, злі, заздрисні особи. Однак, жінки

представлені як більш сильна половина людства, оскільки у них вистачає сили та наснаги, терпіння та наполегливості, щоб досягнути бажаного: чоловіки ж такого натиску не витримують. Її героїні «перемагають» не лише завдяки власній силі, але й безжальністю, брехнею, лицемірством, – щирості від них навряд чи дочекаєшся. Пояснити таке уявлення про жіночу половину людства можна культурними змінами англійського суспільства на початку XX століття: жінки отримали свободу, однак не знали, як нею розпорядитися і знищують все на своєму шляху. Дослідники зауважують, що та переоцінка цінностей, що відбулася в усьому європейському суспільстві привела до зміни стабільності й оптимізму на песимізм та пригніченість, на зміну пристойності приходить епатаж. Англійські чоловіки звикли до того, що їх жінки є матері, дружини, домогосподарки, і болоче сприймають таку зміну.

Іншим же поясненням такого негативного ставлення – С. Моем був бісексуалом, про що, не ховаючись, заявляв громадськості. Однак, він часто висловлював сумніви щодо того, чи варті жінки того, щоб їх любили та довіряли. Після невдалого одруження, до речі, письменники одружилися у віці 43 років і шлюб тривав одинадцять років, він написав: «Моя сама велика помилка була у тому, що я вважав себе на три четверті нормальним та лише на чверть гомосексуалом, тоді як насправді все було навпаки» [2, с. 286]. Тож, може коріння негативних жіночих образів у його творах лежить саме в цій площині.

Література

1. Maugham W. Somerset. Sixty-five short stories / W. S. Maugham – Octopus Books Limited, 1988. – 937 p.
2. Пучкова Г. А. О жанровых особенностях английского рассказа конца XIX начала XX века // Типология и взаимосвязи в русской и зарубежной литературе. – Вып. 1. – Красноярск, 1976. – С.70–86.

Рибалка І.С., кандидат філологічних наук, доцент
Жіночі образи у новелах В.С. Моема

УДК 378.1.035(043)

Федорова Ю.Г., кандидат філологічних наук, доцент

АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Комунікативний підхід до вивчення мови сприяв переміщенню інтересу до мовленнєвої комунікації і до умов, що забезпечують її успішне протікання. Для того, щоб акт комунікації став можливим, комунікантам необхідно мати певну загальну основу, щонайменше – спільну мову. Володіння мовою забезпечує можливість комунікації, тобто можливість того, хто говорить утворювати граматично правильно побудовані фрази і тим самим брати участь у комунікативному процесі, що дає, в свою чергу право говорити про мовну компетенцію комуніканта. Для реалізації акта комунікації в процесі реального спілкування необхідно, щоб розуміння смислу висловлювання комунікантом було адекватним тому смислу, який був закладений в момент зародження висловлювання.

Особливим видом комунікації є між-інтеркультурна комунікація або спілкування між носіями різних мов і різних культур. Співставлення мов і культур виявляє не тільки загальне, універсальне, але й специфічне, національне, самотутнє, що зумовлене розбіжностями в історії розвитку народів. Інтеркультурна комунікація має справу з розумінням та порозумінням, що означає: розуміти чуже і водночас бути зрозумілим, спілкуючись чужою мовою. Інтеркультурне навчання та інтеркультурна комунікація мають бути суттєвою складовою частиною занять з іноземної мови [7].

Втручання в ситуації багатомовності та багатокультурності сприятиме подоланню питання мовних розбіжностей. Прийняття такої концепції надає водночас можливості

шляхом контактів з іншими мовами та культурами більш свідомо сприймати специфіку рідної мови та культури. Поняття культури не звужується при цьому до національних характеристик, а розглядається як сукупність звичаїв та звичок певних груп людей, що суттєво відрізняють їх від інших груп. Отже, інтеркультуральність є поряд з прагматикою (включаючи невербальні та паралінгвістичні аспекти) домінуючими та необхідними вимірами комунікативного заняття з іноземної мови, метою якого є прищеплення учням, з одного боку, мовленнєвої впевненості, а з другого – інтеркультурної чутливості, що робить можливою успішну комунікацію. Поняття інтеркультурної комунікації отримало в останній час особливе поширення в німецькому мовному просторі. З-поміж розбіжностей творчих підходів до проблеми з боку зарубіжних (Г. Крумм, Ф. Гіннекамп, А. Вірлахер) та українських (П. Донець, Т. Комарницька) [2; 3] простежується певна ідентичність в тлумаченні самого явища, а саме: існування різних культур; тісний взаємозв'язок культури та комунікації; учасники комунікації є завжди носіями певної культури; елементи культуральності знаходять свої відображення у комунікації; схожі культури полегшують комунікацію, різні – ускладнюють її [8].

Говорячи про роль мови в інтеркультуральній комунікації, виходять з основоположних міркувань стосовно її співвідношення з мовленнєвою діяльністю. З теорії мовленнєвої діяльності бере в основному свій початок і соціолінгвістика. Зразки, форми та норми суспільного співжиття, тобто те, що ми в широкому розумінні називаємо "культурою" виникають у зв'язку з соціальними діями. Ці соціальні дії є переважно мовно фіксованими. Мовленнєва діяльність є формою соціальної діяльності. Зразки та форми соціальної та мовленнєвої діяльності зберігаються в мовних знаннях індивідуума як нашарування попередньої діяльності і можуть бути використаними в процесі редефініції, тобто повторного визначення. Соціальна та мовленнєва діяльність можуть змінюватися, якщо в межах певної культури змінюються соціальні контакти або умови комунікації. Мовні форми контакту між двома культурами дають соціолінгвістам змогу реконструювати історію цього інтеркультурного контакту і зрозуміти краще його сьогоденні форми [7].

Одна з особливостей інтеркультуральної комунікації полягає в тому, що учасники такої комунікації сприймають слово як поняття, яке виражає певні культурно-специфічні відносини та зв'язки; останні виникають як наслідок попередньої діяльності в межах окремої. Асоціації вказують також на культурно-специфічні звички як у поведінці, так і у мисленні. Вони свідчать про те, що поняття певного суспільства (співтовариства) структурно пов'язані з цілком іншими специфічними поняттями; отже в межах цього суспільства виникають певні зв'язки (взаємини), які зумовлені відповідними культурними процесами, що відбуваються або вже відбулися. Геополітичні, економічні та культурні зміни, яких зазнала Європа знайшли відбиток у всіх мовах і їх ідіомах континенту, не залишивши, у свою чергу, осторонь і мовні ідіоми Закарпаття, де знаходяться в безпосередніх контактах нормативні та діалектні варіанти української, угорської, російської, словацької, німецької, румунської та інших мов. Тут зустрічаємо практично всі види міжмовних контактів, які описуються в інтерлінгвістиці, їх розмаїття, багатомовність і мовленнєва активність дають можливість оцінити величину міжмовного контактування разом з його інтенсивністю [8].

Залежно від безпосереднього предмета вивчення виокремлюють певні аспекти міжкультурної комунікації, основними серед яких є культурологічний, лінгвістичний, етичний, соціально-комунікативний, психологічний, професійно-прикладний. У контексті нашого дослідження розглянемо ці аспекти більш детально. Культурологічний аспект. Він є ключовим у міжкультурній комунікації. Культура охоплює весь спектр людських надбань в історичному розвитку цивілізації — від фольклорно-міфологічних уявлень і національних звичаїв до витворів мистецтва і взагалі особливостей життя різних народів. У міжкультурній комунікації першорядну роль відіграє контактування — «спілкування», діалог або полілог — культур. Діалог культур — взаємодія культур у процесі міжкультурної комунікації, оволодіння іноземними мовами тощо, яка забезпечує взаємозбагачення лінгвокультурних спільнот, що контактують [6]. У основі культурних цінностей лежить доцільність. Це слід

мати на увазі, оскільки існують помилкові ідеали, наділені безлічством неіснуючих переваг. Вони небезпечні тим, що можуть завести людство в моральний або інтелектуальний глухий кут.

У процесі міжкультурного спілкування важливо усвідомлювати звичаї і традиції, характерні для представника тієї чи іншої культури. Звичаї – це історично сформований порядок суспільного життя, що виражає зразки поведінки у вихованні, спілкуванні, у праці та побуті. Вони виконують як дозвільну, так і заборонну функцію, блокуючи проявлення окремих слів, дій і вчинків. Звичаї включають в себе сукупність традицій. Звичаї та традиції також багато в чому визначають норми і правила поведінки людей. У міжкультурній комунікації особливу роль відіграє етнічна культура (наприклад, при вивченні фольклору). Вона лежить біля витоків національної культури та консервує її найбільш архаїчні, локальні риси [4]. Лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації, у свою чергу, полягає в дослідженні вербальних і невербальних маркерів культурної інформації задля досягнення комунікативного співробітництва представників різних культур і запобігання комунікативному конфлікту [5].

Лінгвістичний аспект, також, передбачає вивчення мовних відмінностей, які можуть впливати на комунікацію між носіями різних мов. Існує чимало міжмовних омонімів, значення яких у різних мовах не збігаються. Наприклад, в українській мові ректор — керівник вищого навчального закладу, а в англійській та деяких інших *rector* — це глава духовної семінарії, а також парафіяльний священник, пастор. Англійці називають священника *minister*, тоді як у більшості європейських мов міністр — член уряду, вища посада в органах виконавчої влади; а от ректор університету англійською *chancellor* або *president* (особливо у США). Лінгвістичний аспект не обмежується виявленням семантичних особливостей слів різних мов. Він також охоплює зіставлення різних комунікативних ситуацій, способи членування світу мовними засобами, порівняння мовної поведінки представників різних культур [6].

Звичайним прикладом міжкультурної комунікації може бути переклад літературного твору іноземною мовою. При цьому відбувається не лише суто міжлінгвістична інтеракція, а в повному обсязі – міжкультурна комунікація. Вона може мати вербальні та невербальні засоби вираження, на її ефективність можуть впливати мовленнєві стилі. Перед міжкультурною комунікацією ставиться певне завдання, а саме: уникнення труднощів при комунікації та дослідження різноманітних підводних каменів спілкування представників різних культур. Інформація, що становить основу комунікації, існує не ізольовано, а в макрота мікроконтексті, на тлі культурно зумовленої картини світу, що формується впродовж усього життя людини. Сам термін «контекст» сьогодні двояко використовується в теорії мовленнєвої комунікації, оскільки стосується двох зовсім різних, хоч і взаємопов'язаних процесів, один з яких здійснюється всередині організму людини, а інший – поза ним [5]. Залежно від того, як ми знайомимося з різними значеннями одного й того ж самого слова, зростає наша міжкультурна освіченість – знання того, як та чи та культура проявляє себе в мовному діалозі, а також виробляються вміння давати адекватну відповідь з урахуванням розбіжностей. Комунікативний процес, іншими словами те, як мовці присвоюють символічне значення словам та жестам задля самовираження, формується суспільством, у якому перебуває людина. Загальне значення мовленнєвих кодів усередині певної групи людей сприяє тому, що вони починають поділяти не тільки звуки, а й філософію життя, ідеї та мораль. Оточення формує думки в різний спосіб, незважаючи на те, що люди мають однакові біологічні й емоційні потреби та часто однаково реагують на різнопланові стимули навколишнього середовища [1, с. 50].

Володіння іншою мовою не є запорукою комунікативної успішності, для цього потрібне органічне поєднання мовного й культурного кодів у спілкуванні. Підміна чужого культурного досвіду кодом рідної культури нерідко призводить до «парадоксів міжкультурної комунікації», тобто псевдокомунікації, непорозуміння, повного або часткового блокування каналів передачі і сприйняття інформації [9, с. 110]. Однак проблема

в тому, що, навіть володіючи всіма мовними навиками та додатковою інформацією з культурної та соціальної сфери життя народу, непорозуміння все одно буде відбуватися в діалозі, де наявні культурні розбіжності між його партнерами. У найгіршому разі, неправильна міжкультурна комунікація може призвести до конфлікту або погіршити вже наявну конфронтацію між сторонами, оскільки, усвідомлюємо ми це чи ні, наше бачення світу й нашого місця в ньому істотно відрізняється від обставин нашого партнера.

У західноєвропейській психології як невивічливе позиціонують також мовчання, навіть в оточенні незнайомих. З метою уникнути незручного мовчання розвинули традицію світських розмов ні про що («про погоду»). Навпаки, у деяких північних культурах розмову з незнайомцем вважають небезпечною, тому їх представники витримують мовчання, після якого поступово вступають у спілкування. Людина, яка не знає цих особливостей, може розгубитися, сприйняти таку поведінку як прояв невивічливості, підозрілості. Східні люди також рідко беруть лідерство бесіди на себе, надаючи перевагу мовчанню і слуханню.

Література

1. Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації : метод. зб. – Харків, 1996. – С. 45–69.
2. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П. Н. Донец. – Харьков : Штрих, 2001. – 384 с.
3. Комарницька Т. М. Міжкультурна компетенція – передумова успішної міжкультурної комунікації / Т. М. Комарницька. – // Мова і культура : наук. зб. – К., 2008. – Вип. 21. – С. 72–77.
4. Культурологические аспекты межкультурной коммуникации : метод. указания для доп. разд. вып. квалификац. работ бакалавров по направлению подготовки «Лингвистика» / сост. О. В. Андреева. – СПб. : ЛЭТИ, 2016. – 21 с.
5. Лебедева Л. Е. Міжкультурна комунікація: лінгвістичний аспект / Л. Е. Лебедева // Філол. студії : наук. вісн. Криворіз. держ. пед. ун-ту. – 2013. – Вип. 9. – С. 246–252.
6. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація / В. М. Манакін. – Київ: ЦУЛ, 2012. – 288 с.
7. Осипов П. І. Про деякі аспекти міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / П. І. Осипов. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirnuku/13/3.pdf>
8. Слоньовська О. Б. Особливості аспектів мовної комунікації / О. Б. Слоньовська // Вісн. Житомир. держ. ун-ту. Сер. : Філол. науки. – 2013. – Вип. 4 (70). – С. 182–185.
9. Komarnizka T. Zum xenologischen Ansatz des interkulturellen Lernens (Einführung in die Grundbegriffe) / T. Komarnizka // DaFiU, Nr. – 1997. – № 1. – P. 110.

Федорова Ю.Г., кандидат філологічних наук, доцент
Аспекти міжкультурної комунікації

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XX ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, російською, англійською,
італійською, німецькою, новогрецькою мовами

Технічний редактор:
Комп'ютерна верстка:

Чередніченко І.В.
Голоцукова О.О.
Новікова А.В.